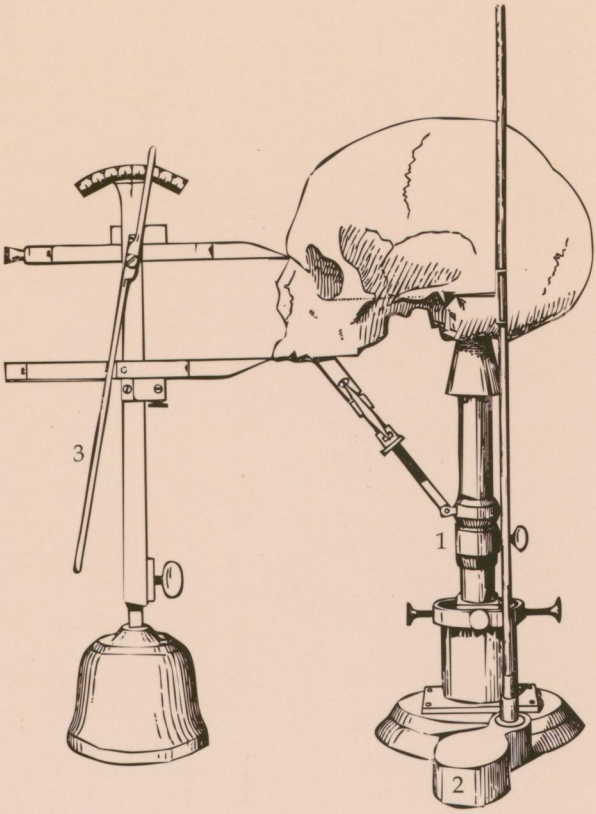
DEHA

Dâhilik ve Delilik Üzerine
Bir İnceleme

CESARE LOMBROSO

çeviren **ORHAN DÜZ**



PİNHAN



DEHA

Dâhilik ve Delilik Üzerine Bir İnceleme

Cesare Lombroso

Cesare Lombroso (1835-1909): İtalyan kriminolog ve hekim olan Cesare Lombroso, suçluluğun ve dehanın doğuştan gelen fiziksel özelliklerle bağlantılı olduğunu öne süren radikal kuramlarıyla tanınır. Antropoloji ve psikiyatriyi birleştirerek suç bilimi alanında yeni ve oldukça tartışmalı bir dönem başlatmıştır.

Orhan Düz: 2000 yılında Boğaziçi Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümünden mezun oldu. *Büyük Fizikçilerin Metafizik Yazıları* gibi derleme kitaplarının yanı sıra çok sayıda çevirisi vardır. Hâlâ İstanbul'da yaşıyor ve kitap çevirmenliğine devam ediyor.

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 40676

DEHA
Dâhilik ve Delilik Üzerine Bir İnceleme
Cesare Lombroso

Orijinal ismi
L'uomo Di Genio In Rapporto Alla Psichiatria,
Alla Storia Ed All'estetica (1888)

© Pinhan Yayıncılık, 2026

Türkçe çeviri © Orhan Düz 2026
Birinci Basım: Nisan 2026

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Çeviri: Orhan Düz
Çeviri Editörü: Ahmet Faruk Çağlar
Editör: Canberk Şeref
Sayfa Tasarım: Özlem Sümbül

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03 Sertifika No: 44865

ISBN: 978-625-92526-9-8

© Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

DEHA

Dâhilik ve Delilik Üzerine Bir İnceleme

Cesare Lombroso

Çeviri: Orhan Düz

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ • 9

BİRİNCİ KISIM
DEHANIN BELİRLEYİCİ ÖZELLİKLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM
MESELENİN TARİHÇESİ • 19

Aristoteles - Platon - Demokritos - Felix Plater - Pascal – Diderot – Deha Üzerine Yazan Modern Yazarlar

İKİNCİ BÖLÜM
DEHA VE DEJENERASYON • 24

Dejenerasyon Belirtileri – Boy – Raşitizm – Solgunluk – Zayıflık – Fizyonomi – Kafatası ve Beyin Yapısı – Kekemelik – Solaklık – Kısırlık – Ebeveynlere Benzememe – Erken Gelişme – Gelişimde Gecikme – Yenilik Korkusu – Serserilik – Bilinçsizlik – İçgüdüsellik – Uyurgezerlik – İlham Alan Deha – Karşıtlık – Dönemsel Hâller – Çift Kişilik – Aptallık – Aşırı Duyarlılık – Anormal Duyumlar – Amnezi – Özgünlük – Özel Sözcüklere Düşkünlük

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEHADA GÖRÜLEN GİZLİ NEVROZ VE DELİLİLİK BİÇİMLERİ • 64

Kore Hastalığı ve Epilepsi – Melankoli – Megalomani – *Folie du doute* (Şüphe Deliliği) – Alkolizm – Halüsinasyonlar – Ahlaki kopukluk – Uzun Ömürlülük

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEHA ve DELİLİK • 98

Deha ile Delilik Arasındaki Benzerlik – Delirmiş Dâhiler – Montanus – Harrington – Haller – Schumann – Gérard de Nerval – Baudelaire – Concato – Mainländer – Comte – Codazzi – Bolyai – Cardano – Tasso – Swift – Newton – Rousseau – Lenau – Széchényi – Hoffmann – Fodera – Schopenhauer – Gogol

İKİNCİ KISIM
DEHANIN NEDENLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM
DEHA ÜZERİNDEKİ METEOROLOJİK ETKİLER • 139

İklimin Akıl Hastaları Üzerindeki Etkisi – Dehaların Barometrik Koşullara Karşı Duyarlılığı – Termometrik Koşullara Duyarlılık

İKİNCİ BÖLÜM
DEHA ÜZERİNDEKİ İKLİMSEL ETKİLER • 158

Büyük Merkezlerin Etkisi – Irk ve Sıcak İklimler – Büyük Ustaların Dağılımı – Orografik Etkiler – Sağlıklı Irkın Etkisi – Uzun Boy ile Deha Arasındaki İlişki – Açıklamalar

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
IRKIN VE KALITIMIN DEHA VE DELİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ • 175

Irk – Delilik – Cinsiyetin Etkisi – Dehanın Kalıtımı – Dehanın Suçluların ve Delilerin Olduğu Bir Soydan Gelmesi – Ebeveynlerin Yaşı – Gebelik

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HASTALIĞIN DEHA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ • 195

Omurga Hastalıkları – Ateşli Hastalıklar – Kafatası Yaralanmaları ve Bunların Deha ile İlişkisi

BEŞİNCİ BÖLÜM
UYGARLIĞIN VE İMKÂNLARIN ETKİSİ • 197
Büyük Şehirler – Büyük Okullar – Fırsatlar – Yoksulluk – Güç – Eğitim

ÜÇÜNCÜ KISIM
DELİLERDE DEHA

BİRİNCİ BÖLÜM
EDEBİYATTA DELİ DÂHİ • 209
Akıl Hastanelerinde Yayımlanan Dergiler – Sentez – Tutku – Atavizm – Sonuç

İKİNCİ BÖLÜM
SANATTA DELİLİK • 228
Coğrafi Dağılım – Meslek – Yabancılaşmanın Özel Biçiminin Etkisi – Özgünlük – Tuhaflık – Sembolizm – Müstehcenlik – Suçluluk ve Ahlaki kopukluk – Faydasızlık – Deliliğin Konu Edilmesi – Saçmalık – Tekdüzelik – Özet – Delilerde Müzik

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EDEBİYATTA VE SANATTA YARI DELİLER • 260
Tanım – Fiziksel ve Ruhsal Özellikler – Edebi Faaliyetleri – Örnekler – Dava Açma Çılgınlığı – Yarı Deli Dâhiler – Bosisio – Dekadan Şairler – Verlaine – Sanatta Yarı Deliler

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SİYASETTE VE DİNDE DELİLER VE YARI DELİLER • 297
İnsanlığın İlerleme Hareketlerinde Delilerin Oynadığı Rol – Örnekler – Muhtemel Nedenler – Orta Çağ'daki Dinî Salgınlar – Assisili Fransis – Luther – Savonarola – Cola Di Rienzi – San Juan De Dios – Campanella – Prosper Enfantin – Lazzaretti – Passanante – Guiteau – Güney Amerikalılar

DÖRDÜNCÜ KISIM
SENTEZ VE DEHANIN DEJENERATİF PSİKOZU

BİRİNCİ BÖLÜM
DELİ DÂHİLERİN ÖZELLİKLERİ • 381
Karaktersizlik – Kendini Beğenmişlik – Erken Gelişmişlik – Alkolizm – Serserilik – Çok Yönlülük – Özgünlük – Üslup – Dinsel Şüpheler – Cinsel Anormallikler – Bencillik – Tuhaflık – İlham

İKİNCİ BÖLÜM
AKIL SAĞLIĞI YERİNDE DÂHİ İLE DELİ DÂHİ ARASINDAKİ BENZERLİKLER • 398
Karakter Eksikliği – Gurur – Erken Gelişmişlik – Alkolizm – Dejeneratif Belirtiler – Saplantı – Dâhilerin Devrimlerdeki Rolü

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEHANIN EPİLEPTİK DOĞASI • 404
Etiyoloji – Semptomlar – Dehaların İtirafları – Büyük Bir Epilepsi Hastasının Yaşamı – Napolyon – Aziz Pavlus – Azizler – Filantropik Histeri

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AKIL SAĞLIĞI YERİNDE DÂHİLER • 422
Fark Edilmeyen Kusurları – Richelieu – Sesostris – Foscolo – Michelangelo – Darwin

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇLAR • 429

EK: ŞİİR VE DELİLER • 433

DİZİN • 439

ÖN SÖZ

Daha önce hiçbir şekilde bir kitabın son baskısında, önceki baskılarda yer alan birçok şeyi reddetmek zorunda kalmamıştım. Kendiliğinden ortaya çıkan ilk fikrim, daha önce hiçbir zaman bu denli değiştirilip dönüştürülmemişti; belki de son biçimine hâlâ tam anlamıyla ulaşılmış da değildir.

Dehanın özel, hastalıklı bir durum olduğu fikri gerçekten de sık sık aklıma gelmişti ama bu fikre hep karşı çıkmıştım; ayrıca, bugün deneysel temellere dayanmayan fikirlerin hiçbir değeri de yok artık. Böylesi fikirler, ölü doğmuş çocuklar gibi sadece bir an için belirirler, sonra da hemen kaybolup giderler. Dehada, neredeyse doğuştan gelen tüm zihinsel anormallik biçimlerinin temelini ve işaretini oluşturan çeşitli dejenerasyon belirtilerini keşfetme imkânı bulmuştum; ancak o zamanlar dejenerasyon teorilerine verilen aşırı geniş kapsam ve daha önemlisi, deha kavramının kesinlikten uzak doğası beni bu kavramdan uzaklaştırmıştı; bu yüzden olguların nihai sonuçlarını değil, kendilerini kabul ettim. Gerçekten de insan ruhunun en yüce tezahürlerini temsil eden bireyleri, aptallar ve suçlularla bir arada düşünme fikri karşısında hissettiğimiz dehşet duygusunu nasıl bastırabiliriz ki?

Ancak son zamanlarda yapılan teratolojik[1] araştırmalar, özellikle Gegenbauer'in çalışmaları, atavistik gerileme olgularının her zaman gerçek bir dejenerasyonu (bozulmayı) göstermediğini ortaya koymuştur; çoğu zaman bunlar, başka yönlerde kaydedilmiş önemli gelişme ve ilerlemelerin basitçe dengelenmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Sürüngenlerin bizden daha fazla kaburgası vardır; keza dört ayaklılar

1 Teratoloji, doğuştan gelen bozukluklar ya da kusurlar için kullanılan bir terimdir (çn.).

ve maymunlar bizim sahip olmadığımız kuyruk gibi bir bütün organın yanı sıra bizden daha fazla kasa sahiptirler. Biz, zihinsel üsünlüğümüzü bu avantajları kaybetmemiz sayesinde kazanmışızdır. Bu gerçek fark edildiğinde, dehanın bir tür dejenerasyon olduğu yönündeki kurama karşı duyulan hoşnutsuzluk hemen ortadan kalkar. Nasıl ki devasa uzunluktaki insanlar, boylarının bedelini kısırlık ve göreceli kas ve zihin zayıflığıyla ağır bir şekilde ödüyorlarsa, düşünsel olarak böyle bir devasalığa sahip insanlar da zihinsel güçlerinin bedelini dejenerasyon ve psikozlarla öderler. İşte bu nedenle, dejenerasyon belirtileri dâhi insanlarda, delilerde olduğundan bile daha sık görülür.

Dahası, bu kuram günümüzde öyle kesin bir yola girmiş ve deha üzerine yaptığım çalışmalarla öylesine örtüşmüştür ki, onu kabul etmemem ve kendi fikirlerimin dolaylı bir doğrulamasını onda bulmamam imkânsızdır. Bu doğrulamayı yakın zamanda keşfedilen dejenerasyon belirtilerinde buluyorum;[2] daha önemlisi, deha problemini açıklamak için başlangıçta ortaya atılmış teorilerin belirsizliğinde de buluyorum. Nitekim Joly, oldukça elverişli bir ifadeyle, "dehadaki delilik teorisini çürütmeye bile gerek yoktur" iddiasında bulunur; çünkü ona göre, "güçte zayıflık yoktur, sağlıkta hastalık yoktur ve bu hipotezleri desteklemek için sunulan vakalar sadece istisnai örneklerdir".[3] Ama hekim şunu bilir ki, çoğu zaman sanrılı ve epileptik kişilerde görülen güç, aslında hastalığın bir göstergesidir. İkinci itiraza gelince, olgular biriktikçe bu itiraz geçerliliğini yitirir. Elbette, zihinsel yetilerin tam dengeli haline sahip dâhi insanlar olmuştur; fakat onlar da duyusal ve duygusal kusurlar sergilemişlerdir – her ne kadar kimse bunu fark etmemiş ya da daha doğrusu kayda geçirmemiş olsa da. Yakın zamanlara kadar tarihçiler, psikologlardan çok birer vak'anüvis (olay anlatıcısı)

2 Magnan, *Annales Médico- Psychologiques*, 1887; Lombroso, *Tre Tribimi*, s. 3-9, 16-23, 148-150; Saury, *Études Cliniqites sur la Folie Heréditaire*, 1886.

3 *Psychologic du Génie*, 1883.

oldukları için, prenslerin ve halkların serüvenlerini, gösterişli törenlerini ve insanların gözünde büyük önem taşıyan savaşları bize aktarmaya özen göstermişler, buna karşın düşüncenin psikolojisiyle ilgili her şeyi ihmal etmişlerdir. Dâhi kişilerde ve onların ailelerinde var olan bozukluklar ve dejeneratif özellikler hakkında bize çok az bilgi vermişlerdir; ayrıca dâhi kişilerde son derece güçlü olan kibir, onların kendilerini içtenlikle sergilemelerine asla izin vermemiştir (Cardano, Rousseau, J. S. Mill, Renan gibi nadir istisnalar dışında). Richelieu'nün bir kez olsun epilepsi nöbeti geçirdiği görülmemiş olsaydı, bunu kim tahmin edebilirdi? Eğer Berti ve Mayor'un yakın zamandaki çalışmaları olmasaydı, Cavour'un iki kez intihara teşebbüs ettiğine kim inanırdı? Taine, psikiyatrinin tarih araştırmalarında ne kadar faydalı olabileceğini anlayan nadir yazarlardan biri olmasaydı, Napolyon'un ahlaki kopukluğunu herkese gösteren o özelliklerini asla fark edemezdi. Carlyle'ın karısı çektiği işkenceleri kaleme almıştır; çok az kadın bunu yapar ve doğrusu çok az erkek de böyle anlatıların yayımlanmasını ister. Ünlü ressam Aiwosowski hâlâ birçok kişi tarafından bir melek gibi görülmektedir – kendisi yüzlerce yoksula yardım etmiş ama kendi karısını ve çocuklarını açlıktan ölüme terk etmiştir.

Şunu da eklemek gerekir ki, dâhilikle sıkça birlikte anılan ahlaki kopukluk ve epilepsi, akıl hastalıkları arasında teşhis edilmesi en güç olan hastalıklardır; bu yüzden, hastanın yaşamı sırasında bile çoğu zaman inkâr edilirler – her ne kadar uzman bir psikiyatrist için oldukça açık olsalar da. Bugün hâlâ, Bavyera Kralı Ludwig'in deliliğinden şüphe eden ya da bunu açıkça inkâr eden saygın kişiler bulunmaktadır.[4]

Ayrıca doğada bireysel olgu diye bir şey yoktur; tüm münferit olgular bir yasanın ifadesi ve sonucudur. Ve bazı büyük dâhilerin akıl hastası olduğu artık tartışmasız bir gerçek olarak bilinmektedir; bu da diğer dâhi kişilerde daha

4 De Renzis, *L'opera d'un Pazzo*, 1887.

hafif düzeyde psikozların var olabileceğini varsaymamıza olanak tanır.

Öte yandan Joly, dehanın genellikle erken yaşta ortaya çıktığını sözlerine ekler; Raphael on dört yaşında, Mozart altı yaşında, Michelangelo on altı yaşında temayüz etmiştir; ama bazen de geç fakat özel niteliklerle ortaya çıkar, örneğin Alfieri'de olduğu gibi. Şu kadarı kesin ki, erken yaşta görülen özgünlük dehanın özelliklerinden biridir. Ancak dâhilik tam da bir nevroz olduğu için, tesadüfi bir durum onu nispeten geç bir yaşta da ortaya çıkarabilir; ve beyin korteksinin uyarılmasıyla ortaya çıkan her nevroz gibi, saldırıya uğrayan bölgeye bağlı olarak farklı biçimlere bürünse de doğası aynı kalır.

Hailes, sanatta deha üzerine yazdığı çok övülen bir makalesinde, dehanın sıradan yaşam koşullarının bir devamı olduğunu savunur; yani hepimiz düzyazı yazabildiğimize göre, hepimizde biraz da olsa dâhilik olmalı. Peki o zaman, Brunetière'in yerinde bir tavırla itiraz ettiği gibi,[5] nasıl oluyor da tek başına bir birey büyük bir ressam ya da büyük bir şair olabiliyor? Dahası, nasıl oluyor da pek çok filozof, dehanın, diğer yeteneklerin pahasına bir yeteneğin aşırı gelişimiyle ortaya çıktığını -hem de tamamen haklı olarak- öne sürebiliyor?

Bazıları da der ki, deha bir canavardır. Pekâlâ, öyle olsun ama canavarlar bile iyi tanımlanmış teratolojik yasalara uyarlar.

Brunetière, Addison ve Pope gibi yetenekli ama dehadan yoksun insanlar olduğu gibi, Sterne gibi dâhi olup da yetenekten yoksun kişilerin de olduğunu belirtir. Ancak bu iki olgu birbiriyle çelişmez; çünkü yetenekten, daha doğrusu sağduyu veya aklıselimden yoksun olmak, nevrozun varlığına işaret eden dâhilik özelliklerinden biridir ve bazı psişik merkezlerin aşırı gelişiminin, diğer bazı merkezlerdeki

5 *Revue des Deux Maudes*, 1886.

kısmi gerilemeyle dengelendiğini gösterir. İlk sava gelince, benim vardığım sonuçları çürütmekten ziyade doğrular. Elbette yetenek deha değildir; tıpkı ahlaki bozukluğun suç olmayışı gibi. Ancak doğadaki tüm olgularda gözlemlenebilen süreklilik yasası gereği, birinden diğerine geçiş söz konusudur. *Natura non facit saltus*: Doğa sıçrama yapmaz.

Şunu burada itiraf etmeliyim ki, bu kitapta deha ile yeteneği sık sık birbirine karıştırmak zorunda kaldım; çünkü bunlar birbirinden tamamen farklı değildirler, aksine aralarındaki sınırın -tıpkı ahlaki bozuklukla suç arasındaki sınır gibi- tanımlanması son derece güçtür. Eğitimsiz ve imkânlardan yoksun bir bilimsel deha sahibi -örneğin bir Gorini- baştan itibaren elverişli koşullara sahip olmuş yetenekli bir insandan daha verimsiz görünebilir.

Diğerlerine gelince, ki bu bizi en çok ilgilendiren noktadır, hastalıklı etkiler ve benzerlikler her ikisinde de aynıdır; çünkü yetenekli insan, deha olmasa bile, hafif ölçüde çeşitli ama gerçek anormallikler sergiler. Hatta sıradan bir yeteneğe sahip bir insan bile öylesine tükenmiş olabilir ki, en güçlü dehalarda görülen temel patolojik semptomları gösterebilir ve soyunda dejenerasyon izleri bırakabilir; ayrıca her ne kadar nadir görülse de yetenekli bir insanın nevrotik ya da akıl hastası bir soydan gelmesi de imkânsız değildir. Bu durum kolayca açıklanabilir: Yetenek, tıpkı deha gibi, kortekste uyarılmayla birlikte görülür – ancak daha düşük ölçüde ve daha küçük bir beyinde. Gerçek normal insan ise edebiyatçı veya eğitimli insan değil, çalışan ve yemek yiyen insandır – *fruges consumere natus*: Toprağın meyvelerini tüketmek üzere doğmuştur.[6]

Ama doğamız, daima söylenegeldiği üzere, insanlığın en yüce tezahürünü acıklı bir biçimde yozlaşmışlığa, aptallığa ve deliliğe indirgeme eğiliminde olan anlayışa karşı çıkar. Bunun üzücü olduğunu inkâr etmiyorum; ne var ki doğa,

6 Horatius, *Epistulae*, 1. Kitap, 2. Mektup, 27. Dize (en.).

aynı toprak parçasında benzer tohumlardan hem ısırgan otunu hem yasemini hem kurtboğanı hem de gülü yetiştirmemiş midir? Bu rastlantılar için botanikçiyi suçlayamayız; ve mademki bunlar vardır, onları olduğu gibi belgelemek de bir suç değildir. Tiksinti bir duygusal tepkidir, bir akıl yürütme biçimi değil; dahası, insanlık tarafından genel olarak paylaşılmamış bir duygudur bu – üstelik, insanlık akademik dünyanın zaman zaman görmemek için gözlerini kapattığı sonuçlara çoktan ulaşmış ve burada sunulan sonuçlarla tamamen uyumlu yargılara varmıştır. Bunu en eski etimolojilerde görebiliriz; hem İbranicede hem de Sanskritçede deli (lunatik) ile nebi eşanlamlıdır. Bunu atasözlerinde de görebiliriz:

"I matti ed i fancialli indovinano" (Deliler ve çocuklar doğruyu söyler),

"Kinder und Narren sprechen die Wahrheit" (Çocuklar ve deliler hakikati söyler),

"Un fol advise bien un sage" (Bir deli bazen bir bilgeye iyi bir öğüt verebilir),

"Sæpe enim est morio valde opportune locutus" (Çoğu zaman bir soytarı çok yerinde sözler söyler).

Ayrıca barbar toplumlarda deli, halk tarafından hem korkulan hem de hayranlık duyulan bir figürdür; halk çoğu zaman ona en yüksek otoriteyi güvenle teslim eder.

Modern zamanlarda da aynı kanaat korunmuştur ama itiraf etmeliyiz ki, deha için bütünüyle dezavantajlı bir biçimde. Deha sahibi insanlar yaşamları boyunca yalnızca ünden (ve yakın zamana dek özgürlükten bile) mahrum bırakılmakla kalmamış, geçim kaynakları bile ellerinden alınmıştır. Ancak ölümlerinden sonra bir tür telafi olarak anıtlar ve nutuklarla ödüllendirilmişlerdir. Peki neden böyle olmuştur? Ne rakiplerin kıskançlığı ne de sıradan insanların hasedi bunu tam anlamıyla açıklayabilir. Asıl neden şudur: Bazı büyük devlet adamlarını (ki burada da istisnalar vardır – örneğin Bismarck) bir kenara koyacak olursak, dehalarda nezaket,

ölçülülük, pratik yaşam anlayışı gibi erdemler zayıftır – ki halk tarafından gerçek erdem olarak yalnızca bunlar tanınır ve toplumsal işlerde yalnızca bunlar işe yarar. "*Le bon sens vaut mieux que le génie*" (Sağduyu, dehadan daha değerlidir) der eski bir Fransız atasözü. Ve Mirabeau'nun da söylediği gibi: "Sağduyu, her türlü güçlü tutkudan yoksun olmaktır; oysa yalnızca güçlü tutkulara sahip insanlar büyük olabilir." Sağduyu fazlasıyla aşınmış yollarda ilerler; deha ise asla. İşte bu yüzden, halk -tamamen haksız da sayılmaz- büyük insanları deli yerine koymaya çoktan hazırdır; buna karşılık, okumuş kalabalık, benim burada yapmaya çalıştığım gibi bu genel kanı bir kurama bağlandığında hemen feryat eder.

Aşırı sağduyuya sahip -ki bu da her büyük gerçeği yok eder, çünkü gerçeğe çoğu zaman düz ve sıradan yollardan ziyade dolambaçlı yollardan ulaşırız- bazı kişiler şöyle bir itirazda bulunmuştur: "Senin büyük adamlarda bulduğun birçok kusur, deha sahibi olmayan insanlarda da bulunabilir." Bu elbette doğrudur; ama anormal özellik, niteliğiyle ve niceliğiyle belirir ve en önemlisi, kişiliğin diğer bütün özellikleriyle olan çelişkisiyle kendini belli eder. Aşçılar kibirli olabilir ama meslekleriyle ilgili konularda kendilerini tanrı sanacak kadar kibirli değildirler. Bir soylu, Orta Çağ'daki bir kahramanın soyundan gelmesini övünerek anlatabilir ama bir heykeltıraş olmakla övünmez. Hepimiz bazen unutkan olabiliriz fakat hem kendi keşiflerimiz konusunda olağanüstü bir hafızaya sahip olup hem de kendi ismimizi hatırlamayacak kadar unutkan olamayız. Michelangelo'nun keşişler hakkında söylediklerini pek çok kişi dile getirmiştir ancak sonrasında manastırları zenginleştirmek için büyük meblağlar harcamamışlardır. Kısacası, dâhilerdeki bu kişiliğin ikiye bölünmesi ve çelişkisi, anormalliği ortaya çıkaran asıl unsurdur.

Bana karşı bu çalışmaların yararsız olduğu yönünde bir başka itiraz daha dile getirilmiştir. Bu itiraza, Taine'in sözleriyle şöyle karşılık verebilirim: Gerçeğin her zaman faydalı

olması gerekmez. Yine de bu araştırmalardan pek çok pratik işlev ortaya çıkmaktadır: Bu çalışmalar, büyük tarihî olayların çekirdeğini oluşturan o garip dinsel delilikleri açıklamakta bize yardımcı olur. Ayrıca delilerin eserlerinin incelenmesi, sanat ve edebiyattaki dehayı anlamak için bize yeni çözümleme ve eleştiri kaynakları sunar. Ve hepsinden önemlisi, bu veriler ceza hukuku sorunlarının çözülmesine önemli bir katkı sunar; çünkü yalnızca aklını bütünüyle yitirmiş olanların deli ve dolayısıyla sorumsuz ilan edilmesi gerektiği yönündeki ön yargıyı sonsuza dek yıkar, ki bu ön yargı, binlerce sorumsuz insanı cellada teslim etmiştir. Son olarak bu veriler bize gösteriyor ki, edebî delilik, yalnızca psikiyatrik açıdan ilginç bir tuhaflık değildir, kolay algılanamadıkarı için daha tehlikeli dürtüleri saklayan özel bir delilik biçimidir; tıpkı dinsel cinnet gibi, bu tür delilik de tarihsel bir olaya dönüşebilir.

C. LOMBROSO

BİRİNCİ KISIM

,,,

DEHANIN BELİRLEYİCİ ÖZELLİKLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM
MESELENİN TARİHÇESİ

Aristoteles - Platon - Demokritos - Felix Plater - Pascal – Diderot – Deha Üzerine Yazan Modern Yazarlar

Analiz yordamıyla, gururlu sıradanlığımızın kendini örttüğü o renk renk parıldayan narin örtüleri yırtıp açmak hüzünlü bir görevdir. Hakikat dini çok korkunçtur. Fizyolog, aşkı, erkek ile dişi organlarının bir oyunu olarak açıklamaktan ya da düşünceyi moleküler bir harekete indirgemekten çekinmez. Hatta insanın önünde utanmadan diz çökeceği yegâne güç olan deha bile bazı akıl hastalığı uzmanları tarafından suçluluğun eşiğinde, insan zihninin teratolojik biçimlerinden biri, deliliğin bir türü olarak sınıflandırılmıştır.

Bu haince karalama ne tamamen hekimlerin eseridir ne de modern şüpheciliğin bir meyvesidir. Bir zamanlar filozofların babası ve hâlâ da dostu olan büyük Aristoteles şunu gözlemlemiştir: Başa kan hücum edince birçok kişi şair veya nebi ve kâhin olabilir; tıpkı Siraküza'lı Marcus gibi, deli oldukları sırada oldukça iyi şiirler yazarlar ama iyileştiklerinde artık tek bir dize bile yazamazlar."[1] Keza yine Aristoteles şöyle der: "Şiir, siyaset ve sanatta ün kazanmış kişiler, çoğu zaman Aias gibi melankolik ve deli ya da Bellerophon gibi insan sevmez hâle gelmişlerdir. Hatta eski zamanlarda bile bu özellikler Sokrates, Empedokles, Platon ve özellikle birçok şairde gözlemlenmiştir."[2]

Platon, *Phaidros* diyalogunda şöyle der: "Çılgınlık hiçbir surette kötü bir şey değildir, tam tersine, nimetlerin en büyükleri bize tanrısal bir armağan olarak çılgınlık yoluyla gelir. Hezeyan hâllerinde, Delphi ve Dodona tapınaklarının

1 *De Pronost.*, i. s. 7.

2 *Problemata*, böl. xxx.

kadın kâhinleri, Yunan halkına binlerce fayda sağlamışlardır; oysa soğukkanlı ve aklı başında olduklarında pek işe yaramazlar, hatta hiçbir işe yaramazlar. Çoğu zaman tanrılar insanları ölümcül salgın hastalıklarla cezalandırdığında, kutsal bir delilik bir ölümlünün içine işler ve bu kişiye o felaketleri iyileştirecek bir çare esinlenir. Bir başka delilik türü ise ilham perileri tarafından esinlenir ve basit ve saf bir ruhun kahramanların eylemlerini yüceltmek üzere şiire yönelmesiyle ortaya çıkar – bu da gelecek nesillerin eğitimine hizmet eder."

Demokritos bu konuda çok daha açık sözlüydü ve aklını yitirmemiş birinin iyi bir şair olabileceğine inanmazdı:

"Excludit sanos Helicone poetas Democritus."[3]

[Demokritos aklı başında olan şairleri Helikon Dağı'ndan kovar.]

Açıkçası bu olguların yanlış yorumlanarak, sık rastlanan bir alışkanlıkla batıl inançlara dönüştürülmesi, eski halkların delileri yüce bir kaynaktan esinlenmiş varlıklar olarak yüceltmesine neden olmuştur. Bu durumu yalnızca tarihsel kaynaklar değil, aynı zamanda bazı kelimeler de doğrulamaktadır: Söz gelimi İbranicedeki "navi" ve "mesugan" kelimeleriyle Sanskritçedeki "nigrata" kelimesinde, delilik ve nebilik kavramları iç içe geçmiş ve özdeşleşmiştir.

Felix Plater, bazı sanat dallarında üstün yetenekli olmalarına rağmen deli olan ve bu deliliklerini tuhaf bir övgü düşkünlüğüyle ve garipsenecek ahlaksız davranışlarla açığa vuran kişileri tanıdığını ileri sürmüştür. Saray erkânından tanıdığı bir mimar, ünlü bir heykeltıraş ve seçkin bir müzisyenin deli olduğunu bizzat bildiğini belirtmiştir.[4]

Pascal daha sonra aşırı zekânın deliliğe çok yakın olduğunu tekrar etmiş ve bunun bir örneğini de kendisinin teşkil ettiğini belirtmiştir. Diderot şöyle yazmıştı: "Sanıyorum

3 Horatius, *Ars Poet.*, 296-297.

4 *Observationes in Hom. Affect.*, 1641, lib. 10, s. 305. İtalya'daki daha müstesna örnekler için bkz. K Giuoni, *Hospitale dei folli incurabili*, 1620.

ki bu karamsar ve melankolik mizaçlı insanlar, ara sıra sahip oldukları ve kendilerini bazen çılgınca, bazen de yüce fikirlere ulaştıran o olağanüstü ve neredeyse ilahi sezgilerini, dönem dönem bedensel bir bozulmanın ortaya çıkmasına borçluydular. O anlarda kendilerini esinlenmiş hissederlerdi ve akıllarını yitirirlerdi. Bu nöbetlerden önce, düşmüş insanın doğal hâli olarak gördükleri bir tür hayvansı uyuşukluk yaşarlardı. İçlerindeki kargaşayla bu durgunluktan silkinip uyandıklarında Tanrı'nın onları ziyaret edip sınadığını sanırlardı... Ah! Deha ile delilik ne kadar yakındır birbirine! Tanrı tarafından iyi ya da kötü diye damgalananlar bu tür belirtilere az çok maruz kalırlar; kimileri bunları daha sık, kimileri daha şiddetli yaşar. İnsanlar onları ya hapse atıp zincire vurur ya da heykellerini diker."[5]

Hecart, *Stultitiana, ou petite bibliographie des Fous de Valenciennes, par un homme en démence* [Stultitiana yahut Valenciennes Delilerinin Kısa Bibliyografyası; Aklını Yitirmiş Bir Adamın Elinden] adlı kitabında; hevesli bir kitapsever olan Delepierre, *Histoire littéraire des Fous* [Delilerin Edebi Tarihi] (1860) adlı ilginç kitabında; Forgues, *Revue de Paris* [Paris Dergisi] (1826) kitabında; ve keza isimsiz bir yazar da *Sketches of Bedlam* [Bedlam'dan Eskizler] (Londra, 1873) adlı kitapta, hem deli hem de son derece zeki olan birçok insan örneği sunmuşlardır.

Öte yandan Lélut'nun *Le Démon de Socrate* [Sokrates'in Daimon'u] (1836) ve *L'Amulette de Pascal* [Pascal'ın Muskası] (1846) adlı kitaplarında, Verga'nın *Lipemania del Tasso* [Tasso'nun Melankolisi] (1850) adlı kitabında ve kendi kitabım *La pazzia di Cardenio*'da [Cardenio'nun Deliliği] (1856), uzun süre halüsinasyonlar ve hatta monomaniyle[6] malul olmuş deha sahibi insanlar olduğu ortaya konulmuştur. Tarafsız oldukları için daha değerli olan başka kanıtlar ise Reveille-Parise

5 Diderot, *Dictionnaire Encyclopédique.*

6 Monomani (tıp): Yalnız bir mesele hakkındaki sabit fikir ile kendisini gösteren akıl hastalığı (çn.).

tarafından, *Physiologie et Hygiène des hommes livrés aux travaux de l'esprit* [Fikir Adamlarının Fizyolojisi ve Sağlığı] (1856) adlı kitabında sunulmuştur. Gerçeğin en ihtimal dışı görünen yönlerinden hoşlanan Moreau (de Tours), sağlam monografisi *Psychologie Morbide*'de [Marazi Psikoloji] (1859) ve J. A. Schilling, *Psychiatrische Briefe* [Psikiyatri Mektupları](1863) adlı kitabında, yöntem açısından çok titiz olmasalar da epey kapsamlı araştırmalarla, dehanın her zaman bir nevroz, çoğu zaman ise gerçek bir delilik olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Hagen ise daha yakın bir geçmişte *Verwandtschaft des Genies mit dem Irrsinn* [Deha ile Deliliğin Akrabalığı] (Berlin, 1877) adlı kitabında bu tezin kısmen aynısını kanıtlamaya çalışmıştır. Keza Jürgen-Meyer, *Genie und Talent* [Deha ve Yetenek] (*Zeitschrift für Völkerpsychologie*'den, 1879) adlı takdire şayan monografisinde dolaylı olarak benzer bir yaklaşım benimsemiştir. Bu iki yazar, dehanın fizyolojisini açıklamaya çalışmıştı ve ilginç bir şekilde, vardıkları sonuçlara, bugün neredeyse büsbütün unutulmuş İtalyan bir Cizvit olan Bettinelli tarafından *Dell'entusiasmo nelle belle Arti* [Güzel Sanatlarda Coşku Üzerine] (Milano, 1769) adlı kitabında yakından gözlemden ziyade sezgi yoluyla çok daha önce ulaşılmıştır.

Radestock, *Genie und Wahnsinn* [Deha ve Delilik] (Breslau, 1884) adlı kitabında sorunun çözümüne pek bir katkı sağlamamıştır; çünkü büyük ölçüde kendisinden önceki yazarları kopyalamış, onların çalışmalarından anlamlı bir şekilde yararlanamamıştır.

Yakın dönem yazarları arasında ise şunları sayabilirim: Tarnowski ve Tchukinova kitabımın Rusça çevirisine (St. Petersburg, 1885) Rus edebiyatı tarihinden birçok yeni belge eklemişlerdir; Maxime du Camp ilginç kitabı *Souvenirs Littéraires*'de [Ebedi Anılar] (1887) birçok modern Fransız yazarın içinde deliliğin hüzünlü tohumunu barındırdığını göstermiştir; Ramos Mejia, *Neurosis de los Hombres Célebres en la Historia Argentina* [Arjantin Tarihindeki Ünlü Adamların Nevrozları] Aires, 1885) adlı kitabında Güney Amerika

cumhuriyetlerinin neredeyse tüm büyük adamlarının ya alkolik, ya sinir hastası ya da deli olduğunu ortaya koymuştur; A. Tebaldi, *Ragione e Pazzia* [Akıl ve Delilik] (Milano, 1884) adlı kitabında delilik literatürüne yeni belgeler kazandırmıştır; ve son olarak, keskin bir düşünür ve parlak bir yazar olan Pisani-Dossi, bize sanatta deliliğe dair ilginç bir inceleme sunmuştur.[7] Benim *Tre Tribuni* [Üç Halk Önderi] (1889) adlı kitabımda yapmaya çalıştığım şey ise deli ve yarı deli kişilerin siyasetle olan ilişkilerini ele almaktır.

7 *I Mattoidi e il Monumente a Vittorio Emanuele* [Yarı Deliler ve Vittorio Emanuele Anıtı], 1885

İKİNCİ BÖLÜM
DEHA VE DEJENERASYON

Dejenerasyon Belirtileri – Boy – Raşitizm – Solgunluk – Zayıflık – Fizyonomi – Kafatası ve Beyin Yapısı – Kekemelik – Solaklık – Kısırlık – Ebeveynlere Benzememe – Erken Gelişme – Gelişimde Gecikme – Yenilik Korkusu – Serserilik – Bilinçsizlik – İçgüdüsellik – Uyurgezerlik – İlham Alan Deha – Karşıtlık – Dönemsel Hâller – Çift Kişilik – Aptallık – Aşırı Duyarlılık – Anormal Duyumlar – Amnezi – Özgünlük – Özel Sözcüklere Düşkünlük

Dehayı nevrozla bir tutan paradoksun, her ne kadar acımasız ve üzücü görünse de, son dönem gözlemcilerin bile gözünden kaçmış çeşitli açılardan dikkatli bir şekilde incelendiğinde sağlam bir temelden yoksun olmadığı anlaşılır.

Psikiyatri çevrelerinde birkaç yıldır rağbet gören bir teoriye göre, zihinsel ve fiziksel rahatsızlıkların büyük bir kısmı dejenerasyonun sonucudur. Yani bu hastalıklar alkoliklerin, frengililerin, akıl hastalarının, veremlilerin ve benzerlerinin çocuklarına kalıtım yoluyla aktarılan etkinin bir eseridir. Ya da dokuları derinden değiştiren, hastadaki nevrozları ve diğer hastalıkları kalıcı kılan kafa travmaları veya cıva maruziyeti gibi dışsal nedenlerden kaynaklanır. Daha da kötüsü bu durum, kişinin alt soylarında giderek şiddetlenir. Sürekli hızlanan ve ölümcül bir hal alan bu dejenerasyon süreci, en nihayetinde ancak ağır bir zekâ geriliği veya kısırlıkla son bulur.

Psikiyatristler bu ölümcül dejenerasyonlara her zaman olmasa da sık sık eşlik eden bazı özellikleri tespit etmişlerdir. Bunlar arasında umarsızlık (apati), ahlak duygusunun kaybolması, sıkça görülen dürtüsellik ya da şüphecilik eğilimleri, bazı zihinsel yetilerin (örneğin hafıza, estetik zevk vb.) aşırı gelişiminden veya diğer bazı yetilerin (örneğin hesaplama) eksikliğinden kaynaklanan ruhsal dengesizlikler,

aşırı suskunluk ya da aşırı gevezelik, hastalıklı bir kibir, aşırı özgünlük, kendine aşırı odaklanma, en basit olgulara mistik anlamlar yükleme eğilimi, sembolizmin ve neredeyse tek ifade biçimi olarak belli sözcüklerin kötüye kullanılması. Fiziksel belirtiler arasında kepçe kulaklar, sakal seyrekliği, çarpık dişler, çok büyük ya da çok küçük olabilen baş ve yüz bölgesinde aşırı asimetri, erken ergenlik, ufak veya orantısız vücut yapısı, solaklık, kekemelik, raşitizm ve verem yer alır. Ayrıca ilerleyen dönemde düşük veya mutlak kısırlıkla kesintiye uğrayan aşırı doğurganlık ile çocuklarda giderek ağırlaşan anomaliler de bu duruma eşlik eder.[1]

Hiç şüphesiz birçok psikiyatrist bu noktada abartıya kaçmıştır, özellikle de dejenerasyonu tek bir olgudan çıkarsamaya çalıştıklarında. Ancak bir bütün olarak ele alındığında bu kuram çürütülemez niteliktedir; her geçen gün yeni uygulamalarla ve kanıtlarla da desteklenmektedir. Bunların en ilginç olanları arasında, deha üzerine yapılan son dönem çalışmalardan elde edilenler yer alır. Bu çalışmalar, dehalardaki dejenerasyon belirtilerinin bazen delilerde görülenden daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Şimdi bu belirtileri inceleyelim:

Boy. Her şeyden önce, yalnızca canlı yüz ifadesi ve ünün getirdiği prestijle maskelenen fiziksel dejenerasyon belirtilerinin sıklığına dikkat çekmek gerekir. Söz konusu iki unsur, bizim bu tür belirtilere gereken önemi vermemizi engeller.

Bu belirtilerin en basiti -ki atalarımızın da dikkatini çekip atasözlerine geçmiştir- bedenin küçüklüğüdür.

Kısa boylarıyla olduğu kadar dehalarıyla da ünlü olanlar arasında şu kişiler yer alır: Horatius (Augustus ona *leptissimum homunculum*, yani "minicik bir adam" derdi), Philopoemen, Narses, Büyük İskender (*Magnus Alexander corpore parvus erat*: Büyük İskender bedence küçüktü), Aristoteles, Platon,

1 Magnan, *Annales Médico-psych.*, 1887; Déjerine, *L'Hérédité dans les Maladies Mentales*, 1886; İrlanda, *The Blot upon the Brain*, 1885.

Epikouros, Kryssippos, Laertes, Archimedes, Diogenes, Attila, Epiktetos (sık sık "Ben kimim ki? Küçücük bir adamım" derdi). Modern çağlardan da şu isimler sayılabilir: Erasmus, Socinus, Linnaeus, Lipsius, Gibbon, Spinoza, Haller, Montaigne, Mezeray, Lalande, Thomas Gray, John Hunter (boyu yaklaşık 1,57 cm), Mozart, Beethoven, Goldsmith, Hogarth, Thomas Moore, Thomas Campbell, Wilberforce, Heine, Meissonnier, Charles Lamb, Beccaria, Maria Edgeworth, Balzac, De Quincey, William Blake (boyu yaklaşık 1,52 cm), Robert Browning, Henrik Ibsen, George Eliot, Adolphe Thiers, Elizabeth Barrett Browning, Louis Blanc, Mendelssohn, Swinburne, Van Does (boyu davuldan uzun olmadığı için "Davul" lakabıyla anılırdı), Peter van Laer (ona da "Oyuncak Bebek" [Puppet] denirdi). Lulli, Pomponazzi ve Baldini çok kısaydılar; aynı şekilde Nicholas Piccinini, filozof Dati ve Baldo da öyle. Baldo, Bartholo'nun "*Minuit præsentia fama*" (Varlık şöhreti azaltır) alayına şu sözle karşılık vermiştir: "*Augebit cætera virtus*" [Geri kalan herşeyi erdem artırır]. Ayrıca Marsilio Ficino da çok kısaydı; onun hakkında "*Vix ad lumbos viri stabat*" (İnsanın beline kadar geliyordu ancak] denmiştir. Albertus Magnus o kadar ufaktı ki, Papa ayağını öpmesine izin verdikten sonra onun hâlâ diz çöküyor olduğunu sanarak ayağa kalkmasını emretmişti. 1890'da Goa'da Aziz Francis Xavier'in tabutu açıldığında, cesedinin yalnızca 140 santim civarında olduğu görülmüştü.

Uzun boylu büyük adamlar arasında yalnızca şu isimleri tanıyorum: Volta, Goethe, Petrarca, Schiller, D'Azeglio, Helmholtz, Foscolo, Charlemagne, Bismarck, Moltke, Monti, Mirabeau, Dumas (baba), Schopenhauer, Lamartine, Voltaire, Büyük Petro, Washington, Dr. Johnson, Sterne, Arago, Flaubert, Carlyle, Turgenyev, Tennyson ve Whitman.

Raşitizm. Agesilaus, Tyrtaeus, Ezop, Giotto, Aristomenes, Krates (Crates), Galba, Brunelleschi, Magliabecchi, Parini, Scarron, Pope, Leopardi, Talleyrand, Scott, Owen, Gibbon, Byron, Dati, Baldini, Moses Mendelssohn, Flaxman ve

Hooke'un hepsi ya raşitik, ya topal, ya kambur ya da çarpık ayaklıydı.

Soluk benizlilik. Solgunluk büyük insanların rengi diye tanımlanmıştır; "*Pulchrum sublimium virorum florem*" (Aziz Gregorius, Konuşmalar XIV): "Güzellik büyük insanların süsüdür." Marro solgunluğun ahlaki kopukluk yaşayan kişilerde dejenerasyonun en sık görülen işaretlerinden biri olduğunu saptamıştır.[2]

Zayıflık. Organik dünyanın tümünde egemen olan enerjinin korunumu yasası, bize deli bireylerde görülen ve büyük düşünürlerde de sıkça rastlanan diğer bazı yaygın anormallikleri açıklar: erken yaşta saçın beyazlaması ve kellik, vücut inceliği ve cinsel ya da kassal aktivitede zayıflık gibi. Lecamus en büyük dehaların en ince vücutlara sahip olduğunu söylemiştir.[3] Caesar, Cassius'un zayıf yüzünden korkmuştu. Demosthenes, Aristoteles, Cicero, Giotto, Aziz Bernard, Erasmus, Salmasius, Kepler, Sterne, Walter Scott, John Howard, D'Alembert, Fenelon, Boileau, Milton, Pascal ve Napolyon – hepsi de gençliklerinin en parlak döneminde son derece zayıf bedenlere sahipti.

Bazıları ise çocukluklarında zayıf ve hastalıklıydı; bunlar arasında Demosthenes, Bacon, Descartes, Newton, Locke, Adam Smith, Boyle, Pope, Flaxman, Nelson, Haller, Körner, Pascal, Wren, Alfieri ve Renan yer alıyordu.

Ségur, Voltaire hakkında şöyle yazmıştır: "Onun zayıflığı, yoğun çalışmasını hatırlatıyordu; hafif kambur bedeni ise ince, zayıf bir kabuk gibiydi – sanki ruhunu ve dehasını bu kabuğun ardından görebiliyordunuz." Lamennais ise onu şöyle betimler: "Küçük, neredeyse fark edilmeyecek kadar silik bir adamdı, daha doğrusu, kendi huzursuzluğuyla odanın bir köşesinden diğerine savrulan bir alev."[4]

2 *I Caratteri dei Delinquenti*, 1886, Turin.

3 *Méd. de L'Esprit*, ii.

4 Lamartine, *Cours de Littérature*, ii.

Fizyonomi. Kedi ressamı olarak ün kazanan Mind, kretenlere özgü bir fizyonomiye sahipti. Sokrates, Skoda, Rembrandt, Dostoyevski, Magliabecchi, Pope, Carlyle, Darwin ve modern İtalyanlar arasında, matematikte yüksek bir yere sahip olan Schiaparelli de benzer bir fizyonomiye sahipti.

Kafatası ve Beyin. Kafa ve beyin lezyonları dâhi kişilerde çok sık görülür. Ünlü Avustralyalı romancı Marcus Clarke, çocukken bir atın ayağından darbe yemiş ve kafatası ezilmiştir.[5] Aynı durumun Vico, Gratry, VI. Clemens, Malebranche ve Cornelius için de geçerli olduğu söylenir. (Bu yüzden Cornelius "Lapide" (mezar taşı) diye anılır.) Bu son üç isim, geçirdikleri kazadan önce zeki olmadıkları hâlde, dehalarını bu kazalardan sonra kazanmışlardır. Ayrıca Fusinieri'nin kafatasındaki yan kemik kırığı;[6] Perikles'in kafatası asimetrisi (bu yüzden Yunan komedi yazarları ona soğan kafa -Yunanca "Schinocephalos"- adını vermiştir);[7] Romagnosi, Bichat, Kant,[8] Chenevix,[9] Dante (onun kafatasında sol yan kemik anormal gelişmişti ve alın kemiğinde iki tümör bulunmaktaydı); Brunacci ve Machiavelli'de görülen plagiosefali[10]; Foscolo'da çenenin aşırı öne çıkması (68°) ve düşük kafatası-omurga ve kafatası-göz çukuru indeksleri;[11] Fusinieri'nin aşırı uzun kafatası şekli (indeks 74), Venediklilere özgü kısa kafatası şekli (indeks 82 ila 84) ile tezat oluşturur; Robert Bruce'un Neandertalleri andıran kafatası;[12] Kay Lye'nin kafatası;[13] San Marsay'ın kafatası (indeks 69); O'Connell'in aşırı uzun kafatası şekli (indeks 73), İrlandılara özgü orta boy kafatası şekli ile tezat oluşturur; Scarpa'nın orta arka kafatası

5 *Revue Britannique*, 1884.

6 Canesterini, *Il Cranio di Fusinieri*, 1875.

7 Plutarkhos, *Perikles*, iii.

8 Kupfer, "Der Schädel Kants", *Arch, für Anth.*, 1881.

9 Welcker, *Schiller's Schädel*, 1883.

10 Yeni doğan bebeklerde en sık rastlanan kafatası şeklinin bozukluğudur. Halk arasında Düz Kafa, Yamuk Kafa ya da Yassı Kafa olarak bilinir(çn.).

11 Mantegazza, *Sul Cranio di Foscolo*, Floransa, 1880.

12 Turner, *Quarterly Journal of Science*, 1864.

13 De Quatrefages, *Crania Ethnica*, Bölüm i. s. 30.

çukuru;[14] Kant'ın aşırı kısa kafalılığı (88,5), yassı kafalılığı (yükseklik endeksi 71,1), artkafa kemiğinin yarı yarıya daha fazla gelişmiş üst kısmıyla alt veya beyincik kısmı arasındaki orantısızlık ve alın kavisinin paryetal kavise oranla küçüklüğü de bu bağlamda belirtilmeye değerdir.

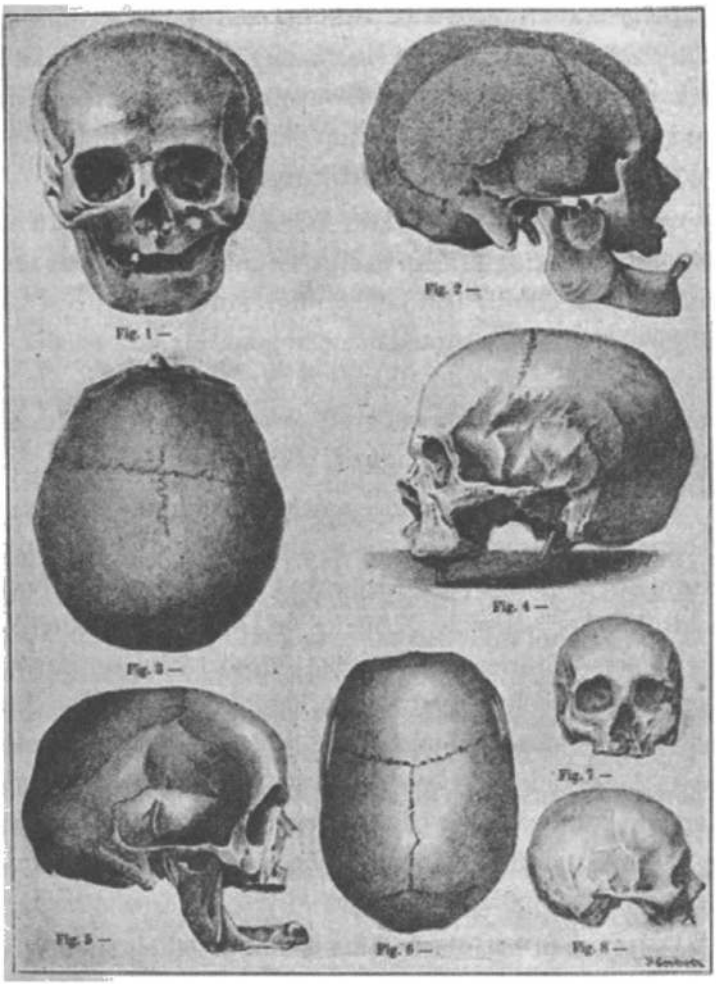
Volta'nın kafatasında,[15] antropologların alt ırklara ait olduğunu düşündüğü çeşitli özellikler fark ettim; bunlar arasında stiloid çıkıntıların belirginliği, koronal sütürün basitliği, orta alın sütürüne dair izler, geniş bir yüz açısı (73°) yer almaktadır; fakat en dikkat çekici olanı, bazı yerlerde 16 milimetreye ulaşan çarpıcı derecede kafatası kalınlığıdır; bu nedenle kafatası oldukça ağırdır (753 gram).

Diğer araştırmacıların incelemeleri, Manzoni, Petrarca ve Fusinieri'nin geriye doğru çekik alınlara sahip olduklarını ortaya koymuştur; Byron, Massacra (32 yaşındayken), Humboldt, Meckel,[16] Foscolo, Ximenes ve Donizetti'de eklemlerin kafatası sütürlerinin kemikleştiği gözlenmiştir; Rasori, Descartes, Foscolo, Tissot, Guido Reni, Hoffmann ve Schumann'un kafaları normalden küçüktü; Donizetti ve Tiedemann'da ise doku sertleşmesi görülmüş, ayrıca bu ikisinde sfenoid kemikle baziler çıkıntı arasında kemiksi bir kabartı bulunmuştur; Milton, Linnaeus, Cuvier, Gibbon vb. kişilerde ise beyinde su toplanması tespit edilmiştir.

Deha sahibi insanlarda kafa hacmi doğal olarak ortalamanın üstündedir ve bu özellikleriyle delilere benzerler. (De Quatrefages, en büyük kafaya bir delide, ondan sonra gelen örneğe ise bir dâhide rastlandığını belirtmiştir.) Bununla birlikte, kafa hacminin olağan ortalamanın altına düştüğü çok sayıda istisna da vardır.

İtalya'da Volta (1,860 cm^3), Petrarca (1,602 cm^3), Bordoni (1,681 cm^3), Brunacci (1,701 cm^3), Aziz Ambrose (1,792 cm^3) ve

14 Zoja, *La Testa di Scarpa*, 1880.
15 *Sul Cranio di Volta*, 1879, Turin.
16 Welcker, *Schiller's Schädel*, 1883.



Şekil. 1-3 Kant'ın Kafatası, 4 Volta'nın Kafatası,
5-6 Fusinieri'nin Kafatası, 7-8 Foscolo'nun Kafatası

Fusinieri (1,604 cm^3) gibi kişilerin hepsinin büyük bir kafa hacmine sahip olduğu kesindir. Aynı özellik, daha yüksek derecede Kant (1,740 cm^3), Thackeray (1,660 cm^3), Cuvier (1,830 cm^3) ve Turgenyev (2,012 cm^3) gibi kişilerde de görülmektedir.

Le Bon daha önce Boileau, Descartes ve Jourdan gibi isimlerin de dâhil olduğu yirmi altı Fransız dâhinin kafa

hacimlerini incelemiştir.[17] En ünlü olanların ortalama kafa hacminin 1,732 cm^3 olduğu bulunmuştur; oysa eski Parislilerde bu ortalama yalnızca 1,559 cm^3'tür. Günümüz Parislileri arasında ise yalnızca %12'si 1,700 cm^3'ü aşarken, ünlü kişiler arasında bu oran %73'tür.

Ancak dâhilerde küçük kafalara da rastlanabilir. Wagner ve Bischoff, ünlü Almanlara ait on iki beyni incelediklerinde, sekizinde hacmin çok büyük, dördünde ise çok küçük olduğunu tespit etmişlerdir.[18] Bu son durum Liebig, Döllinger ve Hausmann gibi kişilerde de görülmüştür; bu kişilerin ileri yaşta ölmüş olmaları bir gerekçe olarak ileri sürülebilir. Ancak Guido Reni, Gambetta, Harless, Foscolo (1426),

17 *Revue Scientifique*, 1882.

18 Wagner (*Das Hirngewicht*, 1877), Göttingenli bilim insanlarına ait şu ölçümleri vermektedir:

Dirichlet	Matematikçi	54 yaşında	1520 g.
Fuchs	Doktor	52 yaşında	1499 g.
Gauss	Matematikçi	78 yaşında	1492 g.
Hermann	Filolog	51 yaşında	1358 g.
Hausmann	Mineralog	77 yaşında	1226 g.

Bischoff (Hirngewichte bei Münchener Gelehrten – Eski Münihli bilginlerde beyin ağırlıkları) şu ölçümleri vermektedir:

Hermann	Geometrikçi	60 yaşında	1590 g
Pfeufer	Hekim	60 yaşında	1488 g
Bischoff	Hekim	79 yaşında	1452 g
Melchior Meyer	Şair	61 yaşında	1415 g
Arnoldi	Oryantalist	85 yaşında	1730 g
Thackeray	Roman Yazarı	52 yaşında	1660 g
Abercrombie	Hekim	64 yaşında	1780 g
Cuvier	Doğa Bilimci	63 yaşında	1829 g
Doell	Arkeolog	85 yaşında	1650 g
Schiller	Şair	46 yaşında	1580 g
Huber	Filozof	47 yaşında	1499 g
Fallmerayer	Tarihçi	74 yaşında	1349 g
Liebig	Kimyager	70 yaşında	1352 g
Tiedemann	Fizyolog	79 yaşında	1254 g
Harless	Kimyager	40 yaşında	1238 g
Döllinger	Fizyolog	71 yaşında	1207 g

Beyin yüzey alanının ölçümü, çoğu zaman düşük beyin ağırlığına sahip dâhilerde bile yüksek çıkar. Fuchs'un beyin yüzey alanı 22,1005 cm^2, Gauss'un ise 21,9588 cm^2 idi; oysa aynı ağırlıkta beyne sahip tanınmayan bir kadında bu yüzey 20,4115 cm^2 iken, bir işçide 18.7672 cm^2 idi.

Dante (1403), Hermann (1358) ve Lasker (1300) için böyle bir gerekçe söz konusu değildir. Shelley'nin kafası ise dikkat çekici derecede küçüktü.

Tüm bu gerçekler ışığında, dehanın bedelinin kimi zaman bazı ruhsal işlevlerdeki yetersizlikle ödendiğini ve dehanın ışığının kaynağı olan organda (yani beyinde) sıkça anormalliklerle birlikte görüldüğünü söylersem herhâlde ileri gitmiş olmam.

Bu noktada, Rousseau'daki ventriküler ödeme,[19] Grossi, Donizetti ve Schumann'daki menenjite, Liebig ve Tiedemann'daki beyin ödemine değinmek gerekir. Tiedemann'da ayrıca, özellikle alın kısmında dikkate değer bir kafatası kalınlığı göze çarpıyordu; Bischoff, dura mater'in kemiğe yapıştığını, araknoid zarın kalınlaştığını ve beyinde atrofi olduğunu kaydetmiştir. Wagner ise hekim Fuchs'ta Rolando yarığının yüzeysel bir girintiyle kesintiye uğradığını tespit etti; bu, Giacomini'nin 356 vakada, Heschl'in ise 632 vakada yalnızca bir kez gözlemlediği nadir bir anomaliydi.[20] Pascal'ın beyin yarımkürelerinde ciddi lezyonlar bulunmuştur. Yakın zamanda, Cuvier'in büyük hacimli beyninin su toplanmasından muzdarip olduğu keşfedilmiştir; Lasker'in beyninde ise korpus striatyumların yumuşaması, kalın zar iltihabı, kanama ve Sylvius yarığının arterinde şekil bozan damar iltihabı vardı.[21]

Bischoff ve Rüdinger, Alman bilim insanlarına ait on sekiz beyinde, doğuştan gelen beyin kıvrımı anomalileri bulmuşlardır; bu anomaliler özellikle beynin çeperinde yoğunlaşmıştı.[22] Wülfert ve Huber'in beyinlerinde, sol üçüncü frontal kıvrım çok sayıda büklümle oldukça gelişmişti. Gambetta'da ise bu aşırı gelişim gerçek bir ikilenmeye dönüşmüştü; ayrıca

19 *Bulletin de la Société d'Anthropologie*, 1861.

20 *Die tiefen Windungen des Menschenhirnes*, 1877.

21 Mendel, *Centralblatt*, No. 4, 1884.

22 *Ein Beitrag zur Anatomie der Affenspalte und der Interparietal Furche beim Menschen nach Rasse, Geschlecht, und Individualität*, 1886.

sağ dörtgen lobçuk, oksipital yarıktan başlayan bir olukla ikiye ayrılmıştı. Bu iki parçanın alt kısmı ise çok sayıda dala ayrılan ve yıldız şeklinde düzenlenmiş bir kesikle daha bölünmüştü. Oksipital lob ise özellikle sağ tarafta küçüktü.[23]

Hervé şöyle yazar: "Bu beyinlerin karşılaştırmalı incelenmesi, beyin kıvrımlarındaki bireysel farklılıkların dâhilerde diğer insanlara göre daha fazla ve daha belirgin olduğunu göstermektedir. Bu durum özellikle üçüncü frontal kıvrım için geçerlidir; çünkü bu kıvrım dâhilerde yalnızca daha değişken değil, aynı zamanda -özellikle bir tarafta- daha karmaşıktır. Oysa sıradan kişilerde bu kıvrım hem sol hem de sağ tarafta oldukça basittir. Şüphesiz ki, mütesna zekâya sahip insanların beyinlerinde görülebilecek bireysel yapılar sıradan beyinlerde de bulunabilir, fakat yalnızca nadir istisnalar olarak."[24]

Münih koleksiyonundaki bazı beyinlerde Broca merkezi'nin ulaştığı gelişim düzeyi hakkında fikir edinmek isteyenleri, Rüdinger'in monografına ve ona eşlik eden güzel levhalara yönlendirebilirim. Özellikle hukukçu Wülfert'in beyninde sol kıvrımın dibinde yer alan yüzeysel kıvrımların çokluğu ve olağanüstü büyüklüğü dikkat çeker; kendisi başka meziyetlerinin yanı sıra hitabet yeteneğiyle de tanınırdı. Öte yandan, açık bir dille ustaca konuşan patolog Profesör Buhl'un beyninde -ki kendisi solaktı ya da en azından her iki elini de kullanabiliyordu- sol taraftaki kıvrım oldukça küçük ve çok basit bir yapıdayken, sağ taraftaki kıvrım oldukça gelişmişti. Bu bulgulara, Broca kıvrımının seçkin kişilerdeki morfolojik karmaşıklığını gösteren başka örnekler de eklenebilir; örneğin R. Wagner tarafından betimlenip çizimleri yapılmış çeşitli bilim insanlarının beyinleri gibi.[25] Bunlar arasında ünlü matematikçi Gauss da vardı: Gauss'un beyniyle karşılaştırıldığında, Krebs adında

23 *Bulletin de la Société Anthropologie*, 1886, s. 135.

24 *La Circonvolution de Broca*, Paris, 1888.

25 *Vorstudien*, 1st Memoir, 1860.

bir zanaatkârın beyni o kadar karmaşık değildi ve özellikle alın bölgesi belirgin şekilde daha dardı. Alın kıvrımları da Gauss'unkilere göre daha az gelişmişti; öte yandan, başka bir ünlü matematikçi olan Profesör De Morgan'ın beyninin ön lobları oldukça hacimlidir; kendisinin beyni Bastian'ın koleksiyonunda bulunmaktadır.[26]

Kekemelik. Dâhi kişiler çoğu zaman kekeme olurlar. Bu tür kişilere örnek olarak şunları sayabilirim: Aristoteles, Ezop, Demosthenes, Alkibiades, Utica'lı Cato, Vergilius, Manzoni, Erasmus, Malherbe, C. Lamb, Turenne, Erasmus ve Charles Darwin, Moses Mendelssohn, Şarlken (V. Karl), Romiti, Cardano, Tartaglia.

Solaklık. Çoğu dâhi solaktı. Bunlar arasında şu isimler yer alıyordu: Tiberius, Sebastian del Piombo, Michelangelo, Fléchier, Nigra, Buhl, Montelupo'lu Raphael ve Bertillon. Leonardo da Vinci dikkatini çeken figürleri sol eliyle hızlıca çizerdi ve yalnızca derin düşünmenin ürünü olan figürleri sağ eliyle işlerdi; bu yüzden arkadaşları onun yalnızca sol eliyle yazdığına inanmışlardı.[27] Bugün solaklık, atavizm ve dejenerasyon özelliği olarak kabul edilmektedir.[28]

Kısırlık. Pek çok büyük insan bekâr kalmış, evlenenlerin bir kısmı da çocuk sahibi olamamıştır. Bacon bu konuda şöyle der: "En takdire şayan eserler ve temeller, bedenlerinin başaramadığını zihinlerindeki imgelerle gerçekleştirmeye çalışan çocuksuz kişilerin ellerinden çıkmıştır. Dolayısıyla gelecek nesillerin kaygısını en çok, kendi evlatları olmayan kişiler taşır."[29] La Bruyère de benzer biçimde şunları söyler: "Bu insanların ne ataları ne de torunları vardır; bütün soyları kendilerinden ibarettir."

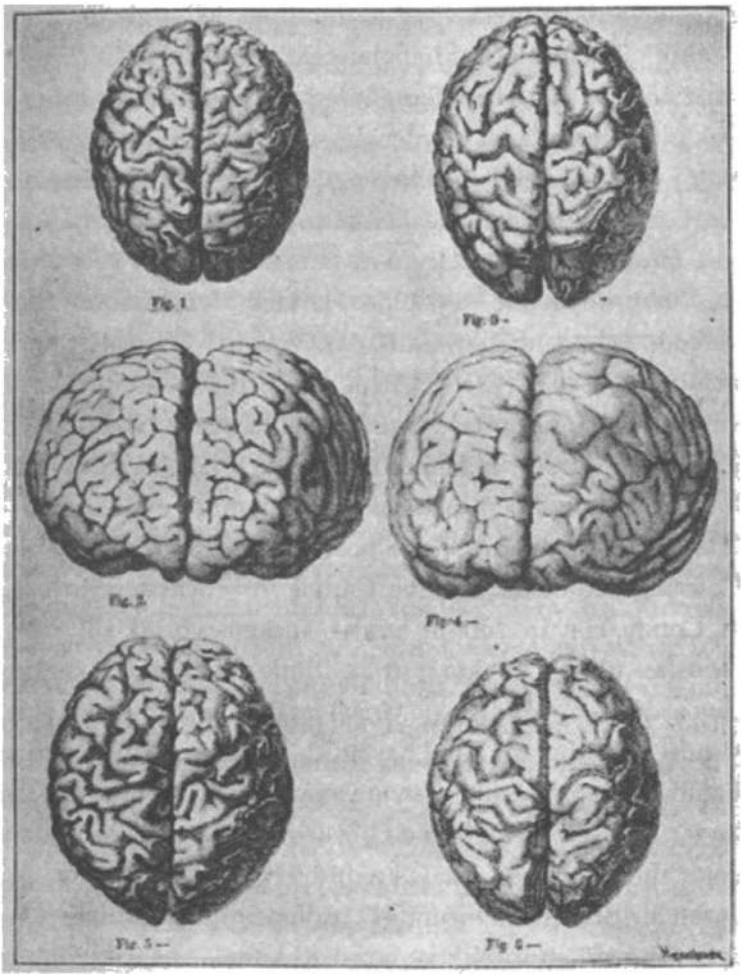
---

26 *Le Cerveau et la Pensée*, t. ii. s. 46.

27 *Gallichon in Gazette des Beaux Arts*, 1867.

28 Lombroso, *Sul Mancinismo motorio e sensorio nei sani e negli alienati*, 1885, Turin.

29 Essay VII., *Of Parents and Children*.



Şekil 1. Gauss'un beyni, Şekil 2. Aynı beynin alın lobu, Şekil 3. Bir Alman işçisinin beyni, Şekil 4. Aynı beynin alın lobu, Şekil 5. Dirichlet'in beyni, Şekil 6. Hermann'ın beyni

Croker, *Boswell*'in edisyonunda, büyük İngiliz şairlerinin tümünün soyunun sürmediğine dikkat çeker ve şu isimleri örnek verir: Shakespeare, Ben Jonson, Milton, Otway, Dryden, Rowe, Addison, Pope, Swift, Gay, Johnson, Goldsmith, Cowper. Hobbes, Camden ve daha birçokları; bu kişiler

çalışmaya daha fazla vakit ayırabilmek için evlenmekten özellikle kaçınmıştır. Michelangelo şöyle demişti: "Sanatım bana bir eşin verebileceğinden fazlasını veriyor zaten." Bekârlar arasında şu isimler de sayılabilir: Kant, Newton, Pitt, Fox, Fontenelle, Beethoven, Gassendi, Galileo, Descartes, Locke, Spinoza, Bayle, Leibniz, Malebranche, Gray, Dalton, Hume, Gibbon, Macaulay, Lamb, Bentham, Leonardo da Vinci, Kopernik, Reynolds, Handel, Mendelssohn, Meyerbeer, Schopenhauer, Camoëns, Voltaire, Chateaubriand, Flaubert, Foscolo, Alfieri, Cavour, Pellico, Mazzini, Aleardi ve Guerrazzi. Kadınlar arasında ise: Florence Nightingale, Catherine Stanley, matematikçi Gaetana Agnesi ve Luigia Laura Bassi. Evli olan pek çok dâhi adam ise evlilikte mutluluğu bulamamıştır: Shakespeare, Dante, Marzolo, Byron, Coleridge, Addison, Landor, Carlyle, Ary Scheffer, Rovani, A. Comte, Haydn, Milton, Sterne, Dickens vb. Azizlik mertebesine ulaşan Pavlus mutlak iffetle yaşamaktan övünç duyuyordu. Cavendish ise cinsel içgüdüden tamamen yoksundu ve kadınlara karşı hastalıklı bir tiksinti duyuyordu. Flaubert, George Sand'a şöyle yazmıştı: "Esin perisi her ne kadar başına buyruk olsa da bir kadının vereceği acılardan çok daha azını verir. Bu ikisini birbiriyle uzlaştıramıyorum. İnsan birini seçmek zorunda."[30] Adam Smith kadınlara göstermesi gereken incelik ve nezaketi kitaplarına sakladığını söylemişti. Mizaç olarak insanlardan tiksinen Chamfort ise şöyle yazmıştı: "Eğer insanlar aklın yolunu izleseydi kimse evlenmezdi. Kendi hesabıma, bu işin içinde yer almak istemem, mazallah benim gibi bir oğlum olur diye korkarım." Bir Fransız şair de şöyle demiştir:

> "Büyük ruhlar her ne kadar saygıdeğer olsalar da, kendilerine benzeyenleri yetiştirme konusunda pek yetenekli değillerdir."[31]

30 *Lettres à Georges Sand*, Paris, 1885.

31 Destouches, *Philos. Mariés.*

Ebeveynlere Benzememe. Dâhi kişilerin neredeyse hepsi hem babalarından hem de annelerinden büyük ölçüde farklıdır (Foscolo, Michelangelo, Giotto, Haydn vb.). Bu, dejenerasyonun işaretlerinden biridir. Bu nedenle, çok farklı ırklara ve dönemlere ait dâhi kişiler arasında fiziksel benzerlikler görülebilir; örneğin Julius Caesar, Napolyon ve Bande Nere'den [Siyah Birlikler] Giovanni ya da Casti, Sterne ve Voltaire. Bu kişiler genellikle kendi ulusal tiplerinden de ayrılırlar. Bunu, soylu ve neredeyse insanüstü niteliklere sahip olmalarıyla gösterirler: alın yüksekliği, burun ve kafanın belirgin gelişimi, gözlerin olağanüstü canlılığı gibi. Oysa aptal, suçlu ya da çoğu zaman deli kişiler, bayağı özelliklerle kendilerini gösterirler. Humboldt, Virchow, Bismarck, Helmholtz ve Holtzendorf gibi kişiler, tipik bir Alman fizyonomisine sahip değillerdi. Byron ne yüz hatları ne de karakteri bakımından İngilizdi; Manin, Venedik tipini yansıtmıyordu; Alfieri ve d'Azeglio'nun ne Piedmont karakteri ne de yüz hatları vardı. Carducci'nin yüzü ise İtalyan tipinde değildi. Bununla birlikte, çok dikkate değer istisnalar da sık görülür. Michelangelo, Leonardo da Vinci, Raphael ve Cellini, İtalyan tipini yansıtıyorlardı.

Erken Gelişmişlik. Deha ile delilik, özellikle de ahlaki kopukluk arasında ortak bir başka özellik de erken gelişmişliktir. Dante dokuz yaşındayken Beatrice için bir sone yazmıştır; Tasso on yaşında şiirler yazmıştır. Pascal ve Comte on üç yaşında büyük düşünürlerdi, Fornier on beşinde, Niebuhr yedisinde, Jonathan Edwards on iki yaşında, Michelangelo on dokuzunda, Gassendi -"Küçük Doktor" diye anılır- dört yaşında, Bossuet on iki yaşında ve Voltaire on üç yaşındayken üstün yeteneğiyle öne çıkmıştır. Pico de la Mirandola çocukken Latince, Yunanca, İbranice, Keldanice ve Arapça biliyordu; Goethe henüz on yaşına bile gelmemişken bir hikâyeyi yedi dilde yazmıştır. Wieland yedi yaşında Latince biliyor, on üç yaşında bir epik şiir üzerine düşünüyordu ve on altı yaşında *Die Vollkommenste Welt* [En Mükemmel Dünya]

adlı şiirini yayımladı. Lopez de la Vega ilk şiirlerini on iki yaşında, Calderon ise on üç yaşında yazdı. Kotzebue yedi yaşında komedi yazmayı deniyordu ve on sekizinde ilk trajedisi sahnelendi. Schiller çığır açan eseri *Räuber*'i [Haydutlar] yayımlandığında henüz on dokuz yaşındaydı. Victor Hugo on beş yaşında *Irtamène*'yi yazdı ve yirmi yaşına geldiğinde *Han d'Islande* [İzlandalı Hans], *Bug-Jargal* ve *Odes et Ballades*'in [Odlar ve Baladlar] ilk cildini yayımlamıştı. Lamennais on altı yaşında *Paroles d'un Croyant* [Bir İnançlının Sözleri] adlı kitabını dikte ettirdi. Pope on iki yaşında *Solitude* [Yalnızlığa Övgü] şiirini, on altı yaşında ise Pastorals'ı [Pastoraller] yazdı. Byron on iki yaşındayken şiirler yazıyordu ve on sekiz yaşına geldiğinde *Hours of Idleness* [Avarelik Saatleri] adlı şiir kitabını yayımladı. Moore on üç yaşındayken *Anakrion* adlı Yunanlı lirik şairden tercümeler yaptı. Meyerbeer beş yaşındayken piyanoyu mükemmel çalabiliyordu. Claude Joseph Vernet dört yaşındayken çok iyi resim yapıyordu ve yirmi yaşına geldiğinde zaten ünlü bir ressamdı. Wren daha on üç yaşındayken bir astronomi aleti icat etti ve onu babasına Latince bir ithafla sundu. Ascoli on beş yaşındayken, Eflak ile Friuli lehçeleri arasındaki ilişki üzerine bir kitap yayımladı. Metastasio henüz on yaşındayken doğaçlama şiirler söylüyordu; Ennius Quirinus Visconti daha on altı aylıkken herkeste hayranlık uyandırmıştı ve altı yaşında vaaz veriyordu. Fenelon henüz on beş yaşındayken Paris'te seçkin bir dinleyici topluluğu önünde vaaz verdi; Wetton daha beş yaşındayken Latince, Yunanca ve İbranice okuyup çevirebiliyordu, on yaşında ise Keldanice, Süryanice ve Arapçayı biliyordu. Mirabeau üç yaşında vaaz veriyor, on yaşında kitap yayımlıyordu. Handel henüz on üç yaşındayken bir ayin müziği besteledi, on yedi yaşında *Corinda* ve *Nero*'yu besteledi, on dokuz yaşına geldiğindeyse Hamburg Operası'nın müzik direktörü oldu. Raphael henüz on dört yaşındayken ün kazanmıştı. Restif de la Bretonne daha dört yaşındayken o denli çok kitap okumuştu ki; on bir

yaşında genç kızları baştan çıkarmış, on dört yaşında ise ilk on iki metresi hakkında bir şiir yazmıştı. Eichhorn, Mozart ve Eybler daha altı yaşlarındayken konserler verdiler. Beethoven on üç yaşında üç sonat besteledi. Weber'in ilk operası *Das Waldmädchen* [Orman Kızı], kendisi henüz on dört yaşındayken sahnelendi. Cherubini on üç yaşında halkını coşkuya boğan bir ayin müziği besteledi. Bacon on beş yaşında *Novum Organum* kitabına vücut verecek fikri tasarladı. XII. Charles henüz on sekiz yaşındayken büyük hedeflerini belli etmeye başlamıştı bile.[32]

Bu erken gelişmişlik atalardan geçer ve hastalıklıdır; tüm ilkel topluluklarda da gözlemlenebilir. "Beş yaşında dâhi olan, on beşinde delidir" atasözü akıl hastanelerinde sıkça doğrulanan bir sözdür.[33] Delilerin çocuklarında da çoğu zaman erken gelişmişliğe rastlanır. Savage, altı yaşından önce klasik müzik çalabilen çocuklara sahip deli bir kadın tanıdığını, başka bazı çocukların ise çok küçük yaşta yetişkinlere özgü tutkular sergilediğini anlatır. Akıl hastalarının çocuklarında özellikle müzik, güzel sanatlar ve matematik alanlarında diğer çocuklarda pek rastlanmayan yetenek ve ilgiler ortaya çıkar genellikle.

Geç Yaşta Gelişme. Dehanın gelişimindeki gecikme, Beard'ın da belirttiği gibi, bu gelişimi destekleyecek koşulların yokluğuyla ve öğretmenlerin ya da ebeveynlerin, dikkat dağınıklığı ya da unutkanlık gibi durumları zihinsel donukluk veya aptallık sanmalarıyla açıklanabilir. İleride büyük insan olacak birçok çocuk okulda kötü, yaramaz ya da aptal olarak görülmüştür; ancak zekâları, uygun koşullar oluştuğu anda veya dehalarının gerçek yolunu bulduklarında ortaya çıkmıştır. Thiers, Pestalozzi, Wellington, Du Guesclin, Goldsmith, Burns, Balzac, Fresnel, Alexandre Dumas (baba),

32 Beard, *American Nervousness*, 1887; Cancellieri, *Intorno Uomini dotati di gran memoria*, 1715; Klefeker, *Biblioth. eruditorum procacium*, Hamburg, 1717; Baillet, *De præcocibus eruditis*, 1715.

33 Savage, *Moral Insanity*, 1886.

Humboldt, Sheridan, Boccaccio, Pierre Thomas, Linnaeus, Volta ve Alfieri bu duruma örnektir. Newton da Kepler'in problemleri üzerine kafa yorarken annesinin verdiği işleri ve siparişleri sık sık unuturdu; sınıfının sonuncusu olmasına rağmen mekanik oyuncaklar yapma konusunda çok ustaydı. Walter Scott da okulda kötü bir öğrenci olarak görülmesine rağmen harika bir hikâye anlatıcısıydı. Ünlü oryantalist Klaproth, Berlin Üniversitesinde dersleri takip ederken geri zekâlı bir öğrenci olarak görülüyordu. Bir sınavda öğretmenlerinden biri ona şöyle dedi: "Ama sen hiçbir şey bilmiyorsun, evlat!" Klaproth şu karşılığı verdi: "Affedersiniz de ben Çince biliyorum." Bu zor dili kendi başına gizli gizli öğrendiği ortaya çıktı. Gustave Flaubert, "parlak bir çocuğun tam tersiydi. Okumayı öğrenmesi bile büyük zorluklarla mümkün olmuştu. Ancak zihni o sırada bile faaldi; yazamasa da küçük tiyatro oyunları uyduruyor, bu oyunları yalnız başına sahneliyor, çeşitli karakterleri canlandırıyor ve uzun diyalogları doğaçlama çıkarıyordu."[34] Arkadaşlarının ona "büyük öküz" lakabını taktığı Domenichino, yavaş öğrenmekle itham edildiği zaman şu cevabı vermişti: "Çünkü ben kendi içimde çalışıyorum."

Bazen çocuklar ancak kendi dürtüleriyle baş başa bırakıldıklarında ilerleme kaydedebilirler. Örneğin Cabanis, zeki olmasına rağmen okulda inatçı ve tembel olarak görülüp eve gönderiliyordu. Bunun üzerine babası bir deney yapmaya karar verdi: On dört yaşındaki oğlunun istediği gibi çalışmasına izin verdi. Deney tam anlamıyla başarılı oldu.

Yenilik Korkusu. Yeni dünyalar yaratan insanlar, sıradan kişiler ve çocuklar kadar yeniliklere düşmandırlar. Başkalarının keşiflerini reddetme konusunda müthiş bir enerji sergilerler; bunun nedeni belki de, mecazi anlamda söylersek, beyinlerinin artık doymuş olması ve yeni bir şeyi içine alamaması ya da yalnızca kendi fikirlerine duyarlı, başkalarının

34 Guy de Maupassant, *Étude sur Gustave Flaubert*, Paris, 1885.

fikirlerine ise dirençli özel bir hassasiyet geliştirmiş olmalarıdır. Nitekim felsefede büyük bir isyancı olan Schopenhauer siyasi devrimciler hakkında yalnızca acıma ve küçümseme dolu sözler söyler; hatta 1848'in soylu siyasal ideallerini zor kullanarak bastırmaya katkıda bulunmuş kişilere servetini miras bırakmıştır. Alman siyasetinin öncüsü olan ve ulusal bir sanat ile edebiyatı teşvik etmek isteyen II. Friedrich, Herder, Klopstock, Lessing ve Goethe'nin değerini fark edememişti;[35] kıyafet değiştirmeyi o kadar sevmezdi ki, hayatı boyunca sadece iki ya da üç ceketi olmuştu. Aynı şey Napolyon ve şapkaları için de söylenebilir. Rossini hiçbir zaman trenle seyahat edemezdi; bir arkadaşı onu trene alıştırmaya çalıştığında bayılıp yere yığılmış, sonrasında da şöyle demişti: "Eğer böyle biri olmasaydım, *Sevil Berberi*'ni asla besteleyemezdim." Napolyon buharlı makineye karşı çıkmıştı; Richelieu ise onun ilk mucidi olan Salomon de Caus'yu Bicêtre Akıl Hastanesi'ne göndermişti. Bacon, Gilbert ve Kopernik ile alay etmişti; ölçü aletlerinin ve hatta matematiğin bile müspet bilimlerde uygulanabilirliğine inanmıyordu. Keza Baudelaire ve Nodier özgür düşünürlerden nefret ediyordu.[36] Laplace, göktaşlarının düşüşünü inkâr etmişti; çünkü Akademi üyeleri tarafından da çok beğenilen şu mantığı öne sürüyordu: "Gökyüzünde taş olmadığı hâlde oradan nasıl taş düşebilir ki?" Keza Biot dalga kuramını reddetmişti. Voltaire fosillerin varlığını inkâr etmişti. Darwin ne Taş Devri'ne ne de hipnotizmaya inanıyordu.[37] Robin ise Darwin'in kuramıyla alay etmişti.

Aylaklık. Avarelik ve boş boş gezinme tutkusu dâhi kişilerde sıkça görülür. Buna örnek olarak Heine, Alfieri, Byron, Giordano Bruno, Leopardi, Tasso, Goldsmith, Sterne, Gautier, Musset ve Lenau isimlerini anmak yeterlidir. Foscolo, "Babam bana miras olarak gezgin ruhunu bıraktı" diye

35 *Revue des Deux Mondes*, 1883, s. 92.

36 *Revue Bleue*, 1887, s. 17.

37 *Darwin's Life*, 1887.

yazmıştır. Hölderlin çok sevdiği eşi manastıra kapandıktan sonra kırk yıl boyunca hiçbir yere yerleşmeden dolaşmıştır. Seyahatin güçlükler ve tehlikelerle dolu olduğu bir dönemde, Petrarca, Paisiello, Lavoisier, Cellini ve Cervantes'in sürekli yolculuklar yaptıkları herkesçe bilinir. Meyerbeer otuz yıl boyunca seyahat etmiş, operalarını tren yolculukları sırasında bestelemiştir. Wagner, Riga'dan Paris'e yaya olarak gitmiştir. Bazen üniversitelerde profesörlerin değişim arzusuna kapılıp bu arzuyu tatmin etmek için tüm kişisel menfaatlerinden vazgeçtikleri de bilinir.

Bilinçdışılık ve İçgüdüsellik. Deha ile deliliğin çakışması, dehanın yaratılarındaki şaşırtıcı bilinçdışılığı, spontanlığı ve intizamsızlığı anlamamıza yardımcı olur. Bu özellikler, dehanın sara (epilepsi) hastalığı ile büyük benzerliğini -bu benzerliğin önemini ileride göreceğiz- açıklamakla birlikte deha ile yetenek arasındaki farkı da ortaya koyar. "Yetenek," der Jürgen-Meyer, "kendini bilir; belli bir kurama nasıl ve neden ulaştığını da bilir. Ama deha böyle değildir; o nasıl ve nedeni bilmez. Dehanın bilinci kadar istem dışı hiçbir şey yoktur."[38] Hagen ise şöyle yazar: "Dehanın ayırt edici özelliklerinden biri, karşı konulamaz bir itkidir. Nasıl ki içgüdü, hayvanı hayatı pahasına bile olsa belli davranışlarda bulunmaya zorlarsa, aynı şekilde bir fikrin etkisi altına girmiş bir deha da kendini başka herhangi bir düşünceye bırakamaz hâle gelir. Napolyon ve Büyük İskender şan ve şöhret arzusu nedeniyle değil, karşı konulamaz bir içgüdüye boyun eğdikleri için fetihlerde bulunmuşlardır. Keza bilimsel deha da asla huzur bulmaz; onun faaliyetleri gönüllü bir çabanın sonucu gibi görünebilir ama aslında öyle değildir. Deha, yaratmak istediği için değil, yaratmak zorunda olduğu için yaratır." Paul Richter ise şöyle yazmıştır: "Dâhi kişi birçok açıdan gerçek bir uyurgezere benzer. O berrak rüyasında, uyanıkken gördüğünden daha uzağı

38 *Genie und Talent.*

görür ve hakikatin zirvelerine ulaşır; fakat hayal dünyası elinden alındığında aniden gerçekliğin dünyasına düşer."[39]

Haydn, *Yaratılış* oratoryosunun ilhamını gökten gelen gizemli bir lütfa atfetmişti: "Eserim ilerlemediğinde," derdi, "şapele çekilirim, tespihimi elime alıp bir Ave Maria okurum; hemen ardından fikirler akmaya başlar." Milli harikulade şiirlerinden birini neredeyse farkında olmadan yazdığında, büyük bir heyecana kapılır, ağlar, şarkı söyler, uzun yürüyüşlere çıkar ve neredeyse bir sara nöbeti geçirecek hâle gelirdi. Kendini yoklamış ve ilham üzerine konuşmuş birçok dâhi bu durumu, düşüncelerinin hızla ve istemsizce meyve verdiği, yakılmış bir meşalenin alevi gibi parlayan, hoş ve baştan çıkarıcı bir tutuşma (vect) hâli olarak tarif etmiştir. Nitekim Dante'nin şu üç harika dizede işlediği düşünce de işte budur:

"Ben, o kişiyim ki
aşk ilham verince, kaleme sarılırım,
onun yüreğime yazdıklarını aktarırım."

Napolyon, savaşların kaderinin bir anda, gizli bir düşüncenin sonucunda belli olduğunu söylemiştir; belirleyici an gelir, kıvılcım patlar ve zafer kazanılır. (Moreau.) Bauer, Kuh'un en güzel şiirlerinin delilik ile aklı yerindelik arasında bir hâlde yazıldığını belirtmiştir; yüce düşünceleri aklına geldiği anda, en basit akıl yürütmeyi bile yapamaz durumdaydı. Foscolo yüce ruhunun en güzel anıtı olan *Epistolario*'sunda, yazmanın zihnin sıcak bir ateşine bağlı olduğunu ve iradeyle elde edilemeyeceğini söyler: "Ben mektupları ne ülkem için ne de ün için yazarım; onlar yalnızca yeteneklerimizin işleyişinden doğan gizli sevinç için yazılmıştır; zira nasıl ki bacaklarımızın yürümeye ihtiyacı varsa onların da harekete ihtiyacı vardır." Mozart ise müzikle ilgili fikirlerin istemi dışında, rüya gibi kendiliğinden zihninde canlandığını itiraf etmiştir. Hoffmann sık sık arkadaşlarına şöyle

39 Fischer, *Æsthetik*, ii. I, s. 386.

derdi: "Beste yaparken piyanonun başına oturur, gözlerimi kapatır ve içimden gelen duyguyu çalarım."[40] Keza Lamartine sıkça şöyle derdi: "Düşünen ben değilim; fikirlerim benim yerime düşünür."[41] Alfieri, mevsim değişikliklerinin şiirsel gücünde sürekli dalgalanmalara yol açtığını belirterek kendini bir barometreye benzetmişti. Eylül ayında, birkaç gündür hissettiği yeni -ya da daha doğrusu yenilenmiş- dürtüye karşı koyacak gücü kalmamıştı; yenildiğini ilan etti ve altı komedi yazdı. Alfieri, Goethe ve Ariosto'da yaratım süreci aniden gerçekleşirdi; çoğu zaman uyanır uyanmaz meydana gelirdi.[42]

Dehanın bilinçdışı tarafından yönlendirilmesi yüzyıllardır fark edilmiş bir olgudur. Sokrates şairlerin mucitçe bir bilgiye dayanarak değil de çok belirgin bir doğal içgüdü sayesinde yaratımda bulunduklarını söylemiştir, tıpkı kâhinlerin güzel şeyler söyleyip ama ne söylediklerinin bilincinde olmadan kehanette bulunmaları gibi.[43] Voltaire, Diderot'ya şöyle yazmıştır: "Dehanın tüm tezahürleri içgüdünün sonuçlarıdır. Dünyadaki tüm filozoflar bir araya gelse Quinault'nun *Armide* operasını ya da La Fontaine'in ne yaptığını bilmeden yazdığı *Vebadan Hastalanan Hayvanlar* kitabını yazamazlar. Corneille, *Horace*'ı nasıl yazdıysa, bir kuş da yuvasını öyle yapar."[44]

Dolayısıyla geçmişteki duyumlar ve son derece hassas bir organik duyarlılık tarafından âdeta hazırlanmış olan en büyük düşünce tohumları aniden filizlenir ve bilinçdışı beyin faaliyetleriyle gelişip serpilir. Peygamberlerin, azizlerin ve cinnet geçiren kişilerin derin inançlarının yanı sıra delilerin dürtüsel davranışları da bu şekilde açıklanabilir.

---

40 Schilling, *Psychiat. Briefe*, s. 486.

41 Ball, *Leçons des Maladies Mentales*, 1881.

42 Radestock, s. 42.

43 *Apologia.*

44 20 Nisan 1752 tarihli mektup.

Uyurgezerlik. Bettinelli şöyle yazmıştır: "Şiir, aklın gözleri açık bir hâlde üzerinde süzüldüğü bir düş olarak tanımlanabilir neredeyse." Bu tanım, birçok şairin şiirlerini bir rüya ya da yarı rüya hâlinde yazmış olması bakımından oldukça isabetlidir. Goethe bir şair için belli bir zihinsel uyarımın gerekli olduğunu sık sık söylerdi; nitekim şiirlerinin çoğunu uyurgezerliğe yakın bir durumda yazmıştır. Klopstock ise bazı şiirlerine dair esinlerini rüyalarında aldığını ifade etmiştir. Voltaire, *Henriade* adlı şiirinin bölümlerinden birini uykusunda tasarlamıştır; keza Sardini rüyasında flajölet adlı nefesli çalgı üzerine bir kuram geliştirmiştir; Seckendorf ise kökenini yansıtan ahengiyle dikkat çeken o güzel hayalgücü kasidesini rüyasında yazmıştır. Newton ve Cardano bazı matematik problemlerini rüyalarında çözmüşlerdir. Nodier, *Lydia* adlı eseriyle birlikte müstakbel kader üzerine tam bir kuramı, gördüğü rüyalar sonucunda geliştirmiştir. "Bu rüyalar," diye yazmıştır, "geceden geceye artan bir enerjiyle birbirini takip ediyordu, öyle ki fikir bir inanca dönüştü." Muratori şiir yazmayı bırakmasından yıllar sonra, bir rüyasında doğaçlama olarak Latince beş heceli bir mısra yazmıştır. La Fontaine'in *İki Güvercin* adlı şiirini rüyasında yazdığı, Condillac'ın ise uyanıkken yarım kalan bir dersi uykusunda tamamladığı söylenir.[45] Coleridge'in *Kubla Khan* adlı şiiri, sağlık sorunları yaşadığı bir dönemde, afyon kaynaklı derin bir uykuda yazılmıştır; şair uyandığında sadece elli dört dizeyi hatırlayabilmiştir. Holder'in *Phantasie* adlı eseri de benzer koşullarda yazılmıştır.

İlham Alan Deha. Gerçekten de düşüncelerini şekillendirip yoğurmakta olan bir dehanın, delilik nöbeti geçiren birine oldukça benzediği çok doğrudur. *Aut insanit homo aut versus facit*: Ya delirmiştir ya da şiir yazıyordur. Réveillé-Parise'e göre, deha sahibi bir insanda zayıf, daralmış bir nabız, solgun ve soğuk bir cilt, sıcak ve ateşli bir baş, parlak,

45 Verga, *Lazzaretti*, 1880.

çılgın ve şişmiş gözler görülür. Yazım anı geçtikten sonra, yazarın kısa bir süre önce yazdığı şeyi artık kendisinin bile anlayamadığı zamanlar olur. Marini, *Adone* adlı destansı eserini yazarken ayağında meydana gelen ciddi bir yanığı fark etmemiştir. Tasso yazarken âdeta içine cin kaçmış biri gibiydi. Lagrange yazarken nabzının düzensizleştiğini hissetmiştir. Alfieri'nin görme yetisi bulanıklaşmıştır. Bazı kişiler ise derin düşünceye dalabilmek için kendilerini yapay yollarla kısmi bir beyin tıkanıklığı hâline sokarlardı. Örneğin, Schiller ayaklarını buz içine daldırırdı. Pitt ve Fox konuşmalarını aşırı miktarda siyah bira içtikten sonra hazırlarlardı. Keza Paisiello bir yığın yorganın altına girip beste yapardı. Descartes ise başını bir koltuğa gömerdi. Bonnet başını sıcak bezlerle sarmalayarak soğuk bir odaya çekilirdi. Cujas halının üzerine yüzüstü yatarak çalışırdı. Leibniz içinse"yatay hâlde düşünür" denirdi; çünkü ancak bu pozisyon kendisini düşünme faaliyetine bütünüyle verebilmesini sağlardı. Milton başını koltuğuna yaslayarak yazardı.[46] Thomas ve Rossini eserlerini yatakta bestelerdi. Rousseau, kafasını güneş ışığına vererek düşünürdü.[47] Shelley ise şöminenin önündeki halının üzerine uzanır, başını ateşe iyice yaklaştırırdı. Tüm bunlar, bedendeki genel kan dolaşımı pahasına beyinde kan dolaşımını kısa süreliğine artırmak adına işleyen içgüdüsel yöntemlerdir.

Bilindiği üzere düşünürlerin büyük fikirleri çoğu zaman, zekâ üzerinde iyi hazırlanmış bir Volta piline damlayan tuzlu su etkisi yaratan özel bir hissin sarsıntısıyla şekillenmiş ya da en azından ilk kıvılcımını buradan almış gibidir.[48] Moleschott'un düşüncesine göre, bütün büyük keşifler basit bir duyumla başlamıştır. Galvani'nin karısı için ilaç niyetine hazırladığı kurbağalar galvanizmin keşfine yol açmıştır; sallanan bir lamba ya da bir elmanın düşüşü, Galileo ve

46 Réveillé-Parise, s. 285.

47 Arago, *Œuvres*, iii.

48 *Kreislauf des Lebens*, Brief, xviii.

Newton'ın büyük sistemlerine ilham vermiştir. Alfieri, trajedilerini müzik dinlerken ya da hemen sonrasında bestelemiş ya da tasarlamıştır. Mozart'ın *Don Giovanni* operasındaki ünlü bir kantatı, bir portakal görmesiyle aklına gelmiştir; bu portakal ona beş yıl önce duyduğu popüler bir Napoli ezgisini hatırlatmıştı. Leonardo da Vinci'ye ünlü *Giuda* (Yahuda) tasvirini bir hamalın görüntüsü ilham etmiştir. Thorwaldsen'in *Oturan Melek* heykelindeki duruş ise modelinin hareketlerinden doğmuştur. Salvator Rosa ilk büyük ilhamlarını Posilipo manzaralarına borçludur. Hogarth, burnunun bir sarhoşla kavga sırasında kırılmasının ardından, Highgate'teki bir meyhanede grotesk sahnelerini tasarlamıştır. Milton, Bacon ve Leonardo da Vinci çalışmaya koyulmadan önce müzik dinlemeyi severdi. Bourdaloue ölümsüz vaazlarından birini yazmadan önce kemanla bir melodi çalmayı denemiştir. Cowley'nin şiire yönelmesinde, Spenser'ın kasidelerinden birini okuması etkili olmuştur. Watt'a buhar makinesi fikrini veren ise kaynayan bir çaydanlık olmuştur.

Aynı şekilde, dürtüsel cinnet hâlinin doğurduğu korkunç eylemlerin çıkış noktası da bir duyumdur. Humboldt'un dadısı, çocuğun diri ve narin etini gördüğünde onu ısırma isteğine karşı koyamadığını itiraf etmiştir. Birçok insan, bir balta, bir alev ya da bir ceset gördüğünde cinayet, kundakçılık ya da mezar tahribatı gibi suçlara yönelmiştir.

Şunu da eklemek gerekir ki, ilham çoğu zaman gerçek bir halüsinasyona dönüşür; nitekim Bettinelli'nin de dediği gibi, dâhi kişi, hayal gücünün ona sunduğu nesneleri gerçekten görür. Dickens ve Kleist, kahramanlarının kaderlerine üzülmüşlerdir. Kleist trajedilerinden birini bitirdikten sonra gözyaşları içinde bulunmuş ve "O öldü," demiştir. Schiller ise karakterlerinin yaşadığı olaylardan, gerçek olaylar kadar etkilenmiştir.[49] T. Grossi, Verga'ya Prina'nın hayaletini tasvir ederken bu figürün gerçekten karşısına çıktığını, onu

49 Dilthcy, *Über Einbildungskraft der Dichler*, 1887.

yok etmek için lambasını yeniden yakmak zorunda kaldığını söylemiştir.[50] Brierre de Boismont ressam Martina'nın hayal ettiği tabloları gerçekten gördüğünü bize aktarır. Bir gün, bir kişi bu halüsinasyon ile onun arasına girdiğinde, Martina resim yapmaya devam edebilmek için o kişiden kenara çekilmesini istemiştir.[51]

Zıtlık, Nöbetler, Çift Kişilik. İlham anı sona erdiğinde, dâhi kişi ya sıradan bir insana dönüşür ya da daha aşağıya düşer; aynı şekilde, kişisel eşitsizlik ya da modern deyişle ifade edersek, çift hatta zıt kişilik, dehanın ayırt edici özelliklerinden biridir. Isaac Disraeli'nin *Curiosities of Literature* [Edebiyatın Gariplikleri] adlı kitabında belirttiği gibi, en büyük şairlerimiz -Shakespeare ve Dryden- aynı zamanda en kötü dizeleri yazmış şairlerdir. Tintoretto hakkında bazen kendisini bile aştığı, bazen de Caracci'nin gerisinde kaldığı söylenirdi. Büyük trajedi oyuncuları toplum içinde oldukça neşelidirler, evde ise melankolik bir ruh hâline bürünürler. Gerçek komedyenlerde ise bunun tam tersi geçerlidir. Mizah şaheseri "John Gilpin" adlı şiir, Cowper tarafından iki melankoli krizi arasında yazılmıştır. Neşe, Cowper'de üzüntünün bir tepkisiydi. En komik dizelerini en hüzünlü anlarında yazmasının tuhaf olduğunu söylemişti kendisi; bu hüzün olmasaydı muhtemelen o dizeleri hiç yazamayacaktı. Bir gün, bir hasta, Abernethy'ye başvurdu; ünlü hekim dikkatli bir muayeneden sonra şöyle dedi: "Biraz eğlenmeniz gerek; gidin Grimaldi'yi izleyin, sizi güldürecektir ve bu size ilaçlardan daha iyi gelecektir." Hasta, "Tanrım," diye haykırdı, "ama ben Grimaldi'yim!" Aynı şekilde, Débureau melankolisi yüzünden bir psikiyatriste danıştı; psikiyatrist de ona Débureau'yu izlemesini tavsiye etti. Klopstock'a bir gün şiirindeki

50 Lazzaretti, *a.g.e.*, 1880.

51 *Des Hallucinations*, s. 30. Hipnotizm üzerine yapılan son araştırmalar, halüsinasyonların çoğu zaman gerçek bir duyum niteliği taşıdığını göstermektedir; örneğin, görsel telkinlerin merceklerle değiştirilebildiği görülmüştür. Bkz. *Nuove Studii sull'ipnotismo* (Hipnotizma Üzerine Yeni Çalışmalar).

bir pasajın anlamı soruldu. O da şöyle yanıtladı: "Bir zamanlar Tanrı da ben de onun ne anlama geldiğini biliyorduk; şimdi yalnızca Tanrı biliyor." Giordano Bruno kendisi hakkında şu yorumda bulunmuştu: "Sevinçliyken üzgün, üzüntülüyken neşeliyim." Ovidius, Tasso'nun üslubundaki çelişkiler hakkında haklı olarak şu gözlemde bulunmuştu: "Esin hâli geçince, kendi yaratılarında yolunu kaybediyor ve artık onların güzelliğini idrak edemiyor ya da onun farkında olamıyordu."[52] Renan ise kendisini şöyle tanımlamıştı: "İki doğayı birden barındıran, klasik *yarı insan yarı atı* [hirocerf] anımsatan bir çelişkiler yumağıyım. Benliğimin bir yarısı sürekli öteki yarısını yıkmakla meşgul; tıpkı Ctesias'ın anlattığı hani şu bilmeden kendi pençelerini yiyen efsanevi hayvan gibi."[53]

"Eğer içinde böylesine iki farklı adam varsa," demişti Alfred de Musset'ye sevgilisi, "kötü olan ortaya çıktığında, iyi olanı unutmakla yetinemez misin?"[54] Musset sevgilisiyle ilişkisinde, ona karşı zaman zaman vahşi öfke ve küçümsemeyle patlak veren, ardından da aşırı sevgi nöbetleriyle devam eden davranışlar sergilediğini itiraf eder: "Aşırılığa varan bir coşku sevgilime bir puta, bir tanrıçaya tapar gibi davranmaya itiyordu beni. Ona hakaret ettikten on beş dakika sonra dizlerine kapanıyordum; onu suçlamaktan vazgeçip af diliyordum; nüktedanlıktan ağlamaya geçiyordum."

Aptallık. Kişilik bölünmesi, amnezi (hafıza kaybı) ve bilim insanları arasında yaygın olan yeniliğe ya da değişime karşı direnç, dâhilerin yazılarında sıkça rastlanan sayısız saçmalığın anahtarıdır: "*Quandōque bonus dormitat Homerus*" (Bazen büyük Homeros bile uyuklar). Flaubert bu türden çok ilginç bir derleme yapmış ve ona "*Dossier de la sottise humaine*" (İnsan Aptallığının Dosyası) adını vermiştir. İşte bazı örnekler: "Bir ülkenin zenginliği, onun genel refahına bağlıdır." (Louis

52 *Studi Critici*, Napoli, 1 880, s. 95.

53 *Souvenirs*, s. 73, Paris, 1883.

54 *Confessions d'un Enfant du Siècle*, s. 218, 251.

Napolyon). "Latince bilmiyordu ama çok iyi anlıyordu." (Victor Hugo, *Sefiller* adlı romanında). "Pireler, nerede olurlarsa olsunlar beyaz renklere doğru atılırlar. Bu içgüdü onlara, bizim onları daha kolay yakalayabilmemiz için verilmiştir... Karpuz, doğası gereği dilimlere ayrılmıştır ki *ailecek* yenebilsin; kabak ise daha büyük olduğu için komşularla birlikte yenebilir." (Bernardin de Saint-Pierre, *Harmonie de la Nature* adlı kitabında). "Piskoposların, soyluların ve devletin yüksek memurlarının görevi; muhafazakâr erdemlerin emanetçisi ve koruyucusu olmak, uluslara ahlaki ve ruhsal dünyada neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğretmektir. Diğerlerinin bu konularda akıl yürütmeye hakkı yoktur. Doğa bilimleriyle oyalanabilirler. Şikâyet edecekleri ne var ki?" (De Maistre, *Soirées de St. Petersbourg, 8 Entretien*, s. 131). "Bir kez sınırlar aşıldı mı, artık sınır diye bir şey kalmaz." (Ponsard)", "Kristof Kolomb Hindistan'a sefer düzenlemeyi önerdiğinde, I. Francis'in danışma kurulunun onu geri çevirmesindeki vizyonsuzluğu her zaman sefele dinlemişimdir." (Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Kitap XXI, Bölüm XXII. I. Francis 1515'te tahta çıkmış, Kolomb ise 1506'da ölmüştür.) "Bonaparte savaş kazanma konusunda büyük bir ustaydı ama bunun dışında en sıradan general bile ondan daha yeteneklidir. [...] Onun savaş sanatını geliştirdiği sanılmıştır, oysa kesin olan şu ki, bu sanatı çocukluk çağına geri döndürmüştür." (Chateaubriand, *Les Buonaparte et les Bourbons*). "Voltaire, filozof olarak hiçbir yerde yoktur; eleştirmen ve tarihçi olarak hiçbir yetkinliğe sahip değildir; bilim insanı olarak ise tamamen miadını doldurmuştur." (Dupanloup, *Haute Éducation intellectuelle*). "Bakkallık saygındır. Bir ticaret dalıdır. Ordu ise daha da saygındır; çünkü düzeni kurma ve asayışı sağlama amacı taşıyan bir kurumdur. Bakkallık faydalıdır, ordu ise gereklidir." (Jules Noriac, *Les Nouvelles*). Pascal'ı hatırlayalım: bir zamanlar Pyrrhon'dan bile daha kuşkucuyken, bir başka zaman bir Kilise Babası gibi yazan biriydi. Ya da Voltaire'i anımsayalım:

bazen "devletlerin yükselişine ve yıkılışına neden olan" kadere,[55] bazen "dünya işlerini çekip çeviren" kaçınılmaz yazgıya,[56] bazen de İlahi Takdir'e inanırdı.[57]

Aşırı Duyarlılık. Otobiyografilerin yardımıyla bir dehanın sıradan bir insandan farkını araştırdığımızda bu farkın büyük ölçüde çok ince, hatta bazen sapkın bir duyarlılıktan ibaret olduğunu görürüz.

Vahşi ve aptal kişi fiziksel acıyı çok zayıf hisseder; tutkuları pek yoktur ve sadece varoluşun ihtiyaçlarıyla daha doğrudan ilişkili olan duyumlara dikkat eder. Ahlaki basamaklarda ne kadar yükselirsek duyarlılığımız o kadar artar; en yüksek düzey büyük zihinlerde görülür ve bu hem onların talihsizliklerinin hem de başarılarının kaynağıdır. Onlar diğer insanlara kıyasla daha fazla şeyi, daha canlı ve daha kararlı bir hâlde hissedip fark ederler; anıları daha zengindir ve zihinsel bağlantıları daha verimlidir. Küçük şeyler, sıradan insanların görmediği ya da fark etmediği kazalar onlar tarafından gözlemlenir, binbir şekilde bir araya getirilir; biz bunlara "yaratımlar" deriz ama aslında bunlar sadece duyumların ikili ve dörtlü birleşimleridir.

Haller şöyle yazmıştır: "Sevgiden gelen izlenimlerden ve bilimin harikalarından capcanlı etkilenen bir mizaçtan doğan o güçlü hissiyattan, duyarlılıktan başka ne kaldı bana? Bugün bile hâlâ cömert bir davranışı okumak gözlerimden yaşlar akıtıyor. Bu duyarlılık hiç şüphesiz şiirlerime başka yerde bulunmayan bir tutku kattı."[58] Diderot da şöyle der: "Eğer doğa bir duyarlı ruh yaratmışsa o benim ruhumdur. Duyarlı ruhları çoğaltın, o zaman iyi ve kötü davranışları artırırsınız."[59]

55 Giriş, *Essai sur les Mœurs.*
56 *Siècle de Louis XIV.*, I.
57 *Diclionnaire Philosophique*, art. Climat.
58 *Tagebuch*, ii. s. 12.
59 *Paradoxe sur le Comédien.*

Alfieri ilk kez müzik dinlediğinde, âdeta bir sersemleme yaşamıştı. Birkaç gününü garip ama hoş bir melankoli içinde geçirdi; hayal dolu düşünceler âdeta çiçek açmıştı. O an nasıl yazılacağını bilseydi şiir yazabileceğini ve ifade edecek duyguları olsaydı onları ifade edebileceğini hissetti. Sterne, Rousseau ve George Sand gibi o da şu sonuca varmıştı: "Ruhu, müzik sesleri kadar böylesine karşı konulmaz bir güçle harekete geçiren başka hiçbir şey yoktur." Berlioz güzel bir müzik dinlediğinde hissettiği duyguları şöyle tarif etmiştir: Önce haz dolu bir vect hâli, hemen ardından çarpıntı, baskı hissi, hıçkırık, titreme ile gelen genel bir heyecan; bazen bu hâl bir çeşit baygınlık nöbetiyle sona ererdi. Malibran, Beethoven'ın Do minör senfonisini ilk kez dinlediğinde bir kasılma krizi geçirmiş ve salondan çıkarılmak zorunda kalmıştı. Musset, Goncourt, Flaubert ve Carlyle gibi isimler ise sesleri öylesine hassas algılarlardı ki, sokak gürültüleri ve çan sesleri onlar için katlanılmazdı. Bu seslerden kaçmak için ikide bir oturdukları yerlerden taşındılar ve sonunda umutsuzluk içinde kırsala sığındılar.[60] Schopenhauer da gürültüden nefret ederdi.

60 Gürültü, Jules de Goncourt için bir saplantı hâline gelmişti, der kardeşi Edmond, onun *Mektuplar*'ına yazdığı bir notta: "Ona öyle geliyordu ki, sanki 'midesinin dibinde bir kulağı' vardı; ve gerçekten de gürültü, hastalığı ilerledikçe hem saçma hem de ölümcül bir tür büyü gibi yaşamındaki nesnelerin ve çevrenin bir çeşit eziyetine dönüşmüştü... Hayatının son yıllarında, gürültüden sanki kaba bir fiziksel temasmış gibi acı çekiyordu... Bu gürültü işkencesi, kardeşimi uykusuz geçen gecelerinde karanlık bir hikâye taslağı çıkarmaya yöneltti... Bu hikâyede bir adam sonsuza dek gürültü tarafından kovalanır, kiraladığı odalardan, satın aldığı evlerden, kamp kurduğu ormanlardan, avcı borusu yüzünden kaçmak zorunda kaldığı Fontainebleau gibi ormanlardan; piramitlerin içine sığınır ama orada da cırcır böceklerinin sesiyle sağır olur. Daima sessizliğin peşinde koşar ve en sonunda, yüce huzurun sessizliği uğruna kendini öldürür ama o zaman bile o sessizliği bulamaz; çünkü mezarındaki kurtların çıkardığı ses, uyumasına engel olur. Ah, gürültü, gürültü, gürültü! Kuşların ötüşünü duymaya artık dayanamıyorum. Débureau'nun bülbüle bağırdığı gibi ben de onlara bağırmaya başladım: 'Hiç Susmayacak mısın, rezil yaratık?'" (*Lettres de Jules de Goncourt*, Paris, 1885.)

Urquiza bir gülün kokusunu soluduğunda bayılmıştı. Baudelaire'in ise son derece hassas bir koku alma duyusu vardı; kadınların elbiselerinden gelen kokuyu bile alabiliyordu. Belçika'da yaşamanın kendisi için imkânsız olduğunu söylemişti çünkü oradaki ağaçların hiç kokusu yoktu.

Guy de Maupassant, Gustave Flaubert hakkında şöyle der: "Daha çocukluğundan itibaren onun doğasının ayırt edici özellikleri, büyük bir saflık (naiflik) ve fiziksel eylem korkusuydu. Hayatı boyunca saf ve hareketsiz kaldı. Etrafında yürüyen ya da hareket eden insanlar görmek onu çileden çıkarırdı ve o keskin, gür ve daima biraz teatral olan sesiyle bunun felsefi olmadığını söylerdi. 'İnsan ancak otururak düşünebilir ve yazabilir,' derdi."[61] Sterne, sezgi ve duyarlılığın dehanın yegâne araçları olduğunu ve neşeye daha parlak bir renk veren ve bizi mutluluktan ağlatan o tatlı izlenimlerin kaynağını oluşturduğunu yazmıştır. Alfieri ve Foscolo'nun, kendilerine hiç de layık olmayan kadınların ayaklarına sık sık kapandıkları bilinmektedir. Alfieri atı kişnemediği gün yemek yiyemezdi. Herkes Fornarina'nın güzelliğinin ve aşkının Raphael'in paletine ilham verdiğini bilir ama çok az kişi Raphael'in Fornarina'nın onuruna yüz sone yazdığını bilir.[62]

Dante ve Alfieri dokuz yaşında âşık oldular, Scarron sekiz yaşında, Rousseau on bir yaşında, Byron ise sekiz yaşında. On altı yaşındayken Byron, sevdiği kişinin evleneceğini duyduğunda bir tür krize girerek neredeyse boğulacak gibi oldu ve cinselliğe dair hiçbir fikri olmamasına karşın, sonraki yıllarda bir daha hiç bu kadar sahici bir aşk yaşayıp yaşamadığından şüphe duymuştu. Moore'un aktardığına göre

61 *Étude sur Gustave Flaubert*, Paris, 1885.

62 Korunmuş fragmanlar arasında bazıları büyük bir güzelliğe sahiptir:
"Ne kadar tatlı hâle geliyor boyunduruk ve zincir,
Onun o bembeyaz kollarının benim boynuma dolanışıyla,
Ki çözüldüklerinde ölümcül bir acı hissediyorum;
Ah! Daha birçok şeyi söylemiyorum,
Çünkü aşırı tatlılık bile bazen ölüme götürür."

Byron, Kean'in sahnedeki oyununu izlerken de bir nöbet geçirmişti. Ressam Francia, Raphael'in tablolarından birini gördüğünde sevinçten öldü. Ampère, doğanın güzelliklerine o kadar duyarlıydı ki, Cenova'nın muhteşem kıyılarını görünce mutluluktan öleceğini sandı. El yazmalarından birinde talihsiz bir tutkunun günlüğünün güncesini tutmuştu. Newton bir problemi çözdüğünde o kadar derinden etkilenmişti ki, çalışmasına devam edememişti. Gay-Lussac ve Davy ise bir keşif yaptıktan sonra terlikleriyle etrafta dans etmişlerdi.

Deha sahibi kişilerde -bundan daha az ölçüde yetenekli kişilerde de- gerçek ya da hayali talihsizliklerinin büyük bir kısmının sebebi bu aşırı duyarlılıktır. Mantegazza şöyle yazar: "Bu kıymetli armağan, dehanın bu nadir ayrıcalığı, dışarıdan gelen en küçük sıkıntılara bile hastalıklı bir tepkiyi de beraberinde getirir; en hafif bir esinti, yaz sıcağının en baygın bir soluğu bu hassas kişiler için talihsiz bir zevk düşkününün uyumasına engel olan buruşuk bir gül yaprağına dönüşür."[63] La Fontaine belki de şu dizeleri yazarken kendisini düşünüyordu:

"En ufak bir esinti, bir gölge, bir hiçlik bile onları ateşe sürükler."

Başkaları için sadece iğnenin hafifçe batışı mesabesinde olan incinmeler, onlar için keskin hançerlere dönüşür. Foscolo bir arkadaşından alaycı bir söz duyduğunda öfkelendi ve ona şöyle dedi: "Beni ölü görmek istiyorsun; kafamı ayaklarının dibinde parçalayacağım." Bunu söyledikten sonra büyük bir şiddetle kendini yere attı ve başını mermer şöminenin kenarına doğru eğdi; neyse ki orada bulunan hayırsever biri hemen ceketinin yakasından tutup öteye savurdu ve böylece hayatını kurtardı.

Boileau ve Chateaubriand, ayakkabıcıları da dâhil olmak üzere bir başkasının övüldüğünü duyduklarında rahatsız olurlardı. Bu nedenle, deha sahibi kişilerde sıkça görülen

63 Mantegazza, *Del Nevrosismo dei grandi uomini*, 1881.

hastalıklı bir kibir duygusu onları zaman zaman hırslı monomanik tiplere yaklaştırır. Schopenhauer, adını çift "p" harfiyle yazan birine öfkelenip borcunu ödemeyi reddetmişti. Barthez, *Génie* adlı kitabının baskısında "é" harfinin aksanının yanlış yazılmasından duyduğu keder yüzünden uyuyamamıştı. Whiston, Newton'ın kronolojisini çürüttüğü eserini yayımlamaması gerektiğini, aksi takdirde Newton'ın onu öldürebilecek biri olduğunu söylemişti. Puşkin'in bir gün kalabalık bir tiyatroda, o sıralar kur yaptığı Genel Vali'nin eşi Kontes Z.'nin omzunu kıskançlık krizine girerek ısırdığı görülmüştü.

Deha sahibi insanlarla yaşamak gibi ender rastlanan bir şansa nail olmuş biri, onların başkalarının davranışlarını ne kadar kolay yanlış yorumladıklarını, kendilerini nasıl hemen zulüm görüyor gibi hissettiklerini ve her yerde derin ve sonsuz keder ile melankoli sebepleri bulduklarını çabucak fark eder. Zihinsel üstünlükleri bu duruma katkıda bulunur; çünkü bu üstünlük hem gerçeğin yeni veçhelerini keşfetmeye hem de hayalî veçhelerini yaratmaya aynı ölçüde yatkın olduğundan onların acı veren yanılsamalarını doğrular. Öte yandan şu da bir gerçektir ki, zihinsel üstünlükleri, onlara varlığın doğasına dair çoğunluk tarafından benimsenenlerden farklı kanılar edinme ve bunları ifade etme olanağı verir. Bu kanıları sarsılmaz bir kararlılıkla dile getirmeleri ise onlara yönelik karşıtlık ve muhalefeti daha da körükler.

Öte yandan onların melankolisinin ve talihsizliklerinin başlıca nedeni, sinir sisteminde hüküm süren dengesizliktir. Sinirsel kuvvetin aşırı harcanması ve gelişimi bir tepki ya da zayıflamayla sonuçlanır. Kimseye belirli bir miktardan fazla enerji harcamasına izin verilmez, aksi takdirde bunun bedelini ağır bir şekilde ödemeden kurtulamaz; işte bu yüzden deha sahibi kişilerin eserleri arasında bu kadar eşitsizlik bulunur. Melankoli, çöküntü, çekingenlik ve egoizm, zihinsel üstünlüğün bedelleridir, tıpkı rahim iltihapları, iktidarsızlık ve omurilik dejenerasyonunun cinsel istismarın

bedeli, mide iltihabının ise iştahın kötüye kullanımının bedeli olması gibi.

Milli, sıradan bir şairin bütün bir ömrüne bedel olan etkileyici doğaçlamalarından birinin ardından günlerce süren bir felç haline girer. [Hz.] Muhammed vahiy aldıktan sonra güçten düşerdi. Bir gün [Hz.] Ebubekir'e şöyle demiştir: "Kur'an'ın üç *suresi* saçlarıma ak düşmesine yetti."[64] Kısacası, mutluluğunun doruğunda olsa bile, kendisini talihsiz ve zulme uğramış -hatta sebepsiz yere- hissettiğini dile getirmemiş ya da haykırmamış ve bir noktada melankolinin temelini oluşturan o acı verici duyarlılık değişimlerini yaşamamış büyük bir insan olduğunu sanmıyorum.

Bazen bu duyarlılık bir sapmaya uğrar; kendi içinde tükenir ve tek bir noktada yoğunlaşarak diğer her şeye karşı kayıtsız hâle gelir. Belli düşünce ya da duyum dizileri, zamanla beyinde ve bazen de tüm bedende özel bir uyarıcının gücüne kavuşur, öyle ki yaşamdan sonra bile varlıklarını sürdürüyor gibi görünürler. Mektuplarında en basit şeyleri bile anlayamadığını yazan Heine kör ve felçli hâldeyken Tanrı'ya yönelmesi tavsiye edildiğinde, ölüm sancısı içinde şu yanıtı verir: "*Dieu me pardonnera; c'est son métier!*" ("Tanrı beni affedecektir; bu onun mesleği!") Böylece o dönemin estetik açıdan en alaycı hayatını, en yüksek düzeyde ironi ile taçlandırmış olur. Aretino'nun, son yağlama ayininden sonraki son sözünün şu olduğu rivayet edilir: "Artık kutsandığıma göre beni farelerden koruyun." Rabelais ölüm döşeğinde başını cübbesine sarıp şöyle demiştir: "*Beati qui in Domino moriuntur.*" ("Ne mutlu Rab yolunda ölenlere.") Malherbe son hastalığı sırasında, bakıcısını yaptığı dilbilgisi hataları yüzünden azarlamış ve günah çıkaran papazın nasihatini de kötü üslubu yüzünden reddetmiştir. Dilbilgisi uzmanı Bouhours'un son sözleri ise şunlardı: "*Je*

64 *Journal des Savants*, Ekim 1863.

vais ou je vas mourir: l'un et l'autre se disent." ("Ölmek üzereyim veya öleceğim: her iki ifade de doğrudur.")

Foscolo, "Bazı yönlerden çok aktifken, diğer bazı yönlerden bir adamdan, bir kadından, hatta bir çocuktan bile aşağı seviyedeydim" diye itirafta bulunur.[65] Corneille, Descartes, Vergilius, Addison, La Fontaine, Dryden, Manzoni ve Newton'ın kendilerini toplum içinde ifade etmekten neredeyse aciz oldukları bilinmektedir. D'Alembert ve Ménage cerrahi bir ameliyatın acılarına karşı duyarsız kalabilmişler ama küçük bir eleştiri karşısında gözyaşlarına boğulmuşlardır. Luce de Lancival bacakları kesilirken gülümsemiş ama Geoffroy'un edebî eleştirilerine dayanamamıştır. Linnaeus altmış yaşındayken bir inme sonucu felç geçirip hissizleştiğinde, sevdiği bitki koleksiyonunun yanına götürülünce tekrar canlanmıştır.[66] Lagny koma hâlindeyken en güçlü uyarıcılara bile tepki vermemiş ama birisi ona, "On ikinin karesi kaçtır?" diye sorduğunda hemen, "Yüz kırk dört" cevabını vermiştir. Arap dilbilgini Sebouyah, Halife Harun Reşid'in kendisiyle dilbilgisi konusunda aynı fikirde olmamasına öyle üzülmüştür ki, kederinden ölmüştür.

Bu noktada deha sahibi insanların, özellikle de bilim insanlarının, Wechniakoff[67] ve Letourneau'nun[68] *monotipik* diye adlandırdığı mani türünü sıklıkla sergilediklerini vurgulamak gerekir. Bu tür insanlar hayatları boyunca yalnızca tek bir meseleyle, beyinlerine ilk yerleşen ve ondan sonra onları meşgul eden meseleyle ilgilenirler. Otto Beckmann ömrü boyunca böbrek patolojisiyle, Fresnel ışık, Meyer ise karıncalar ile meşgul olmuştur. Bu durum, onları monomanik kişilerle benzeştiren çarpıcı ve yeni bir noktadır. Bu odaklanmış aşırı duyarlılık nedeniyle, ister deha sahibi isterse de deli olsun, bu kişileri ikna etmek ya da vazgeçirmek son derece zor

65 *Epistolario*, c. 3, s. 163.
66 Vicq d'Azir, *Elog.*, s. 269.
67 *Physiologie des Génies*, 1875.
68 *Science et Matérialisme*, 1890, s. 103.

hâle gelir. Onlarda doğrunun kökleri gibi yanlışın kökleri de sıradan insanlardakine kıyasla daha derin ve çok yönlü bir şekilde yerleşir. Ne de olsa sıradan insanlar için fikirler bir alışkanlık, bir moda meselesi ya da koşullara bağlı geçici yargılardır. İşte bu yüzden ahlaki tedavinin akıl hastalarına uygulanmasının sağladığı fayda sınırlıdır; aynı zamanda dehanın da sık sık yanılabilir olması da bundan kaynaklanır.

Aynı şekilde, büyük zihinlerin, en sıradan zekânın bile kolayca kavrayabileceği fikirleri neden kavrayamadıklarını, buna karşın, başkalarına saçma görünecek fikirleri nasıl keşfedebildiklerini de şöyle açıklayabiliriz: Çünkü onların yüksek duyarlılıkları daha özgün bir kavrayışla birleşmiştir. Derin tefekkür anlarında düşünce, güçlü enerjisine artık ayak uyduramayan daha basit ve kolay yolları ardında bırakır. Nitekim Monge diferansiyel hesabın en karmaşık problemlerini çözümlerken, ilkokul çocuğunun bile bulabileceği ikinci dereceden basit bir cebir kökünü bulmakta zorlanmıştır. Lulli'nin bir arkadaşı da onun için sürekli şöyle dermiş: "Ona aldırmayın; onda sağduyu yoktur, o tam bir dehadır."

Parestezi.[69] Hem dâhilerde hem de delilerde görülen belirgin ya da aralıklı hissizlik (anestezi) ve ağrıya duyarsızlık (analjezi) gibi tuhaf davranışların tümü duyarlılığın aşırı yoğunlaşmasına ve tükenmesine bağlanabilir. Sokrates uzun süre güneşe bakmasına rağmen herhangi bir rahatsızlık hissetmemesini sağlayan bir tür ışık duyarlılığı bozukluğuna (fotoparestezi) yakalanmıştı. Goncourt Kardeşler, Flaubert ve Darwin ise bir tür müzikal daltonizmden (müzikal tonları ayırt edememe) muzdariplerdi.

Amnezi (Hafıza Kaybı). Unutkanlık, dehanın bir diğer ayırt edici özelliğidir. Newton'ın bir keresinde piposuna yeğeninin parmağını soktuğu, bir şey aramak için odasından çıktığında ise genellikle onu getirmeden geri döndüğü

69 Parestezi (tıp): Herhangi bir duyusal anomali(çn.).

anlatılır.[70] Rouelle genellikle fikirlerini uzun uzun açıklardı ve sonunda şöyle derdi: "Ama bu, kimseye söylemediğim sırlarımdan biridir." Bazen öğrencilerinden biri ayağa kalkar ve az önce yüksek sesle söylediklerini kulağına tekrar ederdi; Rouelle de bu durumda öğrencisinin o sırrı kendi zekâsıyla keşfettiğine inanır ve az önce iki yüz kişiye açıkladığı şeyi açıklamamasını rica ederdi. Bir gün derste deney yaparken dinleyicilerine şöyle dedi: "Beyler, şu kazanın alev üstündeki hâlini görüyor musunuz? Eğer karıştırmayı bırakırsam, anında öyle bir patlama olur ki, hepimiz yerimizden sıçrarız." Tam da bu sözleri söylerken kazanı karıştırmayı unuttu ve öngördüğü şey gerçekleşti: Korkunç bir gürültüyle patlama oldu, laboratuvarın tüm pencereleri kırıldı ve izleyiciler bahçeye kaçtı.[71]

Sör Everard Home bir keresinde hafızasını yarım saatliğine aniden kaybettiğini ve yaşadığı evi ve sokağı tanıyamadığını anlatır; sokağın adını hatırlayamamış, adını duyduğundaysa onu ilk kez duyuyormuş gibi hissetmiş. Ampère hakkında anlatılan bir hikâyeye göre, kırsalda at üstünde yolculuk ederken bir probleme dalıp gitmiş, sonra inip atının yanında yürütmeye başlamış, sonunda da atını kaybetmiş; ama bu talihsizliği, ancak gideceği yere varıp arkadaşlarının dikkatini çektiğinde fark etmiş. Babinet ise bir kır evi kiralamış ve ödemelerini yaptıktan sonra şehre dönmüş; ama ardından hem yerin adını hem de hangi istasyondan yola çıktığını tamamen unuttuğunu fark etmiş.[72]

Bir gün Buffon düşüncelere dalmış bir hâlde bir kuleye çıkmış ve uyurgezer gibi ne yaptığının farkında olmadan halatlarla aşağı kayarak inmiştir. Mozart yalnızca piyanoya alışkın elleriyle et keserken parmaklarını o kadar sık kesermiş ki, bu görevi başkalarına devretmek zorunda kalmış. Piskopos Münster hakkında anlatılan bir olaya göre, kendi

70 Brewster, *Life*, 1856.

71 *Revue Scientifique*, 1888.

72 Michiels, *Le Monde du Comique*, 1886.

bekleme odasının kapısında "Ev sahibi dışarıda" yazısını görünce, kendi dönüşünü beklemek üzere orada oturup kalmıştır.[73] Toucherel hakkında Arago şunu söyler: Bir keresinde kendi adını bile unutmuştur. Beethoven ormandaki gezintilerinden dönerken sık sık ceketini çayırda unuturmuş, çoğu zaman da şapkasız dışarı çıkarmış. Bir defasında Neustadt'ta bu şekilde dolaşırken tutuklanmış ve başıboş bir serseri sanılarak hapishaneye götürülmüş. Orada uzun süre kalabilirmiş çünkü hiç kimse onun Beethoven olduğuna inanmamış, ta ki orkestra şefi Herzog gelip onu serbest bıraktırana dek. Gioia ise beste yaparken yaşadığı heyecanla bir bölümü kâğıt yerine çalışma masasının üzerine yazmış. Abbé Beccaria deneylerine o kadar dalmıştı ki, bir gün dinî ayin sırasında şöyle demişti: *"Ita! Experientia facta est."* ("Dağılın! Deney tamamlandı.") Aziz Dominik bir prensin verdiği görkemli bir ziyafetin ortasında aniden masaya vurup şöyle bağırdı: *"Conclusum est contra Manicheos!"* ("Maniheistlere karşı hüküm verildi!"). Ampère hakkında şu olay anlatılır: Zihnini meşgul eden bir formülü bir faytonun arkasına yazdıktan sonra, fayton uzaklaşınca arkasından koşmaya başlamış.[74] Diderot kiraladığı arabaları kapının önünde unutup bırakırmış ve böylece arabacılara gün boyu boşa para ödermiş. Sıklıkla saati, günü, ayı ve hatta konuştuğu kişiyi unuturmuş; sonra da uyurgezer gibi uzun iç monologlara dalarmış.[75] Rossini, *Sevil Berberi* operasının provasını yönetirken -ki prova tam bir fiyaskoydu- seyircilerin ve hatta müzisyenlerin salonu terk ettiğini fark etmemiş; bir perdeyi bitirene kadar tiyatroda tek başına kaldığını anlamamış.

Özgünlük. Hagen dehayı yetenekten ayıran niteliğin özgünlük olduğunu belirtir.[76] Jürgen Meyer ise şöyle der: "Yetenekli kişinin hayal gücü belirtilen gerçeği yeniden ortaya

73 *Réveillé-Parise*, a.g.e.

74 Perez, *L'enfant de trois à sept ans*, 1886.

75 Scherer, *Diderot*, 1880.

76 *Ueber die Verwandtschaft des Genies mit dem Irrsinn*, 1887.

koyar; dâhinin ilhamı ise onu yeniden yaratır. İlki çözümler veya tekrarlar; ikincisi icat eder veya yaratır. Yetenek ulaşılması zor görünen bir hedefe yönelir; deha ise kimsenin fark etmediği bir hedefe yönelir. Yeniliğin unsurların kendisinde değil, onların sarsılmasında yattığı anlaşılmalıdır." Bettinelli dehanın iki temel özelliği olarak yeniliği ve ihtişamı gösterir ve şöyle der: "Bu yüzden şairler kendilerine *ozan* derler." Cardano, Harriot'tan önce sağır ve dilsizlerin eğitimi fikrini ortaya atmıştı; Descartes'tan önce cebirin geometriye ve geometrik yapılara uygulanabileceğini sezmişti.[77] Giordano Bruno modern kozmolojiye ve ideaların kökenine dair modern görüşleri önceden tahmin etmişti. Cola di Rienzi, Cavour ve Mazzini'den dört yüz yıl önce başkenti Roma olan birleşik bir İtalya fikrini tasarlamıştı. Stoppani, Dante'nin denizlerin oluşumuna dair jeolojik teorisinin, günümüzde kabul edilen bilimsel görüşlerle her açıdan örtüştüğünü kabul eder.

Deha olguları bütünüyle bilmeden önce sezer; örneğin Goethe, İtalya'yı daha görmeden çok iyi tasvir etmiştir; Schiller ise İsviçre'nin toprağını ve halkını, orada hiç bulunmamış olmasına rağmen doğru şekilde betimlemiştir. İşte tam da bu sezgiler -her zaman sıradan gözlemden önce gelen- yüzünden deha küçümsenir ve yanlış anlaşılır; bunda yüksek araştırmalarla meşgul olduğu için çoğunluğun alışkanlıklarına sahip olmamasının ve yeteneğe sahip sıradan bir insandan farklı olarak, bir deli gibi düzensiz olmasının da payı vardır. Sıradan insanlar, bir dâhinin yaratımına giden adımları göremezler ama onun vardığı sonuçlarla başkalarınınkilerin arasındaki farklılığı ve onun davranışlarının garipliğini idrak ederler. Rossini'nin *Sevil Berberi* operası ve Beethoven'ın *Fidelio*'su yuhalanarak karşılanmıştı; keza Boito'nun *Mefistofele*'si ve Wagner'in *Lohengrin*'i de Milano'da yuhalanmıştı. Marzolo yeni bir felsefi dünya keşfetmiş olmasına

77 Bertolotti, *Il Testamento di Cardano*, 1883.

rağmen, kaç akademisyen ona acıyarak gülümsedi, kim bilir! Bolyai, Öklidyen olmayan geometride dördüncü boyutu keşfettiği için "delilerin geometricisi" diye anılmış ve kumdan un yapmaya çalışan bir değirmenciye benzetilmiştir. Fulton, Kolomb, Papin ve kendi çağımızda Piatti, Praga, Abel ve Schliemann'a yapılan muamele herkesçe bilinmektedir; bilgili akademisyenler kendisine gülerken Schliemann, Truva'yı kimsenin bakmayı aklından bile geçirmediği bir yerde bulmuştu. Flaubert şöyle yazmıştır: "Hiçbir özgürlükçü fikir yoktur ki başlangıçta itibar görmüş olsun; hiçbir adalet eylemi yoktur ki skandal yaratmamış olsun; hiçbir büyük adam yoktur ki kendisine patates fırlatılmamış ya da bıçaklanmamış olsun. Sayın Voltaire'in dediği gibi, insan zekâsının tarihi aynı zamanda insan aptallığının da tarihidir."[78]

Bu zulümde, dehaların en azılı ve en korkunç düşmanları, akademi mensuplarıdır; çünkü onlar yeteneğin donanımlarına, kibrin dürtüsüne ve hem halkın hem de büyük ölçüde halktan oluşan hükûmetlerin kendilerine öncelikle bahşettiği itibara sahiptirler. Sahiden de kimi ülkelerde ortalama zekâ seviyesi öyle bir düşer ki, halk yalnızca dehadan değil, yetenekten bile nefret eder hâle gelir.

Özgünlük genellikle amaçsız bir biçimde de olsa deliler arasında, özellikle de edebiyata yatkın olanlarında sıkça görülür; bu konuyu ileride ayrıntılarıyla ele alacağız. Onlar bazen dehanın sezgilerine bile ulaşabilirler: Nitekim 1529 yılında Floransa Akıl Hastanesi'nde bulunan Bernardi, maymunlar arasında da bir dilin var olduğunu göstermek istemiştir.[79]

Bu ölümcül armağanın karşılığında hem dâhiler hem de deliler pratik yaşamın gereklilikleri konusunda aynı cehaleti taşırlar; çünkü bu gereklilikler onlara asla kendi hayalleri kadar önemli görünmez. Aynı zamanda, bu cehaleti tehlikeli hâle getiren savruk alışkanlıklara da sahiptirler.

78 G. Flaubert, *Lettres à Georges Sand*, Paris, 1885.

79 Delepierre, *Histoire Littéraire des fous*, Paris, 1860.

Özel Sözcüklere Düşkünlük. Bu özgünlük, dâhilerin yanı sıra delilerin de başkaları tarafından anlaşılamayan ama kendilerinin olağanüstü bir anlam ve önem yükledikleri, kendilerine özgü izler taşıyan özel sözcükler yaratmalarına neden olur. Vico'nun *dignità*, Carrara'nın *individuità*, Alfieri'nin *odio serrato*, Marzolo'nun *albero epogonico* ve Dante'nin *immiarsi*, *intuarsi* ve *entomata* sözcükleri hep bu türdendir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEHADA GÖRÜLEN GİZLİ NEVROZ VE DELİLİLİK BİÇİMLERİ

Kore Hastalığı ve Epilepsi – Melankoli – Megalomani – *Folie du doute* (Şüphe Deliliği) – Alkolizm – Halüsinasyonlar – Ahlaki kopukluk – Uzun Ömürlülük

Dâhi kişilerde, delilik söz konusu olmasa bile gizli diye nitelendirilebilecek nevroz ya da zihinsel yabancılaşma biçimlerinin neden bu kadar sık görüldüğü artık açıklanabilir; bu biçimler, söz konusu bozuklukların tohumlarını ve bir bakıma taslaklarını barındırır.

Kore (Dans) Hastalığı ve Epilepsi. Pek çok dâhi, tıpkı deli kişiler gibi, tuhaf spazmodik ve koreik hareketlerden muzdariptir. Lenau ve Montesquieu yazı yazarken ayaklarının kasılarak hareket etmesinden dolayı odalarının zemininde bu hareketlerin izlerini bırakmışlardır; Buffon, Dr. Johnson, Santeuil, Crébillon ve Lombardini ise son derece dikkat çekici yüz kasılmaları sergilemişlerdir.[1] Thomas Campbell'ın ince dudaklarında sürekli bir titreme olurdu. Chateaubriand uzun süre kolunda istemsiz kasılmalar yaşamıştır. Napolyon sağ omzunda ve dudaklarında alışkanlık hâline gelmiş bir spazmdan şikâyetçiydi; bir gün Lowe ile yaşadığı bir tartışmanın ardından, "Öfkem herhâlde korkunç boyuttaydı çünkü baldırlarımın titrediğini hissettim; uzun zamandır başıma böyle bir şey gelmemişti" demiştir. Büyük Petro ise yüzünü korkunç şekilde çarpıklaştıran kasılmalardan muzdaripti. Mantegazza'nın aktardığına göre, Carducci'nin yüzü belli anlarda adeta bir kasırgaya dönüşür; gözlerinden şimşekler çakar, kasları titrermiş.[2] Ampère ise düşüncelerini

1 Réveillé-Parise, *Physiologie et Hygiène des hommes livrés aux travaux de l'esprit*, Paris, 1856.

2 Mantegazza, *Physiognomy and Expression.*

ancak yürürken, bedeni sürekli hareket hâlindeyken ifade edebilirdi.[3] Sokrates sık sık sokakta, görünürde hiçbir neden yokken, âdeta bir hevesle zıplar ve dans ederdi.

Julius Caesar, Dostoyevski, Petrarca, Molière, Flaubert, Şarlken (V. Karl), Aziz Pavlus ve Handel gibi isimlerin tümünün epileptik nöbetler geçirdiği bilinir. Caesar savaş meydanında iki kez epileptik vertigo geçirmiş ve bu yaşadığı durum, kaderini ciddi ölçüde etkilemiştir. Bir başka olayda ise Senato ona olağanüstü paye vermeyi kararlaştırmış ve konsüllerle praetorlar[4] birlikte onu karşılamaya çıkmışlardı; o esnada kürsüde oturmakta olan Caesar ayağa kalkmamış ve senatörleri sıradan yurttaşlar gibi karşılamıştı. Senatörler hoşnutsuzluklarını belli ederek oradan ayrılmışlardı. Caesar birden kendine geldiğinde hemen evine döndü, üstünü çıkardı ve boynunu açarak, boğazını kesmek isteyen varsa hazır olduğunu söyledi. Daha sonra bu davranışını Senato'ya, yakalandığı hastalık gerekçesiyle açıkladı; bu hastalığa yakalananların kamusal alanda ayakta konuşamadıklarını, kısa sürede uzuvlarında sarsıntılar hissettiklerini, başlarının döndüğünü ve sonunda bilinçlerini tamamen yitirdiklerini anlattı.[5]

Molière geçirdiği şiddetli kasılmalar yüzünden bazen iki hafta boyunca hiçbir iş yapamazdı. Hz. Muhammed epileptik bir nöbetin ardından vizyonlar görürdü: "Bir melek bana insan suretinde görünür; benimle konuşur. Sık sık kedi, tavşan ya da zil sesine benzer sesler duyarım; o zaman çok acı çekerim." Bu görülerin ardından derin bir kedere kapılır ve genç bir deve gibi inlerdi.[6] Büyük Petro ve karısı Katerina'dan olan oğlu epileptikti.

---

3 Arago, cilt ii, s. 82

4 Praetor: Eski Roma'da vatandaşlar arasındaki uyuşmazlıkları çözen yargıç ve yönetici konumunda olan kişi(çn.).

5 Plutarkhos, *Hayatlar.*

6 Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vahiy alma sürecinin epilepsi nöbetlerine benzetilmesi Batı literatüründe sık karşılaşılan bir olgudur. Nitekim, metnin ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi, Dostoyevski gibi tanınmış roman-

Şunu da belirtmek gerekir ki, sanatsal yaratım, epilepsinin belirleyici özellikleri olan o nöbetleri, spontanlığı ve sıkça görülen ani kendinden geçme hallerini sergiler. Paganini, Mozart, Schiller ve Alfieri kasılmalar geçirirdi. Paganini ayrıca katalepsi nöbetlerine de yakalanırdı.[7] Pascal yirmi dört yaşından itibaren tüm gün süren nöbetler geçirmiştir. Handel şiddetli epileptik öfke nöbetleri yaşardı. Newton ve Swift ise vertigodan muzdaripti, ki bu da epilepsiyle ilintilidir. Richelieu geçirdiği bir nöbet sırasında kendini at sanmış, kişnemiş ve sıçramıştı; sonrasında ise olan biteni hiç hatırlamamıştır.[8] Maudsley epileptiklerin sıkça kendilerini ata ya da nebi sandıklarını belirtir. Ona göre bu kişilerin kendi

cıların eserlerinde dahi benzer ifadelere rastlanır. Buna karşın İslami literatürde bu iddiaların asılsızlığına yönelik pek çok kanıt ortaya konmuştur. Ayrıca Batılı literatürde de bu iddiaları çürüten pek çok düşünür ve uzman bulunmaktadır. Söz gelimi Barthélemy Saint-Hilaire söz konusu görüşe itirazla şöyle der: *"[Hz.] Muhammed'in işbu hâlleri (yani inzivaya düşkün olması, vahyin ilk anlarında korkması vs.) hastalık gibi birtakım sebeplerle izah edilmek istenmiştir. Çocukluğundan beri epilepsi nöbetlerine müptela olduğu da iddia edilmiştir. Hâlbuki bu iddialar bize hiçbir şey izah etmez. Onun açmış olduğu fevkalâde çığır, onda [epilepsi değil] başka bir şeyin mevcut olduğunu gösterir. Onun yaptığını epilepsi hastası bir insanın yapması şöyle dursun, en sağlam kafalı insan bile yapamaz. Dünyada binlerce epilepsi hastası vs. vardır. Niçin içlerinden bir tane daha Muhammed çıkmamıştır?"* (Bkz. Barthélemy Saint-Hilarie, *Mahomet et le Coran: Précédé d'une introduction sur les devoirs mutuels de la Philosophie et de la Religion*, s. 99) Benzer şekilde, Hartwig Hirschfeld de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in epilepsi hastası olduğu iddialarına karşı çıkar: *"Hayaller görmek ve cinnet geçirmek bu yeni dinin yaptığı bunca yükselişi ortaya çıkaracak kadar kuvvetli bir âkil değildir... İslam dini hayaller üzerine bina olunmamıştır. Hayır, Hz. Muhammed'in durumu büsbütün başkadır. 'Hiç'ten yeni bir din ortaya koymak mümkün değildir. Alelade bir insan böyle bir işi yapamaz."* (Bkz. Hartwig Hirschfeld, *New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran*) İtalyan tarihçi Leone Kaitano da bu tarz isnatların bilimsel ve tarihî gerçeklikten uzak olduğunu belirtir: *"Bütün bu iddia ve nazariyatı hülasaya kalkmayı beyhûde bir emek ve zaman israfı addedelim."* (Aktaran H. Yalçın, *İslam Tarihi*, cilt 1, s. 334 ve cilt 7, s. 116) Lombroso'nun metin boyunca Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yönelik bu tür itham ve isnatlarına katılmanın hiçbir şekilde mümkün olmadığı bu noktada belirtilmelidir (ç.en.).

7 Radestock, a.g.e.

8 Moreau, a.g.e., s. 523.

halüsinasyonlarını ilahi gönderi sanmaları dinî inançların oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Shaker tarikatının kurucusu Anne Lee epileptikti; hem fiziksel hem ruhsal olarak İsa'nın kendisine göründüğünü iddia etmiştir. Aziz Pavlus'un bir zalimden havariye dönüşmesini sağlayan vizyon da görünüşe göre bu türden bir deneyimdi. Ruhlarla iletişim kurduklarını ileri süren Sibirya Şamanları, kasılmalarla dolu bir tür vect hâlinde ritüellerini yerine getirirler ve öğrencilerini özellikle epileptik çocuklar arasından seçerler.

Melankoli. Melankoliye yatkınlık, düşünürlerin büyük çoğunluğunda ortak bir özelliktir ve bu durum onların aşırı duyarlılığa sahip olmalarına yorulabilir. Halk arasında, diğer insanlara kıyasla acıyı daha derinden hissetmenin, dâhinin dikenli tacı olduğu söylenir. Aristoteles dâhi kişilerin melankolik bir mizaca sahip olduklarını belirtmiş; ondan sonra Jirgen-Meyer de aynı görüşü dile getirmiştir. Varro ise şöyle demiştir: "*Tristes philosophi et severi*" (Filozoflar hüzünlü ve ciddidir).

Soğukkanlılığıyla tanınan Goethe bile "Ruh hâlim aşırı sevinç ile aşırı melankoli arasında gelip gider" diye itirafta bulunur; başka bir yerde ise "Bilgi arttıkça acı da artar" der. Tüm hayatı boyunca dört haftadan uzun süren keyifli bir zaman geçirdiğini hatırlamadığını söyler. Flaubert ise "Ben zevk almak için yaratılmamışım" diye yazar.[9] Giusti zaman zaman kuduz olduğunu sanma noktasına varan bir hipokondri (hastalık hastalığı) ile boğuşuyordu. Corradi, Leopardi'nin hem felsefesinin hem de yaşadığı tüm talihsizliklerin aşırı duyarlılığından ve on sekiz yaşında yaşadığı umutsuz bir aşktan kaynaklandığını göstermiştir.[10] Gerçekten de Leopardi'nin felsefesi, sağlık durumu iyiyken nispeten daha az karamsarken, kötü olduğunda daha kasvetli bir hâl almıştır; ondaki bu eğilim zamanla yerleşik bir alışkanlığa

9 *Correspondance*, s. 119, 1887.

10 *Memorie dell Istituto Lombardo*, 1878.

dönüşmüştür. "Düşünmek," diye yazmıştı, "uzun zamandan beri bana işkence ediyor; öyle ki bu durum sağlığıma zarar veriyor artık ve yaşam tarzımı değiştirmezsem beni öldürecek".[11] Şiirlerinde Leopardi en romantik ve en hümanist insanlardan biri olarak görünür. Oysa mektuplarında, anne babasına karşı ilgisiz, vatanına karşı ise daha da kayıtsız ve soğuk biri olarak karşımıza çıkar. Ev sahibi ve hamisi olan dostu Ranieri'nin yayımladığı belgelerden, arkadaşlarına ne kadar az minnet duyduğu ve neredeyse delilik sınırına varan bir eksantrikliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.[12] Şiirlerinde sürekli ölümü arzular gibi görünmesine rağmen yaşama tutunmak için abartılı çabalar sarf ederdi: Saatlerce güneş altında kalır, bazen yalnızca şeftaliyle beslenir, bazen de sadece et yerdi, hep uçlarda yaşardı. Kır yaşamını öven onca şiirine rağmen kırdan ondan daha çok nefret eden kimse yoktu. Kırsala adım atar atmaz dönmek ister, bir günü bile zor geçirirdi. Gündüzü gece, geceyi gündüze çevirirdi. Herkesten şüphelenirdi; bir gün, eski taraklarını sakladığı kutunun çalındığını bile sanmıştı.

İntihar eden büyük insanlar listesi uzayıp gider. Bu liste Zenon, Aristoteles (?), Hegesippos, Kleanthes, Stilpon, Herakleali Dionysios, Lucretius ve Lucanus gibi isimlerle başlar; Chatterton, Clive, Creech, Blount, Haydon ve David gibi isimlere kadar uzanır. Domenichino bir rakibinin onu aşağılaması yüzünden intihara sürüklenmiştir; Spagnoletto kızının kaçırılması nedeniyle; Nourrit, Dupré'nin başarısı karşısında; Gros ise kendi dehasının çöküşüne dayanamayarak intihar etmiştir. Robert, Chateaubriand, Cowper, Rousseau ve Lamartine ise zaman zaman hayatlarına son verme noktasına gelmişlerdir. Burns bir mektubunda şöyle yazar: "Bedenim ve mizacım en başından itibaren, varlığımı zehirleyen, tedavi edilemez, derin bir melankoli lekesiyle kirlenmişti." Schiller delilik şüphesi doğuracak kadar ağır bir melankoli

11 Letter to Giordiani, Ağustos 1817.

12 *Sette Anni di Sodalizio.*

dönemi geçirmiştir. B. Constant'ın mektuplarında şunu okuruz: "Eğer sevgili afyonum elimde olsaydı, o ânı, can sıkıntısının şerefine, taşkın bir aşk duygusuna son verme ânı kılardım."[13] Dupuytren şöhretinin zirvesindeyken bile intiharı düşünmüştür. Pariset ve Cavour ancak sadık dostları sayesinde intihardan dönebilmişlerdir; Cavour hayatına iki kez son vermeye kalkışmıştır. *Journal of a Melancholiac* [Bir Melankoliğin Günlüğü] adlı kitabıyla tanınan mizah yazarı Lessmann, 1835 yılında bir melankoli atağı sırasında kendini asarak yaşamına son vermiştir. Aynı şekilde, *Masaniello* bestecisi Fischer, Romilly, Eult von Burg, Hugh Miller, Géhring, Mendelssohn'un arkadaşı Kuh, Jules Uberti, Tannahill, Prévost-Paradol, sevgilisiyle birlikte ölen Kleist ve kızıyla birlikte kendini suya atan Majláth da hayatlarını intihar ederek sonlandırmışlardır.

Her ne kadar hiçbir nevroz belirtisi sergilemiyor gibi görünse de George Sand, kendini hayatının bazı anlarında sonsuz bir huzur arzusuna, yani intihar isteğine kapılmış hâlde bulduğunu belirtmiştir. Bu durumu karaciğerinin rahatsızlığına bağlamıştır. "Bu, gençliğimin ilk yıllarından beri yaşadığım ve savaştığım eski bir kronik rahatsızlıktı; insanın geçmişte bıraktığını sandığı ama birdenbire yeniden karşısına çıkan eski bir yol arkadaşı gibi unutmuştum onu." Sand sözlerine şöyle devam eder: "Bu ayartı, bazen öyle garip bir hâl alıyordu ki, onu bir çeşit delilik olarak görüyordum. Zihne yerleşmiş sabit bir düşünce hâline bürünürdü ve monomani sınırına yaklaşırdı. Bu düşünce özellikle denize, uçuruma ya da ilaç şişelerine bakınca tetiklenirdi."

George Sand, Gustave Planche'ın tuhaf derecede melankolik bir karaktere sahip olduğunu belirtir. Edgar Quinet ise zaman zaman hiçbir sebebi olmayan melankoli nöbetleri geçirirdi ki, bu huyunu annesinden aldığı söylenir. Rossini, 1848 dolaylarında bir evi ederinden daha fazla bir

13 B. de Boismont, a.g.e., s. 265.

paraya satın aldığı ve bu yüzden de biraz zarar ettiği için derin bir keder yaşamıştı. Gerçekten aklını kaçırmış, büyük bir sefalete sürüklendiğine ve artık dilenmesi gerektiğine inanmıştı. Hatta bu düşüncesi bir ahmak olduğuna inanma raddesine varmıştı. Nitekim ne beste yapabiliyor ne de müzik hakkında konuşulmasına tahammül edebiliyordu. Ancona'lı Sansone'un bakımı sayesinde yavaş yavaş hem dostlarına hem de eski şöhretine yeniden kavuşabidi. Büyük ressam Van Leyden kendisinin zehirlendiğine inanmıştı ve hayatının son yıllarında yatağından hiç kalkmadı. Keza Mozart, İtalyanların onu zehirlemeye çalıştığına inanırdı. Molière defalarca melankoli nöbetleri geçirmişti.[14] Voltaire ise hastalık hastasıydı.[15] "Bedenime gelince," diye yazar, "ölmek üzere. [...] Ödemden şüpheleniyorum. Henüz hiçbir belirti yok ama bilirsiniz işte, ödemden muzdarip biri kadar bedeni susuz kalan kimse yoktur. [...] Hastalıklar, krallardan bile daha zalim, beni kıskıvrak yakalamış durumda. Geriye bir tek doktorların işimi bitirmesi kaldı." "Tüm bu olanlar" (seyahatler, zevkler, vb.), diye yazmıştı Grimm, "onu, 'öldüm' ya da 'ölüyorum' demekten alıkoymazdı; hatta biri hâlâ sağlıklı ve canlı olduğunu söylemeye cüret ettiğinde şiddetli öfkeye kapılıyordu." Zimmermann bazen açlıktan öleceğinden, bazen de tutuklanacağından korkardı; sonunda gerçekten de yemek için parası olmadığına dair zihnine yerleşmiş saplantılı bir fikir yüzünden kendi iradesiyle açlıktan ölmüştür. "Melankolik Gray" diye anılan şair Gray son derece karamsar ve içine kapanık bir karaktere sahipti. Abraham Lincoln gençliğinde bir iki kez tehlikeli boyutlara varan bünyevi bir melankolinin kurbanıydı.

Chopin hayatının son yıllarında, tüm benliğiyle delilik derecesine varan ileri bir melankoliye kapılmıştı. İspanya'daki terk edilmiş bir manastır, hayal gücünü hayaletler ve korkularla doldurmuştu. Bir gün G. Sand ve oğlu yürüyüşten

14 Hagen, *Ueber die Verwandtschaft*, 1877.

15 Roger, *Voltaire Malade*, 1883.

dönmekte gecikince, Chopin önce onların öldüğü sanrısına kapıldı, sonra buna gerçekten inandı; ardından kendisini de ölmüş, bir gölde boğulmuş hâlde gördü, göğsüne buz gibi su damlalarının düştüğünü hissetti. Oysa bu damlalar, harabenin çatısından üzerine damlayan gerçek yağmur damlalarıydı; ama Chopin bunu fark etmedi, George Sand bunu ona gösterdiğinde bile. En küçük bir rahatsızlık, gerçek bir felaketten daha fazla etkilerdi onu. Buruşmuş bir çiçek yaprağı ya da bir sinek bile onun ağlamasına yol açabilirdi.[16]

Cavour gençliğinden itibaren aile sevgisinden yoksun bırakıldığını düşünüyordu. Etrafındaki kimseyi dost göremiyor, peşinden koşabileceği bir ideal bulamıyordu; kendini tamamen yalnız hissediyordu.[17] Bu ruh hâli öyle bir noktaya vardı ki, daha büyük felaketlerden kaçınmak ve anlamsız hayatından kurtulmak için intihar etmeyi düşündü. Sadece intiharın ahlaken doğru olup olmadığı konusunda kararsız kaldığı için tereddüt etti. "Ama bu şüphe var olduğu sürece," diye yazdı, "en iyisi Hamlet'i taklit etmek. Kendimi öldürmeyeceğim, hayır, ama Tanrı'ya içten dualar edeceğim ki beni bu dünyadan alıp götürecek hızlı bir verem hastalığı göndersin." Çok genç yaşlarda bile bazen kendini tuhaf öfke nöbetlerine kaptırırdı. Bir gün, Balangero'daki Diluzers Şatosu'nda, ders çalışması istendiğinde öyle şiddetli bir öfkeye tutuldu ki, kendini bıçakla öldürmek ve pencereden atmak istedi. Bu tür nöbetler onda çok sık görülürdü ama kısa sürerdi.[18] III. Napolyon'un Baron Hübner'e sarf ettiği sözlerin yeşerttiği savaş umutları, İmparator'un zihninde aniden yerini barış düşüncelerine bırakmış gibi göründüğünde, Cavour öylesine büyük bir galeyana kapıldı ki, uç bir karar almasından endişe edildi. Bu durum, Castelli'nin tanıklığıyla da doğrulanır; Castelli evine gittiğinde onu odasında yalnız bulmuştu. Cavour çeşitli belgeleri yakmış ve hiç kimsenin

16 G. Sand, *Histoire de Ma Vie*, 9.

17 Berti, s. 154.

18 Berti, *Cavour Avanti il 1848*, Roma; Mayor, *Archivo di Psichiatria*, cilt iv.

içeri alınmaması için talimat vermişti. Tehlike ortadaydı. Cavour sabit bir bakışla gözlerini Castelli'ye dikti; Castelli ise onu sakinleştirmek için birkaç söz söyledi, bunun üzerine Cavour aniden gözyaşlarına boğuldu. Ayağa kalktı, Castelli'yi sımsıkı kucakladı, kendini kaybetmişçesine odada volta attı ve sonra yavaşça şöyle dedi: "Sakin ol; her şeyin üstesinden geleceğiz ve her zaman birlikte olacağız." Castelli hemen arkadaşlarını teskin etmek için koştu ama yaşanan tehlike gerçekten çok büyüktü.[19]

Chateaubriand, *Mezar Ötesinden Hatıralar*[20] adlı kitabında, gençliğinde yaşadığı bir olayı anlatır: Bazen kendiliğinden patlayan eski bir tüfeğe üç kurşun doldurmuş, namluyu ağzına dayayıp dipçiği yere dikmiş. Tam o esnada yoldan geçen birinin görünmesi onun bu kararını uygulamasını engellemiş.

Gérard de Nerval en büyük ilhamını, Alexandre Dumas'nın deyimiyle melankolisinin ilham perisine dönüştüğü anlarda alırdı. "Werther, René, Antony," der Dumas, "ondan daha derin yakınmalar, daha kederli iç çekişler, daha şefkatli sözler ya da daha şiirsel haykırışlar dile getirmemiştir."

John Stuart Mill,[21] 1826 sonbaharında, henüz yirmi yaşındayken bir delilik nöbeti geçirir. Bu durumu ancak Coleridge'in şu dizeleriyle tarif edebildiğini belirtir:

"Bir acı ki sancısız, hissiz, karanlık, kasvetli,
Uyuşuk, boğuk, tutkusuz bir keder,
Ne bir sözle, ne bir iç çekişle ne de bir gözyaşıyla
Kendine doğal bir çıkış yolu ya da teselli bulamayan."

Bu dizeleri gayet memnuniyetle aktarıyorum; çünkü taşıdıkları yoğun enerji, Coleridge'in de aynı rahatsızlıktan muzdarip olduğunu açıkça göstermektedir. Bu ruh hâlini,

19 Mayor, a.g.e.

20 Mémoires d'outre-tombe. Aslında kitapta tüfeğin tutukluk yaptığından bahsedilir. Burada yazar bilgiyi yanlış anımsıyor olabilir (en.).

21 *Autobiography.*

Mill'in duygularını geliştirmeye çalıştığı başka bir dönem takip etti; bu süreçte onu meşgul eden düşüncelerden biri de müzikal kombinasyonların tükenmesi korkusuydu: "Bir oktav yalnızca beş tam ve iki yarım sesten oluşur; bunlar ancak sınırlı sayıda bir araya getirilebilir ve bu kombinasyonların yalnızca küçük bir kısmı güzeldir. Bana öyle geliyordu ki bunların çoğu çoktan keşfedilmiş olmalıydı, bu yüzden Mozart ve Weber'in yaptığı gibi müzikal güzelliğin yepyeni ve eşsiz zenginlikteki cevherlerini ortaya çıkaracak uzun bir Mozartlar ve Weberler silsilesine artık yer kalmamıştı. Bu kaygı, belki güneşin sonunda yanıp tükeneceğinden korkan Laputa filozoflarının endişelerine benzetilebilir."[22]

Megalomani (Büyüklük Sanrısı). Melankoli hezeyanı, zaman zaman büyüklük taslayan monomani hezeyanıyla yer değiştirebilir.

Renan şöyle yazar: " 'Davud'un Oğlu' sıfatı, İsa Mesih'in kabul ettiği ilk unvandı; muhtemelen O, bu unvanı doğrulamak için başvurulan masum hilelere hiç karışmamıştı. Gerçekte ise Davud'un soyu çoktan tükenmişti." Aslına bakılırsa, Davut'un soyu çoktan tükenmişti." Daha sonra kendisini Tanrı'nın oğlu ilan etti. "Babası ona tüm gücü vermişti; doğa ona itaat ediyordu, günahları affedebiliyordu; Davut'tan, İbrahim'den, Süleyman'dan ve diğer peygamberlerden üstündü." Renan sözlerine şöyle devam eder: "Şurası açık ki, başlangıçta razı geldiği Haham unvanı artık ona yetmiyordu; Peygamber ya da Tanrı'nın Elçisi gibi sıfatlar bile artık onun benimsediği konuma karşılık gelmiyordu. Kendisine atfettiği konum, insanüstü bir varlığın konumuydu." O kendisinin körlerin gözünü açmak ve görebildiğini sananları kör etmek için geldiğini ilan etmişti. Bir gün Tapınak'a duyduğu öfke sonucu şu sakıncalı ifadeyi kullandı: "İnsan eliyle yapılmış bu Tapınak'ı," dedi, "istersem yıkabilirim ve onun yerine insan eli değmemiş bir başkasını inşa

22 *Autobiography*, s. 145.

edebilirim." "Saba Melikesi," diye de ekledi, "Hüküm Günü'nde bu neslin insanlarına karşı ayağa kalkacak ve onları mahkûm edecek; çünkü onlar Süleyman'ın bilgeliğini dinlemek için dünyanın dört bir yanından gelmişlerdi; ama burada Süleyman'dan daha yüce biri var. Ninova halkı da Hüküm Günü'nde bugünün insanlarına karşı ayağa kalkacak ve onları mahkûm edecek; çünkü onlar Yunus'un vaazı üzerine tövbe etmişlerdi; ama burada Yunus'tan daha yüce biri var".

Dante'nin gururu, ne denli haklı olursa olsun, deyimleşmiştir. Kendini "*sesto fra cotanto senno*" (bunca bilge arasında altıncı) konumuna yerleştirdiğini, çağdaşlarına üslup bakımından galebe çaldığını ve Tanrı'nın gözdesi olduğunu ilan ettiği iyi bilinir:

"[...] ama belki de doğdu
ikisini de yuvadan kovacak olan. [...]
[...] daha ölmeden
yüzünde ışıyan güzellik adına. [...]"

Dumas, Enstitü'de Hugo hakkında şu isabetli yorumu yapmıştır: "Victor Hugo'yu yönlendiren sabit bir fikir vardı: tüm ülkelerin ve çağların en büyük şairi ve en büyük insanı olmak." Dumas'a göre, Hugo'nun hayatını ve geçirdiği tüm değişimleri açıklayan şey işte bu fikirdir; oysa Hugo başlangıçta bir Katolik ve monarşistti. "Kendisine hiçbir söz hakkı tanımayan ve birinci olma şansı vermeyen bir hükûmetin ya da dinin içine hapsedilmeye katlanamazdı. Napolyon'un şanı uzun süre Hugo'nun zihnini meşgul etti. Ama öyle bir an geldi ki, Hugo artık hiç kimsenin kendi şanına denk bir şana sahip olmasına tahammül edemez oldu. Büyük komutan yerini büyük şaire bırakmalıydı; eylemin devi, düşüncenin devi karşısında silinip gitmeliydi. Homeros, Aşil'den daha büyük değil mi? Victor Hugo sonunda kendini tüm insanlardan üstün görmeye başladı. "Ben bir dâhiyim" demedi ama dünyanın bir gün bunu söyleyeceğine kesinkes inanmaya başladı. Onun karakterleri ne gerçekliğin özelliklerine sahiptir ne de insan ölçülerine; bu karakterler her

zaman insanlığın üstünde ve ötesindedir, bazen ters çevrilmiş, hatta altüst olmuş hâlde, çünkü doğa onun gözünde başkalarının hiç göremediği görünümlerle belirirdi. Onun gözü her şeyi büyütüyordu; otları ağaç kadar büyük, böcekleri kartal kadar iri görüyordu."

Hegel ise kendi yüceliğine inanıyordu. Bir dersine şu sözlerle başlamıştı: "İsa'nın dediği gibi ben de diyorum ki, ben sadece hakikati öğretmekle kalmıyorum; ben bizzat hakikatin ta kendisiyim."[23]

Kendini iyi tanıyan Heine şöyle yazmıştı: "İnsan hayvanların en kibirlisidir, şair ise insanların en kibirlisi."[24] Ve başka bir mektubunda şöyle demiştir: "Benim bir şair olduğumu unutma ve bir şair olarak, insanların her şeyi bir kenara bırakıp şiirlerimi okumaları gerektiğine inandığımı da."

George Sand, dostu Balzac[25] hakkında şöyle yazmıştır: "Onda büyüklük bilincinin ne denli yüksek olduğunu, eserlerinden söz etmeyi ve onları anlatmayı ne denli sevdiğini herkes bilir. Zeki ve açıksözlüydü; çocukların bile fikrini sorardı ama ya cevabı hiç beklemezdi ya da gelen cevaba inatla karşı çıkardı. Hiç ders vermezdi ama kendisinden, sadece kendisinden övgüyle bahsederdi. Bir akşam, üzerinde yeni aldığı güzel bir sabahlık ve elinde bir lambayla dışarı çıkmak istedi, halkın hayranlığını uyandırmak için."

"Chopin vasiyetinde, beyaz kravat, şık ayakkabılar ve kısa pantolonla gömülmek istediğini belirtmişti. Derin bir aşkla sevdiği kadını, sırf bir başkasına kendisinden önce oturması için sandalye uzattı diye terk etmişti.[26]

Giordano Bruno kendisinin üstün bir ışıkla aydınlanmış, varlıkların özünü bilen, Tanrı'nın bir elçisi ve Jupiter'i yıkacak bir Titan olduğunu ilan etmişti: "Başkalarının çok

23 Von Sedlitz, *Schopenhauer*, 1872.
24 *Letters*, 18.
25 *Histoire de Ma Vie*, s. 9.
26 G. Sand, a.g.e.

uzaklarda gördüğünü ben arkamda bırakırım."[27] Ve yine şöyle demiştir:

"Zira Tanrı beni,
değişen çağların daha iyisinin gelmesi için
halkın arasından,
sıradan olmayan bir yol gösterici olarak seçmiştir."

İmparator Julius Caesar şairler akademisine girdiğinde, şair Lucilius kendisini şiir sanatında Caesar'dan üstün gördüğü için ayağa kalkmamıştır. Ariosto, V. Karl'dan defne tacını aldıktan sonra sokaklarda çılgın gibi koşmuştur.[28] Ünlü cerrah Porta, Lombard Enstitüsü'nde tıbbi bir bildiri okunmasına asla katlanamaz, homurdanıp küçümsemeden duramazdı; ama matematik ya da filolojiyle ilgili bir sunum başladığında hemen sessizleşir ve dikkat kesilirdi. Comte kendisinin İnsanlık Dini'nin Başrahibi olduğunu ilan etmişti. Wetzel eserlerini *Opera Dei Wetzelii* [Wetzel'in Tanrısal Eserleri] başlığıyla yayımlamıştı. Fransa'da kimyanın kurucusu sayılan Rouelle, kimya üzerine yazan tüm öğrencileriyle tartışmaya girdi. Ona göre hepsi cahil birer acemi ve intihalciydi; bu son tabir, zihninde öyle tiksindirici bir anlam kazanmıştı ki, en azılı suçluları tarif ederken bile bu tabiri kullanıyordu. Söz gelimi, Damiens'e duyduğu nefreti ifade etmek için onun bir intihalci olduğunu söylemişti.

Birçok dâhi kişi bu aşırılıklardan uzak dursa da yine de kendisinin mutlak hakikati taşıdığına inanır; bilimsel sonuçları kendi çıkarlarına göre ve kendilerinin katkıda bulunabildiği ölçüde kabul ederler. Güzel çizgiler çizemeyecek duruma gelen Delacroix, "Renk her şeydir" demişti. Ingres ise "Çizim dürüstlüktür, çizim onurdur" diye yorumda bulunmuştu. Chopin, Schubert ve Shakespeare'i cüretkârlıkla suçlamıştı, zira bu büyük adamlarda daima kendi mizacıyla bir uyum arıyordu.[29] Prenses Conti, Malherbe'e, "Size dünyanın

27 *De Immenso et innumerat.*, iii.
28 G. Menke, *De ciarlataneria eruditorum*, 1780.
29 *Revue des Deux Mondes*, 1883.

en güzel dizelerinden bazılarını okumak istiyorum; onları henüz görmemiş olabilirsiniz" dediğinde, Malherbe hemen heyecanla şu yanıtı vermiştir: "Affedin hanımefendi, ben o dizeleri gördüm; zira eğer sahiden dünyanın en güzel dizeleriyse onları mutlaka ben yazmış olmalıyım."

Folie du doute (Şüphe Deliliği). Dâhi kişiler arasında, psikiyatristlerin "folie du doute" diye adlandırdıkları ve melankolinin bir türü sayılan bozukluğun belirtilerine sıkça rastlanır. Bu tür bir akıl hastalığında kişi dışarıdan bakıldığında zihinsel açıdan tamamen sağlıklı görünür; diğer insanlar gibi akıl yürütür, yazar ve konuşur, her şey normaldir, ta ki somut bir eylemi gerçekleştirmesi gerekene kadar. İşte o anda, hayalî tehlikeler zihnini kuşatır ve harekete geçmesini engeller. Ben böyle bir kadını tedavi ettim; sabahları kalkması gerektiği hâlde yatağının kenarında saatlerce tereddüt içinde durur, bir kolu iç gömleğinin kolundayken, diğer kolu aşağı sarkar hâlde kalırdı, ta ki kocası yardıma gelene dek. Bazen kocası, kadını harekete geçirmek için ona hafifçe vurmak zorunda kalırdı. Kadın eğer yürüyüşe çıktığında bir taşa çarpsa ya da bir su birikintisiyle karşılaşsa olduğu yerde hareketsiz dururdu; o zaman kocası onu bir süreliğine kucağına alıp taşımak zorunda kalırdı. Konuşma sırasında en iyi ve en sağduyulu annelerden biri gibi görünürdü; ancak "şeytan", "ölüm", "Tanrı" gibi onun kuşku duyduğu bir kelimeyi ağzından kaçıran talihsiz kişinin vay hâline! Hemen o kişinin üzerine atılıp bağırmaya başlardı; ta ki o kişi, söz konusu kelimeyi onu incitmek için söylemediğini defalarca beyan edene kadar. Aynı rahatsızlıktan muzdarip bir köylü, yanında onu gözlemleyecek biri yoksa işine odaklanamıyordu; gerekçesi ise kendi ifadesiyle şuydu: "Kazmalı mıyım yoksa çapalamalı mı, tarlaya mı gitmeli yoksa tepeye mi çıkmalı, karar veremiyorum; kararsızlığım o kadar büyüyor ki, sonunda hiçbir şey yapamıyorum."

Johnson, Londra sokaklarında yürürken geçtiği her direğe dokunmak zorunda hissederdi; eğer birini atladıysa geri

dönüp mutlaka ona dokunurdu. Bir kapıdan ya da geçitten girip çıkarken daima, eşiği ilk önce sağ yahut sol ayağının (Boswell hangisi olduğundan emin değildir) geçmesini gözetirdi; şayet bu harekette bir yanlışlık yaparsa geri döner, bu eylemi içine sinecek şekilde tamamladıktan sonra, aklındaki bir sıkıntıyı atıp kurtulmuş bir adam edasıyla arkadaşlarının yanına dönerdi. I. Napolyon ordusunun başında olduğunda dahi bir sokaktan geçerken pencereleri sayıp toplamadan edemezdi. Manzoni, Giorgio Briano'ya yazdığı sonradan meşhur olan bir mektubunda, siyasete kendini veremeyeceğini, çünkü hiçbir konuda karar alamadığını itiraf etmiştir; her karar öncesinde, en önemsiz olanlarda bile, sürekli bir kararsızlık içinde kaldığını yazmıştır. Kendisi en küçük bir su birikintisinde dahi boğulmaktan korkar, tek başına dışarı çıkmaya asla cesaret edemezdi. Gençliğinden beri melankoliden muzdarip olduğunu çeşitli vesilelerle itiraf etmiştir.[30] Günlerce hiçbir işe kendini veremediği olurdu,[31] öyle ki bir ayda sadece beş ya da altı günü verimli geçirir ve bu günlerde beşer saat çalışır, ardından düşünmeye mecali kalmazdı.[32] Ugo Foscolo şöyle demiştir: "Bazı konularda çok etkindi; ama diğerlerinde bir erkekten, bir kadından, hatta bir çocuktan bile daha edilgendi."[33] Tolstoy felsefi şüpheciliğin kendisini delilik sınırına yakın bir ruh hâline sürüklediğini itiraf eder; bu ruh hâline şüphe deliliği de denebilir. "Benden başka yaşayan ya da ölü hiçbir şeyin var olmadığı vehmine kapılıyordum," der, "nesnelerin gerçek nesneler değil, sadece boş görünümler olduğunu sanıyordum; bu durum öyle bir noktaya geldi ki, bazen aniden arkamı dönüp bakar, olmadığım bir yerde *hiçbir şey* görmemeyi umardım." "Bu acıklı şüphecilik takıntısı beni tüketiyor," diye haykırmıştır Flaubert, "her şeyden şüphe duyuyorum, hatta kendi

30 *Letters*, s. 6.

31 A.g.e., s. 62, 119, 123.

32 G. Sforza, *Epistolario di A. Manzoni*, Milano, 1883.

33 *Epistolario*, 3, s. 163.

şüphelerimden bile."[34] Maine de Biran şöyle yazar: "Kendi düşüncelerim karşısında utanç duyuyor ve korkuya kapılıyorum; her ifade beni duraksatıyor ve bana vicdan azabı veriyor. Yayımladığım hiçbir şeye güvenim yok; yayımlanır yayımlanmaz eserimi geri çekip yerine kesinlikle değersiz olacak başka bir şey koyma isteğine kapılıyorum daima. Zamanlarını sabit bir işe adamış olanları mutlu sayarım hep; çünkü onlar bizim gibi zamanlarının efendisi olan insanları zehirleyen kararsızlık azabını çekmezler. Sürekli kendi gücümü deniyorum; başlıyorum, sonra tekrar başlıyorum, sonra yeniden. Yazgım işe yaramaz biri olmak; ölçüsüz olmak, varlığımı hiç hissedememek ve yeteneklerime asla güvenememek. Nerede olursam olayım asla mutlu olamıyorum çünkü bedenimin içinde sürekli bir sıkıntı ve huzursuzluk kaynağı taşıyorum. Kendi kişiliğime dair ancak yetersizliğimi hissedecek kadar bir bilince sahibim – ki bu da büyük bir işkencedir. Her zaman birçok şeyi yapmaya hazır olurum [...] ama hiçbir şey yapamam."[35] Carlyle için gündelik hayatın küçük işleri bile birer işkenceydi; valizini toplamak âdeta ciddi bir devlet işi gibi gelirdi; ceket siparişi vermek ya da eldiven almak fikri bile onu yorardı. "Omnibüse binmekten çoktan vazgeçtim," diye yazmıştı Renan *Souvenirs de Jeunesse* [Gençlik Anıları] adlı eserinde, "kondüktörler beni ciddi bir yolcu yerine koymuyor. Tren garında bir müfettişin himayesi altında değilsem, daima en kötü yer bana düşer. [...] Birine iyilik yapmanın çoğunlukla başka birine kötülük etmek anlamına geldiğini gayet iyi görüyorum. Zarar verdiğim o meçhul kişinin hayali bütün şevkimi kırıyor."

Gerçekten de Renan, daha çocukluk yıllarından itibaren görülen bu özelliklerin en sıra dışı örneklerinden biridir. Dinî ayin sırasında gözleriyle şapelin tavanını süzer, kitaplarda anlatılan büyük adamları düşünürdü. En büyük hayali kitap yazmaktı. Şöyle yazar: "Çoğu zaman kayıtsızlığımdan

34 *Correspondance*, s. 119. 1887.
35 *Journal de ma vie intime.*

ileri gelen uysallığım; son derece samimi olan ve insanların birbirine reva gördüğü haksızlıkları açıkça idrak etmeme dayanan hoşgörüm; bana zevk veren o titiz alışkanlıklarım ve belki de ta gençliğimde aşılandığı için iç sıkıntısına (ennui) karşı gösterdiğim o bitmez tükenmez tahammül... Tüm bunlar çevremle ve edindiğim derin izlenimlerle açıklanabilir. İnancını kaybetmiş ama o inanca dayanan dinî erdemleri sürdürmeye çelişkili bir biçimde yemin etmiş biri olarak o erdemlerin hüküm sürmediği bir dünyada yaşıyor olmam, benim hayatımda en eğlenceli olayların meydana gelmesine yol açtı. Eğer bir mizah yazarı bir gün halkı benim üzerimden güldürmek isterse tek ihtiyacı olan şey benim iş birliğimdir; ona, hayal edebileceğinden çok daha gülünç şeyler anlatabilirim." Laik ve şüpheci biri olarak, yoksulluk yemini etmişçesine yaşamaya devam etti. "Hayalim, barınma, yiyecek, giyecek ve ısınma gibi şeyleri düşünmek zorunda kalmadan, bunları bana temin edecek birinin himayesinde özgürce yaşayabilmekti. Sahip olduğum geçim imkânı geç geldi, üstelik bana rağmen geldi... Aklımda hep yazı yazmak vardı; yazmanın bana para kazandırabileceği hiç aklıma gelmemişti. Zeki görünen hoş bir beyefendi, tavan arasındaki odama gelip yayımladığım bazı yazıları överek onları bir kitapta toplamamı önerdiğinde ne denli büyük bir şaşkınlık yaşadım bir bilseniz! Yanında, koşullarını son derece cömert bulduğum damgalı bir sözleşme getirmişti; öyle ki bana gelecekte yazacağım tüm yazıları da aynı sözleşmeye dâhil etmemi teklif ettiğinde hemen kabul ettim. Aslında bazı itirazlarda bulunmak istedim ama o belgeyi görünce duraksadım; o güzelim kâğıdın kaybolacağı düşüncesi beni durdurdu. İyi ki de durmuşum." Papaz okulunda öğrendiğini sandığı nezaket aslında rahiplerin kaba ve soğuk nezaketi değil, dehaya özgü aşırı çekingenlikti. Kendi ifadesiyle, bir köpeğe bile otoriter bir tavırla davranamazdı. Oysa otorite, rahiplerin başlıca özelliğidir. Kendisinin de öyle düşündüğü gibi insanların her zaman iyi ve değerli olduğunu düşünmek, kendisinin

de haklı olarak belirttiği gibi, aslında sürekli bir tehlike kaynağıydı. "Aksi yöndeki tüm çabalarıma rağmen, ne yazık ki kendim olmaya yazgılıydım: romantizme karşı çıkan bir romantik, materyalist siyaset vaaz eden bir ütopyacı, burjuva gibi görünmek için kendini boşuna yoran bir idealist, çelişkiler yumağı bir kişilik. [...] Büyük bir gözlemci olan Challemel-Lacour'un mükemmel bir dille ifade ettiği gibi: 'Erkek gibi düşünür, kadın gibi hisseder, çocuk gibi davranır.' Yakınmıyorum çünkü bu ahlaki yapım, yaşanabilecek en yoğun entelektüel hazları bana tattırdı."[36]

Ancak bu sürekli şüphe hâlinin en çarpıcı örneğine, kendi yaşamına dair bir günlük tutan başka bir filozofta, Amiel'de rastlıyoruz. Kendisi şüphenin pençesinde öyle kıvranıyordu ki, dehasının gücü ancak ölümünden sonra, o ruhunu kemiren yarayı günlüğünde apaçık ortaya koyduğunda anlaşıldı. İşte o günlükten en dikkat çekici birkaç pasajı okuyalım:

"Hayat akıp giderken gerçekliğin de yitirilmesine yas tutuyorum: Eyleme dönüşmeyen düşünce üzüntü verir, keza düşünce barındırmayan eylem de üzüntü verir. İdeal, gerçeğe kokusunu katmadığında gerçek bozulur; ama ideal de gerçekle birleşmediğinde zehre dönüşür. Yazma sanatını hiç öğrenmedim; oysa benim için faydalı olabilirdi ama faydalı olan şeylerden utanırdım. Öte yandan birbirine zıt iki zihinsel alışkanlık edindim: gelip geçen izlenimleri hemen not etmek ve onları bilimsel biçimde analiz etmek. [...] Bu günlük kimseye fayda sağlamayacak, bana bile hayatı yaşamaktan ziyade planlamak için hizmet edecek; bir tembellik yastığı. [...] Ve üslubumda bile tutarsızım. Her zaman enerjik ve düzgünüm: Bu, yaşantımın bir sonucu; önümde birden fazla ifade olur ve hangisini seçmem gerektiğini bilemem. Benzersiz ifade, insanın kendine güvenini ima eden bir cesaret eylemidir... Çok erken yaşta şunu keşfettim: Bir arzudan vazgeçmek onu tatmin etmekten daha kolaydır... Fikir

36 *Souvenirs d' Enfance et de Jeunesse.*

değiştirilebilir ama eylem değiştirilemez; bu yüzden eylemden nefret ederim çünkü boş yere duyulacak pişmanlıktan korkarım. Aile kurma düşüncesini bir kenara ittim çünkü yitirilen her sevinç bir bıçak darbesidir; çünkü her umut bir yumurtadır ve içinden bir güvercin çıkabileceği gibi bir yılan da çıkabilir. [...] Eylem benim çarmıhımdır çünkü her eylem benim hayalim olur; ama ideale ihanet etmek vicdanı kirleten affedilmez bir hatadır. [...] Kendi çıkarlarıma zarar vermek benim tutkuma dönüştü. Bir şey beni cezbettiğinde ondan kaçarım."[37]

Bu hastalık biçimlerinin her birinde deha ile olan görkemli akrabalığı herkes görebilir. Ve yine herkes, dehada deliliği sezmiş olan büyük şair-psikiyatristi ve onun deliliğe dair anıtsal bir portresini bıraktığı Hamlet'i -şüphe deliliğinden muzdarip o adamı- hatırlayacaktır.

Bu büyük ve düzensiz zihinler ile akıl hastanelerindeki dehadan yoksun zavallı hastaların birbirine karıştırılmaması gerektiğini vurgulamaya gerek yoktur sanırım. Her ne kadar bu kişiler hastalık bakımından aynı sınıfa girseler ve birtakım benzer özellikler taşısalar da birbiriyle özdeşleştirilemezler. Sıradan deliler eylemsizliğe ya da sonuçsuz bir hezeyanın çırpınışlarına mahkûmken, zihni karışık bu dehalar pratik yaşamda ne denli beceriksizlerse fikir dünyasında da bir o kadar aktiftirler. Dahası, bu dehalarda sıkça görülen bu delilik biçimini -daha doğru bir ifadeyle pratik eylemde yetersizliği- daha derinlemesine incelediğimizde bunun diğer delilik türlerinden farklı olduğunu anlarız. Bu kişiler bilimsel çalışmalarda ne kesinlikten ne kararlılıktan ne de cesaretten yoksundurlar. Ancak güçlerini teorik meselelere harcadıklarından, pratik olanla karşılaştıklarında yetersiz kalırlar. Bakışlarını hep ötelere ve yükseklere yönelttikleri için bu yüce görüşlü kişiler, tıpkı gökbilimciler gibi, yakınlarındaki nesneleri göremez hâle gelirler. Sonuçları

37 Amiel, *Journal Intime*, Cenevre, 2. baskı, 1889.

kısmen benzer görünse de bu olguların doğası ve nedenleri bütünüyle farklıdır.

Leopardi, "Dialogo della Natura e di un'Anima" [Doğa ile Bir Ruhun Diyaloğu] adlı eserinde, dehanın üstünlüğünün daha yoğun bir yaşama duygusu ve buna bağlı olarak bireysel talihsizliklerin daha derinden hissedilmesini gerektirdiğini gösterdikten sonra, Doğa kendisine şöyle seslenir: "Üstelik zekânın inceliği ve hayal gücünün canlılığı, seni kendine hâkim olma yetinden büyük ölçüde mahrum bırakacaktır. Hayvanlar kendilerine koydukları hedeflere, tüm yetilerini ve güçlerini kullanarak kolayca ulaşırlar. Ama insanlar çok nadiren güçlerini tam olarak kullanabilirler; çünkü akıl ve hayal gücü, karar anında binbir tereddüt, uygulama anında ise binbir engel yaratır. Hareketleri tartmaya ve değerlendirmeye daha az yatkın ya da daha az alışkın olanlar, karar almada en hızlı, eylemde ise en güçlü olanlardır. Ama senin gibi olanlar -seçilmiş ruhlar- sürekli kendi içine kapanmış, hatta kendi yetilerinin büyüklüğü tarafından âdeta geride bırakılmış olanlar ve bu yüzden kendini yönetme gücünden yoksun kalanlar, gerek karar verme aşamasında gerekse eyleme geçme anında çoğu zaman kararsızlığa düşerler; ki bu da insan yaşamını kötü etkileyen en büyük cezalardan biridir. Buna ilave olarak, yeteneklerinin üstünlüğü sayesinde, en derin bilimlerde ve en zorlu araştırmalarda tüm diğer ruhları kısa sürede kolayca geride bırakabileceksin; ama buna rağmen, başka insanlarla ilişkilerinde hayati önem taşıyan -ama kendi başlarına önemsiz görünen- pek çok şeyi öğrenmen ya da uygulamaya koyman her zaman imkânsız ya da son derece zor olacak. Aynı zamanda, yalnızca zihnen senden daha aşağı seviyede olanlar değil, tümüyle değersiz gördüğün zihinler tarafından da bu şeylerin kolayca öğrenilip hayata geçirildiğini göreceksin."

Alkolizm. Pek çok dâhi alkolü kötüye kullanmıştır. Rivayete göre Büyük İskender, Herkül'ün kupasını on kez doldurarak içtikten sonra ölmüştür; ve şüphesiz, kötü şöhretli

Thais'i çıplak hâlde kovalarken sarhoşluğun etkisiyle en yakın arkadaşını öldürmüştür. Caesar sık sık askerlerinin omuzlarında sarhoş hâlde eve taşınırdı. Sokrates, Seneca, Alkibiades, Kato, Büyük Petro (ve karısı Katerina ile kızı Elizabeth) de ölçüsüz içki alışkanlıklarıyla tanınırlar. Bu noktada aklımıza Horatius'un şu dizesi gelmektedir:

"Narratur et prisct Catonts sepe mero calutsse virtus."

[Anlatılır ki, o eski Cato'nun erdemi bile sık sık şarapla harlanırmış.]

Tiberius Nero, Romalılar tarafından *Biberius Mero* (Şarapçı Tiberius) olarak anılırdı. Septimius Severus ve II. Mehmed, sarhoşluk ya da *delirium tremens*[38] nedeniyle yaşamlarını yitirmiştir. Tescilli alkolikler arasında Constable de Bourbon ve İbn Sînâ da sayılır.[39] İbn Sînâ'nın hayatının ikinci yarısını, ilk yarısında yaptığı çalışmaların boşuna olduğunu kanıtlamaya adadığı söylenir. Aynı şekilde birçok ünlü ressam

38 *Delirium tremens*, fizyolojik olarak alkol bağımlılığı gelişmiş bir kişide alkol yoksunluğuna bağlı olarak gelişebilen deliriyum hâlidir (çn.).

39 Lombroso'nun II. Mehmet ve İbn Sina'ya yönelik söz konusu iddialarının somut bir bilimsel ve tarihî bir gerçekliği bulunmamaktadır. Bu çerçevede İbn Sina gibi Batı felsefe ve tıp tarihine yüz yıllar boyunca yön vermiş büyük bir âlimin "alkolik" olduğu iddiası ise bütünüyle maksadını aşan bir örnek gibi görünmektedir. Nitekim Cizcânî'nin İbn Sina'nın hayat hikâyesi anlatımını Türkçeye aktaran M. Cüneyt Kaya, İbn Sina'nın şarap içtiğine dair ifadeyi şu şekilde izah eder: "*Fıkıhla olan özel meşguliyetini metin boyunca birkaç defa vurgulayan, çözemediği meseleler için sık sık camiye gidip namaz kılan ve Allah'a yalvaran İbn Sînâ'nın eve döndüğünde uykusunu açmak ve gücünü tekrar kazanmak için hamr anlamında şarâb içtiğini söylemesi imkânsız değilse bile metnin gidişatı açısından pek makul görünmemektedir. Bu bağlamda benim önerim, Hanefî bir çevrede yetişen İbn Sînâ'nın, şarâb kelimesiyle, o dönemde sadece Hanefîler tarafından helal olarak kabul edilen ve bu anlamda Hanefî olup olmamanın da kriteri olarak görülebilecek nebîzi kastetmiş olmasıdır. Hanefîler üzümden yapılan hamr dışında kalan ve kuru üzüm, kuru hurma, arpa, darı, bal vb. maddelerden üretilmiş içkilerin suda bekleme süresine, pişirilip pişirilmediğine, kaynama miktarına, köpürme ve keskinleşme safhalarına, sade veya karışık olmasına göre farklı hükümler vermişler ve özelikle Ebû Hanîfe ve talebesi Ebû Yûsuf, bu gruptaki bazı içeceklerin sarhoşluk vermeyen miktarının içilmesini haram saymamış veya had ile cezalandırılmaması yönünde görüş beyan etmiştir*" (en.).

da bu gruba dâhildir: Caracci, Jan Steen, Barbatelli (bu yüzden Pocetta lakabını almıştır), G. Morland, Turner; ve birçok şair ve romancı: Murger, Gérard de Nerval, Alfred de Musset, Kleist, Poe, Hoffmann, Addison, Steele, Carew, Sheridan, Burns, Charles Lamb, James Thomson, Majláth ve Hartley Coleridge. Tasso bir mektubunda şöyle yazar: "Delirdiğimi inkâr etmiyorum ama deliliğimin sarhoşluk ve aşktan kaynaklandığına inanıyorum; çünkü fazla içtiğimi biliyorum." Coleridge irade eksikliği yüzünden alkol ile afyonu kötüye kullanması nedeniyle, devasa projelerinin hiçbirini hayata geçirememiştir; gençliğinde doğaçlama yazdığı bir şiir için otuz gine önerilmişti ama bu şiiri bir türlü kâğıda dökememiştir. Oğlu Hartley, seçkin bir yazar olmasına rağmen, kendini tamamen içkiye vermiş ve bu nedenle ölmüştür. Onun için, "Bir melek gibi yazar, bir balık gibi içerdi" denmiştir. Şair Savage hayatının son günlerinde neredeyse yalnızca şarap içerek yaşamış ve Bristol hapishanesinde ölmüştür. 16. yüzyılda yaşamış Alman şair Helius içki yarışında yenilmenin "en büyük utanç" olduğunu ileri sürmüştür. Shenstone şair dostu Somerville hakkında şöyle der: "Ruhsal acılardan kurtulmak için bedenine acı çektirecek kadar içerdi." Madame de Staël ve De Quincey afyon kullanımında aşırıya kaçtı; De Quincey bu aşırılıklarını *Confessions of an Opium Eater* [Bir Afyon Tiryakisinin İtirafları] adlı kitabında canlı bir dille anlatmıştır. Pek çok besteci de sıkı içicilerdi: Dussek, Handel ve Gluck. Gluck parayı, şarabı ve ünü çok sevdiğini, çünkü bunun için gayet geçerli bir nedeni olduğunu söylerdi: "İlki bana ikincisini sağlar, ikincisi ise bana ilham vererek üçüncüyü kazandırır." Ancak şarabın dışında konyağı da severdi ve bir gün öylesine çok içti ki, bu yüzden öldü.[40] Aynı şey Rovani ve Praga için de söylenebilir.

Halüsinasyonlar. Halüsinasyonların sanatsal ve dâhiyane yaratımlarla ne denli yakından bağlantılı olduğunu daha önce

40 Clément, *Musiciens célèbres*, Paris, 1868.

görmüştük; öyle ki Brierre de Boismont, onları büyük insanların fizyolojisiyle ilişkilendirmiştir. Cellini'nin hücresinde gördüğü ünlü halüsinasyonu, Brutus'un, Caesar'ın, Napolyon'un ve cenneti ziyaret ettiğine, büyük ölülerin ruhlarıyla konuştuğuna ve bizzat Ebedi Baba'yı gördüğüne inanan Swedenborg'un halüsinasyonları herkesçe bilinir. Van Helmont kendi ruhunu parlak bir kristal biçiminde gördüğünü iddia etmiştir; Kerner'e ise bir hayalet musallat olmuştur. Shelley denizden çıkan bir çocuğun ellerini çırptığını gördüğü yolunda bir sanrıya kapılmıştır. Clare tarihî bir olay okuduktan sonra, kendisini hem izleyici hem de oyuncu olarak hayal etmiştir. Blake kalemiyle çizdiği fantastik imgeleri gerçekten gördüğünü zannediyordu. Ünlü bir profesör de benzer bir yanılsamaya sık sık kapılır, kendisini Konfüçyüs, Papirius ve Timur'a dönüşmüş hissederdi. Hobbes karanlıkta yürürken ölülerin suretlerini gördüğünü düşünmeden edemediğini itiraf etmiştir.[41] Bunyan ise sesler işitirdi.

Kolomb, Jamaika kıyılarına vardığında işitsel bir sanrıya kapılmıştır. Tanrı'dan geldiğine inandığı bir sesin, ona kedere kapılması ve Tanrı'ya olan inancının zayıflığı nedeniyle sitem ettiğini duymuştur: "Bugün başına gelenler, dünyanın efendilerine hizmet edip de Tanrı'ya etmediğin için hak ettiğin bir cezadır. Bu sıkıntıların hepsi mermere kazınmıştır ve sebepsiz yere meydana gelmemiştir." Daha sonra Kolomb, Hristiyanlığın evrensel çapta yayılmasıyla birlikte dünyanın sonunun geleceğini haber veren eski bir kehanetin kendisinde gerçekleştiğini ilan etmiştir. Aynı kehanete göre insanlığın önünde yalnızca 156 yıl kalmıştır.[42]

Malebranche, Tanrı'nın sesini kendi içinde net olarak duyduğunu iddia etmiştir. Descartes uzun bir inzivadan sonra, kendisine görünmeyen bir varlığın musallat olduğuna ve bu varlığın ona gerçeğin peşine düşmesini emrettiğine

41 W. Irving, *Life*, 1880.

42 Verga, *Lazzaretti*, Milano, 1880.

inanmıştır.[43] Byron ise zaman zaman kendisine bir hayaletin musallat olduğunu hayal ederdi; sonrasında bunu beyninin aşırı uyarılabilirliğiyle açıklamıştır.[44] Dr. Johnson annesi başka bir şehirde yaşıyor olmasına rağmen, onun kendisine "Samuel!" diye seslendiğini net olarak işittiğini anlatır. Bağırsak rahatsızlığından çok çeken Pope, bir gün duvardan dışarıya uzanıyor gibi görünen bir kol hakkında doktoruna soru sormuştur. Keza Goethe bir gün kendi suretini karşıdan kendisine doğru gelirken gördüğünü kesin bir dille ifade eder.[45] Aşırı yorgun olduğu için uyuyamaz bir hâlde yatağında uzanırken, perde açıldığında devasa boyutta bir kadın [halüsinasyonu] Oliver Cromwell'e görünerek, İngiltere'nin en büyük adamı olacağını söylemiştir.[46]

Ahlaki Kopukluk. Ahlak duygusunun ve empati yetisinin tamamen yokluğu, dâhi kişilerde olduğu kadar ahlaki kopukluktan muzdarip bireylerde de sıkça görülür. Eski bir özdeyiş şöyle der: "*Quo quisque est doctior eo est nequior.*" (Bir kişi ne kadar bilgiliyse o kadar ahlaksızdır.) Aristoteles'e, "Neden en bilgili insan tüm canlılar içinde en adaletsiz olanıdır?" diye sorulduğunda şu yanıtı verir: "Çünkü ancak adaletsizlik yoluyla elde edilebilecek hazların peşindedir hep. Ayrıca bilgi, tıpkı kesici aletleri bileyleyen ama aynı zamanda bir katile de hizmet edebilecek bir taşa benzer." Philippe de Commines şöyle der: Bilgi, kişinin mizacına bağlı olarak onu ya daha iyi ya da daha kötü yapar." Cardano ise şunları söyler: "Bilgeler doğaları gereği en sıcak ve en nemli kişiler olduklarından, eğer felsefede ilerlemezlerse herkesten kötü olurlar. Çalışmalarla kazandıkları yetenekleri kötülük işlemek için kullanırlar ve fazla çalışma ile uykusuzluktan kaynaklanan yoğun nemden doğan melankoli, bu durumu pekiştirir."

43 Forbes Winslow, a.g.e, s. 123.
44 Forbes Winslow, a.g.e., s. 126.
45 *Works*, cilt XXVI, s. 83.
46 Dendy, a.g.e., s. 41.

"Yaşlandıkça iyiliğe daha büyük bir hürmet besliyorum; zira görüyorum ki, Tanrı'nın kullarına bahşederken en cimri davrandığı hediye budur. Zekânın olmadığı yerde, iyilik denen şey salt aptallıktır. Gücün olmadığı yerde ise o sözde iyilik, uyuşukluktan ibarettir. Hem gücün hem zekânın bulunduğu yerde ise iyiliğe rastlamak neredeyse imkânsızdır; çünkü tecrübe ve gözlem, şüpheyi ve nefreti doğurmuştur. En yüce ilkelere adanmış ruhlar, çoğu zaman en hırçın ve en buruk olanlardır; zira uğradıkları hayal kırıklıkları onları hasta etmiştir. İnsan onları sayar, onlara hâlâ hayranlık duyar ama onları sevemez. Zekâsından ve iyiliğinden ödün vermeden mutsuz olabilmek, çok güçlü bir yaradılış gerektirir; işte benim aradığım ve sevdiğim de budur. [...] Büyük adamlardan bıktım usandım (tabirimi mazur görün); onları sadece Plutarkhos'un sayfalarında görmek isterim. Orada, insani yönleriyle bize acı çektirmezler. Bırakalım mermere yontulsunlar, tunçtan dökülsünler ve sussunlar. Yaşadıkları sürece kötücül, kıyıcı, tekinsiz, despot, hırçın ve şüphecidirler. İyileri ve kötüleri aynı kibirli küçümsemeyle bir tutarlar. Dostlarına karşı, düşmanlarından daha beterdirler. Tanrı bizi onlardan korusun; siz iyi olun – varsın aptal desinler, siz yine de iyi olun." [47]

Valerius Maximus şöyle demiştir: "Bir yandan babası onu aşağılayarak mirastan mahrum bırakırken, diğer yandan annesi böyle bir oğula sahip olmanın utancıyla kendini asıp hayatına son vermişken, Themistokles'in gençliğinden söz etmek beni üzüyor."[48] Sallust erdem üzerine övgü dolu tiratlar yazmış olmasına rağmen hayatını sefahat içinde geçirmiştir. Platon'un öğrencisi Speusippos zina yaparken öldürülmüştür.[49] Demokritos'un bir kadına bakınca onu arzulamadan duramadığı için gözlerini kör ettiği söylenir. Aristippos dışarıdan ağırbaşlı görünmesine rağmen kendini

47 *Correspondance*, cilt II, mektup 9.

48 *De Factis Dictisque Memorabilibus*, Kitap vi, Bölüm 9.

49 Tertullian, *Apologetica*, s. 46. Ayrıca bkz. *A. Gellii, Noctes Atlica*, X, s. 17.

sefahate vermiştir. Anaksagoras yabancılar tarafından kendisine emanet edilen bir malı inkâr etmiştir. Aristoteles, Büyük İskender'e adice dalkavukluk etmiştir. Theognis özellikle mutlu bir ölüm üzerine ahlaki özdeyişler kaleme almış ama mirasını bir hayat kadınına (?) bırakmış ve kendi ailesini yoksulluğa mahkûm etmiştir. Euripides, Juvenal ve Arktinos kadın yazarların hemen hemen her zaman ahlaksız olduğunu belirtmiştir. Nitekim Sappho, Philena ve Elephantina birer hayat kadınıydı; filozof ve rahibe olan Leontion ise tüm filozoflara kendini sunmuştu; Demophila ise küçük aşk hikâyeleri anlatır ve sonra onları hayata geçirirdi. Rönesans döneminde de Veronica Franco, Aragonlu Tullia ve diğer bazı fahişeler şiirleriyle olduğu kadar ahlaksızlıklarıyla da tanınırlardı. Voigt ahlaki çöküşün Rönesans döneminin ayırt edici bir özelliği olduğunu savunur.[50]

Suçlu İnsan adlı kitabımda suçlu dâhiler konusunu ele almıştım. Sallust, Seneca ve Bacon zimmete para geçirmekle suçlanmışlardı; Cremani bir sahtekârdı, Demme ise bir zehirleyici. Ayrıca, hangi türden olduğu bilinmeyen bir suç nedeniyle soyluluğunu kaybettiği ilan edilen Casanova'yı ve yaşlılığında sefahate dalıp aşırı derecede afyon kullanan, bu yüzden hakkında "felsefe ona dürüst yaşamayı, tıp ise sağlıklı yaşamayı öğretemedi" denilen, sara hastası olduğu bilinen İbn Sina'yı[51] da anmak gerekir.[52]

Şairler ve sanatçılar arasında suçluluk eğilimi ne yazık ki epey belirgindir. Onların çoğu, faaliyetlerinin en güçlü dürtüsü hâline gelen tutkularının esiri olmuşlardır; bilim insanlarının sahip olduğu mantıklı eleştiri ve muhakeme yetisiyle korunmazlar. İşte bu yüzden suçlular arasında Bonfadio,

50 *Wiederbelebung des Klassisch. Altert.*, 1882.

51 Daha önce "alkolik" olmakla itham edilen İbn Sina'ya yönelik söz konusu iddiaların asılsızlığına yukarıda değinilmiştir. Lombroso'nun bu konuda ciddi bir tetkik yapmayıp yüz yıllara şâmil, asılsız söylentilerden hareket ettiği anlaşılmaktadır (en.).

52 Pouchet, *Histoire des Sciences Naturelles dans le Moyen Age*, 1870.

Rousseau, Aretino, Ceresa, Brunetto Latini, Franco, Foscolo ve muhtemelen Byron'u da saymak gerekir. Dikkat ederseniz, şiir ile eşkıyalığın el ele yürüdüğü antik çağlara ve barbar ülkelere değinmiyorum bile.

Daha azılı suçlu sayılabilecek kişiler arasında ise şunlar yer alır: Yüksek aristokrasiye mensup komedi yazarı Albergati kıskançlık yüzünden eşini öldürmüştür;[53] hümanist Muret Fransa'da sodomizm suçundan hüküm giymiştir; matematik ve finans bilimlerinde son derece yetenekli olan Casanova müthiş dehasını dolandırıcılık ve ahlaksızlıkla kirletmiş, *Mémoires* (Anılar) başlıklı kitabında bu hayatın eksiksiz ve alaycı bir tasvirini sunmuştur. Villon saygın bir aileye mensuptu; ancak kendi itirafına göre, kumar ve kadınlar yüzünden girdiği kötü yoldan dolayı *villon* (serseri, hırsız) lakabını aldı ve bu lakapla tanındı. Önceleri, metreslerine ve aylak arkadaşlarına iyi bir akşam yemeği sunmak için pahada hafif şeyler çalıyordu; aslına bakarsanız, çaldığı şey onların şarabıydı. Onun asıl büyük soygunu ise karnını doyuran kadının bir kış gecesi onu evden kovmasıyla çektiği açlık yüzündendi. *Petit Testament* [Küçük Vasiyetname] adlı kitabında, kalbini işte bu kadına miras bırakır. Villon'un, Rueil yolu üzerinde yolculara saldıran silahlı bir haydut çetesine katıldığı düşünülmektedir ve ikinci kez tutuklandığında darağacından büyük güçlükle kurtulmuştur.

Tıpkı deliler için söylendiği gibi dâhi için de yalnız doğup yalnız öldüğü, aile sevgisine ve toplumsal geleneklere karşı soğuk ve hissiz olduğu söylenegelmiştir. Edebiyatçılar, sevdiği kişiyi yitirmiş ya da terk edilmiş sanatçı ve yazarların yaşadıkları derin acıları ve çıkardıkları güçlü feryatları elbette çok önemserler. Ancak çoğu zaman -Petrarca örneğinde olduğu gibi- bu durum yalnızca bir bahane, edebi üretim için bir fırsattır.[54] Bu feryatlar kimi zaman samimi

53 Masi, *La vita ed i tempi di Albergati*, 1882.

54 Laura'nın on bir çocuğu vardı ve Petrarka ona 294 sone ithaf ettiğinde kendisinin iki çocuğu vardı. Siyasette ise Cola di Rienzi'den düşmanı Colon-

de olmuştur (yoksa bu kadar etkili olabilirler miydi?); fakat söz konusu feryatlar, bu kişilerin alışıldık hâllerinin aksine aralıklı patlamalardı, yahut yalnızca şahsi kibirlerinden ve estetik ve bilimsel araştırma tutkularından kaynaklanan sıradan ilgisizliklerine karşı geçici tepkilerdi.

Bulwer Lytton evliliğinin ilk günlerinden itibaren karısına kötü davranmış, onu ısırmış ve ona hakaret etmiştir. Öyle ki bu durum balayında kendilerine eşlik eden gezi rehberinin yolculuğu sürdürmeyi reddetmesine yol açmıştır. Daha sonra karısına karşı işlediği hataları itiraf etmiş, fakat ona, sıradan bir hayatın dayanılmaz olduğunu ve özgürce yaşaması gerektiğini yazmıştır.

İlginçtir ki, hayatlarında en iffetli olan yazarlar, yazılarında en az iffetli olanlardır – ve bunun tersi de geçerlidir. Flaubert bir mektubunda şöyle yazar: "Zavallı Bouilhet bana hep, 'Senin kadar ahlaklı olup da ahlaksızlığı bu kadar seven biri hiç olmamıştır' derdi. Bu sözde bir gerçek payı var. Bu durumum, gururumun bir sonucu mu, yoksa bir ölçüde sapkınlığın mı?"[55] George Sand ve Sallust ise bunun tam tersi bir yerde dururlar.

Comte'un bir ihaneti affedip affetmediği bilinmemektedir. Ancak kesin olan şu ki, yaşadığı kırgınlıkların ve uğradığı ihanetlerin anısını hep hafızasında tutmuş, yaşadığı süre boyunca, hatta mezara kadar, sadakatsiz karısına karşı hep hınç beslemiştir. Clotilde de Vaux'ya karşı duyduğu aşk dolu hayranlık o kadar samimiyetsizdi ki, onun anısına gözyaşı dökeceği ayı, günü ve saati önceden belirlemişti.[56]

Bacon en çok iyilik gördüğü Essex'i mahkûm ettirmek için tüm hitabet gücünü seferber etmişti; kralın gözünde itibar kazanmak adına korkakça bir tavırla, mahkeme sistemine

---

na'ya, Robert'ten IV. Charles'a yönelmiştir (*Famil.*, XIX. 1, s. 32). Perrens'in de belirttiği gibi, ülkesinden çok kendisiyle meşguldü

55 *Lettres à G. Sand*, 1885.

56 *Revue Philosophique*, 1887, s. 69.

ilk kez iğrenç bir suistimali soktu; Peacham'ı mahkûm ettirebilmek için işkenceye teslim etti. Adaleti parayla sattı ve Macaulay'in ifadesiyle, "Bilgide melek, ihtirasta yılan gibi" dediğimiz türde kişilerden biriydi.

A. de Musset şunları itiraf eder: "Bridget iftiraya uğradı, aşkı yüzünden dünyanın hakaretlerine maruz kaldı, öfke dolu zalim bir hovardanın parayla ilişkiye girdiği kıza yöneltebileceği türden aşağılamalara ve eziyete katlanmak zorunda kaldı. [...] Günler geçtikçe, benim huysuz ve alaycı tavırlarım kasvetli ve inatçı bir havaya büründü."[57]

Byron'un yakın dostu Hobhouse, onun "marazi bir bencillik" tarafından ele geçirildiğini yazmıştır. Karısını sevdiği dönemde bile sırf eski alışkanlıklarından vazgeçmemek için onunla yemek yemeyi reddederdi. Daha sonra karısına öylesine kötü davranmıştır ki, kadıncağız, samimiyetle ve muhtemelen haklı olarak, onun ruhsal durumu hakkında uzmanlara danışmıştır.

Napolyon'un karısına, kardeşlerine ve kendisine güvenenlere karşı sergilediği tavır, ahlak duygusundan yoksun bir adamın tavrı olmuştur. Taine bu teşhisi tek bir kelimeyle özetlemiştir: O bir *condottiere*[58] idi.

"Bir erkeğin dehası kolay başa çıkılacak bir şey değildir" demiştir Carlyle'ın karısı. Kendisi çok zeki ve kültürlü bir kadındı; kocasının iş ortağı olabileceğini umuyordu ve üstelik bu konuda kendisine güvence de verilmişti ama sonunda onun hizmetçisi olmak zorunda kalmıştı. Kendi karısıyla aynı arabada seyahat etmek fikri bile Carlyle'a imkânsız geliyordu; yanında mutlaka kardeşi olmalıydı. Karısını başka kadınlarla aldatıyor, sonra da karısının bundan etkilenmediği yalanını söylüyordu. Kadının başlıca görevi, kocasına sessiz bir ortam sağlamak; ikinci görevi ise onun ekmeğini yapmaktı çünkü kocası fırıncıların ekmeğinden nefret

57 *Confessions d'un Enfant du Siècle*, s. 250–251.

58 *Condottiere* (İtalyanca): Paralı asker birliklerinin komutanı (çn.).

ediyordu. Kadını, kilometrelerce at sırtında haberci olarak yolculuk yapmaya zorlar, onu sadece yemek vakitlerinde görür ve haftalarca onunla tek kelime bile konuşmazdı. Bu uzun sessizlik kadına büyük acılar verse de onu hiç önemsemezdi. Carlyle'ın bu davranışları yüzünden kadın genç yaşta ölünce edebi bir dille pişmanlığını itiraf etmiş ve dokunaklı bir dille onun hayat hikâyesini anlatmıştır. Ne var ki biyografının eklediğine göre, eğer kadın hâlâ hayatta olsaydı, kocası ona yeniden eziyet etmekten çekinmeyecekti.

Lacenaire gibi II. Friedrich de intikamın sadece tanrılara münhasır bir zevk olduğunu söylemiş ve şayet düşmanlarına kendisinin onlardan çektiğinden daha fazla acı çektirebilirse mutlu öleceğini belirtmiştir. Kendisi arkadaşlarına ruhsal açıdan eziyet etmekten gerçek bir zevk alır, bazen onları döverdi; bir saraylının saçını yağlayıp şekillendirdiğini fark ettiğinde, onun bütün kıyafetlerini yağa bulardı. Voltaire ile şeker ve çikolata için pazarlık yapar, parasını vermezdi.

Donizetti ailesine karşı zalimce davranırdı; karısını dövdüğü bir öfke nöbetinden sonra, gözyaşları içinde, meşhur *"Tu che a Dio spiegasti l'ali"* [Sen ki Tanrı'ya Kanat Açtın] aryasını bestelemiştir.[59] Bu, dâhilerin çift kutuplu kişiliklerinin ve aynı zamanda ahlaki duyarsızlıklarının dikkat çekici bir örneğidir.

Houssaye benzer bir olayı aktarır: Alexandre Dumas bir tartışma sırasında o kadar öfkelenmiştir ki, eşinin saçlarını yolmuştu. Bunun üzerine kadın çaresizlik içinde bir manastıra çekilmek istemişti. Gelgelelim birkaç dakika sonra Dumas neşeyle bir komedi sahnesi yazmış ve arkadaşlarına şöyle demiştir: "Eğer gözyaşları inci olsaydı, kendime onlardan bir kolye yapardım."

Byron hem Guiccioli'yi hem de Venedikli metresi olan gondolcunun karısını döverdi – gerçi Venedikli kadın da ona aynı şiddetle karşılık verirdi.

59 Cottrau, *Lettre d'un Mélomane*, Napoli, 1885.

Fontenelle masada otururken arkadaşı felç geçirip yere yığıldığında hiç istifini bozmamış; bu olayı, masadaki sosun yerini sirkeyle değiştirmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Öncesinde arkadaşının damak zevkine saygı göstererek tereyağı sipariş etmişti.

Herhangi bir akademide, üniversitede, fakültede ya da sıradan bir bilgi birikimine sahip -ama dâhi olmayan- insanlar topluluğu arasında bulunduğunuzda, her zaman orada hâkim olan düşüncenin az çok deha sahibi kişilere yönelik küçümseme ve nefret barındırdığını hemen fark edersiniz. Buna karşılık, dâhi olan kişi de karşısındakilere yalnızca küçümsemeyle bakar. Kendisi en küçük bir eleştiriden bile çok incindiği için, başkalarını alay konusu yapmaya daha fazla hakkı olduğunu düşünür; hatta başka birine yöneltilen övgüyü bile, kendisine yapılmış bir eleştiri gibi algılayarak gücenir. Bu yüzden, akademik toplantılarda en büyük kişiler yalnızca en cahil kişiyi övme konusunda hemfikir olurlar. Chateaubriand'ın, ayakkabıcısı övüldüğünde bile alındığını gördük. Lisfranc, meslektaşı Dupuytren'e "haydut" derdi; Roux ve Velpeau'yu ise sahtekâr diye nitelendirmişti.

Dâhi kişileri, henüz ergenlik çağına yeni adım attıkları dönemde gözlemleme fırsatım oldu: Ahlaki kopuklukta rastlanan derin nefreti sergilemiyorlardı ama hepsinde, kendilerini ilgilendirmeyen her şeye karşı tuhaf bir kayıtsızlık vardı; sanki hipnoz altındalarmış gibi, başkalarının dertlerini ya da en sevdiklerinin en acil ihtiyaçlarını bile fark etmiyorlardı. Fark ettiklerinde ise hemen duygulanırlardı, hatta derhâl harekete geçerlerdi; ama bu, saman alevi gibi kısa sürede sönen bir parlamaydı ve yerini hemen kayıtsızlığa ve bıkkınlığa bırakırdı.

Schopenhauer, "Deha yalnızdır" demiştir. Goethe ise, "Deha, çağıyla yalnızca kusurları bakımından ilişki kurar" diye yazmıştır.

Bu duygusal duyarsızlık, duygusal zekâya sahip ve iyiliği ve yoksullara acımayı eylemlerinin merkezine yerleştirmiş hayırseverlerde bile görülebilir. Aksi takdirde, İncil'deki bazı ayetleri açıklamak güçleşir. "Yeryüzüne," der İsa, "barış getirdiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç getirmeye geldim. [...] Bundan böyle beş kişilik bir evde üç kişi ikiye, iki kişi üçe karşı bölünmüş olacak. Baba oğluna karşı, oğul babasına karşı, anne kızına karşı, kız annesine karşı, kaynana geline karşı, gelin kaynanasına karşı olacaktır. Bundan böyle insanın düşmanları kendi ev halkı olacak."[60] "Ben dünyaya ateş yağdırmaya geldim. Keşke bu ateş daha şimdiden alevlenmiş olsaydı!"[61] Ve ekler: "Size doğrusunu söyleyeyim, her kim Tanrı'nın Egemenliği uğruna evini, karısını, kardeşlerini, annesiyle babasını ya da çocuklarını bırakırsa, bu dünyada yüz katını alacak; gelecek dünyada ise ebedî yaşama kavuşacaktır."[62] "Bir kimse bana gelip de babasını, annesini, karısını, çocuklarını, kardeşlerini, hatta kendi canını bile gözden çıkarmazsa benim öğrencim olamaz."[63] "Kim babasını ya da annesini benden çok seviyorsa bana layık değildir; kim oğlunu ya da kızını benden çok seviyorsa bana layık değildir."[64] "Başka bir öğrencisi İsa'ya, 'Ya Rab, izin ver, önce gidip babamı gömeyim' dedi. İsa ona, 'Ardımdan gel' dedi. 'Bırak ölüleri, kendi ölülerini kendileri gömsün; sen git de Tanrı'nın krallığını duyur.'"[65]

Dante, Goethe, Leopardi, Byron ve Heine ülkelerini sevmemekle suçlanmışlardır. Tolstoy vatanseverliği onaylamaz. Schopenhauer ise şöyle demiştir: "Ölüm karşısında, Almanların tarifsiz vahşiliğinden dolayı onlardan tiksindiğimi ve onlara ait olmaktan utanç duyduğumu itiraf etmeliyim."

60 Matta x. 34–36; Luka xii. 51–53.
61 Luka xii. 49. Yunanca metnine bakınız.
62 Luka xviii. 29–30.
63 Luka xiv. 26.
64 Matta x. 37; xvi. 24; Luka v. 23.
65 Matta viii. 21; Luka v. 23.

Uzun Ömürlülük. Bu hastalıklı ilgisizlik, bu sevgi yoksunluğu, dehayı birçok saldırıya karşı âdeta bir zırhla donatır; ama aynı zamanda hem çok hassas hem de çok güçlü olan sinir liflerini hızla yıpratır; yine bu durum başka yönlerden aşırı duyarlılıklarına rağmen dâhi kişilerin dikkate değer uzun ömürlerini açıklar. Bu özelliği 143 vakanın 134'ünde tespit ettim.

Sophokles, Humboldt, Fontenelle, Brougham, Ksenophon, Yaşlı Cato, Michelangelo, Petrarca ve Bettinelli 90 yaşında; Passeroni, Auber, Manzoni ve Xavier de Maistre 89 yaşında; Hobbes 92; Dandolo 97; Tiziano 99; Cassiodorus ve Matmazel Scudéry 94; Viennet ve Diogenes 91 yaşında ölmüştür. Voltaire, Franklin, Watt, Bolonyalı Giovanni, Saint Vincent de Paul, Baroccio, Young, Talleyrand, Raspail, Grimm, Herschel ve Metastasio 84; Victor Hugo, Donatello, Goethe ve Wellington 83; Zingarelli, Metternich, Theodore de Bèze, Lamarck ve Halley 86; Bentham, Newton, Aziz Bernard de Menthon, Bodmer, Luini, Scarpa, Bonpland, Chiabrera, Carafa ve Goldoni 85; Thiers, Kant, Maffei, Amyot, Villemain, Wieland ve Littré 80 yaşında ölmüştür. Anakreon, Mercator, Viviani, Buffon, Palmerston, Casti, J. Bernouilli ve Pinel 81; Galileo, Euler, Schlegel, Béranger, XIV. Louis, Corneille ve Cesarotti 78; Herodot, Rossini, Cardano, Michelet, Boileau, Garibaldi, Archimedes, Paisiello ve Aziz Augustinus 75; Tacitus ve B. Disraeli 76; Perikles 70; Thukydides 69; Hipokrat 103; Aziz Antonius ise 105 yaşına kadar yaşamıştır.

Beard'a göre, 500 dâhi insanın ortalama yaşam süresi 54 yıldır; ancak 100 modern dâhi arasında bu ortalama 70 yıla çıkar. Müzikal deha sahibi 35 kişinin ortalama yaşam süresi ise 63 yıl 8 aydır.[66] Ancak ahlaki hezeyanlardan muzdarip kişilerde görüldüğü üzere bu durum, normalde değişken olan mizaçları en ağır acılara bile duyarsız kılan bir kayıtsızlıkla birleştiğinde dejenerasyon ihtimalini ortadan

66 Fiorentino, *La Musica*, Roma, 1884.

kaldırmaz. Başka bir kitabımda,[67] doğuştan suçluların hapishane dışında yaşadıkları takdirde uzun bir ömre sahip olduklarını göstermiştim. Şunu da eklemek gerekir ki uzun ömür her zaman dehada görülmez; Raphael, Pascal, Burns, Keats, Byron, Mozart, Felix Mendelssohn, Bellini, Bichat ve Pico della Mirandola gibi birçok büyük dâhi kırk yaşına gelmeden ölmüştür.

67 *Suçlu İnsan.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEHA ve DELİLİK

Deha ile Delilik Arasındaki Benzerlik – Delirmiş Dâhiler – Montanus – Harrington – Haller – Schumann – Gérard de Nerval – Baudelaire – Concato – Mainländer – Comte – Codazzi – Bolyai – Cardano – Tasso – Swift – Newton – Rousseau – Lenau – Széchényi – Hoffmann – Fodera – Schopenhauer – Gogol

Deha ile delilik arasındaki benzerlik, bu ikisinin birbirine karıştırılması gerektiğini göstermese de en azından aynı bireyde birinin diğerini dışlamadığını kanıtlar.

Gerçekten de hayatlarının bir döneminde halüsinasyon veya delilik yaşamış sayısız dehadan, ya da Vico gibi devasa bir kariyeri bunaklıkla noktalamış olanlardan söz etmeye bile gerek yok; ne çok büyük düşünür, yaşamları boyunca monomani ya da halüsinasyonların pençesine düşmüştür!

Yakın dönemlerde delilik geçirenler arasında şu isimler sayılabilir: Farini, Brougham, Southey, Govone, Gounod, Gutzkow, Monge, Fourcroy, Cowper, Rocchia, Ricci, Fenicia,[1] Engel, Pergolesi, Batjusckoff, Murger, William Collins, Techner, Hölderlin, Von der West, Gallo, Spedalieri, Bellingeri, Salieri, Johannes Müller, Lenz, Barbara, Fuseli, Petermann, karikatürist Cham, Hamilton, Poe ve Uhlrich.

Fransa'da, Martini'nin belirttiğine göre, birçok özgün genç şair delirmiş hâlde ölmüştür.[2] Briffault'nun ve iftira takıntısına tutulmuş Laurent'in kaderi de görünüşe göre benzer olmuştur.[3] Kadınlar arasında ise Günderode ile Stieglitz büyük bir kararlılıkla intihar etmiş, Brachmann ve L. E. Landon ise delilik içinde yaşamış ve öyle de ölmüşlerdir.[4]

1 Mastriani, *Sul Genio e la Follia, Napoli*, 1881.
2 *Tra un Sigaro e l'altro*, s. 194.
3 Max. du Camp, *Souvenirs*, 1884.
4 Schilling, *Psychiatr. Briefe.*, s. 488, 1863.

Montanus yalnızlığın ve bozulmuş bir hayal gücünün kurbanı olarak, kendisinin bir buğday tanesine dönüştüğüne inanmıştı. Kuşlar tarafından yutulmaktan korktuğu için hareket etmeye yanaşmıyordu.[5] Harrington'ın, hastalıkların arı ve sinek suretine büründüğüne inandığı ve bu nedenle elinde bir süpürgeyle onları defetmek için bir kulübeye çekildiği söylenir. Haller, ruhunun kirliliği ve sapkın eserleri yüzünden insanlar tarafından zulme uğradığına ve Tanrı tarafından lanetlendiğine inanıyordu. Aşırı ölçüdeki korkusunu yalnızca büyük dozlarda afyon alarak ve din adamlarıyla konuşarak yatıştırabiliyordu.[6] Ampère kimyanın geleceğine dair yazdığı bir risaleyi, şeytani bir telkinle kaleme aldığına inandığı için yakmıştır. Büyük Hollandalı sanatçı Van Goes kendisinin cinler tarafından ele geçirildiğine inanıyordu. Dinsel monomaninin pençesine düşen Carlo Dolce, yalnızca dinî resimler yapacağına yemin etmişti. Fırçasını hususen Meryem Ana betimlemelerine adadı, gerçi onun Meryem Ana'sı aslında Balduini'nin portresiydi. Evlendiği gün törende bir tek kendisi yoktu; saatler sonra, Müjde sunağının önünde yere kapanmış hâlde bulunmuştu. Oyun yazarı Nathaniel Lee hastalığı süresince on üç trajedi kaleme almıştı; bir gün yeteneği kıt bir oyun yazarı ona deli gibi yazmanın kolay olduğunu söylediğinde şöyle karşılık verdi: "Deli gibi yazmak kolay değildir ama aptal gibi yazmak çok kolaydır." Mükemmel dizeler kaleme alan Thomas Lloyd kötücüllük, kibir, deha ve delilik karışımı tuhaf bir karakterdi.[7] Dizelerinden memnun kalmadığında, kendi deyimiyle onları cilalamak için bardağının içine koyardı. Karşılaştığı her şeyi -kömür, kâğıt, tütünü bile- hijyenik nedenlerle yemeğine katardı; karbonun onu arındırdığına, taşın da mineral özellikler kazandırdığına inanırdı. Charles Lamb gençliğinde aileden gelen bir delilik nöbeti geçirmişti. Coleridge'e yazdığı

5 Zimmermann, *Solitude*.
6 *Tagebuch*, 1787, Berne.
7 *Sketches of Bedlam*, 1823.

bir mektupta şöyle demişti: "Bir gün, hafızamın elverdiği ölçüde, çılgınlığımın aldığı tuhaf hâlleri sana anlatıp seni eğlendireceğim. Bazen geriye dönüp baktığımda, o dönemi karanlık bir kıskançlıkla hatırlarım; çünkü o dönemde çok ama çok saatim saf bir mutluluk içinde geçti. Sakın ha, Coleridge, delirmeden hayal gücünün tüm ihtişamını ve vahşetini tattığını sanma. Şimdi her şey bana tatsız geliyor ya da en azından öyle görünüyor."

Geleceğin müziğinin öncüsü olan Robert Schumann (1810–1856), Zwickau'da varlıklı bir kitabevi sahibinin en küçük oğlu olarak dünyaya geldi ve tutkuyla bağlı olduğu sanatı icra etme yolunda önüne hiçbir engel çıkmadı. Hukuk öğrencisiyken, ünlü piyanist Clara Wieck ile tanıştı ve onda mükemmel, sevgi dolu bir hayat arkadaşı buldu. Ne var ki yirmi üç yaşında melankoliye kapıldı; kırk altı yaşına geldiğinde, her şeyi bilen döner masalar tarafından takip edildiğini düşünmeye başladı; duyduğu sesler zamanla uyumlu melodilere ve hatta bütün hâlinde bestelere dönüşüyordu. Yıllarca bir akıl hastanesine kapatılmaktan korktu; Beethoven ve Mendelssohn'un mezarlarından kendisine müzikal düzenlemeler dikte ettiklerine inanıyordu. 1854'te kendini Ren Nehri'ne attı; kurtarıldı ama iki yıl sonra Bonn'da özel bir akıl hastanesinde hayatını kaybetti. Otopside osteofit (kemiksi çıkıntı) oluşumu, beyin zarlarında kalınlaşma ve beyin atrofisi teşhis edildi.[8]

Gérard de Nerval, *folie circulaire* (dönüşümlü delilik)[9] diye bilinen bir hastalığa yakalanmıştı; altışar ay süren coşkunluk ve çöküntü evreleri birbirini izliyordu. Sakin dönemlerinde bir spiritüalistti; eşyaların içinden Âdem, Musa ve Yeşu'nun ruhlarının sesini duyduğunu iddia ederdi. Babil dansını icra ederek, Kabalist şeytan çıkarma ritüelleri yapıyordu. Akıl hastanesinde kaldığı sırada, asıl delinin müdürün kendisi

8 *Biographie*, Wasielewski, Dresden, 1858.

9 Günümüzdeki bipolar bozukluğa eskiden verilen bir isim (en.).

olduğuna inanmıştı. "O," diyordu, "bir akıl hastanesini yönettiğini sanıyor ama aslında deli olan kendisi; biz de onu memnun etmek için delilik numarası yapıyoruz." Çiçeklerin balıyla, kâğıt üzerine, etrafında Diana, Aziz Rosalie ve ona âşık olduğuna inandığı aktris Colon'un özelliklerini birleştiren hayalî bir dev kadın figüründen yayılan semboller çizerdi. Gerçekten de Colon'a uzaktan hayranlık duyar, ona büyük buketler gönderir, onu görebilmek için devasa opera dürbünleri ve onu alkışlamak için gösterişli bastonlar[10] satın alırdı. Bu yüzden onun hakkında "opera dürbünü ve baston düşkünlüğüyle kendini mahvediyor" denirdi. Orta Çağ'dan kalma, düşlediği *aşkları* için kullanacağı bir yatak bulmuştu. Ona uygun bir ortam oluşturmak için bir daire kiralayıp lüks mobilyalarla döşemişti. Gelgelelim yoksulluk günlerinde mobilyalar birer birer satılmış, odada bir tek yatak kalmıştı, ardından yatak da bir ahıra taşındı ve en sonunda ortadan kayboldu. Nerval ise gecelerini meyhanelerde, ucuz pansiyonlarda, ağaçların altında ya da sundurmalarda yazarak geçirmeye başladı. Daha sonra Colon'u görmeyi bıraktığında, Colon onun için bir tür idol hâline geldi. Onunla birlikte yaşadığını hayal ediyor, mistik fikirlerinde onu kısmen yıldızlarla kısmen de azizelerle özdeşleştiriyordu. Bir gün Colon'un Azize Theresa'nın bedenlenmiş hâli olduğunu ilan etmiştir. Colon'un kendisini hiçbir zaman sevmediğini ve yalnızca bir kez gördüğünü -ki bu doğruydu- söylediğini duyduğunda şöyle dedi: "Sevseydi ne olurdu ki?" Ardından Heinrich Heine'den bir dize alıntıladı: "Umutsuzca ikinci kez âşık olan kişi delidir. İşte ben o deliyim. Gökyüzü, güneş, yıldızlar buna gülüyor; ben de gülüyorum, gülüyorum ve bununla ölüyorum."

Bir gün, gün batımında bir evin balkonundayken aniden bir hayalet gördü ve kendisine seslenen bir ses duydu. Öne doğru atılıp düştü, neredeyse hayatını kaybediyordu.

10 Alkışlama sırasında bastonu yere vurmak için (en.).

Bu, görsel ve işitsel halüsinasyonların damgasını vurduğu ilk nöbetiydi.

Hayatının sonlarına doğru, kırk altı yaşındayken, onda *folie des grandeurs* (büyüklük çılgınlığı) gelişti. Ermenonville'deki şatolarından, hizmetkârlarını şaşkına çevirdiğini söylediği fiziksel güzelliğinden söz ediyordu. Atalarının ismini taşıyan "Nerva" adının para üzerinde dolaşmasını istemediği için Nerva sikkelerini satın alıyordu – oysa "Nerval" yalnızca bir takma addı. Bazen kendisini, tarihini yazmak istediği Folobello de Nerva'nın soyundan gelen biri olarak tanıtıyordu. Ona göre bu soyun tüm erkekleri, göğüslerinde Süleyman'ın tetragramı şeklindeki doğaüstü işaretini taşıyordu. Sakin günlerinde ürkek ve temkinli olan Nerval, kriz anlarında gürültücü ve saldırgan bir hâle bürünüyor, arkadaşlarını silahla tehdit ediyordu. Soğuk havaya rağmen yazlık giysilerini çıkarmaya yanaşmıyordu. "Soğuk bir toniktir; Laponlar hiç hastalanmaz" diyordu. Birkaç gün sonra kendini asarak hayatına son verdi.[11]

Baudelaire ölümünden sonra yayımlanan eserlerinin başına yerleştirilen portresinde, *délire des grandeurs* (büyüklük hezeyanları) ile sarsılmış bir delinin tipik örneği olarak karşımıza çıkar.[12] Akli dengesi yerinde olmayan eksantrik kişilerden oluşan bir aileden geliyordu. Onun deliliğini fark etmek için ruh hastalıkları uzmanı olmak gerekmezdi. Çocukluğunda halüsinasyonlar görürdü ve o zamandan itibaren, kendi ifadesine göre, birbirine zıt duygular hissedip durdu: yaşamın hem dehşetini hem de coşkusunu hissetti; bazen aşırı duyarlık bazen de hissizlik içindeydi. "*Can sıkıcı* bir çöldeki dehşetle dolu bir vahanın" içinde sıkışıp kalmış gibi hissediyor, bundan kurtulma ihtiyacı duyuyordu. Bunamaya düşmeden önce dürtüsel davranışlar sergilemişti; örneğin, sırf kırılma sesini duymaktan zevk aldığı için evinden

11 Maxime du Camp, *Souvenirs littéraires*, 1887.

12 Brunétiere, *Revue des Deux Mondes*, 1887, No.706. *Revue Bleue*, Temmuz 1887.

dükkân vitrinlerine saksı fırlatıyordu. Her ay ev değiştiriyor, bir eserini tamamlamak üzere arkadaşından kendisini misafir etmesini istiyor fakat zamanını tamamen alakasız metinleri okuyarak harcıyordu. Babasını kaybettikten sonra annesinin ikinci kocasıyla kavga etti ve bir gün arkadaşlarının önünde onu boğmaya kalkıştı. Ticarete atılması için Hindistan'a gönderildiği söylenir fakat orada her şeyini kaybetmiş ve bu maceradan yalnızca bir zenci kadınla geri dönmüş, ona egzotik şiirler ithaf etmiştir. Her ne pahasına olursa olsun özgün olmak istiyordu; yüksek mevkili kişilerin önünde kendini fazlasıyla şaraba verir, saçlarını yeşile boyar, yazın kışlık, kışın ise yazlık kıyafetler giyerdi. Aşkta hastalıklı tutkular yaşamıştır. Çirkin ve korkunç kadınları, zenci kadınları, cüceleri, dev kadınları sevmiştir; çok güzel bir kadına, onu tavana ellerinden asılı şekilde görmek ve böylece ayaklarını öpmek istediğini söylemiştir. Çıplak ayağı öpmek, onun şiirlerinden birinde cinsel birleşmeye denk bir eylem olarak betimlenir.



BAUDELAIRE

Sürekli olarak çalışmayı hayal eder, borçlarını ödemek için gereken saatleri ve satırları hesaplar dururdu: iki ay ya da daha fazla. Ama sadece bununla yetinir, işe hiç başlamazdı.[13]

İnsanlardan nefret eden, kibirli ve kayıtsız biri olarak kendisi hakkında şöyle demiştir: "Başkalarından ve kendimden hoşnutsuzum; kendimi kurtarmayı, gecenin sessizliğinde ve

13 Maxime du Camp, *Souvenirs littéraires.*

yalnızlığında kendime biraz olsun gururla bakabilmeyi arzuluyorum. Sevdiğim kişilerin ruhları, şarkılarını söylediğim kişilerin ruhları, bana güç verin, beni ayakta tutun, dünyanın yalanlarını ve yozlaştırıcı buharlarını benden uzaklaştırın; ve sen, ey Yüce Tanrım, bana öyle dizeler yazma lütfunu bahşet ki insanlığın en düşüğü olmadığımı, hor gördüğüm kişilerden aşağı olmadığımı kendime kanıtlayabileyim."[14]

Nitekim buna gerçekten ihtiyacı vardı; çünkü Gustave Planche'a "ahmak", Dumas'ya "soytarı", Sue'ya "aptal", Féval'e "salak", George Sand'a ise "nezaketten yoksun bir Veuillot"[15] diyordu. Bu yazarların hepsinde saldırdığı şey, kendisinin sahip olmak istediği şöhretti; bu yüzden Molière ve Voltaire ile alay ederdi.

Deliliği ilerledikçe kelimeleri ters kullanmaya başladı; örneğin, "aç" demek istediğinde "kapat" diyordu. Ölümüne, delilerde görülen ilerleyici genel felç neden oldu ve bu hastalığın ilk belirtilerinden biri, onda çok önceden kendini göstermiş olan aşırı hırsıydı.

Concato yoksul bir terzinin oğluydu ve ağır beyin hastalıklarının kurbanıydı. Kendisi de soluk benizlilik ve çıkık elmacık kemikleri gibi bazı dejenerasyon belirtileri gösteriyordu; uzun yıllar boyunca çeşitli delilik türlerinden muzdarip oldu. On yedi yaşındayken aniden ölüm korkusuna kapıldı ve gelecekteki beyin krizlerini önlemek için kendine nitrat temin etti. Yirmi yaşına geldiğinde keşiş olmaya karar verdi, oysa çocukluğunda dindarlıktan eser yoktu, öyle ki sahte günah çıkarma notları düzenlemişti. Daha sonra bir Avusturyalı subayla kavga etti ve ardından tüm nöbetçilerden

14 "A une Heure du Matin", *Petits Poèmes en Prose.*

15 Dönemin aşırı muhafazakâr Katolik gazetecisi; kalemi son derece sert, saldırgan ve polemikçi olmasıyla tanınırdı. Edebiyat dünyasında "kabalığın ve hoyratlığın" sembolü haline gelmişti. Burada George Sand'a "nezaketsiz Veuillot" denilmesi; yazarın onu Veuillot gibi kavgacı birine benzetmekle kalmayıp, ondan bile daha inceliksiz bulduğunu ima eden katmerli bir hakarettir (en.).

ve askerlerden korkmaya başladı. Yanında kılıcı bulunan hiçbir subayın evine girmesine asla izin vermezdi; yaşlılığında bile şehir muhafızlarını görmeye dayanamayıp titrerdi. Bir gece, rüyasında birini öldürdüğünü gördü ve günlerce garip korkularla boğuştu. Kapalı alan korkusundan muzdaripti: Onu bir arabaya ya da odaya kilitlemeye çalışan kişinin vay hâline! Bazı günler kendisini insanlığın en aşağılık varlığı olarak görürdü. O kadar öfkeliydi ki, "sağlıklı kalmak için insanın günde en az bir kez öfkelenmesi gerekir" dediği olurdu. Buna rağmen Avrupa'nın en büyük hekimlerinden biriydi.[16]

Mainländer'in büyükbabası, oğlunun ölümünden sonra dinsel mistisizmi deliliğe varacak kadar ileri götürmüş ve otuz üç yaşında beyin iltihabından ölmüştü. Bir erkek kardeşi de akıl hastasıydı ve Budizmi benimsemek istiyordu. Mainländer gençliğinde Sorrento'da denize bakarken sırf suyun saflığından etkilendiği için kendini suya atma arzusuna kapıldı. Kendi kendini eğitmiş ve ünlü kitabı *Die Philosophie der Erlösung*'u [Kurtuluş Felsefesi] yazmıştı; fakat teorilerini tam anlamıyla hayata geçirmek için tam bir iffet ilkesini benimsemişti. Kitabının yayımlandığı gün, içindeki şu ifadeyi doğrulamak amacıyla kendini asarak intihar etti: "İnsanın kurtulabilmesi için, var olmamanın değerini kabul etmesi ve var olmamayı şiddetle arzulaması gerekir."[17]

Pozitivist felsefenin kurucusu büyük Auguste Comte on yıl boyunca ünlü psikiyatrist Esquirol'un gözetiminde kalmıştır; iyileşmiş ama kendisini kurtaran karısını hiçbir sebep göstermeden terk etmiştir. Daha sonra tüm din adamlarını ortadan kaldırmak isteyen biri olarak, materyalist bir dinin hem rahibi hem de havarisi olduğuna inanmaya başlamıştır. Kitaplarında, muazzam hayal ürünlerinin yanı sıra açıkça manyakça diyebileceğimiz fikirler de yer alır; örneğin,

16 Bufalini, *Vita di Concato*, 1884.

17 *Revue Philosophique*, 1886.

günün birinde kadınların erkek yardımı olmaksızın hamile kalabileceğine dair kehaneti gibi.[18]

Matematikçilerin ruhsal bozukluklardan muaf olduğu söylenir fakat bu doğru değildir; doğru olmadığını anlamak için yalnızca Newton ve Enfantin'i (ki onlardan uzun uzadıya söz edeceğim) değil, Archimedes'in meşhur kendini kaybetmeleri, Pascal'in halüsinasyonlarını ve matematikçi Codazzi'nin (Codazza ile karıştırılmamalıdır) tuhaflıklarını hatırlamak yeterlidir. Codazzi, sub-mikrosefali[19] ve oksisefali[20] kusurlarından muzdarip bir alkolikti ve aşırı derecede cimriydi; duygusal duyarsızlığına öylesine büyük bir kibir eşlik ediyordu ki, daha genç yaşta kendi mezar anıtı için para ayırmış, açlıktan kıvranan anne babasına en küçük bir yardımı bile reddetmişti. Söz konusu bir ceket kesimi bile olsa, kendi yargısının tartışılmasına tahammül etmezdi; ayrıca matematiksel hesaplama yöntemiyle melodik müzik bestelemenin mümkün olduğuna inanmıştı.

Tüm matematikçiler, büyük geometrici Bolyai'ye hayranlık duyar; lakin onun gariplikleri delilik noktasına varır. Öyle ki on üç devlet memurunu düelloya davet etmiş ve hepsiyle dövüşmüştür; her düello arasında ise evindeki tek eşya olan kemanını çalmıştır. Emekli olunca, tarih kısmı boş bırakılmış kendi ölüm ilanını bastırmış ve kendi tabutunu yapmıştır; bu garipliğe son yıllarda ölen iki matematikçide daha rastlamıştım. Altı yıl sonra, ilk ilanı kullanamamış olduğu için yenisini bastırmıştır. Vârisine, Havva'yı, Paris'i ve Newton'u anmak adına mezarına bir elma ağacı dikme yükümlülüğü bırakmıştır.[21] İşte Öklid'in büyük reformcusu böyle biriydi.

18 Littré, *A. Comte et la Phil. Posit.*, 1863.

19 Sub-mikrosefali: Bebeklerin ortalamadan daha küçük bir kafa büyüklüğüyle doğduğu bir durum (çn.).

20 Oksisefali: Kafatasının üst kısmının sivri veya koni şeklinde olmasına neden olan bir doğum kusuru (çn.).

21 W. de Fonvielle, *Comment se font les Miracles*, 1879.

Cardano, çağdaşları tarafından "insanların en büyüğü ve çocukların en budalası" olarak anılmıştır. Kendisi Galenos'u ilk eleştirme cesaretini gösteren, ateşi elementler arasından çıkaran ve cadılarla azizleri deli ilan eden kişidir. Bu büyük Cardano, bir delinin oğlu, kuzeni ve babasıydı ve kendisi de hayatı boyunca deli olarak kaldı. "Kekeme, güçsüz, hafızası ve bilgisi kıt biri olarak," diye yazmıştı, "çocukluğumdan beri hipno-fantastik halüsinasyonlar yaşadım". Bazen kendisiyle insan sesiyle konuşan bir horoz, bazen de kemiklerle dolu bir Tartaros görürdü. Ne hayal ederse gerçek bir nesne gibi karşısında görebiliyordu. On dokuz yaşından yirmi altı yaşına kadar, daha önce babasını koruduğuna inandığı bir ruh ona rehberlik etmiş, geleceği göstermiş ve tavsiyelerde bulunmuştur. Yirmi altı yaşına geldiğinde de doğaüstü yardımdan tamamen mahrum kalmamıştı; bir gün, eksik hazırlanmış bir tarif, yerçekimi yasalarını unutmuş gibi masasına doğru yükselmiş ve yapmak üzere olduğu bir hata konusunda onu uyarmıştı.[22]

Hastalık hastası biriydi; okuduğu her hastalığı kendinde var sanırdı: çarpıntı, sitofobi (yemek yemekten korkma), ishal, idrar kaçırma, gut hastalığı, fıtık – bu hastalıkların hepsi ya hiç tedavi olmadan ya da Meryem Ana'ya edilen bir dua ile yok olurdu. Bazen vücudu sülfür ya da sönmüş mum gibi kokardı; bazen de şiddetli depremlerin ortasında alevler ve hayaletler görürdü – oysa arkadaşları hiçbir şey fark etmezdi. Her hükûmetin kendisini takip ettiğine inanırdı; isimlerini bilmediği ve yüzlerini tanımadığı düşmanlarla çevrili olduğuna emindi. Ona göre bu düşmanlar, onu aşağılamak ve acı çektirmek için en sevdiği oğlunu mahkûm ettirmişti. Sonunda, Pavia Üniversitesi hocalarının kendisini zehirlemek üzere üniversiteye davet ettiğine inanacak kadar ileri gitti. Onların elinden kurtulmasını ise Aziz Martin'e ve Meryem Ana'ya borçlu olduğunu düşünüyordu. Yine

22 *De Vita propria*, böl. 45.

de böyle bir adam teolojide Dupuis ve Renan'dan önce cesur çıkarsamalarda bulunmuştu!

Kendisinin tüm kötü eğilimlere yatkın olduğunu açıkça itiraf eder: şarap, kumar, yalan, ahlaksızlık, kıskançlık, kurnazlık, aldatma, iftira, sadakatsizlik. Ayrıca dolunay sırasında dört kez gerçek anlamda zihinsel kopma hâli yaşadığını belirtir. Duyarlılığı öylesine uç bir noktaya vardı ki, ancak fiziksel bir acının uyarısıyla kendini rahat hissedebiliyordu; doğal bir acı yoksa bunu yapay yollarla sağlıyor, örneğin dudaklarını ya da kollarını kan çıkana kadar ısırıyordu. "Acının sona ermesinin verdiği zevki tatmak için acıya yol açacak nedenler aradım; çünkü acı çekmediğimde, beni her acıdan daha beter ve sıkıntılı bir hâle sürükleyen bir duruma düşüyordum." Bu durum delilerin kendilerine zevkle uyguladığı birçok tuhaf işkenceyi anlamamıza yardımcı olur.[23] Rüyaların verdiği ilhama öylesine körü körüne bir inanç besliyordu ki, *De Somniis* [Rüyalar Üzerine] adlı tuhaf bir kitap yayımlamış, tıbbi muayenelerini bu rüyalara göre yürütmüş, evliliğini sonlandırmış ve kitaplarını (örneğin *Varietà delle Cose* ve *Sulle Febbri*) rüyalarına göre yazmaya başlamıştır.[24]

Otuz dört yaşına kadar iktidarsızdı. Erkeklik gücü ona bir rüyada verilmişti ve bu armağana -pek de hayırlı olmayacak şekilde- tüm sıkıntılarının kaynağı da eklenmişti: gelecekteki eşi. Bir haydudun kızı olan bu kadını, kendi ifadesine göre, bu rüyadan önce hiç görmemişti. Bu talihsiz saplantı

23 Byron da aralıklı ateşli nöbetlerin sonunda kendisine iyi gelmeye başladığını, çünkü acı geçtikten sonra gelen zevkli hissi sevdiğini söylemiştir.

24 "Bir gün, rüyamda çok tatlı ezgiler duyduğumu sandım. Uyandığımda, yirmi beş yıldır beni meşgul eden şu sorunun cevabını bulduğumu fark etim: Neden bazı ateşli hastalıklar öldürücüdür de bazıları değildir?" (*De Somniis*, bölüm iv).

"Bir rüyada, bu kitabı yazmam gerektiği ilhamı geldi bana; kitap tam olarak yirmi bir bölüme ayrılmış olmalıydı; içinde bulunduğum o hâlden ve bu akıl yürütmelerin inceliğinden öyle bir haz duydum ki, daha önce hiç böyle bir şey yaşamamıştım." (*De Subtilitate*, kitap XVIII, s. 915).

öyle bir noktaya varmıştı ki, tıbbi muayenelerini bile rüyalarına göre düzenlemeye başlamıştı; Borromeo'nun oğlu örneğinde olduğu gibi, bunu bizzat övünerek anlatır. Kimi zaman gülünç, kimi zaman garip, kimi zaman da korkutucu olan başka örnekler verilebilir. Ama ben bu özelliklerin hepsini birlikte taşıyan bir örnek vereceğim: mücevher rüyası.

Bu olay, 1560 yılının mayıs ayında, Cardano elli iki yaşındayken gerçekleşti. Oğlu zehirleme suçundan kamuoyunun önünde mahkûm edilmişti. Böylesi bir felaket Cardano'nun zaten hassas olan ruhunu bundan daha derinden yaralayamazdı. Oğlunu, bir babanın olanca şefkatiyle seviyordu; bu sevgisi gerçek bir tutkunun izlerini taşıyan *De Morte Filii* [Oğlunun Ölümü Üzerine] adlı şiirinde de açıkça hissedilir. Aynı zamanda kendisine benzeyecek bir torun sahibi olmayı da umuyordu. Çektiği kederin etkisiyle gittikçe daha da delice fikirlere sürüklenen Cardano bu mahkûmiyetin ardında bir zulüm planı olduğunu düşünmeye başladı. "Böyle bir yıkımın altında ezilmişken, kendimi ne çalışmayla ne de oyunla teselli edebildim. Kendimi ısırdım, kollarıma ve bacaklarıma vurdum ama nafile. Uykusuz geçen üçüncü gecemdi, şafaktan iki saat kadar önce. Artık önümde iki seçenek olduğunu gördüm: Ya ölecektim ya da delirecektim. Bu yüzden Tanrı'ya, beni hayattan tamamen çekip alması için dua ettim. Ve sonra, hiç beklemediğim bir anda uyku beni sardı ve o anda bir kişinin bana yaklaştığını duydum. Onun şeklini seçemiyordum ama bana şöyle dediğini işittim: 'Oğlun için ne diye üzülüyorsun? Boynunda asılı duran değerli taşı ağzına koy; onu üzerinde taşıdığın sürece oğlunu düşünmeyeceksin.' Uyandığımda, unutkanlık ile bir zümrüt taş arasında nasıl bir ilişki olabileceğini düşündüm; ama başka çarem olmadığı için kutsal sözleri hatırladım: 'İbrahim Tanrı'ya iman etti, böylece aklanmış sayıldı.' Zümrüt taşı ağzıma koydum ve sonra hiç beklenmedik bir biçimde bana oğlumu hatırlatan her şey zihnimden silindi. Bu durum bir buçuk yıl boyunca böyle sürdü. Yalnız yemek

yerken ya da halka açık dersler verirken -taşı ağzımda tutamadığım anlarda- eski kederime yeniden dönüyordum." Bu tuhaf iyileşmenin ardında, İtalyanca *gioia* kelimesinin hem "sevinç" hem de "mücevher" anlamına gelmesi yatıyordu. Ancak Cardano'nun, bu düşsel varlığın ilhamına ihtiyacı yoktu; çünkü kendi eserlerinde, bu mantıksız etimolojik bağa dayanarak, mücevherlerde teselli edici bir güç bulunduğunu zaten kabul etmişti.[25]

Bir megaloman olarak, kendisine "dünyanın yaratılışından beri gelmiş geçmiş yedinci büyük hekim" diyordu; önümüzde ve üstümüzde olan şeyleri ve gelecekte olacakları bildiğini iddia ediyordu.[26]

Tıpkı Rousseau ve Haller gibi, Cardano da çalkantılı yaşamının son günlerinde kendi hayatını kaleme aldı; ayrıca ölümünün tam tarihini de önceden bildirdi – bu tarihi bekledi, hatta belki de horoskopunun yalan çıkmaması için bizzat kendi canına kıymıştı.[27]

Peki ya Tasso hakkında ne diyebiliriz? Verga'nın *Lipemania del Tasso* [Tasso'nun Lipemanisi] adlı monografisini bilmeyenler için şu mektubu alıntılamak yeterli olacaktır: "Izdırabım öylesine büyük ki, başkaları da ben de kendimi deli olarak görüyoruz; kederli düşüncelerimi saklamaya güç yetiremeyip kendimle uzun konuşmalara daldığımda bu durum daha da belirginleşiyor. Çektiğim bu azaplar hem dünyevi hem de doğaüstü bir hal alıyor. Dünyevi olanlar kulağıma çalınan erkek, özellikle de kadın çığlıkları, hatta bazen hayvanların kahkahaları gibi sesler. Doğaüstü olanlar ise gaipten gelen şarkılar ve benzeri tınılar. Bir kitabı elime alıp kendimi okumaya vermek istediğimde, kulağımda sesler çınlar,

25 "Rüyalarda görülen mücevherler, oğulları, beklenmedik şeyleri ve aynı zamanda sevinci simgeler; çünkü İtalyancada *gioire* sözcüğü, 'sevinmek' anlamına gelir." (*De Somniis*, bölüm 213; *De Subtilitate*, s. 338).

26 Buttrini, *Girolamo Cardano*, Savona, 1884.

27 Bertolotti (*I Testamenti di Cardano*, 1888), bu söylentinin hiçbir temele dayanmadığını göstermiştir.

'Paul Fulvius' ismini işitirim." Tasso'nun daha sonra kendisi için gerçek bir halüsinasyon hâline gelen *Messaggiero* adlı kitabında, zaten deliliğini sıkça itiraf ettiğini ve bunu şarapla kadınlara bağladığını görürüz. Bu nedenle, onun *Aminta*'daki o hayranlık uyandırıcı dizelerde Thyrsis karakteri aracılığıyla aslında kendini anlattığına inanıyorum, nitekim başka bir monomanyak olan Rousseau da o dizeleri çok severdi:

"Acılarımın ve dertlerimin ortasında,
haklı öfkelerimle, delişmen başıboş yaşayacağım;
ilk hatamı gözümün önüne getirecek,
karanlık yalnız gölgelerden korkacağım;
felaketlerimi ortaya çıkaran güneşin yüzüne
tiksinti ve dehşetle bakacağım;
kendimden korkacağım
ve hep kendimden kaçarken,
her zaman yanımda bulacağım kendimi."

Bir gün, hiç kuşkusuz bir halüsinasyonun etkisi altında ya da manik bir nöbet sırasındayken, dükün odasına giren bir hizmetçiye saldırmak üzere bıçağını çekti; Toskana Elçisi'nin aktardığına göre, ona verilen hapis cezası cezalandırmaktan ziyade tedavi amacı taşıyordu.

Talihsiz şair, bir ülkeden diğerine gitti; ama gittiği her yerde kederli hayaller ve imgeler onu hiç rahat bırakmadı ve onlarla birlikte bitmek bilmeyen bir vicdan azabı, zehirlenme şüpheleri ve "fazla hoşgörülü" engizisyon yargıcına yazdığı üç ayrı mektubunda kendini suçladığı sapkınlıklar yüzünden cehenneme gitme korkusu da geldi.

"Her zaman hüzünlü ve yorucu düşüncelerden rahatsızlık çektim," diye itirafta bulunur hekim Cavallaro'ya, "suretlerden ve hayaletlerden; ayrıca büyük bir hafıza zayıflığı çekiyorum, bu yüzden lütfen bana hafızamı güçlendirecek ilaçlar yazın." Gonzaga'ya ise şöyle yazar: "Çıldırmış durumdayım ve kendi kendime konuşurken söylediğim her şeyin size neden hâlâ aktarılmadığına şaşıyorum doğrusu: payeler, imparatorların ve kralların lütufları – bunları keyfime

göre hayal edip yeniden şekillendiriyorum." Bu ilginç mektup, onun zihninde karanlık ve hüzünlü imgelerin nasıl olup da neşeli olanlarla dönüşümlü olarak yer değiştirdiğini -tıpkı retina üzerindeki öznel renkler gibi- gösteriyor.

Birkaç gün sonra Cattaneo'ya şöyle yazar: "Burada hekimden çok şeytan çıkaran birine ihtiyacım var; çünkü derdim sihirli güçlerden kaynaklanıyor. Cinimden söz edeceğim sana. Bu küçük hırsız benden birçok taç çaldı; tüm kitaplarımı ters çeviriyor, sandıklarımı açıyor, anahtarlarımı saklıyor, öyle ki kendimi ona karşı nasıl koruyacağımı bilemiyorum. Hep mutsuzum ama özellikle geceleri; ve bu hâlimin delilikten kaynaklanıp kaynaklanmadığını bilmiyorum." Başka bir mektubunda: "Uyanıkken havada parıldayan ışıklar görür gibiyim; bazen gözlerim öyle kızarıyor ki, görme yetimi yitireceğimden korkuyorum. Başka zamanlarda korkunç sesler, tıslamalar, çınlamalar ve çan sesleri duyuyorum, sanki tüm saatler aynı anda çalıyormuş gibi oluyor. Uyurken ise bir süvarinin üstüme atıldığını ve beni yere serdiğini ya da kendimi pis hayvanlarla çevrilmiş hâlde görüyorum. Bütün eklemlerim bu acıyı hissediyor; başım ağırlaşıyor ve bu kadar çok acı ve dehşet içindeyken bazen karşıma, oğlu yanında duran, başında gökkuşağından bir taçla genç ve güzel Meryem'in görüntüsü çıkıyor." Daha sonra Cattaneo'ya, bir cinin, içinde adının geçtiği mektupları nasıl alıp götürdüğünü anlatır: "Bu, hastanede bizzat gördüğüm mucizelerden biridir. Onun için bu tuhaflıkların bir büyücüye bağlanması gerektiğinden adım gibi eminim. Bunun birçok kanıtı var elimde. Bir gün, saat üçe doğru gözlerimin önünde bir somun ekmek önümden alındı."

Şiddetli hummaya yakalandığında, Meryem'in bir görüntüsü sayesinde iyileşti ve ona minnettarlığını bir soneyle ifade etti. Cinine yazıyor, onunla konuşuyor, ona neredeyse dokunuyordu; bu cin, çoğu zaman eski *Messaggiero*'suna (Elçi) benzerdi ve ona daha önce aklına gelmemiş fikirler fısıldardı.

İroni ve mizahın mucidi Swift, daha gençliğinde bir amcasının başına geldiği gibi delirerek öleceğini öngörmüştü. Bir gün bir bahçede yürürken tepe kısmı neredeyse tamamen yapraksız kalmış bir karaağaç görür ve şöyle der: "O ağaç gibi olacağım, zirvede öleceğim." Büyüklenmede neredeyse monomani düzeyine varan bir gurura sahipti fakat aynı zamanda taşkın ve ahlaksız bir hayat sürmüş ve "Deli Papaz" olarak tanınmıştı. Bir din adamı olmasına rağmen zındıkça kitaplar yazmıştı; ona piskoposluk unvanı verilmeden önce vaftiz edilmesinin yerinde olacağı söylenmişti. Kendisinin anlattığına göre, baş dönmeleri yirmi üç yaşında başlamıştı, dolayısıyla beyin hastalığı elli yıldan fazla sürmüştü. Kendini şu sözlerle tarif etmişti: "*Vertiginosus, inops, surdus, male gratus amicis*" ("Başım dönüyor, aptalım, sağırım, dostlarıma da pek hoş görünmem"). Çok sevdiği Stella'nın ölümüyle neredeyse çökmüştü; aynı dönemde alaycı bir dille *Directions to Servants* [Hizmetçilere Talimatlar] adlı kitabını yazdı. Birkaç ay sonra hafızasını kaybetti ve geriye yalnızca sivri dili kaldı; bir yıl boyunca ne konuştu ne okudu ne de insanları tanıyabildi. Günde tam on saat yürüyordu, yemeklerini ya ayakta yiyor ya da geri çeviriyordu, biri odasına girdiğinde öfke nöbetleri geçiriyordu. Vücudunda çıkan çıbanlarla durumu biraz düzelmiş gibi görünüyordu; birkaç kez, "Ben bir aptalım" dediği duyuldu ama bu ayıklık hâli kısa sürdü. Bunamanın durgunluk hâline geri döndü ama ironik söylemleri aklını ve hatta yaşamın kendisini bile aşarak varlığını sürdürüyordu sanki. 1745 yılında, tam bir demans hâlinde öldü; birkaç yıl önce yazdığı vasiyetle yaklaşık 11.000 sterlinlik bir meblağı bir akıl hastanesine bıraktı. Ölüm sonrası yapılan otopside beyin yumuşaması ve ileri derecede sıvı birikimi teşhis edildi; 1855'te incelenen kafatasında kalınlaşma ve pürüzlenmeden kaynaklı büyük düzensizlikler, genişlemiş hastalıklı atardamar izleri ve son derece küçük bir beyincik bölgesi saptandı. Kendisi için yazdığı mezar taşında dayanılmaz ızdıraplar çeken ruhunun artık

huzura erdiğini şu sözlerle özetlemişti: *"ubi saeva indignatio ulterius cor lacerare nequit"* ("Artık vahşi öfke yüreğini daha fazla parçalayamayacak.")

Newton hakkında gerçekten de "aklı insanlığı fethetti" denmiştir; ama yaşlılık döneminde, biraz önce söz ettiğimiz kadar ağır olmasa da zihinsel bir hastalık geçirmiştir. Büyük ihtimalle bu hastalık döneminde, önceki çalışmaları kadar değerli olmayan *Kronoloji*, *Apocalypse* ve *Bentley'e Mektuplar* gibi metinleri kaleme almıştır. 1693 yılında, evinin ikinci kez yanmasının ardından, yoğun bir çalışma yorgunluğuyla birlikte, başpiskoposa öyle garip ve tutarsız sözler sarf etmiştir ki, dostları onun hakkında ciddi bir endişeye kapılmıştır. Bu dönemde yazdığı anaşılması güç ve karanlık iki mektup onun takip edilme hezeyanları yaşadığını düşündürmektedir. 1693 yılında Locke'a şöyle yazar: "Kadınlar üzerinden ve başka yollarla bana zarar vermeye çalıştığın kanaatindeyim; bu yüzden biri bana hasta olduğunu ve çok yaşamayacağını söylediğinde, 'ölse çok daha iyi olurdu' dedim. Bu merhametsizliğim için beni bağışlamanı istiyorum; artık senin yaptığın şeyin doğru olduğuna inanıyorum, bu yüzden sana karşı kötü düşünceler beslediğim, idealar hakkındaki kitabında ortaya koyduğun bir ilkeye dayanarak ahlakın köküne darbe indirdiğini düşündüğüm, başka bir kitapta bu görüşü sürdüreceğini sandığım ve seni bir Hobbesçu zannettiğim için senden özür diliyorum. Aynı zamanda, bana bir makam satmayı ya da beni kargaşaya çekmeyi planladığını söylemiş ya da böyle düşünmüş olduğum için de senden özür diliyorum. Senin en alçakgönüllü ve en talihsiz hizmetkârın, Is. Newton."[28] Locke bu mektuba nazikçe karşılık vermiş ve bir ay sonra Newton ona tekrar yazmıştır: "Geçtiğimiz kış, şömine başında sık sık uyuyarak kötü bir uyku alışkanlığı edindim; bu yaz salgın hâline gelen bir hastalık da beni iyice sarstı, öyle ki sana yazdığım zaman

28 Brewster, *Memoirs of Sir I. Newton*, cilt ii. s. 100.

iki haftadır geceleri bir saat bile uyuyamamıştım, bu beş gün boyunca ise gözümü hiç kırpmadım. Sana yazdığımı hatırlıyorum ama kitabın hakkında ne söylediğimi hatırlamıyorum." Pepys'e yazdığı bir mektupta ise şöyle der: "Bir yıldır ne yedim ne de uyudum, zihinsel dengemi de eskisi gibi koruyamıyorum."[29]

Bir monomanyağın akıl hastanesine gitmeden çektiği zihinsel işkenceler hakkında az çok bütünlüklü bir fikir edinmek isteyenlerin, Rousseau'nun eserlerine, özellikle de geç dönem yazılarına -*İtiraflar, Diyaloglar* ve *Yalnız Gezerin Düşleri*- göz atması yeterlidir. Nitekim *İtiraflar* kitabında şöyle yazar: "Çok güçlü tutkularım var ve onların etkisi altındayken coşkumun sınırı yoktur; sadece o an beni meşgul eden konuyu düşünürüm; evrenin geri kalanı benim için bir şey ifade etmez; ama bu hâl yalnızca bir an sürer ve hemen ardından gelen an beni bir bitkinlik hâline sürükler. Bir top kâğıt almaya yetecek paradan çok, tek bir kâğıt yaprağı beni cezbediyor. Bir şeyi görüp ona kapılırsam ona sahip olmayı arzularım; fakat ona ulaşmamı sağlayacak araçları görmek beni cezbetmeye yetmez. Hâlâ da, eğer hoşuma giden bir şey görürsem onu kimseye sormadan alırım."

İşte bu, kleptoman ile hırsız arasındaki farktır: İlki içgüdüsel olarak, sırf çalmak için çalar; ikincisi çıkar için, sahip olmak için çalar. İlki kendisini etkileyen herhangi bir şeye kapılır, ikincisi ise sadece nesnenin değerinin cazibesine kapılır.

Duyularının esiri olan Rousseau onlara karşı koymayı asla öğrenememiştir. Kendi deyişine göre, yaşadığı sürece en basit zevk bile cennetin tüm hazlarından daha cazipti. Gerçekten de bir keşişin yemeği (Rahip Pontierre) onu dinden döndürmeye yetmiş; bir epileptik arkadaşıyla yolda karşılaştığında duyduğu tiksinti ise onu acımasızca bırakıp gitmesine neden olmuştur.

29 Brewster, *Memoirs of Sir I. Newton*, vol. ii. s. 94.

Rousseau'nun erken yaşlarından itibaren yalnızca tutkuları değil, zekâsı da marazlı ve taşkındı; bunu *İtiraflar*'ında açıkça dile getirir: "Hayal gücüm hiçbir zaman acı çektiğim zamanki kadar neşeli olmamıştı. Aklım gerçekten yaşadığım hoş şeyleri değil, yalnızca hayali olanları güzelleştirebilir. İlkbaharı güzel anlatmak istiyorsam, kışın yazmalıyım." Rousseau'nun dediğine göre, gerçek kötülükler onu pek etkilemez; hayali olanlarsa doğrudan yüreğine dokunur. "Yaşadıklarıma uyum sağlayabilirim ama korktuklarıma değil." İşte insanlar bu yüzden, ölüm korkusuyla intihar ederler.

Rousseau, tıp kitaplarını ilk kez okuduğunda, tarif edilen hastalıkların hepsine yakalandığını sanmış ve sağlıklı olmak şöyle dursun, hâlâ yaşıyor olmasına şaşırmıştı. Sonunda kalbinde bir polip (ur) bulunduğuna kanaat getirmişti. Kendi ifadesine göre bu garip kanaat, daha iyi bir çıkış yolu bulamamış boş ve abartılı bir duyarlılığın taşkınlığıydı. "Öyle zamanlar olur ki," der, "kendimden o kadar uzaklaşırım ki, beni bambaşka karakterde bir insan sanabilirsiniz. Sakin hâldeyken tamamen uyuşuk ve çekingenimdir, kendimi ifade edemem; ama heyecanlandığımda ne söylemem gerektiğini anında bilirim".

Bu talihsiz adam, en yüce işlerden en aşağı olanlara kadar uzanan uzun bir uğraş silsilesinden geçti; para uğruna din değiştirdi, saatçi, düzenbaz, müzik öğretmeni, gravürcü, ressam, uşak ve çömez bir diplomatik sekreter oldu; ayrıca tıp, müzik, botanik, ilahiyat ve öğretmenlik gibi alanlara el attı.

Düşüncelerini yavaş ve güçlükle geliştiren bir düşünür için özellikle tehlikeli olan zihinsel çaba yükü, giderek artan hırs dürtüsüyle birleşince, onu hastalık hastasından melankolik birine, ondan da sonunda bir deliye dönüştürdü. "Heyecanlarım ve öfkelerim beni öyle etkiledi ki," diye yazar, "on yılımı sanrılar içinde geçirdim ve ancak şimdi sakinleşebildim". Sakinlik mi! Oysa artık kronik hâle gelmiş hastalığı yaşadığı sıkıntıların hangisinin gerçek, hangisinin

ise hayal ürünü olduğunu ayırt etmesine bile izin vermez olmuştu. Nitekim zaten hiçbir zaman içinde kendini rahat hissetmediği toplum hayatından el etek çekti ve yalnızlığa çekildi; fakat kırsal hayatteyken bile şehirden insanlar onu ısrarla takip etti, dünyanın gürültüsü ve *amour-propre* (benlik sevgisi) doğanın tazeliğini gölgeledi. *Yalnız Gezerin Düşleri* kitabında da yazdığı gibi, ormanda saklansa bile boşunaydı; kalabalık ona yapışıyor ve peşinden geliyordu. Burada yeniden Tasso'nun dizelerini hatırlarız:

"ve hep kendimden kaçarken,
her zaman yanımda bulacağım kendimi."

Rousseau, Corancez'e yazdığı mektubunda Tasso'nun kendi peygamberi olduğunu söylerken, bu dizelere gönderme yaptığı şüphe götürmez. Daha sonra kitaplarındaki bazı bölümlerinden rahatsız olan Prusya, İngiltere, Fransa, Kral, kadınlar, rahipler ve erkeklerin kendisine karşı korkunç bir savaş yürüttüğüne inandığını yazdı ve yaşadığı içsel çalkantıları da hep bu savaşın sonuçlarıyla açıkladı.

Yalnız Gezerin Düşleri'nde düşmanlarının uyguladıkları zulmün incelikleri arasında tek bir şeyi unuttuklarını söyler: işkenceleri, sürekli yenileyebilmek adına kademelere ayırmayı (zamana yaymayı). Ancak düşmanlarının asıl hilesi, onu iyiliklere ve övgülere boğarak azap çektirmekti. "Hatta işi, kendisine daha iyi ve daha ucuz sebze satsınlar diye manavları ayartmaya kadar vardırmışlardı. Hiç şüphesiz, düşmanlarım bu yolla benim düşüklüğümü kendilerinin de cömertliğini göstermek istiyorlardı." Londra'da kaldığı süre boyunca melankolisi gerçek bir hezeyan nöbetine dönüştü. Choiseul'ün kendisini tutuklatmak istediğine inanıyordu, oteldeki valizlerini ve parasını geride bırakarak sahile kaçtı ve otel sahibine gümüş kaşıklarla ödeme yaptı. Rüzgârın ters esmesini bile kendisine karşı kurulan komplonun bir işareti olarak yorumladı. Öfkeyle bir tepenin üzerinden kötü İngilizcesiyle kalabalığa hitap etti; dinleyenler afallamıştı ama kendisi onları etkilediğine inanıyordu.

Fakat Fransa'ya döndüğünde görünmez düşmanları hâlâ yatışmamıştı. Her hareketini gözetliyor ve yanlış yorumluyorlardı; bir gazete okusa komplo kurmakla, bir gülün kokusunu içine çekse zehir hazırlamakla suçlanıyordu. Her şey suç sayılıyordu: Kapısına bir tablo satıcısı dikmişlerdi; kapının kapanmasını engelliyorlar, gelen tüm ziyaretçileri önceden ona karşı kışkırtıyorlardı. Kahvecisini, berberini, ev sahibini bile satın almışlardı; Rousseau'nun ihtiyacı olduğu anda ayakkabı boyacısının cilası kalmıyordu; tekneci, Seine Nehri'ni geçmek isteyen bu zavallı adam için tekne bulundurmuyordu. Hapse atılmayı talep etti – o bile reddedildi.

Elinde kalan tek silahı, yani basını elinden almak için, kednsinin aslında *tanımadığı* bir yayınevi sahibi tutuklanıp Bastille hapishanesine atıldı. *Mi-carême* karnavalı sırasında kartondan bir kuklanın yakılması geleneği kaldırılmıştı; yeniden başlatıldı – belli ki onunla alay etmek ve onu temsilen yakmak için. Nitekim kuklanın üzerine giydirilen giysiler onun kıyafetlerine benziyordu.[30] Taşrada bir çocukla karşılaştığında çocuk ona gülümser; Rousseau tam karşılık verecekken bir adam belirir. Adamın kasvetli yüzünden (tanıma yöntemine dikkat), onun düşmanları tarafından oraya yerleştirilmiş bir casus olduğunu anlar.

Bu takip edilme takıntısının sürekli etkisi altında *Dialogues sur Rousseau jugé par Rousseau* [Rousseau Rousseau'yu Yargılıyor Üzerine Diyaloglar][31] adlı kitabını kaleme alır; burada sayısız düşmanını yatıştırmak için kendi halüsinasyonlarına dair ayrıntılı ve sahici bir anlatımını sunar. Bu savunma metnini insanlara ulaştırma şekli ise tam bir akıl tutulması örneğiydi: Yüzü düşmanları tarafından kendisine karşı zehirlenmemiş gibi görünen yoldan geçen herhangi birine kitabın bir kopyasını hediye ediyordu. Kitap

30 *Dialogues*, ii.

31 Lambroso kitabın ismini yanlış hatırlıyor. Kitabın ismi aslında "Rousseau juge de Jean-Jacques"tır [Jean-Jacques'ın Yargıcı Rousseau.]. *Dialogues* [Diyaloglar] diye de geçer (en.).

şu ithafla başlar: "Adaleti ve hakikati hâlâ seven tüm Fransızlara." Ne var ki bu ithafa rağmen -hatta belki de bu ithaf yüzünden- kitabı kimse memnuniyetle kabul etmez; hatta bazıları onu almayı bile reddeder.

Artık hiçbir ölümlüye güvenemeyeceği kanısına vararak, Pascal gibi Tanrı'ya yönelir; ona çok içten ve samimi bir mektup yazar. Ve bu mektubun yerine ulaşacağından emin olmak için, *Diyaloglar*'ın el yazmasıyla birlikte Paris'teki Notre-Dame sunağına bırakır. Fakat sunağın parmaklıklarını kapalı bulunca, bu kez Tanrı'nın da ona karşı bir komplo kurduğuna inanır.

Hayatının son yıllarında onu sık sık gören Dussaulx, onun kendi köpeğine bile güvenmediğini, köpeğinin sık sık sergilediği sevgi davranışlarında bile bir gizem aradığını yazar.[32] *Büyüklük hezeyanı* ise onu hiç terk etmez; bunu insanlığa kendisinden daha iyi bir varlık gösteremeyeceği yolunda meydan okuyan *İtiraflar*'da sürekli görmek mümkündür.

Tüm bu tanıklıklardan sonra, Voltaire ile Corancez'in Rousseau'nun deli olduğunu ve bunu kendisinin de itiraf ettiğini söylemekte bütünüyle haksız olmadıkları bana göre açıktır. *İtiraflar*'da ve Grimm'in mektuplarında geçen çok sayıda bölüm, mesane felci ve spermatore gibi başka rahatsızlıklara da işaret eder; büyük ihtimalle omurilik kaynaklı olan bu hastalıklar, onun melankolik durumunu daha da ağırlaştırmış olabilir. Şunu da hatırlamak gerekir ki, Rousseau, tıpkı birçok dejenerasyon vakasında olduğu gibi, çocukluk çağından itibaren cinsel açıdan erken gelişmiş ve sapkınlık belirtileri göstermiştir; kadınlarla olan ilişkilerinden ancak çıplak hâldeyken çocuk gibi dövüldüğünde ya da bu tehdidi hissettiğinde zevk aldığı anlaşılmaktadır.[33]

Modern zamanların en büyük lirik şairlerinden biri olan Nicolaus Lenau, kırk yıl önce Viyana'daki Döbling akıl

32 Bugeault, *Étude sur l'état mental de Rousseau*, 1876, s. 123.

33 *Revue Philosophique*, 1883.

hastanesinde sona eren bir hayat sürmüştür; bu hayat, çocukluğundan itibaren deha ile deliliğin iç içe geçtiği bir hayattır.

Lenau, 1802'de, gururlu ve ahlaksız bir aristokrat baba ile melankolik, duyarlı ve çileci bir annenin çocuğu olarak Macaristan'da doğmuştu. Küçük yaşlardan itibaren hüzne, müziğe ve mistisizme eğilim göstermeye başlamıştı. Tıp, hukuk, tarım ve özellikle müzik eğitimi almıştı. 1831'de Kerner, onun garip hüzün ve melankoli nöbetleri geçirdiğini fark etmiştir; öte yandan, bazı geceleri bahçede keman çalarak sabahladığı da oluyordu. Kız kardeşine şöyle yazmıştı: "Kendimi felakete doğru sürükleniyor gibi hissediyorum; delilik şeytanı kalbimde cirit atıyor; ben *deliyim.* Bunu yalnız sana söylüyorum kardeşim çünkü sen her halükârda beni seversin." Bu şeytan onu neredeyse amaçsızca Amerika'ya gitmeye itti. Döndüğünde herkes tarafından sevinçle karşılandı ve ağırlanıp kutlandı ama onun deyimiyle hipokondriya (hastalık hastalığı) kalbine dişlerini geçirmişti bir kez ve artık hiçbir şey fayda etmiyordu.[34] Gerçekten de bu talihsiz kalp bir perikardit atağı geçirdi ve bundan ancak kısmen iyileşebildi. O zamandan itibaren, eskiden onun için bir tür şifa olan uyku bile gözlerine girmez oldu; her gece korkunç kabuslar görüyordu. "İçimde bir şeytan avlanıyor sanki," diye yazar delice bir üslupla, "karnımda sürekli köpek havlamaları ve cehennemin uğursuz yankılarını duyuyordum. Şaka bir yana, bu durum insanı umutsuzluğa düşürmeye yetiyor."

Haller, Swift, Cardano ve Rousseau'da daha önce gördüğümüz insanlardan nefret etme hâli, 1840'ta Lenau'yu da tüm o hezeyan belirtileriyle birlikte etkisi altına almıştır. İnsanlardan korkuyor, utanıyor, tiksiniyordu. Almanya onu onurlandırmak için çiçek demetleri ve zafer takları hazırlıyordu ama o kaçtı; ortada hiçbir neden yokken bir ülkeden diğerine gezip durdu; sebepsiz yere öfkeleniyor, sabırsızlanıyor

34 Schurz, *Lenaus Werke*, cilt i. s. 275.

ve çalışamayacak hâlde olduğunu hissediyordu; "ben sağlam değilim, içim çürük" diyordu. Aynı dönemde iştahı da tıpkı zihni gibi kontrolden çıktı. Çocukluğundaki mistisizme tuhaf bir ilgiyle geri döndü; Gnostikleri incelemek istedi, gençken çok ilginç bulduğu büyücülük hikâyelerini yeniden okumaya başladı; bu arada aşırı miktarda kahve içiyor, durmaksızın sigara tüttürüyordu. "İnanılmaz bir şey," diyordu, "vücudumu oynattığımda, sigarayı yakarken ya da değiştirirken içimde yepyeni fikirler doğuyor." Bütün gecelerini yazarak geçiriyor, oradan oraya dolaşıyor, evlilik planlıyor, büyük eserler tasarlıyor ama hiçbirini tamamlamıyordu.

Bu, büyük bir ruhun son kez parlamasıydı; 1844'te Lenau baş ağrısından, sürekli terlemeden, aşırı güçsüzlükten gitgide daha fazla şikâyet etmeye başladı. Sol eliyle göz ve yanak kasları felç olmuştu; yazılarında imla hataları ve kelime oyunları görülmeye başlamıştı: *Wie gut es mir gut* (İyi olduğum için iyiyim.) ya da "Ben hezeyanlı değilim, yalnızca şiirselim" gibi. 12 Ekim'de aniden şiddetli bir intihar nöbeti geçirdi. Kontrol altına alındı; öfkeyle etrafındaki her şeyi kırıp döktü, el yazmalarını yaktı. Zamanla yeniden kendini toparladı ve akıl sağlığına kavuştu, hatta o korkunç, kaotik şiiri *Traumgewalten*'de [Rüya Güçleri] geçirdiği nöbeti ayrıntılı biçimde tahlil etti. Bu şiir, karanlık gecede bir güneş ışığı demetiydi; Schilling'in dediği gibi, "dehanın deliliğe son bir kez galip gelişi"ydi. Aslına bakılırsa durumu giderek kötüleşiyordu; başka bir intihar teşebbüsünü, genel felcin başlangıcını haber veren o tuhaf rahatlama ve neşeli heyecan hâli izledi. "Hayattan keyif alıyorum," diyordu, "eski korkunç hayallerin yerini artık hoş ve sevimli görüntüler aldı." Kendini Goethe ile birlikte Walhalla'da hayal ediyor, Macaristan Kralı olduğunu ve savaşlarda zafer kazandığını düşlüyordu; soyadı Niembsch üzerinden kelime oyunları yapıyordu. Daha önceleri çok hassas olan koku alma duyusunu 1845'te kaybetti ve en sevdiği çiçekler olan menekşelere karşı ilgisini yitirdi. Eski dostlarını artık tanımıyordu. Bu üzücü

duruma rağmen hâlâ fazlasıyla mistisizmle yüklü, fakat o eski güzelliğinden de bütünüyle yoksun olmayan bir lirik şiir yazabilecek durumdaydı. Bir gün Platon'un büstüne götürüldüğünde, "İşte aptal aşkı icat eden adam" dedi. Bir başka seferinde biri, "Büyük Lenau burada yaşıyor," dediğinde, talihsiz adamımız, "Artık Lenau çok, çok küçük biri oldu" diye karşılık verdi ve uzun süre ağladı. "Lenau mutsuz" onun son sözleri oldu. 21 Ağustos 1850'de hayatını kaybetti. Otopsi raporunda yalnızca karıncıklarda bir miktar serum ile ilerleyici perikardit izlerine rastlanmıştı.

Aynı Döbling Akıl Hastanesi'nde, birkaç yıl sonra bir başka büyük adam daha yaşamını yitirdi: hem Tuna Nehri taşımacılığının hem de Macar Bilimler Akademisi'nin kurucusu ve 1848 Devrimi'nin öncüsü Kont Széchényi.[35] Devrimin en parlak döneminde, Széchényi bakanlık görevindeyken, bir gün Bakanlar Kurulundan bir meslektaşı olan Kossuth'a kendisini asmalarına izin vermemesi için yalvardığı duyuldu. Bu başta bir şaka sanıldı ama öyle değildi. Ülkesinin başına gelecek felaketleri öngörmüş ve kendisini haksız yere bunların sorumlusu saymıştı. Takip edilme takıntısı zihnini ele geçirdi ve onu intiharın eşiğine sürükledi. Zamanla sakinleşti ama diplomat ve komplocu biri için tuhaf kaçacak kadar hastalıklı bir gevezeliğe tutuldu. Gün boyunca, hapishanede karşılaştığı delilere, geri zekâlılara ve daha kötüsü, ülkesinin düşmanı olduğunu sandığı kişilere hayal ürünü günahlarının uzun itiraflarını anlatırdı. 1850 yılında, onda çocukluktan beri var olan satranç tutkusu yeniden canlandı ve bu sefer çılgın bir hâl aldı. On iki saate kadar kendisiyle oynasın diye fakir bir öğrenciye para vermesi gerekiyordu. Zavallı öğrenci aklını kaybetti ama Széchényi yavaş yavaş toparlandı. Aynı zamanda, kendisini ele geçiren ve akrabalarıyla bile görüşmesimi engelleyen, insanlarla temastan hazzetmeme hissi azaldı. Ölümcül alışkanlıklarından geriye,

35 Kecskemetky, *S. Széchénys staatsmänn. Laufbahn*, Pesth, 1866.

yalnızca kırdaki parlak gün ışığından hoşnutsuzluk ve odasını terk etmeye büyük isteksizlik kaldı. Ayın belli günlerinde çok sevdiği çocuklarını kabul ediyordu; nazik bir el hareketiyle onları masasına götürüyor ve yazdıklarını yüksek sesle okuyordu. Ama onu parka çıkarmak büyük bir diplomatik çaba gerektiriyordu. Zekâsı hâlâ yerindeydi, hatta eskisinden bile daha güçlüydü. Alman ve Macar edebiyat hareketlerini yakından takip ediyor, ülkesinin geleceği için en küçük bir umut ışığını bile kolluyordu. Öyle ki kendini adadığı doğu demiryolu projesinin tamamlanmasını engelleyen bir Avusturya entrikasını fark ettiğinde, Kont Zichy'ye bir mektup yazdı; bu mektup onun eski kudretini hâlâ koruduğunu gösteriyordu: "Bir kez var olmuş olan şey, dünyaya sıklıkla başka bir biçimde ve farklı koşullarda geri döner. Kırık bir şişe yeniden birleştirilemez; ama o zavallı cam parçaları da boşa gitmez. Fırına atılırsa, belki de kralların şarabı Tokay'ın parıldadığı bir şarap kadehine dönüşebilir. Oysa o kırık şişe belki de çok kalitesiz bir şarapla doluydu. [...] Bir Macar'a verilebilecek en büyük övgü şudur: 'Sarsılmadan ayakta durdu.' Eski atasözümüzü bilirsin: 'Çamurun içinde bile olsa dimdik dur.' Gel bunu kendimize şiar edinelim; ortak amaca hizmet etmek için kardeşlerimizin suçlamalarına bile şüpheyle yaklaşalım. Fanatik ya da gevşek vatanseverler kardeşlerinin ve silah arkadaşlarının yüzüne çamur attığında bile o mevziden ayrılmamak, hakarete rağmen ısrarla orada kalmak – işte günümüzün şiarı bu olmalıdır."

1858'de Avusturya hükûmeti, Macar Akademisi'ne, tüzüğünde yer alan ve Macar dilinin gelişimini temel görevi sayan maddeleri kaldırması için baskı yaptığında Széchényi başka bir mektup kaleme aldı; bu mektup zihinsel durumunu da açıkça yansıtıyordu: "Bu asil tohumun ezildiğini gördüğümde sessiz kalabilir miyim? Bize onca hizmette bulunmuş o kudretli hayırseveri unutabilir miyim? Ben soruyorum – ben ki bahtsızlığım, bulanık bir zihin karışıklığından değil, tam tersine her şeyi çok net, çok açık gördüğüm için hiçbir

yanılsamaya kapı aralamamaktan kaynaklanıyor. Hanedanımızın nasıl bir kötü tesirin etkisi altında kaldığını, en cevval halkına karşı savaşa giriştiğini, yalnızca onu hor görmekle kalmayıp aynı zamanda onu boğmaya, kendi öz kimliğinden mahrum bırakmaya, imparatorluğun asırlık ağacını kökünden sökmeye çalıştığını görünce uyarı çığlığı atmadan durabilir miyim? Bu Akademi'nin kurucusu olarak, bugün konuşmak benim görevimdir. Başım omuzlarımda durduğu, beynim tamamen kararmadığı ve gözlerimin ışığı ebedi geceyle örtülmediği sürece tüzük hakkında söz söyleme hakkımı koruyacağım. İmparatorumuz er ya da geç anlayacaktır ki, imparatorluk içindeki ırkların kaynaşması, yalnızca bakanlarının kurduğu bir ütopyadır; gün gelecek herkes kendi yoluna gidecek. Diğer Avrupa halklarıyla hiçbir ırksal bağı olmayan tek ülke olarak Macaristan ise, kendi kaderini kraliyet hanedanının gölgesinde yaşayacaktır."

Bu mektup 1858 yılına aittir. 1859'da, savaş daha başlamadan önce yenilgiyi önceden görmüş ve sonuçlarını anlatmıştı: "Bazı krizler vardır," diyordu, "şayet hasta kurtarılabilir durumdaysa iyileşme sağlar". Londra'da yayımladığı bir kitapta, Bach'ın demir yumruklu yönetimi altında Macaristan'ın çektiği acıların hikâyesini ve ülkesinin geleceğine dair vizyonunu tuhaf, mizahi ama aynı zamanda ürpertici bir dille anlattı; Avusturya'nın çizgisine paralel ama ona boyun eğmeyen bir uzlaşı politikası önerdi. "Gerçek şu ki," diye yazmıştı, "bu kitap acınası bir kitap; ama Margaret Adası'nın nasıl oluştuğunu biliyor musunuz? Eski bir efsaneye göre bir zamanlar orası Tuna Nehri'nin yatağıymış; bir ceset, nasıl olduğu bilinmez, bir kum tepesine konmuş ve oraya tutunmuş. Nehir önüne ne katmışsa oraya getirmiş: köpük, yaprak, dal, ağaç; hepsi orada yığılmış ve sonunda muhteşem bir ada ortaya çıkmış. Benim kitabım da işte o cesede benziyor. Kim bilir, belki de sonunda bir ada çıkar ortaya."

Birkaç ay sonra, Bach'ın yerine Hübner geçti ve Liberal sistem yürürlüğe girdi. Széchényi sevinçten çılgına dönmüştü; mütevazı odasından, Hübner'i cesaretlendirdi, ona reform planları gönderdi, Avusturya'nın yenilenmesi üzerine makaleler yazdı, fikirler sundu – Macaristan'ı da unutmadan. Ama bu rüya çabucak sona erdi; Hübner'in yerine Bach'ın kötü bir takipçisi olan Thierry geldi; yanında Avusturya'nın miadı dolan eski idari yöntemleriyle birlikte. Tüm reformlar terk edildi. Talihsiz Széchényi derin bir üzüntüyle direndi; Rechberg'i çağırdı, hâlâ zaman varken İmparator'u bu hatadan vazgeçmeye ikna etmesi için ona yalvardı; ona biri Avusturya, diğeri Macaristan için olmak üzere iki anayasa taslağı sundu – iç meseleler ayrı, dış politika ortak olarak yürütülecekti. Bu ilham dolu delinin öngörülerini idrak edemeyen Rechberg, başını sallayarak şöyle dedi: "Bu planın bir akıl hastanesinden çıktığı kolayca anlaşılıyor." Daha da kötüsü, Thierry, bu büyük Macar'da sıradan bir komplocu aramaya kalktı; bir polis birliğiyle akıl hastanesini bastırdı, onu hapse atmakla tehdit etti ve el yazmalarına el koydu.

Oysa bu talihsiz adamın deliliği, yalnızca ülkesine her ne pahasına olursa olsun hizmet etme yönünde karşı konulamaz bir duygudan ibaretti. Tek bir pişmanlığı vardı: Ülkesine yeterince hizmet edemediği kaygısı. Ne var ki artık umut kalmamıştı. Çaresizce satranç oynayarak yürek burkan derin acısını bastırmaya çalıştı. Sonunda bir tabancayla kendini vurdu. Tarih 8 Nisan 1860'tı. 1867'de, Francis Joseph Macaristan Kralı olarak taç giydi ve böylece Döbling'teki "deli"nin hayalleri gerçekleşmiş oldu. Bu hayallerle alay eden Rechberg ise sonunda o hayalleri hayata geçirmekle görevlendirildi.

Çizimleri karikatüre, öyküleri aşırılığa, müziği ise alelade bir ses karmaşasına dönüşen; ancak yine de fantastik edebiyatın asıl yaratıcısı sayılan o tuhaf şair, ressam ve müzisyen E. T. A. Hoffmann bir alkolikti. Ölümünden yıllar önce günlüğüne şöyle yazmıştı: "Nasıl oluyor da, ister

uyanık ister uykuda olayım, düşüncelerim istemsizce hep şu berbat delilik teması etrafında dönüp duruyor? Kafamdan düzensiz fikirler, sanki açılmış damarlardan akan kan gibi dışarı fışkırıyor." Hava durumu değişimlerine öylesine hassastı ki, kendi öznel duygularından oluşan bir meteorolojik cetvel geliştirmişti. Yıllarca süren bir takip edilme takıntısına yakalandı; hikâyelerindeki hayallerin gerçeğe dönüştüğü halüsinasyonlar görüyordu.

Ünlü Sicilyalı fizyolog Fodera sık sık tek bir basit fırınla 200.000 kişiye yetecek kadar ekmek üretebileceğini ve yalnızca kırk askerle, sayısı 1.000.000'a varan bir orduyu bile yenebileceğini iddia ederdi. Elli yaş civarında, karşısındaki evde yaşayan genç bir kıza delicesine âşık oldu. Güzel bir gün, sokakta yürürken başını kaldırıp büyülenmiş bir hâlde bu çekici genç kıza bakarken, kız bu bıktırıcı hayranından kurtulmak için başından aşağı kirli su dolu bir kap boşalttı. Ancak Fodera, bu davranışı bir aşk ifadesi olarak yorumladı ve sevinç içinde evine döndü. Avluda, onun deyimiyle âşık olduğu genç kıza fevkâlade benzeyen bir tavuk gördü; derhâl onu satın aldı ve öpücüklere boğdu, bu kıymetli yaratığın kitaplarını ve giysilerini kirletmesine, hatta yatağına tünemesine bile göz yumdu.[36]

Dehalarda deliliğin en eksiksiz örneğini ise Schopenhauer'da görürüz.[37] Schopenhauer, zekâsını hayat dolu ama kalpsiz bir edebiyatçı olan annesinden, karakterini ise insanlardan nefret eden ve monomanik bir banker olan babasından miras aldığını düşünürdü. Küçüklüğünden itibaren işitme sorunu çekti ve bu sağırlığı, muhtemelen haklı olarak, büyük kafası ve parlak gözleriyle birlikte babasından aldığına inanırdı. Bir süre İngiltere'de bir rahibin gözetiminde yaşadı; burada İngilizceyi ve İngiliz edebiyatını öğrenmekle

36 Costanzo, *Follia anomale*, Palermo, 1876.

37 Gwinner, *Schopenhauers Leben*, 1878; Ribot, *La Philosophie de Schopenhauer*, 1885; Carlvon Sedlitz, *Schopenhauer vom Medizinischen Standpunkt*, Dorpat, 1872.



SCHOPENHAUER

kalmayıp ev sahiplerinin bağnazlığından da tiksinmeyi öğrendi. Seyahatlerinde sık sık yer değiştirmesine rağmen hiçbir zaman neşeli değildi; hem kendisine hem çevresine yönelik hoşnutsuzluğunu her fırsatta dile getirirdi. "Gençliğimden beri her zaman melankoliktim," der. "Bir keresinde, belki on sekiz yaşımdaydım, gençliğime rağmen dünyayı bir Tanrı'nın değil bir şeytanın eseri olarak düşündüğüm oldu. Eğitim sürecimde babamın mizacından dolayı fazlasıyla acı çektim." Hayali hastalıklardan korkardı. İsviçre'de Alpler onda hayranlık değil, hüzün duygusu uyandırmıştı. Annesi de, onunla temas kuran herkes gibi, karakterinin mutsuz edici etkilerinden nasibini almıştı; 1807 yılında, Schopenhauer on dokuz yaşındayken annesini Weimar'da ziyaret etmek istediğinde, annesi ona şu mektubu yazmıştı: "Seninle birlikte

yaşamanın benim için ne kadar zor olacağını sana her zaman söyledim; seni yakından gözlemledikçe bu zorluk daha da artıyor, en azından benim için öyle. Sana açıkça söylüyorum, şu anki hâlinle kaldığın sürece, sana katlanmak yerine her türlü fedakârlığı göze alırım. Senin içindeki iyiliği görmüyor değilim; bizi ayıran şey kalbin de değil, iç dünyan da değil, dışsal benliğin, görüşlerin, yargıların, davranış biçimlerin. Kısacası, senin dış dünyaya dönük hiçbir yanınla uyum sağlayamıyorum. Aksi mizacın, kaçınılmaz olana dair yakınmaların, karamsar yüzün, kehanet gibi ileri sürdüğün ve itiraza asla tahammül göstermediğin aşırı görüşlerin beni bunaltıyor, huzurumu bozuyor; üstelik bu sana da hiçbir fayda sağlamıyor. Nahoş tartışmaların, dünyanın aptallığına ve insanlığın sefaletine dair yakınmaların bana berbat geceler ve kâbuslar yaşatıyor."[38]

Annesinden giderek daha da uzaklaştı; buna gerekçe olarak annesinin, babasının hatırasına saygı göstermediğini, ortak serveti savurganlığıyla tükettiğini ve bu yüzden kendisini çalışmak zorunda bıraktığını öne sürüyordu. Oysa bu çaba, doğası gereği ona tamamen aykırıydı. Kendi ifadesiyle bu durum, deliliğin sınırında bir bunalıma dönüşüyordu. "Eğer beni mutsuz edecek hiçbir şey yoksa, benden gizlenmiş bir şey olması gerektiği düşüncesiyle azap çekerim. *Misera conditio nostra* [Kaderimiz ne kadar acıklı]."[39]

1814'te Schopenhauer büyük eserini tamamlamak üzere Weimar'dan ayrıldı. Gerçeğe ulaşmak isteyen zihin ve yürek sahipleri için benzersiz yeni bir yol açabileceğine kesinkes inanıyordu; içinde salt bilimden fazlasını, neredeyse şeytani (dämonisches) bir güç hissettiğini söylüyordu.

1813'te şöyle yazmıştı: "Elimin altında ve başımın içinde bir eser, bir felsefe olgunlaşıyor. Bu eser hem etik hem metafizik olacak – bu iki alan, bugüne dek, tıpkı insanın ruh

38 Gwinner, s. 26.

39 *Memorabilien*, ii. s. 332.

ve beden olarak ayrılması gibi, düşüncesizce birbirinden ayrı tutulmuş. Bu eser gelişiyor ve gitgide somutlaşıyor; bir annenin rahmindeki cenin gibi. Sonunda ne çıkacağını bilmiyorum. Uzuvlarını, organlarını, parçalarını tek tek tanıyorum. Sonuç aramadan yazıyorum çünkü her şeyin aynı temele dayandığını biliyorum; böylece canlı ve organik bir bütün oluşacak. Eserin sistemini anlamıyorum, tıpkı bir annenin, rahminde büyüyen cenini anlamaması gibi – ama onun içinde kıpırdadığını hisseder. Zihnim dünyadan besinini düşünce ve zekâ yoluyla alır; bu besin, eserimi vücuda getirir. Yine de bunun neden bende olup da aynı besini alan başkalarında olmadığını bilmiyorum. Ey Talih! Bu dünyanın hükümdarı! Bana birkaç yıl daha huzur içinde yaşama izni ver; çünkü eserimi bir annenin çocuğunu sevdiği gibi seviyorum. O olgunlaşıp dünyaya geldikten sonra, dilediğin gibi hükmet, istersen gecikmenin bedelini bana ödet. Ama eğer bu demir çağda, o saatten önce yıkılırsam, bu olgunlaşmamış fikirlerim ve çalışmalarım dünyaya oldukları gibi sunulsun; belki bir gün benimle aynı çizgide bir zihin çıkar ve bu parçaları birleştirir."

Deliliğe giden yolda çeşitli aşamaların tipik belirtileri -derin hüzünden taşkın sevince ani geçişler- Schopenhauer'da açıkça görülür. 1814'te kendine dair sakin bir değerlendirme yaptığı bir anda, insanların "arsenikli suda ıslatılmış ekmekten oluşan bir çorba" olduğunu, onların bencilliğinin "köpeği sahibine bağlayan türden bir bencillik" olduğunu yazmış ve şunu eklemiştir: "Sen de şimdi kendini bunun dışında tutma; sevgililerini ve dostlarını incele; nesnel yargılarının ne kadarının öznel ve bozulmuş olduğunu ayırt et." Başka bir yerdeyse şunları söyler: "En güzel bedenin bile içinde dışkı ve pis kokulu gazlar barındırması gibi, en asil karakterde kötülük izleri, en büyük dâhilerde de küçüklük ve aşırı gurur belirtileri bulunur."

Bu iniş çıkışlar tüm hayatı boyunca devam etmiştir. Bazen keskin ve küçümseyici bir eleştirmen olarak kibirli bir

küstahlık sergiler; bazen de düşük düzeyde edebi klişelere kapılan bir yazar olur. Kimi zaman Dresden'in enfes kırsalında doğa manzaralarına dalarak dolaşır, kimi zamansa seçkin dostlarının onu kurtarmak zorunda kaldığı bayağı aşk maceralarına kendini kaptırır. Üstelik bütün bunlar, dünyayı sarsacak olan büyük eseri *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*'yı kaleme almakta olduğu sırada gerçekleşir. Von Sedlitz bu duruma dair şu yorumda bulunur: "Böylece, bazen hamile kadınlarda görülen *ruhsal lohusalık manisinin* [mania puerperii spiritualis] bir örneğini sergilemiş oldu." Schopenhauer, büyük eserini yazdığı dönemde, hâl ve davranışlarının bayağı tuhaflaştığını, öyle ki insanların onu deli sandığını bizzat Frauenstedt'e söylemiştir. Bir gün Dresden'de bir serada yürürken, bitkilere bakarak kendi kendine yüksek sesle konuşup el kol hareketleri yaptığı sırada bir görevli yanına gelerek ona "Sen kimsin?!" diye sormuş, Schopenhauer ise şu yanıtı vermiştir: "Kim olduğumu bana söyleyebilirseniz, size çok minnettar olurum." Ve oradan ayrılıp görevliyi hayrete düşmüş hâlde arkasında bırakmıştır. Görevli onun deli olduğuna adamakıllı kanaat getirmiş olsa gerek. Böyle bir mizaçla Schopenhauer'ın, birçok peygamber gibi, kendisini bir cinin ya da ruhun yönlendirdiğine inanması şaşırtıcı değildir. "Zihnim doruk noktasına ulaştığında ve uygun koşullar altında tam kapasiteyle çalıştığında her şeyi kavrayabilirdim; birdenbire zihnimde vahiy gibi düşünce zincirleri doğar ve korunmaya değer hakikatler ortaya çıkardı."[40] 1816'da şunları yazmıştır: "Benim için insanların arasında olmak, hep uyuyan havarilerini uyandırmak zorunda kalan Nasıralı İsa'nın durumuna benziyor." İleri yaşlarında bile büyük eserinden öyle bir dille söz ederdi ki, onun ancak ilhamla yazılmış olabileceğine, bu eserin ilahi esin olmadan yazılamayacağına kimse kuşku duyamazdı. O yaşında bile, özellikle dördüncü kitabına, sanki başkası tarafından yazılmış bir kitaba bakar gibi hayretle bakardı. Bunun da

40 *Parerga*, ii. s. 38.

dâhilerde sık görülen kişilik bölünmesinin bir örneği olduğunu hatırlamak gerek.

Kitabını yayınevine teslim ettikten sonra, yayımlanmasını bile beklemeden İtalya'ya doğru yola çıktı. Dünyaya tanrısal bir gönderi sunduğuna olan inancı öylesine güçlüydü ki, yayıneviyle ilgili süreci umursamadı. Bu dönemdeki büyüklük hezeyanı zamanla ağırlaştı ve geçirdiği zihinsel sarsıntılar sonradan daha da belirginleşti. "Büyüleyici Venedik'te," diye yazar, "Aşk'ın kollarında uzun süre zincire vurulmuş hâlde kaldım, ta ki içimdeki bir ses beni özgür olmaya ve adımlarımı başka yöne çevirmeye çağırana dek." Ve yine şöyle der: "Eğer bu kurbağa ve yılan ırkını eşitlerim olarak görmeyi başarabilseydim, bu bana bir teselli olurdu." Zihinsel coşku ile bunalım arasında salınırken, bankasının iflas ettiği haberini aldı. Bu haberin onda yarattığı üzüntüyü anlamak zor değildir; artık felsefe için yaşamak yerine, geçimini felsefeyle sağlamak zorundaydı. Berlin'de iki kez Privatdozent (özel öğretim görevlisi) olmaya çalıştı ama bu girişimlerinde başarısız oldu. Çağdaşlarına yönelik şiddetli eleştirileri dinleyicileri rahatsız ediyor, tutkulu tartışmaları ve kehanet gibi sunduğu garip görüşlerinde inatla ısrar etmesi, dostları ve bilim insanlarıyla olan ilişkilerini zayıflatıyordu.

1831 yılı başlarında kolera salgınının başlaması onun dertlerine tuz biber ekti. 1830'un son gecesi, yeni yılda öleceğini haber veren bir rüya görmüş ve bunu bir kehanet olarak yorumlamıştı. *Cogitata* kitabında şöyle yazar: "Bu rüya, kolera salgını başlar başlamaz Berlin'den ayrılma kararı almamı etkiledi. Frankfurt'a vardığım anda, ruhları çok net bir şekilde gördüm. Onların atalarım olduğuna inanıyorum; bana hâlâ hayatta olan annemden uzun yaşayacağımı söylediler. Ölmüş olan babam elinde bir fener taşıyordu." Bu halüsinasyonun gerçek bir beyin hastalığıyla birlikte görüldüğünü, o dönemde "derin bir melankoliye kapılarak haftalarca kimseyle konuşmaması" kanıtlıyordu. Durumundan endişe duyan hekimler hava değişimi için onu Mannheim'a gitmeye

ikna ettiler. Bir yıldan fazla bir süre sonra Frankfurt'a döndüğünde hastalığın akut evresi geçmiş görünüyordu. Ancak belirtiler hâlâ sürüyordu: şehrin sokaklarında yürürken ya da bir lokantada otururken kendi kendine yüksek sesle konuşma ve jestler yapma alışkanlığı, "Hegel, Schleiermacher ve benzeri sahtekâr filozoflar gibi felsefe göğünde parlayan ama aslında felsefe pazarını yozlaştıran" kişilere duyduğu öfke. Onları, kendi eserinden özellikle söz etmeyerek, hak ettiği övgü ve şöhreti kasıtlı olarak elinden almakla suçluyordu. Tıpkı kendi hatasızlığına duyduğu sarsılmaz inanç gibi, bu da sabit fikirlerinden biriydi; otuz yıllık bir gecikmeden sonra nihayet isminin ve eserlerinin şöhrete kavuşması sayesinde görünüşte nispeten normal bir duruma dönmüş olsa da bu inancı hiç değişmedi.

Schopenhauer'ın *büyüklük hezeyanı*, melankolisi ve zulüm gördüğü yönündeki düşüncesinden beslenen hastalıklı öfke hâli aslında çocukluğundan beri kendini göstermişti. Altı yaşındayken anne babasının onu terk etmek istediğine inanıyordu. Öğrencilik döneminde hep asık suratlıydı. Onu en çok rahatsız eden şeylerden biri gürültüydü, özellikle de arabacıların kırbaçlarından çıkan sesler. "Gürültüye karşı hassasiyet," diye yazmıştı, "dehanın bedeli olan sayısız talihsizlikten biridir". Ve şu Latince sözü kullanmıştı: *Qui non habet indignationem, non habet ingenium* (İçinde öfke olmayanın dehası da yoktur). Ne var ki onun öfkesi ölçüsüz, hastalıklı bir öfkeydi. Bir gün ev sahibesi antrede yüksek sesle konuşurken dışarı fırlayıp kadını öyle şiddetle silkeledi ki, kadının kolunu kırdı ve tazminat ödemeye mahkûm edildi. Gerçekten ileri derecede hastalık hastası biriydi. Napoli'yi çiçek hastalığı korkusuyla, Verona'yı burunotu (enfiye) ile zehirlendiği düşüncesiyle, Berlin'i kolera endişesiyle ve daha öncesinde de askere alınma korkusuyla terk etmişti. 1831'de yeniden bir huzursuzluk krizi geçirdi; sokaktan gelen en ufak bir seste elini kılıcına götürüyordu; korkusu hakiki bir ızdırap hâlini alıyordu; aldığı mektubu, içinde büyük bir felaket

haberi olabileceği endişesiyle açamaz olmuştu; sakalını tıraş etmiyor, yakıyordu. Kadınlardan, Yahudilerden ve filozoflardan -özellikle filozoflardan- nefret ediyor, köpekleri seviyordu; vasiyetinde onlardan söz etmişti. En eften püften şeyler hakkında bile mantıksal çıkarımlar yapıyordu: iştahlılığı ve ona tamamen mantıksız fikirler çağrıştıran ay ışığı gibi konularda. Masa çevirme seanslarına (spiritizma) inanıyor, manyetizmanın köpeğinin patilerini iyileştirebileceğini ve kendi sağırlığını düzeltebileceğini düşünüyordu. Hizmetçisi bir gece rüyasında mürekkep lekelerini sildiğini görmüş, sabahleyin kendisi gerçekten biraz mürekkep dökünce, büyük filozof şu sonuca varmıştı: "Her şey olmak zorunda olduğu için olur."

Tam bir çelişkiler insanıydı. Hayatın nihai amacı olarak yok oluşu, nirvanayı savunuyor ama yüz yıl yaşayacağını öngörüyordu (ve bunu istiyordu). Cinsel perhizi bir ahlaki görev olarak tavsiye ediyor ama buna kendisi uymuyordu. Başkalarının hoşgörüsüzlüğünden çok çekmiş biri olarak, Moleschott ve Büchner'i aşağılıyor ve hükûmetin bu iki düşünürü görevden almasını memnuniyetle karşılıyordu.

Yangın çıkarsa kolay kaçabilmek için birinci katta oturuyordu; berberine güvenmiyor, altınlarını mürekkep hokkası içinde saklıyor, kambiyo senetlerini yatak örtüsünün altına gizliyordu. "Hiçbir sıkıntım olmadığında," diyordu (tıpkı Rousseau gibi), "işte o zaman çok korkarım." Tıraş bıçağına dokunmaktan çekiniyordu; başkasının bardağı hastalık bulaştırabilir diye korkuyordu; ticari belgeleri Yunanca, Latince veya Sanskritçe yazar başkalarının burun sokmasından sakınmak için de bunları kitapların içine saklardı – oysa basit bir kilit ve anahtarla bunun önüne geçmek çok daha kolay olurdu. Her ne kadar kendisini, felsefe profesörlerinin Gotha'da tertiplediği ve kitapları hakkında sessiz kalmayı amaçlayan o büyük komplonun kurbanı olarak görse de; yine de o profesörlerin kitapları hakkında konuşmasından ödü kopardı; "Filozoflar felsefemi kemireceğine,

bedenimi kurtlar kemirsin daha iyi" diyordu. Sevgi yoksunluğu içinde annesine bile hakaret ediyor, onun örneğinden yola çıkarak tüm kadınlar hakkında "Saçları uzun, akılları kısa" sonucuna varıyordu. Yine de tek eşliliği küçümserken dört eşliliği (tetragami) öneriyor ama onda da tek bir sakınca görüyordu: "dört kaynana" sorunu. Aynı sevgi eksikliği, vatanseverliği de hor görmesine neden olmuştu; vatanseverliği "aptalların tutkusu ve tutkuların en aptalcası" olarak tanımlıyordu. Halkın karşısında, askerlerin safında yer almıştı ve mal varlığını da askerlere ve köpeğine bırakmıştı. Her zaman kendisiyle meşguldü; yalnızca yeni bir sistemin yaratıcısı olan benliğiyle değil, aynı zamanda yüzlerce mektubunda kendi fotoğrafından, yağlıboya portresinden ve bu portreyi "bir azizin resmi gibi, bir şapele asmak için" satın almış bir kişiden tuhaf bir hoşnutlukla bahsederdi.

Öte yandan, deha ile delilik arasındaki ilişkiyi Schopenhauer kadar açık şekilde savunan kimse olmamıştır. "Deha sahibi kişiler," diye yazıyordu, "gündelik hayatta yalnızca geçimsiz olmakla kalmazlar, aynı zamanda ahlaki bakımdan da zayıf ve kötü niyetlidirler". Keza başka bir yerde de şöyle yazar: "Böyle kişiler ancak az sayıda dost edinebilirler; zirvelerde yalnızlık hüküm sürer. [...] Deha, sıradan zekâya ziyade deliliğe yakındır... [...] Dehaların hayatı, tıpkı delilerinki gibi, onların sürekli bir tedirginlik içinde olduğunu göstermektedir."

Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809 doğumlu), mutsuz bir aşk deneyiminden sonra kendini kontrolsüz bir onanizme[41] kaptırdı ve sonunda büyük bir romancı oldu. Puşkin'le tanıştıktan sonra kısa hikâyeye ilgi duymaya başladı, ardından Moskova ekolünün etkisine girdi ve en üst düzeyde bir mizah

41 Kökenini Tevrat'taki Onan kıssasından alan bu terim, 18. ve 19. yüzyıl tıp literatüründe "mastürbasyon" (istimna) anlamında kullanılmıştır. Ancak o dönemin psikiyatri anlayışında bu eylem, sıradan bir cinsel aktivite değil; fiziksel ve zihinsel çöküşe, dejenerasyona ve hatta deliliğe yol açtığına inanılan patolojik bir sapma olarak değerlendirilirdi (en.).

yazarı hâline geldi. *Ölü Canlar* adlı kitabında Rus bürokrasisini öyle büyük bir *mizah gücüyle* (vis comica) hicvetti ki, hem kurbanlar hem cellatlar için işkenceye dönüşen bu yönetim biçimine son verilmesi gerektiğini açıkça ortaya koydu.

Taras Bulba adlı tarihî Kazak romanının yayımlanmasıyla ününün zirvesine ulaştı. Hayranları onu Homeros'le kıyasladılar; hatta hükûmet bile onu destekledi. Fakat sonra zihnini başka bir düşünce ele geçirdi: ülkesini öylesine çıplak ve gerçekçi resmettiğini düşündü ki, bu tablo ölçüsüz bir devrimi kışkırtabilir, toplumu, dini ve aileyi altüst edebilir ve bütün bu yıkımın sorumluluğu kendisine yıkılabilirdi. Bu düşünce zihnine hükmetmeye başladı; tıpkı daha önce aşk, tiyatro ya da roman gibi tutkuların onu ele geçirmesi gibi. Ondan sonra yazılarıyla Batı liberalizmine karşı mücadele etmeye çalıştı; ancak bu "panzehir", "zehir" kadar çok okunmadı. Bunun üzerine çalışmayı bıraktı, kendini eve kapattı, azizlere dua ederek Tanrı'dan "devrimci günahlarının" affını diledi. Kudüs'e bir hac yolculuğu yaptı, biraz teselli bulmuş hâlde oradan geri döndü ama 1848 Devrimi patlak verince vicdan azabı yeniden depreşti. Sürekli Nihilizmin zaferiyle ilgili kabuslar görüyor, korkuyla Kutsal Rusya'ya sesleniyor, Batı'nın putperest düzenini yıkıp yerine Ortodoks bir Panslavist imparatorluk kurması için çağrıda bulunuyordu. 1852 yılında, Moskova'da, her gün saatlerce sessizce dua ettiği kutsal sunağın önünde, hâlsizlikten, daha doğrusu omurilikte görülen tabes dorsalis[42] hastalığından dolayı ölü bulunmuştur.

42 Tabes dorsalis, omuriliğin özellikle arka kolonundaki sinirlerin demiyelinizasyonuyla seyreden yavaş gidişatlı dejeneratif bir hastalıktır. Sifilitik miyelopati olarak da bilinir. Bu sinirler normalde kişinin pozisyon algısı, titreşim ve ayırıcı dokunma hissini sürdürmesine yardımcı olur (çn.).

İKİNCİ KISIM

,,,

DEHANIN NEDENLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM
DEHA ÜZERİNDEKİ METEOROLOJİK ETKİLER

İklimin Akıl Hastaları Üzerindeki Etkisi – Dehaların Barometrik Koşullara Karşı Duyarlılığı – Termometrik Koşullara Duyarlılık

İklimin Akıl Hastaları Üzerindeki Etkisi. Altı yıl boyunca peş peşe yürüttüğüm klinik araştırmalar bana kesin biçimde şunu göstermiştir: Akıl hastalarının zihinsel durumları, barometrik ve termometrik etkilerle düzenli olarak değişmektedir.[1] Sıcaklıklar 25°, 30° ve 32°C'nin üzerine çıktığında ve özellikle de bu artış ani olduğunda manik atakların sayısı 29'dan 50'ye çıkmaktadır. Barometrede ani değişikliklerin (özellikle yükselmelerin) görüldüğü günlerde -ve özellikle bu değişiklikten iki ya da üç gün önce ve sonra- manik atakların sayısı hızla 34'ten 46'ya yükselmektedir. Ben bu etkiye "meteorolojik duyarlılık" adını verdim; bu duyarlılık sinir dokusunun bütünlüğüyle ters orantılı olarak artmaktadır: En fazla zekâ geriliği olanlarda, en az ise monomani hastalarında görülmektedir. 23.602 akıl hastası üzerinde yaptığım araştırma, delilik nöbetlerinin genellikle aylık sıcaklık artışlarıyla ve eylül ile mart aylarındaki büyük barometrik dalgalanmalarla çakıştığını göstermiştir. Bununla birlikte, sıcaklığın yükselmeye başlaması, onu izleyen yüksek sıcaklıktan daha etkilidir. Ağustos ayında artık alışılmış olan sıcaklık çok daha az zararlı olur. Delilik vakalarının en az görüldüğü dönemler ise en soğuk aylardır. (Bkz. Grafik.)

Bu çakışma, Esquirol tarafından incelenen Fransız akıl hastalarında en iyi şekilde görülmektedir.[2] Fransa'daki veriler, sıcaklık değişimlerinin etkisini en net biçimde ortaya koymaktadır; zira orada akıl hastalarının hastaneye yatış

1 *Pensiero e Meteore*, Biblioteca Scientifica Internazionale, Milano, 1878; *Azione degli Astri e delle Meteore sulla mente Umana*, Milano, 1871,

2 Quetelet, *Physique Sociale*, Kitap IV. bölüm i.

süreci bürokratik engellere pek takılmadığından, vaka patlak verir vermez kayıtlar tutulabilmektedir.

Ay	Akıl Hastaları		Sıcaklık	Ay	Akıl Hastaları		Sıcaklık
	İtalya	Fransa			İtalya	Fransa	
Haziran	2.704	55	21° 29 C	Ekim	1.637	44	12° 77 C
Mayıs	2.642	58	16° 75 C	Eylül	1.604	48	19° 00 C
Temmuz	2.614	52	23° 75 C	Aralık	1.529	35	1° 01 C
Ağustos	2.261	45	21° 92 C	Şubat	1.420	40	5° 73 C
Nisan	2.237	50	16° 12 C	Ocak	1.476	42	1° 63 C
Mart	1.829	49	6° 60 C	Kasım	1.452	47	7° 17 C

Şimdi, doğa tarafından ya iyi ya da kötü niyetle, sıradan insanlara göre çok daha fazla zekâ kapasitesi bahşedilmiş olan kişilerde de benzer bir etki görülebilir. Bu kişilerin neredeyse hepsi, aldığı ilhamın hava koşullarından tuhaf bir biçimde etkilendiğini kabul eder. Onlarla temas hâlinde olanlar ya da mektuplarını okuyanlar bu durumdan ne kadar rahatsız olduklarını bilirler; öyle ki dâhi kişiler hava koşullarından sıkça yakınırlar ve düşüncelerinin özgürce akmasına engel olan bu uğursuz etkilere karşı çeşitli yöntemlerle mücadele etmeye çalışırlar.

Barometrik Koşullara Duyarlılık. Montaigne şöyle yazar: "Eğer sağlığım yerindeyse ve hava güzelse, morali yerinde bir adam olurum". Diderot ise, "Şiddetli rüzgârlarda aklımı kaybetmiş gibi hissediyorum" diye yazar. Giordani fırtınaları iki gün önceden haber verirdi.[3] Son derece ruhçu bir filozof olan Maine de Biran, *Journal de ma Vie Intime* [Mahrem Hayatımın Güncesi] adlı günlüğünde şöyle der: "Neden kötü havalarda zihnim ve irademin güzel havalardakinden bu kadar farklı olduğunu bilmiyorum." Bir başka yerde de şöyle yazar: "Bazı günler düşüncemin onu saran perdeyi yırttığını hissediyorum. Bazı hava koşullarında iyilikten haz alıyor, erdemi yüceltiyorum; ama başka günlerde her şeye, hatta görevlerime karşı bile kayıtsız oluyorum. Acaba duygularımız,

3 Mantegazza, a.g.e.

tutkularımız ve ahlaki ilkelerimiz organlarımızın fiziksel durumuyla mı bağlantılı?"[4] Günlüğünü incelediğimizde bu sorunun yerinde olduğunu görürüz. Söz gelimi 1818 yılına bakalım: Nisan ayında, havanın güzel olmasına rağmen, sadece iki kez iyi ilham dönemi, dört kez ise kısır dönem geçirmişti; mayıs ayında sürekli üzgündü, kasımda ise hepi topu on gün boyunca neşeli olabildi.

"1815, Mayıs. – İlkbaharda yaşadığım sinirsel gerginlik içerisindeyim. Çok şey yapmak istiyorum ama hiçbir şey yapamıyorum. [...]

"23 Mayıs. – Soluduğum havadan ve kuşların cıvıltısından dolayı mutluyum; ama ilham duyu yoluyla uçup gidiyor. Her mevsimin yalnızca kendine özgü duyum biçimi değil, ayrıca yine kendine has bir yaşamı anlama biçimi de var. [...]

"17 Mayıs. – Düşünmenin dayanılmaz zevki: ilham. [...]

"4, 16, 17 Ekim. – Düşünceden yoksunluk; hüzün. [...]

"25 Ocak 1816.– Hüzünlü ve uyuşuk. Hayatım boşuna geçiyor. [...]

"24 Nisan. –Bambaşka biriyim. Her gün bir bayram günü gibi geliyor. Bu mevsimde ruh sanki başka bir âleme yükseliyor ve tüm engelleri aşması için ona güç veren bir şey var sanki.

"13 Nisan 1817. – Taşkınlık. [...]

"7 Mayıs. – *Condillac* üzerinde çalışıyorum. [...]

"10–18 Temmuz. – Olağanüstü verimlilik. [...]

"12 Ekim. – Değiştim; düşünceler bayağılaşıyor. [...]

"22, 23, 28 Kasım. – Boşuna çırpınış. Bütün zihinsel yetilerde bozulma. [...]

"1 Nisan 1818. – Kuzey rüzgârı. Bitkinim, üzgünüm, acı çekiyorum ve donuk hissediyorum. [...]

4 E. Neville, *Maine de Biran, Sa Vie*, s. 129, 1854.

"31 Mart 1820. – Bu durum yılın bu zamanında daima gelir başıma; bedenim ve zihnim aynı şekilde ağırlaşır. Çöküşümün farkındayım. [...]

"Mayıs 1821. – Bu ay boyunca hep üzgünüm ve bir kukla gibi dış etkenlere boyun eğiyorum. [...]

"21 Ekim. – Kendimi yeniden doğmuş gibi hissediyorum. Çalışmaya dönecektim ama hava değişti; rüzgâr güneye döndü, kuvvetli esiyor ve ben yine başka bir adam oldum. Kendimi uyuşuk hissediyorum, çalışmaya karşı isteksizlik duyuyorum; bana her zaman zarar veren o melankolik hayallere kapılıyorum yine. [...]

Alfieri şöyle yazmıştı: "Ben kendimi bir barometreye benzetiyorum. Yazma konusunda havanın ağırlığına göre bir kolaylık ya da zorluk yaşarım hep; büyük gündönümlerinde ve ekinoks rüzgârlarında tam bir aptallık içindeyim, sabahları kavrayışım akşamdakinden çok daha güçlü olur, kışın ya da yazın ortasında yaratmaya çok daha yatkınım, ara mevsimlerde ise o kadar değil. Bu beni alçakgönüllü kıldı çünkü bu dönemlerde başka türlü davranmaya hiç gücüm olmadığının farkındayım." Monod, Michelet'in zihinsel yaşam evrelerinin mevsimsel akışını izlediğini söyler.[5] Puşkin'in şiirsel esin kaynağı ise en çok karanlık ve fırtınalı gecelerde ortaya çıkardı.

Bu örneklerde, barometrik koşulların, akıl hastalarında olduğu kadar dâhiler üzerinde de hissedilebilir bir etki yarattığını görmekteyiz.

Isı. Termometrik etkiler çok daha açık ve belirgindir. Napolyon, insanı "fiziksel ve ahlaki atmosferin bir ürünü" olarak tanımlar ve en hafif rüzgârdan bile etkilenen biri olarak, temmuz ayında bile ateş yakılmasını isterdi. Voltaire ve Buffon, çalışmalarını yıl boyunca ısıtılan odalarda yürütürlerdi. Rousseau güneşin sıcaklığının yaz ortasında yazmasına yardımcı olduğunu söyler, öğle güneşinin ışınlarının başına

5 *Revue Bleue*, 1888, No. 9.

düşmesine izin verirdi. Byron soğuktan bir ceylan kadar korktuğunu söylerdi. Heine ise bir mektubunda şöyle yazar: "Kar yağıyor; odam pek sıcak değil ve mektubum da soğuk." Spallanzani, Yunan Adaları'nda, sisli Pavia'ya kıyasla üç kat daha uzun süre çalışabildiğini belirtmiştir.[6] Leopardi mektuplarında şu itirafta bulunur: "Mizacım soğuğa düşmandır. Ormuzd'un hükümranlığını bekliyorum, onu çağırıyorum." Giusti ilkbaharda şöyle yazar: "İlham benden yana. [...] Eğer ilkbahar diğer konularda da yardım ederse. [...]"[7] Paisiello yazın altı, kışın ise dokuz yorgan altında beste yapabiliyordu. Benzer şeyler Varillas, Méry ve Arnaud için de rivayet edilir. Sylvester, Invicta gemisindeyken, güçlü güneş ışığının canlandırıcı etkisi altında gelen bir ilhamla, çok değişkenli bir denklemi kalem kullanmadan çözebildiğini anlatır.[8] Lesage yaşlılığında, güneş yükseldikçe canlanır, hayal gücü ve neşesi artar; gün batımıyla birlikte zihinsel etkinliği yavaş yavaş tükenir, ertesi güne kadar süren bir uyuşukluğa gömülürdü.[9]

Giordani ancak güneş altında ya da bol ışık ve yoğun sıcaklığın olduğu bir ortamda yazabiliyordu.[10] Foscolo kasım ayında şöyle yazmıştı: "Ateşin yanında kalıyorum; dostlarım bana gülüyor ama ben, kalbimin yoğunlaştırıp yükselteceği sıcaklığı vücuduma vermeye çalışıyorum."[11] Aralık ayında ise şöyle der: "Doğuştan gelen zayıflığım, soğuk korkusu, beni ateşin başında yaşamaya zorluyor ve bu ateş göz kapaklarımı yakıyor." Milton, Latince mersiye vezninde yazdığı şiirlerde kışın ilham perisinin kısırlaştığını itiraf eder; ancak ilkbahar ekinoksundan sonbahar ekinoksuna kadar yazabiliyordu. Bir mektubunda, 1678'in soğuklarından

6 *Viaggio in Sicilia*, cilt vii.

7 *Epistolario*, 1878.

8 *Nature*, Kasım 1883.

9 Réveillé-Parise, *Physiologie des hommes livrés aux travaux de l'esprit*, s. 352-355.

10 Giussani, *Vita*, s. 188.

11 *Epistolario*, s. 395.

şikâyet eder ve eğer hava böyle devam ederse hayal gücünün serbestçe gelişmesini engelleyeceğine dair kaygısını dile getirir. Bunu bize anlatan Dr. Johnson, *Milton'ın Hayatı* adlı kitabında bu noktada inandırıcıdır çünkü kendisi hayal gücüyle hiç tanışmamış, yalnızca soğuk ve durağan bir eleştirel zekâya sahip olmuştur. Johson ayrıca tüm bunların karakterdeki bir garipliğin sonucu olması gerektiğini, çünkü şahsen kendisinin hava değişimlerinden hiç etkilenmediğini belirtir. Puşkin yazmakta verimli olduğu dönemin sonbahar olduğunu sık sık söylerdi; parlak ilkbahar güneşi onda hüzünlü bir etki bırakırdı. Lady Morgan'ın *Hayat* adlı kitabında aktardığına göre, Salvator Rosa gençliğinde havanın dehaların eserleri üzerindeki etkisine dair iddialara güler geçerdi; ama yaşlandığında, sıcak ilkbahardan başka zamanlarda resim yapamaz, düşünemez, hatta neredeyse yaşayamaz hâle gelmişti. Schiller'in Goethe ile mektuplaşmaları okunduğunda, hassas ve yaratıcı şairin hava durumuna atfettiği olağanüstü etki dikkat çeker. Kasım 1817'de şöyle yazmıştır: "Bu kasvetli günlerde, bu kurşuni gökyüzü altında, canlı olduğumu hissedebilmek için olanca esnekliğime ihtiyacım var; hâlâ ciddi bir çalışmaya hazır değilim." Aralık ayında: "Yeniden çalışmaya başladım ama hava öylesine kapalı ki, ruhun berraklığını korumak imkânsız." Temmuz 1818'de: "Güzel hava sayesinde daha iyiyim; lirizm -ki iradenin en az hükmedebildiği esin biçimidir- gecikmeden geliyor." Aralık ayında şikâyet eder: *Wallenstein*'i bitirme zorunluluğunun yılın en kötü dönemine denk gelmesi talihsizliktir; "bu yüzden," diye yazar, "zihin açıklığımı korumak için vargücümü kullanmak zorundayım." Mayıs 1799'da: "Eğer bu güzel hava devam ederse çalışmalarımda ilerleme kaydedeceğimi umuyorum."

Tüm bu örnekler, bazı ender istisnalar dışında, sıcaklığın bitki örtüsünü canlandırdığı gibi, dehanın ürünlerinin ortaya çıkmasına da yardımcı olduğunu -ve ne yazık ki maniyi de tetiklediğini- güçlü bir şekilde düşündürmektedir.

Tarihçiler, bugüne dek kralların en yüz kızartıcı maceralarını sayfalarca ayrıntısıyla anlatmak için bu kadar zaman ve emek harcayacaklarına, aynı özenle büyük bir buluşun ya da sanat şaheserinin hangi koşullarda ortaya çıktığına eğilmiş olsalardı, büyük ihtimalle şunu keşfederlerdi: En sıcak aylar ve günler genellikle doğada olduğu gibi, deha için de en verimli dönemlerdir.

Şimdiye dek yeterince fark edilmemiş bu etkinin daha kesin kanıtlarını aramaya çalışalım.

Dante ilk sonesini 15 Haziran 1282'de yazdı; *Yeni Hayat*'ı 1300 yılının baharında kaleme aldı, büyük şiirine ise 3 Nisan'da başladı.[12] Darwin büyük eserine dair ilk fikirlerini önce martta, ardından haziranda geliştirdi.[13] Petrarca *Afrika* adlı yapıtını 1338 yılının mart ayında tasarladı. Michelangelo'nun ünlü karakalem çalışması, Cellini gibi yetkin bir sanatçının onun en muhteşem başyapıt olarak nitelendirdiği eser, 1506 yılının nisan ile temmuz ayları arasında tasarlanıp tamamlandı. Manzoni, *5 Maggio*'yu yaz aylarında yazdı. Milton'ın büyük şiiri ilkbaharda doğdu. Galileo, Satürn'ün halkasını 1611 yılının nisan ayında keşfetti. Balzac, *Kuzen Bette* romanını ağustos ve eylülde, *Goriot Baba*'yı eylülde, *Mutlak Peşinde*'yi ise haziran ile eylül ayları arasında yazdı. Sterne, *Tristram Shandy* romanına ocak ayında başladı; vaazlarının ilkini nisanda, vicdan hataları üzerine ünlü vaazını ise mayısta kaleme aldı.[14] Giordano Bruno, *Candelajo*'yu temmuz ayında yazdı; eserin esprili ithafında bunu yaz sıcaklarının eseri olarak tanımlamıştır. Voltaire, *Tankred* adlı trajedisini ağustos ayında yazdı. Byron, *Childe Harold*'un dördüncü kantosunu eylülde, *Dante'nin Kehaneti*'ni haziranda, *Chillon Mahkûmu*'nu ise İsviçre'de yaz boyunca kaleme aldı. Giusti, *Gingillino* ve *Pero* için şunları yazmıştır: "İşte on dört aylık tembelliğin ardından nisanın kafamdan çıkardığı sayfalar

12 Lebin, *Sur l'époque de la composition de la Vita Nuova*, s. 28.

13 *Life and Letters*, cilt i. s. 51.

14 Stopfer, *Vie de Sterne*, Paris, 1870.

bunlar." Schiller'in Goethe'ye mektuplarından anlaşıldığına göre, *Don Carlos* ve *Wallenstein*'in yanı sıra *Fiesco* ve *Wilhelm Tell*'i sonbaharda; *Wallenstein'ın Ordugâhı* ve *Estetik Üzerine Mektuplar*'ı eylülde; *Hile ve Sevgi*'yi kışın, *Büyücü, Eldiven, Polycrates'in Yüzüğü, İbikus'un Turnaları* ve *Nadowessier'in Ağıtı*'nı haziranda; *Orleans Bakiresi*'ni ise temmuzda tasarlamıştır. Goethe, *Werther*'i sonbaharda; *Mignon* ve diğer bazı lirik şiirleri mayısta; *Cellini, Alexis, Euphrosyne, Bitkilerin Dönüşümü* ve *Parnass*'ı haziran ve temmuzda; *Ksenialar, Hermann ve Dorothea, Doğu-Batı Divanı* ve *Natürliche Tochter*'ı kışın yazmıştır. 1788 yılının mart ayının ilk günleri için, "Bu birkaç gün, bana tüm bir aydan daha çok şey kazandırdı," diye yazar ve o günlerde başka şiirlerin yanısıra *Faust*'un giriş kısmını da dikte ettirir.[15] Salerno'nun *Özgürlük İlahisi* mayıs ayında yazılmıştır. Rossini, *Semiramide*'in neredeyse tamamını şubatta besteledi, *Stabat Mater*'in son bölümünü ise kasımda tamamlamıştır.[16] Mozart, *Mitridate*'yi ekimde; Beethoven, *Dokuzuncu Senfoni*'sini şubatta bestelemiştir.[17] Donizetti, *Lucia di Lammermoor*'un muhtemelen tamamını eylülde besteledi; ünlü *Tu che a Dio spiegasti l'ale* da bu tarihe aittir. *La Figlia del Reggimento* sonbaharda; *Linda di Chamounix* ilkbaharda, *Rita* yazın; *Don Pasquale* ve *Miserere* ise kışın bestelenmiştir.[18] Wagner, *Der Fliegende Holländer*'i 1841 yılının baharında bestelemiştir. Canova, ilk yapıtı olan *Orpheus and Eurydice*'yi ekim ayında şekillendirmiştir.[19] Michelangelo, *Pietà*'yı 1498 yılının eylül ile ekim ayları arasında;[20] *Libreria*'nın taslağını aralıkta, Papa II. Julius'un mezarının ahşap maketini ağustosta yapmıştır.[21] Leonardo da Vinci, *Sforza'nın Anıtı*'nı nisanda tasarlamış, *Işık ve Gölgeler Üzerine* kitabına da bu ayda

15 Goethe, *Aus Meinem Leben.*
16 Zanolini, *Rossini*, 1876.
17 Clément, *Les Musiciens Célebres*, Paris, 1878.
18 Alborghetti, *Vita dé Donizetti*, 1876.
19 D'Este, *Memorie su Canova*, 1864.
20 Gotti, *Vita di Michelangelo*, Floransa, 1873.
21 Milanesi, *Lettere di Michelangelo*, Floransa, 1875.

başlamıştır; nitekim el yazmalarında şu not yer alır: "23 Nisan 1492'de bu kitaba başladım. At işine de yeniden koyuldum." 2 Temmuz 1491'de Düşes'in Hamamı'nın pavyonunu tasarladı, 3 Mart 1509'da ise Aziz Christopher Kanalı'nı çizmiştir.[22] Amerika'nın keşfi fikri, Kolomb'a 1474 yılının mayıs ile haziran ayları arasında, Hindistan'a batıdan bir geçiş arayışı biçiminde gelmiştir.[23] Galileo güneş lekelerini 1611 yılının nisan ayında Scheiner ile aynı zamanda ya da ondan önce keşfetmiştir;[24] Venüs'ün evreleri ile Ay'ın evreleri arasındaki benzerliği ise 1610 yılının aralık, hatta eylül ayında (çünkü bu gözlemini üç ay önce yaptığından söz eder) gözlemlemiştir. Teleskobu 1609 yılının mayıs ayında icat etmiş,[25] Satürn'ün halkasındaki en parlak iki noktayı ise 1610 yılının temmuz ayında keşfetmiştir; bu keşfi her zamanki gibi bir dizeyle ifade etmiştir:

"En yüce gezegeni üçlü olarak gözlemledim."

Ocak ayında Jüpiter'in uydularını, 1602 yılının kasım ayında ise sarkacın salınımlarının eşzamanlılığını keşfetmiştir.[26]

Kepler, adını taşıyan yasayı 1618 yılının mayıs ayında keşfetmiştir; Zucchi'nin Jüpiter'e dair keşfi mayıs ayında, Tycho Brahe'ninki ise kasım ayında gerçekleşmiştir. Fabricius ilk değişen yıldızı 1546 yılının ağustos ayında keşfetmiştir. Cassini, Venüs'ün dönüşünü gösteren lekeleri ekim ve nisan aylarında (1666-67), Satürn'ün dört uydusunu ise ekim, aralık ve mart aylarında (1671, 1672, 1684) keşfetmiştir. Herschel, 1789 yılının mart ayında iki uydu keşfetmiştir. Hevelius, 1631 yılının haziran ayında selenografi (aybilim) fikrini

22 Amoretti, *Memorie storiche sulla vita e gli studi di Leonardo da Vinci*, Milano, 1874.

23 W. Irving, *Columbus*, cilt i. s. 819; Roselly de Lorque, *Vie de Colomb.*, 1857.

24 Secchi'ye göre (*Soleil*, 1875), Scheiner, Galileo'dan önce bu keşfi yapmıştır ve Scheiner'dan önce de Fabricio gelmektedir; ancak Fabricio'nun bu keşfi, daha sonraki bir tarihe kadar bilinmemiştir.

25 Galilei, *Opere*, cilt i. s. 69.

26 Arago, *Œuvres*, 1851.

ortaya atmıştır.[27] Satürn'ün bir uydusu Huygens tarafından 25 Mart 1665'te; bir diğeri ise Dawes ve Bond tarafından 19 Eylül 1848 gecesi gözlemlenmiştir. Herschel, 1787'de Uranüs'ün iki uydusunu keşfetmiştir; bunlardan biri, Herschel tarafından şüpheli kabul edilmiş, 1847 yılının ekim ayında Struve ve Lassel tarafından yeniden gözlemlenmiştir; sonuncusu olan Ariel ise Lassel tarafından 14 Eylül 1847'de keşfedilmiştir; aynı yılın 8 Temmuz'unda Lassel, Neptün'ün uydusunu da ilk kez gözlemlemiştir.[28] Uranüs, Herschel tarafından 1781 yılının mart ayında keşfedilmiştir. Aynı gökbilimci, Ay'daki volkanik oluşumları nisan ayında gözlemlemiştir. Bradley, 1728 yılının eylül ayında ışığın sapmasını keşfetmiştir. Encke ve Vico'nun Satürn üzerindeki önemli gözlemleri mart ve nisan (1735-38) aylarında gerçekleşmiştir. Gambart'ın keşfettiği kuyruklu yıldızlardan üçü temmuzda, ikisi mart ve mayısta, altı tanesi ise sırasıyla ocak, nisan, haziran, ağustos, ekim ve aralık aylarında keşfedilmiştir.[29] 1877'de keşfedilen son üç kuyruklu yıldız, ekim, şubat ve eylül aylarında gözlemlenmiştir; ağustos ayında Hall, Mars'ın uydularını gözlemlemiştir. Schiaparelli'nin kayan yıldızlara dair keşfi ise 1866 yılının ağustos ayında gerçekleşmiştir.

Malpighi'nin günlüğünde, böbreküstü bezleri üzerine yaptığı büyük keşifleri temmuz ayında gerçekleştirdiği yazılıdır. Bazı yıllarda belirli bir ayın baskın hâle gelmesi dikkat çekicidir: örneğin, 1788 ve 1790'da ocak ayı, 1771'de de haziran ayı öne çıkar – 1771'in haziran ayında toplam on üç keşif yapıldığı kaydedilmiştir.[30]

Barometre fikri Torricelli'nin zihnine ilk kez 1645 yılının mayıs ayında gelmiştir; bu durum Ricci'ye yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır. 1644 yılının mart ayında ise o dönemde büyük önem taşıyan, gözlük camlarını yapmanın en

27 Hoefer, a.g.e.
28 Herschel, *Outlines of Astronomy*, 1874.
29 Arago, *Notices Biographiques*, 1855.
30 Atti, *Della Vita di Malpighi*, 1774.

iyi yolunu keşfetti. Pascal sıvıların dengesi üzerine ilk deneylerini 1645 yılının Eylül ayında yürütmüştür.[31] Franklin yıldırım iletkenleriyle ilgili deneylerine 1752 yılının mart ayında başlamış, eylül ayında ise bu çalışmaları tamamlamıştır.

Goethe, renk kuramına ilişkin özgün fikirlerinin mayıs ayında ortaya çıktığını, bitkilerin dönüşümleri üzerine yaptığı önemli gözlemleri ise haziran ayında gerçekleştirdiğini belirtmiştir.[32] Hamilton, matematikte dördeyler hesabını 16 Ekim 1843'te yapmıştır.

Volta elektrik pilini 1799-1800 kışının başlarında icat etmiştir. Elektroforu ise 1775 baharında geliştirmiştir. 1784 yılının kasım ayının ilk günlerinde, organik fermantasyonlarda hidrojen oluşumunu keşfetmiştir. Eudiyometre icadı da mayıs dolaylarında, yani ilkbaharda gerçekleşmiştir. Aynı yılın nisan ayında (1777), Barletta'ya gönderdiği ünlü mektubunda elektrikli telgrafı önceden sezinlemiştir. 1788 baharında ise büyük iletkenini yapmıştır.

Luigi Brugnatelli galvanoplastiyi 1806 yılının kasım ayında bulmuştur; bu bilgi, avukat Zanino Volta'nın dedesinin yazışmaları arasında bulduğu bir mektupta yer almaktadır. Nicholson metallerin Volta pili aracılığıyla oksitlenmesini 1800 yazında keşfetmiştir.

Galvani'nin el yazmaları incelendiğinde, bağırsak gazları üzerindeki çalışmalarına 1713 yılının aralık ayında başladığı görülmektedir. Soğukkanlı hayvanların sinirleri üzerinde atmosferik elektriğin etkisi üzerine yaptığı ilk çalışmalar, kendi ifadesine göre, "1776 yılının 26 Nisan günü saat 20'de" başlamıştır. 1786 yılının eylül ayındaysa kurbağa kasılmaları üzerine deneylerine başlamış ve bu çalışmalar galvanizm teorisinin temellerini oluşturmuştur. 1780 yılının kasım ayında,

31 Hoefer, *Histoire de la Chimie*, 1869.

32 *Briefe an Schiller.*

kurbağaların kasılmalarının yapay elektrikle nasıl meydana geldiğine dair deneylerini yayımlamıştır.[33]

Lagrange'ın Boncompagni tarafından yayımlanan el yazmalarından, Varyasyonlar Hesabı fikrini ilk kez 12 Haziran 1755'te ortaya attığını; Analitik Mekanik fikrini 19 Mayıs 1756'da şekillendirdiğini; titreşen teller problemine dair çözümünü ise 1759 yılının kasım ayında bulduğunu öğreniyoruz.[34]

Spallanzani'nin Reggio Belediye Kütüphanesi'nde inceleme fırsatı bulduğum el yazmalarından, küflerle ilgili gözlemlerine 26 Eylül 1770'te başladığı anlaşılmaktadır. Kendi ifadesiyle, 8 Mayıs 1780'de "soğuğun etkisiyle uyuşuk hâle gelen hayvanları incelemeye" koyulmuştur. 1776 yılının nisan ve mayıs aylarında, bazı hayvanların eşeysiz üredi̇ğini bulgulamıştır. 2 Nisan 1780 günü, yumurtlama konusunda yapılan deneyler, daha doğrusu çıkarımlar açısından en verimli günüydü; aynı gün tam kırk üç gözlem yaptıktan sonra şunları yazmıştır: "Yumurtaların rahimde döllenmediği; sperm hücrelerinin dışarı atıldıktan sonra bir süre döllenmeye elverişli kaldığı; veziküler sıvının da en az meni kadar döllendirici olduğu; şarap ve sirkenin döllenmeye karşıt etkiler gösterdiği açıkça görülmektedir." Bu olağanüstü deneylerin oluşumuna tanıklık etmemizi sağlayan bu ilginç müsveddesi şunu da eklemeden geçmiyor: "Sabırsızlık daha fazla sonuç çıkarmama izin vermiyor." 7 Mayıs 1780'de, döllenme için azıcık miktarda spermin yeterli olduğunu bulgulamıştır. Bonnet'ye yazdığı bir mektup, Spallanzani'nin 1771 baharında kalbin kan dolaşımı üzerindeki etkisini inceleme fikrine kapıldığını göstermektedir. 1773 yılının mart ayında tekerlekli kurtlar üzerine çalışmaya başlamış, Mayıs 1781 tarihli el yazmalarında ise kurbağaların yapay döllenmesi üzerine 161 yeni deney planı sunmuştur.

33 Gherardi, *Rapporti sui Manoscritti di Galvani*, 1839.

34 Schiaparelli, *Intorno Alcune Lettere inedite di Lagrange*, 1877.

Géoffroy Saint-Hilaire organizmaların türdeşlikleri üzerine ilk fikirlerini şubat ayında geliştirmiştir. Davy, iyotu aralık ayında keşfetmiştir. Humboldt, 1796 yılının kasım ayında manyetik iğne üzerinde ilk gözlemlerini yapmış, 1793 yılının mart ayında ise organik liflerin uyartılabildiğini bulgulamıştır.[35] *Kosmos* adlı kitabının ön sözünü ekim ayında dikte ettirmiştir.[36] Gay-Lussac, 1801 yılının temmuz ayında balık kemiklerindeki florik asidi keşfetmiş; aynı ay içinde şapın (alüminyum sülfat) analizini tamamlamıştır.[37] Morton, 1846 yılının eylül ayında ameliyatlarda anestezi yapmak için sülfürik eteri kullanmıştır. Armstrong, 1840 yılının ekim ayında ilk hidroelektrik makineyi icat etmiştir.[38]

Matteucci, galvanoskopla yaptığı deneylerini 1830 yılının temmuz ayında gerçekleştirmiştir; torpido balıkları üzerine çalışmalarını 1836 ilkbaharında, elektro-motor kaslarla ilgili deneylerini ise 1837 yılının temmuz ayında yürütmüştür. 1835 yılının mayıs ayında asitlerin parçalanmasıyla ilgili deneylerini yapmış, 1837 yılının mayıs ayında elektriğin hava üzerindeki etkisini saptamıştır. 1833 yılının haziran ayında ise ısı ve manyetizma üzerine deneylerini tamamlamıştır.[39]

Bu uzun ve yorucu listeyi sabırla takip eden okur şu kanaate varabilir: Birçok dehanın bir bakıma kendine özgü bir kronoloji, yani en çok gözlem yaptığı, en büyük keşiflerini gerçekleştirdiği veya en güzel estetik eserlerini verdiği özel bir mevsim ya da ay bulunmaktadır. Spallanzani için bu dönem ilkbahardır; Giusti ve Arcangeli mart ayında, Lamartine ağustosta, Carcano, Byron ve Alfieri eylülde, Malpighi ve Schiller haziran ile temmuzda, Hugo mayısta, Béranger ocakta, Belli kasımda, Melli nisanda, Volta kasım ve aralıkta, Galvani nisanda, Gambart temmuzda, Peters ağustosta,

35 Humboldt, *Correspondence*, Paris, 1868.
36 *Letters from Humboldt to Varnhagen.*
37 Arago, *Notices Biographiques*, 1855.
38 Whewell, *History of the Inductive Sciences*, 1857.
39 N. Bianchi, *Vita di Matteucci*, Floransa, 1874.

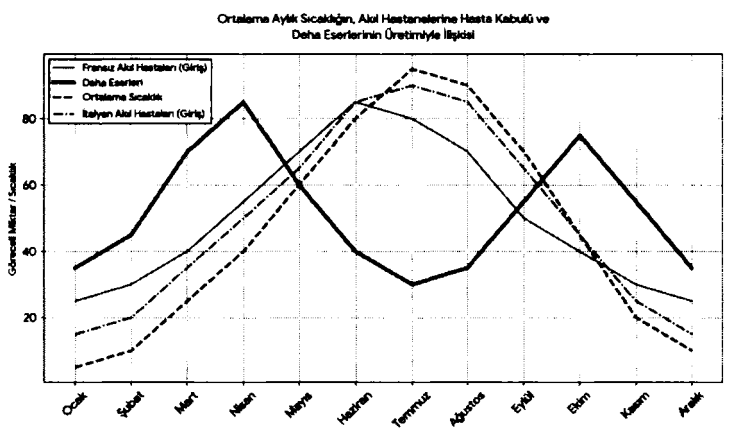
Luther mart ve nisanda, Watson ise eylülde en üretken oldukları dönemleri yaşamışlardır.

Şiir, müzik, heykel ve doğa keşifleri gibi, ortaya çıkış tarihleri kesin olarak belirlenebilen çeşitli entelektüel yaratımlara baktığımızda, daha genel kapsamlı bir tür spesifik kronoloji, bir tür entelektüel takvim ortaya çıkar. Bu durumu aşağıdaki tabloda daha açık biçimde göreceğiz:

	Edebi ve Sanatsal Eserler	Astronomik Keşifler[40]	Fiziksel, Kimyasal ve Matematiksel Keşifler	Toplam
Ocak	101	37	–	138
Şubat	82	21	1	104
Mart	104	45	5	154
Nisan	135	52	5	192
Mayıs	149	35	9	193
Haziran	125	24	5	154
Temmuz	105	52	5	162
Ağustos	113	42	–	155
Eylül	138	47	5	190
Ekim	83	45	4	132
Kasım	103	42	5	150
Aralık	86	27	2	115

40 Küçük gezegenler kataloğu *Annuaire du Bureau des Longitudes* (Paris, 1877-78) adlı eserden alınmıştır. Kuyruklu yıldızlar listesi ise Carl'ın *Repertorium der Cometen Astronomie* (Münih, 1864) adlı çalışmasından alınmıştır. Bu liste, Hevelius tarafından 1672 yılında keşfedilen kuyruklu yıldızla başlar ve Donati tarafından 23 Temmuz 1864'te keşfedilen kuyruklu yıldızla sona erer. Gambart'ın kuyruklu yıldızları, daha önce ayrıca sıralandıkları için bu listeye dâhil edilmemiştir. Küçük gezegenlerdeki koşullara benzerliği korumak için, Carl'ın bir kâşif göstermediği tüm kuyruklu yıldızlar (önceden yapılan hesaplamalarla beklenen ya da halk tarafından çıplak gözle görülenler dâhil) bu listeye alınmamıştır. Öte yandan birden fazla gözlemci tarafından birbirlerinden habersiz olarak aynı anda keşfedilen kuyruklu yıldızlar listemize dâhil edilmiştir. Zira burada öncelik değil, keşfin psikolojik anı önem taşımaktadır. Şubat, mayıs ve aralık aylarında keşfedilen üç kuyruklu yıldız, güney yarımkürede bulunmuştur; bu nedenle mevsime göre sırasıyla ağustos, kasım ve haziran aylarına kaydedilerek değerlendirmeye alınmışlardır

Hemen göze çarpan ilk şey, estetik yaratıcılık açısından en verimli ayın mayıs olduğudur; onu eylül ve nisan izler. En düşük verimlilik ise şubat, ekim ve aralık aylarında görülür. Bu durum astronomik keşiflerde de kısmen tekrar eder ama burada nisan ve temmuz öne çıkar. Fiziksel keşiflerde ise estetik yaratımlarda olduğu gibi mayıs, nisan ve eylül ayları ilk sırayı alır. Bu tablo bize, tıpkı delilikte olduğu gibi, yüksek sıcaklık aylarından ziyade sıcaklığın yeni artmaya başladığı ilkbahar aylarının avantaj sağladığını, aynı şekilde barometrik dalgalanmaların en büyük olduğu ayların çok sıcak ya da çok soğuk aylardan daha etkili olduğunu göstermektedir.



Eğer bu verileri mevsimlere göre gruplarsak -ki bu, ayı kesinkes belirtilemeyen diğer verileri de dâhil etmemize olanak sağlayacaktır-, edebi ve sanatsal ürünlerin en çok ilkbaharda (388), sonra yazın (347), ardından sonbaharda (335) ve en az da kışın (280) üretildiğini görürüz.

Büyük fiziksel, kimyasal ve matematiksel keşiflerin çoğunluğu ilkbaharda (22) gerçekleşmiştir; ardından sonbahar (15) gelir; çok azı yazın (10) ve yalnızca 5'i kışın yapılmıştır. Astronomik keşifleri fiziksel ve diğer bilimsel keşiflerden ayırmamızın nedeni, tarihlerinin daha belirgin ve güvenilir

olmasıdır. Astronomik keşiflerin 135'i sonbaharda, 131'i ilkbaharda, 120'si yazın ve yalnızca 83'ü kışın yapılmıştır. Bütün bu 1871 büyük keşif birlikte değerlendirildiğinde ilkbahar 541 ile birinci sıradadır; ardından sonbahar (485), yaz (477) ve kış (368) gelir.

Açıkça görünen o ki, gerek dehanın yarattığı ürünlerde gerekse organik doğadaki oluşumlarda ilk sıcak aylar apaçık şekilde baskınlık sergilemektedir. Ancak hem nicelik hem de nitelik bakımından verilerin yetersizliği nedeniyle bu mesele kesin olarak çözülememektedir. Bununla birlikte, Amerika'nın keşfi ve galvanizmanın, barometrenin, teleskobun ve paratonerin icadı ilkbaharda gerçekleşmiştir. Yine ilkbaharda Michelangelo büyük karakalem resmini tasarlamış, Dante *İlahi Komedyası*'nı, Leonardo ışık üzerine kitabını, Goethe *Faust*'unu düşünmüştür. Keza ilkbaharda Kepler kendi adıyla anılan yasayı bulmuş, Milton büyük şiirini tasarlamış, Darwin büyük teorisini geliştirmiş ve nihayet Wagner de büyük müzik dramalarının ilki olan *Uçan Hollandalı*'yı bestelemiştir.

Ayrıca büyük şahsiyetlerin çalışmalarını gün gün izleyebildiğimiz nadir örneklerde de onların üretkenliğinin sıcak aylarda arttığını, soğuk aylarda ise azaldığını görüyoruz. Nitekim Spallanzani'nin günlükler, özellikle de küf, sindirim ve döllenme üzerine araştırmalar yaptığı 1777-78 ve 1780-81 yılları incelendiğinde, martta 50, nisanda 65, mayısta 143, haziranda 41, ağustosta 33 ve eylülde 24 gün gözlem yaptığı; buna karşılık aralıkta 17, kasımda 10, ocakta 18, temmuzda 17 ve şubatta yalnızca 2 gün gözlem yaptığı görülmektedir.

Malpighi'nin otuz dört yıl boyunca günbegün tuttuğu ilginç gözlem günlüğünü incelediğimizde aylara göre dağılımın şu şekilde olduğunu görürüz: temmuz 71 gün, haziran 66, mayıs 42, ekim 40, ocak 36, eylül 34, nisan 33, mart 31, ağustos 28, kasım 20, aralık 13.[41] Demek ki dört yüzün

41 Atti, *Delia Vita ed opere di Malpighi*, Bolonya, 1774.

üzerinde gözlemin arasında kış aylarında yapılanlar beşte birinden daha azdır.

Galvani'nin Gherardi tarafından incelenmiş el yazmalarına bakılırsa, 1772-1781 yılları arasında sinir uyarılabilirliği, kas hareketleri, kulak yapısı, kulak kemiği ve işitme organına dair araştırmalarının neredeyse tamamı nisan ayında yapılmıştır. Katarakt üzerine çalışmaları marta, görme sağlığına dair çalışmaları ise ocak ayına aittir. Nisan ayının bu belirgin baskınlığı, önceki örneklerde olduğu kadar kesin olmasa da yine de dikkat çekicidir.

Bu sonuçlara karşı ileri sürülebilecek itirazları tahmin edebiliyorum: verilerin azlığı ve şüpheli oluşu, zihinsel yaratımın hesaplamaya pek de elverişli olmayan üstün ve özgün olguları istatistiklerin dar çemberine dâhil etme cüreti. Bu tür itirazlar, istatistiklerin yalnızca büyük sayılarla -belki de nicelik açısından dikkate değer ama nitelik açısından o kadar önemli olmayan şeylerle- ilgilenebileceğini düşünenler için bir ağırlık taşıyabilir. Bu kişiler, sanki rakamlar başka tüm olgular gibi senteze tabi tutulabilecek gerçekler değilmiş ve düşünür için anlamlı birer malzeme olamazmış gibi, veriler üzerine yapılacak her türlü akıl yürütmeyi *peşinen* reddederler. Oysa benim ortaya serdiğim bu örnekler, her ne kadar çok sayıda olmasa da her halükârda salt varsayımlardan veya yazarların münferit ifadelerinden daha değerlidir, özellikle de onlarla tutarlılık gösterdiği ve yeni bir psikometereolojik araştırma dizisi için cesaret verici bir başlangıç sunduğu göz önüne alındığında.

Zaten deha ürünlerinin sayısının büyük rakamlara ulaşmadığı söylenebilir.

Bununla birlikte, onların birçoğunda yaratıcı eylemin tarihinin, ruhsal durumdan bağımsız, tamamen tesadüfi koşullarla bağlantılı olabileceği de doğrudur. Nitekim doğa bilimciler sıcak aylarda gözlem ve deney yapmak için daha fazla olanak bulurlar. Aynı şekilde, ekinoks gecelerinin uzunluğu

ve dengeli oluşu, sisli havalarda gözlem yapmanın zorluğu, aşırı sıcak veya aşırı soğuk günlerde hissedilen yorgunluk ve rahatsızlık da keşiflerin ilkbahar ve sonbaharda yoğunlaşmasını açıklayan etmenlerdir.

Ancak bunlar yegâne belirleyici etmenler değildir. Söz gelimi, anatomi uzmanları yıl boyunca, özellikle kış aylarında kadavra bulabilirler. Aynı şekilde, ışığın kırılma etkisinin daha az olduğu uzun ve açık kış geceleri, ılıman iklimlerdeki gökbilimciler için, bize daha fazla sayıda astronomik keşif sağlayan kuzey iklimlerinin sıcak yaz geceleri kadar elverişli olsa gerektir.

Ayrıca ölüm, doğum ve cinayet gibi olguların bile istatistiksel olarak yakından incelendiğinde tesadüfi koşullardan etkilendiği de iyi bilinir. Eğer bütün bu olgular aynı sonuca işaret ediyorsa, o zaman hepsinde ortak olan bir nedenin varlığını kabul etmemiz gerekir; bu neden de meteorolojik etkilerden başkası değildir.

Estetik yaratımlarla bilimsel keşifleri birlikte ele almamın sebebi, her ikisinin de en uzak gerçekleri bir araya getiren o ruhsal heyecan ve aşırı duyarlılık anıyla, haklı olarak üretken diye nitelendirilen o doğurgan anla, bilim insanlarıyla şairlerin birbirlerine genelde sanıldığından daha yakın oldukları o anla ilintili olmasıdır. Spallanzani'nin deneylerinde, Herschel'in ilk gözlemlerinde, Leverrier ve Schiaparelli'nin hipotezle başlayıp gözlem ve hesaplamayla aksiyomlara dönüşen büyük keşiflerinde o cesur hayal gücünün etkisi yadsınamaz. Littrow'un Vesta'nın keşfi bağlamında belirttiği gibi: Bu keşif tek başına ne şansın ne de dehanın ürünüdür, doğrusu, şansın desteklediği dehanın ürünüdür. Piazzi'nin keşfettiği yıldız, Zach tarafından da görülmüştü ama Zach, Piazzi kadar büyük dehaya sahip olmadığı veya zihninin yeterince açık olmadığı bir anında olduğu için söz konusu yıldızı önemsememiştir. Secchi'nin de belirttiği gibi, güneş lekelerinin keşfi zaman, sabır ve şans gerektiriyordu; ama

onların asıl kuramlarını oluşturmak için deha gerekiyordu. Arago'nun vurguladığı üzere, kim bilir kaç tane bilgili doğa filozofu bir ırmakta yol alırken gemi direğinin tepesindeki metal kanadın çırpılma hareketini görmüş ama bir tek Bradley bu hareketten yola çıkarak ışık sapmasının yasasını bulmuştur. Aynı şekilde kim bilir kaç ressam çirkin bir hamal yüzü görmüştür ama onlar Leonardo gibi bir Yahuda çizememiştir; yahut bir portakal gördüğü hâlde Mozart'ın *Don Giovanni*'sindeki o eşsiz kavatinayı besteleyememiştir.

Bununla birlikte, son bir itiraz daha var ki, bu diğerlerinden daha ciddi görünmektedir: Hemen hemen bütün büyük düşünsel yaratımlar ve modern fiziğin tüm keşifleri, bilim insanlarının ve onların öncüllerinin yavaş adımlarla sürekli düşünme süreçlerinin sonuçlarıdır. Dolayısıyla bir tür derleme oluşturan bu eserlerin kronolojisini kesin olarak belirlemek kolay değildir; çünkü söz konusu tarihler, gebe kalma anını değil, doğum anını gösterir. Ne var ki bu itiraz insan deneyiminin neredeyse her olgusu için geçerlidir, hatta en ani olgular için bile geçerlidir. Örneğin, döllenme olgusu organizmanın iyi beslenmesine ve kalıtıma bağlıdır; delilik ve ölüm bile ani, hatta tesadüfi koşullarla ortaya çıkıyor görünse bile bir yandan hava durumuna, diğer yandan organik koşullara bağlıdır; öyle ki çoğu zaman kesin tarihin doğumda belirlendiği söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM
DEHA ÜZERİNDEKİ İKLİMSEL ETKİLER

Büyük Merkezlerin Etkisi – Irk ve Sıcak İklimler – Büyük Ustaların Dağılımı – Orografik[1] Etkiler – Sağlıklı Irkın Etkisi – Uzun Boy ile Deha Arasındaki İlişki – Açıklamalar

Buckle, bilim insanlarının aksine sanatçıların çoğunun volkanik bölgelerde yetiştiğini düşünüyordu.[2] Jacoby ise değerli bir monografisinde[3] üstün zekâlı bireylerin en çok kentsel nüfusun yoğun olduğu yerlerde bulunduğunu saptamıştır. Irkın (örneğin, Latin ve Yunan ırkları çok sayıda büyük insan yetiştirmiştir), siyasal ve bilimsel mücadelelerin, zenginliğin ve edebi merkezlerin dehanın ortaya çıkışında büyük rol oynadığı inkâr edilemez. Atina, Siena ve Floransa'daki siyasal mücadelelerin ve zengin özgürlük ortamının, antik çağlarda diğer dönemler ve ülkelerde olduğundan daha güçlü bir deha profili sergilemesine katkıda bulunmadığını kim iddia edebilir?

Ancak meteorolojik olayların dehanın ürünleri üzerindeki baskın etkisini anımsadığımızda, atmosfer ve iklim koşullarına daha da önemli bir yer ayrılması gerektiği ortaya çıkar.

Büyük Merkezlerin, Irkın ve Sıcak İklimlerin Etkisi. Bu bağlamda Avrupa'da, özellikle de İtalya'da, büyük sanatçıların dağılımını incelemek anlamlı olabilir.

1 Yeryüzündeki dağ ve yükselti sistemlerinin oluşumu, dağılışı ve özelliklerini inceleyen coğrafya dalı

2 *History of Civilisation*, i.

3 *Etudes sur la Selection*, Paris, 1881.

Müzisyenler için Fétis[4] ve Clément'in[5] kitaplarından, ressam ve heykeltıraşlar içinse Ticozzi'nin iki sözlüğünden yararlandım.[6] İşte sonuçlar:

AVRUPA'DA MÜZİSYENLER

Ülke	*Sayı*	*Milyon kişi başına oran*
İtalya	1210	40,7
Belçika	98	16,7
Almanya	650	13,8
Fransa	405	10,7
Hollanda	31	7,7
Yunanistan	15	7,5
İsviçre	20	7,0
Danimarka	14	6,6
Avusturya	239	6,5
İngiltere	149	4,6
Portekiz	17	3,6
İspanya	62	3,5
İrlanda	7	1,4
Rusya	34	0,4
İsveç	9	0,2

İtalya'dan sonra en çok müzisyen yetiştiren ülkeler Belçika, Almanya ve Fransa'dır; bunlar aynı zamanda nüfus yoğunluğu en fazla olan ülkelerdir. En az müzisyen çıkaran ülkeler ise İrlanda, Rusya ve İsveç'tir; bu ülkelerden özellikle Rusya ve İsveç'in nüfus yoğunluğu çok düşüktür. İspanya ve Yunanistan'ın Almanya'ya kıyasla oldukça düşük oranları dikkate alındığında, volkanik toprakların ve Latin ırkının etkisi açıkça görünmemektedir.

Buna karşın, müzisyenlerin İtalya'daki çeşitli bölgelere dağılımını incelediğimizde, sıcak ve anakara bölgelerin ilk sırada geldiğini hemen görürüz; onları Emilia ve Veneto bölgeleri izler. Piyemonte, Marche ve Umbria daha aşağıdadır;

4 *Biographie Universelle des Musiciens*, Paris, 1868-80.

5 *Histoire des Musiciens Célèbres*, Paris, 1878.

6 *Dizionario det Pittori*, 1858.

Sardinya ise hiç yoktur. Öte yandan orografik etkiler hakkında yeterince açık bir fikre ancak iller tek tek ele alındığında ulaşılabilir.

Napoli	216	Mantova	19
Roma	127	Modena	19
Venedik	124	Cremona	17
Milano	95	Palermo	17
Bolonya	91	Novara	17
Floransa	70	Bergamo	16
Lucca	37	Bari	16
Parma	34	Ferrara	15
Cenova	30	Padova	15
Torino	27	Pisa	13
Verona	24	Reggio	12
Brescia	22	Piacenza	11
Siena	10	Messina	3
Ravenna	10	Rovigo	3
Vicenza	10	Chieti	3
Perugia	9	Foggia	2
Pesaro	9	Cuneo	2
Alessandria	8	Pavia	2
Treviso	8	Massa	2
Katanya	7	Teramo	2
Arezzo	6	Siraküza	2
Lecce	6	Ascoli	2
Como	5	Campobasso	2
Ankona	5	Belluno	1
Udine	5	Catanzaro	1
Macerata	5	Avellino	1
Caserta	4	Potenza	1
Livorno	3	Reggio-Calabria	1
Forli	3	Caltanissetta	1

Böylece en kalabalık merkezlerin, neredeyse tüm büyük şehirleri içeren eyaletlerin öne çıktığını dikkat çekici bir şekilde görürüz; istisnalar ise Piyemonte, Sardinya ve Sicilya'dır. Bu noktada Napoli, Roma, Venedik, Milano, Bolonya, Floransa, Lucca, Parma ve Cenova'nın adını anmak yeterlidir.

Burada açıkça sağlıklı, sıcak, denize kıyısı olan ve özellikle yüksek bölgelerin etkisini görmekteyiz; bu etki çoğu zaman uygarlık ve büyük şehir merkezlerinin etkisiyle yarışacak düzeye gelmektedir. İlk sıralarda yer alan şehirlerin 9'da 7'si büyük şehirlerdir. İkinci sırada ise Palermo, Bari ve Katanya gibi önemli şehirler, özellikle volkanik olan büyük deniz şehirleri ve Bergamo, Brescia, Verona, Vicenza, Perugia ve Siena gibi dağlık bölgeler öne çıkar. Irksal etki burada açık değildir; ancak özellikle sıcak bölgelerde Berberi ve Sami ırklarının sanatı pek desteklemediği görülmektedir, bu da Sardinya, Calabria ve Sicilya'da müzisyenlerin azlığını açıklayabilir. Buna karşın Greko-Romen ve Etrüsk ırklarının daha fazla sanatsal yeteneğe sahip olduğu göze çarpmaktadır; bu da Napoli, Roma, Lucca ve Bolonya'nın üstünlüğünü açıklamaktadır. Buckle'a göre, sanatsal yaratıcılıkta önemli rol oynayan depremlerin etkisi ise burada pek belirgin değildir. Napoli ve Aversa birinci sırada yer alıyorsa bu ırk ve iklimle açıklanabilir; fakat deprem sayısının çok fazla olduğu Calabria için aynı durum geçerli değildir.

Büyük Ustaların Dağılımı. Sayısal çokluk her zaman niteliksel üstünlüğe karşılık gelmez; Bellini ve Rossini gibi isimlerin çıktığı bölgelerin aynı zamanda en verimsiz merkezler olarak görünmesi bu durumu açıkça ortaya koyar. Öte yandan tek bir büyük dehanın ortaya çıkması, yüzlerce vasat insanın doğumundan çok daha değerlidir.

Büyük bestecilerin oranını dikkate aldığımız takdirde, en elverişli bölgelerin sıcak ve denize kıyısı olan bölgeler olduğunu görüyoruz; bu noktada özellikle Napoli, onu yakından takip eden Roma, Parma, Milano ve Cremona öne çıkar. Burada nüfus yoğunluğu ve okul etkisi iklimden sonra üçüncü sırada yer almaktadır.

Nitekim Clément ve Florimo'nun kitaplarına baktığımızda,[7] 118 büyük besteci arasında 44'ünün -yani üçte birinden

7 *La Scuola Musicale di Napoli*, 1883.

fazlasının- İtalya'ya ait olduğu; bunların da 27'sinin -yani yarıdan fazlasının- Sicilya (Scarlatti, Pacini, Bellini) ile Napoli ve civar bölgelerden, özellikle Aversa'dan (Jomelli, Stradella, Piccinni, Leo, Feo, Vinci, Fenaroli, *opéra-bouffe*[8] türünün mucidi Speranza, Contumaci, Sala, Caffaro, Duni, Sacchini, Carafa, Paisiello, Cimarosa, Zingarelli, Mercadante, Durante, iki Ricci ve Petrella) çıktığı görülür. Bu dağılım, kuşkusuz, Yunan kökenli ırkın ve sıcak iklimin etkilerini göstermektedir. Geriye kalan 17 bestecinin bir kısmı Kuzey İtalya'ya (Donizetti, Verdi, Allegri, Frescobaldi, iki Monteverdi, Salieri, Marcello, Paganini – son üçü kıyı kentlerinden), diğerlerinin hepsi Orta İtalya'ya aittir; Palestrina ve Clementi Roma'ya, Spontini, Lulli ve Pergolesi ise Perugia ve Floransa'ya aittir.[9]

Eğer en büyük bestecileri yetiştirip buna karşılık nispeten az sayıda küçük ustaya sahip bölgeleri karşılaştırırsak, Pesaro, Catania, Arezzo ve Alessandria'nın öne çıktığını görürüz. Hem büyük müzik dehalarının hem de sıradan bestecilerin çok sayıda bulunduğu bölgeler ise Napoli, Roma, Parma, Floransa, Milano, Cremona ve Venedik'tir. Burada da sıcak deniz ikliminin, Grek-Etrüsk ırklarının ve büyük merkezlerin etkisi açıkça görülmektedir (7 bölgenin 5'i bu özellikleri taşır).

Resim sanatında da gerek sayı gerekse ün açısından büyük şehirlerin öne çıktığını görüyoruz; Sardinya ve Sicilya bu durumun istisnalarıdır. Sayı bakımından Bolonya, Floransa, Venedik ve Milano başı çeker; hem sayı hem ün açısından Floransa, ardından Verona, Napoli, Roma ve Venedik önde gelir. Büyük şehirlerden sonra, rakımlı bölgeler sanatçı sayısı bakımından üst sıralarda yer alır. Perugia, Arezzo, Siena, Udine, Verona, Vicenza, Parma ve Brescia bu bağlamda örnek gösterilebilir.

---

8 Opéra-bouffe: Taşlamalı güldürü operası (çn.)

9 Bkz. benim *Pensiero e Meteore*, 1872, ve *Archivio di Psichiatria*, 1880, s. 157.

Bolonya	262	Reggio	29
Floransa	252	Pisa	29
Venedik	138	Treviso	24
Milano	127	Ascoli	23
Roma	100	Novara	22
Cenova	100	Pavia	20
Napoli	95	Mantova	19
Ferrara	85	Forli	19
Verona	83	Como	17
Siena	73	Ancona	16
Perugia	68	Alessandria	15
Cremona	65	Belluno	13
Modena	61	Macerata	13
Pesaro	61	Piacenza	6
Brescia	50	Caserta	6
Torino	46	Rovigo	5
Messina	43	Palermo	4
Padova	40	Salerno	3
Parma	39	Lecce	3
Vicenza	39	Cuneo	3
Lucca	38	Massa	3
Bergamo	37	Katanya	2
Udine	36	Livorno	1
Arezzo	33	Aquila	1
Ravenna	30	Siraküza	1

Heykeltıraşlar ve mimarlar söz konusu olduğunda da benzer ilişkiler gözlemlenir. Yine büyük uygarlık merkezleri ve dağlık bölgeler ön plana çıkar; özellikle Floransa, ardından Milano, Venedik, Napoli, Como, Siena, Verona ve Massa; üçüncü sıradaysa Arezzo, Perugia, Vicenza, Bergamo, Macerata, Katanya ve Palermo gelir.[10]

Özetlemek gerekirse: En önemli rolü sıcak iklimin, büyük uygarlık merkezlerinin, dağlık ve deniz kıyısındaki bölgelerin oynadığını görmekteyiz; ayrıca Yunan ve Etrüsk ırklarının

10 Ressamlarla ilgili farklılık, Udine'in zayıflığı ve Katanya ile Palermo'nun üstünlüğüyle ilintilidir.

etkisinin de bir ölçüde dikkate alınması gerekir. Büyük dehaların ortaya çıktığı bölgeler ile ikinci sınıf dehaların çıktığı bölgeler arasında sabit bir ilişki yoktur; bunun tek istisnası Napoli ve Floransa'dır. Floransa için ayrıca bireysel enerjileri harekete geçiren ve besleyen yerel yönetimin etkisi dikkate alınmalıdır; bu esas nedene sanatsal eğilimi, ırkı ve iklim güzelliğini -tıpkı Atina'da olduğu gibi- eklemek gerekir. Hiç şüphesiz resim ve heykel sanatında Floransa tartışmasız bir üstünlüğe sahiptir; bu noktada Donatello, Michelangelo, Verrocchio, Baldinelli, Coccini, Cellini, Giotto, Masaccio, Andrea del Sarto, Salviati, Allori, Bronzino, Pollaiolo ve Fra Angelico gibi isimleri anmak yeterlidir.

Orografik Etki. Sıcaklık ve büyük merkezlerin etkisinden sonra, hafif hava basıncının etkili olduğu dağlık ama aşırı yüksek olmayan bölgelerin etkisi gelir.

Tek başına bu iklimsel etki, Toskana tepelerinde, özellikle Pistoja, Buti ve Valdontani çevresindeki çobanlar ve köylüler arasında neden bu kadar çok şairin, özellikle doğaçlama yapan şairin (improvvisatori), hatta kadın şairin bulunduğunu açıklayabilir. Bu noktada Giuliani'nin *Sulla Lingua parlata in Toscana* [Toskana'da Konuşulan Dil Üzerine] adlı kitabında bahsettiği çoban kadını ve Frediani ailesini anmak yeterlidir; bu ailede baba, dedeler ve oğullar hep şairdir; içlerinden biri hâlâ hayattadır ve eski Toskana şairleriyle yarışacak dizeler yazmaktadır. Oysa aynı ırktan gelip ovada yaşayan köylüler arasında, bildiğim kadarıyla, benzer bir olguya rastlanmamaktadır.

Bütün düzlük ülkeler -Belçika, Hollanda ve Mısır gibi- dâhi kişiler bakımından yetersizdir; çok yüksek dağlarla çevrili olan ve endemik olarak kretenizm ve guatrdan etkilenmiş İsviçre ve Savoy gibi ülkeler de öyledir; bataklık bölgeleri ise deha açısından daha da fakirdir. İsviçre'nin sahip olduğu az sayıda deha, ancak ırkın Fransız ve İtalyan göçmenlerle karışarak guatr etkisini yenmesinden sonra doğmuştur. Bonnet,

Rousseau, Tronchin, Tissot, De Candolle, Burlamagni, Pestalozzi, Sismondi. Urbino, Pesaro, Forli, Como ve Parma gibi şehirler, İtalya'nın en eski ve en önemli üniversite şehirlerinden olan Pisa, Padova ve Pavia'ya kıyasla hem daha fazla hem de daha ünlü deha yetiştirmiştir; bu noktada Raphael, Bramante, Rossini, Morgagni, Spallanzani, Muratori, Falloppio ve Volta gibi isimleri anmak yeterlidir.

Ancak daha kesin örneklere geçecek olursak, ılıman bir iklimin yaşandığı ve özellikle tepeler üzerine kurulu bir şehir olan Floransa'nın, İtalya'ya en görkemli büyük insanlar topluluğunu kazandırdığını görürüz: Dante, Giotto, Machiavelli, Lulli, Leonardo, Brunelleschi, Guicciardini, Cellini, Fra Angelico, Andrea del Sarto, Nicolini, Capponi, Vespucci, Viviani, Lippi, Boccaccio, Alberti, Dati, Alamanni, Rucellai, Ghirlandaio ve Donati. Buna karşın, en az Floransa kadar elverişli bilimsel koşullara sahip olup gelişmiş bir üniversiteye ev sahipliği yapmasına rağmen Pisa, birkaç asker ve devlet adamı hariç (ki bunlar da Pisa'nın düşüşünü güçlü müttefiklerle dahi engelleyememiş, az sayıda ve düşük çaplı kişilerdir) yalnızca Nicola Pisano, Giunta ve Galileo'yu (ki Galileo her ne kadar orada doğmuş olsa da ailesi Floransalıydı) bize sunabilmiştir. Hâlbuki Pisa ile Floransa arasındaki tek fark, Pisa'nın bir ova üzerinde kurulu olmasıdır.

Lombardiya'da, Bergamo, Brescia ve Como gibi dağlık ve göl çevresindeki bölgeler, düz bölgelere göre daha fazla büyük adam yetiştirmiştir; bu noktada Bernardo Tasso, Mascheroni, Donizetti, Tartaglia, Ugoni, Volta, Parini, Appiani, Mai ve Cagnola gibi isimleri anabiliriz. Buna karşın, Aşağı Lombardiya yalnızca Alciato, Beccaria, Oriani, Cavalleri, Aselli ve Bocaccini gibi birkaç isim sunabilir. Bir tepe şehri olan Verona ise Maffei, Paolo Veronese, Catullus, Pliny, Fracastoro, Bianchini, Sammicheli, Cagnola, Tiraboschi, Brusasorsi, Lorgna ve Pindemonte gibi isimleri yetiştirmiştir; birinci sınıf sanatçıları, ekonomistleri ve düşünürleri bir yana

bıraksak bile (ki bir tek Trezza'yı anmak bile yeterlidir), çok güvenilir bir belgede belirtildiğine göre,[11] 1881 yılında Verona'da 160 şair vardı ve bunların çoğu ortalamanın epey üzerinde bir seviyeye yükselmişti. Buna karşılık, zengin ve öğrenim düzeyi yüksek Padova, İtalya'ya yalnızca Livy, Cesarotti, Pietro d'Abano ve birkaç başka isim kazandırabilmiştir.

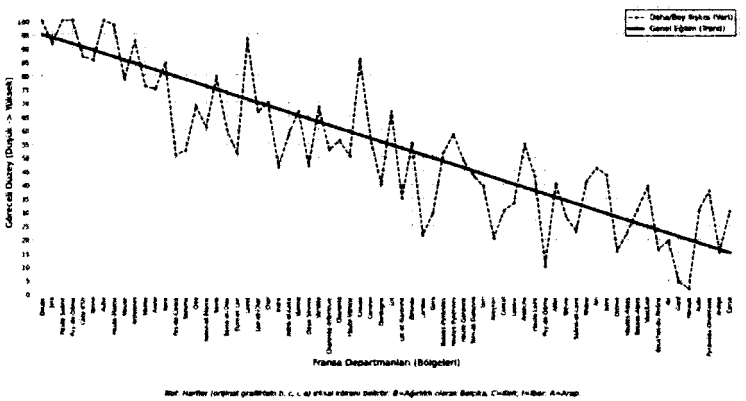
Hem sıcak deniz ikliminin hem de dağlık iklimin avantajlarını bir araya getiren Cenova ve Napoli, sayıca olmasa da nitelik bakımından Floransalılar kadar dikkate değer dehalar yetiştirmiştir; bunlar arasında Kolomb, Doria, Mazzini, Paganini, Vico, Caracciolo, Pergolesi, Genovesi, Cirillo ve Filangieri gibi isimler sayılabilir.

İspanya'da ise sıcak iklimin etkisi apaçık hissedilmektedir. Barselona dâhil tüm Katalonya, vakur bir halkı olmasına rağmen sanatçı yetiştirmemiştir; hepi topu bir şair yetişmiş, o da Petrarca'nın taklitçisi çıkmıştır. Buna karşın Sevilla, Cervantes, Velazquez ve Murillo'yu; Córdoba ise Seneca, Lucanus, Morales, Mina, Gongora ve Céspedes gibi hem ressam, hem heykeltıraş hem de şair olan birçok dâhiyi insanlığa kazandırmıştır.

Beard'ın belirttiğine göre,[12] Amerika Birleşik Devletleri'nde kuru ve değişken iklimin etkisi, kuzeyde dikkate değer bir ilerlemeci ruhu, bilgi sevgisini, kamusal hayatın canlılığını ve büyük bir yenilik arzusunu teşvik ederken; buna karşın güneyde pek değişmeyen nemli iklim muhafazakâr eğilimleri besler. Öyle ki Georgia'daki üreticiler yeni kumaşlar ve makineler için orada pazar bulmakta büyük zorluk çekerler; bu mallar kötü ya da kullanışsız oldukları için değil, sırf yeni oldukları için beğenilmez.

11 *Il Censimento dei Poeti Veronesi*, 31 Aralık, 1881.

12 *American Nervousness.*



Almanya'da koruyucu dağlar sayesinde ılıman ve sağlıklı iklime sahip bölgelerin sayıca en fazla ve nitelik bakımından en büyük şairleri yetiştirdiği gözlenmiştir. Main ve Neckar bölgeleri ılıman iklimi, zengin bitki örtüsü ve verimliliğiyle ünlüdür ve en büyük Alman şairleri bu bölgelerden çıkmıştır. Main, en büyük Alman şairi Goethe'yi ve bu devin gölgesinde kalmış olsa da dikkate değer yaratıcılığa sahip olan Klinger, Börne, Rickert ve Bettina von Arnim (Brentano soyadlı) gibi birçok ismi bağrından çıkarmıştır. Şanslı Neckar bölgesinde Schiller ve Victor von Scheffel doğmuştur; tüm Svabya topraklarında Wieland, Uhland, Justinus Kerner, Hauff, Schubart, Mörike, G. Schwab, Schelling, Miller ve Hölderlin gibi birçok şair ve düşünürle karşılaşırız. Almanya'da tepelik bölgelerin diğer bölgelere kıyasla daha fazla şair yetiştirdiğine dair örnekler şunlardır: Hanover (Klopstock, Stolberg, Iffland, Bürger, Leisewitz, Bodenstedt, Hoffmann von Fallersleben, iki Schlegel), Ren bölgesi (Heine, Jacobi, J. Müller, Brentano), Saksonya (özellikle Lessing, Körner, Gellert, Kästner, Rabener) ve Thüringen (Kotzebue, Rickert, G. Freytag, Heinse, Musäus, Gotter). Öte yandan, Almanya'nın düz veya sert iklimli bölgeleri az sayıda şair yetiştirmiştir.[13] Ancak Herder (Doğu Prusya'da Mohrungen),

13 Bkz. Sternberg, *Archivio di Psichiatria*, cilt x. 1889, s. 389.

M. von Schenkendorf (Tilsit), E. M. Arndt (Rügen), Luther (Eisleben), Paul Gerhardt (Gräfenhainichen), iki Humboldt, Paul Heyse, Tieck, Gutzkow (Berlin), Immermann (Magdeburg), Wilhelm Müller, Max Müller ve Moses Mendelssohn (Dessau) gibi istisnalar da mevcuttur. Westphalia her ne kadar dağlık olsa da şair bakımından fakirdir.

Sağlıklı Irkın ve Uzun Boyun Etkisi. Sanatçı yetiştiremeyen ya da çok az yetiştiren bölgeler, sıtma veya guatr gibi hastalıklarla malul bölgelerdir: Kalabriya, Sassari, Grosseto, Aosta, Sondrio, Avellino, Caltanisetta, Chieti, Siraküza ve Lecce. İtalya'daki büyük sanatçıların dağılımı ile uzun boyluluk dağılımını karşılaştırdığımızda, en yüksek ve en düşük noktaların dikkat çekici bir şekilde çakıştığını görürüz. Boy az önce saydığımız bölgelerde çok kısadır; buna karşılık Floransa, Lucca, Roma, Venedik, Napoli, Siena ve Arezzo'da çok uzundur. Bu durum, zekâ ile boy uzunluğu arasında doğrudan bir bağlantı olduğu için değil; başka bir yerdede de gösterdiğim gibi,[14] boyun etnik etkileri ortaya koymasının yanı sıra, kamu sağlığının en güvenilir göstergesi olduğu için böyledir. Ölüm istatistikleri guatr ve kretenizm gibi hastalıkların sonuçlarını yeterince göstermediği için sağlıkla doğrudan ilişkili değildir; zikrettiğimiz hastalıklar fiziksel ve zihinsel gelişimi engellese de ölüm oranını artırmaz.

İtalya'daki zorunlu askerlik muayenelerinin verilerini incelersek, iklimlerinin elverişliliği sayesinde -etnik etkilerden bağımsız olarak- en uzun boylu bireyleri en çok sayıda ve askerlik açısından çürük bireyleri de en az sayıda veren bölgelerin, aynı zamanda en fazla dâhi çıkaran bölgeler olduğunu görürüz; bunlar arasında Toskana, Ligurya ve Romagna öne çıkar. Öte yandan, uzun boylu bireylerin ve askerliğe elverişli kişilerin en az olduğu Sardinya, Basilicata

14 *Statura degli İtaliani*, 1874; *Della Influenza orografica nella Statura*, 1878.

ve Aosta Vadisi gibi bölgeler daha az deha yetiştirmiştir. Bu kurala istisna gibi duran Calabria ve Valtellina'da ise boy ortalaması kısa olmasına rağmen birçok dehaya rastlanır; fakat bu bireyler, bulundukları bölgelerin açıkta ya da yüksek konumda olması sayesinde mikrobik etkilerden korunmuştur, dolayısıyla Calabria ve Valtellina istisna olmaktan ziyade kuralı doğrulayan örneklerdir.

Bu etkinin çok açık gösterilebileceği bir başka ülke Fransa'dır. Nitekim Jacoby'nin derlediği 18. yüzyılda Fransa'da yetişen dâhiler listesi ile Broca ve Topinard'ın verdiği boy ortalamaları istatistiklerini[15] ve Bertillon'un her bir vilayet için sunduğu ölüm oranlarını karşılaştırırsak bu etkiyi açıkça görürüz.[16]

Hemen göze çarpan olgu, deha ile boy uzunluğu arasında açık bir paralellik olduğudur; 85 bölgenin yalnızca 11'i buna istisna teşkil eder. Bu 11 istisnanın bir kısmı büyük şehirlerdeki (Seine, Rhône ve Bouches-du-Rhône) yoğun nüfusla açıklanabilir. Bu büyük şehirler, İtalya örneğinde de gördüğümüz üzere, dehanın gelişiminden ziyade ortaya çıkışını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla Var, Hérault ve Bouches-du-Rhône'daki istisnalar, nüfus yoğunluğunun görece yüksekliği ve mikrobik etkilere rağmen güney ikliminin dehayı desteklemesiyle açıklanabilir. Öte yandan, Jacoby'nin Paris, Lyon ve Marsilya gibi büyük şehir yığınlarının olumlu etkisine dair görüşüne katılabilsek de bu etkinin diğer merkezlerde aynı ölçüde gözlemlenmediğini de belirtmek gerek. Nitekim Nord, Haut-Rhin, Pas-de-Calais ve Loire gibi bölgeler yoğun nüfusa sahip olmalarına rağmen deha açısından beklenen düzeye ulaşamamıştır; bunlar ancak üçüncü sırada gelirken, Loire ise ancak dördüncü sırada yer alabilmiştir.

15 *Etude sur la Taille.*

16 *Démographie de la France*, 1878.

Kilometrekare başına düşen nüfus:

Seine	3636.56	Manche	100.20
Rhône	224.40	Bouches-du-Rhône	92.27
Nord	213.40	Landes	33.80
Haut-Rhin	123.00	Lozère	27.39
Pas-de-Calais	108.60	Yüksek Alpler	23.40
Loire	106.38	Aşağı Alpler	21.90

Dehanın coğrafi dağılımı ile ölüm oranları karşılaştırıldığında boy uzunluğundaki kadar net bir örtüşme gözlenmez; burada 27 uyuşmazlık örneği söz konusudur. Bunun nedeni, ölüm oranı istatistiklerinin Ariège, Yüksek Alpler, Aşağı Alpler, Puy-de-Dôme, Pireneler ve Ardenler gibi bölgelerde görülen endemik kretenizmin etkisini yansıtmaması; oysa bu etki bodurluk ve guatr nedeniyle askerlikten muafiyetle açık biçimde kendini gösterirken, İtalya'daki Valtellina örneğinde olduğu gibi zayıf bir zekâyla beraber ortaya çıkar. Ayrıca ölüm oranı yüksek olan bütün bölgeler -özellikle sıtmanın yaygın olduğu Landes, Sologne, Morbihan ve Corrèze gibi yerler-, büyük merkezleri bir yana koyarsak, daha az sayıda deha çıkarmaktadır. Buna karşın, daha sağlıklı bölgeler daha çok deha çıkarmaktadır.

Orografik koşulların önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Languedoc gibi güneşli ve verimli topraklar, guatr etkisinden büyük ölçüde uzak kalabilmiş tüm dağlık bölgeler -Doubs, Côte-d'Or ve Ardenler- ya da boyun bodurlaşmadığı, yani endemik kretenizmin gelişemediği yerler (örneğin Jura), nüfus yoğunluğu, ırk ve sıcaklığın tüm etkileri bir kenara bırakıldığında, dikkat çekici oranda deha çıkarmaktadır. Bu durum, aşağıda yer alan tabloda açıkça görülmektedir; Corrèze, Puy-de-Dôme, Ardèche, Ariège, Yüksek Alpler ve Pireneler gibi bölgelerde guatr, kekemelik ve sağır-dilsizlik oranlarının yüksekliği kısa boylulukla örtüşmektedir.

Var, Vaucluse ve Hérault örneklerinde de görüldüğü gibi, güney iklimi, belki de daha verimli oluşu nedeniyle çok sayıda dâhi yetiştirmektedir. Öte yandan soğuk ama sağlıklı ve dağlık olan ülkeler -Jura, Doubs ve Meurthe- daha da yüksek sayılarda dâhi çıkarmaktadır. Aynı izotermal çizgi, dâhilerin bol olduğu Seine-Inférieure ve Seine-et-Oise'tan geçmektedir; buna karşılık Vosges bölgesinde neredeyse hiç dâhi yoktur. Yine aynı çizgi, deha bakımından çok zengin olan Calvados ve Ain'dan ve deha bakımından yetersiz kalan Sadne-et-Loire ve Cher'den de geçmektedir.

DAĞLIK BÖLGELER	Boy (1831-60) Muafiyet Derecesi	1.000 Kişide Büyük Yetenek Derecesi	1.000 Kişide Guatrlı	1.000 Kişide Kreten	1.000 Kişide Sağır-Dilsiz	1.000 Kişide Kekeme
Haute-Vienne	86	54	17	2,0	0,61	2,23
Yüksek Alpler	81	49	111	2,2	2,2	2,8
Corrèze	85	50	17	4,3	1,5	2,4
Puy-de-Dôme	84	51	44	3,6	1,2	1,9
Ardèche	80	58	29	6,8	1,3	3,9
Ariège	60	79	82	4,5	0,7	4,1
Lozère	74	76	29	6,8	2,10	3,4
Aşağı Alpler	71	22	76	6,3	0,6	7,5
Aveyron	65	44	17	4,9	1,5	2,0
Aşağı Pireneler	51	61	21	3,2	0,6	2,9
Doğu Pireneler	50	57	24	3,5	1,8	2,0
Yüksek Pireneler	37	72	62	6,2	0,7	4,0
Vosges	25	46	56	3,9	1,1	2,5
Ardenler	8	30	17	0,5	0,8	5,2
Jura	3	10	58	2,0	0,6	3,0
Côte-d'Or	2	5	11	3,1	0,8	1,7
Doubs	1	2	22	2,9	0,6	1.0

Toprağın niteliği dehanın ortaya çıkışı üzerinde hiçbir etkiye sahip değildir çünkü en yüksek deha oranları Cote-d'Or, Meuse ve Moselle gibi kalkerli topraklara sahip yerlerde görülürken, aynı toprak yapısına sahip Nord ve Deux-Sèvres'te oranlar çok düşüktür. Jura, Doubs ve Meurthe gibi Jura dönemine ait topraklara sahip bölgeler yüksek oranlar verirken, aynı toprak yapısına sahip Yüksek Alpler, Charente ve Sadne-et-Loire gibi yerler ise çok düşük oranlar sunmaktadır.

Irkın etkisi de son derece sınırlıdır. Burgundların torunları Jura ve Doubs'ta çok sayıda deha yetiştirmiştir ama Saône-et-Loire'da çok az yetiştirmiştir. Aynı ırka sahip Haute-Garonne, Ariège'in on katı, Gers'in iki katı, Landes'in ise beş katı kadar dâhi çıkarmıştır. Guyenne'de Gironde, Lot'un iki katı; Languedoc'ta ise Hérault, Lozère'in yedi katı kadar deha yetiştirmiştir.

Açıklama. Deha ile iklim arasında belirlediğimiz bu ilişki, uzun zamandır gerek halk gerekse bilim insanları tarafından fark edilmiş ve ılıman dağlık bölgelerde dehaların sık görüldüğü genel kabul görmüştür. Nitekim Toskana atasözü şöyle der: "Dağlılar, büyük çizmeler ve keskin zihinler." Vegetius iklimin yalnızca bedenin gücünü değil, zihnin gücünü de etkilediğini yazmıştır (*"Plaga celi non solum ad robur corporum sed etiam animorum facit"*) (Kitap 1, Bölüm 2). Aynı yazar, Minerva'nın, kıvrak zekâlı insanlar yetiştiren yumuşak havası nedeniyle Atina'yı seçtiğini belirtir. Cicero, Atina'nın yumuşak havasının bilge insanlar doğurduğunu, ağır havalı Thebai'nin ise sadece uyuşuk tabiatlı insanlar çıkardığını tekrar tekrar dile getirir. Petrarca ise hayatının bir özeti sayılabilecek *Epistolarium* kitabında, belli başlı eserlerinin tümünü ya da en azından onların tasarılarını Vaucluse'un ılıman tepelerinde kaleme aldığını özellikle vurgular. Michelangelo, Vasari'ye şöyle demiştir: "Giorgio, eğer aklımdan iyi bir şey çıktıysa bunu senin Arezzo'nun yumuşak havasına borçluyum." Zingarelli'ye *Giulietta e Romeo*'nun melodisini nasıl bestelediği sorulduğunda, "Şu gökyüzüne bir baksana,

sen de pekâlâ aynı şeyi yapabilecek kabiliyettesin" demiştir. Muratori, Siena'lı birine yazdığı mektupta, "Sizin *havanız* harika, gerçekten verimli zihinler üretiyor" der. Macaulay, Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biri olmasına rağmen İskoçya'nın deha zenginliği açısından birinci sırada geldiğini belirtir; bu bağlamda Michael Scot, logaritmanın mucidi Napier, Buchanan, Ben Jonson ve belki de Newton örnek olarak verilebilir. Öte yandan düz ovalarda dehalar ender görülür. Düzlük bir ülke olan Eski Mısır hakkında Renan şu satırları yazmıştır: "Hiçbir devrimciye, reformcuya, büyük şaire, sanatçıya, bilim insanına, filozofa, hatta büyük devlet adamına Mısır tarihinde rastlanmaz. [...] Bu ebedi köleliğin hüzünlü vadisinde binlerce yıl boyunca tarlaları sürdüler, omuzlarında taş taşıdılar ve iyi memurlar oldular ama ihtişamsız bir hayat sürüp gittiler. Her yerde aynı ahlaki ve düşünsel vasatlık hüküm sürdü."[17] Bugün de aynı durumun devam ettiği söylenebilir.

Deha gibi bir tür dejenerasyonun, sağlık açısından en elverişli bölgelerde ortaya çıkması ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Ancak nasıl anaerobik mikroplar varsa aerobik mikroplar da vardır; guatr, sıtma, cüzzam gibi pek çok dejeneratif durumun kendine özgü yaşam alanları vardır. Burada ışığın haraketlendiren ve canlılık veren etkisini ve dağların ozonlu havasının ve sıcak havanın uyarıcı etkisini dikkate almalıyız. Bunu anlamak kolaydır çünkü daha önce gördüğümüz gibi, sıcaklığın dâhilerin yaratıcı gücünü artırdığı açıktır ve beynin çalışabilmesi için oksijenli kana olan ihtiyacı da zaten bilinen bir gerçektir. Bu durum, üç bin metreden daha yüksek dağlarda hiçbir dehanın yetişmemiş olması gerçeğiyle de doğrulanmaktadır. Büyük Meksika ve Peru uygarlıkları yüksek yaylalarda gelişmiştir ama Nibbi'nin de açıkça gösterdiği gibi, bu uygarlıklar o topraklarda doğmamıştır.[18] Nitekim Meksika uygarlığı doğudan gelen Toltekler'e dayanır

17 "Les Antiquités Égyptiennes", *Revue des Deux Mondes*, Nisan 1865.

18 *Archivio di Psichiatria*, cilt viii. fasikül 3.

ve Meksika'nın kabul gören büyük adamlarının -altmış devlet reisi de dâhil olmak üzere- hiçbiri yaylada doğmamıştır. Aynı şey, hak etmedikleri hâlde ünlü diye anılan birçok kişi için de söylenebilir; resimde Echeveria, botanikte Moizzos ve Cervantes, ayrıca Ixtlihcochitl gibi.[19] Gerçek deha sahibi birkaç kişi -Garcilasso de la Vega ve Alvares de Vera- ise üç bin metrenin biraz altında, Quito ve Bogota'da doğmuştur.[20]

Burada yine deha ile delilik arasında da bir paralellik vardır. Dağlık bölgelerde yaşayanlar, ovalarda yaşayanlara kıyasla deliliğe daha yatkındır; bu olgu uzun zamandır Monte Baldo'nun havasına ve Collio ve Tellico'nun delilerine ilişkin atasözleriyle halk arasında da yer etmiştir. Ayrıca Monte Amiata (Lazzaretti), Busca, Montenero ve Verzegnis'teki salgınları anımsayabiliriz; dahası, Yahudiye ve İskoçya tepelerinin, öngörü yeteneğiyle donanmış kâhinler ve yarı-deli kişiler yetiştirdiğini de hatırlamak gerekir.

19 Libri, *Histoire des Mathématiques*, cilt iii.

20 De Candolle, *Histoire des Sciences*, 1873.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
IRKIN VE KALITIMIN DEHA VE DELİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Irk – Delilik – Cinsiyetin Etkisi – Dehanın Kalıtımı – Dehanın Suçluların ve Delilerin Olduğu Bir Soydan Gelmesi – Ebeveynlerin Yaşı – Gebelik

Irk. İtalya'da Yunan ve Etrüsk ırklarına ait unsurların, ılıman ve dağlık iklimle birleşerek dâhi insanlar ortaya çıkardığını gördük; iklim elverişli olmasa bile ırkın etkisi dehayı ortaya çıkarabilir. Aksi takdirde Floransa'nın enfes iklimine sahip olmamasına rağmen Etrüsk kökenini taşıyan Modena, Mantua ve Lucca'da ortaya çıkan dehaları başka türlü açıklayamayız. Yahudiler ise bize bunun çarpıcı bir örneğini sunmaktadır.

Ben başka bir yerde (*Uomo Bianco e Uomo di Colore* [Beyaz Adam ve Siyah Adam] ve *Pensiero e Meteore* [Düşünce ve Hava Olayları]) Orta Çağ'daki kanlı zulümlerin seçici etkisiyle ve ayrıca ılıman iklimin tesiriyle Avrupa Yahudilerinin Afrika ve Doğu Yahudilerinden daha üstün hâle geldiğini, hatta çoğu zaman Aryanları da geride bıraktığını gösterdim. Burada sadece genel kültür farklılığı söz konusu değildir; aynı zamanda farklı bilim dallarında daha erken yaşta ve daha geniş kapsamlı zihinsel çalışmalar yürütmenin de payı vardır. Bu durum, müzik, drama, hiciv ve mizah edebiyatı, gazetecilik ve bilimin çeşitli dallarında kesinlikle kendini göstermektedir. Söz konusu durum çeşitli yazarlar tarafından istatistiksel olarak da kanıtlanmıştır; örneğin, Jacobs, Batı Avrupa Yahudilerinin ve genel olarak Yahudilerin yeteneği üzerine titizlikle yaptığı bir çalışmada söz konusu durumu gözler önüne sermiştir.[1]

1 Joseph Jacobs, "The Comparative Distribution of Jewish Ability", *Journal of Anthropological Institute of Great Britain*, 1886, s. 351-379.

100.000 ünlü kişide		
Meslek Grubu	Avrupalılar	Yahudiler
Antikacılar	23	26
Askerler	56	6
Avukatlar	44	40
Bilim İnsanları	51	52
Çeşitli	4	3
Denizciler	12	-
Devlet Adamları	125	83
Doğa Bilimciler	22	25
Ekonomi Politikçiler	20	26
Filologlar	13	123
Gezginler	25	12
Hekimler	31	49
Heykeltıraşlar	10	12
Hükümdarlar	21	-
İlahiyatçılar	130	105
Metafizikçiler	2	18
Mimarlar	6	6
Mühendisler	13	9
Müzisyenler	11	71
Oyuncular	21	34
Oymacılar	3	-
Sanatçılar	40	34
Şairler	20	36
Tüccarlar	12	43
Yazarlar	316	223
Ziraatçiler	2	-

"İki liste antikacılar, mimarlar, sanatçılar, avukatlar, doğa bilimciler, siyasal iktisatçılar, bilim insanları ve heykeltıraşlar bakımından hemen hemen eşittir. Yahudiler; aktörler, satranç ustaları, doktorlar, tüccarlar (özellikle finansçılar), metafizik, müzik, şiir ve filoloji alanlarında üstün görünmektedir... Elbette Yahudilerin bir Darwin'i yoktur. İngiltere'nin Newton'dan sonra bir Darwin çıkarabilmesi 180 yıl sürmüştür; İngilizler, Rusya'daki Yahudiler de dâhil olmak

üzere, Yahudilerin beş katı nüfusa sahip olduğundan, aynı hesaba göre, Yahudilerin bir başka Spinoza çıkarması 900 yıl alacak, hatta bu üstünlüğün iki kat doğru olduğu varsayılsa bile 450 yıl gerekecektir."

Yahudiler Meyerbeer, Halèvy, Gutzkow, Mendelssohn, Offenbach, Rubinstein, Joachim, Benedict, Moscheles, Cowen, Sullivan, Goldmark ve Strauss gibi müzisyenleri; Heine, Saphir, Camerini, Revere, Jung, Weill, Fortis, Gozlan, Moritz Hartmann, Auerbach, Börne, Ratisbonne, Kompert, Grace Aguilar, Franzos, Massarani, Lindau ve Catulle Mendes gibi şairleri, romancıları, mizahçıları; Ascoli, Benfey, Munk, Fiorentino, Luzzato, Oppert, Bernhardi, Friedland, Weil, Lazarus ve Steinthal gibi dilbilimcileri; Valentin, Hermann, Haidenhain, Schiff, Casper, Stilling, Gluge, Traube, Fraenkel, Kuhn, Cohnheim, Hirsch, Liebreich, Bernstein, Remak, Weigert, Meynert, Hitzig, Westphal, Mendel, Leidesdorf ve Benedikt gibi hekimleri; Spinoza, Maimon, Sommerhausen ve Moses Mendelssohn gibi filozofları; Cohn gibi doğa bilimcileri; Ricardo, Lassalle ve Karl Marx gibi iktisatçıları; Stahl, Gans, Beaconsfield ve Crémieux gibi hukukçuları ve devlet adamlarını dünyaya kazandırmıştır. Yahudilerin daha önce varlık göstermediği matematik ve astronomi gibi bilimlerde bile Goldschmidt, Beer, Sylvester, Kronecker ve Jacobi gibi büyük yetenekler çıkardığını görürüz.

Bu dâhi insanların çok büyük bir kısmının kökten yaratıcı olduğu ve siyasette, dinde ve bilimde devrimci atılımlar yaptığını vurgulamak gerekir. Yahudiler gerçekten de bir yandan Nihilizmi ve Sosyalizmi, öte yandan Museviliği ve Hristiyanlığı başlatmışlardır. Ticaret onlara poliçe sistemini borçludur; felsefe pozitivizmi, edebiyat ise yeni-mizahı onlara borçludur.

Jacobs, Yahudiler arasında üst düzey dâhilerin bu denli çok olmasının, orta düzey zekâya sahip kişilerin azlığıyla ilişkili olduğunu belirtiyor. O, bu üstünlüğü Yahudilerdeki

yüksek eğitim seviyesine, aile yaşamına bağlılığa, din adamlarının ve dogmaların neredeyse büsbütün yokluğuna, İbranicenin felsefi araştırmalara sunduğu kolaylıklara ve dinî törenlerinin bir parçası olan müzik için sağladığı imkânlara bağlar. Ancak bu ritmik iniltiler ile Meyerbeer ve Mendelssohn'un yüce ezgileri arasında bir bağ kurmak zordur; ayrıca Yahudilerin fazlasıyla din adamı ve dogması vardır. Şunu da eklemeliyim ki, Yahudiler henüz Newton, Darwin ve Michelangelo gibi insanlar çıkarmamışlarsa bunun nedeni henüz etnik evrimlerini tamamlamamış olmalarıdır; ki bu da eski inançlarına inatla bağlı kalmalarıyla kendini göstermektedir.

Jacobs'un, Yahudi üstünlüğünün etkenleri arasında nevrotik eğilimi anmaması şaşırtıcıdır; oysa birazdan göreceğimiz üzere, bu eğilimin varlığını bizzat kendisi ortaya koymuştur. Bu durum, Yahudilerde o marazi unsurun daha az görüldüğü orta karar zekâ eksikliğini de gayet iyi açıklamaktadır; zira bu düzeyde hastalıklı öğe her zaman o kadar belirgin değildir.

Delilik. Yahudi unsurların, nüfusun geri kalan kısmına oranla dört, hatta altı kat daha fazla deli çıkardığını belirtmek ilginç olacaktır. Jacobs deha ile delilik arasındaki ilişkiyi fark etmediği hâlde, bu ilişkinin dikkate değer bir kanıtını sunar: İngilizlerde her bir milyon kişide 3050 akıl hastası varken, İskoçlarda 3400, Yahudilerde ise 3900 akıl hastası bulunur; bu üç ırkta delilik oranı ile deha oranı arasında bir ilişki vardır. Ayrıca Galton'a göre, bir milyon İngiliz arasında 256.000 kişi orta düzey kategorisine girerken, Jacobs, İskoçlarda bu sayının 239.000'e, Yahudilerde ise 222.000'e düştüğünü hesaplamaktadır.

Servi, İtalya'daki her 391 Yahudiye 1 deli düştüğünü, bunun Katoliklerdeki orandan neredeyse dört kat fazla olduğunu bulmuştur.[2] Bu gerçek, Verga'nın 1870'te yaptığı ça-

2 *Gli Israeliti di Europa*, 1872.

lışmada daha da netleşmiştir;[3] Katoliklerde deli oranı 1775 kişide 1 iken, Yahudilerde 384 kişide 1'dir. Mayr (1871), Almanya'daki deli oranlarını şu şekilde verir:[4]

	Her 10.000 Hristiyan Başına	Her 10.000 Yahudi Başına
Prusya	8,7	14,1
Bavyera	9,8	25,2
Tüm Almanya	8,6	16,1

Bu oran, çok sayıda bunama vakası barındıran yaşlı nüfusun kalabalık olduğu ama alkolizme pek rastlanmayan bir toplumda şaşırtıcı bir oran -yahut oransızlık- teşkil etmektedir. Bu ölümcül ayrıcalık, çağdaş Almanya'nın utançlarından biri olan antisemitik hareketin önderlerinin dikkatini çekmemiştir.[5] Eğer onlar bu ırkın başarılarını kıskanmak yerine, bunun bedeli olan tüm acıları düşünmüş olsalardı, daha az öfke duyarlardı; çünkü geçmişin trajedileri daha kanlı olsa da bugünün kurbanları da en az geçmiştekiler kadar mutsuzlardır. Şanlarının kaynağına darbe vurulmuş, üstelik eskiden olduğu gibi insan türünün en soylu seçilimine katkıda bulunabilmenin tesellisinden bile yoksun bırakılmışlardır.

Bu yalnızca Yahudiler için geçerli değildir. Beard, *American Nervousness* [Amerikan Gerginliği] adlı kitabında, Kuzey Amerika'ya hâkim olan nevrotik eğilimin bu ülkeyi büyük hatipler diyarına çevirdiğini belirtir.

Irkın etkisi, delilikte olduğu gibi dehada da belirgindir. Eğitim çok az, kalıtım ise çok şey ifade eder. Nitekim

3 *Archivio di Statistica*, Roma, 1880.

4 *Die Verbreit, der Blind.*, 1872.

5 Renan, *Souvenirs de Jeunesse* adlı kitabında, Almanya militarizme teslim olduğundan beri, Yahudiler de olmasa artık dâhi insanlarının olmayacağını, bu nedenle onlara en azından minnettar olunması gerektiğini belirtir. Ne var ki Haeckel, Virchow ve Wagner'i unutur.

Helvetius şöyle demiştir: "Eğitimle ayıları dans ettirebilirsiniz ama asla bir deha yaratamazsınız."[6]

Cinsiyetin Etkisi. Dehanın tarihinde kadınların yeri oldukça küçüktür. Dâhi kadınlar dünyada nadir görülen istisnalardır. Çok eski bir gözleme göre, her yüz erkeğe karşılık binlerce kadın müzikle uğraştığı hâlde tek bir büyük kadın besteci çıkmamıştır. Oysa bu noktada cinsiyet farkı herhangi bir engel teşkil etmez. Kuzey Amerika'daki altı yüz kadın doktordan hiçbiri önemli bir buluş yapmamıştır; birkaç istisna dışında Ruslar için de aynı durum geçerlidir. Fizik biliminde Mary Somerville öne çıkar; edebiyatta George Eliot, George Sand, Daniel Sterne ve Madame de Staël; güzel sanatlarda Rosa Bonheur, Lebrun ve Maraini; Sappho ve Bayan Browning şiirde yeni yollar açmıştır; Eleonora d'Arborea'nın on beşinci yüzyılın başında neredeyse modern nitelikte hukuk reformları başlattığı söylenir ama bu iddia tartışmaya açıktır; Siena'lı Catherine yaşadığı dönemin siyasi ve dini yaşamında etkili olmuştur; yoksul bir terzi olan Sarah Martin hapishane reformunu etkilemiştir; Beecher Stowe, Amerika Birleşik Devletleri'nde köleliğin kaldırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Gelgelelim bunların hiçbiri Michelangelo, Newton ya da Balzac'ın ulaştığı zirvelere erişememiştir. Kadın haklarının güçlü bir savunucusu olan J. S. Mill bile onların özgünlükten yoksun olduğunu kabul etmiştir. Kadınlar her şeyden önce muhafazakârdır. Öne çıkan az sayıdaki kadında bile yakından bakıldığında erkeksi bir yan görülür. Goncourt'un da dediği gibi, "Dâhi kadın yoktur; dâhi olan kadınlar erkektir."

Pulcheria, Marie dei Medici, I. François'nın annesi Louise, Maria Christina, Maria Théresa, II. Katerina ve Elizabeth gibi kadınlar yönetici olarak üstün siyasi yetenek sergilemişlerdir; demokrasi alanında Madame Roland, Fonseca, George

6 Ebeveynlerin oğullarındaki şiirsel dehayı her yolla eğitmek ve desteklemek için büyük bir gayret sarf ettikleri bilinen bir vakadır. Onların bu hummalı çabalarının sonucu ise *Pucelle*'in fazlaca meşhur şairi Chapelain olmuştur.

Sand ve Madame Adam öne çıkar. Mill, bir Hint devletinin kararlılıkla ve dikkatlice yönetildiği durumlarda, dört yöneticiden üçünün kadın olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte, kadınlar yönetirken erkeklerin, erkekler yönetirken de kadınların söz sahibi olduğu da kaydedilmiştir. Yine de kadın hükümdarların sayısı erkeklerle kıyaslanamayacak kadar azdır. Siyasette olduğu gibi, Caterina Sforza, Jeanne d'Arc, Anita Garibaldi, Enrichetta Castiglioni ve daha niceleri hayranlık uyandıran cesaret örnekleri sergilemişlerdir.

Bu olgular beklenmedik istisnalar oldukları için daha çok dikkat çekmektedir. Şöyle denebilir: Kadınların siyasette oy hakkından ve savaşta aktif rol almaktan yoksun bırakılmalarıyla ortaya çıkan erkek üstünlüğü, kadınların yeteneklerini ortaya koyma fırsatını ellerinden almamış olsaydı, bu eşitsizlik çok daha az olurdu. Ne var ki eğer kadınlarda sahiden büyük bir siyasi, bilimsel ve benzeri yetenek olsaydı bu yetenek karşısına çıkan engelleri aşarak kendini gösterirdi; ne kullanacakları araçlar ne de karşı cephede onlara destek olacak müttefikler eksik kalırdı. Devrimlerde (dinî olanlar hariç) kadınlar her zaman küçük bir azınlığın içinde kalmışlardır; ne İngiliz Devrimi'nde ne Hollanda Devrimi'nde ne de Amerikan Devrimi'nde yer almışlardır. Kadınlar hiçbir zaman yeni bir din kurmadıkları gibi, büyük siyasi, sanatsal veya bilimsel hareketlere de öncülük etmemişlerdir.

Aksine, kadınlar çoğu zaman ilerici hareketlerin önünde engel teşkil etmişlerdir. Çocuklarda olduğu gibi, onlarda da yenilikten hoşlanmama eğilimi kötü nam salmıştır; eski alışkanlıkları, gelenekleri ve dinleri korurlar. Amerika'da, erkeklerin unuttuğu eski dilleri yaşatan kabile kadınları vardır; Sardinya'da, Sicilya'da ve Umbria'nın uzak vadilerinde ise birçok eski ön yargı ve belki de tarihöncesine dayanan pagan ayinleri -örneğin batıl inançlara dayalı tedavi yöntemleri- kadınlar tarafından korunmuştur. Goncourt'nun belirttiği gibi, kadınlar her şeyde yalnızca kişileri görürler;

Spencer'ın gözlemine göre ise kadınlar adil olmaktan ziyade merhametlidirler.

Dehanın Kalıtımı. Galton[7] ve Ribot'ya[8] göre dâhilik çoğu zaman kalıtsaldır, özellikle de delilikle sıkı bağlantısı olan müzik sanatında. Nitekim Palestrina, Benda, Dussek, Hiller ve Eichhorn gibi müzisyenlerin, müzikte çok usta oğulları olmuştur. Andrea Amati, Cremona'da ünlü bir kemancı ailesinin en parlak ismiydi; Beethoven'ın babası Köln Seçici Prensi'nin sarayında tenor, dedesi ise aynı şapelde önce şarkıcı ve ardından orkestra şefi olmuştur; Bellini müzisyen bir ailenin çocuğuydu; Haydn'ın kardeşi çok iyi bir orgcu ve dini müzik bestecisiydi; Mendelssohn'un ailesinde de birkaç müzik meraklısı vardı; Mozart, Salzburg Prens Başpiskoposu'nun şapelinde orkestra şefi olan bir babanın oğludur; Palestrina'nın genç yaşta ölen oğulları ise babalarının eserleri arasında korunan övgüye değer besteler bırakmışlardı.

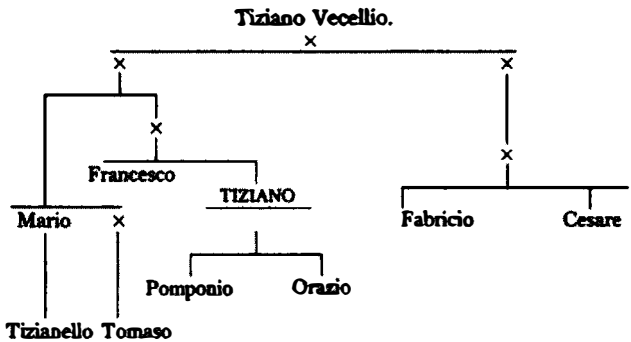
Bach ailesi belki de zihinsel kalıtımın en iyi örneğini sunar. 1550'de başlayan bu soy, sekiz kuşak boyunca devam etmiştir; bilinen son üye Prusya Kraliçe'sinin koro şefi olan ve 1845'te ölen Wilhelm Friedrich Ernst'tir. İki yüzyıl boyunca bu soy çok sayıda üst düzey müzisyen yetiştirmiştir. Soyu başlatan Veit Bach, şarkı söylemekten ve çalmaktan hoşlanan Presburglu bir fırıncı olan Veit Bach'tır. Onun iki oğlu olmuş ve ardından gelen kuşaklar kesintisiz bir müzisyen zinciri oluşturmuşur; bu soydan gelenler iki yüzyıl boyunca Thüringen, Saksonya ve Frankonya'yı âdeta istila etmiş ve müzisyen olarak ün salmışlardır. Hepsi orgcu veya kilise şarkıcısıydı. Bir arada yaşamayacak kadar çoğaldıklarında ve dağılmak zorunda kaldıklarında, her yıl belli bir günde toplanmaya karar verdiler; bu gelenek 18. yüzyıl ortalarına kadar sürdürüldü ve bazen aynı yerde Bach soyadını taşıyan

7 *Hereditary Genius*, 1868.

8 *L' Hérédité Psychologique*, 1878.

120 kişi bir araya gelirdi. Fétis bu aileden yirmi dokuz seçkin müzisyen sayar.[9]

Müzisyenler arasında Adam'lar, Couston'lar, Sangallo'lar; ressamlar arasında Van der Welde'ler, Coypel'ler, Van Eyck'ler, Murillo'lar, Veronese'ler, Bellini'ler, Caracci'ler, Correggio'lar, Mieri'ler, Bassano'lar, Tintoretto'lar, Caliari'ler, Vanloo'lar, Tenier'ler, Vernet'ler ve özellikle de Ribot'nun mükemmel kitabından alınan aşağıdaki soyağacında gösterilen bir ressamlar soyu yetiştiren Tiziano'lar sayılabilir:



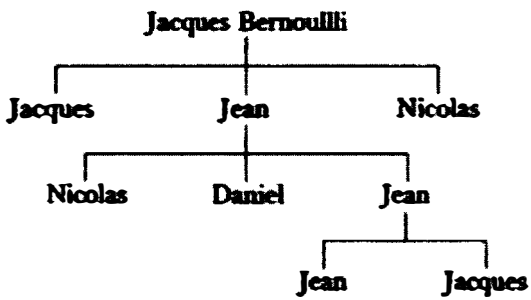
Şairler arasında, Simonides'in yeğeni ve Eshilos'un (ki onun da şair olan oğulları ve yeğenleri vardı) amcası olan Bakkhylides; Beccaria'nın yeğeni Manzoni; Seneca'nın yeğeni Lucanus; Bernardo'nun oğlu Tasso; kardeşi ve yeğeni de şair olan Ariosto; iki oğlu da mizah yazarı olan Aristophanes; oğulları ve yeğenleri şair olan Corneille, Racine, Sophokles, Coleridge; baba-oğul Dumas'lar; Joseph ve André Chenier kardeşler; Alphonse ve Ernest Daudet sayılabilir.

Doğa bilimlerinde ise amca-yeğen olan iki Plinius, Darwin, Euler, De Candolle, Hooker, Herschel, Jussieu, Saussure ve Geoffroy Saint-Hilaire ailelerini görürüz. Filozoflar arasında Scaliger'ler, Vossius'lar, Fichte'ler, Humboldt kardeşler, Schlegel kardeşler ve Grimm kardeşler; devlet adamları arasında Pitt'ler, Fox'lar, Canning'ler, Walpole'lar, Peel'ler ve

9 *Biographie Universelle des Musiciens.*

Disraeli'ler; arkeologlar arasında Visconti ailesi sayılabilir. Bilim insanı bir hekimin oğlu olan Aristoteles'in de yine bilim insanı olan oğulları ve yeğenleri vardı. Astronom Cassini'nin bir oğlu ünlü bir astronomdu, bir torunu ise yirmi iki yaşında Bilimler Akademisi'ne üyesi olmuştu ve daha uzak bir akrabası da tanınmış bir doğa bilimci ve filologdu.

İşte Bernouilli ailesinin soy ağacı:



Bu ailenin tüm üyeleri bir bilim dalında temayüz etmişti; 19. yüzyılın başında tanınmış bir kimyager olan Bernouilli vardı, 1863'te ise hâlâ Bâle'de doğa bilimleri profesörü Christophe Bernouilli yaşıyordu.

Galton büyük bir değer taşıyan ama (benim de kendimi bütünüyle kurtaramadığım) yetenek ile dehayı karıştırma hatasına sıkça düştüğü kitabında, elli yaşın üzerindeki erkek nüfus içinde yetenekli insanların oranını bir milyonda 425 olarak, bunların daha seçkin kısmını ise bir milyonda 250 olarak hesaplamaktadır. 1000 seçkin kişiyi kapsayan 300 aile üzerinde çalışarak, bu ailelerdeki seçkin akrabaların yüzdesini şu şekilde hesaplamıştır:

48 oğul	18 amca/dayı
41 erkek kardeş	13 kuzen
31 baba	17 büyükbaba
14 torun	3 büyük büyükbaba
22 yeğen	5 büyük amca/dayı

Ünlü kişilerin akrabalarının şöhrete ulaşma olasılıkları, babalar için %15; erkek kardeşler için %13; oğullar için ise %24'tür.

Galton bu rakamların sanatçılar, diplomatlar, askerler vb. gibi farklı meslek gruplarına göre değiştiğini belirtir.

Ancak, bu muazzam olgu birikiminin, dehadaki kalıtsal etkinin delilikteki kadar mutlak olduğunu kabul etmemizi haklı çıkardığını düşünmüyorum. Her şeyden önce, delilikte kalıtsal etki çok daha yoğun ve kesin bir şekilde işler; oran 48'e karşı 80'dir. Ayrıca, Galton'un yasası yargıçlar ve devlet adamları için geçerli olsa da -ki bu gruplarda dalkavukluk ve bir partiye ya da kasta fetiş derecesinde hayranlık, büyük bir adamın oğlunu veya torununu, yeteneklerinin çok ötesine taşıyabilir- sanatçılar ve şairler için durum tamamen farklıdır; burada kardeşler, oğullar ve özellikle yeğenlerde kalıtsal etkinin abartılı bir şekilde görüldüğü, fakat büyükbaba ve amcalarda çok az ortaya çıktığı gözlenir. Dahası, dehanın kalıtımında erkek cinsiyetin kadın cinsiyetine üstünlük oranı %70'e karşı %30 iken, deliliğin kalıtımında iki cinsiyet arasında neredeyse hiç fark yoktur.[10]

Pek çok dâhinin yeteneğini annesinden miras aldığı düşünülmüştür. Bunlar arasında Cicero, Condorcet, Cuvier, Buffon, Goethe, Sydney Smith, Cowper, Napoleon, Cromwell, Chateaubriand, Scott, Byron, Lamartine, Aziz Augustine, Gray, Swift, Fontenelle, Ballanche, Manzoni, Kant, Wellington ve Foscolo sayılabilir. Öte yandan Bacon, Raphael, Weber, Schiller, Milton, Alberti ve Tasso'nun ise yeteneklerini babalarından miras aldığı söylenir. Bu noktada şu sorulabilir: Bu anne ve babaların şöhreti ne düzeydeydi ki çocuklarına gerçekten bir deha aktarabileceklerinden emin olabilelim? Ayrıca dâhilerin büyük çoğunluğunda, kısırlığın ve

10 Ribot, *L'Hérédité Psychologique* (Psikolojik Kalıtım) adlı kitabında, 1861 yılına ait Fransız istatistiklerine atıfta bulunur. Buna göre, her iki cinsiyetten 1000 akıl hastasının 264'ünde erkeklerde, 266'sında ise kadınlarda kalıtsal etki görülmüştür.

dejenerasyonun baskın olması nedeniyle kalıtımdan söz etmek mümkün değildir. Nitekim bunun kayda değer bir kanıtını bize aristokrasi sunmaktadır.[11]

O hâlde birkaç istisna -Darwin'ler, Cassini'ler, Bernouilli'ler, Saint Hilaire'ler ve Herschel'ler- dışında, deha sahibi insanlar genellikle torunlarına, sırf büyük bir ismin *prestiji* sayesinde gözümüzde büyüyen zayıf bir eğilimi aktarırlar:

"İnsanın erdemleri nadiren
dallar boyunca yeniden filizlenir."[12]

Kim Titian'ın yanında Tizianello'yu, Aristoteles'in yanında Nikomakhos'u, büyük amcası Ariosto'nun yanında Orazio Ariosto'yu veya büyük atası Jacques Bernouilli'nin yanında saygın Profesör Christophe'u hatırlar ki?

Buna karşılık delilik, sonraki kuşaklara çoğu zaman olduğu gibi ya da daha da ağırlaşarak aktarılır. Çocuklarda ve torunlarda, çoğu zaman atadakiyle aynı biçimde görülen kalıtsal delilik vakalarının sayısı çoktur. Tarihe büyük bir asker olarak geçmiş Hamburglu bir soylunun bütün torunları kırk yaşına geldiklerinde deliliğe yakalanmışlardır.[13] Connecticut Akıl Hastanesi'nde aynı aileden on bir kişi ardı ardına tedaviye alınmıştır.[14]

1789 Devrimi'nin yol açtığı bir delilik nöbetini atlatan bir saatçi, sonunda kendini zehirleyerek intihar etmiştir. Daha sonra kızı da delilik geçirip bunama hâline girmiştir;

---

11 Galton, IV. George döneminin sonuna kadar soyluluk unvanına yükselmiş 31 büyük hukukçu ailesinden on ikisinin, özellikle de mirasçı kadınlarla evlilik yapanların soyunun tükendiğini belirtir. 1583 ile 1654 yılları arasında Bern'de vatandaşlığa kabul edilen 437 aileden yalnızca 168'i 1783 yılına kadar varlığını sürdürebilmişti. Ribot'nun ifadesiyle: "Bir İspanyol büyüğünün adı anıldığında, karşımıza bir sakat çıkmasını bekleriz" (*De l'Hérédité*, s. 820). Günümüzde Fransız ve İtalyan soyluluğu, büyük ölçüde din adamlarının elinde etkisiz bir araç hâline gelmiştir. Ayrıca Avrupa hükümdarlarının kaçı, tahtlarını ve itibarlarını büyük ölçüde borçlu oldukları varsayılan atalarına özgü erdemleri hâlâ korumaktadır?

12 Dante, *Araf*, kanto 7.

13 Lucas, *De l'Hérédité*.

14 Ribot, *L' Hérédité Psychologique*.

kardeşlerinden biri kendi karnına bıçak saplamış, bir diğeri ayyaş olup yol kenarında vefat etmiş, üçüncüsü ise yemek yemeyi bırakıp açlıktan ölmüştür. Sağlıklı bir bünyeye sahip kız kardeşinin ise bir oğlu epilepsi hastası bir deliydi; bir kızı doğumdan sonra aklını yitirip yemek yemeyi bıraktı; bir bebeği emmeyi bıraktı ve iki çocuğu da beyin hastalıklarından öldü.

Berti tarafından incelenen bir ailede, deli bir melankolik kadından türeyen yaklaşık seksen kişilik dört kuşak içinde, on kişide delilik (çoğunlukla melankoli), on dokuz kişide sinirsel bozukluk, üç kişide özel yetenek ve üç kişide de suç eğilimi tespit edilmiştir. Hastalık sonraki kuşaklarda daha da ağırlaşmış ve daha erken yaşta ortaya çıkmıştır. Soyağacının üçüncü ve dördüncü kollarında, her nesilde akıl hastası ve nevrotik bireyler ortaya çıkmış; diğer kollarda ise kalıtımsal etki erkeklerde bir nesil, kadınlarda ise iki nesil atlayarak kendini göstermiştir.

"Jukes" diye tanınan ailenin tarihi,[15] bu tür bir etkinin, özellikle alkolizmle birleştiğinde çok daha güçlü bir şekilde gelişebileceğini göstermektedir. Ağır bir alkolik olan ailenin reisi Max Jukes'ten 75 yıl içinde 200 hırsız ve katil, körlük, aptallık ya da veremden muzdarip 280 hasta, 90 hayat kadını ve erken yaşta ölen 300 çocuk türemiştir. Bu ailenin çeşitli üyelerinin devlete maliyeti bir milyon dolardan fazla olmuştur.

Bunlar münferit vakalar değildir. Peki hangi ailelerde deha bu denli kaçınılmaz şekilde ve giderek artan oranda meyve verir?

Ayrıca Flemming ve Demaux yalnızca ayyaşların değil, olağan yaşamlarında ölçülü ve ayık olan ama döllenme sırasında geçici bir sarhoşluk yaşayan ebeveynlerin de çocuklarına delilik ve suça yatkınlık özelliklerini aktardığını göstermişlerdir. Bu çocuklar epileptik, felçli, aptal ya da deli,

15 Dugdale, *The Jukes.*

çoğu zaman mikrosefalik veya zihinsel bakımdan zayıf -ki bu zayıflık ilk elverişli durumda deliliğe dönüşebilir- olurlar.[16] Demek ki sarhoşken yapılan bir anlık kucaklama bile bir nesli bütünüyle felakete sürükleyebilir.

Peki burada, dehanın seyrek ve çoğu zaman eksik kalıtımıyla nasıl bir benzerlik kurulabilir?

Dehanın, Suçluların ve Delilerin Olduğu Bir Soydan Gelmesi. Öte yandan deha ile delilik arasındaki paralellik hâlâ varlığını sürdürmektedir. Pek çok delinin dâhi ebeveynlere sahip olduğunu biliyoruz; buna karşın, pek çok dâhinin ebeveynlerinin veya oğullarının da epileptik, deli ya da özellikle suçlu olduğunu görüyoruz. Bu gözlem için Caesar'ların, V. Karl'ın ve Büyük Petro'nun tarihine bakmak yeterlidir. Çoğu zaman, akraba ve çocuklarda, dehanın korunmasından veya artmasından ziyade suç ve delilikte ilerleyen bir dejenerasyona rastlıyoruz. Bu olgu, dehanın dejeneratif niteliğini tecrübeyle edinilen bilgiyle doğrular ve aynı zamanda onun genellikle ahlaki kopuklukle olan ilişkisini ortaya koyar. Erdemli Marcus Aurelius'un oğlu Commodus zalimin önde gideniydi. Scipio Africanus'un oğlu aptaldı; Cicero'nun oğlu ayyaştı. Luther'in oğlu asi ve şiddet yanlısıydı; William Penn'in oğlu ise zevk ve eğlence düşkünü bir serseriydi. Themistokles, Aristides, Perikles ve Thukydides de çocukları konusunda talihsizdi.

Cardano'nun iki oğlu da suçluydu; bunlardan biri çok yetenekli olmasına rağmen zehirleme suçundan idama mahkûm edildi. Diğeri ise kumara, içkiye ve hırsızlığa düşkündü. Bu ikinci oğlu Pavia, Milano, Cremona, Bolonya, Piacenza ve Napoli'de ardı ardına hapse girdi. Tutuklandığında tövbe edeceğine söz verir fakat serbest kalır kalmaz eski

16 *Académie des Sciences*, 1871. Bu koşullar altında beş epilepsi ve delilik, iki genel felç, bir zekâ geriliği ve birkaç mikrosefali vakası gözlemlendi. Alkolizmin kalıtsal sonuçları arasında sıklıkla görülen mikrosefali durumu, ayyaşlarda sıkça görülen atrofi ve beyin sklerozunu (bir tür histolojik mikrosefali) hatırladığımızda daha iyi anlayabiliriz.

alışkanlıklarına geri döner, hatta babasını karalayıp onun da hapse atılmasını sağlamaya çalışırdı.[17] Cardano'nun babası garip huyları olan kekeme biriydi; diğer insanlar gibi giyinmez, tuhaf ilimlerle uğraşırdı; gençliğinde aldığı bir yara sonucu kafatasının bir kısmını kaybetmişti ve kendisinin bir ruh tarafından yönlendirildiğine inanıyordu. Annesi ise öfkeli biriydi; Cardano'ya hamileyken kürtaj yapmaya teşebbüs etmişti.[18]

Aretino'nun annesinin fahişe olduğu söylenir. Petrarca'nın, yirmi dört yaşında ölen tembel ve ahlaksız bir oğlu vardı: "Bir edebiyatçının sahip olabileceği en inatçı, okumaya en uzak evlat."[19] Rembrandt, oğlu Titus'u büyük bir özenle sanatçı olarak yetiştirmeye çalıştı fakat tüm çabalarına rağmen ondan hiçbir şey elde edemedi. Walter Scott'un oğlu ise bir süvari subayıydı; babasının edebi ününden utanır, onun romanlarından birini bile okumadığını övünerek söylerdi. Mozart'ın oğlu, Bianchini ona müziği sevip sevmediğini sorduğunda, bir avuç altını masaya fırlatarak şu cevabı verdi: "İşte benim sevdiğim tek müzik budur!" Sophokles'in oğlu yaşlı babasını bunak gibi göstermek istemiştir. Büyük Frederik'in babası ahlaki kopukluğa yakalanmış bir ayyaştı; Büyük Petro'nun bir oğlu hem ayyaş hem de manyaktı. Richelieu'nun kız kardeşi sırtının kristalden yapıldığını sanıyordu; erkek kardeşi ise kendisinin Tanrı Baba olduğunu zannediyordu. Niccolini'nin kız kardeşi, kardeşinin sapkınlığı yüzünden lanetlendiğini düşünerek onu öldürmeye kalkıştı. Hegel'in kız kardeşi deliydi; keza Diderot'nun kız kardeşi de öyle. Lamb'ın kız kardeşi mani nöbeti sırasında annesini öldürdü. Gray'in babası, karısını döven rezil bir serseriydi ve çocukları annelerinin çabasıyla geçiniyordu. Thomas Campbell'ın tek oğlu umutsuz derecede geri zekâlıydı.

17 Bertolotti, *Testamenti di Cardano*, 1882.

18 *De Vita Propria.*

19 *Famil* XIII. 2, XXIII. 12.

V. Karl'ın annesi melankoliden muzdaripti; torunları ve torunlarının çocukları da deliydi: Don Carlos zalim, gaddar ve kavgacıydı; III. Philip havale geçirirdi; II. Charles soyunun onunla sona erdiği embesil bir epilepsi hastasıydı; ve nihayet Alexander Farnese eksantrik bir dehanın gayrimeşru torunuydu.[20]

Beethoven'ın babasının ayyaşlığı herkes tarafından biliniyordu. Byron'ın annesi yarı deli sayılırdı; "Çatlak Jack Byron" diye bilinen babası ise sefahat düşkünü, eksantrik biriydi, kendisinin intihar ettiği söylenir. Byron hakkında, karakterindeki gariplikleri kalıtımla açıklamanın uygun düştüğü ender vakalardan biri olduğu söylenmiştir; çünkü soyu, karakter uyumunu ve aile içi huzuru yok edecek her türlü özelliğe sahip bireylerden gelmekteydi. Büyük İskender'in annesi sefahat düşkünü bir ahlaksız, babası ise içkiciydi. Plutarkhos'un dedesi şarabı çok sever, onun güzelliklerini öve öve bitiremezdi; keza Kimon'un dedesi de ayyaş ve sefih biriydi. Kerner'in anne tarafından bir dayısı deliydi; kız kardeşi ise melankolikti ve biri deli, diğeri uyurgezer olan iki çocuğu vardı.[21] Tacitus'un, Carlini'nin, Bernardin de Saint-Pierre'in, Mercadante'ın, Donizetti'nin, Volta'nın ve Manzoni'nin oğulları, Victor Hugo'nun bir kızı, Villemain'in babası ve kardeşleri, Kant'ın kız kardeşi, Zimmermann'ın, Perticari'nin ve Puccinotti'nin kardeşleri – bunların hepsi deliydi. Büyükbabası ve kardeşi fazlasıyla eksantrik olan D'Azeglio, Torino'da ağızdan ağıza dolaşan bir sözü aktarır: "Çürük üzüm tanesi olmayan asma yoktur."[22]

Renan'ın, daha önce de sözünü ettiğim nevrozunun kökenlerini kendisi, erken yaşta aldığı papazlık eğitimiyle ilişkilendirmiştir. Bir kez insanın zihnine yerleşti mi artık onu

20 Ireland, *The Blot upon the Brain*, 1885, s. 147; Déjerine, *L' Hérédité dans les Maladies*, 1886.

21 *Bilder aus mein. Knabenzeit*, 1837.

22 *Memorie*, s. 341. Yani, "Taparelli'lerin kafaları yerinde değil." Taparelli, D'Azeglio'nun aile adıdır.

hiç bırakmayan bu papazlık eğitimi deliliğe yol açmada son derece etkili olmuştur. Bir akıl hastalıkları uzmanı ise Renan'ın doğduğu Tréguier adlı küçük kasabada nevrozun ve atavizmin başka kaynaklarını da bulacaktır. Akraba evliliklerinin sıkça görülmesi ve ruhban sınıfının baskınlığı nedeniyle bu kasaba deli ve yarı deli insanlarla dolup taşmaktaydı. Nitekim Renan şöyle yazar: "Bu zararsız deliler, adeta bir kurum, şehrin bir parçası gibiydi. Biz onlara 'bizim delilerimiz' derdik; tıpkı Venedik'te insanların 'bizim sokak kadınlarımız' demesi gibi. Onlara neredeyse her yerde rastlardınız; size selam verir, iğrenç bir şaka patlatır ama yine de şakaları yüzünüzde bir tebessümün belirmesine yol açardı. Sevilirlerdi, işe yararlardı. Kendini papaz sanan ve gününün bir kısmını kilisede geçirip ayinleri taklit eden o iyi yürekli deli Brian'ı daima hatırlayacağım. Öğleden sonraları katedral, burundan çıkan bir tınıyla dolardı; zavallı delinin duasıydı bu ve herhangi başka bir duadan aşağı kalır yanı yoktu."[23] Renan'ın psikozunda, ailesindeki delilik vakalarının da önemli bir etkisi vardı. Amcası yarı deliydi; günlerini ve gecelerini hanlarda, köylülerin çok sevdiği hikâye ve efsaneler anlatarak geçirirdi; bir gece yol kenarında ölü bulundu. Büyükbabası ateşli ve dürüst bir vatanseverdi; fakat 1815'te içini dağlayan keder yüzünden aklını yitirdi; üç renkli kocaman bir kokart takarak dolaşıp şöyle haykırırdı: "Bakalım kim bu kokartı benden almaya cesaret edecek!" Renan'ın kendisi ise yedi aylıkken doğmuş, uzun süre küçük ve zayıf kalmıştı; bu nedenle, en sakin ruhları bile kızgın demir gibi dağlayan ruhban eğitimi onu daha kolay sarstı.

Schopenhauer'da da deliliğe ve nevroza yönelik kalıtsal eğilim açıkça fark ediliyordu. Baba tarafından soyu eski bir Dantzig tüccar ailesine dayanıyordu. Büyük büyükbabası çok güçlü ve canlı bir yapıya sahipti; büyükbabası ise ağırbaşlı bir iş adamı olup muhtemelen serveti aileye o kazandırmıştı;

23 *Souvenirs d' Enfance*, s. 20.

gelgelelim babaannesinin halası da, anneannesi de deliydi. Schopenhauer'ın babası becerikli bir iş adamıydı; cumhuriyetçiydi ve demokrat bir asilzadenin doğuştan gelen küstahlığını taşıyordu; çocukluğundan beri işitme zorluğu çeker ve öfke nöbetleri geçirirdi; bu nöbetlerden evdeki kedi köpek bile korkup kaçar, kulaklarının iyice sağırlaşmasıyla daha da sinirli hâle gelir, gerçek delilik olmasa bile marazlı korkulara kapılırdı. İntihar edeceği şüphesi vardı. Çeşiti dejenerasyon belirtileri sergiliyordu: büyük kulaklar, pörtlemiş gözler, kalın dudaklar, kısa ve kalkık bir burun – ama boyu epey uzundu. Schopenhauer'ın annesi on dokuz yaşında evlenmişti; nüktedan, hırslı ve Schopenhauer'ın ifadesiyle fazlasıyla hafifmeşrep bir kadındı. Schopenhauer'ın erkek kardeşi ise çocukluğundan beri zekâ geriliğinden muzdaripti.

Bugün, deliliğin kalıtsal etkisi istatistiklerle de doğrulanabilmektedir. 1877 yılına ait Prusya istatistikleri, 10.676 delinin 6369'unda hastalığın kalıtımsal olduğunu göstermektedir.[24] Bunlar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

	Baba veya anne yüzde	Büyükebeveyn veya amca / dayı yüzde	Kız veya erkek kardeş yüzde
Delilik	89,0	86,0	76,1
Ağır Nevroz	12,4	6,7	13,1
Suç	1,0	0,1	0,1
Alkoliklik	18,0	3,1	3,3
İntihar	1,7	2,7	2,3
Olağanüstü Yetenek	6,3	1,3	3,6

Bu durum, hatırı sayılır sayıda delinin yetenekli kişilerden dünyaya geldiğini göstermektedir. Delilerin kardeşleri arasında yetenekli olanların sayısının, intihar eden, alkolik ya da suçlu olan kardeşlerin sayısını aşması bu etkinin varlığını doğrular. Aubonel ve Thoré kalıtsal deliliğin görüldüğü yirmi iki vakada, yetenekli iki oğul vakasına rastlamışlardır.[25]

24 Meynert, *Jahresber. für Psychiatr.*, Viyana, 1880.

25 Ribot, *L' Hérédité Psychologique*, s. 171.

Bu olgular eski gözlemciler için de bilinmez değildi. Niekim çok özgün bir yazar olan Tassoni, *Pensieri Diversi* (1621) adlı kitabında şu soruyu tartışır: "Nasıl oluyor da akıllı babaların çok aptal çocukları, çok aptal babaların da çok akıllı çocukları oluyor?" İlk gruba örnek olarak Scipio Africanus'un oğullarını, Antonius'u, Cicero'yu, Agrippa Postumus'u, Drusus'un oğlu Claudius'u, Germanicus'un oğlu Caligula'yı, Marcus Aurelius'un oğlu Commodus'u, Sokrates'in oğlu Lamprokles'i ve Filip'in oğlu Arrhidaeus'u sayar. Kendi döneminin bilgelerinin az çok aşırıya kaçan birçok görüşü arasında şu görüşü aktarır: "Büyük adamlarda, yaşam enerjisi zekâ gücünü beslemek ve güçlendirmek üzere beyinde toplanır; bunun sonucu olarak kan ve meni soğuk ve cansız kalır ve bu tür adamların çocukları, özellikle erkekler, aptallığa eğilimli olur."

Ebeveynlerin Yaşı. Bu çoğu zaman gözden kaçan ve günümüzde bile hâlâ tam olarak anlaşılmamış kalıtsal etkilerden biridir. Marro ebeveynlerin ileri yaşının, çocukların zekâsı veya deliliği üzerindeki büyük etkisini ortaya koymuştur. Çok sayıda dâhi, hatta yetenekli kişi yaşlı babalardan dünyaya gelmiştir: II. Frederick, I. Napolyon, Sciacci, Bizzozzero, Rochefort, Dumas (baba), A. Jussieu, Balzac, J. Cassini, C. Vernet, Beaconsfield, Horace Walpole, William Pitt, Racine, Adler, Auriac, Béclard ve Schopenhauer. Genç babalardan dünyaya gelen dâhilere örnek olarak yalnızca şu isimleri bulabildim: Victor Hugo, De Girardin, Arneth, Barral, Bertillon ve Ségur. Bu etki, dâhilerin uzun ömürlü olmasını açıklayabilir.

Gebelik. De Candolle, anne ile babanın gebelik sırasındaki güçlü tutkusunun çocuk üzerinde etkili olabileceğinden söz eder ve çok sayıda dâhi gayrimeşru çocuğun varlığını hatırlatır. Erasmus kendisinin sıradan evlilik görevinin ürünü olmadığını övünerek dile getirmiştir. Isaac Disraeli, *Memoirs of Toland* [Toland'ın Anıları] adlı kitabında, evlilik dışı doğumun güçlü ve kararlı karakterler yarattığını yazmıştır.

Gayrimeşru oğullar arasında şu isimler yer alır: Themistokles, Charles Martel, Fatih William, Montesquieu'nün "mükemmel adam" diye nitelendirdiği Berwick Dükü, Leonardo da Vinci, Boccaccio, A. Dumas, Cardano, D'Alembert, Savage, Prior, De Girardin, La Harpe, Alexander Farnese ve Dupanloup.[26] Newton ise anne ile babasının iki yıllık zorunlu perhiz döneminden sonra birleşmesiyle dünyaya gelmiştir. Bu ve benzeri bütün olgulardan, kalıtsal dehanın sayısız kaynağını tüketmekten ne kadar uzak olduğumuz anlaşılmaktadır.

Tüberkülozlu veya alkolik anne babalardan ne çok dâhinin doğduğunu hatırlayanlar ve bu iki dejenerasyon biçiminin çocuklarda sık sık ahlaki kopukluğa dönüştüğünü bilenler, dehanın, sıradan gözlemcilerin gözünden kaçan ve bu nedenle pek az bilinen başka kalıtsal nedenlerinin de olabileceğini idrak edeceklerdir.

26 Aynı türden bir etkinin izleri, deliler ve dejenereler arasında da görülebilir. XIV. Louis ile Madame de Montespan'ın oğlu, Jübile döneminde (Hristiyan geleneğinde günahların bağışlanması ve Tanrı ile uzlaşma dönemi), pişmanlık ve keder krizleri sırasında dünyaya gelmiş ve sürekli yaşadığı melankoli hâli nedeniyle "l'enfant du jubilé" (Jübile çocuğu) olarak anılmıştır. Zihinsel coşku nöbetleri geçiren yetenekli bir adamın, bu nöbetler sırasında dünyaya gelen iki çocuğu deli olmuştur. Déjerine, *L'Hérédité dans les Maladies du Système Nerveux*, 1886.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HASTALIĞIN DEHA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Omurga Hastalıkları – Ateşli Hastalıklar – Kafatası Yaralanmaları ve Bunların Deha ile İlişkisi

Gérard de Nerval, *Le Rêve et la Vie* [Hayal ve Hayat] adlı kitabında, sık sık hastalıklı bir coşku hâlinde yazdığını itiraf ettikten sonra, "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" şeklindeki eski deyişin yanlış olduğunu, çünkü birçok güçlü zihnin zayıf ve hasta bedenlerde var olduğunu söyler.

Conolly kabarcık tedavisi (yakı) ile zekâsı uyarılmış bir adamın yanı sıra verem ve gut hastalıklarının ilk evresinde yeteneği ortaya çıkan başka bir adamı tedavi etmiştir. Cabanis, Tissot ve Pomme bazı ateşli hastalıkların olağanüstü zihinsel etkinliği tetiklediğini gözlemlemişlerdir. Sylvester "talihli" bir bronşit nöbeti diye nitelendirdiği bir gece ateşlenmesi sırasında bir matematik probleminin çözümüne ulaştığını belirtir.[1]

Sürekli hasta olan bir dâhi, Maine de Biran, hastalıkların deha üzerindeki etkisini şu şekilde ifade eder: "Varoluş duygusu, çoğu insanda bulunmaz çünkü onlarda bu duygu kesintisizdir; insan acı çekmediğinde kendini düşünmez; yalnızca hastalık ve düşünme alışkanlığı kendimizin farkına varmamızı sağlar."

Kafatası yaralanmaları ve akut hastalıklar -ki bunlar deliliğin sık görülen nedenleridir- çoğu zaman sıradan bir bireyi bir dâhinin seviyesine çıkarmıştır. Vico çocukken yüksek bir merdivenden düştü ve kafatasının sağ tarafında bir kırık oluştu. Orta hâlli bir şarkıcı olan Gratry, kafatasının bir kiriş darbesiyle kırılmasından sonra büyük bir usta olmuştur. Çocukluğundan itibaren neredeyse geri zekâlı olan

1 *Nature*, Kasım 1883.

Mabillon, yirmi altı yaşında taş merdivenden düşerek kafatasını öyle fena yaralamıştır ki, trepan (delik açma) ameliyatı gerekmiştir; o andan itibaren deha belirtileri sergilemeye başlamıştır. Bu olayı aktaran Gall, çocukluğunda yarı aptal sayılan ve on üç yaşında merdivenden kafası üstüne yuvarlandıktan sonra zeki hâle gelen bir Danimarkalı tanıdığını söyler.[2] Wallenstein pencereden düştüğü güne kadar aptal olarak görülmüş ama o günden sonra müthiş bir yetenek sergilemeye başlamıştır. Birkaç yıl önce, Savoy'da kuduz bir köpeğin ısırdığı bir zekâ özürlü, hayatının son günlerinde çok zeki hâle gelmiştir. Sıradan kişilerin omurilik hastalıklarından sonra olağanüstü zekâ sergilediği vakalar kaydedilmiştir.[3] "Hastalığım [omurilik hastalığı], son eserlerime marazi bir nitelik kazandırmış olabilir" diye yazmıştır talihsiz Heine, hakiki bir sezgiyle; üstelik bu sözü yalnızca son eserleri için değil, daha öncekiler için de geçerliydi. Durumu ağırlaşmadan birkaç ay önce şöyle yazmıştır: "Zihinsel coşkum, dehadan çok hastalığın etkisidir. Acımı biraz olsun hafifletmek için şiirler yazdım... Bu anlamsız acılarla dolu korkunç gecede, zavallı başım ileri geri savruluyor, soytarı külahımdaki zilleri acımasız bir neşeyle sallıyor."[4] Béclard geçirdiği bir inme sonrasında salt teoriden deneye yönelmiştir.[5] Keza Pasteur de en büyük keşiflerini bir inme geçirdikten sonra yapmıştır. Bichat ve Schroeder van der Kolk, boyun tutulması (ankiloz) yaşayan kişilerin çarpıcı derecede parlak bir zekâya sahip olduklarını gözlemlemiştir. Kamburların sivri zekâlı ve alaycı oldukları herkesin dilindedir. Rokitansky bunu, beyni besleyen damarların çıktığı noktadan sonra aortta meydana gelen eğrilikle açıklamaya çalışmış; bu eğriliğin kalbin hacmini ve baştaki atardamar basıncını artırdığını ileri sürmüştür.

---

2 *Physiologie du Cerveau*, s. 21.

3 *Journal of Mental Science*, 1872.

4 *Correspondance Inédite*, Paris, 1877.

5 *Revue Scientifique*, Nisan 1888.

BEŞİNCİ BÖLÜM
UYGARLIĞIN VE İMKÂNLARIN ETKİSİ

Büyük Şehirler – Büyük Okullar – Fırsatlar –
Yoksulluk – Güç – Eğitim

Şimdiye dek incelediğimiz yasalar ne kadar açık görünürse görünsün, bunlardan çıkarılan sonuçlar beli ölçüde ihtiyatla kabul edilmelidir; çünkü orografik olanlar da dâhil olmak üzere, bütün bu etkileri engelleyip alt eden, ele avuca gelmez bir dizi etken vardır.

Bireylerin büyük topluluklar hâlinde bir araya gelmesinin, iklim ve ırk ne olursa olsun, sanatçıların ve yeteneklerin sayısını artırmaya yettiğini daha önce belirtmiştik. Ancak bu tamamen yapay bir etki değil midir? Söz gelimi, memleketinden ayrılıp büyük bir başkente göç edenler (ki bebek ve hasta örneklerinde bu sıkça olur), orada doğmuş gibi kabul edilebilirler. Bu görüş, büyük şehirlerin zararlı etkisi hatırlandığında ve Smiles'ın, büyük şehir yaşamının entelektüel çalışmaya elverişli olmadığı, çağlarına büyük etkide bulunmuş kişilerin yalnızlık içinde yetiştiği, İngiltere'nin ve hatta Londra'nın tüm büyük şahsiyetlerinin taşrada doğduğu (ama onlar sonradan başkente yerleşmiş oldukları için bu gerçeğin genellikle gözardı edildiği) yolundaki görüşü dikkate alındığında daha da kesinleşir. Carlyle, Londra'da doğmuş bir insanın olsa olsa noksan bir insan olacağını söyler. *Lives of the Engineers* [Mühendislerin Yaşamları] adlı kitabında bütün büyük İngiliz mühendislerinin taşrada yetiştiği yazar.

Bir resim okulunun kurulması, ister dış kaynaklı, isterse de yerli bir girişim sonucu olsun, daha önce böyle bir okulu olmayan bir yeri kısa zamanda bir sanat merkezi hâline getirebilir; bu kurum çok eskiye dayanıyorsa sanatçı sayısı büyük oranda artar. Örneğin, Piedmont'a bakalım; burada askerî

eğitim, iklim ve ırkın da etkisiyle ama daha çok ruhban sınıfının etkisiyle, uzun süre güzel sanatların ve özellikle müziğin gelişmesi gecikmiştir. 1460 yılına kadar Piedmont'taki ünlü ressamların sayısı bir elin parmaklarını geçmezdi, üstelik bu ressamlar da Bono ve Bondiforte gibi yabancı kökenliydi. Ancak Milano'dan getirilen Bondiforte'nin ardından hemen Sodoma, Martini, Giovannone ve Vercellese ortaya çıktı; Ferro di Valduggia'nın ardından Lanini, Tansi'nin ardından Valduggia geldi. Aynı şekilde Viotti örneği de kısa sürede beş ünlü kemancıyı Piedmont'a çekmiştir.

Novara, Alba ve Vercelli'de Macrino ve Gaudenzio Ferrari gibi birkaç seçkin ressam ortaya çıkar çıkmaz bunları başkaları takip etmeye başladı; günümüzde ise askerî etkinin yerini tamamen toplumsal etki alınca, bu bölge, nüfusuna oranla, diğer bölgeler kadar, hatta onlardan daha fazla sayıda, hem de aynı düzeyde sanatçı yetiştirmiştir, örneğin Gastaldi, Mosso, Pittara vb.

Üç yüz yıl önce biri çıkıp da İskoç düşünce dünyasının dökümünü yapmaya kalkışsaydı, listesine ekleyecek tek bir isim bile bulamazdı. Oysa dinî hoşgörüsüzlüğün ağır baskısından kurtulan İskoçya, gördüğümüz gibi, Avrupa'nın en zengin düşünce merkezlerinden biri hâline gelmiş, özgün ve cesur düşünürler yetiştirmiştir.

Buna karşılık, eski çağlarda ırkı ve doğası sayesinde entelektüel yaratımda en ön sıralarda yer alan Yunanistan'ın üstünlüğünden artık eser kalmamıştır. Doğa ve ırk değişmemiş olsa da kölelik, politik mücadeleler ve zor yaşam koşulları bu ülkenin bütün gücünü tüketmiştir; zira bir ulus, varlığını güvence altına alıp refaha kavuşmadıkça sanata ve yüksek düşünceye ayıracak lüksü kendinde bulamaz.

Dolayısıyla büyük insan yığınlarının etkisi çoğu zaman ulusal refahın etkisiyle maskelenmiş olabilir.

Irkın ve iklimin etkisi ortadan kalkmaz ama tezahürleri gizli kalır. Toskana ırkının ve ikliminin ortaya çıkardığı

güçlü zekâ, Medici'lerin, din adamlarının ve dilbilimci softaların zayıflatıcı etkisinden sonra bugün kendini Pistoialı köylü kadınların doğaçlama şiirlerinde ve Floransalı halkın ince nüktelerle dolu deyişlerinde gösterir. Pacini, Carrara, Betti, Giusti, Guerrazzi ve Carducci gibi dâhiler artık yöreye özgü değillerdir, arada bir ortaya çıkarlar.

Bana öyle geliyor ki, çoğu durumda toplumsal etkiler göründüğünden daha sınırlıdır; bu etkiler embriyoyu oluşturan sperm hücresinden ziyade civcivin yumurta kabuğunu çatlatan gaga darbesine benzer.

Floransa, tıpkı Atina gibi, cumhuriyetçi kargaşa döneminde İtalyan dehasının zirvesini insanlığa kazandırmıştır. Ancak Güney Amerika ve Fransa'daki (1789) benzer çalkantılar aynı sayıda büyük adam yetiştirmemiş, sadece dönemin ihtiyaçlarına uygun şekilde büyük sayılan birtakım insanları ortaya çıkarmıştır.[6] Hatta Floransa'da yetişmiş birçok büyük adamın bizzat o devrimlere yol açtığı bile düşünülebilir.[7]

Aynı şey fırsat için de söylenebilir. Fırsat kimi zaman dehanın gelişimini kolaylaştırır. Söz gelimi, Mutius Scaevola'nın, Servius Sulpicius tarafından ülke kanunlarını bilmemekle suçlanması onu büyük bir hukukçu yapmıştır.

Eski cumhuriyet zamanında Floransa'daki taş ocaklarında çalışan bazı taş ustaları, Mino da Fiesole, Desiderio da Settignano ve Cronaca gibi ünlü heykeltıraşlar hâline gelmişlerdir. Canova ve Vincenzo Vela da taş ustasıydı; Hugh Miller ise duvar ustası olarak çalışırken saygın bir jeolog olmuştur.

Mugello'lu bir çoban olan Andrea del Castagno, bir gün fırtınaya yakalanınca bir şapele sığınır. Orada bir duvar ressamının Meryem Ana resmi yaptığını görür. O andan itibaren onu taklit etme isteğine karşı koyamaz ve ne zaman fırsatını bulsa kömürle figürler çizmeye başlar. Öyle ki şöhreti kısa süre içinde köylüler arasında yayılır; ardından kendisine

6 Taine, *Les origines de la France Contemporaine*, Pari 1885.

7 *Atlantic Monthly*, 1881.

öğrenim görme imkânı sağlayan Bernadino de Medici'nin deteğiyle ünlü bir ressam olur.

Mesleği gereği Floransalı kâğıtçı Vespasiano de Bisticci'nin elinden çok sayıda kitap geçmiş ve birçok edebiyatçı ve bilim insanıyla temas kurmuş, sonunda kendisi de edebiyata yönelmiştir.

Bununla beraber çoğu zaman fırsat, bardağı taşıran son damladır. O kadar ki, olumsuz koşullara, hatta büyük engellemelere rağmen dehanın kendini gösterdiği örnekler sayılamayacak kadar çoktur. Boccaccio, Goldoni, Muratori, Leopardi, Ascoli, Cellini, Cavour, Petrarca, Metastasio ve nihayetinde taş yontmak zorunda kalan Sokrates bunlar arasında yer alır. Wagner, Rossini ve Verdi gibi yakın dönemin bütün büyük bestecileri gençliklerinde anlaşılmamışlardır.

Çok eski bir söz vardır: "Doğanın bir şey fısıldamadığı kişiye, bin Atina ve bin Roma bir araya gelse de bir şey anlatamaz." [8]

Demek ki belli bir uygarlık düzeyi ve koşullar, dehanın ve onun buluşlarının kabul görmesini ve hoşgörüyle karşılanmasını sağlamaktadır; aksi durumda bunlar ya fark edilmezdi ya da alaya alınır, hatta cezalandırılırdı.

Tarih bize göstermektedir ki, büyük buluşlar nadiren bütünüyle yeni olan şeylerdir; onlar çoğu zaman uzun süre boyunca birer oyuncak ya da merak konusu olarak kalmışlardır. Fournier, "Buhar, İskenderiye'li Hero ve Tralles'li Anthemius zamanında çocukların oyuncağıydı" der. İnsan aklı ve insanlığın gereksinimleri, tek bir olgunun bile doğuracağı tüm sonuçları idrak edebilmek için aynı süreci milyonlarca kez tecrübe etmek zorundadır.[9]

1765'te Spedding, Whitehaven belediyesine kullanıma hazır, taşınabilir gaz sistemini sunmuş ama reddedilmiştir.

8 "A cui natura non lo volle dire
Nol dirian mille Atene e milk Rome."

9 Fournier, *Le Vieux-Neuf*, Paris, 1887.

Daha sonra Chaussier, Minkelers, Lebon ve Windsor gelmiştir, yaptıkları tek şey onun keşfini sahiplenmek olmuştur.

Kömür on beşinci yüzyıldan beri biliniyordu; 1543'te Blasco de Garay, Barselona limanında bir gemiyi buhar ve çarklarla hareket ettirmişti; pervaneli gemi 1790'dan önce icat edilmişti. Papin buharlı gemi denemelerinde alay konusu olmuş ve bir şarlatan muamelesi görmüştür. Pervane en sonunda kullanıma sokulabildiğinde, onu icat eden Sauvage borç yüzünden hapse atılmış ve icadını yalnızca hapishaneden izleyebilmiştir.

Dagerotip[10] tekniğiyle fotoğrafçılık da on altıncı yüzyılda Rusya'da, ardından 1566'da İtalya'da Fabricius tarafından öngörülmüş, daha sonra Thiphaigne de la Roche tarafından yeniden bulunmuştur. Galvanizma ise Cotugno ve Duverney tarafından keşfedilmiştir.

Doğal seçilim kuramı da bir tek Darwin'e ait değildir. Lucretius mevcut türlerin ancak kurnazlıkları, güçleri ya da hızları sayesinde ayakta kalabildiklerini, diğerlerinin ise yok olup gittiğini Darwin'den çok daha önce söylemişti. Keza Plutarkhos kurtlar tarafından kovalanan atların diğerlerinden daha hızlı olduğunu gözlemlemiş ve bunun sebebini de şöyle açıklamıştır: Sürünün yavaş olanları yakalanıp yenildiği için sadece çevik olanlar hayatta kalabilmiştir.

Newton'ın çekim yasası ta on altıncı yüzyılda -özellikle Kopernik ve Kepler'in çalışmalarında- öngörülmüş, Hooke tarafından neredeyse tamamlanmıştı.

Aynı durum manyetizma, kimya ve hatta kriminal antropoloji için de geçerlidir. Demek ki uygarlık, deha ve buluş *üretmez*; sadece bunların gelişmesine yardımcı olur, daha doğru bir ifadeyle kabul görmelerini sağlar.

Dolayısıyla dehanın her çağda ve her ülkede var olabileceği kabul edilebilir; fakat nasıl ki çoğu canlı ölüm kalım

10 Dagerotip: Gümüşlü levha üzerine fotoğraf çekmek(çn.).

mücadelesinde sadece başkalarına yem olmak üzere doğuyorsa, uygun zamanı yakalayamayan dâhi de ya tanınmaz ya da yanlış anlaşılır.

Bazı uygarlıklar dehanın gelişmesine yardımcı olurken, bazıları ona zarar verir. Söz gelimi, İtalya'nın en eski uygarlığa sahip ve bu uygarlığın her seferinde yenilenerek güçlendiği bölgelerinde halkın zihniyeti daha açık olsa da nadiren deha ortaya çıkar. Genel olarak, bir ulusun ortalama kültür düzeyi ne kadar eskiyse, yenilikler o kadar isteksizce karşılanır. Buna karşılık, Rusya gibi uygarlığın yeni olduğu ülkelerde yeni fikirler müthiş bir şevkle kabul edilir.

Aynı gözlemin tekrarlanması yeni bir gerçeğin kabulünü kolaylaştırdığında deha yalnızca yararlı ve gerekli görülmekle kalmaz, aynı zamanda coşkuyla karşılanır. Halk belli bir uygarlık düzeyi ile dehanın ortaya çıkışı arasındaki rastlantıyı fark edince, ikisinin birbiriyle bağlantılı olduğunu düşünür; civcivlerin yumurtadan çıkmasını sağlayan hafif gaga darbesiyle döllenme eylemini birbirine karıştırır, oysa döllenme ırk, atmosfer, beslenme vb. etkenlere bağlıdır.

Aynı durum günümüzde de yaşanmaktadır. Hipnotizma, bilimsel bir fikrin gözlerimizin önünde bile defalarca yenilenebileceğini ve her defasında yeni bir keşif sanılabileceğini gösteriyor. Her çağ, geçmişi olmayan veya çok az örneği olan icatlara aynı ölçüde hazır değildir; hazır olmayan çağlar bu icatları benimsemekteki yetersizliklerini fark edemezler. İtalya'da pellagröz[11] hastalığını keşfeden kişi yirmi yıl boyunca yetkililerden deli muamelesi görmüştür. Günümüzde her zaman zeki vasatlardan oluşan akademik dünya kriminal antropolojiyle alay etmekte, hipnotizmaya hafifçe dudak bükmekte, homeopatiye ise şaka gözüyle bakmaktadır. Belki de ben ve meslektaşlarım bile, ruhçulukla alay ederken, hepimizin içinde gizli olan yenilik karşıtlığına kapılıp

11 Pellagröz: Vücutta B 3 vitamini ya da triptofan eksikliği nedeniyle oluşan hastalıktır (çn.).

yanılıyoruz ve tıpkı hipnotize edilmiş kişiler gibi bu durumun farkına bile varamıyoruz.

Yoksulluk çoğu zaman dehanın itici gücüdür. Dryden'ı yazar olmaya iten şey doğal bir eğilimden ziyade zorunluluktu. Goldsmith her kapıyı çalıp bir sonuç alamayınca yazmaya koyulmuştur. Ve bu durum tekrar tekrar devam etmiştir.

Öte yandan aşırı yoksulluğun ekseriyetle dehayı mahvettiği de doğrudur. Bu yoksulluk Kolomb'un önüne büyük engeller çıkarmıştır. George Stephenson oğlunu büyük fedakârlıklarla okutma imkânı bulamasaydı, tasarladığı buhar makinesi ölü doğardı.[12] Onca emekle eserlerini üreten ve dehası İtalya seyahatlerinden ve yaşamından ayrı tutularak açıklanamayan Meyerbeer ise mal varlığı olmasaydı sefalet içinde kalırdı.

Öte yandan birçok dâhi servet ve güç yüzünden yozlaşmıştır. Jacoby sınırsız gücün dejenerasyonu hızlandırdığını ve onu elinde bulunduranlarda megalomani (büyüklük hezeyanı) ve bunama eğilimini güçlendirdiğini göstermiştir.

Eğitimin etkisi ise hak ettiği ölçüde incelenmemiştir. Okul olmasa dâhinin de olmayacağına inanan çok kimse vardır. "Eğer Metastasio tesadüfen bulunup eğitilmeseydi ne olurdu?" diye sorulur. Giotto doğduğu vadilerin çobanlarını yalnızca köy şapellerinin duvarlarına yaptığı resimlerle şaşırtan biri olarak kalırdı. Paganini'nin adı hiç duyulmazdı. Pitré, *Usi e costumi della Sicilia* [Sicilya'nın Gelenek ve Görenekleri] adlı harikulade kitabında, Palermo halkına şövalyelikle ilgili fantastik hikâyeler anlatan ama okuma yazma

12 Yoksul bir madenci ailesinden gelen ve on sekiz yaşına kadar okuma yazma dahi bilmeyen George Stephenson, hiçbir resmi mühendislik eğitimi almamıştı. Kendi eksikliğinin farkında olan Stephenson, ayakkabı ve saat tamiri gibi ek işler yaparak kazandığı parayla oğlu Robert Stephenson'ın iyi bir akademik eğitim (özel okullar ve Edinburgh Üniversitesi) almasını sağladı. Robert, okulda öğrendiği matematik ve fizik kuramlarını babasına aktararak onun pratik zekâsını teorik bilgiyle destekledi. İkili daha sonra birlikte çalışarak demiryolu taşımacılığında devrim yaratan meşhur "Rocket" adlı buharlı lokomotifi tasarladı (en.).

bilmeyen birtakım harika şairlerden uzun uzadıya bahseder. Kim bilir, eğitim görselerdi ne yaparlardı?

Dağlarda bulunmuş olanlar, kimi çobanların meydana getirdikleri eserleri bilirler. Bu eserler kaba aletlerle yapılmış olsa da olağanüstü bir zevk ve incelik taşırlar. Böyle insanlar, bize, yarıda kalmış birer Michelangelo izlenimi verir; bu zatlar kendilerini ortaya koyma fırsatından yoksun kalmış dâhilerdir.

Ne var ki bu olgular, okulun dâhi üzerindeki zararlı etkisini gösteren diğer olguları geçersiz kılmaz. Hazlitt çok güzel söylemiştir: "Klasik eğitimin bütün basamaklarından geçip de aptallaşmamış olan kişi, kendini mucize eseri kurtulmuş sayabilir." Darwin oğullarını okula göndermekten kaygı duyuyordu. Dâhi bir çocuğun, ilgisini başka yönlere kaydırdığı ölçüde başarı şansını daha da azaltacak bir yığın konu üzerinde zihnini tüketmeye zorlanmasının çilesini kim tarif edebilir? Bu çocuk isyan bayrağını kaldırır; sonra da bu dâhi öğrenci ile onun öfkesini ve içgüdülerini anlayamayan, bunları bastırıp cezalandıran vasat bir öğretmen arasında şiddetli bir mücadele başlar. Bunu bizzat yaşayan ve okuldan okula kovulan Balzac, *Louis Lambert* adlı muhteşem romanında okul hayatının bu acı yanını ayrıntılı biçimde tahlil etmiştir. Böylesine üstün ve dingin zekâya sahip bir öğrencinin, aptal ve tembel diye hor görüldüğünü, büyük emeklerle yazdığı irade üzerine söylevinin cahil bir öğretmen tarafından daha okunmadan imha edildiğini düşünmek bile insanı ürpertir. Vallès de aynı kaderi yaşamıştır. Verdi, 1832'de Milano Konservatuvarı'na ücretli öğrenci olarak bile oybirliğiyle alınmamıştır. Rossini hem arkadaşları hem de öğretmeni tarafından aptal olarak görülmüştür, tıpkı Wagner gibi. Coleridge çocukluğunda sürekli baskı altında tutulduğunu belirterek okul günlerini acıyla hatırlar. Howard okulda o kadar aptal bulunmuştu ki, bir eczacının yanına çırak olarak verilmişti. Pestalozzi yazısı ve imlası düzelmeyecek derecede kötü olan aptal ve yeteneksiz bir çocuk

olarak görülmüştü. Crébillon gençliğinde haşarı ve tembel bulunmuş, üniversiteden ayrıldığında ise "yetenekli ama tam bir serseri" (Puer ingeniosus, sed insignis nebulo) diye damgalanmıştı. Cabanis çocukken olağanüstü bir zekânın belirtilerini yansıtsa da okulun sert disiplini onu ikiyüzlü olmaya zorlamış, sonunda okuldan atılmıştı. Diderot ailesinin yüz karası olarak görülüyordu. Verdi, Rossini, Howard ve Cabanis pes etmediler; ama kim bilir kaç kişi cesaretini kaybedip kendine olan inancını yitirdi! Bu mücadeleyi "en uygun olanın hayatta kalmasıyla" sonuçlanan bir varoluş mücadelesi olarak açıklamak yersizdir; çünkü en zayıf dâhiler bile vasatlardan daha değerlidir ve tek birini bile yitirmek büyük günahtır. Burada, alt düzeydeki canlıların mücadelesinde görülen türden bir olguyla karşı karşıya değiliz; hatta tam tersine, yüksek duyarlılıkları nedeniyle dâhiler daha kırılgandır. Okulun eziyetleri, bu insanları henüz en genç ve en hassas oldukları dönemde yıpratarak, aramızdaki daha kırılgan olmakla beraber aslında daha üstün olanları kaybetmemize yol açmaktadır. Dolayısıyla burada yaşam mücadelesi, en güçlüleri -hatta en üstünleri- eleyip yok etmektedir. En kötüsü ise bunun bir çaresinin olmamasıdır. Öğretmenler birer dâhi değildir; zaten dâhi olmaları da beklenmemelidir ve tek görevleri ortalama insan yetiştirmektir. Yine de hiç değilse dehanın önüne engel çıkarılmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

,,,

DELİLERDE DEHA

BİRİNCİ BÖLÜM
EDEBİYATTA DELİ DÂHİ

Akıl Hastanelerinde Yayımlanan Dergiler – Sentez – Tutku – Atavizm – Sonuç

Daha önce gördüğümüz gibi, deha ile delilik arasındaki bağ, delilerde sıkça gözlemlenen zihin aşırı uyarımı ve geçici süreyle gerçek bir dehanın belirmesi ile doğrulanmaktadır.

Charles Nodier şöyle yazar: "Sanki hastalıklı zihnin birbirinden ayrılarak dağılmış ışınları, bir mercekten geçen güneş ışınları gibi aniden yoğunlaşıyor ve zavallı delinin sözlerine öylesine bir parlaklık katıyor ki, onun aklı başındayken bile bundan daha bilgili, daha açık ve daha ikna edici olup olmadığından şüphelenmeden edemiyorsunuz."[1]

Théophile Gautier ise şu satırları yazmıştır: "Böylesine büyük boşluklar yaratan delilik, her zaman bütün yetileri askıya almaz. Tam bir bunama sırasında yazılmış şiirler bile ölçü kurallarına sonuna kadar uyar. İspanyol kiliselerinde başyapıtları hayranlıkla izlenen Yunan ressam Domenico Theotocopuli deliydi. İngiltere'de, kızgın demirle tahta üzerine işlenmiş aslanlarla aygırların dövüş sahnelerini gördük; bu resimler bir akıl hastasına aitti ve bitümle ovulmuş bazı Géricault eskizlerine benziyordu."[2]

Deliliğin etkisi altında "cahil bir köylü Latince şiirler yazabilir; bir başkası, asla öğrenmediği bir dili aniden konuşmaya başlar ve iyileştikten sonra o dilden tek kelime dahi hatırlamaz. Bir kadın, kendisine tamamen yabancı olan Latince ilahiler ve şiirler söyleyebilir; başından yaralanmış bir

1 Ch. Nodier, *Les Bas bleus*, 1846, s. 217.

2 *Voyage en Italie*, Paris, 1880.

çocuk, Almanca kıyaslamalar yapabilir ama hastalığı geçtikten sonra o dilde tek bir ifade bile kuramaz."[3]

Winslow normal durumdayken basit bir toplama işlemi bile yapamayan, buna karşın çıldırma nöbetleri sırasında mükemmel bir matematikçiye dönüşen bir beyefendiyi tanıyordu. Aynı şekilde, akıl hastanesinde şiirler yazan bir kadın, iyileştikten sonra tekrar sakin ve sıradan bir ev kadınına dönüşmüştü.

Bicêtre'deki sabit fikirli bir deli, orada tutulduğu için şu çarpıcı dizelerle yakınmıştı:

"Ah! Floransalı şair
Kutsal ezgisinde dile getirmemişti
Senin lanetli Bicêtre duvarlarının
Acı uçurumunu."[4]

Esquirol hastalığının akut döneminde yeni bir top türü icat eden bir manyaktan söz eder; bu top sonradan benimsenmiştir.

Morel'in gözetimi altında tutulan, ara sıra bütün yetileri azalan ya da tamamen kaybolan bir deli, ayık anlarında güzel komediler yazıyordu.

John Clare kendini düzyazıyla ifade etmeye başlar başlamaz anlamsız şeyler yazsa da bazı dokunaklı ve melankolik mersiyelerinde nadide bir üslup olgunluğuna ve seçkin fikirlere ulaşmıştı.[5]

Leuret maniden söz ederken şöyle der: "Bazen yalnızca bir mani nöbeti sırasındaki söylediklerine ve yaptıklarına bakarak bazı kişilerin zihinsel kapasitesi hakkında abartılı bir kanaat edindiğim olmuştur. Nükte ve zekâ parıltılarıyla beni etkileyen bir hasta, iyileştikten sonra aslında sandığımdan aşağı düzeyde, çok sıradan biri çıkabiliyordu."[6]

---

3 Trélat, *Recherches historiques sur la folie*, s. 81. Paris, 1839.

4 Moreau, *Psychologie morbide*, Paris, 1859.

5 Marce, "De la valeur des écrits des aliénés"; *Journal de médecine mentale*, 1864.

6 Leuret, *Fragments psychologiques sur la folie.*

Marcé kültürlü ama ortalama zekâya sahip genç bir kadın vakasını kaydetmişir. Bu kadın kıskançlık duygusuna kapıldığı bir mani atağı sırasında, "kocasına öyle mektuplar yazmıştı ki, bu mektuplar belagatının ve üslubunun tutkulu enerjisi bakımından rahatlıkla *Julie Ya Da Yeni Héloïse* romanının en ateşli bölümleriyle kıyaslanabilirdi. Atak sona erdiğinde ise mektupları tekrar sade ve ölçülü bir hâl almıştı, bu iki mektup grubunu karşılaştıran hiç kimse onların aynı kalemden çıktığına inanmazdı."[7]

Dagonet şöyle yazar: "Aşırı zihinsel faaliyet bazen zihinsel bozukluğun depresif biçimlerinde de görülür ama taşkın biçimlerde olduğundan çok daha seyrek görülür." Bunun kanıtı olarak, melankolik hezeyanlardan muzdarip bir kadının köy öğretmeni olan kocasına yazdığı bir mektubu aktarır. Mektup yazım hatalarıyla doluydu, mektubu yazan kadın eğitimsizdi ve normal hâlinde belagattan yoksundu ama hastalık zihinsel yetilerini geliştirerek onu dönüştürmüştü:

"Yüce Yaratıcı, gençliğimin o en güzel yıllarında neden canımı almadı? Madem beni sevmiyorsun ve sana sadece mutsuzluk veriyorum, neden o zaman beni senin hayatından tamamen çıkarmadı?

"Neden anne oldum? Mutsuz olmak için -hatta mutsuzluktan da öte- canımdan çok sevdiğim çocuklarımı geride bırakmak için. [...] Neden benden nefret ediyorsun? Oysa ben ayağım kaynar yağın içinde olsa bile yine sana 'Seni seviyorum!' derdim. [...]"

"Neden ölmeme izin vermedin? Sen mutlu olurdun, ben de dertlerimden kurtulurdum böylece. [...] Sevgili çocuklarım gelir, mezarımın başında oynardı. Ben yine onlara yakın olurdum -mezarın karanlığında bile onların 'İşte annemiz!' dediklerini duyardım."[8]

---

7 *Annales médico-psychologigues*, cilt iii. s. 93, 1864.

8 *Annales médico-psychologiques*, 1850, s. 48; Parchappe, *Symptomatologie de la folie.*

Bu kadın zihnini Chateaubriand'ın eserleriyle beslemiş olsaydı, kendini bundan daha şiirsel veya zengin hayal gücüyle ifade edemezdi.

Tissot şöyle der: "Öğretmeni ona hiçbir şey öğretememiş, deyim yerindeyse bir ismin yanına bir sıfat koyamayan bir gencin, birkaç gün süren habis bir ateşlenmeden sonra Latinceyi akıcı bir şekilde konuştuğu ve o zamana dek hiç aklına gelmemiş fikirler geliştirdiği bilinmektedir."[9]

Lecamus'un "öğrenilmiş cinnet" adını verdiği vakalardan biri de Matmazel Antheman'dır. Cinnet geçirdiği sırada "güler yüzlü ve hoş bir ruh hâline sahipti. Felç yüzünden sağ elini kullanamaz hâle gelmişti; buna rağmen sol eliyle inanılmaz bir ustalıkla resim yapıyor ve nakış işliyordu; zihninin ürünleri de ellerininkiler kadar şaşırtıcıydı. Daha önce hiç şiir yazmamış olmasına rağmen, söylediği dizeler muazzam bir canlılık ve incelik taşıyordu.[10]

Gérard de Nerval, *Le Rêve et la Vie* [Hayal ve Hayat] adlı kitabında şöyle der: "Uzun bir hastalığın tamamıyla zihnimin gizemleri içinde seyreden izlenimlerini aktarmaya çalışacağım. Neden 'hastalık' terimini kullandığımı bilmiyorum, zira doğrusunu söylemek gerekirse kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim. Bazen gücümün ve etkinliğimin ikiye katlandığını seziyordum; her şeyi bildiğimi ve anladığımı hissediyor, hayal gücüm bana sonsuz bir zevk veriyordu. İnsanların 'akıl' dediği şeyi geri kazandığımda, onun kaybına üzülmek zorunda mı kalacağım?"

Hangi akıl sağlığı uzmanı, benzer sözleri talihsiz hastaların ağzından defalarca duymamıştır ki? Akıl sağlığını yeniden kazandıktan sonra geçmiş durumlarını, o yeni hayatı -Gérard'ın "rüyanın gerçek hayata taşması" diye tanımladığı o *vita nuova*'yı- özleyen hastaların sözlerini...

9 Tissot, *Des nerfs et de leurs maladies*, s. 133.

10 *Médecine de l'esprit*, cilt ii. s. 32.

Dr. Parchappe zihinsel etkinlikte artışın delilikte sıkça görüldüğünü, hatta bu hastalığın akut döneminin en belirgin özelliklerinden biri olduğunu söyler. Aynı yazar, bilim yıllıklarının, zihinsel yetilerin olağanüstü ölçüde yükseldiği yönündeki batıl inancı doğrulayan iyi belgelenmiş bir dizi olgu içerdiğini sözlerine ekler. Bu durum, meraklı gözlemcilerin benzer olayları abartıp çarpıtarak tarih boyunca, özellikle Orta Çağ'daki şeytanın insana musallat olması vakalarının tarihinde bolca rastlanan o harikulade hikâyelere nasıl inanıldığını kısmen de olsa açıklar.[11]

Van Swieten, (Comment., 1121) manik atakları sırasında yalnızca şiir formunda konuşan bir kadın gördüğünü aktarır; bu şiirleri hayranlık verici bir kolaylıkla üretiyordu, oysa sağlıklı iken en ufak bir şiir yeteneği sergilememişti.

Lorry çok sıradan zekâya sahip soylu bir kadının melankoli ataklarından söz eder; bu ataklar sırasında zekâsı öylesine gelişirdi ki, en zor meseleleri bile belagatle tartışılabilecek hâle getirirdi.

Dinî bir uyanış sonucu akıl hastalığına yakalanmış, on dört yaşında bir genç kız sanki bu alana kendini adamış gibi teoloji konularında konuşuyor, Tanrı ve Hristiyanlık vecibeleri hakkında vaiz gibi hitap ediyor, kendisine yöneltilen itirazlara bilgece yanıtlar veriyordu.[12]

Morel şöyle yazar: "Bazı hipokondria (hastalık hastası), histeri ve epilepsi hastalarında, hastalığın kritik dönemlerinde muazzam bir zihinsel etkinliği gözlemleme fırsatım oldu. Bu hastaların yaşadığı ateşlenme dönemleri çoğu zaman zihinsel yetilerin anormal bir şekilde açığa çıkmasıyla başlar. Benim gözetimime bırakılan genç bir hipokondriak, konuşma kolaylığı ve fikirlerini parlak biçimde dile getirmesiyle çevresindekileri sık sık hayrete düşürüyordu. Bazen tek bir gecede, birinci sınıf güzellikler ve müstesna nitelikler

11 *Sympltomatalogie de la folie.*

12 J. Frank, *Pathologie interne; Manie fantastique.*

içeren bir müzik eseri ya da oyun yazardı. Ancak hastayı tanıdığım için, bu durumla ilgili tahminlerimde hiç yanılmadım. Biliyordum ki üç-dört gün süren bir taşkınlık döneminden sonra bu genç adam donuk bir uyuşukluğa düşecek ve en temel ihtiyaçlarını hissetmesini engelleyen cansız bir hissizliğe kapılacaktı. Vaka tam bir bunamayla neticelendi."[13]

"Dinî fikirlerin baskın olduğu bir histeri hastasında da çarpıcı hatırlama olguları gözlemledim. Bu kadın pek çok vaaz dinlemiş ve daha fazlasını da okumuştu. Okuduklarını ya da huzurunda yapılan konuşmaları kelimesi kelimesine tekrar ettiğini duydum. Sinirsel bir heyecanın hafızasını keskinleştirdiği bir anda, tanınmış Hristiyan hatiplerin vaazlarını kelimesi kelimesine okuyordu; biz de elimize kitap alıp onu takip edebiliyorduk. Normal hâlindeyken bu olayı tekrar edemiyordu. Ancak önceki vakada olduğu gibi, bu olayı nasıl yorumlayacağımızı biliyorduk; kaldı ki bu olay zaman zaman halkın saf inancını sömürmek için kullanılmış pek çok başka vakaya benziyordu. Bu kadının yaşadığı bu olay her zaman uyuşuklukla sonuçlanan bir ateşlenme krizinden önce vuku buluyordu."

"Şimdi, kendi hislerini aktaran bir hastalık hastasının takıntılı hallerine geçelim. Aşağıdaki alıntılar, bu hastanın bana bıraktığı günlükten alınmıştır. Bu günlük, bu tür hastaların yaşadığı herşeyi özetlemektedir.

"6 Eylül 1852, 21.00. Bu akşam yatağa giderken kuyruk sokumu bölgesinde ve uyluklarımda keskin ağrı. Uykuya dalarken sol kulağımda ve gözümde dayanılmaz ağrılar. Korku duygusunun etkisi altında kaldım. Kendimi dipsiz uçurumlara yuvarlanıyormuş gibi hissettim ve sanki kafatasıma ve kalbime takılmış bir demir kanca onları dışarı çekiyor gibiydi.

"7 Eylül 1852, 07.00. Gözlerde keskin ağrı, göz kapaklarında şiddetli acı. Şakaklarda basınç, özellikle sol şakakta;

13 *Traité des maladies mentales*, 1858.

gözler sürekli yaşarıyor, gırtlak kasılmış; dinmek bilmeyen korkunç bir obur açlığı, beni yerimden sıçratıyor. Öfkeden delirmiş gibi görünmeme neden olan bir öfke nöbetine yakalandım. Eğer bağırabilseydim biraz olsun rahatlardım; öfkeyle kaynıyorum, çıldırmış görünüyorum. Sanki başımın içinde küçük bir testere varmış gibi. Hep bu kesme hareketi – dönmeye devam eden ve beni de beraberinde götüren bir tekerlek. Kemiklerim odun gibi ölü ama bakkam ağacı gibi yanıyor.

"8 Eylül 1852. Bütün gün hiçbir şey yapamadan geçti. Alnım sanki sıkı bir demir bantla sarılı gibiydi. Derin bir bunalım duygusuyla yatağa girdim. Korku beni ele geçiriyor -bazen de nefret duygusu-, biraz olsun çalışabilenlere karşı mazur görülebilecek bir kıskançlık. Sırtımda beni her yöne çekiştiren ve akordeon gibi müzik yapan küçük teller varmış gibi hissediyorum. İşkenceyi andırıyor bu. Eğer benim sağlık durumumun gerçekliğini görseydi, en güçlü adam bile korkudan ölüverirdi. [...] Oysa onlar bana gülüyor. [...] Doktorlar acılarıma inanmıyor. Hayatım boyunca gördüğüm her şeyin bir anda gözlerimin önüne geldiği anlar oluyor. Kendimi havaya veya çatıların üzerine kaldırılmış gibi hissediyorum; kendime bakıp dehşete kapılıyorum. Bu durum, Rembrandt'ın eski bir tablosunun *kezzapla* oyulmasına benziyor.

"*Rüyalar.* -Başsız, parçalanmış ölü atlar- her nevi dehşet. [...] Sonra ailemden bazı kişiler görünüyor bana; ama gördüğüm her şey çarpıtılmış ve küçültülmüş; sanki içimde bir *karanlık oda* (camara obscura) var ve projektör bana her şeyi minyatür boyutta gösteriyor. Delirmiş olabileceğimi kabul ediyorum – ama siz de en azından çok hasta olduğumu kabul etmelisiniz."

Paulhan bazı bunama hastalarında belli yetilerin sağlam kaldığını belirtir;[14] örneğin, zihinleri genelde dağınık

14 *Revue Philosophique*, 1888.

olsa bile iskambil veya dama oynayabilirler. Aynı durum geri zekâlılar için de geçerlidir. Griesinger, Earlswood Akıl Hastanesi'nde tek başına mükemmel bir savaş gemisi modeli yapmış genç bir adam görmüştü. Bu kişinin zekâsı çok kıttı; sayı kavramı diye bir şeye sahip değildi. "Daha sık görülen," diye ekler yazar, "tam aptalların çizim veya resimde oldukça iyi işler çıkarmasıdır. Bu tür durumlarda, yalnızca mekanik bir yetenek söz konusudur elbette."

Esquirol maniden muzdarip bir general vakasını aktarır; bu general "sanrıları yaz boyunca devam ediyordu; bu sanrılar bazı berrak aralıklarda ortaya çıkıyordu ve bu süre zarfında hasta, fikirlerinin tutarsızlığını yansıtan komediler ve vodviller yazıyordu. [...] Zihninin karışıklığına rağmen general, belli bir silahı geliştirme fikrine kapılmış, tasarımlar çizmiş ve bir model yaptırma isteğini dışa vurmuştu." Bir gün dökümhaneye gitti, döndüğünde heyecana ve hezeyana kapıldı. Bir süre sonra tekrar dökümhaneye ikinci bir ziyarette bulundu ve "model hazırlandığında elli bin adet sipariş verdi. Bu sipariş, dökümcünün generalin hastalığını fark etmesini sağlayan tek olay olmuştu. Generalin icadı daha sonra resmen kabul edildi." Böylece, genel bir zihinsel tutarsızlığın ortasında, önemli bir dizi fikir korunmuş ve sonuna kadar uygulanmıştır.

Ruhsal hastalıklar konusunda uzman olmayan ve daha önce de kendisinden alıntı yaptığımız Esquiros fevkalade önemli bazı gerçekleri şöyle aktarır:

"Dr. Leuret," der, "Bicêtre'deki bir hastanın öyküsünü bize anlattı; bu hasta hastalığı sırasında olağanüstü bir yazma yeteneği sergilemiş, oysa sağlıklı olduğu zamanlarda böyle bir yeteneği yoktu. Doktor onun tamamen iyileşme sürecinde olduğunu sanarken, hasta şöyle demiş: 'Ben henüz tamamen iyileşmedim; hâlâ fazlasıyla zekiyim. İyileştiğimde bir mektup yazmam bir haftamı alır. Doğal hâlimde aptal biriyim; bekleyin de yeniden öyle olayım.' Aynı gözlemci, işleri kötü

giden olan bir tüccar vakasını da aktarır. Bu adam hastalığı sırasında işlerini yeniden yoluna koymanın bir yolunu bulmuş; her atağının sonucu, bir mekanizmanın geliştirilmesi veya işini kolaylaştıracak bir aracın icadı olmuş; ve bu paha biçilmez delilik döneminin sonunda hem aklını hem de servetini geri kazanmış."

"Montmartre'de, Dr. Blanche'ın kliniğinde, duvar üzerine kömürle çizilmiş bazı çizimlerin izleri bize gösterildi. Yarısı silinmiş bu figürlerden biri Saba Melikesi'ni, diğeri ise bir kralı tasvir ediyordu. Bunlar, sonradan akıl sağlığına kavuşmuş seçkin bir genç yazarın eseriydi. Bu hastalık, onda önceki sağlıklı döneminde hiç olmayan veya en azından çok önemsiz bir rol oynayan yeni bir yeteneği geliştirmişti."

"Marion Delorme'un, bir akıl hastanesinde, buharlı makinelerin gücünü sanayi ihtiyaçlarına uygulama fikrini ilk geliştiren kişi olan Salomon de Caus ile karşılaştığı söylenir. Hastalıkla ortaya çıkan yetenekler, çoğunlukla hastalıkla birlikte kişiyi terk eder."[15]

Pavia'da tedavi ettiğim on iki yaşında bir köylü çocuğu vardı; bu çocuk son derece özgün ezgiler besteliyor ve talihsiz arkadaşlarına öyle uygun lakaplar takıyordu ki, onlar da bu lakapları hep kullanıyorlardı. Onun yanında, raşitizm ve pellegra hastalığından muzdarip ufak tefek yaşlı bir adam vardı. Ona mutlu olup olmadığını sorduğumuzda, eski Yunan filozofları gibi şu cevabı verdi: "Bütün *insanlar* mutludur, hatta zenginler bile, yeter ki istesinler."

Öğrencilerimin çoğu hâlâ B.'yi hatırlar; o sırayla müzisyen, hizmetçi, kapıcı, lokanta işletmecisi, tenekeci, asker ve arzuhâlci olmuş ama talihi hiç yaver gitmemişti. Bize birkaç yazım hatasını bir kenara bırakırsak, basılmaya değer bir otobiyografi bırakmıştı; ve eğitimsiz bir işçiye göre güzellikten ve özgünlükten yoksun olmayan sözlerle benden taburcu edilmek için ricada bulunmuştu.

15 Esquiros, *Paris au dix-neuvième siecle–Les maisons de fous*, cilt ii. s. 163.

Geçenlerde, akıl sağlığını yitirmiş yoksul bir sünger satıcısının yaşamın döngüsüne dair esaslı bir fikri şu şekilde ifade ettiğini duydum: "Biz ölmeyiz. Ruh yıprandığında erir ve başka bir şekle bürünür. Babam ölen bir katırı gömdükten sonra, aynı yerde çok sayıda mantar bittiğini ve önceden çok küçük olan patateslerin iki kat büyüdüğünü gördük."

Demek ki sıradan bir zihin, mani enerjisinin aydınlatmasıyla, en büyük düşünürlerin güçlükle ulaştığı teorilere tesadüfen ulaşabilir.

G. B., ünlü bir yazarın yeğeni olan bir deliydi. Bir gün, biraz huysuz bir ata binmesine izin verip vermemekte tereddüt ettiğimde bana şöyle dedi: "Korkmayın doktor – *çivi çiviyi söker.*"

Melankoli hastalığından muzdarip bir tüccar olan M. G., kendisine yanlışlıkla "Kont" diye hitap eden birine şöyle demiştir: "Ne kontu? Hayatım boyunca çok konto tuttum ama böylesini hiç görmedim!"

Bir sabah, ahlaki kopuklukten muzdarip Madame M.'ye, "Neden benimle tokalaşmak istemiyorsunuz? Bana kızgın mısınız?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "Solgun bakire ister, kırmızı yanaklı bakire reddeder." Bir başka seferinde, "Yakında buradan çıkmayı umuyor musunuz?" diye sordum. "Dışarıdakiler akıllarını toparladıklarında buradan çıkacağım," dedi.

Bir hırsız ve akıl hastası olan V., kendisine izin verilen bir yürüyüş sırasında kaçtı. Yakalandığında, kendisine duyulan güveni boşa çıkardığı için azarlanınca, "Ben sadece dizlerimin tutulup tutulmadığını merak ediyordum" dedi.

Yetmiş yaşını aşmış, dişlerinin hepsini kaybetmiş manik bir kadın olan B. B., müstehcen sözler söylüyordu. Yaşına hiç yakışmayan bu sözleri sarf ettiği için kendisine çıkışıldığında, "Yaşlı mı? Yaşlı ha! Görmüyor musunuz, daha dişlerim bile çıkmadı?" cevabını verdi.

Deliliği sayesinde şiir yazmaya başlayan N. B., çok incelikli bir yazardır ama dizeleri ölçü tutmaz. Dostu G.R. bir keresinde bize, N.B.'nin dizelerin ayaklarını bilerek uzun tuttuğunu anlattı. Amacı, bu dizelerin hafızasından kaçıp gitmesine engel olmakmış.[16]

Sentez. Deliliğin ürünü olan şairlerin en özgün ve genel özelliği, zihinlerinin önceki yaşam ve kültür koşullarıyla tamamen çelişen bir duruma zorlanmasıdır. Nitekim çoğunda bu etkinin yegâne sonucu, sürekli bir epigram, kelime oyunu ve kafiyeli ifade akışından, kısacası toplumda zekâ göstergesi olarak övülen ama gerçekte hakikatin ve mantığın zıddı olduğu için tımarhanelerde bolca bulunması hiç şaşırtıcı olmayan nüktelerden ibarettir. Bu eğilim ya da en azından ses tekrarlama ve kafiye kurma eğilimi, düzyazıyla yazılmış olanlar da dâhil bütün eserlerinde görülür. Öte yandan sıkça olmasa da doğaçlama filozoflarla da karşılaşırız; bunların sözlerinde Pozitivistlerin, Epikouros'un ve Comte'un sistemlerinin bazı kısımlarını yeniden canlanır çünkü deliliğin hızlandırdığı beyin, zikrettiğimiz sistemlerin ortaya çıkışına kaynaklık eden hakikatin belirgin noktalarını yakalayabilir; ne de olsa bu kişiler normal insanlara kıyasla yenilikten daha az nefret eder ve daha fazla özgünlük taşırlar.

Onların en belirgin özelliği -saçmalık noktasına varan özgünlük- artık mantık ve sağduyunun sınırları içine sığdırılamayan hayal gücünün taşkınlığından kaynaklanır. Zihni en çok zarar görmüş ya da doğası gereği en yetersiz olan kişinin bu bakımdan fazla aşırıya kaçması doğaldır. Bu noktada yalnızca Siena'lı P.'nin ruhunun sözüm ona metamorfozlarına ve yolculuklarına, ayrıca Pesaro'lu M.'nin yazılarına değinmemiz yeterlidir; bu kişi, Yunanca diline olan tutkusunu öyle ileri götürmüştü ki, çakıl taşına *lithiasis*, denize

16 Bkz. Ek. Kitabımın İngilizce baskısında elimde bulunan, akıl hastalarına ait şiirlerden daha kapsamlı bir seçki sunamadığım için üzüntü duyuyorum. Bu şiirler için okuyucuyu, kitabımın orijinal İtalyanca baskısına ya da Fransızca baskısına yönlendirmek zorundayım.

equor, inançlara *agonies*, dünyaya ise *vase* adını verdiği yeni bir ağız icat etmişti.[17]

Fikirlerinin daha hızlı çağrışım yapmaları ve daha canlı hayal güçleri çoğu kez daha kültürlü ama ortalama zekâların çözmekte zorlandığı sorunları çözmelerini sağlar.

Onlara özgü bir başka özellik -ki buna, suçluların yazılarında da sıkça rastlanır- kendilerinden veya arkadaşlarından bahsetme, otobiyografi yazma ve kendilerini hiçbir kısıtlama olmadan hırsa veya aşka kaptırma eğilimidir. Ancak delilerde anlatım biçimi, suçlulardaki kadar yapay değildir; suçluların yazılarında daha fazla tutarlılık vardır ama yaratıcı güç ve özgünlük daha azdır.

Akıl yürütmek yerine kafiyeye başvurmaları, sözcükleri özel anlamlarla ya da alışılmadık biçimde kullanmaları ve en önemsiz şeylere bile abartılı bir önem atfetmeleri tamamen akıl hastalarına has bir durumdur. Aslında yarı deli olan Hécart, *Gualana*'sında şöyle der:

"Delinin işi, tüketmektir kafasını,
Yorucu boş şeylerle, ufak tefek işlerle."

Hécart gibiler kadar çok olmasa da onların arasında da resimle şiiri birleştiren çok kimse vardır, sanki tek başına resim ya da şiir, düşüncelerinin hızına yetişemiyormuş gibi. Üslupları, yoğun bir işçilikten doğan inceliğe sahip değildir ama keskin ve güçlü ifadeler açısından öyle zengindir ki, çoğu zaman daha dingin ve incelikli sanat ürünleriyle boy ölçüşebilir, hatta onları aşar.

Tutku. Tutkulu olmak, akıl sağlığını yitirmeden önce vezin bilgisinden habersiz olan bireylerdeki şiir yazma eğiliminden daha şaşırtıcı değildir, zira Byron'un hem söylediği hem de kendi kişiliğinde kanıtladığı gibi, şiirin heyecan halindeki tutkunun ifadesi olduğu ve heyecan arttıkça daha fazla güç ve etki kazandığı hatırlanmalıdır.

17 Bkz. benim kitabım *L'Uomo Delinquente*.

Ritmin, anormal ruhsal heyecanı düzyazıdan çok daha iyi ifade edip açığa çıkardığı, gerek sarhoşların şiirsel esinlerinden gerekse deli şairlerin ağızlarından kendiliğinden dökülen beyanlardan anlaşılabilir. Deli bir suçlu, Arboux'ya yazdığı bir mektupta bu eğilimi apaçık dile getirmiştir:[18]

"Size dizelerle yazıyorum, sakın şaşırmayın;
zira düzyazıyla düşüncemi ifade etmeyi bilmem."

Pesaro'daki bir akıl hastası ise bazı şiirlerine gerekçe olarak şu sözünü öne sürer: "Şiir, zihnin kendiliğinden taşmasıdır; şiir, bin acıyla delik deşik olmuş ruhun çığlığıdır."[19]

Atavizm. Vico'nun çok önceden sezdiği, Buckle'ın ise sonradan hayranlık uyandırıcı bir şekilde açıkladığı gibi, ilkel toplumlarda bütün düşünürler ve bilge kişiler aynı zamanda şairdi. Gerçekten de en eski tarihi anlatılar, Galya ozanları ya da Tibet'in Toolkololları tarafından kalıcı bir biçime sokulup kuşaktan kuşağa aktarılmıştı. Aynı şekilde Amerika,[20] Dekkan,[21] Afrika[22] ve Okyanusya'da[23] da durum böyleydi.

Ellis, Polinezyalıların, atalarının yaptıklarıyla ilgili bir mesele ortaya çıktığında baladlarına tarihî belgeler niyetine başvurduklarını yazar. Eski Hindistan'da olduğu gibi, Orta Çağ Avrupası'nda da bilimler manzum bir dille açıklanırdı. Montucla, 13. yüzyıldan kalma manzum biçimde yazılmış bir matematik incelemesinden söz eder; bir İngiliz, Justinianus'un yazdığı *Institutes* adlı kitabı nazma dökmüştü; bir Polonyalı ise armacılık üzerine kafiyeli bir eser kaleme almıştı.

Orta Çağ'da düzyazı formunda yazılan gerçek anlamda tarihler bile şiir kadar uydurmaydı ve fantastik saçmalıklar ve kelime oyunlarıyla doluydu. Troyes şehrinin adı Troya'dan, Nürnberg'in Nero'dan, Sarazenlerin Sara'dan türetildiği

18 *Les prisons de Paris*, 1881.
19 *Diario del Manicomio di Pesaro*, 1879.
20 Prescott, *Conquest of Peru*, i.
21 Lieut.-Col. Mark Wilks, *Historical Sketch of the South of India.*
22 Mungo Park, *Travels*, i.
23 Ellis, *Polynesian Researches*, cilt iv. s. 462, 1834.

sanılırdı; Mehmet'in bir kardinal olduğu, Napoli'nin yumurtaların üzerine kurulduğu ileri sürülürdü; Türklerin bazı zaferlerinden sonra, 32 yerine 22 veya 23 dişle doğmuş çocuklar görülürdü. O çağların Macaulay'ı sayılan Turpin, kroniğinde, Şarlman'ın askerleri dua etmeye başlar başlamaz Pampeluna surlarının yıkıldığını yazar. Ferrante'nin boyunun 20 arşın (yaklaşık 13 metre), yüzünün ise bir arşın (68 cm) uzunluğunda olduğu anlatılırdı. Kısacası, o dönemlerin tarihi, hâlâ köylerde ocak başında anlatılan masallarla aynı nitelikteydi; bunlardan çıkarabileceğimiz tek ders insan ahmaklığının tekdüzeliğinin cehalet arttıkça daha fantastik hâle geldiğidir.

Yarı deli olanların ve delilerin düzyazılarında bile atalara dönüş eğilimi görülür. Nitekim Tanzi ve Riva,[24] bazı monomanyakların eserlerinden söz ederken şöyle yazar:

"Yüz yıl önceki demonomanyaklar -Orta Çağ mistisizminin gecikmiş temsilcileri, eski *paranoya* biçiminin tipik örnekleri- yerlerini artık modern paranoyaklara bırakmıştır; bunlar sözde bilimsel yanılsamalar ve gösterişli ifadelerle günümüzde Trithemius, Agrippa, Paracelsus ve 16. yüzyılın diğer garip ama bilgili ve saygın okült bilim ve sihir âlimlerinin üslup ve düşüncelerini canlandıran yeni simyacılardır. Paranoya, insanlığın yüzyıllar boyunca izlediği yolu takip eder, belli bir gecikmeyle de olsa tüm değişimleri geçirir, çoğu zaman insanlıktan yalnızca küçük bir zaman farkıyla ayrılır." Bu son türe bir örnek olarak, paranoyak bir hastanın çok uzun otobiyografisinden alınmış aşağıdaki pasajı ele alabiliriz; burada kendi maceralarının güçlü ve doğru anlatımı, aşağıdaki türden deli saçmalarıyla el ele gider:

" 'Aristokratların ya da onların soyundan gelenlerin, henüz tanımlanmamış belli bir maddeyi salgıladıkları bilinmelidir; bu madde elektrik üretir. Böylece, bir an için telgrafı ve elektrik pillerini düşünürseniz, iki soylu kişinin nasıl iletişim

24 *La Paranoia*, 1886.

kurabileceğini anlamanız kolaylaşır. Bu yolla, iki soylu kişi iletişime geçtiğinde, tıpkı elektrik pilleri gibi birbirlerini etkilerler, her hareketi ve düşünceyi bir tel aracılığıyla iletirler; fikir ve düşünce tarzı, telgraf cihazını kullanan kişinin çıkardığı tıkırtılar gibi karşı tarafa ulaşır. Bu sistem, anlaşılacağı üzere, son derece küçüktür; çünkü bir yanda iletilen düşünce, diğer yanda, fikri oluşturan atomlar kadar çok sayıda sonsuz küçük noktalar hâlinde ortaya çıkar.'"

M. M. Riva ve Tanzi, eski simyacıların çoğunun da kendilerini tam olarak bu şekilde ifade ettiklerini söyler.

"Bu nedenle," diye devam ederler, "Bavyera Kralı'nın[25] doğuştan bir paranoyak olduğunu fark etmekten daha kolay bir şey olamaz; insanlardan hoşlanmayan, kibirli, hırslı, mistik, romantik, geveze, halüsinasyonlara yatkın, davranışlarında, alışkanlıklarında, yargılarında ve tutumunda eksantrik, estetik zevklerinde, aşkında ve ahlaki duygularında sapkın, her şeyde abartılı ve dengesizdi. Orta Çağ atavizminin damgası üzerinde öyle derin bir iz bırakmıştı ki, politik gazetecilik -farkında olmadan bilimsel doğrulukla hedefi tutturmuş- onu âdeta yeniden hayata gelmiş bir Sir Percival olarak tanımladı."

Delilerin edebi eserlerinin çoğunun patolojik ve atavistik kökeni, üsluptaki sık görülen düzensizliği açıklar; bu eserler, başlangıçta ne kadar parlak ve güçlüyse heyecanın bittiği yerde de o kadar zayıf ve baştan savmadır. Klasik bir yazara yaraşan dizelerden bir aptalın karalamalarına ani geçişler olur. Bu köken aynı zamanda bir yazarın eserlerinde görülen uç çelişkileri de açıklar, Farina ve Lazzaretti örneklerinde görüldüğü gibi; özdeyişlere ve birbirinden kopuk cümlelere düşkünlük hem ilkel hem de çocuksu bir üslubun aniden değişen bağlantısız yapısı, bazı sözcük veya ifadelerin monoton tekrarı (ki bu, İncil'in ayetlerini veya Kuran'ın surelerini hatırlatır) bu kökenle açıklanır. Ayrıca bu köken,

25 II. Ludwig.

kendi çalışma alanlarının dışında ve daha önemlisi ne kendilerine ne de başkalarına hiçbir faydası olmayan konulara sürekli dönüp durma eğilimlerini de açıklar. Eserlerinin neredeyse tamamı otobiyografiktir.

Sonuç. Söylenenleri özetleyecek olursak, delilerin tüm yazılarında, en saçma olanlarda bile, Paulhan'ın dediği gibi, özel bir düzenleme, halis bir amaç vardır.

"Bundan şunu anlıyorum," der Paulhan, "Bir kez bir ruhsal unsur var olduğunda, bu unsur diğerlerini de çağırma eğilimindedir. Bu olguların tezahürünü belirleyen şey, eğer kendi içinde düzenlenmemişse zihnin bütünü değil, unsurlardır. Başka bir deyişle, zihinde zaten sistematik hâle gelmiş olan şey, daha da eksiksiz bir sistem kazanmaya eğilimlidir. Eğer bir duyumsama söz konusuysa belirli, doğru ve uygun düşünce ya da eylemleri uyandırma eğiliminde olacaktır; eğer genel bir eğilim -önceden kurulmuş bir zihinsel düzenleme- söz konusuysa zihnin kendisine ulaşan duyumları şu ya da bu şekilde yorumlamasını sağlayacaktır."

"Her ruhsal unsur sistematiktir ve eğer amaçlılık, bir ruhsal organizmanın ya da bir dizi eylemin, bir teorinin, bir akıl yürütmenin ya da bir tutkunun tümünde bulunmuyorsa (ve bu durumda tüm bu olgular aslında gerçek anlamda ruhsal unsurlar değildir), o zaman bu amaçlılık unsurların içinde bulunur. Unsurların sistematik birleşmeye yönelik bu eğilimi daha yüksek bir denetim veya genel bir yönlendirme olmaksızın işlediğinde, ruhsal işleyişin bütününde pek çok uyumsuzluk meydana gelir. Sonuç, tıpkı bir orkestradaki tüm müzisyenlerin farklı ezgileri, farklı tonlarda çalmasına benzer.

"Toplumsal yapının içinde yer alan herhangi bir birlik dağıldığında, bir amaçlılık yasası bozulur ve unsurlar (bu birliği oluşturan insanlar) kendi bireysel yaşamlarına dönerler. Bu durumda yeni sosyal etkinlik biçimlerine girişirler. Örneğin bir fabrika kapandığında, orada çalışan ve sistematik

bir birlik içinde birbirine bağlı olan kadın ve erkekler tekrar çalışmaya başlarlar; her biri kendi hesabına ya tek başına ya da ya da bazılarının tesadüfen tekrar bir araya gelebileceği yeni birlikler içinde çalışır. Aynı durum ruhsal unsurlarda da görülür; herhangi bir nedenle onları birleştiren bağ koptuğunda yeni birliklere girerler ve her biri kendi hesabına çalışır; ancak bu durum tutarsızlık üretme riski taşır. Unsurların bu yalıtılmış etkinliği, zihinsel hastalıklarda özellikle çarpıcı bir şekilde görülür.

"Kelime oyunu, bu bozukluğun bir biçimidir. Bunu incelediğimizde, özünde şu şekilde gerçekleştiğini görürüz: Belirli bir bütünün içinde kullanılan bir ses (bu bütün, sesi, fikirleri ve sesin anlamını oluşturan sistematik imgeleri içerir), daha büyük bir sistemin parçası olduğu hâlde bu iki sistemden en azından kısmen birbirinden kopar ve başka fikir ve imge sistemleriyle ilişkilenir. Kelimelerin belli bölümleri arasındaki benzerlik aracılığıyla -örneğin kafiye yoluyla- oluşan çağrışım esasen aynı olgudur. Burada, başka seslerle sistematik olarak ilişkilenmiş olan bir ses, aynı anda ya da kısa aralıklarla, birlikte uyum sağlamayan başka seslerle birleşerek yeni sistemler oluşturur. Bu son sınıfa, dil sürçmelerinin (*lapsus linguæ*) ve kalem sürçmelerinin (*lapsus calami*) büyük çoğunluğu dâhildir.

"Bunun örnekleri bolca vardır. M. Regnard, deliler tarafından yazılmış ve temel sistematik çağrışım biçimini yüksek derecede gösteren birkaç şiir yayımlamıştır. Bazen şu örnekte olduğu gibi, ufak da olsa düşünsel bir koordinasyon görülür; ama bunun yanında uyumsuzluğa ya da tutarsızlığa da bolca rastlanır":

"Severim eğrelti ateşini,
Ömrü kısa ama çatırtısı boldur;
Dumanının tadı ise acıdır.
Lakin eğreltinin küllerinden
Eğleşirken bile çıkarabilir insan,

Her şeyi paklayan o tuzdan beş paralık;
O her şeyi paklayan sodadan. "[26]

Bazen de anlam bütünüyle kaybolur; tıpkı M. Regnard'ın aktardığı şu dizelerde olduğu gibi. Bu dizeler, yirmi beş yıldır megalomaniyle (kendini büyük görme sanrısı) yaşayan bir hastaya aittir:

"Magnan! Dileğime uygun, yüce yürekli hekim,
Kaderimden seni... canlandıran gücü sev.
[...]
Güzel kafasına hayran... Phaedra'nın başka bir pişmanlığı,
Legrand du Saulle ile alay et ve Cèdre'nin Büyüğü ol."

Bu olgunun iyi bir örneği Trousseau tarafından gözlemlenmiş bir hastadır; bu hasta anlam veya ses benzerliğiyle birbirine bağlanmış beş yüzü aşkın sözcükten oluşan bir metin yazmıştır: *chat, chapeau, peau, manchon, main, manches, robe, rose, jupon, pompon, bouquet, bouquetière, cimetière, bière* vb.[27]

"Kelime oyunları yapmak ya da kelimeleri yüzeysel benzerliklerine dayanarak birbirine bağlamak için ne deli ne de aptal olmak gerekir. Bu durumda, olguya yol açan şey, daha karmaşık sistemlerin kalıcı bir şekilde ayrışması değil, geçici bir ayrışmadır. Zihnini gevşetme ihtiyacı hisseden birinin, yaşam için gerekli olmayan karmaşık sistemler içinde tutulan ruhsal unsurları tekrar serbest bırakması ve bazen kötüye kullansalar da onlara özgürlük tanıması kadar doğal bir şey yoktur. Yukarıdaki kıyaslamaya devam edecek olursak -ki bu uzun süre sürdürülebilir- fabrikadaki işçiler her zaman çalışmazlar; dinlenme ve eğlenme zamanları vardır ve bu zamanlarda genellikle daha az karmaşık sistemlerle uğraşırlar."

Bu ritmik dışavurumlara en yatkın olanlar, benim görüşüme göre (ki bu görüş Adriani ve Toselli tarafından da

26 P. Regnard, *Les maladies épidémiques de l'esprit*, s. 370.

27 Kedi, kep, kepenek, meşin, el, manşet, elbise, gül, jüpon, buket, çiçekçi, mezarlık, tabut (en.).

doğrulanmaktadır), kronik manikler, alkolik manikler ve erken evredeki felçlilerdir; bu kişilerde genellikle mısradan çok uyak, anlamdan çok mısra bulunur. Melankolik hastalar ise akıl hastanelerinde az sayıda bulunmaları hasebiyle bu sıralamada ikinci sırada yer alırlar; onlar şiir yazmayı, alışılmış suskunluklarından kurtulma ya da hayali zulümlere karşı bir savunma olarak görürler. Bu, ilk bakışta göründüğünden çok daha önemli bir gerçektir; çünkü iyi bilinen başka bir gerçekle bağlantılıdır: Bütün büyük düşünürler ve şairler yaradılış itibarıyla melankoliye eğilimlidir.

İKİNCİ BÖLÜM
SANATTA DELİLİK

Coğrafi Dağılım – Meslek – Yabancılaşmanın Özel Biçiminin Etkisi – Özgünlük – Tuhaflık – Sembolizm – Müstehcenlik – Suçluluk ve Ahlaki kopukluk – Faydasızlık – Deliliğin Konu Edilmesi – Saçmalık – Tekdüzelik – Özet – Delilerde Müzik

Sanatsal eğilim bazı delilik türlerinde çok belirgindir, hatta neredeyse genel bir özellik olarak adlandırılabilir ama çok az yazar bu konuya yeterince dikkat göstermiştir.

Bunun istisnaları, *Études Médico-Légales sur la folie* [Delilik Üzerine Adli Tip İncelemeleri] adlı kitabında delilerin çizimlerinin adli tıp açısından büyük önem taşıdığını belirten Tardieu; megalomanlarda çizimden bahsederken hayal gücünün onlarda zekâ ile ters orantılı olarak işlediğini gözlemleyen Simon;[1] ve daha sonra *Diario del Manicomio di Pesaro*'da [Pesaro Akıl Hastanesi Günlüğü] yayımlanmış mükemmel bir yazıyla konunun genel bir incelemesini sunan Frigerio'dur.[2] O zamandan beri, MM. Riva, Toselli, Lolli, Frigerio, Tamburini, Maragliano ve Maxime du Camp tarafından bana sağladıkları ilginç belgeler sayesinde bu konuyu daha kapsamlı bir şekilde inceleme fırsatı buldum.

Kendi gözlemlerimi onlarınkilerle karşılaştırarak, sanatsal eğilimler sergileyen toplam 108 akıl hastası tespit ettim. Bunlardan: 46'sı resim, 10'u heykel, 11'i gravür, 8'i müzik, 5'i mimari ve 28'i de şiirle ilgileniyordu.

Bu 108 vakada en sık görülen psikopatik tablolar şunlardı: 25 vakada duyusal monomani ve takibat sanrısı; 21 vakada demans; 16 vakada megalomani; 14 vakada akut veya

1 *Annales Med. Psych.*, 1876.

2 Regnard da şu kitabında bu konuya değinmiş ama ayrıntılı olarak incelememiştir: *Sorcellerie*, 1887, Paris.

aralıklı mani; 8 vakada melankoli; 8 vakada genel felç; 5 vakada ahlaki kopukluk ve 2 vakada epilepsi.

Burada baskın olanların, demans ve ona eşlik eden ya da içinde gizli olduğu formlar (megalomani ve felç) ile birlikte; doğuştan gelen ve iyileşmesi en zor olan türler (monomani ve ahlaki kopukluk) olduğu açıkça görülmektedir.

Şimdi bu deli sanatçıların özel niteliklerini inceleyelim.

Coğrafi Dağılım. Akıl sağlığı yerinde olan bireylerde sanatsal eğilimin daha güçlü olduğu bölgelerde deli sanatçıların sayısı da daha fazladır. Nitekim Turin, Pavia veya Reggio'da onlardan çok azına rastladım, oysa Perugia, Lucca ve Siena'da epey boldular.

Meslek. Yalnızca birkaç vakada sanatsal eğilim, hastalık ortaya çıkmadan önce edinilmiş meslek veya alışkanlıklarla açıklanabilirdi. Az evvel bahsettiğimiz deli sanatçılar arasında şu meslek erbaplarını buluyoruz: 8 eski ressam ve heykeltıraş, 10 eski mimar, marangoz ve mobilyacı; 10 eski öğretmen ve rahip; 1 telgrafçı; 2 öğrenci; 6 denizci, asker ve mühendis subay.

Delilikten muzdarip modern ressamlar arasında Gill, Cham, Chirico, Mancini ve başkaları sayılabilir.

Bazı durumlarda, önceki eğilimler delilikle birlikte daha da belirginleşmişti. Örneğin, bir makinist makine çizimleri yapmış; iki denizci gemi modelleri inşa etmiş; bir kâhya meyve piramitleriyle donatılmış ziyafet masalarının resimlerini çizmişti yere. Reggio'da bir mobilyacı çok güzel yaprak ve süslemeler oymuştu; Cenova'da bir deniz subayı önce gemi modelleri oymuş, sonra da -resim yapmayı hiç öğrenmemiş olmasına rağmen- sürekli deniz sahneleri resmetmekle meşgul olmuştu; bunun onu, çok sevdiği denizden uzak kalmanın üzüntüsünden teselli ettiğini söylüyordu.

Bazen bu kişiler, çalışmalarında garip bir enerjiyle delilikten ilham alırlardı, M. M. de Paoli ve Adriani'nin bana yazdıkları gibi, "sanki bunun için para alıyorlarmış gibi."

Duvarları, masaları, hatta zemini bile resimlerle kaplarlar. Bunlardan biri, eskiden anca orta düzeye ulaşabilmiş bir ressam, hastalığı sayesinde öyle bir ustalığa erişti ki, ataklarının biri sırasında yaptığı Raphael'in bir Madonna'sının kopyası, sergide madalya kazandı.

Reggio'nun ünlü ressamı Mignoni, bunama ve megalomani yüzünden bu şehrin akıl hastanesine yatırılmış ve orada on dört yıl boyunca hiçbir şey yapmadan kalmıştı. Sonunda, Dr. Zani'nin önerisiyle tekrar fırçasını eline aldı ve hastanenin duvarlarını mükemmel fresklerle süsledi. Bunlardan biri, Kont Ugolino'nun hikâyesini öylesine canlı bir şekilde tasvir ediyordu ki, hastalardan biri resimdeki baba ve çocukların açlıktan ölmemesi için resme et fırlatmaya başladı; bu yüzden oluşan yağ lekeleri hâlâ görülebilmektedir.[3]

Adriani'nin bana hikâyelerini anlattığı sekiz ressamdan dördü, akut veya aralıklı mani etkisi altındayken eski yeteneklerini korumuştu; diğer ikisinde ise yetenek o kadar zayıflamıştı ki, onlardan biri iyileştikten sonra, hastalığı sırasında yaptığı işlerden samimiyetle pişmanlık duydu.

Özel Delilik Biçimlerinin Etkisi. Birçok vakada konu seçimi doğrudan hastalıktan ilham alıyordu. Bir melankolik her zaman elinde kafatası tutan bir adam figürü oyuyordu. Megalomaniye yakalanmış bir kadın, işlediği her nakışa DIO (Tanrı) kelimesini ekliyordu. Çoğu monomani, hayali talihsizliklerine özel sembollerle sürekli atıfta bulunuyordu.

Takip edildiği sanrısına kapılmış hâlde yaşayan bir monomanik, resminin bir tarafında kendisini kovalayan düşmanlarını, diğer tarafında ise onu savunan Justitia'yı çizmişti.

Alkolik manikler resimlerinde çoğunlukla aşırı derecede sarı rengi kullanırlar. Alkolün renk algısını tamamen yok ettiği bir ressam, beyazı tasvir etmede müthiş bir beceri kazanmış ve sarhoşluk nöbetleri arasında Fransa'nın en iyi kar manzarası ressamı hâline gelmişti.

3 *Gazzetta del Manicomio di Reggio*, 1867.

Ünlü bir sanatçı olan C., genel felce yakalandığında ölçü duygusunu kaybetmişti; söz gelimi, çizmeye başladığı bir ağacı tamamlayacak olsa, resim çerçevesinin dışına taşması kaçınılmaz oluyordu. En kötü yağlıboya taklidi tabloları topluyor ve her şeyi yeşile boyuyordu.

Bununla birlikte, deliliğin, fırçaya hiç alışık olmayan kişileri ressama dönüştürmesi, usta sanatçıların yeteneklerini geliştirmesinden daha yaygındır. Bazen hastalık, sanata değer katan bazı nitelikleri bastırırken, önceden mevcut olmayan başka niteliklerin ortaya çıkmasına neden olur ve tüm eserlere kendine has bir karakter kazandırır.

Delilik, Luke Clennell'i bir ressamdan şaire dönüştürmüştü;[4] karısı evlilik gününde ölen ve bu kayıp sonrası bunama hâline giren Dr. Melmour ise edebiyata yönelmiş, önceki yeteneklerini yitirmişti.

"Abartının en uç noktaya, akıl almaz veya imkânsız olana vardırılması," diyor Regnard, "felçlilerin ayırt edici bir özelliğidir. Bu delilerden biri, başıyla yıldızlara, ayaklarıyla da yere dokunan bir adamı resmetmişti."[5]

Daudet, *Jack* adlı romanında, resimleri depremi veya fırtına sırasında bir geminin içini andıran deli sanatçılardan bahseder.

Daha önce sanata dair en ufak bir fikri olmayan kişiler bile, özellikle en yoğun heyecan dönemlerinde, hastalıkla birlikte resim yapmaya yönelirler. B. adlı bir duvar ustası, Pesaro akıl hastanesindeyken ressam olmuştu. Onun mani nöbetleri her zaman hastane personelinin karikatürlerini çizme eğiliminin patlak vermesiyle başlıyordu; bu karikatürlerde onları sanki kendi kuklalarıymış gibi en garip cezalara çarptırıyordu. Örneğin, al yanaklı şişman aşçıyı, kendisine en sevdiği yemeklerden birini vermediği için, en leziz

4 O. Delepierre, *Histoire littéraire des fous*, Paris, 1860.

5 Regnard, a.g.e.

yemeklere dokunmasını engelleyen parmaklıklar arkasında, bir *Ecce Homo* pozunda resmetmişti.

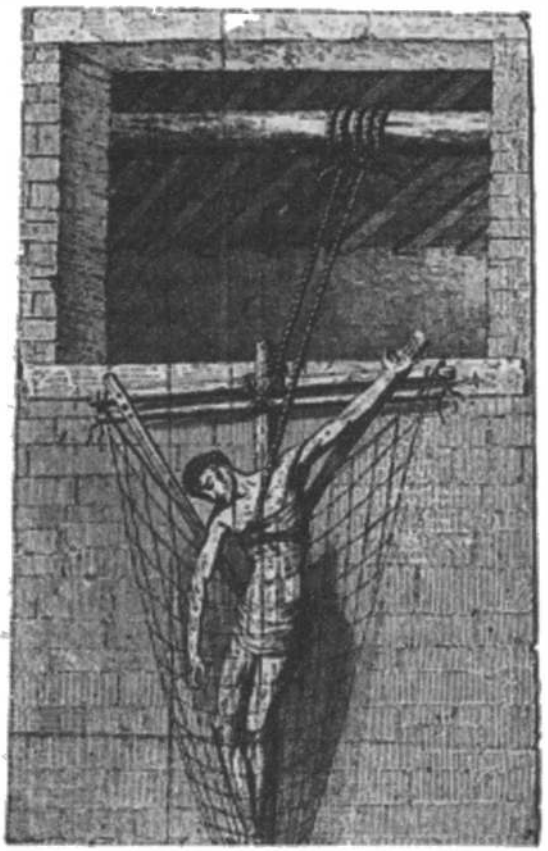
Megaloman ve oğlancı R.'nin yaptığı, kendisini dışkılarken ve dünyaları simgeleyen yumurtaları döllerken gösteren grotesk kendini yüceltme tablosu, megalomanların ve felçlilerin sınırsız gururunun ve dizginsiz hayal gücünün tipik bir örneğidir.

San Servolo'daki hastalar tarafından yapılmış resimler arasında en ilginç olanı, zihinsel berraklık dönemlerinde aşırı ayrıntıya kaçsa da fevkalade iyi resimler yapan bir deliye aittir; fakat nöbetleri sırasında bu ayrıntıcılık öylesine abartılı bir hâl alır ki, grotesk bir biçime bürünür.

Venedikli kunduracı Matteo Lovat'ın tuhaf bir şekilde kendisini çarmıha germesini, ancak yoğun bir dinsel monomani açıklayabilir. Bu garip olayın özgün bir resmini elde etmeyi başardım; aşağıda bu resim yer almaktadır. Lovat kısa bir süre sonra bir akıl hastanesinde öldü.[6]

Bir başka hasta olan G., hiç eğitim almamış yoksul bir köylü kadındı; ailesinde hem pellegra hastalığı hem de delilik kalıtsal olarak bulunuyordu. Hastalığının onu mecbur bıraktığı uzun süreli yalnızlık döneminde, daha önce hiç sahip olmadığı bir beceri geliştirdi: giysilerinden söktüğü renkli ipliklerle keten üzerine inanılmaz sayıda figür işleyerek, bunları sanrılarının sahici temsillerine dönüştürdü. Otobiyografisi âdeta bu nakışlara işlenmişti; her bir eserinde kendisini betimliyordu; bazen hemşirelerle ya da rahibelerle mücadele ederken, bazen inek güderken, bazen de başka kırsal işlerle uğraşırken. Başka eserlerinde ise türlü çeşit ayrıntılarla donatılmış yemek masalarını tasvir etmişti. En dikkat çekici nokta ise konturlarını öyle net çizmişti ki, profesyonel bir karikatürist bile bu netliğe imrenirdi; hiçbir gölgelendirme yoktu, burun, göz ve ağzı temsil eden dört dikiş,

6 Ruggieri, *Histoire du crucifiement opéré sur sa propre personne par M. Lovat*, Venedik, 1806.



her yüzün bireysel ifadesini açıkça gösterecek sanatsal bir ustalıkla yerleştirilmişti.

Aynı alanda fakat onunki kadar çarpıcı olmayan yeteneklere sahip bir diğer sanatçı, ahlaki kopuklukten muzdarip, çok sayıda dejeneratif belirti gösteren I. adında biriydi. O da kadın ve erkek figürlerini gayet becerikli biçimde nakışla işliyordu ama bunu her zaman sapkın cinsel eğilimleriyle uyumlu şekilde yapıyordu.[7]

Özgünlük. Hastalık (daha önce deli yazarlar örneğinde de gördüğümüz gibi) çoğu kez icatta bulunma yaratıcılığını

7 Frigerio, Letter of November 2, 1887.

geliştirir; bu durum yarı deli olan kimselerde de gözlemlenebilir çünkü hayal güçleri her türlü kısıtlamadan kurtulmuş olduğundan, saçmalığa düşme korkusuyla daha hesapçı bir zihnin girişmeyeceği yaratımlara olanak verir; ayrıca inançlarının yoğunluğu yaptıkları işi destekler ve mükemmelleştirir.

Pesaro'da, kendine özgü bir yöntemle resim ve nakış yapan bir kadın vardı: Bu kadın bezleri sökerek elde ettiği iplikleri tükürüğüyle kâğıda yapıştırıyordu.

Eskiden içkiye düşkün olan başka bir nakışçı kadın ise neredeyse canlı görünen kelebekler işliyordu. Renkli işleme yöntemlerini beyaz nakışa uygulamış, ışık ve gölgenin olağanüstü etkilerini yaratmayı başarmıştı.

Macerata'da bir hasta, birçok pipo sapını kullanarak akıl hastanesinin ön cephesinin bir maketini yapmıştı; bir başkası ise bir şarkıyı heykel formunda tasvir etme fikrine kapıldı. Cenova'da bir bunama hastası kömürden pipolar oymuştu.

Reggio'da Zanini adında biri, başkalarının ayağına uymayacak şekilde tasarlanmış benzersiz bir çizme yapmıştı. Bu alışılmadık ayakkabı bir tarafından açıktı ve bağcıkla bağlanıyordu, kenarları süslüydü ve hiyerogliflerle işlenmişti.

Pesaro'dan M. L. ise sürekli akıl hastanesinden ayrılma talebinde bulunuyordu. Onu evine götürecek bir ulaşım aracının olmadığı kendisine söylendiğinde kendi aracını yapmak için işe koyuldu. Üstünde bir makara bulunan dikey direğe bağlı dört tekerlekli bir arabaydı bu. Makaranın içinden bir ip geçiyor, ipin bir ucu ön tekerleklerin aksına, diğeri arka tekerleklerin aksına bağlanıyordu. İpe, dört beş santim uzunluğunda elastik bir kordon eklenmişti; ve kişi arabada durarak kordonu önce bir uçtan, sonra diğer uçtan çekmek suretiyle tekerlekleri döndürebiliyordu.[8]

Bir megalomanyak tarafından çizilmiş birçok arabesk resimde, kıvrımların arasına ustaca gizlenmiş şekilde bazen

8 *Diario del Manicomio di Pesaro*, 1879.

bir gemi, bazen bir hayvan, bazen bir insan başı, bazen de bir tren, hatta manzaralar ve şehirler görülebiliyordu; oysa arabesk resimlerin temel özelliği insan figürünün bulunmamasıdır.

İtalya'nın en iyi akıl hastaneleri, Siena ve Voghera'daki sergilere, bazı hastaları tarafından son derece ustalıkla yapılmış, kendi binalarının rölyef formundaki modellerini göndermişlerdir. Reggio'daki hastanenin maketi parçalarına ayrılabiliyordu; ve iç düzenlemeleri, merdivenleri, odaları, mobilyaları vb. tüm ayrıntıları kılı kırk yararcasına gösteriyordu. Bana söylendiğine göre, ağaçlar bile doğadan birebir kopyalanmıştı.

Macerata'da bir katedral rahibi, mimarlık konusunda teknik bilgisi olmamasına rağmen, bir melankoli nöbetinden sonra mukavva ve kâğıt hamurundan tapınak ve amfitiyatro modelleri yapmaya başlamış ve bunlar büyük beğeni toplamıştı.

Dr. Virgilio bana, neredeyse tamamı son derece gerçekçi görünen İtalyan uzmanlarının portrelerinden oluşan bir koleksiyon hediye etti; bunlar bir melankoli hastasının elinden çıkmış eserlerdi. Eserlerdeki özgünlük unsuru ise yalnızca her resme eklenen bazı ayrıntılarda ortaya çıkıyordu; örneğin, her portrede ısrarla tekrarlanan bir sinek ya da kelebek veya sanatçının ismi, dikey çizgiler hâlinde yerleştirilerek bir tür dekoratif süsleme oluşturacak şekilde resme işlenmişti.

Faydasız olsa da fevkalade ustalığın ve özgünlüğün örneklerinden biri de, daha önce de sözünü ettiğimiz Lovat'ın kendi kendini çarmıha gerdiği resmidir.

"Monomanyak Bavyera Kralı Ludwig, Wagner'i adamakıllı anlayan ilk kişiydi. Para harcamadaki savurganlığı ve en özgün düşüncelerinden biri olan Bayreuth tiyatrosunu kurması uzun zamandır bilinmektedir; bununla birlikte, dehasının en büyük göstergesi yalnızca bir avuç kişi tarafından bilinir. Üç şato, tarif edilemez güzellikte üç muhteşem

saray, sanki bir büyüyle yerden yükseldi. En küçük ayrıntılarla bile bizzat kendisi ilgilendi. Kral Ludwig'in deliliği, gözleri açıkken gördüğü bir rüyaydı. Tek başına, on yıl içinde, en iyi sanat çağlarının dehalarından yardım alan yirmi hükümdarın başarabileceğinden fazlasını başardığı söylenebilir. Günümüzde hiç kimse, 75 metre uzunluğunda (iki ucundaki iki oda da sayılırsa 100 metreye ulaşan) bir salon, 17 büyük pencere, 33 kristal avize, 44 şamdan ve kim bilir daha nice ayrıntıya sahip böyle bir galeri inşa edemezdi."[9]

Tuhaflık. Ancak özgünlük, hepsinde ya da hemen hemen hepsinde, sonunda salt tuhaflığa dönüşür; bu tuhaflık da ancak sanrı fikri kavranınca anlaşılabilir.

Simon, takip edilme sanrısı ve felce uğratıcı megalomani vakalarında, zihinsel bozukluk ne kadar büyükse hayal gücünün o kadar canlı olduğunu ve bundan doğan hayallerin de bir o kadar grotesk hâle geldiğini söyler. Buna örnek olarak bir ressam vakasını anlatır. Bu ressam dünyanın içini görebildiğini, oranın kristal evlerle dolu olduğunu, elektrik ışıklarıyla aydınlatıldığını ve hoş kokularla dolu olduğunu iddia eder. Bu ressam, Emma adlı şehri şöyle tasvir ediyordu: Bu şehrin sakinlerinin iki burnu ve iki ağzı vardır -biri normal yiyecekler, diğeri tatlılar için-; gümüşten çeneleri, altın saçları, üç ya da dört kolları ve küçük bir tekerlek üzerinde duran tek bir bacakları bulunur.[10]

Bu garip yaratımlar büyük ölçüde hastaların maruz kaldığı sıra dışı halüsinasyonlardan kaynaklanır. Bunun bir örneğini, Lazzaretti'nin bayraklarına çizdiği dört bacaklı ve yedi başlı canavarlarda görebiliriz. Bir melankolik, düşmanlarına karşı kendini savunmak için taşlardan bir zırh yapmıştır. Bir diğeri ise gün boyunca, odasının duvarlarındaki rutubetin bıraktığı lekelerin haritasını çizmeyi sürdürmüştür. Daha sonra bu çizgilerin, Tanrı'nın ona yeryüzünde

9 De Renzis, *L'opera d'un pazzo*, Roma, 1887.

10 Simon, *Ann. Med. Psych.*, 1876.

hükmetmesi için verdiği bölgelerin haritası olduğuna inandığı anlaşılmıştır.

İşte bu, bazen, mani veya melankoli vakalarında görüldüğünden daha üstün sanat eserlerinin demans vakalarında görülmesinin nedenlerinden biridir.

Sembolizm. Akıl hastalarının sanatındaki bir başka karakteristik özellik ise yazı ile çizimlerin bir arada bulunması ve çizimlerde bol miktarda sembol ve hiyeroglifin yer almasıdır. Bütün bunlar, Japon ve Hint resimlerini ve antik Mısır'ın duvar resimlerini hatırlatır ve kısmen aynı nedenle ortaya çıkar: tek başına ne sözün ne de resmin yeterince güçlü biçimde ifade edemediği bir fikri destekleme ihtiyacı.

Bu durum, Dr. Monti'nin bana aktardığı bir vakada çok açıktır. Bu vakada mimari bir çizim, iyi ve doğru bir şekilde yapılmış olmasına rağmen on beş yıldır demans geçiren afazili bir hastanın, çizime sıkıştırdığı çoğu kafiyeli olan bir sürü yazı yüzünden anlaşılmaz hâle gelmiştir.

Bazı megalomanlarda ise bu durum, düşüncelerini sıradan insanların dilinden farklı bir dille ifade etme merakından kaynaklanır. M. Toselli ile birlikte başka bir yerde ayrıntılı olarak ele aldığımız "dünyanın efendisi" vakasında olduğu gibi.[11]

Söz konusu hasta, 63 yaşında bir köylü olan G. L. idi; rahat ve kendinden emin bir tavra, çıkık elmacık kemiklerine, geniş bir alın yapısına ve etkileyici bir bakışa sahipti. Kafa hacmi 1,544 cm^3, indeks 82, vücut sıcaklığı 37°6'.

1871 sonbaharında serseriliği ve aşırı gevezeliğiyle dikkat çekmeye başladı; köyün en tanınmış kişilerini, halka açık yerlerde durdurup, uğradığını iddia ettiği adaletsizlikten şikâyet ediyor; asma bağlarını yıkıyor, tarlaları mahvediyor ve korkunç intikam tehditleri savurarak sokaklarda koşturuyordu.

11 *Archivio di Psichiatria*, 1880.

Yavaş yavaş kendini Tanrı ile özdeşleştirmeye ve evrenin hükümdarı olduğuna inanmaya başladı; Alba Katedrali'nde yüce kaderi üzerine vaazlar verdi. Tımarhanede, gücünün herkes tarafından tanındığına inandığı sürece sakin kaldı; fakat ilk itiraz işareti üzerine, kendini bazen güneşin oğlu, bazen kardeşi, bazen de babası olarak tanıtarak, doğa güçlerinin ete kemiğe büründüğü hükümdar kimliğiyle dünyayı depremlerle sarsmak, krallıkları ve imparatorlukları yıkmak ve tahtını harabeler üzerine kurmakla tehdit etmeye başladı insanları. Artık bu kadar çok orduyu idare etmekten ve bu kadar çok tembel insanı geçindirmekten yorulduğunu söylüyordu; yetkililerin ve zenginlerin en azından ona yüklü miktarda para göndererek, onun "ölüm borcu" dediği şeyden kendilerini kurtarmalarının adil olacağını iddia etti. Bu ödemelerin karşılığında onların sonsuza dek yaşamalarına izin verecekti. Fakirlerin ise işe yaramaz olduklarından hepsinin ölmesi gerektiğini söylüyor, kendi sarayında bu kadar çok deliyi beslemek zorunda kalmasının saçma olduğunu belirtiyordu. Bu nedenle doktora, onların başlarını kestirmenin iyi olacağını söyledi; yine de, hasta olduklarında onlara büyük bir fedakârlıkla hizmet ediyordu – ki bu da paranoyanın karakteristik çelişkilerinden biridir.

Genellikle kıt kazancını, öteki dünyaya yönelik mektuplar ve havale işleriyle görevlendirdiği bir düzenbazın eline bırakırdı. Bu mektupları güneşe, yıldızlara, havaya, ölüme, şimşeğe ve sıkça yardım dilediği diğer güçlere hitaben yazardı; onlarla geceleri gizli sohbetler yaptığını iddia ediyordu. Ülkeyi kasıp kavuran bir felaket yaşandığında bundan çok mutlu oluyordu çünkü bu, onun tehdit içeren yargılarının başlangıcı ve güneşin, havanın veya şimşeğin kendisine itaat ettiğinin bir işareti demekti.

Bir sandıkta üstünkörü yapılmış birtakım taçlar saklıyordu; bunların İtalya, Fransa ve diğer devletlerin gerçek kraliyet ve imparatorluk taçları olduğunu iddia ediyordu. Bu devletlerin mevcut hükümdarlarının taktıkları taçlar ise artık

değersizdi; taçları gasp eden bu sefil adamlar, yüz milyonlarca değerindeki poliçelerle ona olan can borçlarını ödemedikleri takdirde çok yakında yok olup gitmeye mahkûmdu.

Ama en karakteristik tuhaflıkları, hezeyanının yansıdığı yazılarıydı. Okuma yazma bilmesine rağmen, sıradan yazı tarzını küçümsüyor; kendi icadı olan bir yazıyla güneşe, ölüme veya sivil ve askerî makamlara mektuplar, emirler ve çekler karalıyordu. Cepleri her zaman bu belgelerle doluydu. Yazısı genellikle büyük harflerden oluşuyor, aralara nesneleri veya kişileri simgeleyen işaretler ve figürler serpiştiriyordu. Sözcükleri genellikle bir ya da iki büyük nokta ile ayırıyor, her sözcüğün yalnızca bazı harflerini (hemen her zaman ünsüzleri) yazıyor ve heceleme kurallarına hiç uymuyordu. Bazı yazılarında ise alfabe neredeyse tamamen ortadan kalkıyordu.

Örneğin, etkin gücünü göstermek için, yakınlık duyduğu ruhlar olan doğa güçlerini ve unsurlarını temsil eden kaba figürlerden oluşan bir dizi çizim yapmıştı; bunlar, onun bir işaretiyle, dünya hâkimiyeti için kendisiyle mücadele eden tüm yeryüzü güçlerine karşı savaşmaya hazır ordusuydu. Bu ordunun neferleri şunlardı: 1. Ebedi Baba, 2. Kutsal Ruh, 3. Aziz Martin, 4. Ölüm, 5. Zaman, 6. Gök gürültüsü, 7. Şimşek, 8. Deprem, 9. Güneş, 10. Ay, 11. Ateş (savaş bakanı), 12. Dünyanın başlangıcından beri yaşayan ve G. L.'nin kardeşi olan çok güçlü bir adam, 13. Cehennemin aslanı, 14. Ekmek, 15. Şarap. Tüm bunların altında ise her zamanki kendi imzası olan çift başlı kartal yer alıyordu. Bu güçlerin her biri, ayrıca figürlerin altına yerleştirilmiş harflerle de belirtilmişti, örneğin, 1.si = P. D. E; 2.si = L. S. P. S., vb.

Harfler, hiyeroglifler ve sembolik işaretlerden oluşan bu karışım, alfabenin keşfinden önce ilkel halkların (kesinlikle Meksikalılar ve Çinliler) geçtiği fonetik-ideografik yazı evresini hatırlatan bir yazı türünü meydana getiriyordu.

Amerika ve Avustralya'daki ilkel topluluklarda yazı, az çok kaba olan bir tür resimden ibarettir; örneğin, "keşke bir kuşun çevikliğine sahip olsaydım" demek için, kolları yerine kanatları olan bir adam resmedilir.[12] Bu tür işaretler, yazıdan çok hafızaya yardımcı olacak unsurlardır ve genellikle geleneksel şarkılar ve hikâyelerle bir araya getirilip canlandırılır.

Öte yandan, bazı kabileler bilmecelerimize (*rebus*) benzeyen biraz daha gelişmiş bir yönteme ulaşmışlardır; örneğin, Amerika'daki Maya halkı, bir hekimi ifade etmek için elinde ot bulunan ve ayaklarında kanatlar olan bir adam çizerdi; bu çizim, hekimin kendisine muhtaç olan hastalarına hızla ulaşmak zorunda oluşuna açık bir göndermedir. Yağmur ise bir kova ile temsil edilirdi.[13]

Eski Çinliler *kötülüğü* üç kadınla, *ışığı* güneş ve ay ile; *dinlemek* fiilini ise iki kapı arasında duran bir kulakla ifade ederlerdi.

Bu ilkel yazı bize, ukalaların çok övündükleri hitabet sanatındaki mecazların ve söz oyunlarının, zekânın parlaklığından ziyade yoksunluğunun belirtisi olduğunu gösterir. Nitekim bu söz sanatları, aptalların ve eğitim görmüş sağır-dilsizlerin konuşmalarında sıkça görülür.

Bu sistemi uzun süre kullandıktan sonra, Çinliler ve Meksikalılar gibi daha medenî halklar bir adım daha ileri gitmişlerdir. Bu halklar yukarıda bahsi geçen, az çok resimsel figürleri sınıflandırmış ve bunları, kavramı doğrudan temsil etmese de dolaylı yoldan hatırlatan -bizim bilmecelerdekizekice kombinasyonlar hâline getirmişlerdir. Ayrıca, okuyucunun zihninde bir belirsizlik kalmaması için, bu işaretlerin önüne veya arkasına ifade edilmek istenen nesnenin bir taslağını koyarlardı; bu, önceki çağın gerçek resim yazısının cılız bir kalıntısıydı. Bu hadise hiç şüphesiz dil bir kez sabitlendikten sonra, insanların yazdıkları bir işaretin,

12 Steinthal, *Entwicklung der Schrift*, 1852.

13 Boddart, *Paleography of America*, Londra, 1865.

onun çağrıştırdığı sözcüğün sesini hatırlattığını fark ettikleri bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu yolla, örneğin Meksikalı bir kralın adı olan *Itzicoatl*, bir yılan (Meksika dilinde *Coatl*) ve bir mızrak (*Itzli*) çizilerek yazılırdı. Aynı şekilde Çincede *tschen* sözcüğü hem *tekne*, hem *mızrak* hem de *masa* anlamına gelirdi.[14]

Bizim megalomanımız bu geleneği yeniden canlandırarak, delilerin (tıpkı suçlular gibi) düşüncelerini görünür biçimde ifade ederken sık sık uygarlığın tarih-öncesi aşamasına geri döndüklerinin bir başka kanıtını sunmaktadır. Bu durumda, G.'nin bu yazı biçimini kullanmaya hangi zihinsel süreçle vardığını anlamak oldukça kolaydır. Megalomani hezeyanı içinde, kendini doğa güçlerinin efendisi, bilinen veya hayal edilebilecek bütün güçlerden üstün gören biri olarak, cahil ve inançsız insanların sıradan sözleriyle kendini doğru ifade edemezdi; keza böylesine yeni ve harikulade fikirleri anlatmak için sıradan yazı da yeterli olamazdı. Aslanın pençeleri, kartalın gagası, yılanın dili, şimşeğin çakışı, güneşin ışınları ve vahşilerin silahları, onun için çok daha kayda değer sembollerdi ve kişiliğine karşı insanlarda korku ve saygıyı uyandırmaya daha uygundu.

Bu tekil bir vaka değildir. Raggi akıl hastalarının yazıları üzerine yaptığı mükemmel çalışmasında buna tamamen benzeyen bir başka vakayı anlatır. Prof. Morselli ise bana daha da ilginç başka bir örnek sunmuştur.

"Hasta A. T." diye yazar, "marangoz ve mobilyacıydı; ağaç oymacılığında belli bir ustalığa sahipti ve mobilyaları çok rağbet görüyordu.[15] Yaklaşık yedi yıl önce ruhsal bir hastalığa, görünüşe bakılırsa melankoliye yakalandı ve belediye binasının çatısından atlayarak intihar etmeye kalkıştı. Şimdi ise sistematik sanrılarla seyreden coşku nöbetleri geçiriyor. Baskın fikirleri, belli bir hırs zeminine dayanan politik

14 Lombroso, *Uomo bianco ed uomo di colore*, 1871.

15 *Archivio di Psichtatria*, 1881, fasikül iii.

-cumhuriyetçi ve anarşist- fikirlerdir. Kendini büyük bir suçluya dönüşmüş zannediyor; bazen Gasperone, bazen Il Passatore, bazen de Passanante olduğunu hayal ediyor. Sürekli resim veya oyma işleri yapıyor ve çalışmaları genellikle zafer simgeleri veya alegorik figürler biçimini alıyor."

"Bunların en ilginci ise başında bir zafer tacı olan, kanatlara sahip, asker kılığında bir adamı temsil eden bir oyma figürdür; bu figür kakmalı bir kaide üzerinde durur ve kaide alegorik yazılarla kaplıdır. Figürün başındaki zafer tacı ve çevresindeki her nesne, T.'nin sanrılarından birini sembolize eder. Örneğin kanatlar, ilk nöbetine yakalandığı sırada Porto Recanati meydanında, aralarında birkaç melek figürünün de olduğu oymalarını birer soldoya satarken içinde bulunduğu durumu hatırlatır. 'Domuz Nişanı' ise dünyadaki tüm zengin ve güçlüleri küçümsemek amacıyla onlara takmak istediği bir aşağılama sembolüdür. Siperliğine fener asılmış miğfer (Offenbach'ın *Haydutlar* operetini hatırlatır), kendisini akıl hastanesine götüren jandarmaları simgeler. Çapraz yerleştirilmiş puro (pozisyonuna dikkat edin), kralara ve tiranlara duyduğu küçümsemeyi temsil eder; bacağın konumu ise intihar girişimi sırasında kırdığı kemiğine atıfta bulunur."

"Kaide üzerindeki yazılar, T.'nin sürekli alıntıladığı ve kendince gizemli anlamlar yüklediği şiir kırıntıları ve gazete yazılarıdır. Öte yandan bunlar her zaman maruz bırakıldığı esaret durumuna (yani akıl hastanesinde tutulmasına) ve bir gün onu tutsak edenlerden alacağı intikama gönderme yapar."

"Öte yandan en dikkat çekici unsur ise figürün başında duran zafer tacıdır; bu sanki onun yazdığı veya başka popüler bir şiirden uyarladığı bir şarkının görsel ifadesidir.[16]

16 "Zehrimi hazırladım;
iki hançer taşıyorum göğsümde;
bu talihsiz hayat,
bir gün bitecek elbet;

Şarkının her dizesi bu tacın içinde bir sembolle temsil edilir. Böylece, ilk dizedeki *zehir* sözcüğü bir kadehle gösterilmiş; *iki hançer* de aynı şekilde yerini almıştır; *hayatın sonu* ve *mezar*, bir tür lahit veya kapalı sandıkla ifade edilmiştir; *aşk* ise iki çiçek dalıyla sembolize edilmiştir. İkinci kıtadaki *çan* kolayca seçilir; cenaze müziği ise çapraz duran iki trompetle gösterilmiştir. Üçüncü kıtadaki *haç* ve *rahip* de unutulmamıştır (papaz şapkasıyla temsil edilmiştir). *İdam sehpasının* ise bu kompozisyonda bulunmaması ilginçtir. Bu arada *kaşık* ve *çatal* ise T.'nin en sevdiği aletlerdir. Bunlar, kölelik altında ya da kendi deyimiyle tutsak hapishanesinde yiyip içtiğini simgeler; bu nedenle, kendi elleriyle tahtadan oyduğu bir çift çatal kaşığı her daim ya ceketinin iliğinde ya da şapkasında sergiler."

Burada okuyucuya, ilkel toplulukların, tarihlerini resimli işaretleri şiirle ilişkilendirmek suretiyle aktardıklarını bir kez daha hatırlatalım.

Sembolik yeteneğin, akıl hastalarında görülenin çok ötesinde yüksek bir sanatsal güçle birleştiği, tekinsiz derecede ayrıntılı bir örnek Dr. William Noyes tarafından, çok ayrıntılı çizimlerle birlikte kaydedilmiştir.[17] Bu hasta, Paris'te Gérôme'un öğrencisi olarak sanat eğitimi almış ve Amerika'ya dönerek kitap ve dergiler için illüstratörlük yapmaya başlamıştır. Sistematik dinî sanrılara kapılmış ve bunları çoğu

---

mezara dek seveceğim seni
ve mezarda da.
O hüzünlü çan,
ölümüm adına çalacak;
ve sen hayretle kulak vereceksin
o cenaze melodisine.
Seveceğim seni orada da.
Uzun ve hüzünlü bir haç (*yani* cenaze alayı) yoldan geçerken göreceksin;
ve darağacının yanında bir papaz
Miserere'yi okuyacak.
Seveceğim seni orada da."

17 "Paranoia: A Study of the Evolution of Systematized Delusions of Grandeur", *American Journal of Psychology*, Mayıs 1888, ve Mayıs 1889.

zaman çok güzel sanatsal formlarda işlemiştir; bunlardan dokuzunu kapatıldığı akıl hastanesinde yapmış, burada da ona yer verilmiştir. Dairesel tasarım, İsrail'in her bir kabilesi için bir tane olmak üzere on iki tablodan oluşan bir serinin bir parçasıdır ve Kutsal Ruh'un ilerleyişini tasvir eder. Bu resimlerin hepsi suluboya ile zarif biçimde renklendirilmiş olup ince gölgelendirmeler yapılmıştır; orijinal güzelliğini siyah-beyaz baskıda yeterince yansıtmak mümkün olmamaktadır.



"Ortada Kutsal Ruh'u temsil eden güvercin yer alır; çevresinde ise yedi farklı haç [Aziz Andreas, Aziz Colomba, Aziz George, Aziz Michael, Peygamber, Aziz Evangelist, Kraliyet Rahipliği] bulunur; dikkatle bakan bir göz, bu yedi haçın son derece ustalıkla birbirine kaynaştırıldığını görecektir. Tasarıma ilk kez yakından bakan bir insanın gözlerinin önünde yeni bir haç şeklinin belirmesi olasıdır; nitekim hasta da bunu kendisinin de bizzat yaşadığını söylemektedir. Haçları anlatırken, örneğin Aziz Andreas'ın haçını çizerken çizgilerin aniden başka bir şekil aldığını ve aynı zamanda Aziz Michael'in haçını da çizmiş olduğunu fark ettiğini söylemektedir. Bu durum onun için derin bir anlam taşımaktadır; zira eserinin doğrudan daha yüksek bir güç tarafından

yönlendirildiğini ve hayal gücünün ürünü olan bu eserinin aslında ilhamla ortaya çıktığına inanmaktadır.

"Merkezdeki bu haçların dış kısmında, her biri özel bir sıfatla nitelendirilen üç eski tanrının isimleri yer almaktadır; bunların altında ise sanatçının, özellikle bu tanrıların temsil ettiğini düşündüğü vücut bölümleri, sonra da bu unsurların onda en mükemmel biçimde somutlaştığına inandığı İncil'deki kişiliklerin isimleri gelir. Güvercinin solunda, Kan'ı temsil eden ve Musa'da örneğini bulan Venüs; üstte, Eti temsil eden ve Âdem'de vücut bulan Osiris; sağda ise Suyu temsil eden ve Nuh'ta simgelenen Psyche yer alır. Bunlar, insanın yalnızca kaba ve maddi kısımlarıdır; onun yaşam yolculuğunda gerçekten gerekli adımları temsil ederler fakat nihai tezahürünü İsa'da bulan Hakikat ve Ruh ile temsil edilen, doğasının daha yüce kısmına tâbi ikincil unsurlardır.

"Aslan gücü, Kartal ise özenmeyi temsil eder; fakat haçın etrafına dolanmış yılan ile üzerine kılıç ve kalemin çapraz şekilde konduğu açık kitabın sembolizmi tam olarak net değildir. Ancak bu sonuncusu, içinde barış ve savaşın simgelerinin sessizce durduğu İncil'i ifade ediyor olabilir; yılanın ise ihaneti simgelemesi muhtemeldir. Tasarımın geri kalan kısmı içinse herhangi bir çıkarım yapmamıza gerek yoktur; çünkü hastanın tarifiyle taban tabana örtüşmektedir.

"Haçları çevreleyen dairenin dış kısmında, Kutsal Ruh'u damgalayan mühürler bulunur. Büyük açık renkli üçgenlerde, daha doğrusu güneş ışınlarında, on iki havarinin isimleri yer alır; bu, Peygamber'in Mührü'nü oluşturur. Aynı alanın üst kısmında, üçgenin uçlarında burç işaretleri, altlarında ise bu işaretlerin eski mitolojide karşılık geldiği vücut bölümlerinin isimleri yer alır; bu da Burç Mührü'nü oluşturur. Bu büyük açık renkli üçgenler arasında, oval biçimde resmedilmiş ve üzerlerine isimleri açıkça yazılmış on iki kutsal taş vardır; bu da Kutsal Taşların Mührü'nü oluşturur. Kutsal Taşların hemen üstündeki küçük üçgenlerde İsrail'in on iki

kabilesinin isimleri yazılıdır; fakat bunların tablodaki rengi (parlak kırmızı) fotoğraf negatifinde yazıların çıkmasını engeller. Bu, On İki Kabilenin Mührü'nü oluşturur. Kutsal Taşların hemen altında, her büyük üçgenin altını dolduran koyu yeşil renkli alan ise Tohum'un Mührü'dür. Bu büyük üçgenlerin tepelerinin iki yanından aşağı doğru inen koyu kırmızı küçük üçgenler ise Aceldama'nın Mührü ya da Kanlı Mühür'dür. Dairenin çevresinde burçların adları, hemen altında bu burçların karşılık geldiği ayların adları, onun da altında ise burçların mitolojik temsilleri yer alır. Temmuz (Aslan) en üsttedir; sonra sağa doğru sırasıyla Başak (ağustos), Terazi (eylül), Akrep (ekim), Yay (kasım), Oğlak (aralık), Kova (ocak), Balık (şubat), Koç (mart), Boğa (nisan), İkizler (mayıs), Yengeç (haziran) gelir. Bu da Tohum'un son mührünü, yani Güneş'in Mührü'nü oluşturur.

"Dairenin çevresindeki herhangi bir noktadan başlayıp merkeze doğru gidildiğinde, yılın mevsiminin tam bir astronomik temsili görülecektir: önce takımyıldızın adı, ardından sırasıyla ay, takımyıldızın resimli betimi, burç işareti ve eski astronomide bu burç işaretine karşılık gelen insan vücudunun bölümü."

Bir arada yapılan dört tasarımdan ilki, Şekina (Shekinah) ya da Sevgi Işığı, Yahudiler için İlahi varlığın bir sembolü olan o mucizevi ışığı ya da görünür ihtişamı temsil eder; ikincisi, yanında Kutsal Kâse bulunan melek Sandalfon'u ve üstte Alfa ile Omega harflerini temsil eder (Omega'yı seçebilmek için tasarımın ters çevrilmesi gerekir); üçüncüsü Sub Rosa (Gülün Altında), dördüncüsü ise Cin ve Kurbağalar'dır; bunlar, Cadı tasarımında olduğu gibi, kendilerini yeterince açıklayan zarif hayal ürünleridir.

Hasta bu eskizler üzerinde çalışırken aynı zamanda bir kitap etiketi tasarlamıştır; bu tasarımında alfabeyi öğrenen Cupid'i (Aşk Tanrısı) tasvir eder ve sanatçının söylediğine göre, tasarım baştan sona onun en sevdiği sözcük olan

ŞEKİNA SANDALFON



SUB ROSA CİN VE KURBAĞALAR

sembolizmle doludur. Cupid, parmağını eğitiminin başlangıcını simgeleyen Alfa harfinin üzerinde tutmaktadır; kitabın üstünde ise Cupid'in hedef tahtası yer almakta, tahtanın ortasında ise Cupid'in okuyla deldiği bir kalp bulunmaktadır. Sağ tarafta ise tam dolu bir sadak durmaktadır. *Veritas* sözcüğünün altındaki tuhaf balık figürü, erken dönem Hristiyanlarının IXΘΥΣ[18] sembolünü temsil ederken, üst sol köşedeki üç haç, haç kollarının koyu gölgelendirilmesiyle belirginleştirilmiş biçimde Hristiyan dininin sembolüdür. Bilgi kitabının üzerine saflığın simgesi güvercin konmuş, kitabın solundaki zeytin dalı ve Soytarı Asası'nın altındaki

18 Bu sözcük Yunanca *ikhthys* diye okunur ve balık anlamına gelir. Erken dönem Hristiyanlar arasında "İsa Mesih, Tanrı'nın Oğlu, Kurtarıcı" ifadesinin (Iēsous Christos Theou Yios Sōtēr) baş harflerinden oluşan bir akrostiş olarak da kullanılmıştır (çn.).

palmiye ise başka dinsel semboller sunmaktadır. Bilgi lambası, Cupid'in önünde parlak parlak yanmakta, ayaklarının dibinde ise tasarımcının mesleğini simgeleyen gönye, pergel, üçgen ve kalemler bulunmaktadır.

Ayrıntılarda Aşırılık. Bazı akıl hastası sanatçılarda, özellikle monomanyaklarda bunun tam tersi bir özellik görürüz: belli ayrıntıların abartılması. Gerçeğe uygunlukta aşırıya kaçma çabası yüzünden genel etki belirsizlik içinde kaybolur. Örneğin, Torino *salonundan* reddedilen tablolar arasında yer alan bir manzarada yalnızca ülkenin genel görünüşü verilmekle kalmamıştı, ayrıca her bir ot sapı ayrı ayrı seçilebiliyordu. Fevkalade etkileyici olması amaçlanmış bir başka tabloda ise fırça darbeleri, kurşun kalem gölgelendirmesi etkisi yaratıyordu.



Atavizm. Hem ayrıntılarda aşırılık hem de sembolizm, başlı başına atavist olgulardır; fakat bunlara ek olarak, çok sayıda vakada, sanatçının sanatsal algısının eksik olmadığını açıkça gösteren diğer tüm yönler yerinde dururken, perspektifin tümden yokluğu dikkat çeker. İnsan, onu gerçek bir sanatçı sanır ama Çin'de veya Eski Mısır'da yetişmiş bir sanatçı. Burada açıkça belli bir organın gelişiminin

durmasıyla açıklanabilecek bir tür atavizm ve buna karşılık o organın ürünlerinde de bir gerilik söz konusudur. Felçli bir Fransız kaptan, Mısır profilleri kadar kaskatı figürler çizmiştir. Reggio'dan bir megalomanyak, ayak ve ellerin orantısız büyüklüğü, yüzlerin aşırı küçüklüğü ve uzuvların sertliğiyle tamamen 13. yüzyıl eserlerini hatırlatan renkli bir kabartma yapmıştır. Cenova'da başka bir hasta ise pipolara ve vazolara, Neolitik Çağ'dakilere tıpatıp benzeyen kabartmalar yapmıştır.



CADI



PARANOYAK BİR SANATÇININ YAPTIĞI ARABESK TASARIMLAR

Raggi, bana arkeoloji hakkında hiçbir bilgisi olmayan bir monomanyak tarafından yontulmuş çakmaktaşları gönderdi; bunlar figür ve sembol seçimi açısından Mısır ve Fenike muskalarının üslubunu hatırlatmaktadır. Bu örneklerde, benzer ruhsal koşulların etkisini görürüz.

Arabeskler. M. Toselli, birkaç hastada, dikkatimi arabesklere ve süslemelere yönelik tuhaf bir düşkünlüğe çekti; bunlar zarafeti yitirmeden tamamen geometrik bir biçim alma eğilimi sergiler. Bu durum monomanyaklarda görülür; demans ve akut mani vakalarında ise kaotik bir karışıklık hâkimdir ancak bu her zaman zevk yoksunluğunu ifade etmez. Bunun bir örneğini bir demans hastasının yaptığı bir tür gemide gördüm. Bu eser, parlak renklerle boyanmış, sayısız incecik küçük tahta parçasından oluşuyordu; parçaların sonsuz çeşitlilikte birbirine geçirilmesiyle çok zarif bir genel görünüm yaratılmıştı.

Müstehcenlik. Erotomanyakların, felçlilerin ve bunamış hastaların gerek çizimlerinde gerekse şiirlerinde göze çarpan baskın özellik, son derece arsız müstehcenlikti. Örneğin bir marangoz, mobilyasının her köşesine ya da ağaçların tepesine erkeklik organları oyardı. Bu durum, cinsel organların her yerde öne çıktığı pek çok ilkel ve antik halkın eserlerini hatırlatır. Cenova'da bir kaptan, genelev sahneleri çizmeyi severdi. Birçoğunda müstehcenlik sanki sanatsal gereklilikmiş gibi fevkalade tuhaf gerekçelerle kendini gösterir. Monomanyak bir rahip, figürlerini çıplak çizer, sonra üreme organlarını belli edecek şekilde ustaca çizgilerle giydirirdi. Eleştirilere karşı kendini, bu figürlerin ancak kötülük arayanların gözünde edepsiz görünebileceğini söyleyerek savunurdu.

M., tuhaf ve çoğu zaman güzel olan şiirlerini sayısız karalamayla süslerdi; bu karalamalar, korkunç biçimli hayvanların kadın ve erkeklerle ya da rahip ve rahibelerle, çıplak hâlde ve en utanmaz pozlarda boğuşmalarını tasvir ediyordu.

Başka bazı örneklerde, özellikle felçli bunama vakalarında müstehcenlik olabildiğince belirgindir. Bir keresinde, karısına yazdığı mektupların zarfına vulva resmi çizen, çevresine de yerel lehçede müstehcen beyitler yazan yaşlı bir adamı hatırlıyorum.

İlginç bir rastlantı eseri, ikisi de megalomanyak olan -biri Torino'da, diğeri Reggio'da- iki sanatçı da sodomist eğilimlere sahipti. Her ikisi de bu dürtülerini bir tanrı, kendi bedenlerinden var edip dışarı attıkları bir dünyanın efendisi olma sanrısıyla harmanlamıştır. İçlerinden biri (ki aslında gerçek bir sanat yeteneğine sahipti), kendisini kadınların ortasında çıplak, bedeninden dünyalar fışkırtırken ve tüm iktidar sembolleriyle çevrili halde resmettiği boydan bir otoportre çizmişti. Bu durum, Mısırlıların ereksiyon hâlindeki penisini gösteren tanrısını hem tekrarlar hem de açıklar.

Suçluluk ve Ahlaki Kopukluk. Bu bağlamda, bu sanatçıların çoğunun, diğer delilik biçimlerine ek olarak, özellikle doğal olmayan cinsel sapkınlık suretinde belirgin bir ahlaki kopukluk eğilimi sergilediğini belirtmek önemlidir. "Deliryum" tablosunu yapan ressam bir oğlancıydı. Daha önce sözünü ettiğim, Reggio Akıl Hastanesi'nin harika maketini yapan adam ne ressam, ne heykeltıraş ne de mühendisti; o bir deliydi ve ayrıca sapkın eğilimleri olan bir hırsızdı. Canı istediğinde tımarhaneden kaçar, birkaç gün ortalıkta dolaşır, yanındaki az miktardaki parayı bitirince hırsızlığa başlar, yakalandığındaysa kendini deli ilan eder, bu sayede beraat edip tekrar Reggio'ya gönderilirdi; kısa bir aradan sonra aynı davranış tarzını tekrar ederdi.

Dr. Tamburini, bu hastalarda sanatsal yetenek ile ahlaki kopukluğun bir arada bulunmasından kendisinin de etkilendiğini söylemiştir.

Faydasızlık. Pek çok kişide ortak olan bir özellik, kendilerini adadıkları işin tamamen faydasız oluşudur; burada Hécart'ın şu sözünü bir kez daha hatırlatma gereği duyuyorum:

"Delinin işi, tüketmektir kafasını,

Yorucu boş şeylerle, ufak tefek işlerle."[19]

Takip edilme hezeyanına kapılmış Cenevreli bir kadın, yıllarını yumurta kabukları ve limonlar üzerine nakış işlemeye harcadı. Eserleri son derece güzel olmasına rağmen, onları kıskançlıkla sakladığı için kendisine hiçbir faydası dokunmadı; bana çok yakın olmasına rağmen ben bile onları ancak ölümünden sonra görebildim.

Burada, tıpkı dâhi sanatçılarda olduğu gibi, yalnızca hakikat ve güzelliği sırf kendi hatırı için sevme durumu söz konusudur; aradaki tek fark, amacın tersine dönmüş olmasıdır.

Bazen yapılan iş, kendi içinde oldukça faydalı olsa da sanatçıya bir yarar sağlamaz ve onun mesleğiyle de hiçbir ilgisi yoktur. Örneğin, deli olmuş bir kaptan şiddete eğilimli hastalar için tasarladığı bir yatak modeli hediye etmişti bana. Başka iki hasta birlikte, bir sığır kemiğinden, üzeri kabartma oymalarla süslenmiş, epey zarif kibrit kutuları yapmışlardı; fakat bunları para karşılığında satmayı reddettikleri için kendilerine bir kazanç sağlamamışlardı.

Bununla birlikte, bazı istisnalar da yok değildir. Cinayet ve intihar eğilimleri olan melankolik bir hasta, kendisine, gayet kullanışlı bir bıçak, çatal ve kaşık yapmıştı; metal kullanması yasak olduğu için bunları yemeğinden arta kalan kemiklerden oluşturmuştu. Colligno'da megalomanyak bir kafe sahibi, yemeklerden arta kalan, birbirinden çok farklı türdeki yiyeceklerden enfes likörler yapardı. Suçlu bir deli, küçük ahşap parçalarını birleştirerek kendisine bir anahtar yapmıştı. Bu örnekler arasında kendilerine demir ve taştan gerçek zırhlar yapmış olanları zikretmiyorum çünkü bu tür işler, takip edilme hezeyanıyla ilgili olup sağlanan faydayla kıyaslandığında aşırı yoğun bir emek gerektirir.

19 Hécart, a.g.e.

Deliliğin Konu Edilmesi. Pek çok kişi, resimlerinde deliliği konu olarak seçer. Profesör Virgilio bana bir delinin kriz anındaki çok ilginç bir portresini vermişti: gözleri yuvalarında dönmüş, saçları diken diken olmuş, kollarını ileriye uzatmış. Ayaklarının altında "Delira" (Deliriyor) yazısı vardır. Bu eser alkolik bir oğlancıya aittir.



DELİRYUM

Bence, aklı başında bir sanatçı, deliliği bundan daha iyi resmetmekte zorlanır. Bu bana, akıl hastanelerindeki şairler arasında deliliği tasvir etme eğilimiyle ne denli sık karşılaştığımı hatırlatmıştır; bu aynı zamanda sağlığı kötüye giden büyük şairlerin -Tasso, Lenau, Barbara, Musset- de sevdiği bir temadır. Mancini, iyileşmesinin hemen ardından, deli bir adamın yaptığı tabloyu satmaya çalışan bir kadını resmetmiş; Gill ise Sainte-Anne hastanesinde, çıldıran bir deliyi, doğaya korkunç derecede sadık kalarak çizmiştir.[20]

20 Magnan.

Saçmalık. Delilerin sanatının en göze çarpan özelliklerinden biri de bekleneceği üzere, gerek çizimde gerekse renklendirmede saçmalıktır. Bu özellikle bazı delirmiş vakalarda dikkate değerdir çünkü burada fikirlerin aşırı derecede birbirini çağrıştırması, sanatçının düşüncesini açıklamaya yarayacak bağlantı halkalarının tamamen kaybolmasına yol açar. Örneğin bir ressam, "Cana'daki Düğün"ü resmetmiş, tüm havari figürlerini fevkalade güzel çizmiş fakat İsa figürü yerine kocaman bir çiçek demeti koymuştu.

Felçli hastalar, nesneleri hiçbir orantı duygusu olmadan çizer; tavukları at büyüklüğünde, kirazları ise kavun büyüklüğünde olur; ya da tasarımda kusursuzluğu ararken icra tamamen çocuksu kalır. Kendini ikinci Horace Vernet sanan bir hasta, dört düz çizgi ve bir kuyrukla at çizerdi.[21] Başka bir hasta ise bütün figürlerini baş aşağı çizerdi. Bazı bunama hastaları, konuşmalarında da görülen unutkanlık yüzünden, tasarımlarında da en önemli noktaları unuturlar, tıpkı Pesaro'daki M. gibi – oturmuş bir generalin mükemmel bir resmini yapmış ama sandalyeyi çizmeyi unutmuştu (Frigerio).

Taklit. Bazıları taklit etmede çok başarılıdır fakat özgün hiçbir şey üretemezler; söz gelimi, akıl hastanesinin dış cephesini ya da hayvan başlarını, ilkel sanata damgasını vuran ayrıntıların kılı kırk yaran doğruluğuyla kopyalarlar. Bu dalda, bazı geri zekâlılarla idiotların başarılı işler çıkardığına tanık olmuştum; ikinci gruptakiler tıpkı ilkel insanlar gibi resim yapmaktaydılar.

Tekdüzelik. Bazıları aynı fikri sürekli tekrarlar; örneğin Frigerio'nun bahsettiği bir hasta, sayfalar dolusu kâğıdı, bir karıncanın kafasını kemiren bir arı resmiyle doldurmuştu; başka biri, vurulduğuna inandığı için yalnızca ateşli silahlar çizerdi; üçüncüsü ise kendini yalnızca arabesklerle sınırlandırırdı.

21 Simon.

Özet. Bu özellikler, bunama hastalarında görülen kısmi mükemmellik örneklerini açıklar; çünkü aynı hareketin tekrarı onu gitgide mükemmele yaklaştırır. Bazen de -akıl hastanesindeki doğaçlama şiirler söyleyen şairler ve yazarlar örneklerinde gördüğümüz gibi- bir insanı, daha önce hiç ressam değilken ressam yapan şey, sanrılarının sürekliliği ve enerjisidir. Blake ölmüş kişileri, melekleri vb. canlı ve önünde duruyormuş gibi gözünde canlandırabiliyordu. Bu durum garip deli şair John Clare'de de görülüyordu; o, Nil Savaşı'na ve Amiral Nelson'un ölümüne tanık olduğuna inanıyordu; hatta Kral I. Charles'ın ölümü sırasında bizzat huzurunda olduğunu iddia ediyordu. Clare bu olayları öylesine dikkat çekici bir doğruluk ve ayrıntı bolluğuyla anlatıyordu ki, bunları aklı başındayken böylesine iyi betimlemesi pek olası değildi; hele ki tamamen kültürsüz biri olduğu hesaba katılırsa.[22] İşte bu durum, neden akıl hastası ressam ve şairlerin bu kadar çok olduğunu açıklar. İnsan neyi net olarak görüyorsa onu net biçimde anlatabilir. Üstelik akıl ne kadar az baskınlık kurarsa tahayyül o kadar serbest kalır çünkü akıl, sanrı ve yanılsamaları bastırarak ortalama insanı gerçek bir sanatsal ve edebi ilham kaynağından mahrum bırakır.

Aynı nedenle, sanatın kendisi de yeri geldiğinde zihinsel hastalığın gelişimini teşvik edebilir. Vasari, Arezzo'lu ressam Spinelli'nin, Lucifer'in çirkinliğini resmetmeye çalıştığını, bunun üzerine Lucifer'in rüyasında ona görünüp kendisini bu kadar çirkin çizdiği için onu azarladığını aktarır. Ressam bu rüyadan o kadar etkilenmiştir ki, ağır bir hastalığa yakalanmış ve bu rüya ona yıllarca rahatsızlık vermeye devam etmiştir.[23]

Delilerde Müzik. Daha önce tutkuyla bu sanatı icra edenlerde bile müzikal yetenek çoğu zaman zayıflar. Dr. Adriani,

22 Delepierre.

23 Vasari, *Vite dei pittori celebri.*

tedavisini üstlendiği akıl hastası müzisyenlerin yeteneklerini neredeyse tamamen kaybettiklerini gözlemlemiştir. Hâlâ herhangi bir parçayı çalabilirlerdi ama bunu, tamamen mekanik bir biçimde, ifadeden yoksun yapabiliyorlardı. Bazı bunama hastaları ise aynı parçayı, hatta bazen yalnızca birkaç cümleciği, defalarca çalıp duruyorlardı.

Donizetti, bunamanın son evresinde artık en sevdiği ezgileri bile tanımaz olmuştu. Onun son eserleri, eleştirmenlerin Schumann'ın "Messina'nın Gelini" senfonisinde de fark ettikleri o ölümcül etkinin izlerini taşır; bu eseri Schumann akıl hastalığı nöbetleri sırasında bestelemişti.[24]

Öte yandan bu olgular, daha önce öne sürdüğümüz, deliliğin daha önce bu alanda yeteneği olmayan kişilerde yeni sanatsal nitelikler uyandırabileceği yönündeki iddiamızla çelişmez; sadece hastalığın zaten bu yeteneğe sahip olanlara ilave bir güç ya da beceri kazandırmadığını gösterir (usta ressam örneklerinde gördüğümüz gibi).

Dr. Tamburini'nin tedavisini üslendiği, geçmişte frengi geçirmiş bir megalomanyak, coşku nöbetleri sırasında çok güzel aryalar söylerdi; fakat piyanoda o aryalara eşlik etmek yerine, birbirinden tamamen bağımsız ve söylediği şarkıyla ilgisiz iki farklı motifi aynı anda doğaçlama çalardı. Bu olgu, Luys'un beyin yarımkürelerinin birbirinden bağımsız çalıştıkları şeklindeki gözlemlerini doğrular niteliktedir.

Hastanemde tedavi ettiğim, *pellegra* hastası genç bir adam iyileştikten sonra etkileyici ve özgün melodiler bestelemişti.

M. Raggi tedavisini üstlendiği melankolik bir kadından söz etti bana; bu hasta krizleri sırasında isteksiz, hatta tiksintiyle çalıyor fakat kriz geçtikten sonra günlerce piyanonun başından kalkmadan en zor *partisyonları* bile gerçek bir sanatsal coşkuyla icra ediyordu. Benzer şekilde, felçli bir hasta da hastalığı boyunca tam bir müzik çılgınlığı sergilemiş; bu

24 Clément, *Les musiciens célèbres*, Paris, 1878.

süre zarfında tüm enstrümanları taklit etmiş, *piyano* pasajlarında çılgınca bir coşkuyla kendini müziğe kaptırmıştı.

Raggi ayrıca pencereden atlayarak uyluk kemiğini kıran bir felçli bunama hastasından da söz eder. Bu hasta, günler boyunca avazı çıktığı kadar *Il Trovatore* operasından motifler söyleyip şarkısına leğen kemiğiyle yaptığı ani ritmik hareketlerle eşlik ederdi; bu yüzden bacağına uygulanan hiçbir sargı işe yaramazdı. Yine, kendini büyük bir amiral sanan başka bir felçli hasta ise tekdüze şarkılara merak salmıştı.

Manik hastalarda coşkulu ve neşeli sesler, özellikle de ritmin tekrarı baskındır.

Bir akıl hastanesini kısa süreliğine ziyaret etmiş herkes, şarkı söyleme, bağırma, "tiz ve ince sesler çıkarma, ellerle tempo tutma" gibi davranışların yaygınlığını fark etmiştir.[25] Bunu anlamak zor değildir; bunun için Spencer ve Ardigò'nun da gösterdiği gibi, ritim yasasının, kristalden yıldıza ve hatta hayvan organizmasına kadar tüm doğada enerjinin tezahür ettiği en genel form olduğunu hatırlamak yeterlidir. Dolayısıyla insan, bu dürtüye kapıldığında, yalnızca genel bir organik yasayı takip eder; üstelik akıl tarafından ne kadar az kontrol edilirse bunu o kadar kolay yapar. Bu durum, akıl hastanelerinde neden yeni ekolden şairlerin bu kadar çok bulunduğunu açıklar. İşte bu, ilkel toplumların müziğe doğal bir eğilim duymasının da nedenidir. Nitekim bir misyoner, akşamları Mezmurlar'ı müzik eşliğinde öğrettiği birçok kişinin, ertesi gün onları ezbere tekrarlayabildiğini Spencer'a söylemiştir.

İlkel topluluklar, konuşurken bizim konuşur gibi terennüm etme tarzımıza benzeyen tekdüze bir melodi kullanırlar. İlkel şiirler daima şarkı formunda söylenmiştir; bu yüzden, şiir ve şairlerle ilgili bütün sözcükler aslında şarkı söylemeye dair terimlerden türemiştir. Eski çağların gizemli büyü terkipleri ve tarifleri de şarkı formunda okunur ya da

25 "Voci alte e fioche e suon di man con elle" (Dante, *Cehennem* iii. 27.)

bir ezgiyle söylenirdi;[26] buradan da "incanto"[27] (büyüleme) sözcüğü türemiştir. Günümüzde bile Novi ve Oulx yörelerindeki köylü kadınların birbirlerine soru sorarken seslerini ahenkli bir ritimde ayarladıklarını duydum. Modern doğaçlama şairler (*improvvisatori*) de mısralarını ancak şarkı söyleyerek ve tüm kaslarını harekete geçirerek üretebiliyorlarmış izlenimini uyandırırlar.

Hatırlayacak olursak, Herbert Spencer'ın gözlemlerine göre, "şarkı söyleme eylemi, doğal tutku dilinin işaretlerini abartarak kullanır. Ruhsal heyecan kas enerjisine dönüşür. Bir bebek, parlak bir renk gördüğünde ya da yeni bir ses duyduğunda bakıcısının kollarında kahkahalar atar ve zıplayarak sevincini ifade eder."[28] Güçlü duyumlar veya acı veren duygular bizi jest yapmaya yöneltir; kısacası bunlar, duyumların yoğunluğu ile orantılı olarak kas sistemini uyarır. Hafif acı bir iniltinin çıkmasına, daha şiddetli bir acı ise bir çığlığa yol açar; ses perdesi, duygunun şiddetine göre değişir; öyle ki en güçlü duygularda ses bir oktava, hatta daha da yükseğe çıkar; ayrıca şarkı söylemeye, her zaman istemsiz kas hareketleri -titreme ve sallanma gibi- eşlik eder.

Duyguların en güçlü olduğu ve çoğu zaman atavist biçimde ortaya çıktığı durumlarda -ki delilikte böyle olur- bu eğilimlerin daha geniş ölçekte yeniden ortaya çıkmasından daha doğal ne olabilir?

Bu aynı zamanda neden pek çok hasta ruhlu dehanın müzisyen olduğunu da açıklar: Mozart, Schumann, Beethoven, Donizetti, Pergolesi, Fenicia, Ricci, Rocchi, Rousseau, Handel, Dussek, Hoffmann, Gluck ve Petrella.[29] Müzikal

26 Cato, *De Re Rustica*.

27 Cantare = şarkı söylemek ve incanto = büyüleme kelimelerinin etimolojik bağına vurgu yapılıyor (en.).

28 *Essays*, cilt ii. s. 401.

29 Bundan yıllar evvel büyük müzisyenler arasında deliliğin sıkça görülmesi konusuna dikkatimi ilk kez Dr. Arnaldo Bargoni çekmişti; ardından Napoli'den Mastriani, 1881'de *Roma*'da yayımladığı mükemmel bir makalede aynı konuya değinmişti.

yaratım, düşüncenin en öznel dışavurumudur; duygusal heyecanlarla en sıkı bağa sahiptir ve diğer yaratım biçimlerinden daha az ölçüde dış dünyayla ilişkilidir. Bu nedenle ilhamın ateşli ama tüketici duygularına daha çok ihtiyaç duyar.

Belki de delilerde sanata özgü bu özelliklerin incelenmesi bize bu esrarengiz hastalığın yeni bir yönünü göstermekle kalmaz, aynı zamanda estetikte ya da en azından sanat eleştirisinde faydalı olabilir. Zira bu inceleme, sembollere aşırı düşkünlüğün, ayrıntılarda (ne kadar doğru olursa olsun) aşırı titizliğin, yazıların karmaşıklığının, herhangi bir renge gereğinden fazla önem verilmesinin (ki bu konuda en ünlü ressamlarımızın bazılarının adı çıkmıştır), müstehcen konuların seçiminin ve hatta abartılı bir özgünlük derecesinin sanatın patolojisine ait hususlar olduğunu ortaya koyar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EDEBİYATTA VE SANATTA YARI DELİLER

Tanım – Fiziksel ve Ruhsal Özellikler – Edebi Faaliyetleri – Örnekler – Dava Açma Çılgınlığı – Yarı Deli Dâhiler – Bosisio – Dekadan Şairler – Verlaine – Sanatta Yarı Deliler

Deli kişilerde, delilik kılıfı altında dehanın öz karakterini inceledik. Ancak bu kişilerin bir türü daha vardır ki, özünde sıradan insan karakteri taşısa da dâhiyane bir görünüm sergiler; işte bu tür, dâhi deliler ile tamamen aklı başında olanlar ve gerçek anlamda deli olanlar arasında bir bağ oluşturur. Ben bu kişilere yarı-deli veya *mattoid* diyorum.

Bu tür, ruhsal patoloji dünyasında, Maudsley tarafından deli mizacına sahip "garip, acayip, tuhaf" kişiler diye tanımlanan ve daha önce Morel tarafından da tanınan bir cinsin belirli bir türünü oluşturur. Legrand du Saulle ve Schile (*Geisteskrankheit*, ii., 1880) bunları *kalıtsal nevrotikler*, Raggi ise *nöropatikler* olarak teşhis eder; günümüzde ise pek çok kişi tarafından *paranoyaklar* diye adlandırılmışlardır; bu terminoloji ise tam bir karışıklık yaratmaktadır.

En yaygın türü temsil eden grafomanyak (yazı yazma takıntısı olan kişi) gerçek anlamda olumsuz özellikler taşır; yani yüz hatları ve kafa yapısı neredeyse her zaman normaldir (Bosisio, Cianchettini, F., P., vb.). Özellikleri kalıtımın sonucu değildir; en fazla, dâhi bir babanın oğlu olabilir (Flourens, Broussais, Spandri, Knester vb.). Bu sapma biçimi en sık erkeklerde görülür; Avrupa'da tek bir kadın istisna biliyorum, o da Louise Michel'dir. Söz konusu sapma özellikle uygarlığın yıprattığı büyük şehirlerde ortaya çıkar. Yarı deli, gerçek anlamda deli olanlara kıyasla çok daha az dejenerasyon belirtisi sergiler: 33 yarı deliden yalnızca 21'inde dejeneratif

özellikler görülmüştür; bunların 12'sinde 2, 2'sinde 3, 2'sinde 4 ve yalnızca 1'inde 6 belirti tespit edilmiştir.

Diğer bir olumsuz özellik ise aile sevgisinin ve hatta genel olarak insanlığa duyulan sevginin bazen abartılı bir özgecilik hâlini alacak kadar ileri bir noktaya varmasıdır; fakat çoğu durumda, bu erdemde bile önemli ölçüde gösteriş merakı bulunur. Örneğin Bosisio, gelecek nesillerin ve hatta ölülerin refahını düşünür ve bunun için çaba harcar. D. karısını ve torunlarını sever, ailesi için sürekli çalışır; Cianchettini sağır ve dilsiz kız kardeşine bakardı; Sbarbaro, Lazzaretti ve Coccapieller ise eşlerine tutkuyla bağlıydılar.

Geçenlerde hapishanede kan nakli operasyonu yapmam icap etti ve kan verecek sağlıklı birini bulmak için uzun süre uğraştım. Herkes reddetti; ama veremli bir yarı deli meseleyi duyar duymaz kan vermeye gönüllü oldu ve kendisinden kan almayı reddettiğimde utançtan yerin dibine girdi.

Bu kişiler kendi şahsi değerleri ve önemleri konusunda abartılı bir kanaate sahiptirler; fakat bu kanaat, tuhaf biçimde, daha çok yazılarında ortaya çıkar, sözlerinde veya eylemlerinde değil; bu yüzden pratik hayattaki çelişkilere ve sıkıntılara karşı öfke göstermezler.

Cianchettini kendini Galileo ve İsa Mesih'le kıyaslar ama kışla merdivenlerini süpürür. Passanante aşçı olarak çalışırken kendini Siyasi Cemiyet Başkanı ilan eder. Mangione kendini hem İtalya'nın hem de kendi dehasının şehidi sayar; ama yine de emlak komisyonculuğu yapmaya tenezzül eder. Caissant kendisini kardinal olarak tanıtır ama bu arada uyanık bir asalak gibi davranarak deliliği sayesinde büyük kazançlar sağlar. Çoban Bluet, kendini bir havari ve kont olarak görür, tıpkı *Scottatinge*'nin yazarı gibi yalnızca kraliyet mensuplarıyla muhatap olmayı uygun bulur ama yine de at terbiyeciliği işini yürütmekten de geri durmaz.

The New System of Physical Philosophy [Yeni Fizik Felsefesi Sistemi] adlı kitabın eksantrik yazarı Stewart, hakikatin

kutupluluğunu keşfetmek için dünyanın her yerini dolaştı ve yeryüzündeki bütün kralların kendisinin kitaplarını yok etmek için ittifak kurduğunu iddia etti. Bu nedenle kitaplarını arkadaşlarına vererek onları sıkıca paketlemelerini ve uzak yerlere gömmelerini istedi; bu yerleri de yalnızca ölüm döşeğinde açıklamalarını tembihledi. Bir delilik nöbeti sırasında York Minster'i ateşe veren Jonathan Williams'ın ve resimde yeni bir tarz başlatan John Williams'ın kardeşi olan Martin Williams sürgit devinim teorisini kanıtlamak için birçok kitap yayımladı. Bu teoriyi bilimsel olarak kanıtlamanın imkânsız olduğunu otuz altı deneyle kendine kanıtladıktan sonra, bir rüyasında Tanrı'nın onu her şeyin büyük nedenini ve sürgit devinimi keşfetmesi için seçtiğini gördü; o da bunu birçok kitabının konusu yaptı.[1]

Bu kişiler, eğer yazılarında tek bir fikir üzerinde ciddiyet ve ısrarla durmayı -ki bu, onları monomanyaklara ve dâhi kişilere benzetir- sık sık saçmalık peşinde koşmayla, sürekli çelişkilerle ve deliliğin faydasız ayrıntıcılığı ile birleştirmemiş olsalardı, yarı deli kategorisine girmezlerdi. Tüm eğilimleri bastıran tek bir eğilim vardır, o da kişisel kibirdir – ki bunu deli dehalarda da görürüz. Nitekim 215 yarı deliden 44'ü kendini peygamber olarak görmektedir.

Filopanti, *Dio Liberale* kitabında marangoz olan babası Berillo'yu ve annesi Berilla'yı yarı tanrılar arasına koyar. Üç Âdem keşfetmiş ve her birinin eylemlerini yıl yıl ayrıntılarıyla anlatmıştır. Cordigliani devletten maaş almak için Temsilciler Meclisine hakaret etmeye hazırlanmış ve bu davranışını kendi açısından büyük bir övünç kaynağı saymıştır. Guiteau, Cumhurbaşkanı'nı öldürerek cumhuriyeti kurtardığını düşünür ve kendini büyük bir hukukçu ve filozof olarak tanıtır. Benzer şekilde Passanante ölüm cezasının kaldırılmasını vaaz ettikten sonra Meclisin suçlu üyelerini ölüme mahkûm eder; yönetim biçimlerine saygı gösterilmesini

1 Jasnot, *Vérités positives*, 1854.

emrettikten sonra monarşiye hakaret eder, krala suikast girişiminde bulunur ve "bütün cimrilerin ve ikiyüzlülerin ortadan kaldırılmasını" önerir.

Bir doktor olan S., kan almanın kişiyi fazla ışığa maruz bıraktığını yazar; bir diğeri ise iki kalın ciltte *hastalıkların eliptik olduğunu* ilan eder.

Eleştirmenler, Démons'un eserlerinden bahsederken onun Diyalektik Beşleme ve Altılaması'nın gerçek bir saçmalığın daniskası olduğunu söylemişlerdir.[2] Gleizes, etin tanrıtanımaz olduğunu iddia eder. Teolog Fuzi, âdet kanının yangınları söndürme özelliğine sahip olduğunu ileri sürer.

Parmaklarıyla havaya yazılar yazan ve havaya dağılmış ruhlarla iletişim kurmak için *aromalı bir boru* kullanan Hannequin, gelecekte birçok erkeğin kadın ve yarı tanrı olacağını ilan eder.

Académia des Inscriptions'da Henrion, [Hz.] Âdem'in boyunun 40 ayak, [Hz.] Nuh'un 29, [Hz.] Musa'nın ise 25 ayak uzunluğunda olduğunu ileri sürer.

Ruh göçüne ve kabalaya inanan ünlü Paris Milletvekili Leroux, aşkı "Sonsuz Varlık bütünlüğünün bir parçasının gerçekliğinin idealliği" diye tanımlar ve anayasanın ön sözüne *teslis* ilkesini eklemek ister.

Asgill, insanların yalnızca iman ettikleri takdirde sonsuza dek yaşayabileceklerini savunur.

Yine de bu tür zihin karmaşasından zaman zaman yeni ve güçlü fikirler ortaya çıktığı vakıadır; çünkü psikozun onlarda geliştirdiği tek deha belirtisi, yeniliğe karşı o kadar da isteksiz olmamak, yani ben kendi terminolojimle ifade edecek olursam, daha az "misoneizm"dir.[3] Söz gelimi Cianchettini en saçma fikirlerin ortasında bile çok güzel pasajlar yazmıştır:

2 *Les fous littéraires*, s. 51.

3 Bkz. *Tre Tribuni*, 1887.

"Tüm hayvanlar olabildiğince az yorularak can sıkıcı düşüncelerden kaçınma ve yaşamın zevklerinin tadını çıkarma içgüdüsüne sahiptir; ve bunları elde etmede özgürlük onlar için vazgeçilmezdir."

"İnsan dışında tüm hayvanlar, bu içgüdüleri tatmin ederler ve her zaman tatmin etmişlerdir; muhtemelen gelecekte de tatmin edeceklerdir. Yalnızca toplum hâlinde yaşayan insanlık, öyle bir zincire vurulmuştur ki, onlara huzur ve özgürlük kazandırmak şöyle dursun, bu amaca nasıl ulaşacaklarını gösteren biri bile çıkmamıştır."

"Pekâlâ, ben bu önermeyi kanıtlamayı öneriyorum. Nasıl ki kilitli bir kapı, anahtar veya maymuncuk olmaksızın kırılmadan açılamazsa; insan da özgürlüğünü dil aracılığıyla kaybettiğine göre, doğasına zarar vermeden ona özgürlüğünü geri kazandırabilecek tek şey dil veya onun muadilleridir."

Scottatinge'nin anlaşılmaz şiirleri arasında, İtalya hakkında şu güzel dizeye rastladım:

"Her zaman hem efendi hem de köle ama kendi çocuklarına düşman."[4]

Passanante'nin biyografisinde göreceğimiz üzere, bazen yazılarında ama daha çok konuşmalarında, hastalığının doğası ve gerçekliği hakkında pek çok kişiyi yanıltan güçlü ve özgün fikirler ortaya atmıştır. Söz gelimi şu cümlesini aktarabilirim: "Bilginlerin kaybolduğu yerde cahil insan zafer kazanabilir." Ve bir diğeri: "Halktan öğrenilen tarih, kitaplardan öğrenilen tarihten daha öğreticidir." Bluet ise genç kızı bakireden şöyle ayırır: "İlkinin kötülük yapma isteği vardır ama gücü yoktur, ikincisinin ise ne gücü ne de isteği vardır."

Yarı delilerin, güçlü politikacı ve düşünürlerin fikirlerini kendilerince tekrar etmeleri doğaldır; ama bunu her zaman kendi tarzlarında ve hep abartarak yaparlar. Örneğin Bosisio, hayvanseverlerimizin hassas duygularını abartmış

4 "Padrona e schiava sempre, ai figli tuoi nemica."

ve Matmazel Clémence Royer ile Comte'un Malthusçu teorinin uygulanması gerekliliğine dair fikirlerini öngörmüştür. Benzer şekilde, sahtekâr bir komisyoncu olan Detomasi, Darwin'in doğal seçilim sisteminin -ona eklediği sapkın erotizm dışında- pratik bir uygulamasını keşfeder. Cianchettini ise sosyalizmi hayata geçirmeyi ister.

Öte yandan delilik damgası, çoğu zaman, fikirlerin abartılmasından ziyade bu fikirlerin kendi aralarındaki uyumsuzluğunda açığa çıkar; öyle ki bazen iyi ifade edilmiş, hatta yüce denilebilecek bir düşünceden, birdenbire vasatı bile aşamayan, çelişkili, çoğu kez toplumun kabul ettiği fikirlere ters, yazarın konumu ve eğitimiyle hiç bağdaşmayan bir düşünceye geçilir. Kısacası, Don Kişot'un bizde hayranlık uyandırmak yerine bizi gülümsetmesine neden olan şeyle karşı karşıya kalırız. Oysa onun eylemleri, başka bir çağda ve başka bir kişide, hayranlık uyandırıcı ve kahramanca olabilirdi. Her hâlükârda, yarı deliler arasında deha belirtilerine rastlamak genel kaideden ziyade istisnai bir durumdur.[5]

Çoğunda ilham bolluğundan ziyade ilham eksikliği vardır; anlamsız tatsız içeriklerle dolu ciltlerce metinler yazarlar; fikirlerinin sıradanlığını ve üslup yoksunluklarını, tıpkı monomanyaklarda görüldüğü gibi, bolca soru ve ünlem işaretleriyle, tekrar tekrar attıkları imzalarla, kendilerinin uydurduğu özel sözcüklerle telafi etmeye çalışırlar. Nitekim Menke, kendi dönemindeki bazı yarı delilerin *derapti felisan* ifadesini uydurduğunu gözlemlemiştir. Berbiguier ise

5 "Orada, Leibniz'ten daha güçlü filozoflar vardı; fakat doğuştan sağır-dilsiz oldukları için fikirlerini sadece jestlerle ifade edebiliyor, anlaşılmaz argümanlar ileri sürebiliyorlardı. Büyük eserler yaratma arzusuyla yanıp tutuşan ressamlar vardı; ama bir insanı ayaklarının üzerine, bir ağacı köklerinin üzerine öyle garip yerleştiriyorlardı ki, tüm tabloları ya bir deprem manzarasına ya da fırtınalı bir günde bir yolcu gemisinin iç mekânına benziyordu. Yeni enstrümanları icat eden müzisyenler, Dr. Hitisch gibi bilim insanları vardı. Yamalı bohçayı andıran bu beyinlerde her şeyden bir parça bulunur ama hiçbir şey tastamam bulunmaz çünkü düzenli değil darmadumandırlar, ayrıca taşıdıkları tüm nesneler kırık dökük, eksik, en küçük bir işe dahi yaramaz hâldedir." (Daudet, *Jack*).

farfiderism sözcüğünü ortaya atmıştır. Bir monomanyak olan Le Bardier, çiftçilere nasıl iki kat mahsul alacaklarını, denizcilere de fırtınadan nasıl kaçacaklarını öğretmek amacıyla *Dominatmosfheri* adında bir kitap yazmış, kendisine de *Dominatmosfherifateur*[6] unvanını vermiştir.[7] Cianchettini düşüncenin *travaso*'su (aktarımı) kavramını icat etmiş, Pari ise *cafungaia* ve *morbozoo* sözcüklerini uydurmuştur; Wahltuch'a *alitologia* ve *anthropomognotologia* sözcüklerini, G.'ye ise *lepidermocrinia* ve *glossostomopatica* sözcüklerini borçluyuz.

Sık sık dikey çizgilerin yatay çizgiler ve enine oyuklarla kesildiği, hatta sıra dışı harf biçimleri içeren tuhaf bir el yazısıyla karşılaşırız, örneğin Cianchettini'de de gördüğümüz gibi.

Cümlelerinin içine, ifadelerine güç katmak istercesine sık sık resimler yerleştirirler; böylece (daha önce megalomanyaklarda da gördüğümüz gibi) figürlerin belirleyici semboller olarak kullanıldığı eski çağların çizimli (ideografik) yazısına geri dönmüş olurlar.

Wahltuch yeni bir felsefi sistem olan Psikografi üzerine iki kitap yayımlamıştır. Bu sistem aklı başında bir filozof tarafından ciddi bir biçimde yorumlanmıştır; bu da bize bazı filozofların ciddiyeti hakkında çok şey söylemektedir. Bu sisteme göre fikirler, beynin kıvrımlarının her birine kazınmış imgelerle temsil edilir. Örneğin, fiziğin sembolü yanmakta olan bir mum, yargılama yetisinin sembolü burun (yani koku alma duyusu), ahlakın sembolü yüzük, hareketin sembolü ise balık oltasıdır. Yazar, sözlerle kendini anlatmaktan ümidini kestiği için (haklı olarak) kalemiyle felsefe yapar ve kitabını bu tür mecazi işaretler taşıyan beyin diyagramlarıyla doldurur.

---

6 Yazarın kendi türettiği bu kelimeler, Fransızca "hükmetmek" (*dominer*) ve "atmosfer" (*atmosphère*) sözcüklerinin birleşiminden oluşur. Bağlamı gereği *Dominatmosfheri* "Atmosfer Hakimiyeti", *Dominatmosfherifateur* ise "Atmosfere Hükmeden Kişi" manasına gelmektedir (en.).

7 Delepierre, *Littérateur des fous.*

Yazar, bu ilkelerin edebiyata uygulanabilirliğini göstermek için bize bir trajedi sunmuştur: *Job*. Bu trajedide başları benzer sembollerle kaplı olan karakterler sistemin ruhuna uygun mısralar söylerler. Örneğin: "Ah, keşke kendim ve zındıklık diye birleşmiş iki kavramı ayırabilseydim. Ben adilim. Şeytan ise zındıktır."[8]

Cizvit misyoneri Paoletti, Aziz Thomas'a karşı bir kitap yazmış ve kitabını, Âdem'in oğullarının alınyazısındaki akıbetini açıklamak için, Tabernakl'da kullanılan kapların bir çizimiyle süslemiştir. Tanrısal irade ile insani irade, zıt yönlerde dönen ve sonunda ortak bir merkezde buluşan iki küre ile temsil edilmiştir.

Yazarın tüm kitaplarının başlıkları gerçekten benzersiz bir coşku taşmaktadır. Benim elimde, başlık sayfasına eklenen notu saymazsak, on sekiz satırlık başlığı olan bir kitap var. Avustralya'da, bir İtalyan tarafından, duru bir İtalyancayla yayımlanan sosyalist bir kitabın başlığı, zafer takı biçiminde düzenlenmiştir.

Hemen hemen hepsi, delilik izlerini ilk önce başlık sayfasında açığa vurur. Buna örnek olarak yarı deli Démons'un kitabından şu alıntıyı yapabiliriz: "Hiçliğin dörtte birinin kanıtı bir şeydir; her şey, hiçliğin çeyreğinden ve ona bağlı olandan çıkarılmış özdür; bunda Fransa'yı etkileyen kötülüklerin kökenini keşfetmek için kutsal, büyülü ve dindar Démons'un yakarışlarının esasları yer alır."

Çoğunda, felçlilerde de rastlandığı gibi, cümleye sayı dizisi ekleme takıntısı vardır. Sovbira'nın "666" adlı çılgın yapıtında tüm mısralara 666 sayısı eşlik eder. İlginçtir ki, aynı dönemde İngiltere'de Porter adında biri, 666 sayısını "sayıların en mükemmeli ve en seçkini" olarak ilan eden bir eser yayımlamıştı.[9] Lazzaretti de bu sayıya özel bir ilgi duyuyordu.

8 Staccar potessi i due concetti uniti
Di me ed empio. Io giusto. Empio è Satana,

9 Delepierre, a.g.e.

Spandri, Levron ve C.'nin ise 3 sayısına benzer bir düşkünlüğü vardır. Yarı delilere ve daha önce gördüğümüz gibi delilere has bir özellik, bazı sözcükleri ya da ifadeleri aynı sayfada yüzlerce kez tekrar etmeleridir. Örneğin, Passanante'nin bir bölümünde *riprovate* kelimesi 143 kez geçer.

Bazıları kitapları için özel kâğıt siparişi verir; örneğin Wirgman aynı sayfada farklı renklerin olduğu kâğıt siparişi vermiş, bu da maliyeti büyük ölçüde artırmış, öyle ki dört yüz sayfalık bir kitap ona 2200 sterlinden fazlaya mal olmuştur. Keza Filon'un kitabının da her sayfası farklı bir renktedir.

Bir başka özellikleri ise kendilerine özgü bir imla ve yazım tarzı kullanmalarıdır; sözcükleri büyük puntolarla ya da altını çizerek yazarlar. Bazen özel mektuplarını bile çift sütun hâlinde ya da dikey satırlar bazen yatay, bazen de çapraz satırlarla kesişecek şekilde yazarlar. Kimi zaman (Passanante gibi) bir sözcükteki bazı harfleri diğerlerine tercih ederek altlarını çizerler; ya da metni İncil'deki gibi ayrı dizeler hâlinde yazarlar; yahut her iki üç kelimeden sonra nokta koyarlar (Bellone adlı birinin elimdeki el yazmasında olduğu gibi); bazen de Madrolle'un yaptığı gibi, iç içe geçmiş parantezler kullanırlar; veya Cas. ve La.'da olduğu gibi, başlık sayfası da dâhil olmak üzere not üzerine not yazarlar. La. (üniversitede profesör) on iki sayfalık bir eserin dokuz sayfasını sırf notlara ayırmıştır.

Hepain esasen kendi harflerimizin ters çevrilmiş hâllerinden ve onların yerine kullanılan sayılardan oluşan bir *fizyoloji* terminolojisi icat etmiştir.

Çoğunun kendine özgü, az aralıklı, süreğen, uzun harfli ve her zaman son derece okunaklı bir yazım tarzı vardır.

Birçoğu (bu konuda, bazı delileri bile aşarak) konuşmalarına sürekli kelime oyunları ve cinaslar serpiştirir. Mesela Jassio adında biri, Tanrı'nın dünyayı yarattığı *hafta* ile *el* arasındaki benzerliği kanıtlamak için *semaine* (hafta) ile *main* (el) kelimeleriyle yaptığı bir kelime oyununa başvurmuştur.

Hécart -ki kendisi, delilerin boş ve yararsız ayrıntılarla uğraşmayı alışkanlık hâline getirdiğini söylemiştir- Valenciennes'deki delilerin biyografilerini ve ayrıca *Anagrammata, poëme en VII chants, XCV^e édition* (gerçekte bu ilk baskıydı), *rev. corr. et augmentée; Anagrammatopolis, l'an XIV. de l'ère anagrammatique*[10] (Valenciennes, 1821, 16°) adlı garip kitabı yazmıştır. Kitap neredeyse tümüyle tersten yazılmış kelimelerden oluşuyordu. İşte bir örnek:

"Okuyucu, size şunu söylemem gerekir ki
Cellat rüzgârı estirecek;
Dolandırıcı yüzsüzdür,
Ve sessizce lekelenebilir. [...]
Göçebe, Meryem'i
Pétronne'un kalıbına soktu
Büyük Dacier diyakoz olduğunda
Faytonun kültürlü kahvecisi."[11]

Ve bu böyle, on iki bin mısra boyunca sürüyor; nihayet şu dizeyle bitiyor:

"Ben artık dinlenmeye çekileceğim."

Burada ayrıca belirtmek gerekir ki Paris Ulusal Kütüphanesi'ndeki *Anagrammata*'nın bir nüshasının kenar boşluğuna, yazarın kendi el yazısıyla şu itiraf yazılmıştır:

"Anagramlar, insan zihninin üretebileceği en büyük saçmalıklardan biridir; bunlarla eğlenmek için aptal olmak gerekir, bunları yapmak için ise aptalın da aptalı olmak lazım gelir." Bu, kendi durumunun doğru bir teşhisidir.

10 "*Anagrammata, VII Kantoluk Şiir*, XCV. Baskı, gözden geçirilmiş, düzeltilmiş ve genişletilmiş; Anagrammatopolis, Anagram Çağı'nın XIV. Yılı." Anagrammata kelimesi de muhtemelen "anagram" kelimesini Latinceye çevirme amacıyla uydurulmuş bir kelimedir (en.).

11 Yazar bu dizeleri kurgularken anlamdan ziyade takıntılı olduğu "anagram" (harflerin yerini değiştirerek yeni kelime türetme) sanatına odaklanmıştır. Örneğin Fransızca orijinalinde Sbire (Zaptiye) ile Brise (Meltem/Rüzgâr); Dupeur (Hilekâr) ile Pudeur (Ar/Utanç); Dacier (Özel isim) ile Diacre (Diyakoz) ve Caffier (Kahve ağacı) ile Fiacre (Fayton) kelimeleri birbirinin anagramıdır. Anlamsızlık bu biçimsel zorlamadan kaynaklanmaktadır (en.).

Filopanti, *Dio Liberale* [Hürriyetçi Tanrı] adlı kitabında Luther'in propagandasını, Tanrı'nın Mars'ı bir keşişe dönüştürmesi şeklindeki keyfî bir davranışına bağlar. Böylece Mars, Martin olmuş, ardından Martin Luther'e dönüşmüştür.

Gleizes'in vejetaryenlik takıntısının kaynağı bir rüyadır; rüyasında, kulağına "*Gleizes, église* demektir" diye bağıran bir ses duymuştur. Bunun üzerine, Tanrı tarafından insanlara kendi doktrinini vaaz etmek üzere görevlendirilmiş olduğuna inanmıştır hemen. Du Monin ise vebanın kafasının kesilmesini şu sözle anlatır: "Şu kafayı buradan koparın; korkarım ki bu kafa, yeni bir felaketle halkımın başlarını uçuracak."[12]

Öte yandan belki de en yaygın özellikleri, eserlerinin inanılmaz bolluğudur. Bluet arkasında her biri diğerinden daha saçma olan tam 180 kitap bırakmıştır. Bir eli sakat olduğu için yazı yazamayan Mangione, yazma tutkusu uğruna yemek yemekten bile vazgeçmiş, bazen matbaa masraflarını karşılamak için ayda yüz scudo'dan[13] fazla para harcamıştır. Passanante'nin kaç rulo kâğıt tükettiğini ve kendi hayatından çok, yazdığı anlamsız bir mektubun yayımlanmasına önem verdiğini biliyoruz. Guiteau o kadar çok kâğıt kullanmıştı ki, ödeyemeyeceği kadar büyük meblağda bir borcun altına girmiştir. George Fox'un kitaplarının listesi o kadar uzundur ki, bibliyograf Lowndes bile bu listeyi sunmaya cesaret edememiştir. Howerlandt'ın *Essay on Tournay* [Tournay Üzerine Deneme] adlı kitabı 117 ciltten oluşur.

Kimi zaman bu kişiler kendi saçmalıklarını yazıp yayımlamakla yetinirler, bunları halka yayma çabasına girişmezler; fakat yine de halkın bunlardan haberdar olması gerektiğini düşünürler.

---

12 "Lève ce chef d'ici, je crains que ce chef prive de chef les miens par un nouveau méchef."

13 Scudo, 1551'den 19. yüzyıla kadar İtalyan yarımadasının çeşitli eyaletlerinde kullanılan bir dizi madeni paranın adıydı(çn.).

Bu yazılarda, hastalıklı uzun anlatımlarının yanı sıra, amaçlarının ya boş, ya saçma ya da sosyal konumları ve önceki kültürleriyle büsbütün çelişkili olduğu görülür. Mesela iki hekim, varsayımsal geometri ve astroloji üzerine yazar; bir cerrah, bir veteriner ve bir ebe, hava yolculuğu üzerine; bir kaptan tarım ekonomisi üzerine; bir çavuş tıp üzerine; bir aşçı ise yüksek siyaset üzerine. Bir ilahiyatçı âdet kanı üzerine bir risale kaleme alır, bir araba sürücüsü teoloji üzerine yazar. İki hamal trajedi, bir gümrük memuru ise sosyoloji üzerine kitap yazmıştır.

Seçilen konulara gelince, derlediğim 186 deli kitabının incelenmesi şu sonucu vermektedir:

- 51'i Kişisel Konular
- 36'sı Tıp
- 25'i Felsefe
- 25'i Ağıtlar
- 7'si Drama
- 7'si Dini
- 6'sı Şiir
- 4'ü Astronomi
- 4'ü Fizik
- 4'ü Politika
- 4'ü Siyasi Ekonomi
- 3'ü Tarım
- 2'si Veterinerlik
- 2'si Edebiyat
- 2'si Matematik
- 1'i Dilbilgisi
- 1'i Sözlük

Toplam 186

Tartışmalı risaleler, mekanik üzerine denemeler, manyetizma çalışmaları, cenaze söylevleri, tuhaf teolojik eserler, edebiyat tarihi araştırmaları, bildiriler, evlilik ilanları gibi envaiçeşit eserleri saymıyorum bile.

Philomneste tarafından derlenen bazı istatistikler, Avrupa'da bilinen bu tür kitapların bir listesini verir ve şu şekilde sınıflandırır:

Aeronotik (Havacılık)	2
Arkeoloji	1
Astronomi	2
Dil ve Gramer	8
Erotik Edebiyat	5
Felsefe	36
Fizik	1
Hiyeroglifler	3
Hijyen	1
Kimya	1
Kronoloji	1
Kehanet (Ezoterik Mistisizm)	44
Pedagoji	1
Politika	28
Şiir ve Drama	9
Strateji	1
Teoloji	82

Deli kişilerde şiir yaygınken, yarı deli kişilerde teoloji ve kehanet ön plana çıkar; daha soyut, belirsiz ve eksik bilimlerde ise oran giderek azalır. Doğa bilimcilerin ve matematikçilerin azlığı da bunu göstermektedir. Bu kadar çok teolog ve filozof (162 kişi) arasında yalnızca üç ateistin bulunması dikkat çekicidir. Öte yandan, ruhçuluk öyle rağbet görmektedir ki, Philomneste bu konuda yazılmış eserleri kataloglamaktan vazgeçmiştir.

Yarı deliler için her konu ilgi çekicidir, hatta mesleklerine ya da uğraşlarına en uzak konular bile; ama genellikle en garip, belirsiz veya çözülmesi imkânsız meseleleri seçmeyi

severler. Bunlar arasında dairenin karelenmesi, hiyeroglifler, Vahiy Kitabı'nın yorumu, balonlar ve ruhçuluk sayılabilir. Ayrıca en çok konuşulan konulara, yani güncel meselelere meraklıdırlar. Daha önce sözünü ettiğimiz Démons hakkında Nodier şöyle der: "O bir monomanyak değildi, tam tersine, çok yönlü bir deliydi; kulağına gelen her garip şeyi tekrarlamaya hazır, anın renklerini delicesine yansıtan bukalemun gibi bir hayalperestti."[14] Ulusal bütçemizde büyük açıkların olduğu dönemde, İtalyan maliyesini toparlamak için onlarca proje üretildi: para basma (assignat), Yahudilerin ya da din adamlarının mallarının müsaderesi, zorunlu krediler vb. Daha sonra sosyal ve dinsel meseleler gündeme geldi (Passanante, Lazzaretti, Bosisio, Cianchettini); bugün ise en çok tartışılan konu *pellagra* hastalığıdır.

Söz gelimi, başkalarının yanı sıra Pari, zikrettiğimiz hastalığın nedenini, pis kulübelerin damlarından köylülerin yiyeceklerine düşen bazı mantarlarda bulmuştur. Kanıt olarak da şunu öne sürmüştür: Bir kulübenin kesitini fotoğraflayın ve mikroskop altında inceleyin; bunları, pellagra hastalığının görülmediği şehir evleriyle karşılaştırın; köy evlerindeki mantarların daha çok olduğunu göreceksiniz.

Peki bu mantarlar neden pellagra hastalığına yol açıyor? Sebep çok basittir: Bu mantarlar 47°'de yanan *fungina* adlı maddeyi içerir. Dış sıcaklık 13° ve vücut sıcaklığı 32° olduğunda bu iki ısı miktarı toplanır ve yanarız! İşte bu yüzden pellagra hastaları güneş tarafından kavrulmuş gibi görünür!

Dikkate değer bir husus da neredeyse hepsinin (Bosisio, Cianchettini, Passanante, Mangione, De Tommasi, B.) eserlerinde ileri sürdükleri inançların son derece derin ve sarsılmaz olmasıdır. Yazılarında sergiledikleri saçmalık ve laf kalabalığına karşın, sözlü cevaplarında epey sağduyulu ve ihtiyatlı davranırlar, hatta itirazları tek kelimeyle çürütebilirler. Kendi garipliklerini öylesine mantığa bürüyüp kendinden

14 Philomneste, *Les fous littéraires*, 1881.

emin açıklarlar ki, bilgisi kıt olanlar onların hayallerini kolayca bilgelik sanabilirler. Ancak daha sonra, delilikten kaynaklanan dürtülerini sayfalarca yazarak dışavururlar.

Passanante'nin şu cümlesi ilk bakışta yalnızca bir kelime oyunu gibi görünür: "Muhafız, halkın ve hükûmetin, özgürlüğün ve basının dolaşımının gerçek bekçisidir." Ancak bunu uzmanlara şöyle açıklamıştır: "Basın özgürlüğü, gazetelerin serbest dolaşımı halkın hakları üzerinde bir denetim oluşturur." Bosisio'ya, neden temmuz sıcağında sandalet giyip başı açık ve yarı çıplak gezdiğini sorduğumda şu yanıtı verdi: "Romalıları taklit etmek, başı sağlıklı tutmak ve son olarak, göze çarpan bir işaretle halkın dikkatini teorilerime çekmek için. Böyle giyinmeseydim durup benimle konuşur muydunuz?"

Ayrıca, yarı deliler -bu noktada hem dâhilerden hem de delilerden farklı olarak- ortak çıkar ve duygudaşlıkla, en çok da ortak düşman olan dâhiye duydukları nefrette birleşirler. Bir çeşit mason birliği kurarlar, düzensiz olmalarına rağmen daha güçlü hâle gelirler; bu birlik, her taraftan acımasızca üzerlerine gelen alaycılığa karşı koyma, doğal antitezleri olan dehayı yok etme ya da en azından ona karşı durma ihtiyacına dayanır. Birbirlerinden nefret etseler de sıkı sıkıya kenetlenirler; birbirlerinin zaferlerinden keyif almasalar da birinin veya ötekinin payına düşen kurban karşısında ortak sevinç duyarlar. Zira, gördüğümüz üzere, sıradan halk, yarı deli ile deha arasında seçim yapmaya zorlandığında tereddüt etmeden dehayı feda eder. Bunu, günümüzde bile bazı doktorların dozimetriyi ciddiye alırken homeopatiyle alay etmesinde; ya da Schliemann ve Ardigò ile dalga geçen akademisyenlerin, Peder Secchi'nin arkeolojik keşiflerine aynı şekilde yaklaşmamalarında görebiliriz. Coccapieller ve Sbarbaro'ya,

kendilerinden bile daha deli kişiler tarafından verilen abartılı ve anlamsız payeler de buna örnektir.[15]

Bu durum, 1849 Roma Cumhuriyeti döneminde genel oy hakkının getirilmesine rağmen halkın Ciceruacchio'yu parlamentoya seçmeyi hiç düşünmemesini açıklamaktadır. Ciceruacchio kaba saba bir işçiydi ama aklı başındaydı.

Yarı delileri, suçlulardan ve gerçekten deli olanların çoğundan ayıran bir başka özellik ise aşırı perhiz yapmalarıdır; bu durum, bazen erken dönem Manastır münzevilerinin aşırılıklarına benzer. Bosisio sütlü tuzsuz ekmekle yaşardı; Passanante yalnızca ekmekle; Lazzaretti çoğu zaman sadece birkaç patatesle; Mangione ise günde on üç sou ödeyerek aldığı bezelye, fasulye, pirinç vb. ile yetinirdi. Bu durum, tıpkı mistikler ve büyük düşünürlerde olduğu gibi, kendi garip çalışmalarında yeterince destek ve rahatlık bulmalarıyla açıklanabilir.[16] Ayrıca genellikle yoksul olduklarından, azıcık paralarını karınlarını doyurmaya harcamaktansa fikirlerinin zaferini sağlamaya harcamayı tercih ederler; üstelik

15 "Hiç fark ettiniz mi," diye yazar Daudet, yarı delilerden bahsederken, "bu insanların Paris'te birbirlerini nasıl aradıklarını, birbirlerine nasıl çekildiklerini, şikâyetleri, talepleri, boş ve kısır gururlarıyla nasıl bir araya geldiklerini? Oysa gerçekte birbirlerine karşı tam bir küçümsemeyle dolu oldukları hâlde, bir Karşılıklı Hayranlık Cemiyeti kurarlar; bu çemberin dışındaki dünya ise onlar için bomboştur." (*Jack*, ii. 58)

16 "Ama şarkılar mırıldanarak, nutuklar atarak, hâlâ tartışarak yürüyen bu gürültücü gruplar içinde gecenin uğursuz soğuğuna da çöken nemli sise de aldıran kimse yoktu. Caddenin girişinde, otobüsün saatinin geçtiğini fark ettiler. Bu zavallı adamların hepsi cesurca yoluna devam etti. Altın pullarla süslü hayalleri yollarını aydınlatıp kısaltıyor, yanılsama içlerini sıcak tutuyordu, Paris'in boş sokaklarına dağılarak, hayatın karanlık sefaletlerine cesurca yöneldiler.

"Sanat öyle büyük bir sihirbazdır ki! Herkes için parlayan bir güneş yaratır; ve ona yaklaşanlar -yoksullar, çirkinler ve hatta gülünç olanlar bile- onun sıcaklığından ve ışığından biraz olsun nasiplenirler. Göklerden cüretkârca çalınmış, o harcanmış yeteneklerin gözbebeklerinin derinliklerinde yanan bu ateş, onları kimi zaman ürkütücü, çoğu zamansa gülünç kılar; ama yaşamlarına görkemli bir dinginlik, kötülüğü hor görme ve diğer sefillerin bilmediği, acıya katlanma meziyetini kazandırır." (Daudet, *Jack*, i. s. 3)

neredeyse hepsi (örneğin Cianchettini, Bosisio, F.) kılı kırk yararcasına dürüst ve neredeyse aşırı derecede düzenli tertiplidir; atık kâğıt parçalarının bile hesabını tutar ve onları muntazaman saklarlardı.

Kısacası, yazılarında kesinlikle deli olan -bazen bir akıl hastanesindeki herhangi bir hasta kadar deli- bu kişiler, gündelik yaşamın sıradan işlerinde pek öyle değillerdir; tam tersine, burada kendilerini sağduyulu, kurnaz ve hatta düzen anlayışına sahipmiş gibi yansıtırlar. Bu yönleriyle, özellikle delilikten beslenen gerçek dâhi tiplerin tamamen zıddıdırlar; zira bu tür dâhilerin edebiyattaki yetenekleri her zaman pratik yaşama yatkınlıklarıyla ters orantılıdır. İşte bundan dolayı, tıbbi tuhaflıkların pek çok yazarı, aynı zamanda büyük saygı gören uygulayıcılardır. Bunların üçü hastane yöneticisidir. *Scottatinge*'nin yazarı bir kaptan ve iaşe subayıdır. Neredeyse tarih öncesi makineler icat eden ve eserleri güçlü mizah duygusu taşıyan bir diğeri, eğitimli kişilerle sürekli temas hâlinde olmasını gerektiren bir işte çalışıyordu; öyle ki hiç kimse ondaki delilikten şüphelenmemişti. Beşi profesördür, bunlardan ikisi bir üniversiteye bağlıdır; üçü milletvekili, ikisi senatör, biri danıştay üyesi, biri il idaresi danışmanı, biri de yargıtay üyesidir. Üçü il meclis üyesi, beşi papazdır; hemen hemen hepsi ileri yaştadır ve meslekleri nde saygı gören kişilerdir. Frecot, Hesloup belediye başkanıydı; Leroux ve Asgill milletvekiliydi. Simon Morin, Lebreton, Geoffroi Vallee ve Vanini gibi yarı deli teologlar ise ne yazık ki o kadar ciddiye alındılar ki, ya diri diri yakıldılar ya da asıldılar. Joris'in kemikleri, yazılarıyla birlikte Bale'de darağacının altında yakılmıştır. Kehler yalnızca Joris'in provalarını düzeltme suçundan ötürü idam edilmiştir. Sonraki bölümde göreceğimiz üzere, Smith, Fourier, Kleinov ve Fox gibi pek çok başkası da fanatik taraftarlar bulmuştur.

İnatçı bir sanrıya sıkı sıkıya bağlı kalmalarına rağmen sergiledikleri o sakinlik, onları daha sıradan delilerden ayırır ve monomanyaklarda da görülebilir -hatta bu onların en

belirgin özelliğidir-; ayrıca sarhoşluğun bazı evrelerinde de zuhur edebilir.

Ne var ki sıradan delilerde olduğu gibi, yarı delilerde de bu sükûnet birden kesilir; yerini dürtüsel biçimde görülen hezeyan ve taşkınlık nöbetlerine bırakır, özellikle açlığın veya tetiklenmiş bir tutkunun etkisi altında, yahut hastalığa eşlik eden ve çoğu zaman hastalığı doğuran nevrozların yeniden nüksetmesi sırasında, Cordigliani ve Mangione vakalarında olduğu gibi.

Bundan dolayı, pek çoğunun sinir merkezlerinde bozukluk olduğunu haber veren belirtiler sergilediğini belirtmek gerekir. Giraud ve Spandri'de yüz kaslarında kasılma, sağ kaşın aşağı sarkması ve sağ tarafta göz kapağı düşüklüğü görülür; Lazzaretti, Mangione ve De Tommasi'de anestezi (hissizlik) teşhis edilmiştir; Cordigliani'de ise kısa süreli sanrılar ortaya çıkmıştır. Yetenekleriyle öne çıkan P. adındaki genç bir adam tifo geçirdikten sonra yarı deli olmuştur. Kulmann ise on sekiz yaşında bir beyin hastalığı geçirdikten sonra peygamber olduğunu iddia etmiştir. Bu tür ani taşkınlık nöbetleri, bu vakaları akıl hastalıklarıyla ilgilenen hekimler için son derece önemli hâle getirir çünkü bilinen akıl hastalığı türlerinin hiçbirinde benzerini görülmediğinden, bu hekimler çoğu zaman yanlışlıkla sahtekârlık ya da akıl sağlığının yerinde olduğu sonucu çıkarırlar. Bu durum politikacılar için daha da önemlidir; çünkü ilk başta gerçekten de tehlikeli olmaktan ziyade gülünç göründükleri için bu kişiler akıl hastanelerine yerleştirilmezler ve bu yüzden belki de gerçek delilerin yol açtığından daha büyük tehlikelere yol açarlar; ne de olsa gerçek deliler kendilerini hemen belli eder ve böylece zararsız hale getirilmeleri için önlem alınması mümkün olur.

Yazı yazma takıntısı olan (grafomanik) bu kişiler arasında daha da tehlikeli bir tür vardır: hastalıkları eskiden "dava açma çılgınlığı" diye bilinenler. Bu kişiler, kendilerini sürekli

mağdur olarak görüp başkalarına karşı dava açma ihtiyacı hissederler. Dur durak bilmeyen bir etkinlik içindedirler ve en ince ayrıntılarına kadar hukuk bilgisine sahiptirler ama bu bilgiyi hep kendi çıkarlarına göre yorumlamaya çalışırlar. Dilekçe üstüne dilekçe, tutanak üstüne tutanak yığarlar, öyle ki bu yığını hayal etmek bile güçtür. Çoğu, nüfuzunu kullanma planını yaptığı birine yanaşır; ardından krala veya parlamentoya başvurur. Başlangıçta özellikle milletvekilleri nezdinde başarıya ulaşmaları mümkündür ya da olsa olsa fazla hevesli davacılar olarak görülürler. Ama zamanla herkesin sabrını tüketince sonunda hukuki ve edebi şiddetlerini eyleme dökerler çünkü davalarının haklılığını göz önüne alarak, her şeyin bağışlanacağına ve hatta bu eylemlerinin davalarını lehlerine sonuçlandıracağına kesinlikle inanırlar. Gerçek şu ki, jüri kurumunun varlığı sayesinde bu sonuç bazen gerçekten de çıkar. Nitekim G., davasını kaybettikten sonra Kont Colli'ye ateş ederek onu yaralamış ama jüri karşısında sergilediği müthiş hitabet yeteneği sayesinde beraat etmiştir. On yıl sonra ise önceden satmış olduğu bir daireye silah zoruyla girmiş ve daireyi geri almaya çalışmıştır.

Tıpkı erotomanyakların hayali birine âşık olması ve kendisini hiç görmemiş biri tarafından sevildiğini hayal etmesi gibi, bu kişiler de davanın sadece kendi taraflarını görürler. Kendilerini desteklemeyen avukatlar ve yargıçlar, başlarına gelebilecek her türlü felaketin sebebi olarak gördükleri düşmanlara dönüşüverirler ve olanca nefretlerini onlara yöneltirler. Kendi davalarında yargıç rolüne bürünüp rakipleri hakkında hüküm verdikleri ve bazen bu hükümleri bizzat infaz etmeye kalkıştıkları vakalar nadir değildir. Mesela B. adlı biri, köy papazının, tamamen yasal ve usule uygun bir sözleşmeyle elinden aldığı bir tarlayı bahane ederek köydeki bütün papazlara saldırma hakkına sahip olduğunu iddia etmiş, buna gerekçe olarak, "Katoliklik hükûmete karşıdır" demiştir. Aynı nedenle kiliseyi yakmaya da kalkışmıştır. Tüm bunları, prensipte belki haklı görülebilecek

ama uygulamada kesinlikle öyle olmayan bir dizi dava ve bildiri sonrasında yapmıştır.

Bu kişilerin el yazıları da benzer bir üslup taşır; harfleri çok uzatırlar ve alfabeyi kötü kullanırlar. Bununla birlikte, konuları da yakın çevreleriyle sınırlıdır; bu konularda daha serttirler; sosyal ve dinî meselelere ise yalnız dolaylı yoldan temas ederler.

Yine de bu davacıların kişisel davaları çoğu zaman siyasi farklılıklarla iç içe geçmiştir; ve günümüzde en büyük tehlikenin beklenmesi gereken tür de budur. Bunlar genellikle, yetersiz eğitimleri ve aşırı yoksullukları yüzünden düşüncelerini basılı olarak yayma imkânı olmayan, bu yüzden duygularını şiddet eylemleriyle dışa vuran kişilerdir. Söz gelimi, Napolyon ve Billault'ya büyük sıkıntılar yaşatan Sandon tam anlamıyla yarı deli bir siyasiydi; aynı şekilde Cordigliani, Passanante, Mangione ve Guiteau da öyleydi. Krafft-Ebing, "Ezilenler Kulübü" adını verdiği bir topluluk kurmuş bir adamdan bahseder; bu kulüp, mahkemelerden adalet bulamayanlara yardım etmeyi amaçlıyordu ve kulübün tüzüğünü krala göndermişti.

Deha Sahibi Yarı Deliler. Nasıl ki aklı selim ile deli, deli ile yarı deli arasında fark edilmesi zor bir geçiş varsa, aynı şekilde bu sonuncular (dehanın tam zıddı olanlar) ile gerçek dâhi kişiler arasında da benzer bir geçiş vardır. Öyle ki topladığım örneklerde sınıflandırmakta güçlük çektiğim bazı kişiler vardır. Mesela Lodi'li Bosisio bunlardan biridir.

Lodi'li L. Bosisio elli üç yaşındadır ve bir kuzeni zekâ özürlüdür. Annesi sağlıklı zeki bir kadın; babası ise zeki ama içkiye düşkün bir adammış. İki kardeşi menenjitten ölmüş. Gençliğinde gümrük memuru olmuş; 1848'de memleketinden ayrılmış ve Torino'da açlıktan ölmek üzereyken bir balkondan atlayarak bacaklarını kırmış. 1859'da terfi alarak 1866 yılına kadar görevini layıkıyla yerine getirmiş; fakat o tarihten sonra -hâlâ görevinde zekâ ve titizlik sergilemesine

rağmen- özellikle bir bürokrata yakışmayan, açıklanamaz tuhaf davranışlar sergilemeye başlamış. Söz gelimi bir gün, Bussolengo köyünde satılık olan bütün kuşları satın alıp kafeslerini açarak serbest bırakmış. Gün boyu gazete okuma alışkanlığı edinmiş ve hükûmete yönelik şiddetli protestolarda bulunarak, ormanların yok edilmesi, kuşların katledilmesi vb. meselelerin çözülmesi için dilekçe vermeye başlamış. Görevinden alınarak düşük bir maaş bağlanınca birdenbire tüm lükslerinden vazgeçmiş, yalnızca sütlü tuzsuz ekmekle beslenmiş. Zamanla giysilerini birer birer çıkararak, gömlek ve don dışında hiçbir şey giymemiş; elindeki azıcık parayı da kitap ve gazete almaya, bir de nesillerin yeniden doğuşu üzerine yazdığı eserleri yayımlamaya harcamış, bunları da ücretsiz olarak dağıtmış – *Criticism on My Times* [Çağımın Eleştirisi], *The Cry of Nature* [Doğanın Çığlığı].

Bu kitapları inceleyen -ve özellikle de onun konuşmalarını dinleyen- herkes onun kendi kafasında tamamen mantıksız olmayan bir sistem geliştirdiğini hemen anlar. Ona göre, düçar olduğumuz asma hastalığı, ipekböcekleri ve yengeçlerdeki hastalıklar, seller, tüm bunlar, ormanların yok edilmesi ve kuşların ortadan kaldırılmasıyla birlikte, yeryüzünden geçen demiryollarının (işte deliliğinin ilk tezahür ettiği nokta) dünyaya çektirdiği işkenceler yüzünden meydana gelmektedir. Ekonomik konularda da aynı ölçüde kötü durumdayız; yıkıcı borçlanmaların altına girerek, söz konusu şahsın kendisini sözcüsü ilan ettiği gelecek nesillerin istikbalini tehlikeye atıyoruz.

"Buna ilaveten," diye devam eder yazmaya, "eski Romalılar çok egzersiz yaparlardı, bizim sahip olduğumuz lükslere sahip değillerdi ve kahve içmezlerdi. Bütün bunlar insanlığın tohumlarını bozduğu için gelecek nesilleri tehlikeye atar. Onları daha da bozan şey, kadınların kötü muamele görmesi, para için yapılan evlilikler ve bazı yanlış yönlendirilmiş yardım biçimleridir. Zavallı sakat ya da veremli çocuklar hayatta tutulmaktadır; oysa zamanında öldürülselerdi

çoğalmayacaklardı. Aynı şekilde, büyük zahmet ve masrafla hastanelerde güçsüz bireyleri hayatta tutmak yerine, sağlıklı ve güçlü bireyler hastalandığında onlara yardım edilseydi ırk iyileşirdi. Peki ya hırsızlar ve katiller, bunlar da ırkın bozulmaması için yok edilmesi gereken hasta insanlar değiller mi? İnsanın açgözlülüğü ne kadar ölümcül ve hayvancadır! Nesillerin akıbeti hiç düşünülmeden yalnızca iştahların tatmini için her şey ihmal ediliyor. [...] Bütün ulusları geri dönüşü olmayan bir uçuruma sürükleyen -Malthus'un da dikkat çektiği- uğursuz üreme çılgınlığı bana Midas'ın hikâyesini hatırlatıyor: Midas, Tanrı'dan dokunduğu her şeyin altına dönüşmesini istedi; Tanrı da onun bu isteğini kabul etti; fakat ilk sevinç taşkınlığı yerini üzüntü ve umutsuzluğa bıraktı ve yiyeceği de altına dönüştüğü için kendi kendini açlıktan ölmeye mahkûm ettiğini anladı."

Bence bu, yalnızca tek bir noktada sağlıksız olan, etkin ve güçlü bir zihnin varlığını kanıtlamak için mükemmel bir örnektir. Clemence Royer ve Comte'un yazılarını bilen biri, aslında Bosisio'nun bu fikirlerinde hiçbir delilik bulamayacaktır, tuz yememesi (bunu, tuz kullanmadan güçlü ve sağlıklı olan vahşiler örneğini göstererek zayıfça gerekçelendirir), demiryollarının dünyayı mahvettiği fikri ve çok havalı giyim tarzı hariç. Ancak bu son alışkanlığı için bile oldukça makul bir gerekçe sunar: Roma sadeliğini örnek gösterir ve şapka takmanın saç dökülmesine yol açtığı iddiasında (hepten temelsiz olmayan) bulunur. Dahası, bu eksantrik alışkanlıkları olmadan fikirlerini duyurup yayamayacağını söyler ve muhtemelen de haklıdır.

Gerçekten patolojik bir belirti ise vardığı tüm sonuçları yalnızca siyasi dergilerden edindiği bilgilere dayandırmasıdır – ki bu, çalışma için oldukça yetersiz bir malzemedir. Ancak kendini şu sözlerle savunur: "Ben ne yapabilirim ki? Bunlar modern çalışmalar ve bunları kullanmadan yapamam, bundan hoşlanmasam da insanlık hakkında bilgi edinmek için başka bir yolum yok." Öte yandan deliliğinin en açık şekilde

ortaya çıktığı nokta, bu politik dünyanın döküntülerinden topladığı en ufak bir olaya bile büyük önem atfetmesidir. Lizbon'da bir çocuk suya düşse ya da bir kadının eteği yansa, hemen bundan ırkın yozlaştığı sonucunu çıkarır. Sağlık bilgini, bir insanın sütlü tuzsuz ekmek yiyerek sağlıklı kalmasına (Bosisio günde 30 kilometre yürür) hayret eder. Psikolog ise bu vakada, deliliğin zihinsel yetileri maya gibi harekete geçirdiğini, psişik işlevleri neredeyse deha seviyesine çıkarabildiğini ama hastalığın izlerini tamamen silmediğini kabul etmek zorunda kalır. Şurası kesindir ki, Bosisio fakir bir gümrük memuru yerine bir hukuk ya da tıp öğrencisi olsaydı ve kültürünü akıl hastalığının etkisi altında gelişigüzel değil de normal şartlarda sistemli bir şekilde kazanmış olsaydı, bir Clemence Royer ya da Comte, ya da en azından bir Fourier olabilirdi; çünkü onun felsefi sistemi temelde Fourier'inkine benzer, zihinsel sapmanın eklediği tuhaflıklar dışında.

Ama hayatının bütünlüğünü, tüm işlerinde görülen yöntem ve düzeni göz önüne aldığımızda, onu yalnızca akıl hastası olarak görüp gözardı edebilir miyiz? Ayrıca fikirlerinin görece yeniliğini hatırladığımızda onu daha önce teşhis edilmiş pek çok absürt yarı deliyle bir tutabilir miyiz? Elbette hayır.

Diyelim ki, Giuseppe Ferrari üstün bir eğitim yerine yalnızca Bosisio'nun eğitimiyle yetinseydi; o zaman dünya tarafından haklı olarak hayranlık duyulan bir bilgin yerine Bosisio'ya benzer biriyle karşılaşırdık. Hiç kuşkusuz, krallıkların ve cumhuriyetlerin, yazarın keyfine göre belirlenen bir günde ölmesini öngören tarihsel aritmetik sistemler, yalnızca zihinsel sapmalar dünyasına ait olabilir.

Aynı şey Michelet için de söylenebilir, eğer onun hayali doğa tarihini, akademik müstehcenliklerini, inanılmaz kibrini[17] ve *Fransa Tarihi*'nin son ciltlerini göz önüne alırsak; bu

17 "Bütün bir edebiyat, Böceğim ve Kuşumdan doğdu. – Aşk ve Kadın, biri bilimsel, yani doğanın kendisi; diğeri ahlaki, yani vatandaşların kalbi olmak

ciltler sadece skandal niteliğindeki hikâyeler ve garip paradokslarla dolu karmaşık bir çalılıktan ibarettir.[18] Aynı şey Fourier ve onun takipçileri için de geçerlidir; onlar 80.000 yıl sonra insan ömrünün 144 yıla çıkacağını, o günlerde 37 milyon tane Newton seviyesinde matematikçi ve aynı sayıda şair olacağını matematiksel kesinlikle öngörürler (vah zavallı dünyaya!); keza Lemercier için de geçerlidir; o, çok güzel bazı dramaların yanı sıra, karıncaları, fokları ve Akdeniz'i konuşturduğu oyunlar da yazmıştır. Burchiello ise ressamlardan kendisi için havada bir deprem tasvir etmelerini istemiş, bir dağın bir çan kulesine bir gözlük verdiğini anlatmıştır. Aynı şey, Konfüçyüs'ün varisi, *Dio Liberate*'ı [Hürriyetçi Tanrı] yaratan astronom; ölüleri mumyalamanın gizli bir yöntemini (bu yöntem, herhangi bir anatomi asistanı tarafından bilinebilir) keşfettiğini iddia eden sözde jeolog ve dünyanın kremasyonla temizlenebileceğine inanan kişi için de geçerlidir.

İtalya'da, büyük üniversitelerden birinde uzun yıllardır profesörlük yapan bir adam vardır; o, yazılarında *cagot*[19] ulusunu yaratmış ve boğulmuş gibi görünenleri hayata döndürmeye yarayacak bir alet önermiştir ki, bu alet sağlıklı birini bile boğmaya yetecek bir şeydir. Başka biri, -20°'de banyo yapmaktan ve balıkların yaydığı buhar sayesinde deniz suyunun yararlarından söz etmiştir! Yine de bu

---

üzere iki temele sahip olarak, var olmuş ve var olmaya devam edecektir...
"Tarihi bir diriliş olarak tanımladım. – Bu, dördüncü cildime en uygun başlıktır...
"1870'te, herkes susmuşken, yalnızca ben konuştum. Kırk günde yazdığım kitabım, vatanın tek savunması oldu..."

18 14. Louis'nin sindirim günlüğünü önemli bir belge olarak inceler ve saltanatını iki döneme ayırır – fistülden önce, fistülden sonra. Aynı şekilde I. François'nın saltanatı da apseden önce ve apseden sonra diye dönemlere ayrılır. Şu türden sonuçlar bolca bulunur:
"Eski monarşiden Fransa'ya yalnızca bir isim kaldı, IV. Henri; ve iki şarkı, Gabrielle ve Marlborough."

19 Cagotlar, Fransa'nın batısında ve İspanya'nın kuzeyinde yaşayan zulüm görmüş bir azınlıktı (çn.).

yazarın kitaplarında çok güzel bölümler vardır ve kitapları ikinci baskıya ulaşmıştır; ayrıca, meslektaşlarından hiçbiri onun aklının tamamen sağlıklı olmadığını fark etmemiştir. Peki, biz onu nasıl sınıflandıracağız? O deli, dâhi ve grafomanyak arasında bir yerde durur, sonuncusuyla ortak yanları ise amaçlarının kısırlığı ve sakin ve ısrarlı şekilde paradokslara yönelmesidir.

Geriye dönük baktığımızda, İtalya, *Tre Tribuni* [Üç Halk Önderi] adlı kitabımda gösterdiğim gibi,[20] kısa süreliğine de olsa büyük yeteneklere sahip, Coccapieller ve Sbarbaro adlarında iki yarı deli çıkarmış ve onları idol hâline getirmiştir; bu kişiler, ahlaksızlıklar, önemsiz şeyler, çelişkiler ve paradokslar içinde biraz olsun deha belirtisi sergilemiştir;[21] bu özellikleri, yeni fikirlere karşı fazla nefret beslemeyip onları daha kolay kabul etmeleriyle açıklanabilir.

Dekadan Şairler. Bu yeni türden edebi delilerle biraz haşır neşir olmak bize 17. yüzyılın Fransız *précieuses* (değerlilik) akımının ve günümüzdeki *Parnasyenlerin, Sembolistlerin* ve *Dekadanların* varlığını açıklayabilir.

"Onların dizelerini okudum" der Lemaitre,[22] "ve masaldaki hindi gibi -o hiç değilse bir şey gördü- ben hiçbir şey göremedim. Birbirine sözdizimi kurallarına uygun biçimde bağlanmış, bu yüzden bir anlamı varmış gibi görünen ama aslında hiçbir anlamı olmayan kelime dizileri; zihninizi,

---

20 S. 119, 120, 121.

21 Sbarbaro, örneğin, sayısız saçmalığın arasında şu sözleri yazmıştı:
"Toplumsal hayatımızı zorlaştıran çirkin ve adaletsiz şeylere karşı hiçbir nefret duymayan insan, bir yurttaşın sahte hayaletidir, yüreği ve zihni hadım edilmiş biridir." (Forche, 21).
"Parlamenter sistemler iyi işlemez çünkü en iyilerin en üstte, önemsizlerin ise en altta olmasına izin vermezler." (Forche, 3). Fakat bu, Machiavelli'nin *Decades* adlı kitabından alınmıştır.
"Eğer benim için memnuniyetsiz biri derseniz," demişti Kamu Eğitimi Konseyi'ne, "beni onurlandırmış olursunuz; zira ilerleme, isyancılar ve memnuniyetsizler sayesinde gerçekleşir. İsa'nın kendisi de bir isyancı ve kışkırtıcıydı."

22 *Revue politique et littéraire*, 1888, No. I.

cevapsız bir bilmece gibi, kasıtlı olarak boşlukta asılı tutan kelime dizileriyle karşılaştım..."

"Dantelinin içinde, o kimsenin bilmediği
Tatlı kendimden geçişim,
Mazisiz ocak hatırına, gel susalım
Dudakların özetlediği o yemini.

Kendi yurdundan kopan her gölge
Tekrar tekrar renge bürünür,
Kıpırdanışın yapraklarından yayılan
O soluk parıltıda. [...]"

"Yine de bunlardan birinin, ne yapmak istediklerini, Stéphane Mallarmé'nin mütevazı bir başlıkla yayımladığı *Traité du Verbe* kitapçığında bize açıklamış olduğunu görüyoruz. Buna göre iki şey icat etmişler: 'sembol' ve 'şiirsel enstrümantasyon'."

"Sembolistlerin icadı, duygularını, düşüncelerini veya ruh hâllerini imgelerle ifade ederken bunların ne olduklarını *söylememekte* yatıyor gibi görünmektedir. Lakin bu da yeni bir şey değildir. Kısacası bir SEMBOL, yalnızca ikinci öğesi verilen genişletilmiş bir benzetmedir; birbirine bağlı bir dizi mecazdır. Kısacası sembol, atalarımızın eski 'alegorisi'dir."[23]

"İşte, gözleri dönmüş sembolistlerimizin yaptığı ikinci keşif budur. İnsanlar, ta Homeros'un zamanından beri, belli sesler, biçimler ve renkler ile belli ruh hâlleri arasında ilişki, karşılıklılık ve yakınlık bulunduğunu sezmişlerdir. Örneğin, *a* sesinin tekrarlanmasının, Vergilius'un şu dizesinin verdiği tazelik ve huzur izlenimiyle bir ilgisinin olduğu hissedilmiştir:

"'Pascitur in silva magna formosa juvenca?" (Güzel bir düve, büyük ormanda otluyor.)

23 Monomanik kişilerin özelliklerinden birinin sembolizme duydukları sevgi olduğunu görmüştük.

Seslerin, tıpkı renkler gibi, çarpıcı ya da yumuşak olabileceği biliniyordu; tıpkı duygular gibi, hüzünlü ya da neşeli olabilirler. Ancak bu benzerliklerin ve ilişkilerin biraz gelip geçici, sabit ya da kesin çizgilerden yoksun oldukları ve en azından, müzikal ifadeyi oluşturan kelimelerin anlamıyla ima edildikleri düşünülüyordu.

"Şimdi, dikkat edin! Bu beyler için: a = siyah, e = beyaz, i = mavi, o = kırmızı, u = sarı."

"Yine, siyah = org, beyaz = arp, mavi = keman, kırmızı = trompet, sarı = flüt."

"Yine, org = tekdüzelik, şüphe ve sadelik; arp = dinginlik; keman = tutku ve dua; trompet = ihtişam ve kutlama; flüt = tebessüm ve içtenlik."

"Bu genç 'sembolistlerin' hâlâ sözcüklerin anlamına ne ölçüde önem verdiklerini anlamak zordur. Bu ölçü her hâlükârda çok küçüktür; ben kendi adıma, hangi bölümlerde basbayağı anlaşılmaz, hangilerinde ise sadece anlaşılması güç olduklarını ayırt etmekte zorlanıyorum."

"Özetle, düşüncesiz bir şiirdir bu; hem ilkel hem de incelikli bir şiir, ne klasik şiir gibi birbirine bağlı fikirler dizisini ifade eder ne de *Parnasyen* ekolün şiiri gibi fiziksel dünyayı net hatlarıyla betimler; daha ziyade kendimizi çevremizdeki nesnelerden neredeyse ayırt edemediğimiz ruh hâllerini yansıtır; burada duyum ile duygu öylesine sıkı sıkıya birleşmiştir ki, duygular ondan hızlı ve doğal bir şekilde doğar; öyle ki bize sadece duyumlarımızı kendiliğinden belirdikleri anda olduğu gibi kaydetme işi kalır; böylece onların zihinde ardı ardına uyandırdığı duyguları *fiilen* ifade etmiş oluruz.

"Anladınız mı? [...] Ben de anlamadım. Bunu anlamak için sarhoş olmak gerek."

Bence, burada tarif edilmeye çalışılan şiir ancak bir münzeviye, bir sinir hastasına ve neredeyse bir deliye ait olabilir. Böylece bu şiir, akılla delilik arasındaki sınırda yeşerir.

Yine de bu yarı delilerin bir de dâhisi vardır: Verlaine. Lemaitre bu konuda şöyle der:

"Onun neredeyse okuma yazma bilmediğini tahmin ediyorum. Garip bir kafası var – Sokrates'in profili, kocaman bir alın, ince bakırdan yapılmış ezik bir leğeni andıran yumrulu bir kafatası. Uygarlıktan nasibini almamış, yerleşik ahlak kurallarının hepsini yok sayıyor.

"Bir gün ortadan kaybolur. Ne olmuştur ona? Düzenli toplumdan alenen kovulmuş olması onun karakterine uygun düşerdi. Onu bir hücrenin parmaklıklarının arkasında görüyorum, François Villon gibi -ama Villon gibi özgür yaşam aşkıyla hırsızlar ve haydutlarla suç ortaklığı yaptığı için değil; Modern Batı dünyasının yasaları ve gelenekleri tarafından lanetlenen bir aşkın intikamını, sanki bir rüyadaymışçasına savurduğu istemsiz bir bıçak darbesiyle aldığı için. Ne var ki toplum tarafından aşağılanmış olsa da masumdur. Günah işlediği gibi basitçe tövbe eder – akıl yürütmeden, entelektüel gurura kapılmadan, tümüyle korku ve şefkatten oluşan Katolik bir tövbekârlıkla. Dönüşümünde de, günahında da o tamamen duygusal bir varlık olarak kalır...

"Sonra belki bir kadın ona acımıştır, o da küçük bir çocuk gibi kendini ona teslim etmiştir. Yeniden ortaya çıkar ama ayrı yaşamayı sürdürür. Onu ne bulvarlarda, ne tiyatroda ne de Salon'da gören olmuştur. Paris'in öbür ucunda, bir şarapçının arka odasında mavi şarap içerken bulunur. Bizden, büyük ormanlarda yaşayan masum bir satir kadar uzaktır. Hastalandığında veya imkânları tükendiğinde, eskiden hapishanede tanıdığı bir doktor onu hastaneye alır; orada kalabildiği kadar kalır ve şiirler yazar; soğuk beyaz patiska perdelerin kıvrımlarından kendisine fısıldanan garip, hüzünlü şarkılar duyar. O bir *déclassé* (alt sınıftan) değildir çünkü hiç sınıfı olmamıştır. Onun durumu istisnai ve özgündür. Medeni bir toplumda en özgür doğasıyla yaşamayı başarır.

"Bazen, bir anlığına da olsa kimi çağdaş şairlerin etkisini hissetmiş olabilir. Ancak bu şairler, onun tüm benliğini oluşturan o aşırı ve acı verici duyarlılığı uyandırmaktan ve açığa çıkarmaktan başka hiçbir işe yaramamıştır. Temelde onun bir ustası yoktur. Dili kendi keyfine göre yoğurur; bunu büyük bir yazar gibi dili bildiği için değil, bir çocuk gibi onu bilmediği için yapar. Saflığından dolayı sözcüklere yanlış anlamlar yükler. Beklenmedik bir şekilde, takipçilerinin kusursuz bir sanatçı olarak gördüğü bu şair, zaman zaman (bunu söylemeye cesaret edebilirsek) bir teknik okul öğrencisi veya lirik patlamalara kapılan ikinci sınıf bir kimyager gibi yazar. Tüm bunlardan sonra, kusursuz bir sanatçı, dizelerin heykeltıraşı ve hayal gücüne güvenmeyen bir beyefendi edasına bürünmüşken büyük bir keyifle şunları yazdığını görmek oldukça eğlencelidir:

"Biz ki sözcükleri birer kadeh gibi yontarız
Ve dizeleri gayet soğukkanlıca duyguyla kurarız. [...]
Bize gereken, lambaların ışığında
Elde edilmiş bilgi ve dizginlenmiş uykudur."

"Yine de sıradan teknik beceriden bu kadar yoksun olan bu yazar, nasıl olduğunu bilemediğim bir şekilde, insanın içine işleyen, kendine has bir tatlılığa, baygın bir cazibeye sahip dizeler yazmıştır; belki de bu, şu üç unsurun birleşiminden kaynaklanmaktadır: sesin cazibesi, duygunun açıklığı ve sözcüklerdeki kısmi belirsizlik. Nitekim bize onu seven, onu anlayan ve onunla birlikte ağlayan, tanımadığı bir kadını düşlediğini söylediğinde şu dizeleri yazar:

"Adı mı? Hatırlıyorum da hem tatlı hem ahenkliydi,
Hayatın sürgün ettiği sevgililerin adları gibi.

Bakışı heykellerin bakışına benzerdi,
Sesi ise uzak, sakin, ağırbaşlı,
Susmuş sevgililerin sesi gibi."

"Ben ayrıca *Chanson d'Automne*'u da çok severim; ama bazı kelimeler (solgun ve boğucu) belki de doğru kullanılmamış ve az önce zikrettiğimiz "gevşeklik" ile pek örtüşmemektedir:

"Sonbahar
Kemanlarının
Uzun hıçkırıkları
Yaralıyor kalbimi
Tekdüze

Bir hüzünle.
Boğucu
Ve de solgun her şey,
Saat çaldığında

Eski günleri
Hatırlıyorum
Ve ağlıyorum.

İşte gidiyorum
Beni savuran
Feci rüzgârla
Buradan oraya

Ölü bir yaprak misali."
"Bakire Meryem'i fevkalade güzel bir ilahiyle över:
"Artık anam Meryem'den başkasını sevmeyeceğim.
[...]
Ben güçsüz ve sefil haldeyken,
Boş ellere, yolların ışıltısıyla kamaşmış gözlere sahipken,
Bana baktı ve elimden tuttu,
Ve tapınman için gerekli sözleri öğretti.'
[...]
Bu iyi çabalarım hep haçlar ve mihraplar için,
O'na yakardığımda, belimi sardı."
"Dindarlığı ona şu çok tatlı dizeleri ilham eder:
"Dinleyin şu pek tatlı ezgiyi
Yalnız sizi memnun etmek için ağlayan.
Sakin, hafif:

Yosunların üzerinde suyun ürpertisi! [...]
Tanıdık sesi şöyle diyor:
İyilik hayatımızın ta kendisi,
Nefret ve kıskançlıktan
Geriye hiçbir şey kalmaz, ölüm geldiğinde. [...]
Kulak verin devam eden sese
Saf düğün kasidesinde.
İşte, ruha en iyi gelen şey,
Kederini dindirmektir![...]
Artık sadece yaptığım kötülükleri hatırlıyorum.
Hayatımın onca garip hadiselerinde,
Zamana ve mekâna göre yaşadığım 'talihsizliklerden',
Başkalarından ve kendimden, izlediğim yoldan
Hatırladığım tek şey Tanrı'nın lütfudur."

"Ama *Poèmes Saturniens*'de bile, tanımlanması güç bir garipliğe sahip dizelere rastlıyoruz – sanki biraz deli ya da belki de sadece yarı uyanık hâlde olan, rüyaları ya da içki yüzünden beyni karartılmış bir şaire aitmiş gibi gelen dizeler; öyle ki dış dünyadaki nesneler ona yalnızca bir sis perdesi ardından görünür ve hafızasının tembelliği, doğru sözcükleri bulmasını engeller. Örneğin şu dizelere bakalım:

"Ay, gümüşi renklerini saçıyordu
Küt köşeleriyle
Beş rakamını anımsatan yoğun kara duman bulutları
Yükseliyordu uzun sivri bacalardan.

Gökyüzü griydi. Poyraz inliyordu
Bir fagot gibi.
Uzakta, üşüyen sessiz bir kedi
Tuhaf ve ince sesiyle miyavlıyordu.

Ben ise tanrısal Platon'u
Ve Phidias'ı,
Salamis'i ve Maraton'u düşünerek yürüyordum,
Gaz lambalarının mavi alevlerinin titrek bakışı altında."

"Bu kadar. Nedir bu peki? Bu, geceleri Paris sokaklarında dolaşan ve dolaşırken de Platon ile Salamis'i düşünen bir beyefendinin izlenimi – ve Platon ile Salamis'i 'gaz lambalarının bakışı altında' düşünmeyi eğlenceli bulan birinin izlenimi. Neden eğlenceli olsun ki? Emin değilim.

"Öyleyse aklı sevin: yazılarınız her zaman
yalnızca ondan alsın ışıltısını ve değerini."

"Paul Verlaine'in duygu ve duyumdan başka hiçbir şeyi dile getirmemiş ve bunları yalnızca kendisi için, başkası için değil, ifade etmiş tek şair olduğu söylenebilir;[24] bu da fikirleri arasındaki bağlantıyı gösterme yükümlülüğünden onu muaf tutar çünkü kendisi o bağlantıyı zaten bilir. Bu şair, anlaşılması gerekip gerekmediğini kendisine hiç sormamış, hiçbir şeyi kanıtlamak istememiştir. Bu nedenle (*Sagesse* dışında) onun eserlerinin özetini çıkarmak veya ana fikrini özlü biçimde ifade etmek neredeyse imkânsızdır. Onları ancak çoğunlukla yansıttıkları ruh hâliyle tanımlayabiliriz – yarı sarhoşluk, nesneleri çarpıtan ve tutarsız bir rüyaya benzeten halüsinasyon; bu gizemin dehşeti içinde çocuk gibi yakınan, huzursuz bir ruh; ardından bir gevşeme, mistik bir tatlılık, Katolik evren anlayışının tüm sadeliğiyle kabul edilişinde zihnin dinlenmeye bırakılması."

"Bay Paul Verlaine'in şiirinde derinden gelen, istemsiz ve akıl dışı bir yan vardır. Hemen hemen hiçbir zaman tam bilinç ya da tam akıl sağlığı hâllerini ifade etmez. Bu nedenle, çoğu zaman, şarkısının anlamı -eğer bir anlamı varsa- yalnızca kendisine açıktır. Aynı şekilde, ritimleri de bazen kendisinden başka hiç kimse tarafından algılanamaz. Burada, ondan daha sık ya da daha başarılı şekilde kimsenin kullanmadığı iç içe geçmiş dişil uyaklardan, ses tekrarlarından, mısra içi ses benzeşimlerinden söz etmiyorum.

24 Bay Jules Tellier, Victor Hugo üslubuyla ona yerinde bir sıfatla "titreyen adam" demiştir.

"Bununla birlikte, onda iki taraf vardır. Bir yandan çok yapay görünür. Tamamen incelikli ve esrarlı, kendine has bir *Ars Poetica*'sı vardır ve bence bunu oldukça geç keşfetmiştir:

"Her şeyden önce gelir müzik;
Onun için tekli dizeden şaşma.
Kıvrak olur, erir havada adeta;
Ağır aksak söyleyişe yanaşma.

Sözcük seçerken de meydan senin;
Bile bile bir nebze aldanmalı.
Dumanlısı güzeldir şarkıların;
Öyle hem seçik olsun, hem kapalı. [...]

Ara rengin peşindeyiz çünkü biz;
Rengin değil, ararengin sadece!
Ah! Ancak öyle sarmaş dolaş ederiz;
Flütü kornoyla rüyayı düşle."

Öte yandan, bazen de oldukça yalındır:

"Sessiz bir yetim olarak geldim,
Tek zenginliğim uysal gözlerimdi,
İnsanlarına doğru büyük şehirlerin;
Onlarsa işe yarar görmedi beni."

"Ya da başka bir yerde:

"Korkarım bir öpücükten
Bir arıdan korkar gibi.
Durmaksızın kıvranırım işte böyle.
Ve sabahlarım endişeyle,
Korkarım bir öpücükten."

Bu kadar Lemaitre yeter.

Görüldüğü üzere *dekadanlar* tüm o eski boşluklarını yenilik görünümü altında taşıyarak edebi yarı deli tanımına uyarlar. Bununla birlikte, aralarındaki bazı gerçek dahiler -sıklıkla atavist biçimde ortaya çıkan bu yarı delice garipliklerle beraber- özgün bir ton yakalamışlardır.

Bütün bu örnekler, akıl sağlığı ile delilik arasındaki geçişlerin ve aşamaların Livi'nin iddia ettiği kadar varsayımsal olmadığını bize göstermektedir. Üstelik tüm bunlar doğanın geniş alanında sürekli devam eden ve sıçramalarla değil de ardışık ve kademeli dönüşümlerle ilerleyen sürgit evrimle mükemmel bir uyum içindedir.

Şimdi, bu aşamalar edebi deliliğin bu kadar tuhaf biçiminde mevcut olduğuna göre, onların suçluluk unsuru taşıyan delilik biçimlerinde de bulunması doğaldır. Bu nedenle, suçlu ya da deli olduğu ileri sürülen birçok kişi aslında yalnızca kısmen sorumludur, her ne kadar insan zihni bu sınırları mutlak bir kesinlikle çizemese de.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, delilik, ortaya çıktığı döneme göre bambaşka bir görünüm alır. Eğer Bosisio Orta Çağ'da ya da daha sonraki bir dönemde İspanya veya Meksika'da yaşamış olsaydı, kuşların iyi kalpli kurtarıcısı, gelecek nesiller uğruna çile çeken bir şehit, ya bir Aziz İgnatius veya bir Torquemada olurdu; Pozitivist bir ateist olmaktan çıkıp insan kurban etmeyi emreden acımasız bir Tanrı'nın buyruğuna boyun eğmiş aşırı Katolik birine dönüşebilirdi. Ama Bosisio 1870'te yaşayan bir İtalyandı.

Bu vaka, uzak geçmişte ilkel ya da az gelişmiş toplumlarda sayısız delilik salgınlarının patlak vermesinin nedenini kusursuz şekilde açıklamaktadır; ayrıca, bazı tarihî olayların bir ya da birkaç kişinin yaşadığı cinnet sonucu gerçekleşmiş olabileceğini de göstermektedir. Bunun örnekleri arasında Anabaptistler, Kırbaççılar, cadı histerisi ve Taiping devrimi sayılabilir.

Zihinsel bozukluk bazı insanlarda, benzersiz bir inanç gücüyle pekişerek bazen garip ama müthiş etkili fikirler doğurabilir; bu fikirler yeterince akıllı olmayan kitleleri peşinden sürükleyebilir. Kitleler, özellikle giyim, tavır veya perhiz gibi, yalnızca bu hastalığın ortaya çıkarıp mümkün

kılabileceği garipliklerden, bunların sebebini anlamadıkları için (ve bu yüzden onları kutsal sayarak) daha da etkilenirler. Cahil insan, anlayamadığı şeye karşı daima hayranlık duyar.

Halüsinasyonlardan muzdarip zavallı kişi, fikirlerini halk üzerinde etkili kılmak için, elverişli bir dönem dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymuyordu; ne kas gücüne ne düşünce canlılığına ne yokluklara karşı olağanüstü dayanıklılığa ne de fedakârlık ve inanca. Başka bir çağda, İtalya kendi peygamberini Bosisio'da bulabilirdi.

Sanatta Yarı Deliler. Roma'da, Kral Vittorio Emanuele anısına dikilecek bir anıt için açılan uluslararası çaptaki yarışmaya yarı deliler akın etmişti. Dossi'nin ilginç kitabında, 296 tasarımdan en az 39'unun (yüzde 13) bu gruba ait olduğu görülmektedir; buna, eksantrikliğin yanı sıra aptallık belirtileri gösteren 38 kişi daha eklenirse bu oran yüzde 25'e çıkmaktadır.

Bu eserlerin en genel özelliği saçma oluşlarıdır. Bu katılımcılardan biri, üstü kapaksız, kare şeklinde taş bir kutu (Güney Fransa'da ipekböceği yetiştiriciliğinde kullanılan "magnanerie" benzeri) önermiş ve buna "Dikdörtgen Kule" adını vermişti. Bu yapı, merhum kralın naaşını taşıyacak ve Tiber Nehri'nin taşkınlarından koruyacaktı. T.'nin "yüzyıllar boyu yaşayacak" anıtı ise dikilitaşlarla çevrili bir sütun, dört basamaklı merdiven ve her biri on iki küçük kuleyle çevrili dört üçgenden oluşurdu. Küçük kulelerin her biri bir büst, sütunların her biri ise büyük bir İtalyan'ın heykelini taşıyacaktı. Sanatçı, bu heykellerden altısını, günümüzün ünlü şahsiyetleri -Sella, Mamiani vb.- öldüğünde değiştirme hakkını saklı tutuyordu. Bu durumda, "Astroloğa ne hacet!" demek gerekir. Bir başka katılımcı -aslında iki kişi- sütunlarının tabanında halka açık tuvaletler olarak kullanılacak odalar tasarlamıştı. Hemen hemen hepsinde nefret duygusu ilginç bir ortak paydaydı; çoğu, kendi anıtının

dikilmesi için ünlü anıtların yıkılmasını vazgeçilmez bir ön koşul olarak görüyordu.

Fakat her türlü deha işaretinden yoksun olsalar da bu tasarımlar en grotesk türden alegorik semboller ve yazılarla doluydu. Hatta bazıları neredeyse tamamen, zavallı Re Galantuomo ile hiç ilgisi olmayan yazılardan, özellikle de sanatçının güya dehasını öven ifadelerden oluşuyordu.

Burada gördüğümüz üzere, bu tür zihinlerin temel özelliği -hastalık derecesine varan bir kibir- her birinin kendi eserini başyapıt sanmasına yol açıyordu. Canfora kendisinin "ne mühendis ne mimar olduğunu, yalnızca Tanrı'dan ilham aldığını" iddia ediyordu. A. B., tasarımını Komite'ye sunmamıştı çünkü "fazla görkemli" buluyordu; bir diğeri ise, "Sanatçının düşüncesi ne yüce!" diye bitiriyordu eserini.

Neredeyse hepsi, üstün olduklarını iddia ettikleri sanat dalı hakkında tamamen bilgisizdir. Nitekim Dossi bu tasarımcılar arasında matematik ve gramer öğretmenleri, doktorlar ve hukukçular, askerler, muhasebeciler ve daha önce hiç kalem ya da pergel kullanmadığını bizzat itiraf eden başka kişiler bulmuştur. Aynı zamanda, hiç de mütevazı olmayan sosyal konumları benim de başlıca hususlardan biri olarak gördüğüm şeyi doğrular; o da şudur ki, karşımızda (tahmin edilebileceği üzere) aptallar ya da gerçekten akıl hastası olan kimseler vardır ama kişiler özel sanatsal çılgınlıkları dışında son derece saygın insanlardır. Buna örnek olarak, Rus Arkeoloji Derneği ve Yunan Syllage üyesi, Rumeli ve Sultan saraylarının baş mimarı, çeşitli nişan ve payelere sahip şövalye ve komutan M. verilebilir.

Bu saçma ürünleri, delilikten ilham alan resimlerle karşılaştırdığımızda (burada aklını yitirdiğinde sanatsal olarak kazandığından çok daha fazlasını kaybeden -özellikle doğru oran ve renk uyumu açısından- ressamlardan ve şairlerden söz etmiyorum) genellikle saçmalık ve orantısızlık görürüz;

ama aynı zamanda, yer yer vahşi bir güzellik taşıyan, *kendine özgü* aşırı bir özgünlük de bulunur ki, bu durum bize bir noktaya kadar, Orta Çağ sanatının ve daha ziyade, sembol zenginliğiyle ünlü Çin ve Japon sanatının başyapıtlarını anımsatır. Kısacası, burada sanat bir eksiklikle değil, kendini sonunda boğan bir deha fazlalığıyla malüldür.

Sonuç itibarıyla, deli sanatçı, sanatı icra etmede yarı deliden ne kadar üstünse, pratik yaşamda da ondan o kadar aşağıdadır; kısacası, sanat alanında yarı deli, en çok aptala yaklaşırken, deli de dâhiye yaklaşır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SİYASETTE VE DİNDE DELİLER VE YARI DELİLER

İnsanlığın İlerleme Hareketlerinde Delilerin Oynadığı Rol – Örnekler – Muhtemel Nedenler – Orta Çağ'daki Dinî Salgınlar – Assisili Fransis – Luther – Savonarola – Cola Di Rienzi – San Juan De Dios – Campanella – Prosper Enfantin – Lazzaretti – Passanante – Guiteau – Güney Amerikalılar

Bütün bunlar, ulusların siyaset ve din alanlarındaki büyük ilerleme hareketlerinin neden çoğu zaman deliler ya da yarı deli kişiler tarafından başlatıldığını ya da en azından onların eliyle şekillendiğini anlamamıza yardımcı olur. Bunun sebebi, yalnızca bu kişilerde bulunan, hem dâhinin hem de delinin (ve daha çok da her ikisinin özelliklerini taşıyanların) ayırt edici niteliği olan özgünlük ile, kendi çıkarlarını ve hatta yaşamlarını feda edecek kadar özgecilik doğurabilen coşkunluktur. Bu sayede yeni hakikatleri duyurmak ve çoğu zaman da her türlü yeniliğe karşı çıkan, hatta sık sık yenilikçiden kanlı bir intikam alan halka bu hakikatleri benimsetmek için çaba gösterebilmişlerdir.

"Böyle kişiler," der Maudsley, "daha dengeli zekâların gözünden kaçan düşünce patikalarına sarılmaya ve onları takip etmeye eğilimlidir; böylece olaylara yandan bir ışık tutarak daha önce fark edilmemiş ilişkileri keşfederler. Bu zihinsel eğilim, özel bir dehası ya da yeteneği olmayan kişilerde bile görülür; çünkü onlar şeylere yeni bir bakış açısından bakarlar, alışılmış eylem çizgisinde yürümezler, düşünce ve duygunun sıradan rutinini takip etmezler; söylediklerinde belli bir özgünlük ve belki bir tuhaflık bulunur; üstelik bu, kimi zaman hayatlarının çok erken bir döneminde kendini gösterir.

"Yine dikkat çekici olan husus, onlardan bazılarının, düşünce ve duyguların çağrışımlarının geleneksel bir duygusal parıltıyla çevrelediği nesne ya da olayları sanki birer mekanik sorunmuş gibi özgürce tartışmalarıdır. Çoğu inanç konusunda genellikle az çok heterodoks ya da heretik olur; ama ekseriyetle sabit fikirli değillerdir ve inanç pusulasında bir noktadan tam tersi bir noktaya aniden savrulmaya yatkındırlar. [...] Benimsedikleri görüşlere güçlü bir inançla bağlıdırlar, bunları yayma konusunda büyük bir gayret ve iştiyak gösterirler."[1] Önlerine çıkan hiçbir engele aldırış etmezler ve soğukkanlı, kuşkucu düşünürlerin zihinlerinde beliren şüphelerden rahatsız olmazlar. Bu nedenle, çoğu zaman sosyal ya da dinî reformcu olurlar.

Şu noktanın anlaşılması gerekmektedir: Onlar hiçbir şeyi yaratmazlar; yalnızca zamanın ve koşulların hazırladığı en son hareketlere bir yön verirler. Dahası, yenilik ve özgünlük tutkuları sayesinde neredeyse her zaman en son keşiflerden veya yeniliklerden ilham alır ve bunları geleceğe dair tahminlerinde çıkış noktası olarak kullanırlar.

Nitekim Schopenhauer, karamsarlığın mistisizmle birlikte moda olmaya başladığı bir dönemde yazmış, bunları tek bir felsefi sistemde birleştirmiştir. Caesar ise tribünler[2] tarafından önceden hazırlanmış bir zemin üzerinde yükselmiştir.

Taine'in söylediği gibi, yeni bir uygarlık yeni bir sanat ürettiğinde, halkın düşüncesini ifade eden on yetenekli adam çıkar ve bunlar o düşünceyi hayata geçiren bir dâhinin etrafında toplanırlar. Nitekim Calderon'un etrafında De Castro, Moreto ve Lope de Vega; Rubens'in etrafında ise Van Dyck, Jordaens, De Vos ve Snyders toplanır.

1 *Responsibility in Mental Disease*, s. 47.

2 Tribün, Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğunda 2-3 seçilmiş magistyra ve idari veya askerî görevlilerce paylaşılan unvan (çn.).

Luther, çağdaşlarının ve kendisinden öncekilerinin düşüncelerini kendi şahsında toplamıştır; bunun için Savonarola'yı anmak bile yeterlidir.

Dünyanın küre şeklinde olduğu, Kolomb'un keşiflerinden önce Aziz Thomas Aquinas ve Dante tarafından savunulmuştu zaten; ayrıca bu keşifler, Kanarya Adaları, İzlanda ve Yeşil Burun'un keşfedilmesiyle de önceden haber verilmişti.

Yeni fikirler hâkim halk görüşünden fazla uzaksa veya bariz bir şekilde saçmaysa yazarlarıyla birlikte yok olup giderler; hatta bazen bu fikirler yazarlarının çöküşüne de sebep olabilir.

Brescia'lı Arnold, Knutzen[3] ve Campanella, ruhban sınıfının hâkimiyetini kırmaya ve Papa'nın dünyevi iktidarını elinden almaya çalışmış ama zulme uğrayıp ezilmişlerdir.

"Deli kişi," der Maudsley, "kendi düşüncesinde bir kişilik azınlıktır; reformcu da başlangıçta öyledir. Aradaki fark şudur ki, reformcunun inancı mevcut düşünce sistemine bir ilerleme sağlar ve zamanla kabul görürken, delinin inancı insanlığın sağduyusuna aykırı olduğundan hiç kabul görmez ve sahibiyle ya da ondan etkilenmiş birkaç talihsiz kişiyle birlikte yok olup gider."[4]

Son yıllarda Hindistan'da, Keshub Chunder Sen'in çabaları sayesinde, modern akılcılığı ve şüpheciliği tanrılaştıran yeni bir din ortaya çıkmıştır; fakat burada da Keshub'un deliliği zamanın akışının çok ötesindedir; zira böyle bir dinin zaferi, bilgi bakımından çok daha ileride olan bizler

3 1674'te Schleswig'li Knutzen, ne Tanrı'nın ne de şeytanın var olduğunu, din adamları ile yargıçların gereksiz ve zararlı olduğunu, evliliğin lüzumsuz olduğunu, insanın ölümle son bulduğunu ve herkesin kendi içinde taşıdığı doğru anlayışına göre yönünü bulması gerektiğini vaaz etti. Bu nedenle, konuşmalarını garip alıntılarla süsleyerek, müridlerine *Vicdanlılar* (Conscientarii) adını verdi. Tuhaf giysiler içinde dilenerek ve vaazlar vererek dolaştı. 1674'ten sonra akıbeti bilinmemektedir. Yazıları arasında *Epistola amici ad amicum* ve *Schediasma de lacrimis Christi* vb. bulunmaktadır.

4 *Responsibility*, s. 53.

arasında bile olası değildir. Aynı şekilde, Budizm de Hindistan'da kast sistemiyle karşı karşıya geldiğinde orada sağlam bir yer edinememiş, buna karşın Çin ve Tibet'te yayılmıştır. Keshub, Modenalı B.'de de göreceğimiz bir tür delilik hâliyle bu yolu seçmiştir. Gerçekte bu tuhaf rasyonalist zat vahye inanıyordu ve 1879'da "Ben vahiy almış bir nebiyim" diye haykırmıştı.[5]

Aynı şey siyaset için de söylenebilir. Tarihsel devrimler ancak uzun bir olaylar zinciriyle zeminleri hazırlanmışsa kalıcı olur. Fakat kriz, çoğu zaman yıllar öncesinden olayların seyrini aşan, sıradan gözden kaçan ara olayların gelişimini önceden gören ve kendi çıkarlarını hiç düşünmeden çağdaşlarının muhalefetine katılan dengesiz dehalar tarafından hızlandırılır. Bu kişiler bir çiçekten diğerine uçarken poleni taşıyan ve böylece şiddetli rüzgârlara ya da uzun zaman aralıklarına gerek kalmadan döllenmeyi sağlayan böceklere benzer.

Şimdi, deli birinin sarsılmaz, fanatik inancını dehanın hesapçı zekâsıyla birleştirirsek her çağda uyuşuk kitleler üzerinde kaldıraç etkisi yapabilecek bir güç elde ederiz; öyle ki bu güç, uzaktan izleyenlere ve soğukkanlı düşünürlere bile garip ve nadir görünen bir olgu karşısında kitleleri hayrete düşürür. Buna bir de deliliğin ilk dönemlerdeki barbar halklar üzerindeki etkisini de eklersek bu güce rahatlıkla karşı konulamaz bir güç diyebiliriz.

İlkel kavimler ve eski çağların yarı barbar halkları arasında deli kişinin önemi patolojik olmaktan çok tarihsel niteliktedir. Halk deliden hem korkar hem de ona tapar; hatta çoğu zaman deli onları yönetir. Hindistan'da bazı deliler büyük saygı görürler ve Brahmanlara danışmanlık yaparlar – birçok mezhepte hâlâ izleri görülen bir gelenektir bu. Antik Hindistan'da sekiz çeşit *demonomani*[6] başlıca sekiz Hint tan-

5 *Revue des Deux Mondes*, 1880.

6 Demonomani, şeytan ve cin gibi kötü ruhların kendisini etkilediğine inanmayla beliren psikoz hâli (çn.).

rısının adını taşırdı; Yakshia-graha derin bir zekâya sahiptir; Deva-graha güçlü ve zekidir, Brahmanlarca saygı görürler ve kendilerine danışılır; Gandharva-graha ise tanrıların koro şarkıcıları olarak hizmet eder. Delilere duyulan saygının hangi noktaya varabileceğini ve modern Hindistan'ın bu konudaki tutumunun pek değişmediğini görmek için, ülkede hâlâ 43 mezhebin ilahlarına özel bir coşkuyla bağlandığını, bazen idrar içerek, bazen keskin taşların ucunda yürüyerek, bazen yıllarca güneş altında hareketsiz kalarak veya hayallerinde tanrının bedensel imgesini canlandırıp ona yine hayallerinde dua, çiçek ya da yiyecek sunduklarını bilmek yeterlidir.[7]

Eski İbraniler arasında (ve aynı şekilde akraba kavimler olan Fenikeliler, Kartacalılar vb. arasında) deliliğin yaygın olduğu hem tarih hem de dil yoluyla kanıtlanmaktadır. Aynı sözcüklerin *nebi*, *deli* ve *kötü insan* anlamında kullanılması da bunu gösterir. Tevrat'ta, Davud'un öldürülme korkusuyla deli taklidi yaptığı,[8] Akiş'in ise "Benim bir deliye ihtiyacım mı var ki bu adamı delilik yapması için yanıma getirdiniz?" dediği anlatılır. Bu pasaj, delilerin hem çokluğunun hem de dokunulmazlıklarının kanıtıdır; bu durum hiç kuşkusuz Araplar arasında hâlâ yaygın olan ve Tevrat'ta *nebi* sözcüğünün *deli* anlamında -veya tersi şeklinde- kullanılmasına yol açan inançtan kaynaklanır. Saul daha taç giymeden önce aniden nebilik havasına bürünmüş ve bu durum çevresindekileri öylesine şaşırtmış ki, "Saul da mı nebiler arasında?" deyimiyle ölümsüzleşmiştir. Bir gün kral olduktan sonra ise kötü bir ilahın ruhu ona musallat oldu ve nebilik (ya da *öfke*) nöbeti geçirerek Davud'u mızrakla öldürmeye çalışmıştır.[9] Yeremya 29:26'daki ayette şöyle buyurulur: "Rab tapınağın sorumlusu olarak seni kâhin atadı [...] nebi gibi davranan her deliyi tomruğa, demir boyunduruğa vurmak

7 Dubois, *People of India*, s. 360.

8 I. Samuel xxi. 14, 15.

9 A.g.e., xix, 9, 10, 23.

görevindir." I. Krallar 18'de korulukların ve Baal'ın nebileri deli gibi bağırıp kendi bedenlerini keserler. Samuel'in Birinci Kitap'ında ise Saul'un nebi sıfatıyla tarlalarda çıplak hâlde koştuğunu okuruz.[10] Keza başka yerlerde de nebilik iddiasındakilerin umuma açık şekilde genelevlere yaklaştıkları, ellerini kestikleri, pislik yedikleri anlatılır. Arapların Meczup'u ve Perslerin Divane'si bunun modern karşılıklarıdır.[11]

"*Meczup*," diyor Berbrugger, "özel koşulların etkisi altında, Aziz Medard'ın kasılmalarını andıran bir hâletiruhiyeye bürünen kişilere verilen addır. Bunlar Cezayir'de çoktur ve orada daha çok Aïssawah ya da Ammarim adıyla bilinirler." Berbrugger'in çevirdiği seyahatnamesinde Molla Ahmed, "Hırsız ve ahlaksız hemşehrileri Hammisler üzerinde büyük bir etki bırakan Meczup Sidi Abdullah"tan söz eder. "Sidi Abdullah üç beş gün boyunca kütük gibi yatar, ne yer ne içer ne de ibadet ederdi. Kırk gün boyunca hiç uyumadan durabilir ve sonunda şiddetli kasılmalar geçirirdi." Devamında, başka bir isimden, Sidi Abdülkadir'den söz eder; o da kendini ve ailesini unutup bir diyardan başka bir diyara dolanıp durmuştur. Drummond Hay ise Fas'ta ve çevredeki göçebe kabileler arasında delilere duyulan saygının hangi boyutlara vardığını bize gösterir: "Faslılar bize, Allah'ın onların aklını gökte, bedenlerini ise yeryüzünde tuttuğunu söylüyorlar; deliler ya da aptallar konuştuğunda akıllarının bir süreliğine kendilerine geri verildiğine ve sözlerinin esinli kişilerin sözleri gibi kayda geçirilmesi gerektiğine inanılır."[12]

Yazarın kendisi ve bir İngiliz konsolos, kerameti kendinden menkul bu kişilerden biri tarafından öldürülme tehlikesi atlatmıştır; çünkü bu kişiler çıplak hâlde ve çoğu zaman silahlı olarak akıllarına esen en garip şeyleri yaparlar ve onlara karşı çıkanlar bunu canlarıyla öderler.

10 A.g.e., xix, 24.

11 Berbrugger, *Exploration Scientifique de l' Algérie*, 1855.

12 *Western Barbary*, s. 60.

Pananti'nin dediğine göre,[13] Barbar ülkelerinde kervanlar, kendilerine hiçbir şeyin yasak olmadığı deli dervişlere (Vasli) danışmayı âdet edinmişlerdir. Bunlardan biri, camiye gelen herkesi boğarak öldürmüş; bir diğeri hamamda yeni evlenmiş bir geline tecavüz etmiş, arkadaşları ise bu olay karşısında talihli kocayı tebrik etmişlerdir.

Osmanlılar[14] delilere, dervişlere gösterdikleri saygıyı gösterir ve onların Tanrı ile özel bir ilişkileri olduğuna inanırlar. Din görevlileri bile onları evlerinde büyük saygıyla ağırlar. Onlara *Evliya* ya da daha doğrusu *Allah'ın Delisi*"[15] denir. Çeşitli derviş tarikatları ise deliliğe benzer görünen olgular sergiler. Her tekkenin[16] kendine özgü bir dua ya da raksı -daha doğrusu, kendine özgü vect ve zikir hâli- vardır. Kimisi zikirle birlikte bedenini sağa sola, kimisi öne arkaya hareket ettirir ve yavaş yavaş hızlanır. Bu hareketlere *Mukaddi* (tanrısal şanı yüceltme) veya *Evrad-ı Tevhid* (Tanrısal birliğe övgü) denir. Rufailer tüm tarikatlar arasında abartılı takvalarıyla tanınırlar. Az uyur, uyuduklarında ayaklarını suya sokar, haftalarca oruç tutarlar. Birbirlerinin kollarından sıkıca tutarak, sol ayaklarını öne atıp sağ ayaklarıyla dönme hareketi yaparak Allah'ı zikretmeye başlarlar. Ardından yürüyerek ilerler, seslerini giderek yükseltir, dansın temposunu artırır ve kollarını birbirlerinin omuzlarına atarlar; ta ki yorgun ve ter içinde, gözleri cam gibi donuk, yüzleri solgun hâlde kutsal vect hâline (*haluk*) düşene dek. Yazarın dediğine göre, bu dinî vect hâlinde kızgın demirle sınanmaya katlanırlar, ateş söndüğünde kılıç ve bıçaklarla bedenlerini keserler.

13 *Travels*, s. 133.

14 Beck, *Allegemeine Schilderung des Othom. Reiches*., s. 177.

15 Orijinal metinde "Divini figli di Dio o, meglio, pazzi di Dio" diye geçer, yani: "Tanrı'nın Oğulları, Tanrı'nın Delileri" (çn.).

16 A.g.e., s. 529.

Batacki'de, bir adam kötü bir ruh tarafından ele geçirildiğinde ona büyük saygı gösterilir; söyledikleri bir kâhinin sözleri olarak kabul edilir ve derhâl yerine getirilir.[17]

Madagaskar'da delilere saygıdeğer kişiler gözüyle bakılır. 1863 yılında birçok insan titreme nöbeti geçirmiş ve yanlarına yaklaşanlara saldırma dürtüsüne kapılmıştı. Aynı zamanda halüsinasyonlar görmüş ve ölü kraliçenin mezarından çıktığına inanmışlardı. Kral, bu kişilere saygı gösterilmesini emretmiştir ve en az iki ay boyunca askerlerin üstlerini, memurların ise amirlerini dövdüğü gözlemlenmiştir.

Çin'de deliliğin yegâne belirgin özellikleri dinî fanatizmleriyle bu şüpheci millet içinde dikkat çeken tek Çin tarikatında görülür. Tao'nun takipçileri,[18] şeytani varlıkların insana musallat olabileceğine inanırlar ve deli kişilerin sözlerinden geleceği öğrenmeye çalışırlar; çünkü bu kişilerin, içlerine giren ruhun düşüncesini sözle ifade ettiğine inanırlar.

Okyanusya'da, Tahiti'de, bir tür nebilere *Eu-toa* -yani, ilahi ruhun etkisi altındaki kişi- denirdi. Adanın reisi, onun kötü bir adam (*toato-eno*) olduğunu söylerdi. Tercüman Omai ise bu nebilerin bir tür deli olduklarını, bazılarının nöbetleri sırasında ne yaptıklarının farkında olmadıklarını ve sonrasında da yaptıklarını hatırlayamadıklarını belirtmiştir.[19]

Amerika'ya gelince; Schoolcraft, 1854'te yayımlanan *Historical and Statistical Information of the Indian Tribes* [Kızılderili Kabileleri Hakkında Tarihi ve İstatistiksel Bilgiler][20] adlı kapsamlı kitabında, delilere saygı göstermenin kuzeydeki Kızılderili kabilelerinin, özellikle de en vahşileri olduğu kabul edilen Oregon kabilesinin ayırt edici bir özelliği olduğunu belirtir. Schoolcraft, bu kabileler arasında deliliğin tüm belirtilerini sergileyen bir kadından söz eder: Bu kadın

17 Ida Pfeiffer, *Voyage*, v. ve vi. ciltler.

18 Medhurst, *State and Prospects*, Londra, 1838, s. 75.

19 Cook, *Voyages*, cilt ii. s. 19.

20 Cilt iv. s. 40.

grotesk bir tarzda şarkılar söyler, sahip olduğu ufak tefek eşyaların tamamını başkalarına dağıtır ve verdiklerini onlar kabul etmediğinde ise kendi bedenini kesermiş. Kızıldereliler ona büyük saygı gösterirlermiş.

Patagonlar arasında,[21] kasılma nöbetleri sırasında kehanette bulunan kadın hekimler ve büyücüler vardır. Erkekler de rahipliğe seçilebilirler ancak bu durumda kadın gibi giyinmek zorundadırlar ve yalnızca çocukluktan itibaren özel meziyetler sergileyenler kabul edilir. Bu meziyetlerin ne olduğu ise, epilepsi hastalarının ilahi ruhu taşıdıkları düşüncesiyle doğal olarak bu göreve atanıyor olmalarından anlaşılır.

Peru'da, rahiplerin yanı sıra, korkunç çarpıntılar ve kasılmalar eşliğinde doğaçlama kehanette bulunan kâhinler vardı. Halk tarafından saygı görürler ama üst sınıflar tarafından küçümsenirlerdi.[22]

Cezayir ve Sudan'daki tüm devrimler,[23] kendi nevrozlarını ve bağlı oldukları dinî cemaatleri, dinî fanatizmi güçlendirmek ve kendilerini Tanrı'dan ilham almış elçiler olarak kabul ettirmek için araç hâline getiren deliler veya nevrotikler tarafından başlatılmıştır. Buna örnek olarak Mehdi,[24] Ömer ve Çin'deki büyük Taiping ayaklanmasına önderlik eden bir deli gösterilebilir.[25]

Böylesine tam bir benzerlik gösteren olgular, benzer nedenlerden kaynaklanmış olsa gerektir. Bu nedenler bana göre şu şekilde özetlenebilir:

1. Halk kitleleri, alışık oldukları birkaç duyumun dışına çıkamaz; yeni bir duyum yaşadıklarında hayrete düşer, garip bir duyum yaşadıklarında ise tapınma gereği duyarlar. Tapınmanın, yeni bir izlenimin yarattığı ezici sarsıntının onlarda oluşturduğu refleksin kaçınılmaz sonucu olduğunu

21 D'Orbigny, *L'Homme Américain*, ii. s. 92.
22 Müller, *Geschichte der Urreligion*, Basel, 1853.
23 *Revue Scientifique*, 1887.
24 Muhammed Ahmed el-Mehdi (en.).
25 Bkz. benim *Tre Tribuni*, 1887.

söyleyebilirim. Perululular, *Huacha* (ilah) sözcüğünü kutsal kurban, tapınak, yüksek bir kule, büyük bir dağ, yırtıcı bir hayvan, yedi parmaklı bir adam, parlak bir taş vb. için kullanırlardı. Benzer şekilde, Sami dillerindeki *El* (ilah) sözcüğü *büyük*, *ışık* ve *yeni* anlamlarına da gelir ve güçlü bir adam için olduğu kadar bir ağaç, dağ veya hayvan için de kullanılır. Sonuçta insanların hem sesini hem de jestlerini tamamen değiştiren ve en tuhaf fikirleri bir araya getiren bir hemcinslerinin yarattığı olgudan etkilenmeleri oldukça doğaldır – ki biz bilimin tüm avantajlarına sahip olmamıza rağmen çoğu zaman onun davranışlarının nedenlerini anlamakta zorlanırız.

2. Bu delilerin bazıları (Orta Çağ'da ve Kızılderililer arasında gördüğümüz ve ileride tekrar göreceğimiz üzere) muazzam bir kas gücüne sahiptir. Halk da güce saygı duyar.

3. Çoğu zaman, Arap dervişlerinde ve bizim kendi delilerimizde gördüğümüz üzere, soğuğa, ateşe, yaralara ve açlığa karşı olağanüstü bir hissizlik duyarlar.

4. Kimileri ister teomani (Tanrı tarafından yönlendirildiğine inanma hastalığı) isterse de ihtiraslı büyüklük hezeyanı yüzünden olsun, önce kendilerini tanrıların vahyiyle hareket eden kişiler veya ulusun önderleri, reisleri vb. olarak ilan ederler, sonra da zaten kendilerinden yana olmaya meyilli halkın desteğini arkalarına alırlar.

5. Asıl neden ise şudur: Bu delilerin birçoğu, halkı çılgınlıklarıyla peşlerinden sürüklerken, onlardan çok daha üstün bir zekâ ya da hiç değilse irade gücü sergiler. Eğer tutkular zekâ gücünü katlıyorsa, tutkuların hasta edici bir yücelmesinden başka bir şey olmayan bazı delilik biçimlerinin, bu gücü yüz kat artırdığı söylenebilir. Kendi sanrılarının doğruluğuna duydukları kesin inanç, bu sanrıları dile getirirken kullandıkları akıcı ve güçlü hitabet -ki bu tam da onların halis inancının bir sonucudur- ve geçmişlerindeki silik ya da önemsiz hayatla şimdiki güç veya ihtişam yüklü

konumları arasındaki tezat, halkın gözünde bu delilik biçimine, aklı başında ama sakin bir zihin karşısında doğal bir üstünlük kazandırır. Lazzaretti, Briand, Loyola, Molinos, Jeanne d'Arc, Anabaptistler vb. bunun birer kanıtıdır. Ayrıca şu da bir gerçektir ki, peygamberlik salgınları sırasında -örneğin Cévennes'de ve yakın zamanda Stockholm'de görülenler gibi- cahil kimseler, hizmetçi kadınlar ve hatta çocuklar, coşkunun etkisiyle çoğu zaman iştiyak ve belagat dolu konuşmalar yapmaya heveslenirler.

Bir hizmetçi kadın şöyle demiştir: "Cehennemi düşünmeden ateşe bir odun parçası atabilir misin? Ne kadar çok odun, o kadar büyük ateş." Aşçı olan bir başka kadın nebi şöyle haykırmıştır: "Tanrı, bu gazap şarabına (yani, brendiye) lanet eder; ondan içen günahkârlar, işledikleri günah ölçüsünce cezalandırılacaktır ve bu gazap şarabı cehennemde sel gibi akarak onları yakacaktır." Dört yaşındaki bir çocuk ise şöyle demiştir: "Gökteki Tanrı, günahkârları tövbeye çağırıyor! Golgota'ya gidin – orada bayramlık giysiler var!"[26]

6. Delilik, barbar kavimler arasında çoğu zaman salgın biçimini alır; örneğin Juidah'ın vahşi zencileri, Abiponlar ve Habeşliler arasında tarantula hastalığına benzeyen *tigretier* denilen rahatsızlıklarda olduğu gibi. Yunanistan'da ise Abdera halkı arasında, bir trajedinin okunmasından derinden etkilenme sonucu ortaya çıkan bir toplu delilik vakası kaydedilmiştir. Atina ve Roma'da lükse ve kana susamış, kutsal bir öfkeye kapılmış, Bacchus'a tapan ve Thyadlar diye bilinen kadınlar ise erotik-dinsel bir delilikten muzdaripti. Ancak bu tür olgulara en çok Orta Çağ'da rastlanır; zira o dönemde zihinsel salgınlar birbirini durmaksızın takip etmiştir.

Böylece deliliğin en garip biçimleri, tıpkı gerçek bir salgın gibi, tüm köylerden tüm uluslara, çocuklardan yaşlılara, saf inançlılardan en kararlı şüphecilere kadar yayılırdı. Kimi

26 Ideler, *Versuch einer Theorie des Wahnsinnes*, s. 236 (1842).

zaman nemfomani[27] ve kasılmalarla birleşen demonomani, kurbanları tarafından övülüp gösterişle sergilendiğinde cadıları, dehşetle yaşandığında ise şeytan tarafından ele geçirilmiş kişileri ortaya çıkarıyordu. Bu delilik, en müstehcen (özellikle kötü ruhlarla veya onları temsil eden hayvanlarla cinsel ilişki üzerine) sanrılar eşliğinde, kutsal şeylere ya da kutsal olduğuna inanılan şeylere -örneğin kutsal kalıntı olduğu söylenen kemiklere- karşı duyulan bir tiksintiyle ya da bazen kas gücünde, bazen de zihinsel güçte olağanüstü bir gelişmeyle kendini gösterirdi. Öyle ki daha önce çok az bildikleri dilleri konuşur ya da en uzak ve karmaşık anıları hatırlayıp birbirine bağlarlardı. Bu delilik biçimi bazen erotik vect hâliyle ya da kısmi hissizlikle birleşir, çoğu zaman ısırma, cinayet veya intihar eğilimi taşırdı. Bazen ürperici bir dehşet, daha sıklıkla ise kasvetli sanrılar patlak verirdi; fakat her zaman bunların doğruluğuna derin bir inanç besleniyordu.

Cévennes'deki nebilik coşkusu salgın hâline geldiğinde, kadınlar ve hatta çocuklar bile bu salgına kapılmış, güneşte ve bulutlarda ilahi buyruklar görmüşlerdi. Binlerce kadın topluca asılmalarına rağmen mezmurlar söylemeye ve kehanette bulunmaya devam etti. Villani'nin aktardığına göre, bütün şehirler şeytan tarafından ele geçirilmiş gibi görünüyordu.

1374 yılında Aix-la-Chapelle'de, epilepsi ve kore hastalarından başlayarak sakatlar, yaşlılar ve hamile kadınlar da dâhil olmak üzere, halkın geneline yayılan bir çılgınlık ortaya çıktı: meydanlarda dans etme çılgınlığı. "İşte size gönderilen Aziz Yuhanna!" diye bağırıyorlardı. Buna, göğün açıldığını ve içinde kutsanmışların toplandığını gördükleri dinî sanrılar eşlik ediyordu. Bu kişiler, tarantula hastalarının delicesine cezbolduğu kırmızı renge karşı tiksinti duyuyorlardı. Çılgınlık Köln'e kadar yayıldı ve orada 500 kişiyi

27 Nemfomani, kontrol edilemeyen aşırı cinsel istekle nitelenen ve kadınlarda görülen kompulsif cinsel davranış bozukluğudur (çn.).

etkisi altına aldı; oradan Metz'e uzandı ve orada da 1100 dansçı görüldü; ardından Strasburg ve diğer yerlere sıçradı. Üstelik bu durum kısa sürede de bitmedi; sonraki yıllarda belirli aralıklarla yeniden ortaya çıktı. Aziz Vitus Günü'nde (muhtemelen adının Keltçe kökeni nedeniyle koruyucu aziz olarak seçilmişti) onun kutsal kalıntılarının yakınında binlerce kişinin katıldığı danslar yapıldı. 1623 yılında bile bu hac ziyaretleri hâlâ devam ediyordu.[28]

Orta Çağ'da çocuklar arasında gelişen hac yolculuğu salgını ise son derece ilginçtir. 1212'de, Kutsal Topraklar'ın kaybının yarattığı üzüntüyle insanlar karamsarlığa kapılmışken, Vendôme'daki Cloes köyünden bir çoban çocuğu, Tanrı tarafından gönderildiğine inanıyordu. Tanrı, ona tanımadığı bir adam suretinde görünmüş, onun sunduğu ekmeği kabul etmiş ve krala iletmesi için bir mektup vermişti. Çevredeki bütün çobanların oğulları ona akın etmişti; 30.000 kişi onun müridi oldu. Çok geçmeden, sekiz yaşında başka nebiler ortaya çıkmıştı; vaazlar verdiler, mucizeler gösterdiler ve kendilerinden geçmiş çocuklardan oluşan kalabalıkları Cloes'teki bu yeni azizin yanına götürdüler. Marsilya'ya kadar ilerlediler; burada denizin çekilerek onların yürüyerek Kudüs'e geçmelerine izin vereceğine inanılıyordu. Kralın ve ailelerinin karşı çıkmasına ve yolculuğun zorluklarına rağmen denize ulaştılar; fakat iki vicdansız tüccar tarafından gemilere bindirilip Doğu'da köle olarak satıldılar.

Deliliğin salgın biçimini almasındaki ilk itici güç, bu hâlden muzdarip kişilere duyulan saygıydı; bu saygı, onların örnek alınmasına yol açmıştır. Ancak asıl neden, barbarlığın ayrılmaz eşlikçileri olan o yalıtılmışlık ve cehalettir. Bireysellik duygusuna kesin bir biçim veren, onu çıkar, çekingenlik, hırs, rekabet ve alay yoluyla keskinleştiren şey, her şeyden önce uygarlığın ilerlemesi, daha fazla insanın daha

28 Ilecker, *Tanzmanie*, Berlin, 1834, s. 120. Lüksemburg, Echternach'ta olduğu gibi izleri bugün bile mevcuttur.

çok temas kurması, en önemlisi de sürekli değişen duyumlar ve bunun sonucu olarak değişen fikirlerdir. Dolayısıyla büyük insan topluluklarının aynı harekete eşit ölçüde yatkın ve ondan aynı derecede etkilenmiş olmaları ender rastlanan bir durumdur. Gerçi zihinsel yabancılaşma salgınları en yakın zamanlarda bile ortaya çıkmıştır fakat bunlar her zaman nüfusun en cahil kesimlerinde ve büyük iletişim merkezlerinden uzak bölgelerde vuku bulmuştur; üstelik her zaman da dağlık bölgelerde (kuşkusuz hem atmosferik etkiler hem de daha büyük bir izolasyon nedeniyle) ortaya çıkmıştır,[29] örneğin Cornwall, Galler, Norveç, Bretonya (Josselin'in havlayan kadınları), Amerika'nın en ücra kolonileri, Fransa'daki ücra Morzines vadisi ve İtalya'daki Verzegnis'in Alplerle çevirili boğazı gibi yerlerde; son zikrettiğimiz yerdeki durumu Franzolini çok iyi anlatmıştır. Nitekim Monte Amiata'da (ileride Lazzaretti'yi de burada göreceğiz) kronikler, Audiberti adında birinin feci bir pislik içinde yaşadığını ve bu nedenle aziz olarak saygı gördüğünü kaydeder. Oraya yakın bir yerde, 16. yüzyılın sonlarına doğru yaşayan Olivet tarikatına bağlı keşişlerin hamisi Bartolomeo Brandano -muhtemelen ülkesinin İspanyol ordusu tarafından işgali sırasında çektiği acılardan etkilenerek- dinî monomaniye yakalanmış ve kendisinin Vaftizci Yahya olduğu zannına kapılmıştır. Aziz kıyafeti giymiş, dizlerine kadar inen bir kıldan gömlekle, elinde bir haç ve kolunun altında bir kafatası taşıyarak Siena bölgesinde yalınayak dolaşarak vaazlar vermiş, kehanetlerde bulunmuş, mucizeler göstermiş ve müritler toplamıştır. Ardından Roma'ya gitmiş ve Aziz Petrus Meydanı'nda Papa ile Kardinallere karşı vaaz vermiştir. Ancak Papa 7. Clement, onu astırmak yerine, o dönemde şeytan tarafından ele geçirildiğine inanılan kişileri yakmak yerine hapsetmek için kullanılan Tordinona hapishanesine göndermeyi uygun bulmuştur. Hapisten çıktıktan sonra Siena'ya dönmüş ve birkaç kez İspanyol ordusunun komutanı

29 *Pensiero e Meteore*, 1878, s. 129.

Don Diego Mendoza'ya hakaret etmiştir; fakat Don Diego onun aziz mi, nebi mi, yoksa deli mi olduğunu kestiremeyip buna valinin karar vermesi için onu Talamone hapishanesine göndermiştir. Siena valisi ise onunla uğraşmak istemeyip şöyle demiştir: "O bir azizse, azizler kürek cezasına gönderilmez; nebiyse, nebiler cezalandırılmaz; eğer deliyse, deliler yasalardan muaftır." Böylece Brandano kısa süre içinde serbest bırakılmış, mahkûmlara bir vaaz verdikten sonra oradan ayrılmış ve kehanetlerine ve şeytan çıkarma ayinlerine devam etmiştir.

Daha yakın geçmişte, Piedmont'un ücra bir köyü olan Busca'da iki aziz ortaya çıkmıştı; bunlardan biri yirmi yıl boyunca mahkûm olarak yaşamıştı,[30] diğeri ise hâlihazırda 300'den fazla müridden oluşan bir cemaate sahipti. Oradan çok uzak olmayan Alpler'deki Montenero köyünde ise 1887 yılında, İsa'nın ikinci gelişine dair bir deliryum salgını baş göstermişti; bu olayı bekleyen 3000'den fazla kişi kara rağmen bir araya toplanmıştı. Hemen hemen aynı dönemde, Abruzzi'deki Vezzola'da serseri bir Mesih tutuklanmıştı.

Zihinsel yetilerin gerilemesi, barbarlarda uygar insana kıyasla çok daha hafif evrelerle ilerler. Barbar insan, yanılsamalarla gerçekleri, halüsinasyonlarla arzuları, mümkün olanla doğaüstünü birbirinden ayırt etme ve hayal gücünü dizginleme konusunda çok daha yetersizdir.

Norveç'te 1842'de görülen vaaz verme salgınına, *Magdkrankheit* -"hizmetçi hastalığı"- adı verilmişti çünkü bu salgın özellikle hizmetçilere, genel olarak histerik kadınlara ve alt sınıflardan çocuklara bulaşmıştı. Redruth salgını ise bütünüyle "zekâ seviyesi en düşük sınıfa" mensup kişiler arasında yayılmıştı;[31] buna karşın, son yıllarda ortaya çıkan manyetizma çılgınlığı ve ondan da saçma olan masayı tıkırdatma modası ise yalnızca geniş çaplı hatalar olarak temayüz etmiş

30 *Archivio di Psichiatria*, 1880, ii. fasikül.

31 Nasse, *Zeitschrift*, 1814, i. s. 255.

ve bu yöndeki zihinsel yabancılaşma da yalnızca münferit kurbanlarla sınırlı kalmıştı.

Haiti'li zencilerin, üzerine bez parçaları asılmış bazı ağaçları azizlerin tasvirleri olarak görmelerinin üzerinden çok uzun zaman geçmemiştir; Nubia sakinleri ise tanrılarını yarılmış kayaların grotesk şekillerinde görürler. En ufak bir neden bile barbar insanı dehşete sürüklenmeye yatkın kılar; dehşetten batıl inanca geçmek içinse sadece kısa bir adım yeterlidir. Uygarlığın mantığı ve alaycılığı karşısında kaybolan bu batıl inanç deliliğin gelişimindeki en önemli etkendir. Ideler,[32] 1842'de Stockholm'de patlak veren salgından bahsederken, hastalığın ilk ortaya çıktığı yerlerde insanların zihinlerinin uzun zamandır vaazlar ve dinî törenlerle bozulup kışkırtıldığını, bu yerlerde hastalığa yakalananların sayısının belirgin şekilde arttığını tarihsel bir olgu olarak aktarır.

İşte bu, eski ve yeni nebilere ve onların ulusların tarihinde iz bırakmış nevzuhur güçlerine ilişkin açıklamadır.

İhtiraslı çılgınlığa ya da teomaniye kapılmış birçok talihsiz kişi nebi muamelesi görür ve onların sanrıları tanrısal gönderi olarak kabul edilir; işte bu durum, gerek Orta Çağ'da gerekse modern zamanlarda din ile özgürlük arasındaki mücadeleyi şiddetlendiren birçok mezhebin doğuşuna yol açmıştır.

Söz gelimi Picard, kendisinin Tanrı'nın oğlu, yeryüzüne gönderilmiş yeni bir Âdem olduğu vehmine kapılmıştı; güya doğal yasalarını yeniden tesis etmekle görevlendirilmişti; bu yasalara göre insanlar çıplak dolaşacak ve kadınlar ortak kullanılacaktı. Picard kendisine inanan ve kendisini taklit eden kişiler bulup Adamitler mezhebini kurdu. Bu mezhep, 1347 yılında Hussitler tarafından yok edilmiştir ama daha sonra Turlupinler adı altında yeniden ortaya çıkmıştır.

Aynı şekilde, Münster, Appenzell ve Polonya'daki Anabaptistler, gökyüzünde meleklerle ejderhaların savaştığı ışıklı

32 *Versuch*, i. s. 274.

şekiller gördüklerine, kardeşlerini ya da en sevdikleri çocuklarını öldürme (cinai hezeyan) ya da aylarca oruç tutma emri aldıklarına, hatta nefesleriyle ya da bakışlarıyla bütün orduları mahvedebileceklerine inanıyorlardı. Daha sonra, çok kan dökülmesine yol açan Kalvinci ve Jansenci mezhepler de -Calmeil'in gösterdiği gibi- benzer bir kökene sahipti. Bu aynı zamanda büyücülere ve şeytan çarpmış kişilere olan inancın da kaynağıdır.

Delepierre, Philomneste ve Adelung tarafından hazırlanan edebiyattaki deliler ve aydınlanmışlar listelerine göz attığımızda bunların müritlerinin sayısının çokluğu, insanoğlunun akılsızlığının boyutuna hem gülmemize hem de iç geçirmemize yol açar. Bu bağlamda örneğin, 18. yüzyılın ortasında Siyon Kralı'nı temsil ettiğini iddia eden Kleinov'u ve takipçilerinin kendilerini onun oğulları ilan etmelerini; ve 1200 yılında Hristiyanlık çağının sona ereceğini ve yeni bir İncil'le birlikte yeni bir Mesih'in ortaya çıkacağını ilan eden Calabria'lı Joachim'i anabiliriz. Keza günlerce, hatta aylarca farklı gezegenlerden ruhlarla konuştuğuna inanan, Jüpiter sakinlerini kısmen elleri, kısmen de ayakları üzerinde yürürken; Mars halkını gözleriyle, Ay'dakileri ise mideleriyle konuşurken gördüğünü iddia eden Swedenborg'un da -ne kadar inanılmaz görünse de- günümüzde hâlâ inananları ve takipçileri vardır.[33]

Irving, 1830 yılında ilahi esin yoluyla bilinmeyen diller konuşma yeteneğini kazandığını iddia etmiş ve Irvingciler tarikatını kurmuştur.

Amerikalı John Humphrey Noyes, nebilik payesini haiz olduğuna inanmış ve Oneida'da "Mükemmeliyetçiler" tarikatını kurmuştur. Bu tarikat, evlilik ve mülkiyeti hırsızlık olarak görür, insan yasalarını tanımaz ve en sıradan olanlar

33 *Swedenborg*, M. de Beaumont-Vassy, 1842; Mattei, *Em. de Swedenborg, sa vie*, 1863.

da dâhil olmak üzere her eylemin Tanrı tarafından ilham edildiğine inanırdı.

Yüzyılın başında, monarşinin kadın nebisi sayılabilecek Julie de Krüdener büyük bir etki yarattı. Histerik bir kadındı, hatta halkın gözleri önünde bir tenorun karşısında diz çökecek kadar kendini tutkularına kaptırırdı; daha sonra, aşkta yaşadığı hayal kırıklığı onu eski inançlara yönelttiğinde, insanlığı kurtarmak için seçilmiş kişi olduğu sanısına kapıldı ve bu inançla birlikte etkileyici bir hitabet gücüne kavuştu. Bale'e giderek şehrin altını üstüne getirdi; Mesih'in yakında geleceğini vaaz ediyordu. Çağrısına yirmi bin kişi icabet etti; Senato endişeye kapılıp hakkında sürgün kararı çıkardı. Bunun üzerine o da alelacele Baden'e kaçtı; orada, ellerini ve elbisesini öpmek için meydanda bekleyen dört bin kişi vardı. Bir kadın ona yeni bir kilise inşa etmesi için on bin florin verdi; o ise bu parayı "yakında hükümran olacak" yoksullara dağıttı. Baden'den de hakkında sürgün kararı çıkarıldı; bunun üzerine kalabalıkları peşine takarak İsviçre'ye döndü. Polis tarafından kovalanmasına rağmen şehir şehir dolaşıyor, gittiği her yerde alkış ve dualarla karşılanıyordu. Yazılarının melekler tarafından kendisine dikte ettirildiğini söylüyordu. Ona küçümser tarzda davranan Napolyon, onun gözünde "karanlık melek", Rusya Çarı I. Aleksandr ise "ışık meleği" olmuştu. Onun etkisi Çar'a o denli ilham verdi ki, Kutsal İttifak fikrinin tamamen Julie de Krüdener'e ait olduğu söylenebilir.[34]

Loyola yaralanınca dinî konulara odaklanmış ve Lutherci ayaklanmadan duyduğu korkuyla büyük Cizvit Tarikatı'nı kurmuştur. Projelerinde Meryem Ana'nın bizzat yardımını aldığına ve duyduğu göksel seslerin kendisini bu yolda sebat etmeye teşvik ettiğine inanıyordu.

34 Mayor, *Madame de Krüdener*, Torino, 1884.

Benzer olgular, George Fox'un ve ilk Quakerların yaşamlarında da görülebilir.[35]

Assisili Francesco.[36] Dindar bir kadının oğlu olan Francesco, S. Giorgio rahiplerinden yalnızca temel eğitim aldıktan sonra ticaretle uğraşmak zorunda kaldı. Zengin olduğundan ve parasını dilediği gibi harcayabildiğinden, gece gündüz şehirde dolaşıp şarkılar söyleyerek eğlenen neşeli genç grupların ruhu ve önderi hâline geldi. Bir tüccarın oğlundan ziyade büyük bir prensin oğlu gibi görünüyordu. Assisi halkı ona "gençlerin çiçeği" adını veriyor, arkadaşları ise ona liderleriymiş gibi hürmet ediyordu. Şarkı söylemede ustaydı; biyografi yazarları onun tatlı gür sesini övgüyle anar. Ayrıca silah kullanmada da mahirdi. Perugia halkı ile Assisi halkı arasında çıkan bir çatışmada esir düştüğünde, hapisteki arkadaşlarını yüreklendirdi ve hem sözleri hem de davranışlarıyla neşeli olmaya teşvik etti. Doğuştan gelen zarif ve soylu karakteri, gerek görünüşünde gerekse tavırlarında, gerekse de yoksullara karşı sergilemekten mutluluk duyduğu cömertliğinde kendini gösterirdi.

Rivayete göre, yirmi dört yaşında geçirdiği ağır bir hastalık onu uzun süre yatağa bağladı. İyileşme döneminin başında, bir bastona dayanarak evden çıktı ve Assisi'yi çevreleyen güzel manzarayı seyretmek için durdu; ne var ki bundan eskiden olduğu gibi zevk alamadı. O günden itibaren derin düşüncelere dalan hüzünlü biri hâline geldi. Sık sık arkadaşlarından uzaklaşarak bir mağaraya çekildi ve orada saatlerce derin düşüncelere daldı.

Çektiği acıları hafifletmek için ibadete yöneldi ve öyle halisane ibadet ediyordu ki, bir gün karşısında çarmıha gerilmiş İsa'yı gördüğünü sandı ve "Mesih'in çilesinin ta iliklerine kadar işlediğini, bu düşünceye odaklandığında içinin kederle dolup taştığını" hissetti. Ondan sonra, gözyaşları

35 Bkz. Macaulay, *History*, cilt ii.

36 Bonghi, *Vita di S. F. d'Assisi*, 1885.

içinde tarlalarda dolaşırken görüldü; ona hasta olup olmadığı sorulduğunda, "Rabbim İsa'nın çilesi için ağlıyorum" diye cevap verirdi. Arkadaşları ona, "Bir eş seçmeyi düşünsene" dediklerinde, "Evet, ben bir hanımefendiyi düşünüyorum – şimdiye dek görülmüş en soyluyu, en zengini, en güzelini!" diye cevap verdi. Hayallerini süsleyen kadını ise rütbesine uygun kıyafeti çıkarıp omuzlarına bir dilenci pelerini attığı gün açıkladı. Bu durum, babasını küplere bindirdi; adam oğlunu hapse atmaya çalıştıysa da nafile, üstelik herkesin büyük tepkisini çekti. *Fioretti*'de anlatıldığına göre, pek çok kişi onu deli sanıyordu; gerek akrabaları gerekse yabancılar tarafından bir deli gibi alaya alınıp taşlarla kovalanıyordu. O ise bütün bu alaylara ve kötü muamelelere sağır ve dilsizmiş gibi sabırla katlanıyordu.

Gelgelelim Assisili Francesco, büyüklüğünü ve özgünlüğünü, kendisini sıradan keşişler topluluğuyla ortak kılan özelliklerinden -perhizlerden, çilelerden, dualardan, vect hâllerinden ve görülerden- değil, çileciliğin bizzat inkârı olan bir şeyden, yani insanlığın en nazik ve en tatlı duygularını farkında olmadan onaylamasından ve yüceltmesinden alıyordu. Çileci yalnız başına tefekküre dalmak için doğayı, hayatı ve tüm insani duyguları yadırgayıp onlardan uzaklaşır; oysa Francesco söz ve davranışlarıyla örnek teşkil ederek doğa sevgisini, insanlar arasında uyumu, karşılıklı sevgiyi ve çalışmayı vazediyordu. Çileci dünyadaki her güzel şeyi Şeytan'ın eseri sayarken; Francesco onların Tanrı'nın eseri olduğunu ilan edip bunlar için Tanrı'ya hamdüsena ederek gerçek bir devrim yaptı. Ona *Güneş Ezgisi*'ni ilham eden şey, sevgi ve tutku dolu yeni bir panteizm türüydü; bu ezgide canlı cansız tüm varlıklar kardeşçe bir kucaklaşmayla birleşir; parlak güzel güneş, kıymetli ışıl ışıl ay ve yıldızlar, rüzgâr, bulutlar, berrak gökyüzü; "yararlı, sade, değerli ve temiz" su; parlayan, neşeli, "cesur ve güçlü" ateş; bizleri besleyip ayakta tutan Toprak Ana ve o zamana dek ahiret kaygısından kendisini uzaklaştıracak her şeyi hor görmesi

öğretilmiş olan insan, bunların hepsi *iyi olan* Rabbin şanını ilahilerle haykırmaya, evreni böylesine zengin, çeşitli ve güzel yarattığı için O'nu yüceltmeye çağrılır.[37]

Bu cesur ve geniş kapsamlı değişimi düşündüğümüzde, *Güneş Ezgisi*'ni okurken gülümsemekle kalmayacağız, aynı zamanda onun, İtalyan halkının dinî duygularını halk diliyle ifade etme yönündeki ilk girişim olduğunu da hatırlayacağız.

Francesco'nun tutku dolu yüreğinden böyle bir ezginin yükselmesi için, içinde beslediği evrensel sevgi tohumlarının artık olgunluğa erişmiş olması gerekiyordu. Yaygın hurafeye göre, ormanları, dağları, havayı ve suları gizli düşmanlarla dolduran o eski korkudan tamamen kurtulmuş olmalıydı. Ayrıca, "aynı duvar ve aynı hendek içine hapsolanların birbirini kemirdiği" bir çağda insanları yeniden karşılıklı sevgiye döndürebilmek için, hâliyle aşırılığa meyleden bir eğilimle, yalnızca Güneş Kardeş ve Ay Kız Kardeş'i değil, Kurt Kardeş'i bile kucaklamak zorundaydı.

Güneş Ezgisi'ni yazdıktan sonra Francesco onu öyle beğendi ki, ona bir müzik uydurdu, onu öğrencilerine öğretti ve dünyayı dolaşarak Tanrı'yı öven ilahiler okumaları için takipçileri arasından bazılarını seçmeyi düşündü; "tek ödülleri, onları dinleyenlerin tövbe etmelerini isteyen" ve kendilerine yalnızca "Tanrı'nın soytarıları" (*Joculatores Domini*) diyen kişiler olmalarıydı. Böylece halk dilindeki dinî şiire ilk ve en güçlü ivmeyi kazandırdı..

Luther. Luther[38] bedensel acılarını ve rüyalarını şeytanın oyunlarına bağlardı; oysa bize bıraktığı tasvirlerden açıkça anlaşıldığı kadarıyla onların hepsi sinirsel olgulardan kaynaklanıyordu. Söz gelimi, ona göre, gücenmiş bir Tanrı'nın gazabından kaynaklanan ve hiçbir şeyin hafifletemediği bir ızdırap çekiyordu sık sık. 27 yaşında baş dönmesi nöbetleri geçirmeye başadı; bunlara baş ağrısı ve kulak çınlaması da

37 Bonghi.

38 *Archiv für Psychiatrie*, 1881.

eşlik ediyordu; bu ataklar 32, 38, 40 ve 52 yaşlarında, özellikle de yolculuk sırasında nüksetti. 38 yaşında ise muhtemelen aşırı yalnızlığın da etkisiyle, tam bir halüsinasyon gördü. 1521 yılında yaşadıklarını şöyle yazmıştı: "Patmos'umda, yalnızca yiyeceğimi getiren iki uşağın girdiği bir odadaydım. Bir akşam yatağa girdikten sonra, bir çuvalın içindeki fındıkların hareket ettiğini ve tavana ve yatağımın etrafına doğru fırladıklarını duydum. Henüz uykuya dalmıştım ki sanki bir sürü yemiş üzerime atılıyormuş gibi korkunç bir gürültü duydum. Kalktım ve 'Kimsin sen?' diye bağırdım, kendimi Mesih'e emanet ettim."

Wittenberg'deki kilisede, Romalılara Mektup'u açıklamaya yeni başlamış ve [İncil'deki] "İmanla yaşayan aklanacaktır" ayetine gelmişti ki bu düşüncelerin zihnine derinlemesine işlediğini hissetti ve bu ayetin kulağında birkaç kez yüksek sesle tekrarlandığını duydu. 1507'de Roma'ya yaptığı yolculuk sırasında da aynı sözleri işitti; bir keresinde de Scala Santa merdivenlerini güçlükle tırmanırken bu sözleri bu kez gök gürültüsü gibi bir sesle tekrar duydu. "Gece yarısı uyanıp Şeytan'la Ayin üzerine tartıştığım zamanlar az değildir" diye itiraf eder ve Şeytan'ın öne sürdüğü birçok savı ayrıntılı biçimde aktarır.

Savonarola. Ne var ki her bakımdan en uygun örnek (bunu söylemek neredeyse ulusal bir küfür gibi görünmese) Savonarola'nın bize sunduğu örnektir. Bir görünün etkisi altında, daha gençliğinden itibaren kendisini, ülkeyi yozlaşmaktan kurtarmak için Mesih tarafından gönderilmiş biri olarak görüyordu. Bir gün, bir rahibeyle konuşurken, aniden gökyüzünün açıldığı vehmine kapıldı; bir görüde ise Kilise'nin felaketlerini gördü ve kendisine bunları halka duyurmasını buyuran bir ses duydu.

Vahiy Kitabı ve Eski Ahit peygamberlerinin görüleri onun gözlerinin önünden geçiyordu. 1491'de, vaazlarında siyasetten söz etmeyi bırakmak istedi. "Cumartesi tüm gün

ve gece boyunca uyanık kaldım; fakat şafağın söktüğü sırada dua ederken bir ses duydum: 'Ah aptal, Tanrı'nın seni aynı yolda devam ettirmek istediğini görmüyor musun?'"

1492'de, Advent döneminde vaaz verirken, üzerinde "Gladius Domini super terram" (Rabbin kılıcı yeryüzünün üzerinde) yazılı bir kılıç gördüğü bir deneyim yaşadı. Aniden kılıç yeryüzüne doğru yöneldi, hava karardı, kılıçlar, oklar ve ateşten oluşan bir yağmur başladı; yeryüzü kıtlık ve vebanın pençesine düştü. O andan itibaren, sonradan sahiden gerçekleşecek olan vebayı öngörmeye başladı.

Bir başka görüsünde, Mesih'in elçisi olarak cennete uzun bir yolculuk yapar ve orada birçok azizle ve Meryem Ana'yla konuşur; Meryem'in tahtını, onu süsleyen değerli taşların sayısını bile unutmadan, ayrıntılı biçimde tasvir eder.[39]

Benzer bir sahnenin Lazzaretti tarafından nasıl tasvir edildiğini ileride göreceğiz. Savonarola sürekli olarak rüyaları üzerine düşünüyor ve görülerinden hangilerinin melekler, hangilerinin ise şeytanlar tarafından gerçeğe dönüştürüldüğünü ayırt etmeye çalışıyordu. Yanılma ihtimali aklına neredeyse hiç gelmiyordu. Diyaloglarından birinde şöyle diyordu: "Başkalarını ikna etmek için kendini peygamber gibi göstermek, Tanrı'nın kendisini bir sahtekâr yapmak olurdu." İtiraz eden kişi, "Peki ya kendinizi kandırıyorsanız?" diye sorar. Savonarola'nın cevabı ise nettir: "Ben Tanrı'ya tapıyorum – O'nun izinden gitmeye çalışıyorum; Tanrı'nın beni aldatması mümkün değildir."[40]

Yine de dengesi bozulmuş zihinlere özgü çelişkiyle, kısa bir süre önce şöyle yazmıştı: "Ben ne bir nebiyim ne de bir nebinin oğluyum; beni zorla nebi yapan sizin günahlarınızdır." Ayrıca, bir sayfada nebice aydınlanmasının lütuftan bağımsız olduğunu söylerken, birkaç sayfa önce ikisinin aynı şey olduğunu ilan etmişti.

39 Villari, *Vita di Savonarola*, s. 11, 304.

40 *De Veritate Prophetica*, 1497.

Villari haklı olarak şu gözlemde bulunur: "Onun karakterinin tuhaflığı şudur: Floransa'ya en iyi cumhuriyet düzenini kazandırmış, koca bir halka hükmetmiş, dünyayı hitabetiyle büyülemiş en büyük filozoflardan biri olan bir adamın, havadan gelen sesler duyduğunu ve Rabbin kılıcını gördüğünü övünçle anlatması."

"Ama," diye sözünü bağlar aynı yazar haklı olarak, "görülerinin çocukça oluşu, halüsinasyonların kurbanı olduğunun kanıtıdır; bundan da güçlü bir kanıt ise bu görülerin, en azından kendisi açısından yararsız hatta zararlı oluşudur."

"Eğer halkı aldatmak isteseydi, görüleri üzerine risaleler yazmasına, onlardan annesine söz etmesine, İncil'inin kenar boşluklarına onlar hakkında notlar düşmesine ne gerek vardı? Hayranlarının en çok gizlemek isteyeceği, en basit aklın bile basılmasına izin vermeyeceği şeyleri bizzat kendisi tekrar tekrar yayımlamaya devam etti. Gerçek şu ki, onun sık sık itiraf ettiği üzere, içinde yanan ateşi iliklerine kadar hissediyordu ve bu, onu konuşmaya zorladı; ve kendisi o vect hâlindeki coşkuya kapılıp giderken, dinleyicilerini de yanında sürüklemeyi başardı; öyle ki vaazlarının metinleriyle karşılaştırıldığında, sözlerinin o insanlarda yarattığı etkinin nasıl oluştuğunu anlamakta güçlük çekeriz."

Bu durum, onun -tıpkı Lazzaretti'de olduğu gibi- tanrısal çılgınlığını halk arasında nasıl yaydığını anlamamıza yardımcı olur. Bunu yalnızca fikirlerin bulaşıcılığıyla, yani bir tür salgın aracılığıyla değil, aynı zamanda eğitimsiz ya da neredeyse hiç eğitim almamış kişilerde gerçek bir delilik hâli yaratarak yapıyordu; öyle ki bu kişiler, deliliklerinin etkisiyle kendiliğinden vaaz verip yazılar kaleme alıyorlardı. Nitekim Domenico Cecchi adlı kişi, *Kutsal Reform* (Sacred Reform) adında bir kitap yazdı.[41] Bu kitap, Büyük Konsey'in eften püften işlerle meşgul edilmemesi, kilise mallarının vergilendirilmesi, tek bir vergi konulması, bir milis

41 Villari, s. 406.

gücü oluşturulması ve kızların çeyiz miktarının belirlenmesi gibi oldukça yerinde öneriler içeriyordu. Cecchi kitabının ön sözünde şöyle yazıyordu: "Kendimi böyle bir eseri üretmek hayaline adadım, başka türlüsü elimden gelmiyor; gece gündüz öyle çaba sarf ettim ki, buna bir mucize bile diyebilirim; gelgelelim, iş öyle bir noktaya vardı ki, sonunda ben bile yaptıklarıma hayret eder oldum."

Floransalı bir terzi olan Giovanni, hastalıklı bir coşkuya kapılarak, Floransa'nın gelecekteki görkemini yücelten üç dizelik şiirler (*terzine*) yazmıştır; bunlar, Lazzaretti'nin şiirlerine denk düşecek nitelikteydi.[42] Ayrıca şu türden kehanetler de dile getirmiştir: "Ne var ki bu kadar çok felakete sebep olduğu için Pizalı'nın ayaklarında zincirlerle lağım çukuruna inmesi kaçınılmazdır."

Bana, akıl hastanelerimizde buna benzer tiplere sıkça rastlayıp rastlamadığımız sorulsa, İtalya'da bu tür garip delilerden en az birini kabul etmemiş tek bir akıl hastanesi bile bulunmadığını söyleyebilirim.

Cola di Rienzi. 1330 yılında Roma kelimenin tam anlamıyla kaosa sürüklenmiştir. Tarihçiler, o dönemin çalkantılarını, düzenli bir yönetimin yokluğunu ve haydut baronların başına buyruk zorbalığını tasvir eden dehşet verici bir tablo bırakmışlardır bize.

O dönemin genel koşulları, halk hareketleri için elverişliydi. Baroların hamisi olan Kral Robert ölmüştü; Todi (1337), Cenova (1367'de Adorno yönetiminde) ve Floransa (1363) demokratik bir yönetime geçmişti; ve bu yönetim 1378'deki korkunç Ciompi devrimine zemin hazırlamıştı. Avrupa'nın dör bir yanında erken bir isyan dalgası hissediliyordu; bu dalga, feodal ve monarşik Fransa'ya bile ulaştı, orada bu hareket kısa bir süreliğine Paris'te Marcel önderliğinde örgütlendi.[43]

42 Villari, ii, s. 408.

43 Bkz. Perrens, E. Marcel, 1880; *Démocratie en France dans le Moyen Age*, 1875.

Bu koşullar altında, 1313'te Tiber bölgesinde doğan Cola -han işletmecisi bir baba ile çamaşırcı ya da su satıcısı bir annenin oğlu- başlangıçta bir tarla işçisinden pek de farklı değilken noterlik eğitimi almış, ülkesinin tarihi ve tarihi eserleri hakkında hatırı sayılır bir bilgi edinmişti. Ancak kardeşi, Roma'nın yönetimini -daha doğrusu kötü yönetimini-elinde tutan alçak kişiler tarafından öldürüldü.

Böylece, ismi bilinmeyen bir tarihçinin aktardığına göre, dudaklarında her zaman "garip bir gülümsemeyle" Cola, Roma'nın antika kitaplarını ve harabelerini düşünürken sık sık ağlayıp, "Nerede o eski zamanların iyi Romalıları? Onların adaleti nerede?" diye haykıran Cola, daha sonra kendisinin de itiraf ettiği gibi, kitaplardan edindiği fikirleri hayata geçirme yönünde karşı konulmaz bir dürtüyle harekete geçti.[44]

Noterlik görevi sırasında kendini yetimlerin ve dulların korunmasına adadı ve tıpkı o dönemde marangozların, kumaş işçilerinin ve diğer loncaların konsülleri gibi, Cola da onların Konsülü olma unvanını alarak dikkat çekici bir paye edindi.

1343'te, dönemin sayısız küçük devrimlerinden birinde, halk Senato'yu devirmeye teşebbüs etti ve papalık otoritesi altında On Üçler Hükûmeti'ni kurdu. Bu olay sırasında Cola, halkın sözcüsü olarak Avignon'a gönderildi; orada Roma'da hüküm süren kötülükleri coşkulu bir dille anlattı ve cesur ve güçlü hitabetiyle soğukkanlı piskoposları bile hayrete düşürüp kendi tarafına çekti. Bunun sonucunda, 1344'te Papalık Şehir Dairesi'ne noter olarak atanmayı başardı.

Roma'ya döndüğünde, bu görevini canhıraş bir gayretle sürdürdü ve artık yalnızca *dulların* değil, *Roma'nın Konsülü* olarak da anılmaya başlandı. Nezakette herkesi geride bırakıyor, adaletin uygulanmasında ise son derece tavizsiz davranıyordu; ayrıca, "Capitol'ün köpekleri" diye adlandırdığı kişilere karşı uzun nutuklar atmaktan asla geri durmuyordu.

44 IV. Charles'a Mektup – Papencordt'ta Belge 33.

Bir gün, aşırıya kaçan bir fanatizme kapıldığı bir anında, baronlara hitaben, tüm meclisin huzurunda şöyle haykırmıştı: "Sizler halkın kanını emen kötü yurttaşlarsınız!" Ardından memurlara ve yöneticilere dönerek, devletin selametini sağlamanın kendi görevleri olduğunu hatırlattı. Bunun üzerine, Colonna Hanedanlığı hizmetinde bulunan bir kâhyadan sert bir tokat yedi. O andan sonra daha sakin davranmaya başladı ve Roma'nın geçmişteki görkemini ve şimdiki sefaletini resimlerle tasvir etmeye yöneldi. Bu resimlerde katiller, zina yapanlar ve diğer suçlular maymunlar ve kedilerle; yozlaşmış yargıçlar ve noterler tilkilerle; senatörler ve soylular ise kurtlar ve ayılarla temsil ediliyordu.

Bir başka gün, ünlü Vespasian levhasını sergiledi ve soylular da dâhil olmak üzere halkı ona dair dramatik bir yorumu dinlemeye davet etti. Üzerinde beyaz başlıklı bir Alman pelerini, başında ise birçok taçla çevrili beyaz bir şapka vardı; taçlardan biri ortasından küçük bir gümüş kılıçla ikiye ayrılmıştı. Bu gülünç sembollerin yorumu bilinmemektedir; ki bunlar zaten onun deliliğine işaret ediyordu; zira daha önce de belirttiğimiz gibi, bu sembollerin sürekli kullanılması monomanyakların karakteristik özelliğidir ve sonunda temsil etmek istedikleri şeylerin somut kanıtlarını bile bu sembol tutkusuna feda ederler. Böylece, Senato'nun Vespasian'a istediği gibi kanun yapma, *Roma ve İtalya bahçelerini* (eğer kendisi, bilgin olsaydı, "Roma bölgesinin yüzölçümü" derdi) artırma veya azaltma ve kralları tahta çıkarma veya indirme hakkını tanıyan kararını kendince yorumlayarak, onları ne hâle düştüklerini düşünmeye çağırdı. "Unutmayın ki jübile yaklaşıyor ve yiyecek ve diğer ihtiyaçlar için hiçbir hazırlığınız yok. Kavgalarınıza son verin" dedi.

Fakat bunların yanı sıra, en hafif tabirle tuhaf sayılabilecek başka konuşmalar da yaptı; örneğin: "Biliyorum ki insanlar kıskançlıktan dolayı, sözlerimde suç unsuru bulmak istiyorlar; ama Tanrı'ya şükür, düşmanlarımı üç şey tüketiyor:

sefahat, kıskançlık ve ateş."[45] Bu son iki kelime büyük alkış aldı; ama özellikle sonuncusunu anlamış değilim. Sanırım alkış almasının sebebi tam da dinleyicilerin onu anlamamış olmasıydı; tıpkı birçok sokak hatibinde olduğu gibi, kulağa hoş gelen ama pek de anlamı olmayan kelimeler fikirlerin yerini alır ve daha büyük bir coşkuyla karşılanır.

Gerçekte Cola, üst sınıflar arasında, o dönemde toplumun eğlencesi için rağbet gören akli dengesi yerinde olmayan kişilerden biri olarak görülüyordu.[46] Soylular, özellikle Colonna ailesi, onun arkadaşlığının tadını paylaşmak için âdeta birbirleriyle yarışıyordu. Cola da onlara gelecekteki hükûmetinin görkeminden söz ederdi: "Ben kral ya da imparator olduğumda hepinizle savaşacağım. Filancayı darağacında astıracağım, falancanın başını kestireceğim." Hiçbirini affetmiyor, tek tek isimlerini vererek yüzlerine karşı söylüyordu; ve hem soylulara hem de halka, iyi bir yönetimi ve onu nasıl yeniden kuracağını sürekli anlatıyordu.

Burada bir parantez açmak istiyorum. Cola'nın deliliği taklit ettiği ve ikinci bir Brutus olduğu özellikle Petrarca tarafından söylenmiştir; ancak siyasi kariyerinde ilerleyip iktidara yükseldikten sonra, gösterişe, lükse, garip sembollere ve giysilere olan düşkünlüğünün giderek arttığını gördüğümüzde, deliliğinin gerçekliği konusunda artık hiçbir kuşkumuz kalmaz.

Yeni sembolik resimler yapmaya devam etmiştir; bunlardan birinde şu yazı vardı: "Adalet günü geliyor – O anı bekleyin." Bu resimde bir güvercin, küçük bir kuşa mersin ağacından bir taç getirirken tasvir ediliyordu. Güvercin (ileride

45 "*Invidia e fuoco*" (kıskançlık ve ateş). İsmi bilinmeyen tarihçi ve Zeffirino Re bu şekilde aktarmaktadır. Muratori ise *fuoco* kelimesini *giuoco* ("kumar") diye okur; ancak bu okumayla bile cümlenin anlamı açıklanamaz çünkü o dönemin soylularını tüketen şeyler kesinlikle kıskançlık ve kumardan başka kötülüklerdi.

46 İlk halk oylamasından sonra bile Stefano Colonna, ona karşı çıkarak, "Eğer bu deli beni kızdırırsa onu Kapitol'den aşağı attırırım" demiştir (s. 349).

göreceğimiz üzere, onun hezeyanlarının en gözde unsurlardan biri olan), Kutsal Ruh'u, küçük kuş ise Roma'yı görkemle taçlandıracak olan kendisini temsil ediyordu. Nihayet 1347 yılında Paskalya perhizinin ilk gününde, San Giorgio kapısına şu ilanı astı: "Yakında, Roma'nın iyi yönetimi yeniden tesis edilecek."

Soylular tarafından deli sanıldığı için ciddiye alınmayan ve bu yüzden korku uyandırmayan Cola, gizli işler çevirebiliyor, daha doğrusu, kamuoyundaki karışıklığı canlı tutabiliyordu. Bunun için, amacına en uygun gördüğü kişileri tek tek yanına çekerek onlara görevler veriyordu. Nisan ayının sonlarına doğru, valinin şehirde olmayacağı bir gün bu kişileri Aventinus Tepesi'nde görevlendirdi.

O zamana kadar gizlice yapılmış tek toplantı olan bu mecliste, "İyi Yönetim"in nasıl hayata geçirileceği tartışıldı. Cola burada, inançla konuşan bir adamın hitabet gücünü sergiledi; sözleri o kadar gerçekçiydi ki, derin bir etki bırakmaması imkânsızdı. Soylular arasındaki çekişmeleri, yoksulların sefalete sürüklenmesini, ganimet peşinde dolaşan silahlı adamları, evlerinden sürüklenerek çıkartılan kadınları, şehir kapılarında öldürülen hacıları, şehvet çukurunda boğulmuş rahipleri ve iktidarı elinde tutanlarda güç ve bilgelikten eser kalmadığını anlattı. Soylularda endişe uyandıran çok şey varken, umut veren hiçbir şey olmadığını söyledi. Tüm bu kargaşanın ortasında onlar neredeydi? Şehir harap olup giderken, Roma'yı terk edip malikânelerinde tatilin tadını çıkarmaktaydılar.

Halk partisinin üyeleri, maddi imkânsızlık yüzünden tereddüt edince, Cola onlara bu paranın Apostolik Daire'nin gelirlerinden sağlanabileceğini ima etti; yalnızca tuz vergisinden 10.000 florin, ocak vergisinden ise 100.000 florin toplanabileceğini söyledi. Ancak Sismondi (Bölüm XXXVIII) bu rakamların tamamen hatalı olduğunu belirtir. Cola ayrıca, kendisinin Papa'nın isteği doğrultusunda hareket ettiğini (*ki*

bu doğru değildi) ve Papa'nın onayıyla Papalık Makamı'nın gelirlerine el koyabileceğini de vurguladı.

18 Mayıs 1347'de, Colonna şehirde yokken, sokaklarda boru sesleri eşliğinde bir duyuru yaptırdı: Tüm vatandaşlar ertesi gün gece vakti, "İyi Yönetim"in kurulması için önlem almak üzere Sant' Angelo Kilisesi'nde toplanacaktı. 19 Mayıs'ta Cola, Papalık Vekili eşliğinde, yüz silahlı adamın koruması altında zırhlı hâlde toplantıya katıldı. Yanında, sıra dışı sembollerle bezenmiş üç sancak vardı: bunlardan biri Özgürlük'ü, biri Adalet'i, biri de Barış'ı temsil ediyordu.

Aceleyle toplanmış bu mecliste kabul ettirdiği önlemler arasında, günümüz için bile gayet uygun sayılabilecek maddeler vardı; örneğin:

Tüm davalar on beş gün içinde sonuçlandırılacaktı.

Apostolik Daire, dul ve yetimlerin geçimini sağlamakla yükümlü olacaktı.

Roma'nın her bölgesinde kamuya ait bir tahıl ambarı bulunacaktı.

Ülkesine hizmet ederken öldürülen bir Romalı'nın mirasçılarına, piyade ise yüz lire, süvari ise yüz florin verilecekti.

Şehirlerin ve kalelerin garnizonları, Roma halkı arasından seçilecek kişilerden oluşturulacaktı.

Suçlamasını kanıtlayamayan her davacı, suçladığı kişinin göreceği ceza ile cezalandırılacaktı.

Hüküm giyenlerin evleri (o dönemde tüm topluluklarda yapıldığı gibi) yıkılmayacak, bunun yerine belediyenin mülkü haline gelecekti.

Cola, bu halk meclisinden şehrin tüm yönetimini devraldı; zararsız bir yardımcı olarak Papalık Vekilini yanına aldı, kendisine Tribün unvanını verdi ve kaosun hüküm sürdüğü bir yerde barışı tesis ederek âdeta bir mucize gerçekleştirdi. Gururlu baronların -hatta isyankâr ve güçlü Vico valisinin bile- ayaklarına kapandığını gördü. Yasaları ihlal

eden en güçlü soylulara olduğu kadar halka karşı da tavizsiz adaleti uyguladı. Orsini, Savelli ve Gaetani ailelerinin bazı üyeleri yasaları ihlal ettikleri için onun emriyle asıldı; dahası, çeşitli cinayetlerle suçlanan St. Anastasius keşişi gibi bazı din adamları da aynı cezaya uğradı.

Barış Mahkemesi denen merci aracılığıyla, daha önce birbirine ölümüne düşman olan 1800 vatandaşı barıştırdı. Hâlâ güneyde yaygın olan "Don" unvanının kötüye kullanılmasını kaldırdı, daha doğru bir ifadeyle kaldırmaya teşebbüs etti; kumarı, metres tutmayı ve gıda satışındaki sahtekârlığı yasakladı – ki bu sonuncusu, halk arasında ona en çok sempati kazandıran önlem oldu. Son olarak, gerçek bir yurttaş milisi, yani tam anlamıyla bir ulusal muhafız birliği kurdu.

Soyluların armalarının tüm saraylardan, askeri teçhizattan ve sancaklardan silinmesini emretti; Roma'da Papa'nın ve kendisinin dışında başka bir hâkim unsurun olmayacağını ilan etti.

Roma bölgesindeki tüm kasaba ve köylerde her ocaktan vergi alınmasını yeniden yürürlüğe koydu ve muafiyet talep edebilecek durumda olan Toskana toplulukları bile ona itaat etti. Vergi tahsildarları, iş yükünü karşılamaya yetmedi. İkisi dışında tüm valiler boyun eğdi; sonunda, ceza davalarını bile karara bağlayacak bir tür sulh yargıcı atadı.

Daha da ileri gitti. Dante'nin bile aklına gelmeyen bir şeyi tasarlayan ilk kişi oldu: ne Guelfo ne de Ghibellino olan, Roma belediyesinin önderliğinde birleşmiş bir İtalya. Parisli Marcel gibi, gerçek bir ulusal parlamento kurmaya teşebbüs etti.[47] İtalya'da bunu düşünen ilk kişi oydu ama yalnızca otuz beş komün tarafından anlaşılabildi.

Sonunda Avignon'da, benim onun en büyük girişimi olarak gördüğüm şeyi başardı: Papalık Sarayı'na karşı bu kadar düşmanca söylem ve eylemde bulunduktan sonra, o vahşi

47 Bkz. Papencordt, *Cola di Rienzi*, 1844; Cregorovius, *Geschichte der Stadt Rom*, vi. s. 267.

ve amansız çağın asla affetmeyen din adamları tarafından affedilmek. Hem de yalnızca affedilmekle kalmayıp kısa bir süreliğine ve daha alt bir görevle de olsa, o düzen için son derece tehlikeli bir mevkiye geri gönderilmek.

Ne yazık ki tüm bu mucizeler hepi topu birkaç gün sürdü. Siyasal fikirlerinde yalnızca çağdaşlarını değil, birçok modern düşünürü de geride bırakan ve birlik fikrinde Mazzini ile Cavour'dan önce gelen bu adam, tarihçiler Re ve Papencordt'un da kaydettiği üzere aslında bir monomanyak idi; fikir üretmede ne denli yaratıcıysa pratik işlerde o denli kararsız ve yetersizdi. Bu durum, örneğin, en büyük düşmanı olan Vico valisinin elindeyken valinin onu serbest bırakıp yalnızca oğlunu rehin tutması ve baronlar üzerindeki beklenmedik zaferinden yararlanamaması gibi olaylarda açıkça görülmüştür.

Salt teorik olmayan herhangi bir karar almaktan daima aciz olan Cola, yaptığı her şeyin Kutsal Ruh'un lütfuyla gerçekleştiğine inanıyordu;[48] nitekim biz de onun girişimlerine Kutsal Ruh'un himayesi altında başladığını gördük.

Bu kuruntusu o dönemde yeni ortaya çıkmış ve Kutsal Ruh'un dünyayı yeniden dirilteceğini öngören sapkın bir inançla ve özellikle de kendi başına önemsiz sayılabilecek şu olayla daha da pekişmişti: Halkın önünde alegorik resimlerinden birini gösterirken yanına bir güvercin kondu. Başarılı başlangıcını bu güvercine bağladı; tıpkı Colonna ailesine[49] ve valiye karşı zaferini peygamberane ilhamına bağladığı gibi.[50]

En önemli işlerde, bir rüya ya da başka bir işaret aracılığıyla Tanrı'nın sesini içinde duyduğuna inanıyordu; O'nunla istişare ediyor ve her şeyi O'na havale ediyordu.

48 Papencordt.
49 *Life*, i. 32.
50 A.g.e., i. 17.

Bu ilhamın sağladığı *prestijle*, yılda bir kez günah çıkarmayı zorunlu kılan ve bunu yapmayanların mal varlığının üçte birine kadarına el konulmasını öngören bir yasa gibi, dinî nitelikte kanunlar da çıkardı.

Delilere özgü çelişkileri sergilemekten de geri durmuyordu. Kendisi son derece dindar olmasına rağmen, yalnızca otuz üç yaşında zafer kazanmış olması nedeniyle kendini İsa ile karşılaştırmaktan çekinmemiştir. Yenilgisinden sonra ise, delilere özgü sayılarla oynama eğilimine benzer şekilde, Majella'da yabani ve ıssız bir keşiş kulübesinde, otuz üç ay boyunca sürgünde kaldığı için yine kendini İsa'ya benzetmiştir. Yanında Kutsal Ruh'un takipçisi olup halüsinasyon gören birkaç kişi vardı. Bu kişiler, onun bir kez daha zafer kazanacağı ve hatta tüm dünyaya hükmedeceği kehanetinde bulunuyorlardı. Onun durumunda genellikle baskın olan büyüklük sanrısı, bu çelişkilerin büyük bir kısmını açıklar. Kendisinde, Roma İmparatorluğu'nu yeniden kuracak ve hatta dünyayı kurtaracak bir İtalya Mesih'inin tüm umutlarının toplandığına inanıyordu.[51]

Prag'daki hapishanede ölümüne çok yaklaştığını düşündüğü bir anda kendisini ya şeytani hayallerin kurbanı olarak görüyor ya da gökyüzünün iradesine boyun eğdiğine inanıyordu.[52] Bu nedenle şöyle yazmıştı: "Zindanın anahtarını Tanrı'nın bir armağanıymış gibi öpüyorum."

Bir gün tahtından kalkarak sadık yandaşlarının önüne doğru ilerledi ve yüksek sesle şöyle dedi: "Papa Clement'e, mahkememizin önüne çıkmasını ve Roma'da yaşamasını emrediyoruz; aynı emri Kardinaller Koleji'ne de veriyoruz. İmparator unvanını kendilerine yakıştıran iki rakip, Bohemya Kralı Charles ile Bavyera'lı Ludwig'i de huzurumuza çıkmaya çağırıyoruz. Almanya'nın tüm seçici prenslerine soruyoruz:

51 Papencordt, döküman 83.

52 Bkz. Fra Michele'e mektup.

Roma halkının devredilemez hakkını, imparatorluğun kadim meşru egemenliğini hangi bahane ile gasp ettiniz?"

Ardından kılıcını çekmiş, bilinen dünyanın üç bölgesine doğru üç kez sallamıştır ve kendinden geçmiş bir coşkuyla üç kez, "Bu da bana ait!" demiştir.

Bütün bunları, Konstantin'in porfirden yapılma küvetinde yıkandığı -ki bu olay takipçileri arasında büyük bir skandal yaratmıştır- ve böylece söz konusu imparatorun gücünün varisi olduğuna inandığı için yapmıştı.

Cola bu yolda ilerlerken, tüm bu garipliklere ancak belli bir noktaya kadar onay veren Papalık Elçisi, kalan az miktardaki enerjisinin elverdiği ölçüde bir sertlikle olanlara karşı çıkmıştır. Bu durum, San Marino Konsolosu'nun, sırf çoğunluk oyu aldığı ya da I. Napolyon'a ait bir şapka taktığı için, Avusturya, Almanya ve Rusya imparatorlarını, yanına birkaç da dük ekleyerek, kendi mahkemesine çağırabileceğini sanmasına benziyordu. Ve eğer bu durum, en azından teoride hakkın güçten üstün tutulduğu günümüzde bile gülünç görünüyorsa, o çağda nasıl görünmüş olmalı, siz düşünün artık.

Bu yalnızca anlık bir sapma da değildi. O çılgınca teatral törenden sonra, imparatorlara gönderilmek üzere hazırlanmış (12 Ağustos tarihli) diplomatik yazışma hâlâ elimizde. İşte bazı bölümlerini aktarıyorum:[53]

"Kutsal Ruh'un, Tanrı'nın lütfunun ve Roma halkının yetkisiyle, biz deriz, ilan eder ve bildiririz ki, Roma İmparatorluğu, Kutsal İmparatorluğun seçim hakkı, yargı yetkisi ve egemenliği, tüm haklarıyla Roma şehrine ve bütün İtalya'ya aittir. Bunun birçok haklı gerekçesini yeri ve zamanı geldiğinde açıklayacağız. Dükleri, kralları vb., bugünden gelecek yılki Pentekost yortusuna kadarki süre zarfında, ellerindeki unvan ve iddialarla birlikte Laterano'daki Aziz Yuhanna Kilisesi'nde huzurumuza çıkmaya çağırıyoruz; bu

53 Hoxemio, *De actis pontif.*, cilt ii ve iii.

müddet dolduktan sonra çağrımıza uymayanlara, kanun hükümlerine ve Kutsal Ruh'un ilhamına göre *işlem yapılacaktır.*"

Ayrıca, sanki kendisini hâlâ yeterince açık ifade etmemiş gibi şu cümleleri ekler: "Daha önce genel ve özel olarak söylenenlerin yanı sıra, *kendilerini* imparator veya imparatorluğa seçilmiş olarak adlandıran soylu prensler Bavyera Dükü Louis ve Bohemya Dükü Charles'ı ve ayrıca Saksonya Dükü'nü ve Brandenburg Markisi'ni vb. de söz konusu yerde bizim ve diğer yargıçların huzuruna çıkmaya davet ediyoruz. Belirtilen süre sonunda gelmedikleri takdirde, haklarında itaatsizlik suçlamasıyla işlem yapılacaktır."

Bu kadarı da fazlaydı. Colonna ve Orsini aileleri arasındaki karşılıklı düşmanlık bir süreliğine rafa kaldırıldı. Bu aileler, ona karşı açıkça mücadele etmek ve gizlice komplo kurmak için güçlerini birleştirdiler.

Onların gönderdiği bir suikastçı, tribünün hayatına kastetmeye teşebbüs ederken yakalandı ve işkenceye çekildiğinde suçlu olarak soyluları gösterdi. O andan itibaren Cola, bir tiranın kaderini ve onun kuşkucu yönetim anlayışını benimsedi. Çok geçmeden, çeşitli bahanelerle başta Orsini ailesinden birçok kişi ve Colonna ailesinden üç kişi olmak üzere beli başlı düşmanlarını başkente davet etti. Gelenler, bir meclis ya da ziyafete çağrıldıklarını sanıyorlardı; fakat Cola, onlara masada yerlerini gösterdikten sonra hepsini tutuklattı. İster suçlu isterse de masum olsun, hepsi aynı korkuyu yaşadı. Ardından büyük çan çalınarak halk meydana toplandı, tutuklular Cola'yı öldürmeye yönelik bir komploya karışmakla suçlandı ve soyluların önde gelenlerini savunacak ne bir ses ne de bir el yükseldi.

O geceyi ayrı odalarda geçirdiler; Stefano Colonna ise hücre kapısını yumruklayarak, bu aşağılayıcı durumdan hızlı bir ölümle kurtulmak için birkaç kez yalvardı. Bir papazın gelişi ve cenaze çanının sesi ise onları bekleyen akıbeti açıkça gösteriyordu.

Mahkemenin görüleceği Kapitol'ün büyük salonu, idam hükmü açıklanacağı zamanlarda olduğu gibi, beyaz ve kırmızı renklerle donatılmıştı. Her şey, onların mahkûm edilmesi için hazır görünüyordu. Ancak tribün, korku ya da merhamet duygusuyla halka uzun bir *savunma* konuşması yaptıktan sonra onların beraat etmesini sağladı; hatta onlara, ileride kendisine karşı kullanılabilecek bazı görevler (silahtarlık gibi) bile verdi. Bu, o dönemde alışılmış bir şey değildi; hatta Petrarca bile onun fazla yumuşak davrandığını düşündü. Alt sınıflar ise onun bu budalalığını çok daha kaba ve sert bir şekilde dile getirdiler.

Adını bilmediğimiz tarihçinin anlattığına göre, onun deliliği o raddeye varmıştı ki, düşmanlarının yeniden mevzilenmelerine izin verdi ve ardından onları huzuruna çağırması için bir ulak gönderdi. Ulak yaralanınca, onları ikinci kez çağırttı ve sonra ikisini başaşağı asılmış şekilde resmettirdi. Onlar ise buna karşılık ondan Nepi kasabasını aldılar; bunun üzerine Cola, onları temsil ettiği varsayılan iki köpeği boğmaktan başka bir intikam yolu bulamadı. Kan dökülmeden geçen birkaç sonuçsuz seferin ardından Roma'ya döndü ve imparatorluk *dalmatika*'sını giyerek tacı üçüncü kez taktı. Daha da kötüsü, tam da ona ihtiyacı olduğu anda Papalık temsilcisi Bertrando'yu kovarak, son kurtuluş umudunu da kaybetti.[54]

Kutsal Ruh Şövalyesi olarak takdis edilmesinin tuhaflığı bir yana -ki bu takdis, Konstantin'in küvetinde yıkanma töreniyle başlamıştı (bu davranış, o dönemin anlayışıyla kolayca açıklanabilse de özellikle dindar kesimler tarafından bir kutsala saygısızlık eylemi olarak görülüp çoğunluğun gözünde ona ciddi biçimde zarar verdi)-, Cola bundan sonra Roma halkının dünya üzerindeki yargı yetkisini tam olarak yeniden kazandığını; Roma'nın dünyanın başkenti olduğunu; imparatorluk monarşisinin ve imparator seçiminin

54 Muratori, *Cronaca Estense*, xviii. s. 409.

Roma şehrinin, Roma halkının ve İtalya'nın ayrıcalığı olduğunu ilan ederek apaçık bir politik çılgınlık yapmıştı. Bu açıkça hem papaya hem de imparatora savaş ilanı anlamına geliyordu. Daha sonra, 15 Ağustos'ta, her zamanki sembolizm takıntısıyla başına, altı farklı bitkiden yapılmış bir taç taktı: din sevgisini simgeleyen sarmaşık, öğrenmeye verdiği önemi simgeleyen mersin, zehre karşı dayanıklılığı (tıpkı imparatorun düşmanlarının kötülüğüne karşı direnmesi gibi) temsil eden maydanoz. Bunlara, ortada anlaşılır bir sebep olmaksızın, Truvalı bir kralın miğferini ve bir de gümüş bir taç ekledi.

Bütün bunlar, Gregorovius'un da belirttiği gibi, onun amacının imparator olarak taç giymek olduğunu kanıtlamaktadır.

Nasıl ki Roma imparatorları taç giyme törenlerinden sonra fermanlar yayınlamayı âdet edinmişlerse, o da bu törenden hemen sonra yayınladığı siyasi kararlarla Roma vatandaşlığı hakkını tüm İtalya'nın önünde onayladı. Alberto Argentaro'nun belirttiği üzere,[55] Papa Clement'i bir yıl içinde Roma'ya dönmemesi hâlinde görevinden almakla tehdit etti ve onun yerine başka bir papa seçeceğini söyledi. Villani ise,[56] onun bütün İtalya'yı eski usule göre reformdan geçirmek ve Roma'nın hâkimiyeti altına almak istediğini söyler. Bu projenin ne denli delice olduğunu anlamak için, onun en sadık askerleri olduğuna inandığı kutsal milislerinin yalnızca 1600 kişiden ibaret olduğunu, tüm ordusunun ise atlı ve yaya askerler de hesaba katıldığında en fazla 2000 kişiyi bulduğunu hatırlamak gerekir.

Kendisinin bir payı olmaksızın soyluları yenilgiye uğrattıktan sonra, eskiden o denli cömert olan adam, dulların ölüleri için yas tutmasını yasaklamıştır; ve öyle sözler söyleyip öyle işler yapmıştır ki, o vahşi çağda bile *Kutsal Şövalyelerim* dediği kişilerin gözünde bir barbar ve aptal konumuna

55 Chronaca, s. 140.
56 Book x.

düşmüştür; öyle ki bu askerler artık onun için silah taşımayı reddetmişlerdir. İşte o andan itibaren, bir yanda onun tartışmasız deliliği, diğer yanda ise tüm onurlu insanların küçümsemesi başlamıştır; bu küçümseme Petrarca'nın ünlü bir mektubunda açıkça dile getirilmiştir.

Onun daha ilk başarılarından itibaren neden gösterişli unvanlara bu kadar düşkün olduğu anlaşılabilir artık. Kendisine önce "Dulların Konsülü" ve "Roma Konsülü" dedikten sonra, "Tribün" unvanını aldı; ardından bu unvan "Merhametli ve Sert Tribün"e dönüştü; bu çelişkinin onun için hiçbir önemi yoktu, yeter ki Severinus Boethius'un adını çağrıştırabilsin – nitekim onun armasını da benimsemişti. Çok geçmeden de (Ağustos ayında seçilmesine kelime oyunlarıyla gönderme yaparak) kendisine "Ağustos Tribünü" dedi.[57] Keza tüm gücü elinden alınmış, sürgün ve mahkûm bir haldeyken, rüyalarını birazdan göreceğimiz üzere tam bir gerçeklik inancıyla o dümdüz, hayal gücünden yoksun İmparator IV. Charles'a anlatmasındaki mantığı da kavrayabiliyoruz.

Roma'da Cola'nın ilk düşüşünden sonra (belki de papalık tarafından kendisine gösterilen hoşgörünün nedenlerinden biri buydu), neredeyse tamamen unutulmuş bir tribün -Baroncelli- ortaya çıkıp patlak veren kargaşayı dindirmeye çalışmış, fakat bunda başarısız olmuştu. Keza Cola da geri döndüğünde, eski *prestijinden* yoksun, gençliğinin o deli cesaretini kaybetmiş hâlde, yani zavallı bir bilginin gücünü yüz kat artırmış o manik coşkudan mahrum olarak aynı akıbete uğradı ve bizzat halk tarafından devrildi. Zira ister dâhi derecesinde deli isterse de gerçek dâhi olsun, hiçbir insan eşyanın tabiatına karşı koyamaz. Nitekim Marcel de emrinde çok daha büyük kuvvetler olmasına ve taşra bölgelerindeki Jacquerie ayaklanmasıyla ittifak kurmasına rağmen Paris'te başarı elde edemedi.

57 Gregorovius, cilt vi. s., 294.

Ancak Rienzi, çılgın dehaların o olağanüstü işlerini bile başaramadı; zira Cola, o sıralarda artık tam anlamıyla bunama evresine girmişti.

Görünüşe bakılırsa, hükûmetinin ilk dönemlerinde son derece çalışkan ve ağırbaşlı bir adamdı, öyle ki yemek için bile vakit bulmakta zorlanıyordu. Bu noktadan, bitmeyen eğlencelerin ve adamakıllı bir içki düşkünlüğünün damgasını taşıyan tam tersi bir aşırılığa geçti; bunu da hapisteyken kendisine verildiğine inandığı bir zehrin etkilerine bağlayarak mazur göstermeye çalışıyordu.[58] Doğrusunu isterseniz, ben bu hâlinin aslında hastalığının ilerlemesinden kaynaklandığını düşünüyorum; çünkü bu olgunun ilk tribünlüğünün daha ilk aylarında başladığını görüyoruz[59] ve etkisini yavaş yavaş gösteren zehirler kurbanlarında şişmanlığa değil, zayıflığa yol açar.

"Her saat leziz yiyecekler yer, nefis içkiler içerdi; ne zamana ne de düzene dikkat ederdi; Yunan şarabını Flavius şarabıyla karıştırırdı; günün herhangi bir saatinde taze şarap içerdi. Haddinden fazla içki içmeye alışmıştı."

"Üstelik artık şipşişman olmuştu; yüzü bir keşişinki gibi yuvarlak ve neşeliydi; yanakları al al, sakalı ise uzundu. Gözleri bembeyazdı ve bazen aniden kızarıp kan çanağına döner, iltihaplanırdı."

Kısacası, bunama eğiliminde olan kişilerde genellikle görüldüğü üzere, şişmanladıkça şişmanladı, gözleri sık sık kan çanağına döndü ve yüzü tamamen vahşi bir ifadeye büründü. Zihinsel etkinliği büyük ölçüde azaldı, mizacı kökten değişti; halkın gözünde bir zamanlar hayranlık uyandıran değişkenliği, huzursuzluğu ve gariplikleri artık onun

58 "Bana hapiste büyü yaptılar, diyordu" (Anonimo).

59 Daha tribünlüğü üstlenmesinden sadece birkaç ay sonra, "mükellef sofralara düşkün hâle gelmiş, akşam yemeklerini, şölenleri ve türlü çeşit et ve şarapla dolu eğlenceleri artırmaya başlamıştı. Aralık ayının sonuna doğru şişmanlamaya başladı, yüzü giderek kızardı, iştahı da açıldı." (Anonimo, s. 92)

aleyhine dönmüştü. Onunla en çok temas kuranlar, yüz ifadesiyle birlikte düşüncelerinin de dakikadan dakikaya değiştiğini, on dakika aynı fikirde sabit kalamadığını söylüyorlardı. Nitekim Palestrina kuşatmasını başlatmış, ardından yarıda bırakmıştı; yetenekli bir komutan atıyor, sonra onu görevden alıyordu."

Daha sonraki dönemlerde, yoksullar için bile şarap ve tuza vergi koymak zorunda kaldığında lüks eğilimlerini dizginledi ve görünürde ölçülü hâle geldi; fakat diğer kötü eğilimleri değişmedi. İlk dönemlerinde zaman zaman sergilediği cömertliğin yerini, o zalim çağda bile dehşet uyandıran soğuk bir bencillik aldı; örneğin, kendisinden ödünç aldığı parayı geri ödemediği için Fra Monreale'in başını kestirdi. Keza Roma'da herkesin dürüstlük timsali diye saygı duyduğu dostu Pandolfo Pandolfini'yi ise ortada hiçbir gerekçe yokken, sırf şöhretini kıskandığı için idam ettirdi. Böyle böyle ülkenin en iyi adamlarını ya gözden çıkardı ya da mallarını yağmaladı; korkaklığın en uç noktasından gaddarlığın en uç noktasına geçti.

Neredeyse aynı anda hem gülüp hem de ağladığı görülürdü; her iki durumda da ortada yeterli bir sebep olmazken neşe nöbetlerini iç çekişler ve gözyaşları izlerdi.

Fakat onun dehası da deliliği de en çok mektuplarında açığa çıkar.

Cola di Rienzi'nin mektupları sanki (Petrarca'nın ona birkaç kez yazdığı gibi) "Antipodes'ten ya da ay küresinden düşmüşler" gibi olağanüstü bir merakla aranmış ve toplanmıştır. Dört mektup derlemesi günümüze ulaşmıştır: Mantova'da, Torino'da (sıkışık yazılmış yirmi iki sayfa), Paris'te ve Floransa'da (sonuncusu el yazmasıdır). Bu mektuplar Gaye, De Sade, Hobhouse, Hoxemio, Pelzel ve Papencordt tarafından

tekrar tekrar yayımlanmıştır;[60] tek başına bu mektuplar bile bir teşhis koymaya yeterli malzemeyi taşımaktadır.

Aslına bakarsanız, hastalıklı bir kibrin ya da özellikle deliliğe has olan o önemsiz tekrarların ve kelime oyunlarının izini taşımayan tek bir mektubu yoktur.

İlk dikkat edilmesi gereken husus, pek az şeyin yazıya döküldüğü o çağda bu kadar çok mektubun yazılmış olmasıdır.

İlk kaçışının ardından Kapitol'deki ikametgâhı yağmalandığında, özel çalışma odasına girenleri en çok şaşırtan şey, hazırlanmış ama hiç gönderilmemiş mektuplar yığınıydı. Onun emrinde çalışan kalabalık kâtip kadrosunun bile onun dikte ettirdiği metinlerin yoğunluğuna yetişemediği iyi biliniyordu; ayrıca yalnızca dost cumhuriyetlere değil, kayıtsız ya da düşman hükümdarlara da mütemadiyen ulaklar gönderdiği bilinirdi. Mesela Fransa Kralı ona, modern bir polise benzeyen bir okçu aracılığıyla alaycı bir yanıt yollamıştı. Aynı şekilde Ferrara, Mantua ve Padua lordları da mektuplarını kendisine iade ettiler.

Buna bir de mektuplarının üslubunu, aşırı uzunluğunu, çoğu zaman mektubun kendisinden daha uzun olan dipnot ve eklerini, ayrıca yalnızca Doğulu prensler tarafından kullanılan türden övgü dolu unvanlarla süslenmiş tuhaf imzasını da eklemek gerekir.

Gerçekten de bu mektupların kendilerine özgü bir havası vardır; klasik yazarları örnek almakla birlikte onların kısıtlamalarından sıyrılmış bir canlılık, okuyucuyu ilk bakışta mektupları dolduran yalanlara inanmaya zorlayan bir özgüven patlaması taşırlar. Hatta bazı delilerde ve inatçı yalancılarda olduğu gibi, sonunda kendi uydurmalarına kendisinin de inandığı anlaşılmaktadır.

---

60 Gaye, *Carteggio inedito d'artisti*, Floransa, 1839; Hoxemio, *Qui Gesta Pontificum*, Leodii, 1822, ii. s. 272-514; Papencordt, *Cola di Rienzi*, Hamburg, 1847; Hobhouse, *Historic Illustrations of Childe Harold*, 1818; De Sade, *Mémoires de Pétrargue*, iii.

Bir Latin bilgini için şaşırtıcı sayılabilecek çok sayıda garip hatayı ve az önce zikrettiğimiz aşırı uzatmaları bir kenara bırakalım;[61] dahası, bugünle karşılaştırıldığında çok daha ihtiyatlı olan o çağın devlet adamlarında pek rastlanmayan, diplomatik nezaket yoksunluğunun onda uç noktaya varmasını da geçelim, beni özellikle etkileyen bir olgu söz konusudur: kelime oyunlarına duyduğu iflah olmaz düşkünlük. Bu düşkünlük, aşırı ciddiyetsizliğin bir belirtisiydi ve Orta Çağ diplomasisinde buna kesinlikle yer yoktu.

Aklı başında hangi insan, bırakın başka çağları, Karanlık Çağların ortasında bile, Papa Clement'e yazdığı 5 Ağustos 1347 tarihli mektubundaki şu satırları kaleme alabilirdi?

> "Kutsal Ruh'un inayetiyle Cumhuriyet benim idarem altında özgürlüğüne kavuşmuş ve benim alçakgönüllü şahsım da *ağustos* ayının başında milisliğe terfi ettirilmiş olduğundan, imzamda da görüldüğü üzere bana *August* adı ve unvanı verilmiştir.
>
> Yukarıda belirtildiği üzere, 5 Ağustos'ta verilmiştir.
>
> NAÇİZ KUL,
>
> Kutsal Ruh'un Adayı, Sert ve Merhametli Nicola, Şehrin Kurtarıcısı, İtalya'nın Gayretkeş Savunucusu, Dünyanın Sevdalısı, kutsanmış olanın ayaklarını öpen."

Şunu da belirtmek gerekir ki, bu imzadan sonra mektup, "August" sözcüğüyle yapılan kelime oyununu geçip çok daha ciddi konulara değinerek üç sayfayı bulmaktadır.

---

61 Hatta kendi el yazması nüshalarında bile *quotidie* yerine *cotidie*; *Capitolis* yerine *Capitalo*; *perpetrabantur* yerine *patrabantur*; *spreverim* yerine *speraverim*; *mihi* yerine *michi* yazıldığını görüyoruz. Daha önce de belirttiğim gibi, Pomarium'u -Roma'nın iç ve dış surları arasındaki bölge- "İtalya'nın bahçesi" olarak açıklaması garip bir hataydı. Bütün bunlar, bilgisinin ne çok kapsamlı ne de çok doğru olduğunu göstermektedir. Yazı üslubuna gelince, kayda değer bir özellik taşımamaktadır.

Bu bakımdan, onun deliliğinin açık bir kanıtı, baronlar üzerindeki zaferinin coşkusuyla yazdığı mektupta bulunabilir. "Tanrı, kalem tutmaya alışmış o parmakları savaşa hazırladı" diye yazarken Tanrı'yla gösterdiği bu garip samimiyet (gerçekte savaş sanatına dair hiçbir bilgisi olmamasına rağmen) bir yana, Colonna ailesine yönelttiği en ciddi suçlamalardan birinin, *altın tacını bıraktığı* bir kiliseyi yağmalamaları olması dikkat çekicidir. Daha da garip olanı, bu konularla ilgilendikleri için bu tür iddialara en fazla şüpheyle yaklaşmaları beklenen din adamlarına hitaben ileri sürdüğü şu kehanet iddiasıdır:

"Bu olaylardan iki gün önce, bu tiranlara karşı zaferimizi bize önceden haber veren Papa Bonifacius'un bir görüsünün tecelli ettiğini size hatırlatmadan geçemeyeceğiz. Bu durumu tam zamanında, toplanmış Romalıların huzurunda bildirdik; ardından Aziz Petrus kilisesindeki, Aziz Bonifacius'un sunağına giderek ona bir kadeh ve bir örtü sunduk.

"Sonunda görüm, Tanrı'ya şükürler olsun ki, Aziz Martin'in, O'nun tribününün yardımıyla gerçekleşti." (Burada, aynı mektubun iki sayfa öncesinde zaferlerini Aziz Laurentius ve Aziz Stephanus'a atfettiğini unutur.) Ardından şöyle devam eder: "O hainler, azizlerin şenlik gününde hacıları yağmaladıkları için, o Aziz onlardan, üç gün sonra, yani *Aziz Columba* gününde, yani bayrağımızdaki güvercini (colomba) yücelten Azize Columba'nın gününde bir *tribünün* eliyle onlardan intikam aldı." Bu satırlardaki kelime oyununa dikkat edin.

Mektubunu, monomanyakların yazılarında çok sıkça rastlanan ve onun neredeyse bütün mektuplarında bulunan dipnotlarla bitirir.

"Kapitol'de zaferin gerçekleştiği gün, yani 3 Kasım'da Colonna ailesinden altı tiran öldü, geriye sadece yarı ölü hâlde talihsiz yaşlı Stefano Colonna kaldı. O yedincisidir; ve işte Tanrı, öldürülen Colonna fertlerinin sayısını bizim

taç giyme törenimizin taçlarına[62] ve Kutsal Ruh'un yedi armağanını hatırlatan meyve ağacının dallarına eşitlemeyi böyle dilemiştir."

Burada hem fikren hem de lafzen mutlak bir delilik ortaya çıkmaktadır; Tanrı'yı, kahraman bir aileyi, sırf uğursuz bir dil oyunu uğruna ortadan kaldırmaya müdâhil kılmaktadır; oysa daha birkaç sayfa önce, gerçeğin çok geçmeden yalanlayacağı bir ikiyüzlülükle şöyle yazmıştı: "Karakterimizle tutarlı biçimde, özgürlüğe, adalete ve barışa zarar vermeden lütfa geri döndürebileceğimiz kişilere karşı kılıcın sertliğini, ne kadar haklı olursak olalım kullanmak istemedik."

Gülünç olduğu kadar delice de olan şey, başka bir mektubunda (22 Eylül 1347'de Rinaldo Orsini'ye yazdığı) kısa bir süre önce tutukladığı soyluları serbest bırakmak gibi büyük bir hatayı, bir dizi işe yaramaz düzmeceyle örtbas etmeye çalışmasıdır. "Şahsınızın bilmesini isteriz ki halkın ve bizlerin haklı şüphemizi üzerlerine çeken bazı soyluları yargıladık ve Tanrı'nın rızasıyla onlar elimize düştü." (hâlbuki gerçekte onları bizzat kendisi davet etmişti). "Onları Kapitol'ün zindanlarına kapattık; fakat sonunda (tereddütlerimiz ve şüphelerimiz ortadan kalktıktan sonra) yalnız bizimle değil, Tanrı'yla da barışmaları için masumane bir hileye başvurduk, böylece onlara içten bir itirafta bulunma fırsatını sunduk. 15 Eylül günü zindanda bulunanların her birine günah çıkartmaları için papaz gönderdik ama onlar iyi niyetimizi bilmedikleri ve sert davranacağımızı sandıkları için soylulara, 'Lord Tribün sizi ölüme mahkûm edecek' dediler. Bu sırada Kapitol'ün büyük çanı durmaksızın çalarak halkı topluyordu ve bundan ötürü korkuya kapılan soylular kendilerini yitiklerden saydılar; ve ölümü beklerken büyük bir içtenlikle gözyaşları içinde günah çıkardılar. [...] Bunun üzerine ben de onları öven bir konuşma yaptım."

62 Tuhaflıkları arasında, kendini yedi taçla taçlandırma alışkanlığının da bulunduğunu daha önce dile getirmiştik. Mührlerinde yedi yıldız ve yedi ışın bulunuyordu; bunlar ikinci Tribünlük döneminde sekize çıktı.

Bu satırları yazabilen bir adamın ahlak anlayışının ne durumda olduğuna okurun kendisi karar versin. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, diplomatik açıdan bakıldığında bu tür bir mazeret (özellikle de, tabiri caizse işin erbabı oldukları için değerini çok iyi bilecek papazlarla muhatap olurken) yalnızca faydasız olmakla kalmaz, aynı zamanda ciddi bir suçlama anlamına da gelir. Onun vardığı sonuç da bundan daha az garip değildir: "Yine de kalpleri bizim ve halkın kalpleriyle öylesine birleşti ki, bu birlik ülkemizin iyiliği için kalıcı olacaktır; çünkü böylece bizim tarafsız olduğumuzu ve aslında çok sert olabilecekken öyle olmak istemediğimizi göreceklerdir."

Ama onun faydasız ikiyüzlülükleri bununla da bitmedi; soyluların yaşadığı kafa karışıklığı muhtemelen daha önce bahsedilen şu buyruğu aklına getirdi: Bütün yurttaşlar yılda en az bir kez günah çıkarmak ve komünyon almak zorundaydı; aksi takdirde mal varlıklarının üçte birini kaybedeceklerdi; el konulan mal varlığının yarısı sanığın mahallesindeki kiliseye, diğer yarısı ise şehir yönetimine gidecekti. Noterler ise her vasiyetçi için birer casus gibi hareket etmek zorunda bırakılmıştı. Şimdi Cola az önce bahsettiğimiz mektubun sonuna eklediği bir dipnotta (monomanyaklarda sıkça gördüğüm bu dipnot ekleme alışkanlığını tekrar vurgulamak istiyorum) yeni fermanını ilan ediyor ve şunu ekliyordu: "Cumhuriyetin maddi çıkarlarını gözeten ikinci bir Augustus'un, aynı zamanda onun manevi selametini desteklemesi ve teşvik etmesi bize uygun görünmektedir." Bu söz, üzerinde düşünülürse, en modern bakış açısına göre bile, doğrudan doğruya papanın özel hak ve görevlerini gasp etmek demekti; keza ruhban sınıfına kendi icadı olan özel ayinleri ve dinî geçitleri emrettiğinde ve tarikat mensuplarının Roma'ya dönmelerini zorunlu kılan kararlar çıkardığında da aynı gasp suçunu işliyordu. Nitekim bu durum hem Prag'da hem de Avignon'da kendisine yöneltilen

başlıca suçlamalardan biriydi ve gerçekten de haklı bir suçlamaydı ama o bunu yalnızca yalan beyanlarla bertaraf etmeye çalıştı.

Başka yerlerde, Kutsal Ruh'tan ilham aldığını, ancak tamamen samimi bir insanda görülebilecek bir özgüvenle dile getirir; dolayısıyla bu, bir tür halüsinasyonun etkisi altında olduğunu göstermektedir. Diğer mektuplarına şöyle bir bakmak, Konstantin'in vaftiz teknesinde yıkanmasının onun için ne anlama geldiğini hemen açıklar; bu, tıpkı Lazzaretti'nin alnındaki dövmeler gibi, akıl hastalarının özel bir anlam atfettiği sembolik garipliklerden biri, yani bir tür imparatorluk tacı giyme törenidir.

1350 yılının temmuz ayında hapishaneden IV. Charles'a yazdığı uzun bir mektup, annesinin İmparator VII. Henry ile olduğu sanılan ilişkisi üzerinde durmakta olup konu ve üslup bakımından deliliğin apaçık izlerini taşır.[63]

Bundan bir süre sonra (15 Ağustos 1350'de), imparatora yazdığı başka bir mektupta, anlamsız kelime oyunlarıyla dolu satırlar kaleme alır. Burada, Severinus Boethius'un annesinin Bohemya krallarının soyundan geldiği (!) düşüncesiyle, Boethius'a "Genç", kendisine ise "Ciddi" adını verdiğini; ayrıca onların yedi yıldız armasını benimsediğini söyler. Bunlar ne imparatoru ilgilendirebilecek ne de kendisine bir yarar sağlayabilecek şeylerdir; ne var ki deliliğin tüm özelliklerini taşır.

63 Monomanyaklar, sabit ve hatalı bir fikre bağlı kalmakla birlikte, tali ayrıntılarda çelişkiye varacak ölçüde değişkenlik gösterirler. Cola da Rienzi'nin ikinci tribünlük döneminde kendisinin imparatorun değil, onun gayrimeşru bir oğlunun evladı olduğunu iddia etmesini bununla açıklıyorum. Senato Köprüsü yakınlarında, muhtemelen Cola tarafından onarımı yaptırılmış bir yapının kalıntıları kazılırken, Gabrini'ye göre, bu utanç verici hezeyanını dünyaya duyurmak için bizzat kendisi tarafından dikte ettirilmiş şu yazıt bulunmuştur: "Nicolaus, Tribunus, Severus, Clemens, Laurentii, Teutonici filius, Gabrinius, Romae Senator" – burada Alman birine (Henry'ye) değil, onun gayrimeşru oğluna ürkekçe bir gönderme yapılmaktadır (Gabrini, *Osservazioni storico-critiche sulla Vita di Rienzi*, 1706, s. 96).

Aynı durum, daha önce sözü edilen Majella keşişlerinin kehanetleriyle ikna olduğunu ve ikinci yükselişinin birincisinden çok daha görkemli olacağını -tıpkı bulutların ardında uzun süre gizlendikten sonra beliren güneşin göze daha güzel görünmesi gibi-yazdığında da geçerlidir. Belki de Rab, Cola'nın soylu dedesi VII. Henry'nin eşi benzeri görülmemiş alçakça cinayetinden ve Fetret Dönemi'nde dünyanın ruhen ve bedenen uğradığı kayıplardan haklı olarak öfkelenerek, Cola'yı Charles'ın yararı için yükseltmiş, onu imparatorluğu yeniden kurmak üzere seçmiş ve Vaftizci Yahya'nın Kilisesi'nde, *Lateran*'da ve Konstantin'in küvetinde *vaftiz edilmesini* buyurmuştu ki, böylece o, İsa'yı müjdeleyen Vaftizci Yahya gibi, imparatorun müjdecisi olsun. Nitekim Charles da imparatorluğun ancak bir mucizeyle yeniden kurulabileceğini söylemişti; zaten tek bir yoksul adamın yıkılmakta olan imparatorluğa yardım edebilmesi bir mucize değil miydi, tıpkı Aziz Francis'in Kilise'ye yardım etmesi gibi? Öyleyse uyansın ve kılıcını kuşansın –keşişlerin vahyini hiç saymasın, zira Eski ve Yeni Ahit'in tamamı zaten vahiyle doluydu: Roma'nın efendisi olabilecek tek kişi oydu. Eğer hemen harekete geçmezse, Charles yaklaşan Jübile nedeniyle artmış olan tuz vergisi ve şehrin diğer gelirlerinden en az yüz bin altın florin kaybedecekti. [...] Bir buçuk yıl içinde papa ölecek, birçok kardinal öldürülecekti. [...] On beş yıl içinde yalnızca tek bir çoban ve tek bir inanç kalacaktı; yeni papa, İmparator Charles ve Cola yeryüzünde âdeta Teslis'in bir simgesi olacaklardı. Charles batıda, Tribün ise doğuda hüküm sürecekti. Şimdilik, imparatorun Roma'ya yolculuğunu desteklemekle yetiniyordu; aksi hâlde imparatorluğa karşı çıkacak Romalıların ve diğer İtalya halklarının gönlünü kazanarak imparatorun yolunu açmaya hazırdı; böylece Charles onların arasına kan dökülmeden barış içinde gelebilir, gelişi eski imparatorların gelişleri gibi şehir ve tüm millet için bir matem işareti sayılmazdı.

O kadar ileri gitti ki, Prag Başpiskoposu dayanamayıp ona şöyle yazdı: "Başlangıçta Tanrı'nın tayin ettiği sanılan işler yapmış olan Tribün'ün, kendi yükselişini Kutsal Ruh'un eseri sayacak ve kendisini onun adayı olarak niteleyecek kadar alçakgönüllülük erdeminden uzaklaşmış olmasına hayret ediyorum." Bu sözler, onun deliliğinde yalnızca dönemin batıl inançlarının etkisini görenler için özellikle kayda değerdir.

İmparator büyük bir sağduyuyla ona şu cevabı verdi: "Kendi günahlarına bile karşı koyamayan ve kendi ruhlarını kurtaramayan, buna rağmen alçakgönüllülük yolunda yürüdüklerini sanan, ayrıca gizli şeyleri bildiklerini ve göklerin altındaki her şeyi ruhsal olarak yönettiklerini fantastik bir dille anlatan cahil keşişlerden uzak dur. [...]" Ve ona, komşularına ve Tanrı'ya duyduğu sevgiden ötürü "seni fitne tohumu ektiğin için zindana attırdım, ayrıca kendi ruhuna duyduğu sevgiden ötürü de onu iyileştirmek için böyle davrandım" dedi.

Daha sonra ona, "bütün bu saçmalıkları bir kenara bırak ve kökenimiz ne olursa olsun, hepimizin Tanrı'nın yarattığı, topraktan yapılmış Âdem'in oğulları olduğumuzu hatırla" şeklinde öğütler verdi. İtalyan bir cumhuriyetin eski tribününe, bir Bohemya kralı tarafından verilen ne ilginç bir demokrasi dersi!

Gelgelelim tüm bunlar boşunaydı; birçok talihsizliğin ardından, safi hileyle elde ettiği paranın yardımıyla, eski gücünün yalnızca bir kısmını yeniden kazandığında bunu Floransa'da görkemli bir bildirgeyle ilan etti ve şunu da ekledi: "Kadınlar, erkekler, çocuklar, rahipler ve diğer halk kesimleri, beni karşılamak için hurma ve zeytin dallarıyla, borazanlarla ve sevinç çığlıklarıyla yollara döküldü."

Bu konuşmalar o kadar aşırıya kaçmış görünüyordu ki, Zeffirino Re bunların gerçekliğini şüpheyle karşılamıştır çünkü gerçekten böylesine garip ve sapkın düşüncelere

sahip idiyse, Petrarca'nın onu savunmasına ya da imparatorun onu bir an için bile olsa anlayışla karşılamasına pek ihtimal yoktu.

Ne var ki öyle görünmese de bu konuşmaların gerçek olduğu ortadadır; zira bu durum söz konusu garip mektupları ve daha da garip genelgeleri incelemeye gerek kalmadan, Cola'nın deliliğinin hayatındaki aşamalı gelişimini gözlemlemiş ve onun tam da eşi benzeri görülmemiş cesareti sayesinde zafer kazandığını bilen herkes için *yeterince* açıktır; bunu anlamak için, Bohemyalıların onun hitabeti karşısında mahcubiyet duymak yerine afalladıklarını,[64] daha sonra sözünden cayınca hayrete düşüp derinden müteessir olduklarını bilmek yeterlidir.

Ayrıca bu yazılar Bohemyalı piskoposlar tarafından, bugün hâlâ mevcut olan bir belgede çürütülmüş ve sonrasında bizzat kendisi tarafından geri alınmıştır. Tarihçilerin yeterince dikkate almadıkları bir incelikle, bu yazılar Tribün'ün şahsıyla birlikte Papalık Mahkemesi'ne de teslim edilmemiştir; zira Tribün'ün mahkûm edilmesi, kendisine duyulan güveni siyasi gerekçelerle boşa çıkarmak zorunda kalmış ev sahibine ne bir zevk ne de bir fayda sağlayabilirdi.

Bu arada Cola, tarihçilere göre tek başına bir olgu, bir bilmece olarak kaldı; çünkü onu tam anlamıyla açıklayabilecek olan şey tarih değil, akıl hastalıkları bilimiydi. Bu bilim, Cola'da monomanyakların tüm özelliklerini bize göstermiştir: biçimli yüz hatları; düzgün yazım üslubu; sembollere ve kelime oyunlarına aşırı düşkünlük; toplumsal konumuyla orantısız bir faaliyet; yazı yazmaya yönelik saçmalığa varacak denli özgün bir üretkenlik; abartılı bir kişilik bilinci, ki bu başlangıçta ona halk nezdinde yardımcı olmuş ve taktik ve pratik yetenek eksikliğini telafi etmiş ama sonrasında onu saçmalıklara sürüklemiştir; kusurlu bir ahlak duygusu; ve yalnızca haddinden fazla içki içmek ya da canlı

64 Anonimo, s. 92.

bir muhalefetle bozulabilen ve bunamanın yaklaştığını işaret eden bir sükûnet.[65]

Campanella. Eğer Cola da Rienzi, monomani üzerine yapılan modern psikiyatri çalışmaları sayesinde çözümlenene kadar tarihçiler için garip bir vaka olarak kaldıysa Campanella vakası da ondan daha az garip değildir. Zira o, Calabria'nın unutulmuş bir bölgesinde, alçakgönüllü ve hor görülen bir keşişken, İspanya'nın ve Papa'nın gücüne karşı bir hükümdar ve âdeta yarı-tanrı olma iddiasında bulunmuş, ardından aniden her iki gücün de ateşli bir taraftarı olmuş ve onlar uğruna ölmüştür. Bunu yaparken hem kendi çıkarıyla ters düşerek hem de hiç kuşkusuz şöhretine zarar vererek kendisiyle çelişmiştir.

Bana öyle geliyor ki, sonunda Baldacchino, Spaventa ve Fiorentino'nun ama özellikle Amabile'nin klasik eserlerinden sonra ve Carlo Falletti'nin[66] bu güçlü eserleri sentezci eleştirisinin imbiğinden geçirip bu garip vakadan efsanelerin ve tarihî ön yargıların bıraktığı lekeleri temizlemesinin ardından, sorun çözüme yaklaşmıştır.

"Campanella," diye belirtir Falletti, "kendi tabiriyle 'tepeler' adını verdiği garip çıkıntılarla çevrili o biçimsiz kafatasıyla; son derece hassas sinirlere, keskin bir zekâya ve kolayca coşkuya kapılan bir mizaca sahipti". Mensubu olduğu tarikatın mistik eğitimi doğanın işini tamamladı; on dört yaşındayken bir Dominiken manastırına girmiş, daima gerçek dünyanın dışında yaşamıştı. Calabria'daki okullarda sekiz yıl boyunca hocalarıyla ve öğrenci arkadaşlarıyla yürüttüğü tartışmalarla vakit geçirdi, ardından âdeta kaçarcasına Cosenza'dan ayrıldı ve Napoli'ye gitti. Fakat orada

65 Diğer kanıtlar için bkz. benim kitabım *Tre Tribuni*, 1887.

66 P. C. Falletti, *Del carattere di Fra Tommaso Campanella*, Torino, 189; *Rivista Storica Italiana*, vi. cilt 2. fasikül; *Amabile, Fra T. Campanella é la sua congiura*, Napoli, 1882; *Fra T. C. nei Castelli di Napoli*, cilt. ii.; *Fra T. Pignatelli e la sua congiura*, 1887; Berti, *Lettere inedite di T. Campanella*, 1878; Idem, *Nuovi documenti su Campanella*, 1881.

da talihi yaver gitmeyecekti. Oraya varışından kısa bir süre sonra aforoz hakkında küçümseyici sözler sarf etti. Bunun üzerine hemen ihbar edildi, hapse atıldı, Roma'ya götürüldü, yargılandı ve mahkûm edildi. Hapisten çıkınca Padua'ya gitmeye karar verdi; yolda el yazmaları çalındı; Padua'ya vardıktan üç gün sonra Dominikenlerin Başrahibi'ne karşı şiddet kullanmakla suçlandı; bu da yeni bir yargılama ve hapis demekti. Serbest bırakıldıktan sonra halka açık tartışmalara katıldı ama açıkça dile getirdiği düşünceler yeni bir davaya ve hapis cezasına yol açtı. Henüz yirmi altı yaşındaydı ve şimdiden üç yılını hapiste geçirmişti.

Yirmi yaşında, Cosenza'daki manastırdayken Campanella, kendisine nekromansi[67] dersleri veren ve bir gün kral olacağı kehanetinde bulunan Abramo adında biriyle arkadaşlık kurdu. Bu hadise, onun çılgın ve hırslı hayallerinin başlangıç noktası oldu. Şunu da eklemek gerekir ki, özellikle 1597'de astroloji çalışırken, dünyanın sonunun yaklaştığını savunan birçok astrolog, matematikçi ve din adamıyla konuştu. Onların savlarından heyecan duyan Campanella kendini kehanetlerin incelenmesine adadı; Kitab-ı Mukaddes'te, Kilise Babaları'nda ve antik çağ şairlerinde kehanetler aradı. Yeni Zion'un beyaz atları ve beyaz giysili ihtiyarları simgesinde Aziz Dominik'in kardeşlerini gördü. Kutsal Cumhuriyet kehanetinin Dominikenlere işaret ettiğine ikna olunca Stilo'ya çekildi. Çağının tüm siyasi ve toplumsal kargaşaları Campanella için apaçık işaretlerdi; bunlara depremler, kıtlıklar, seller ve kuyruklu yıldızlar da eklenmişti. Kehanetlerin gerçekleştiği besbelliydi. Hiç kuşkusuz 1600 yılı, büyük değişimlerin ve devrimlerin başlangıcını işaret edecek uğursuz yıl olacaktı. Campanella bu kehanetleri yaydı ve Kutsal Cumhuriyet için zemin hazırladı. Bu kehanetlerin ve hazırlıkların, Calabria'nın perişan koşullarıyla tastamam

67 Nekromansi: Ölmüş kişilerin ruhlarını birçok nedenden dolayı, doğaüstü kötü güçlere karşı ruhsal koruma olarak çağırma olayına verilen addır(çn.).

örtüşmesi sebebiyle gerçek bir isyana yol açtığı tartışma götürmez. Bu tür kehanetler, intikam arzusunu içinde taşıyan pek çok kişiye cazip geliyordu. Öfkeden kudurmuş bu insanların kulaklarında Campanella'nın sözleri bir isyan çağrısı gibi yankılandı. Bir çete lideri olan Maurizio di Rinaldi ve diğer haydutlar da bunu böyle anladı. Rinaldi dinsel reformlarla pek ilgilenmiyor, Vahiy kitabındaki yedi mührün ne anlama geldiğini hiç bilmiyordu. Ancak bu mücadelenin onun kol gücüne ihtiyaç duyduğunu anlamıştı. İspanya'ya karşı yazılarla, sözlerle ve haydut silahlarıyla savaşmanın mümkün olmadığına kanaat getirerek Türklerden yardım istedi. Calabria'yı İspanya'nın boyunduruğundan kurtarma mücadelesinde asıl isyancı, gerçek şehit oydu. Bu kargaşada adı geçen öncü kişiler arasında yalnızca o, kendisinin isyancı olduğunu itiraf etti; diğerleri ya isyanın varlığını inkâr etti ya da masum olduklarını öne sürdü. Yeni toprakların keşfiyle iki kat büyüyen eski dünyayı ve savaşlarla altüst olan Avrupa'yı gören Campanella, Papa ve kendisinin kral ve çoban olacağı evrensel bir monarşi düşüncesine kapıldı.

Onun Güneş Ülkesi ütopyasına bakalım. Burada herkes ortak bir eğitimden geçer. Tüm Güneş Ülkesi halkı birbirine "kardeş" diye hitap eder; hepsi, şehrin kurulduğu dağın tepesinde tapınılan yüce Baba'nın oğullarıdır. Aralarında bencillik yoktur, olamaz da. Herkes ortak yararı gözetir, rahip ile önderin rehberliğinde birlikte mutlu mesut yaşar. Herkes eğitildiği ve bilgi her payenin temeli olduğu için zekâ alanında soylu bir yarış sürmektedir. Güneş Ülkesi yurttaşları, sanat ve bilimlerde olağanüstü ilerlemeler kaydetmişlerdir. Yelken ya da kürek olmadan denizleri aşan gemilere, rüzgâr gücüyle hareket eden arabalara sahiptirler; uçmayı keşfetmişlerdir ve yeni yıldızları ortaya çıkaracak aletler icat etmektedirler. Dünyanın, bedeninde yaşadığımız büyük bir hayvan olduğunu, denizin yeryüzünün terinden meydana geldiğini ve tüm yıldızların hareket ettiğini bilirler. Sürekli tapınma

hâli içindedirler, kansız kurbanlar sunarlar; güneşe ve yıldızlara saygı duyarlar ama onları tanrılaştırıp tapmazlar.

Tüm bu sadelik, mutluluk ve refah, her şeyden önce eğitime ve ortak mülkiyete, sonra da hepsi rahip olan yöneticilere dayanır. Ruhani ve dünyevi başkan Hoch'tur; ona Pom, Sim ve Mor yardım eder. Pom savaşa ilişkin tüm işlerden sorumludur; Sim sanatların, endüstrilerin ve eğitimin başındadır; Mor ise insan neslinin devamını ve çocukların eğitimini yönetir. Sağlıklı ve güçlü nesiller yetiştirmek amacıyla cinsel ilişkileri düzenler, yalnızca güçlü olanların üremesine izin verir; geri kalanların ise döllenmenin gerçekleştiği anlaşıldıktan sonra yeryüzü Venüsü'ne kurban edilmesine izin verilir.

Güneş Ülkesi savaştan yana değildir fakat savaşmaktan da kaçınmaz; savaşta yurttaşları yenilmezdir çünkü vatanlarını, doğal yasayı, adaleti ve dini savunmak için savaşırlar. Dolayısıyla Güneş Ülkesi'nin esenliği, malların, kadınların, zevklerin ve bilginin ortak olmasına; sağlıklı nesillerin yetiştirilmesine; ruhban yönetimine ve dinde sadeliğe dayanıyordu. Campanella, Calabria'da Güneş Ülkesi'nin bir benzerini kurmayı amaçlıyordu. Sapkınlık suçlamasıyla yargılandığı dava boyunca bütün savunması, dini reformdan geçirmeyi ve onu insan doğasıyla daha uyumlu hâle getirmeyi istediğini gözler önüne seriyordu; zaten kendi itirafları da ruhban bir yönetim kurmayı arzuladığını kanıtlar. Nitekim Nauder, onun Calabria Kralı olmayı, oradan da otoritesini tüm dünyaya yaymayı hedeflediğini ileri sürer. Campanella'nın zihinsel durumu öyleydi ki, Amabile'nin de belirttiği gibi, Güneş Ülkesi'nde anlatılan cumhuriyete benzer bir devlet kurmanın mümkün olduğuna canı gönülden inanıyordu. Doğal olarak bu küçük Kutsal Cumhuriyet'in başı, yani Güneş Ülkesi'nin Hoch'u bir filozof olacaktı ve dolayısıyla bu kişi bizzat kendisiydi. Yeni Sion'un yurttaşlarının yaşadığı mutluluğu gören tüm milletler bu yeni yasayı kabul edecek, böylece Campanella dünyanın hükümdarı ve rehberi olacaktı.

Ancak bir deli, toplumu bir çırpıda yeniden örgütlemeyi, *ab imis fundamentis* (en temelinden başlayarak), yönetim biçimini değiştirmeyi ve en eski gelenekleri, kurumları, yasaları ve görenekleri altüst etmeyi mümkün görebilirdi. Fakat bu yeniden yapılanma, peygamberlerin dünyanın sonu diye ilan ettikleri derin ve genel bir çalkantının sonucu olursa bu delilik ortadan kalkar. Onun yazılarında, hiç kuşkusuz, deliliğini kanıtlayan çocukluk deceresinde saflıklara rastlarız; eğer kendisi sıradan bir insan olsaydı bunlar dikkat çekmezdi, dönemin ortak ön yargılarıyla uyumlu bulunurdu. Ama o teolojiyle bağını koparmış, onun mantığını (ratio) incelemeye girişmişti; modern devleti önceden sezmiş ve dönemi için son derece liberal ve dikkate değer reformlar önermişti. Nitekim şöyle yazar: "Yasa, herkesin ortak yararı için yazılıp ilan edilmiş ortak rızasıdır" (*A. pol.*, 32). "Yasalar eşitliği sağlamalıdır" (*A.g.e.*, 40). "Yasalar, halkın onları hem sevgiyle hem korkuyla itaat edebileceği şekilde olmalıdır." (*Mon. di Spagna*, c. xi.). "Zorunlu olmayan lüks mallardan ağır, zorunlu ihtiyaçlardan hafif vergiler alınmalıdır." (B. ii. doc. 197, s. 91). "Yönetimde birlik olmalıdır." (*Mon. di Spagna*, c. xii.). "Baronlar *jus carcerandi*'den (hapsetme hakkı) yoksun bırakılmalıdır." (*A.g.e.*, c. xiv.). "Onlar kalelerden yoksun bırakılmalıdır." (*A.g.e.*). "Ulusal bir ordu kurulmalı, eğitim ücretsiz olmalıdır." (A.g.e.). "Tıbbi yardım ücretsiz olmalıdır." (B. ii. doc. 97, s. 82). Aslına bakarsanız Campanella, Sully, Richelieu, Colbert ve XIV. Louis'in Fransız ulusu için gerçekleştirdiği işleri önermekteydi.

Bir adam böylesine derinlemesine akıl yürütürken, birkaç yandaşıyla birlikte ücra bir taşrada bütün dünyanın hükümdarı ve reformcusu olma düşüncesinin saçmalığını ve imkânsızlığını idrak edemiyorsa olsa olsa deli olabilir. Nitekim çağdaşlarının en basiretli olanları da ona bu sıfatı yakıştırdılar. Söz gelimi Richelieu'nun sırdaşı Peder Giacinto şöyle yazıyordu: "Hiç kimse ona anlatılan bir hikâyeye onun kadar kolay inanmaz ve gerçek olduğuna inandığı şeyleri

onunkinden daha az sağduyuyla incelemez." Keza yine: "Onu her zaman bir sinekten daha başına buyruk ve dünyevi işlerde bir çocuktan daha az sağduyulu biri olarak göreceğim." Peirescio ise ona "bon homme" (iyi huylu adam) diyordu.

İnsan aklının yolundan giden Campanella, Panteizme, yani şeylerin ruhuna, canlı ve cansız varlıkların dönüşümüne, güneşe tapma hissiyatına ulaştı; o güneş ki, "iyiliksever yıldız, yaşayan tapınak, gerçek Tanrı'nın saygıdeğer yüzü ve suretidir". Ne var ki talihsizlikle sarsıldığında ve tanrısından yardım göremediğinde Katolikliğe geri döndü; meleklere, mucizelere, dünyada elde edilemeyen hazları vaat eden ahirete ve yitirilmiş sevgilinin geri verileceği inancına döndü.

Tüm deliler gibi ölçülü olamayan Campanella, öfkeli bir hoşgörüsüzlüğe büründü; bu hâliyle Protestanları ezmeye yönelik acımasız önerilerde bulundu ve kendisine "Mesih'in ya da Yüceler Yücesi'nin elçisi" unvanını yakıştırdı. Eserlerinin Protestanları çürütmeye yarayacağını hayal etti, Lutherciler ve Kalvinistler karşısında yazılar kaleme aldı, tartışmalar yürüttü, Katolikliğin yayılması için rahip okullarını kurmak istedi, sapkınlığı ortadan kaldırmak ve hak inancı yaymak için nasihatler verdi ama bunlara kulak asan olmadı. Kısacası, başladığı gibi bitirdi: yalnızca konusu değişen, bir kutuptan ötekine savrulan dinsel ihtirasın hezeyanlı bir düşü içinde.

Ama tekrar ediyorum, bu çelişki olgusu ve duyguların zıt uçlardaki aşırılıklar arasında gidip gelmesi monomaninin, özellikle de dinsel monomaninin en belirgin özelliklerinden biridir. Pesaro'daki akıl hastanesinde sorumluluğunu üstlendiğim rahibeleri hatırlıyorum; onlar, deliliğin ilk evresinde öfkeli ve küfürbazken, ilerleyen evrelerde Hristiyanlığın havarilerine dönüşmüşlerdi. Dolayısıyla cimri birinin delilik etkisi altında olağanüstü bir cömertlik sergileyebildiği rahatlıkla görülebilir. Lazzaretti'nin ayyaş ve küfürbaz biriyken deliliğin etkisiyle nasıl ağırbaşlı bir dindar hâline

geldiğini, ardından fanatik bir Papacı iken Vatikan tarafından reddedilince nasıl Papa karşıtı olup bu hâl üzre de öldüğünü görmüştük. Yakın geçmişte De Nino, *Il Messia degli Abruzzi* [Abruzzi Mesihi] adlı kitabında, deliliği sırasında en azından ayinlerde reform girişiminde bulunan ve kendini Mesih ilan eden bir rahibi anlatır; bu kişi hayatının son aylarında tıpkı Campanella gibi devrimcilikle işlediği günahları için oruç tutarak ve çile çekerek kendini aç bırakmış, bütün bu oruç ve kefaretlere rağmen lanetlendiğine inanmıştı.

San Juan de Dios. Juan Ciudad, 8 Mart 1495'te Portekiz'in Montemor-o-Novo kasabasında doğdu.[68] Çocukluğundan itibaren maceracı ruhunun etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır; nitekim daha sekiz yaşındayken babasının evinden ayrıldı. Bir rahip onu Oropesa'ya kadar götürdü ve orada Fransız birinin hizmetinde çobanlık yapmaya başladı. Birkaç yıl sonra bu işten sıkıldı ve boylu poslu, güçlü yapısından ötürü asker olarak orduya katıldı.

Orduda geçirdiği hayat tarif edilemez türdendir; subaylar erlere örnek teşkil etmek yerine erler kadar açgözlü bir hâlde yağmalara katılıyorlardı. Subaylardan biri, ganimetten düşen payını Juan'a emanet etti; fakat Juan onu ya kaybetti ya da çaldırdı. Bunun üzerine ölüm cezasına çarptırıldı ve tam asılmak üzereyken, oradan geçen üst rütbeli bir subay hayatını bağışladı fakat onu ordudan ihraç etti. Böylece Juan yeniden Oropesa'ya döndü ve eski işine devam etti. 1528 dolaylarında ikinci kez askere yazıldı ve Oropesa Kontu'nun emrinde savaşa katıldı. Savaş sona erince Montemor-o-Novo'ya, ailesini görmeye gitti; fakat hafızasını yitirmişti ve babasının adını unutmuştu. Ardından oradan ayrılarak Endülüs'te Ayamonte'ye giderek orada çobanlık yaptı. İşte burada kendisinin Tanrı tarafından çağrıldığına inanmaya başladı ve ilerleyen günlerde gördüğü bir rüyayı

68 Abbé Saglier, *Vie de Saint Jean de Dios*; M. duCamp, *La Charité à Paris*, 1885.

Tanrı'ya ve yoksullara adanmış bir yaşam sürmesi gerektiğinin kendisine bildirildiği şeklinde yorumladı.

O günler, Berberi korsanların güçlendiği, savunmasız ülkelere akınlar düzenleyip halktan insanları kaçırarak Fas, Cezayir ve Tunus'ta sattıkları günlerdi. İki dinî tarikat, köle pazarında satılan Katoliklerin fidyesini toplama işini kendilerine özel bir görev bellemişti.

Görünüşe bakılırsa Juan Ciudad da kendini bu kutsal göreve adamak niyetindeydi. Bunun için Ceuta'ya doğru yola çıktı ve orada sürgünde yoksul düşmüş bir Portekiz ailesinin hizmetine girdi; rivayete göre bir zanaatkâr olarak çalışarak onlara maddi destekte bulundu. Bir süre sonra bu hayattan sıkıldı; efendisini bırakarak Cebelitarık'a yelken açtı ve orada eski eserler ile dini objeler ticareti yapmaya başladı..

Bu işten biraz para kazanınca Cebelitarık'tan ayrıldı ve Granada'ya yerleşerek orada bir dükkân açtı. O sırada 43 yaşındaydı ve meslekî yönelimini belirleyecek olan o ruhsal sarsıntıyı yaşamasına ramak kalmıştı.

20 Ocak 1539'da, Juan d'Avila'nın verdiği bir vaazı dinledikten sonra çılgınca bir dinsel vecde kapıldı. Günahlarını yüksek sesle itiraf etti, yere kapanıp toprakta yuvarlandı, saçlarını yoldu, üstünü başını yırtıp parçaladı ve Granada sokaklarında Tanrı'nın merhametini dilenerek koşmaya başladı; bu sırada peşinden de onu deli diye alaya alarak bağıran çocuklar koşuyordu. Kütüphanesine girip elindeki tüm dünyevi kitapları imha etti, kutsal kitapları, eşya ve giysileri ise isteyenlere dağıttı; bir tek gömleğiyle kaldı, göğsünü dövdü ve herkesten kendisi için dua etmesini istedi. Gürültülü kalabalık onu katedralin kapısına kadar takip etti; orada yarı çıplak hâlde umutsuzluk içinde yeniden bağırıp çağırmaya başladı. Kendi vaazıyla bu dönüşüme sebep olduğunu öğrenen vaiz Juan d'Avila, bu zavallı adamın günah çıkarmasını dinledi, onu teselli etti ve öğütler verdi; ancak bu öğütlerin pek etkili olmadığı anlaşılıyordu, zira Ciudad

onun yanından ayrıldıktan sonra kendini bir gübre yığınına atarak günahlarını yüksek sesle itiraf etmeyi başladı. Kalabalık onu yuhalayıp taş ve çamur atarak eğleniyordu. Yine de bazıları ona acıdı ve onu Kraliyet Hastanesi'nde delilere ayrılmış bölüme götürdü. Orada kendisine dönemin tedavisi uygulandı; yani ona musallat olduğu sanılan kötü ruhtan kurtulması için bağlanıp kırbaçlandı.

Bu cinnet nöbetinin büyük bir şiddetle seyrettiği anlaşılmaktadır. Genel olarak zihinsel hastalıklarda, akli dengeden uzaklaşma ne kadar aşırı olursa, iyileşme de o kadar kolay gerçekleşir. Rivayete göre, kendisine vurulan darbelerin ortasında, "yoksul delileri kabul edip onlara layık oldukları gibi davranacağına" yemin etmiş.

Sinirsel taşkınlığı yatıştıktan sonra kendini hastalara bakmaya adadı ve bir süre sonra akıl sağlığının yerinde olduğunu belgeleyen bir raporla birlikte özgürlüğünü elde etti. Ettiği yemin gereğince kış ortasında, yalınayak ve beş parasız olarak Guadalupe'de bulunan Meryem Ana türbesine doğru hac yolculuğuna çıktı. Ormanlardan ve bozkırlardan geçerken kuru dallar toplayıp birer demet hâline getirdi ve yolunun üstünde bir yerleşim yerine vardığında bu demetleri biraz yiyecek ve bir gecelik barınak karşılığında takas etti.

Guadalupe'ye vardığında, üzerinde belirleyici bir etki bırakan bir görü gördüğü söylenir. Meryem Ana ona görünmüş ve çıplak hâldeki Çocuk İsa'yı, üzerini örtmesi için giysilerle birlikte ona vermişti. Bu görü, zayıflara acıması, yoksulları barındırması ve giydirmesi gerektiğini bidirmek içindi – en azından onun yorumu buydu. Böylece görevi o günden itibaren başlamış oldu; o da bu görevi, kendisine taptığı Meryem Ana tarafından verildiğine inandığı için daha da büyük bir gayretle yerine getirdi.

Aziz Jerome tarikatına mensup bir keşişin ona verdiği beyaz bir kıyafeti giyerek, sırtında bir torba ve elinde bir

hacı asasıyla Oropesa'ya geri döndü ve yoksullar yurdunda kalmaya başladı.

Oradaki sakinlerin sefaleti onu öylesine etkiledi ki, kentin dışına çıkıp onlar için dilendi ve topladığı her şeyi onlara verdi. Daha sonra, halka açık meydanda çıra demetleri satmaya başladı; kazandığı her şeyi yoksullara ve hastalara verdi, kendisi ise sahiplerinin hayırseverliği sayesinde ahırlarda uyudu.

Bir gün, meydanda asılmış "Yoksullar için kiralık ev" ilanını görünce burayı bir sığınma yurduna dönüştürme fikrine kapıldı. Zenginlerden dilendiği parayla hasır, battaniye ve kap kacak satın aldı; kırk altı hasta ve sakat yoksulu kabul edip barındırdı. Onları geçindirmek için yemek saatlerinde sokak sokak dolaşarak zenginlerin sofralarından artanları topluyor ve şöyle haykırıyordu: "İyilik edin kardeşlerim; bu size ihsan olarak dönecektir."

Juan de Dios örneği başkalarını da özendirdi; birkaç adam ona yardım etmeye gönüllü oldu. O da onlara yeni görevlerinde yol gösterdi; böylece günbegün çoğalarak günümüze kadar varlığını sürdüren büyük bir cemaatin ilk tohumları atılmış oldu.

Artık emrine sunulan kaynaklar, hastalara "layık oldukları gibi" davranmasına imkân tanıyordu.

Juan de Dios'un hastaların bakımında bir reformcu olması dikkate şayandır; her yatağa tek bir hasta yerleştirdi. Hastaları ilk kez sınıflara ayıran da oydu; kısacası, modern hastanenin yaratıcısı ve geçici barınma koğuşlarının kurucusuydu; çünkü hastanesine bağlı olarak, evsiz yoksulların ve parasız yolcuların uyuyabileceği bir ev açtı.

İşte bu dönemde "Juan de Dios" adını aldı. Onun yaptığı iyilikler gizli kalmadı ve "yoksulların babası" Juan de Dios adı tüm İspanya'ya yayıldı. O da bunu fırsat bilerek Granada'ya kadar uzanan bir yolculuk yaptı ve bol bağışlarla geri döndü.

Yaşlılıktan ziyade ağır çalışma koşulları ve çektiği zorluklar yüzünden bitkin düşmüştü. Fevkalade sade bir hayat yaşıyordu – her zaman yalınayak, şapkasız, iç çamaşır giymeden, yalnızca gri bir giysiyle yolculuk ediyordu; sık sık oruç tutuyor ve en zahmetli işleri fedakârca sırtlanıyordu. Yanmakta olan bir eve dalıp hastaları kurtarmaktan çekinmezdi, sık sık çocukları kurtarmak için kendini suya atıyordu; öyle ki çektiği bu sıkıntılardan ötürü öldüğü bile söylenebilir.

Son günlerinde, ilk müridi Antonio Martin'i yanına çağırarak bu işi ona emanet etti. Ölümün yaklaştığını hissedince yatağından kalkıp dua etti ve dizlerinin üzerinde öldü.

8 Mart 1495'te doğmuştu ve 8 Mart 1550'de, cumartesi günü öldü.

Kendisine görkemli bir cenaze töreni yapıldı; hastalar şifa bulma umuduyla cenaze arabasına dokundular; cesedi örten kefen parça parça yırtılarak dağıtıldı ve her parça birer kutsal emanet hâline geldi. 21 Eylül 1630'da Papa VIII. Urban tarafından aziz ilan edildi ve bugün San Juan de Dios (Tanrı'nın Aziz Juan'ı) diye tanınmaktadır.[69]

Prosper Enfantin. Prosper Enfantin bir mühendis, bir demiryolu müdürü ve matematik gibi akla dayalı sıradan konularla ilgilenen biri olmasına rağmen, 1850'de kendisini yeni bir dinin, Saint Simon'un öğretisinin baş yorumcusu olarak görüyordu, gerçekten de öyleydi. Olimposluları andıran bir görünüme sahipti, biçimli bir yüzü ve geniş bir alnı vardı; çok iyi kalpli biriydi fakat sanayiden felsefeye, resim yapmaktan yemek pişirmeye kadar her konuda yanılmazlığına derinden inanıyordu. Monomanyakların o kendilerine özgü diline ve *aykırı* fikirlere sahipti; her yeni olgu, önceden belirlenmiş yerine oturur ve uygun çözümünü bulurdu. Bu yeni din, erkeklerle kadınları eşitlemeyi ve finans ile sanayi dilini şiirsel hâle getirmeyi amaçlıyordu. Kendisi

69 Bütün bu azizlern (Lazzaretti ve Loyola vb.) hayatlarına çalkantılı bir yaşam sürerek başlamış olmaları dikkat çekici bir husustur.

Baba'yı temsil ediyor, her daim Anne'yi, yani özgür kadını, Havva'yı bulmayı umuyordu – erkek gibi akıl yürüten, kadınların ihtiyaçlarını ve yeteneklerini bilen, hiçbir kısıtlama hissetmeden cinsiyetini dışavuran ve böylece kadınların hak ve ödevlerinin beyanı için gerekli unsurları taşıyan bir kadın. Lakin o doğru kadın asla bulunamadı; önce kendisiyle beraber arkadaşlarının başvurduğu Madame de Staël ve George Sand onlarla alay etti; ardından onu Doğu'da, Konstantinopolis'te aradılar ama onun yerine bir hapishane buldular! Bütün bunlara rağmen o hiçbir zaman hayalinden vazgeçmedi. Yeni bir dinin ancak büyük adamlar tarafından kurulabileceğini söylerdi.

İyiliği son derece rafineydi; kendini her zaman "oğullarım" dediği müritleri için feda ederdi. Bunlar, bir zamanlarda bazı monomanyaklar gibi, sembolik bir üniforma giyerlerdi: aşkı simgeleyen beyaz bir pantolon, çalışmayı temsil eden kırmızı yelek ve imanı sembolize eden mavi ceket. Bu, onun dininin aşka dayandığını, kalbinin çalışmayla güçlendiğini ve içinin imanla dolu olduğunu ifade ediyordu. Herkesin gömleğinin önünde kendi adı yazılı olmalı, ayrıca üçgenlerle ve -adı geçen Anne, yani Havva bulunduğunda- tam bir daireye dönüşecek yarım bir daireyle süslenmiş bir yakalık takmalıydı.

Bunlar, monomanyaklar ve yarı deli tipler arasında yaygın olan sembollerdir.

Bunu onların programlarında da görmek mümkündür; orada, çeşitli büyüklüklerdeki puntolarla şunu ilan etmişlerdi: "Erkek Geçmişi hatırlatır, Kadın Geleceği temsil eder; ikisi birleştiğinde şimdiyi görürler." Yine de, bütün bunlara rağmen, Süveyş Kanalı'nı önceden öngörmüş, hatta bu fikri hayata geçirmeye çalışmış ve Chevalier, Lambert ve Jourdan gibi isimleri takipçileri arasında saymıştı.[70]

70 Maxime du Camp, *Souvenirs Littératres*, 1882 (2. edisyon.)

Lazzaretti. Son yıllarda herkesin gözü önünde ortaya çıktığı ve tarihsel bir olay mertebesine ulaştığı için hem daha ilginç hem de sahici bir emsal, David Lazzaretti vakasıdır.[71]



Bu adam 1834'te Arcidosso'da doğmuştur. Arabacılık yapan babası içkiye düşkün biriydi fakat çok güçlü bir adam olduğu anlaşılmaktadır. Ailesinde intihara eğilimli olanlar ve deli muamelesi görenler vardı; özellikle kendini Ebedi Baba sanan bir akrabası, dinle kafayı bozmuş biri olarak öldü. Lazzaretti'nin altı erkek kardeşinin hepsi güçlü, iri yarı kişilerdi; boyları 1,90 ila 1,95 metre arasında değişiyordu (bu, ülkenin o bölgesinde nadir rastlanan bir durum değildir); ayrıca güçlü bir hafızaya sahip zeki tiplerdi.

David Lazzaretti görkemli görünümü, düzgün ve belirgin yüz hatları, yüksek zekâsı, dar ve uzun kafası ve gözleriyle diğer kardeşlerinden ayrılıyordu. Bazıları gözlerini büyüleyici bulsa da çoğuna göre (savcı Pugno'nun ifadesiyle) bu gözler, onun üç harflilerin musallat olmasıyla delirdiği

71 Bkz. Nocito ve Lombroso tarafından kaleme alınmış, David Lazzaretti üzerine makale, *Archivio di Psichiatria*, 1881, cilt i, fasikül ii-iii; Verga, *Lazzaretti e la pazzia sensoria*, Milano, 1880; Caravaggio, *Inchiesta e Relazione su Arcidosso*, 1878, *Gazzetta Ufficiale*, 1 Ekim, No. 321.

izlenimi veriyordu. Hipospadias[72] hastalığından muzdarip olduğu ve gençliğinde de iktidarsızlık çektiği iddia edilmektedir; Morel'in ve özellikle Legrand du Saulle'ün[73] kalıtsal akıl hastalarında sık sık teşhis ettiği bu tür anomaliler, azımsananamayacak öneme sahiptir.

Daha çocukluğundan itibaren deliliğin sık rastlanan habercileri olan çelişkili eğilimler ve uçlara savrulan karakter özellikleri sergiliyordu. Küçükken rahip olmak istemişti; daha sonra babasının mesleğini üstlenince düzensiz bir yaşama başladı ve kendini alkole verdi. Bununla birlikte, içinde bulunduğu toplumsal konum bakımından alışılmadık sayılabilecek bir okuma süreciyle zihnini geliştirdi; Dante ve Tasso'yu okudu. On beş yaşındayken uydurduğu garip şarkılar yüzünden "Bin Fikir" diye çağrılıyordu;[74] ama dilbilgisi kurallarını öğrenmeyi hiçbir zaman başaramadı. Kavgacıydı, en galiz küfürleri ederdi ve herkes ondan korkardı; öyle ki bir bayram günü, silahsız hâlde kardeşlerini peşine takmışken Castel del Piano'nun tüm halkını kaçırtmayı becermişti. Öte yandan bir konuşma, bir şiir, bir vaaz ya da bir oyun -yüce ve soylu görünen herhangi bir şey- onu kolayca coşturuyordu. [Hz.] İsa'ya ve [Hz.] Muhammed'e büyük bir saygı beslerdi; onları, dünyada gelmiş geçmiş en büyük iki insan olarak adlandırırdı.

Kendi itiraflarına bakılırsa, on dört yaşında iken, 1878'de kendisi için ölümcül sonuçlar doğuracak türden çeşitli halüsinasyonlar görmüştü. Bunun yanı sıra gençliğinde bir dönem, Pittigliano'lu bir Yahudi kadına karşı kuvvetli bir yakınlık duyduğu kesindir; kadının, dinini savunurken gösterdiği belagat yeteneğinin cazibesine kapılmıştı. Öte yandan o sıralarda üç şeyden nefret ettiğini söylemeyi alışkanlık edinmişti: kadınlar, kiliseler ve dans.

72 Hipospadyas, çocuğun idrar yaptığı deliğin penisin ucunda değil de altında olduğu doğuşsal anomali (çn.).

73 *Signes physiques des mantes raisonnantes*, 1876.

74 Verga, *Lazzaretti*, 1880.

1859'da David Lazzaretti, yirmi beş yaşındayken, gönüllü olarak süvari birliğine kaydoldu; 1860'ta ise Cialdini'nin seferine, bir askerden çok bir subayın uşağı olarak katıldı. Yola çıkmadan önce, Brofferio'ya gönderilen bir vatanseverlik ilahisi yazmıştı; bu ilahi, düşüncelerinin yeniliği ve bazı dizelerinin güzelliğiyle Brofferio'yu şaşırttı; ancak kullandığı ifade tarzının kabalığı ve çok sayıdaki dilbilgisi hatasıyla çarpıcı bir tezat oluşturuyordu.

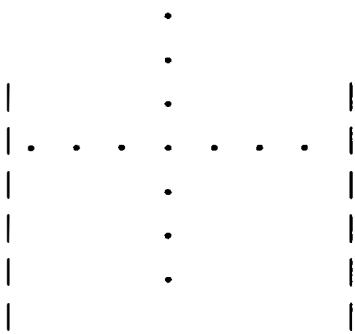
Ondan sonra yeniden arabacılık işine döndü ve aynı zamanda sefahat alışkanlığına ve ağzı bozuk konuşmalara devam etti. Üç yıl önce evlendiği karısının yanına da döndü; ona karşı, aşk şarkıları yazacak kadar ileri götürdüğü şiirsel bir sevgi besliyordu. Burada yine hırslı fikirleri ortaya çıktı; bu kez de eğitimsiz olmasına rağmen şöhret arayışına yönelerek, vodvili andıran şiirler ve trajediler kaleme aldı.

Fantastik sanrıları yavaş yavaş başka bir yöne kaydı. 1848'deki dinsel halüsinasyonları, 1867'de otuz üç yaşındayken, ya içkinin ya da siyasal heyecanın etkisiyle olsun, eskisinden çok daha belirgin biçimde geri döndü. Bir gün ortadan kayboldu; çünkü kendisine göründüğüne inandığı Meryem Ana, ona Roma'ya gitmesini ve Papa'ya ilahi misyonunu hatırlatmasını emretmişti. Papa başlangıçta onu kabul etmeyi reddetmişse de sonradan nezaketle karşılamış; ancak söylendiğine göre, ona soğuk duş tedavisi görmesini tavsiye etmeyi de ihmal etmemişti. Daha sonra, Sabine dağlarındaki Montorio Romano'da, Ignazio Micus adlı bir Prusyalı keşişin yaşadığı inzivahaneye gitti. Micus onu yanına aldı ve üç ay boyunca "Kutsanmış Amadeus Mağarası"nda tutarak teolojik çalışmalarında ona rehberlik etti.

Bu keşişin, onun alnındaki dövmesini yapmasına yardım etmiş olması kuvvetle muhtemeldir, her ne kadar elimizde doğrudan bir kanıt bulunmadığından bu konuda yalnızca tahmin yürütebilsek de. Kendisi ise bu dövmenin Aziz Petrus'un eliyle vücuduna nakşedildiğini iddia eder, onu, kutsal

olmayanların gözünden bir tutam saçın altında gizler, yalnızca gerçek inananlara gösterirdi.

Tıp uzmanlarının tanıklığına göre bu dövme, üst kısmında haç biçiminde düzenlenmiş on üç nokta bulunan düzensiz bir paralelkenardan oluşuyordu. Delilerde sıkça görülen bir eğilimle, bu işarete ve daha sonra kendi vücudunda, deltoid kasında ve bacağının iç kısmında yaptığı iki başka işarete garip ve gizemli bir anlam yükledi: onları Tanrı ile yapılmış özel bir ahdin mühürleri olarak yorumluyordu.



O andan itibaren onda, delilerde sıkça görülen türden tam bir değişim meydana geldi.[75] Kavgacı, ağzı bozuk ve ölçüsüz biriyken uysal, nazik ve kanaatkâr hâle geldi; öyle ki, Sabina'da yalnızca ekmek ve suyla, dağlardaki tenha yerlerdeyse tuz, sirke ve otlarla beslenmeye başladı. Başka zamanlarda ise tek yediği ya sütlü ekmek ya yağsız sebze çorbası ya da soğan ya da sarımsakla beraber ekmekti. 1870'te Monte Cristo adasında, bir aydan fazla bir süre boyunca yalnızca altı somun ekmek ve birkaç otla beslendi;[76] Fransa'daki bir manastırda ise uzun süre günde yalnızca iki patatesle

75 Pesaro'da, Roma manastırlarından gelen birkaç rahibenin tedavisini üstlenmiştim; onların dilindeki edepsiz küfürleri aşanını hiç duymadım. Ayrıca ilk belirtileri vaftiz edilme isteği olan fevkalade dindar Yahudilerle de ilgilendim; iyileşmelerinin hemen ardından, öncekinden daha da ortodoks hâle gelmişlerdi.

76 Tanık Vichi'nin ifadesi.

yaşadı. Bundan daha da garip görünen ve hatta kültürlü zihinleri bile şaşırtan şey, kaotik ve gülünç bir yazarın zaman zaman zarif, her daim etkileyici, yalnızca ilk Hristiyanlarınkiyle kıyaslanabilecek bir dindarlığın beslediği canlı imgelerle dolu hâle gelmesiydi.

Nitekim bu durum, bölgedeki din adamlarının dikkatini çekti; onda eski peygamberlerin bir benzerini gördüklerinden onu ciddiye aldılar. Dahası, her zamanki alışkanlıkları doğrultusunda, ondan çıkar sağlamanın ve bir kiliseyi yeniden inşa ettirmenin yolunu buldular.

Halk, onun yaşam tarzındaki değişime, dövmelerine, ilham dolu konuşmalarına, uzun süredir kesilmemiş sakalına ve ağırbaşlı tavırlarına haklı olarak hayretle bakarken, rahiplerin de teşvikiyle kitleler hâlinde onu dinlemeye koştu.

Bunun üzerine bir geçit alayı düzenlendi; David Lazzaretti, rahipler ve halkın ileri gelenlerinden bazılarıyla birlikte Arcidosso, Roccalbegna, Castel del Piano, Pian Castagnaio, Cinigiano ve Santafiora'ya doğru yürüdü. Bu yerlerin hepsinde halk diz çökmüş hâlde sevinçle karşıladı onu; köy rahipleri onun yüzünü, ellerini ve hatta ayaklarını öptüler. İnşasına başlanan kilisenin inşaatı için bolca bağış akmaya başladı. Ancak çok sayıda bağış olmasına rağmen, dağlıların fazla maddi gücü olmadığından meblağlar küçüktü. Bunun üzerine, köylülerin kendi kol emeklerini kullanma fikri ortaya atıldı.

Kiliseye ait arsa, Arcidosso'ya pek uzak olmayan, köyden yaklaşık yüz adım mesafedeki La Croce dei Canzacchi denilen noktada seçilmişti; kaderin garip bir cilvesi olarak, ölümcül kurşunu da burada yiyecekti.

Binlerce sadık mürit, inşaata başlamak üzere toplanmıştı. Erkekler, kadınlar ve çocuklar çalı demetleri, kereste kütükleri ve taş taşımakla görevlendirimişti. Ne var ki mimarlık da tıpkı dilbilgisi gibi belirli kurallara sahiptir; ve bu kuralları uygulamada eğitimden mahrum peygamberane esin pek

işe yaramaz. Hâl böyle olunca, Lazzaretti'nin şiirlerinin aksak kalması gibi, büyük zahmetlerle toplanan malzemeler de göğe yükselen bir kule gibi işe yaramaz bir yığın hâlinde kaldı ve hiçbir zaman bir taş yığınından öteye geçemedi.

1870 yılının ocak ayında "Kutsal Birlik Cemiyeti"ni kurdu; hayırseverliğin simgesi olarak gördüğü bir cemiyetti bu. Aynı yılın mart ayında, müritlerini bir "Son Akşam Yemeği" etrafında topladıktan sonra, Raffaello ve Giuseppe Vichi ile birlikte Monte Cristo adasına doğru yola çıktı; burada birkaç ay kaldı, mektuplar, kehanetler ve vaazlar kaleme aldı. Ardından Montelabro'ya döndü; burada gördüğü görüler ya da peygamberane esinlerini yazıya geçirdi ve (27 Nisan'da) isyana teşvik suçlamasıyla tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra "Hristiyan Aileler" adını verdiği bir cemiyet kurdu.[77] Bu, büyük bir yanılgıyla, onun dolandırıcılığa devam ettiğinin kanıtı olarak yorumlanınca yeniden tutuklandı fakat avukat Salvi'nin çabaları sayesinde yedi aylık hapis cezasının ardından beraat etti.

1873'te David Lazzaretti, yeni ilahi buyruklara uyarak bir yolculuğa çıktı; Roma, Napoli ve Torino'dan geçerek Grenoble'deki Kartuz Manastırı'na ulaştı. Burada "Tövbekâr Keşişler Tarikatı'nın Kuralları ve Disiplini" adlı metni kaleme aldı, sayılardan oluşan bir alfabe ile bir şifre sistemi icat etti ve "Il libro dei fiori celesti"yi [Göksel Çiçekler Kitabı] dikte ettirdi. Bu kitapta şöyle yazılıydı: "Büyük adam dağlardan inecek, peşinden küçük bir dağlı topluluk gelecek." Buna, orada aldığına inandığı ilahi emirler, görüler ve rüyalar da eklenmişti.

Montelabro'ya döndüğünde hem bağlılık hem de merak nedeniyle toplanmış muazzam bir kalabalığın dağın zirvesine kamp kurduğunu gördü; onlara, "Tanrı bizi görür,

77 İlk tutuklanması Monte Cristo adasında, balıkçılar arasında isyana teşvik vaazları vermesi gerekçesiyle gerçekleşti. Oradan Orbetello'ya nakledildi (bkz. Verga, *Su Lazzaretti e la follia sensoria*, 1880).

yargılar, mahkûm eder" metni üzerine bir vaaz verdi. Bunun üzerine hükûmeti devirmeye ve iç savaşı kışkırtmaya niyet ettiği gerekçesiyle yetkililere ihbar edildi.

19 Kasım 1874 gecesi ikinci kez tutuklandı ve Rieti'de mahkemeye çıkarıldı. Bu kez yetkililer uzman olmayan bilirkişilerin görüşünü almak istediler; onlar da anlaşılması güç bir körlükle, onun akıl sağlığının yerinde kurnaz bir dolandırıcı olduğuna hükmettiler.[78] Böylece, garip yayınlarına ve dövme izlerine rağmen, dolandırıcılık ve serserilik suçlamasıyla on beş ay hapis ve bir yıl polis gözetimi cezasına çarptırıldı.

Gelgelelim bu hüküm, Perugia Temyiz Mahkemesi'ne taşındı; ve 2 Ağustos 1875'te Montelabro'ya dönmesine izin verildi. Burada cemiyetini yeniden kurdu ve başına rahip Imperiuzzi'yi getirdi. Hapishanede sağlığı bozulmuştu; bu nedenle -belki de yeni tutuklamalardan kaçmak ve Meşruiyetçi fanatikler arasında kolay bir şehitlik şanını tatmak için- Ekim ayında Fransa'ya gitti. Kendi ifadesiyle İlahi güç tarafından gizemli bir biçimde götürüldüğü Burgonya'daki bir kasabanın çevresinde, haklı gerekçeyle "gizemli" diye adlandırdığı bir kitap kaleme aldı, başlığı şöyleydi: "Tanrı ile Mücadelem" ya da "Yedi Mühür Kitabı, Yedi Ebedi Kentin Tasviri ve Doğasıyla Birlikte". Tekvin ile Vahiy'in bir karışımı mahiyetindeki bu kitap tamamen delice cümleler ve coşkulu söylevlerle doluydu. Ayrıca Hristiyan âleminin tüm prenslerine hitaben bir manifesto yazdı; bu manifestoda kendisini Büyük Hükümdar ilan ediyor ve onları kendisiyle ittifak kurmaya davet ediyordu çünkü "beklenmedik bir anda dünyanın sonu, Latin milletine insan gururunu ayaklar alına alacak şekilde gösterilecektir." Aynı belgede kendini dünyanın bütün hükümdarlarının Lideri,

78 Nocito ve Lombroso, *Davide Lazzaretti* (*Archivio di Psichiatria*, 1880, ii, Torino). Bu makalede, bilirkişilerin düştüğü hatanın nedenleri ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır – ki bu hata ülkeye yüklü miktarda bir harcamaya ve birkaç insan hayatına mal olmuştur.

Efendisi, Yargıcı ve Prensi ilan ediyordu. Bu yazılar, rahip Imperiuzzi tarafından onun için kopyalanıyor, en göze çarpan hataları düzeltiliyordu; çoğu yazı yalnızca matbu hâle gelmek gibi hak etmedikleri bir onura değil, aynı zamanda M. Léon du Vachat'ın ve Lazzaretti'yi ciddiye alan çeşitli İtalyan ve yabancı gericilerin yardımıyla Fransızcaya çevrilme imkânına da erişti.

Kısa bir süre sonra hezeyanlarına o kadar kapıldı ki, din adamlarının yozlaşmasına ve günahların bir rahibin kulağına fısıldandığı gizli günah çıkarma uygulamasına karşı ağır suçlamalarda bulunmaya başladı; bunun yerine herkesin önünde yapılan aleni bir günah çıkarma usulünü getirmek istiyordu. Bunun üzerine Papalık, onun öğretilerini sahte, yazılarını yıkıcı ilan etti. Vaktiyle Papa lehine bir kitap yazmış olan bu adam, şimdi 14 Mayıs 1878'de Tövbekâr Keşişler Tarikatı'ndaki kardeşlerine Papalık putperestliğine ve yedi başlı canavara karşı düzenlenmiş bir bildirge gönderiyordu.[79] Bütün bunlardan sonra, delilerin alışıldık çelişkileriyle, Roma'ya gidip sembolik mührünü ve asasını orada bıraktı ve Engizisyon önünde sözlerini geri aldı; fakat Montelabro'ya döndükten sonra Katolik Kilisesi'ne karşı vaazlar vermeyi sürdürdü. Kilisenin ticari bir müesseseye dönüştüğünü, *papazların ise pratikte basbayağı ateistler olduklarını, kendileri inanmazken başkalarının inancından yararlandıklarını* söylüyordu. "Kutsal Reform"u vaaz ederek kendini Gizemli Adam, Yeni Mesih, Önder ve İntikamcı olarak tanıttı; müminleri dünyadan el etek çekmeye çağırıyor ve bunun için yemekten ve cinsel ilişkiden uzak durmaları gerektiğini, hatta evli çiftlerin bile eğer cinsel ilişki yaşayacaklarsa, eylemden önce yataklarının dışında, çıplak hâlde en az iki saat dua etmek zorunda olduklarını bildiriyordu. Ayrıca cemaatin elindeki imkânlar doğrultusunda 104.000 franka kadar ulaşan tutarlarda kâğıt para bastı; fakat bu paraların işe yaramaz olduğu,

79 *Lo Statute Crvile del Regno Pontificia in Italia.*

kapalı bir vazoda muhafaza edildiğini belirtmek gerekir. Bu fikir, deliliğin açık bir işaretiydi.

Büyük bir mucize ilan ettikten sonra, toplanan paranın bir kısmıyla üyeler için sancaklar ve giysiler hazırlattı; bunların üzerine halüsinasyonlarında gördüğü garip ve grotesk şekilli hayvanlar işlenmişti. Kendisi için daha süslü bir kıyafet yaptırdı; sıradan üyeler içinse göğüste taşınacak kare şeklinde bir kumaş parçası tasarladı. Onun üzerinde, ters çevrilmiş iki C harfiyle birlikte bir haç, yani cemiyetin alışıldık amblemi bulunuyordu: Ↄ ✝ C.

1878 yılının ağustos ayında David Lazzaretti, her zamankinden daha büyük bir topluluk topladı ve üç gün üç gece boyunca dua edilip oruç tutulmasını buyurduktan sonra bazıları halka açık, bazıları ise yalnızca inananlara (bunlar Rahip-Keşişler, Kefaretçi Keşişler, Tövbekâr Keşişler ve Kutsal Birlik ile Hristiyan Kardeşlik derneklerinin sıradan üyeleri olarak sınıflara ayrılmıştı) özel konuşmalar yaptı. 14, 15 ve 16 Ağustos'ta "Tövbe İtirafı" denen vecibe yerine getirildi. 17'sinde ise üzerinde "Cumhuriyet Tanrı'nın Krallığıdır" yazılı büyük bir sancak kuleye çekildi. Ardından, bu amaçla dikilmiş bir haçın dibinde tüm üyeleri toplayarak onlara bağlılık ve itaate dair görkemli bir yemin ettirdi. Bu noktada, David'in kardeşlerinden biri onu tehlikeli girişiminden vazgeçirmeye çalıştıysa da nafileydi; aksine, kendisine bir çatışma olasılığını hatırlatanlara şu cevabı verdi: "Ertesi gün onlara, Tanrı tarafından Mesih kılığında, bir yargıç ve önder olarak gönderildiğimi kanıtlayan bir mucize gösterilecek; bu nedenle bana zarar verilemez ve yeryüzündeki tüm güçler benim irademe boyun eğecek; asamdan çıkacak bir işaret, bana karşı koymaya cesaret edenlerin tüm kuvvetlerini yok etmeye yetecek." Cemiyetin bir üyesi hükûmetin muhalefetine dikkat çekince şu eklemeyi yaptı: "Mermileri ellerimle savuşturacağım ve bana ve sadık takipçilerime doğrultulan silahları etkisiz kılacağım; hatta hükûmetin kolluk kuvvetleri bile bize namus bekçisi olarak hizmet edecek." Deliliğe

giderek daha çok kapılan David Lazzaretti, tüm ciddiyetiyle Kamu Güvenliği Delegesi'ne şunu yazdı: "Tanrı'nın bizzat kendisinden aksi yönde yüce emirler aldığım için artık bu işi yapamayacağım." Daha önce aynı kişiye, yaptığı hazırlıkları göstermiş, hatta sonradan geçit alayını iptal edeceğine dair yarım ağızla söz vermişti. İman eksikliği yüzünden onun iradesine karşı gelen inançsızları ise İlahi gazapla tehdit etti.

18 Ağustos sabahı, bu niyetlerle, Montelabro'dan muazzam bir kalabalığın başında Arcidosso'ya doğru yola çıktı. Üzerinde altın işlemelerle süslü mor bir kraliyet pelerini vardı, başında tüylerle bezeli bir sorguçla taçlandırılmış bir tür miğfer bulunuyordu; elinde ise "buyruk asası" dediği değneğini tutuyordu. Belli başlı yandaşları, Kutsal Birlik hiyerarşisindeki konumlarına göre, onunkinden daha az gösterişli ama çeşitli renklerle tuhaf biçimde tasarlanmış giysiler giymişti. Sıradan üyeler ise günlük kıyafetleri içindeydi; tek ayırt edici işaretleri daha önce tarif ettiğimiz sembolik göğüs amblemiydi. Kardeşliğin yedi üyesi, üzerinde "Cumhuriyet Tanrı'nın Krallığıdır" yazılı yedi sancak taşıyordu. Hep birlikte, her kıtası "Cumhuriyet ebedîdir" nakaratıyla biten David ilahisini söylüyorlardı. O son saatlerde neler yaşandığını anlatmaya gerek yoktur. Kısa bir süre önce Kralların Kralı olduğunu ilan eden ve yaralanmaz olduğuna inanan adam, birçok kez misafiri olmuş olan bir delegenin emriyle -belki de bizzat onun eliyle- ateşlenen bir kurşunla yere yığıldı. Düştüğünde, son bir sanrının etkisiyle, "Zafer bizimdir!" diye haykırdığı rivayet edilir.

Kesin olan şudur ki, onun düzenlediği geçit alayı silahsız olmanın ötesinde, her bakımdan bütünüyle zararsız görünüyordu. Nocito'nun da isabetle belirttiği gibi, Birliğin garip sembolik özelliklerinin incelenmesi, hükûmetin bir monomanyağı bir isyancı sanmakla hataya düştüğünü şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlıyordu.

David Lazzaretti, İznik İman Bildirgesi'ndeki şu bölüme dayanıyordu: "Mesih ölülerden dirildi ve Baba'nın sağ elinin yanına yükseldi, oradan dirileri ve ölüleri yargılamak için gelecektir." Mesih'in gelişini boşuna bekledikten sonra, bu kısmın kendisine ayrılmış olması gerektiğine inandı. İsa'nın on iki havarisi vardı, bu yüzden onun da on iki havarisi olmalıydı. İsa, Aziz Petrus'u bu on iki havari arasına katmıştı; David de göğsünde çapraz iki anahtar rozeti taşıyan bir Aziz Petrus bulmaya karar verdi. İsa'nın kırk günlük orucunu taklit eden David, kış ortasında Monte Cristo adasında oruç tuttu ve burada fırtınanın uğultusu, gök gürültülerinin patlaması ve tüm adanın sarsılması sırasında Tanrı'dan vahiyler aldığını iddia etti. Yine burada, 15 Ocak 1870'te, havarileriyle birlikte bir çeşit Son Akşam Yemeği düzenledi ve şöyle dedi: "Bütün işlerimde beni yönlendiren O'nun isteği budur. Bilin ki, bu akşam yemeği en büyük gizemleri taşır. Tanrı'nın ikametgâhı, daha doğrusu tapınağı olsun diye seçtiği bir yerde bulunduğunuzu düşünün. İşte burada, tam bu toprakta O'nun En Yüce Adı'nın şerefine görkemli piramitler yükselecek ve bu piramitler İlahi İhtişam'ın birer kerameti olacaktır."

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu akşam yemeğinde herhangi bir vecibe tesis etmedi. Fakat İsa Mesih'i taklit etme yönündeki çılgınca düşüncesinde hiçbir şey eksik kalmasın diye kendi vecibesini icat etti: "Arınma İtirafı" – bu da esasen sözlü günah çıkarma vecibesinin küçük bir versiyonundan ibaretti.

Ne var ki bütün bunlar bile yeterli değildi. David Lazzaretti, kendi *başkalaşımını* ve *depremini* yaşamaya kararlıydı ve bunları 18 Ağustos 1878 için vaat etmişti.

Cerrah, oğullarından birine taş düşürme ameliyatını yapmakta tereddüt edince, David onun elinden bıçağı aldı ve ameliyatı kendisi yaptı. Çocuk ameliyat sırasında öldü fakat

David hiç telaşa kapılmadan "David'in oğlu ölemez" sözünü tekrarlamaya devam etti.

Otopsi sırasında bedeninde ikinci bir dövme izi bulundu. Bu, ters çevrilmiş bir miğferin içine yerleştirilmiş o bilindik haçtı. Konu hakkında sorgulanan kardeşleri, onun Fransa'da "imparatorluk mührü" adını verdiği altın bir mühür yaptırdığını ve bunu kaynar yağa batırdıktan sonra önce kendi derisine, ardından oğullarının ve karısının derisine bastığını söylediler. (Bu iz aslında deliliğe özgü acıya duyarsızlığın ve onların eksantrik fikirlerini şekiller ve semboller aracılığıyla ifade etme eğiliminin ikna edici bir kanıtıdır.) Bu damgayla hem kendisinin hem de ailesinin soyunun övündüğü İmparator Konstantin'e dayandığını gözle görünür şekilde kanıtlamak istediğini iddia ediyordu.

Ne var ki kraliyet soyundan gelmekle yetinmeyen David Lazzaretti, dünyayı bizzat kendisi yönetmek istiyordu; fakat sonradan bunun yerine, yetkisini devredebileceği bir prens bulmakla da yetinebileceğini kabul etti. "Tüm Hristiyan prenslere" hitaben yazdığı bir manifestoda şu ilanı yapıyordu: "Hristiyan âleminin bütün prenslerine -ister Katolik, ister ayrılıkçı, isterse de zındık olsun fark etmez, yeter ki vaftiz edilmiş olsunlar- hitap ediyorum. Milletlerin yönetiminde yetki sahibi olup olmamaları önemli değildir, yeter ki kraliyet soyundan gelsinler. Hepsini çağırıyorum; bana ilk başvuran, yirmi yaşın altında ya da ellinin üstünde olmayan ve bedensel kusuru bulunmayan kişiyi, kendi yerime kral ilan edeceğim."

Tuhaf olan şudur ki, Comte de Chambord onun sözünü ciddiye aldı ve ona bir elçilik heyeti gönderdi.

"Bir Hristiyan ittifakına ihtiyacım var," diye devam etti. "Bugün bu büyük girişimi hızlandırmaya karar verdim; ve eğer onlar (Hristiyan prensler) bu programın yayınlandığı tarihten itibaren üç yıllık müddet içinde bana gelmezlerse,

Avrupa'yı terk edip inançsız milletlerin yanına gideceğim ve Hristiyanlarla başaramadığımı onlarla başaracağım.

"Fakat o durumda, vay hâlinize ey Hristiyan âleminin prensleri! Siz Avrupa'nın ortasında yükselecek olan büyük Deccal'in yedi başı tarafından ve her şeyden önce, benim ayrılışımın ardından kuzey bölgelerinden Orta Fransa'ya ilerleyecek bir genç tarafından cezalandırılacaksınız; o genç, bizzat beni taklit edecek."

Bundan böyle David Lazzaretti, "Kralların Kralı ve Prenslerin Prensi" olma fikrini saplantı hâline getirdi. Nitekim kendisine itaat etmeyen Arcidosso belediye başkanına şöyle dedi: "Ben Kralların Kralıyım, tüm hükümdarların hükümdarıyım; dünyanın bütün prenslerini omuzlarımda taşırım. Tüm kolluk kuvvetleri benim emrim altındadır, beni bağlayabilecek hiçbir ip yoktur." Gizlice kaçmak isteyen Minucci'ye ise şöyle seslendi: "Ben Prenslerin Prensiyim, dünyanın Kralıyım; eğer kaçmaya kalkışırsan seni diri diri taşlatarak öldürtürüm."

Tanık G. B. Rossi, ayın 17'sindeki vaazda hazır bulunmuş ve David'in şunları söylediğini duymuştur: Kralların Kralı, Yargıç Mesih kendisiydi; Papa artık Roma'da oturmayacak fakat kendisi (Lazzaretti) belirli koşullar altında ona başka bir ikametgâh sağlayacaktı; ayrıca İtalya Kralı da onun tebaası olacaktı.

Tanık Mariotti de ifadesinde, David'in vaazında şunları söylediğini duyduğunu belirtmiştir: "Hiçbir kuvvetten korkum yok; bir milyon askerle bile olsa bir tebaa kendi hükümdarını tutuklayamaz."

Son olarak -kanıtlar dizisini uzatmamak adına- tanık Giuseppe Tonini, onun vaazda "Kralların Kralı" olduğunu ve tüm dünyaya hükmettiğini söylediğini duyduğunu belirtmiştir. Tanık Valentino Mazzetti ise, David Lazzaretti'nin 18 Ağustos'taki geçit alayını ne pahasına olursa olsun düzenlemeye kararlı olduğunu ve şöyle dediğini aktarmıştır: "Sizce

bizi tutuklayacaklar mı? Hayır, hayır, bir tebaanın kendi hükümdarını tutuklaması mümkün değildir."

Benimsediği sembolik işaret kayda değerdir: çift C harfi. Büyük önem atfettiği bu sembol, ona göre, birinci ve ikinci İsa'yı temsil ediyordu; yani Nasıralı Aziz Yusuf'un oğlu İsa ve Arcidosso'lu merhum Giuseppe Lazzaretti'nin oğlu İsa. Esasen, İsa'nın Konstantin ile, Konstantin'in Davut'la ve bunların tümünün David Lazzaretti ile nasıl bir bağı olabilirdi ki? Bunu anlamak hiçbir surette mümkün değildir. Fakat bu bağ, monomanyaklarda sürekli yüzeye çıkan o garip çelişkilerde ve saçmalıklarda, özellikle de *Prens* fikrinin ısrarla sürdürülmesinde saklıdır. Bu yüzden bazıları, onların hastalığını demans olarak sınıflandırmak istemiştir. Gerçekte onlar, karakterlerini genel felçlilerden çok daha iyi korurlar ve sanrılarına makul bir kılıf uydurmaya çalışırlar; fakat çoğu zaman, üzerinde ısrar ettikleri o hırslı fikirlerine bir çıkış yolu bulma zorunluluğu ağır bastığında, düştükleri çelişkileri hiç umursamazlar. Söz gelimi Pavia'lı bir nakışçı kadın kendini Bonaparte ailesinin soyundan sayıyor, kılık kıyafetini, konuşmasını ve görünüşünü hüküm süren hanedan üyelerininkine benzetiyordu. Yine de kendisini Marie Louise'in kızı ilan ederken, aynı zamanda babasının da Victor Emmanuel olduğunu iddia ediyordu; başka zamanlarda ise yediği yumurtalarda engerek yılanlarının zehrini bulduğuna bizi inandırmaya çalışıyordu.

Böylece, ilk başta Papa'yı İtalya'yı özgürleştirmeye çağırmasına rağmen, David Lazzaretti aforoz edildiğinde ya da Papa tarafından yalnızca kınandığında Papalık putperestliğine karşı yazılar yazdı. Katolik Apostolik Kilisesi'nin bir üyesi olarak ölmeyi istemesine rağmen, Katolikliğin tam merkezini oluşturan gizli günah çıkarma uygulamasına şiddetle saldırdı; ve kendisini Davut'un oğlu olarak adlandırırken, aynı zamanda Konstantin'in oğlu sayılmayı da istedi.

Passanante. Sözüm ona kral katili Napolili Passanante'nin ailesinde kalıtsal bir hastalık geçmişi yoktur.[80] 29 yaşında iken boyu 1,63 m., ağırlığı ise 51,4 kilogramdı; yani Napolililerin ortalamasından 14 kilogram daha azdı. Kafası neredeyse submikrosefalik, yani normalden daha küçük diye tarif edilebilir – kafatası indeksi 82, muhtemel beyin hacmi 1513. Moğollarınkine benzeyen yüz hatları zekâ geriliği izlenimi veriyordu: anormal derecede aralıklı, küçük, çukur gözler, çıkık elmacık kemikleri, seyrek sakal. Gözbebekleri pek hareket etmez; cinsel organları sonradan küçülmüştü; bu durum neredeyse tam bir cinsel isteksizlikle bağlantılıydı. Öte yandan karaciğer ve dalak hipertrofikti; bu da kısmen ateşinin yükselmesini (koltuk altından 38° ile 37,8° arasında), nabzının zayıf oluşunu (88) ve gücünün çok düşük olmasını açıklıyordu; ayrıca sağ taraftaki kuvvet (60 kg.) sol tarafa göre (78 kg.) daha azdı. Bu son durum -belki de elindeki eski bir yanığa bağlıydı- çok önemliydi çünkü özellikle taşıdığı kullanışsız silah ve alabileceği tek elverişsiz pozisyon, kendisine yüklenen suçu tam anlamıyla işlemesini ihtimal dışı kılıyordu. Duyarlılığı bozulmuştu; dokunma duyusu elin sırtında normalde 16-20 mm olması gerekirken onda 5 mm, alında normalde 20-22 mm olması gerekirken onda 7 mm olarak ölçülmüştü (avuç içi kaydedilmemişti). Buna karşılık, derinin delici uyaranlara karşı hassasiyeti oldukça azalmıştı. Hapiste halüsinasyonlarla birlikte seyreden hezeyan nöbetleri geçirmişti.

Tüm bu özellikler, hem karın boşluğu organlarında hem de sinir merkezlerinde bir hastalığın varlığına dair açık işaretlerdir. Vakanın psikolojik incelemesi yapıldığında, bu sonuç daha da belirginleşmektedir. Yalnızca yüzeysel bir inceleme onun duygularının ve ahlaki eğilimlerinin normal olduğu kanaatini uyandırabilirdi. Gerçekten de suçtan tiksinti duyuyor, son derece sade ve ölçülü bir yaşam sürüyordu;

80 Bkz. Lombroso, *Remarks on the Passanante Trial*, 1876, s. 16-17.

kimi zaman aşırı dindar, kimi zaman abartılı ölçüde vatanseverdi ama her zaman başkalarının yararını kendi çıkarına yeğliyormuş gibi görünüyordu. Bu nedenle, ruhsal patoloji çalışmalarına aşina olmayanlara, yıllardır olgunlaşmakta olan bir fikrin şehidi, güçlü bir tarikatın neferi ve sözcüsü görünümünü sunuyordu; siyasi açıdan kınanmayı hak etse de birey olarak saygı uyandırıyordu.

Ne var ki bu görüşün temelsizliği hemen ortaya çıkmaktadır (hapis yaşamının etkisiyle ortaya çıkmış olabilecek hezeyanları bir kenara bıraksak bile). Daha önce de belirttiğimiz gibi, kanaatkârlık ve fedakârlık, yarı delilerin ve kimi zaman delilerin de belirgin özelliklerindendir; öyle ki, bazıları kendilerinden ve ailelerinden daha çok ülkelerine ve genel olarak insanlığa sevgi besliyor gibi görünürler. Ayrıca onun yazılarında, yurttaşlarının işledikleri cinayetlere -"balta sesleri eşliğinde yabancılardan para almalarına"- karşı sergilediği kayıtsızlık, hatta duyduğu haz bunun apaçık göstergesidir; özellikle vişne ağacını çok seven fakir bir adama yapılan acımasız şakayı -ağacı kökünden söküp meyvelerinden soyduktan sonra kapısının önüne bırakmaları- aktarırken aldığı hazzı göz önüne alırsak, bu hastalıklı kayıtsızlık açıkça görülür. Bu anormal duygusuzluk özellikle de suçun ardından, kendisine yöneltilen halk öfkesine karşı gösterdiği hissizlikte açığa çıkar. Oysa Orsini, Sand ve Nobiling gibi en fanatik siyasi suikastçılar bile eylemlerinden sonra duygularının etkisi altına girmiş, hatta çoğu zaman intihara teşebbüs etmişlerdir.

Eylemin ardındaki itici güç bunu kanıtlamaya fazlasıyla yeterlidir: Siyasi çılgınlıkları yüzünden işinden kovulan, serserilikten tutuklanan ve ayrıca polis tarafından kötü muamele gören Passanante, yaşamını sürdürmeye ya da arzularını tatmin etmeye gücü yetmeyen sınırsız bir kibirle, kulüplerde adlarını duyduğu (ve bizzat kendisinin de aleyhlerinde nutuk attığı) kahramanlara öykünmeyi düşündü;

böylece hayatını bir başkasının eliyle sona erdirmenin yolunu bulmuş olacaktı.

Tutuklandıktan hemen sonra sorgu yargıcına şöyle demişti: "İşverenlerim tarafından kötü muamele gördüğüm ve hayattan tiksinti duyduğum için, kendimi öldürmek zorunda kalmayayım diye kralı öldürme planı kurdum." Yargıç Azzaritti'ye ise, "Öldürüleceğimden emin bir hâlde kralın hayatına kastettim" dedi. Aslına bakarsanız, tutuklanmasından iki gün önce, kralı öldürme planından ziyade işinden atılması meşgul etmişti onu; tutuklandığında da durumunu olduğundan daha ciddi göstermek için elinden geleni yaptı, görevliye, üzerinde "Kahrolsun Kral! Yaşasın Cumhuriyet!" yazan devrimci kartını unuttuğunu hatırlattı. Bu, Maudsley, Crichton, Esquirol[81] ve Krafft-Ebing'in çok sayıda örneğini kaydettiği türden tipik bir *dolaylı* intihar vakasıydı. Ancak bu teşebbüsler yalnızca akıl sağlığı yerinde olmayanlar ya da korkak ve ahlaksız kişiler tarafından gerçekleştirilir. Bu güdüyü özellikle vurguluyorum çünkü o aynı zamanda yaşam sevgisine galebe çalan tutarsız kibrini tatmin etmenin de bir aracıydı. Birçok kendini beğenmiş intihar manyağının kendi ölümünü gösterişli bir ortamda seyretmekten hoşlandığı iyi bilinir; tıpkı halk önünde bir ayin düzenleyip *Requiescat* okunurken kendini vuran İngiliz gibi.

Dolayısıyla onda bir fanatizm bulacaksak, bunu siyasette değil, kendinin dilbilgisi hatalarıyla dolu gülünç yazılarında bulacağız. Duruşmada öfkeye kapılıp gözyaşlarına boğulduğunda, bu patlama, partisinin hakarete uğramasından değil, kendi mektuplarından birinin okunmasına izin verilmemesinden kaynaklanmıştı; ayrıca, bulaşıkları yıkamak yerine sürekli kitap okuduğu iddia edilerek aşçılık şöhretine saldırılması da cabasıydı; bunu kesin bir dille reddetti, oysa akıl

81 Esquirol, kendisine şöyle diyen bir deli kadından bahseder: "Kendimi öldürmeye cesaretim yok; bir başkasını öldürmeliyim ki, ben de öleyim." Bu kadın, kızının canına kastetmişti.

sağlığının yerinde olmadığına dair böyle bir kanıt aslında bütünüyle kendi lehine olacaktı.

Onun zekâsı, ortalamanın üstünde olmaktan ziyade sıra dışı ve özgün diye nitelendirilebilir; ayrıca zekâsının parlaklığı yazılarından çok sohbetlerinde kendini gösterirdi; yazılarında, yarı delilerden farklı olarak delilerin eserlerinde sıkça rastladığımız türden güçlü ifadelere rastlamak zordur.

Bununla birlikte, onun yığınla yazısı arasında oraya buraya bakıp boşluklarını tamamladığımızda hem özgün hem de ilginç sayılabilecek birkaç parçaya rastlarız. Örneğin, milletvekillerinin ve memurların "fazla gurura kapılmamaları için" askerlikteki kura çekimi gibi kura ile seçilmesi fikri garip gelse de özgünlükten büsbütün yoksun addedilemez. Aynı ölçüde çarpıcı olan bir başka fikri ise zorunlu tembellik içinde vakit geçiren mahkûmların boş arazileri ekip biçmeye zorlanması, gençlerin henüz bir meslek seçmeden önce askerliğe çağrılması ve "Fransa'dan beş milyar isteyen" İmparator Wilhelm için "Diken eken çıplak ayakla yürümeye mahkûm edilmelidir" diye bağırılmasıdır. Ayrıca, her köyde yolcular için ücretsiz bir han kurulması fikri de kendi içinde iyi sayılabilir, gerçi biraz Türk usulü olsa da.

Daha da dikkat çekici olanı, daha önce yazılmamış olsaydı, kendi durumuna atıfta bulunduğunu düşündürebilecek şu cümledir: "Yetkililerin, tek fikri yönetim biçimini değiştirmek ve devletin başına saldırmak olan bir adama karşı ağır ceza uygulaması kınanmalıdır. Ülke, ayrım gözetmeksizin herkesin anasıdır; kanun ayrım gözetmeksizin herkes için ölümün kardeşi olmalıdır; ölüm kimseyi kayırmaz, zamanı gelince insanları devirir."

Onun yalnızkenki hâliyle hemcinsleriyle birlikteykenki hâli arasındaki tezat, Giusti'ye yakışır niteliktedir: "Onu tek başına gördüğünüzde bir cam bardak kadar zayıftır – bir bardak gördüğünüzde insanın gücünü düşünün, arada pek bir

fark yoktur; ama insanlar birleşince sertleşirler ve bin Samson'un gücüne sahip olurlar."

Onun sahiden ortalamanın üstünde olduğu alan, sözlü yanıtlarıydı. Örneğin: "Halk arasında bilfiil incelenen tarih, kitaplardan incelenen tarihten daha öğreticidir. Halk, tarihin en iyi öğretmenidir" gibi sözleri. Yoksul bir aşçı olarak konumuyla bağdaşmayan edebi iddialarını haklı çıkarmak içinse şu yanıtı veriyordu: "Bilginin yoldan saptığı yerde, cahil genellikle zafer kazanır."

Kötü bir eylemde bulunmak üzereyken vicdanda ne olup bittiği sorulduğunda şöyle yanıt verdi: "İçimizde âdeta iki irade vardır; biri bizi ileri iter, diğeri geri çeker ve hangisi daha güçlü çıkarsa eylemi o belirler."

Fakat tam da onun konumunda bu kadar garip görünen ve arada bir parlayan siyasi sezgilerinde, hastalıklı bir anormallik açıkça kendini gösterir çünkü bunların kuraldan çok istisna olduğunu belirtmek gerekir. Genel olarak karşımıza çıkan şey sıradanlık ve saçmalıktır. Aynı yasada kalpazanların asılmasını, hırsızların yakılmasını ve idam cezasının kaldırılmasını önerir! Kralı öldürmek ister ama başka bir maddede ona iki buçuk milyonluk bir maaş bağlanmasını önerir![82]

Guiteau. Guiteau için de aynı şey söylenebilir; onda da sayısız dejeneratif özellik vardı. El yazısı tam anlamıyla bir yarı delinin el yazısıdır; ailesinde çok sayıda deli ve fanatik bulunuyordu. Avukat, ilahiyatçı, politikacı ve dolandırıcı olarak her işe el atmış, İsa'nın doğumu hakkında büyük bir keşif yaptığını iddia etmişti. Gerçekte ise yalnızca bir sürü kâğıdı heba etmiş, *The Existence of Hell* [Cehennemin Varlığı] ve *Truth* [Hakikat] üzerine, Tanrısal vahiyle yazdığına inandığı gülünç birkaç dergi ve kitap çıkarmıştı. Bu tuhaf

82 Bütün bunlara rağmen, altı İtalyan akıl sağlığı uzmanı Passanante'nin delilik şüphesinden tamamen âri olduğunu teşhis etmiştir; buna rağmen kendisi hâlâ bir hapishanede tutulmaktadır.

vaazlarının mükâfatı olarak Tanrı'nın, onun borçlarını ödeyeceğine inanıyordu; Garfield'i öldürmesi de Tanrısal bir buyruğa itaat ettiğine inanmasından kaynaklanıyordu; oysa asıl neden, kendisini ABD'nin Liverpool konsolosu, Avusturya elçisi vb. tayin etmeyen Garfield'den öç almaktı. Bu durum, Guiteau'nun inancına göre, Garfield'in başkan seçilmesini sağlamak için harcadığı onca emek karşısında büyük bir nankörlüktü.[83]

Güney Amerikalılar. Arjantin Cumhuriyeti'nde beyin rahatsızlıklarından muzdarip büyük zatların sayısı öylesine fazladır ki, Mejia bu konuda Yeni Dünya'da ortaya konmuş en ilginç ve en değerli eserlerden biri sayılabilecek bir kitap yazabilmiştir.[84]

Böylece Mejia'ya göre, Rivadura hastalık hastasıydı ve beyin yumuşamasından öldü. Manuel Garcia da hastalık hastasıydı ve sonunda bir beyin rahatsızlığına yenik düştü. Amiral Brown takip edildiği sanrısına kapılıyordu. Varela epilepsi hastasıydı, Francia melankolikti, Rosas ahlaki bakımdan deliydi ve Monteagudo histerikti.

83 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Archivio di Psichiatria*, cilt iv.

84 José Maria Ramon Mejia, *Las Neurosis de los Hombres celebres en la Historia Argentina*, Buenos Aires, 1878.

DÖRDÜNCÜ KISIM

,,,

SENTEZ VE DEHANIN DEJENERATİF PSİKOZU

BİRİNCİ BÖLÜM
DELİ DÂHİLERİN ÖZELLİKLERİ

Karaktersizlik – Kendini Beğenmişlik – Erken Gelişmişlik – Alkolizm – Serserilik – Çok Yönlülük – Özgünlük – Üslup – Dinsel Şüpheler – Cinsel Anormallikler – Bencillik – Tuhaflık – İlham

Dehanın hastalıklı ve dejeneratif karakterine dair anlayış, dehanın münferit olguları daha sıkı bir incelemeye ve tıpkı kimyasal tepkimelerde olduğu gibi karşılıklı etkileşime tâbi tutulduğunda giderek daha fazla doğrulanmakta ve tamamlanmaktadır. Nitekim tarihte ün kazanmış büyük hasta zihinlerin yaşamlarını ve eserlerini incelersek onların hem sıradan insandan hem de yaşamını delilik emaresi sergilemeden tamamlamış diğer dâhilerden birçok karakteristik özellikleriyle hemen ayırt edilebildiklerini görürüz.

1. Bu deli dâhilerin neredeyse hiç karakteri yoktur. "Esen hiçbir rüzgâra boyun eğmeyen" tam ve bütünlüklü karakter, aklı başında dürüst insanların ayırt edici özelliğidir.

Tasso ise bunun tam tersine, saraylara karşı nutuklar atar ama ömrünün sonuna dek onların kıt kanaat lütuflarını dilenmek için hep saraya geri döner. Cardano yalan söylediği, kötü konuştuğu ve kumar oynadığı için kendini suçlar. Rousseau ise son derece hassas olmasına rağmen en nazik ve en sevecen dostlarını yoksulluğa terk eder, çocuklarını yüzüstü bırakır, hem başkalarını hem de kendini kötüler ve üç kez dinden döner – Katoliklikten, Protestanlıktan ve daha da kötüsü felsefenin dininden.

Swift din adamı olmasına rağmen Strephon ile Chloe'nin aşkını konu alan müstehcen şiiri yazmıştır ve mensubu olduğu kiliseyi küçümsemiştir; üstelik gururu, çılgınlık boyutuna varmıştır.

Lenau, *Savonarola*'da fanatikliğe varan bir dindarlık sergilerken, *Albigensler*'de alaycı bir kuşkucu olarak arzı endam eder; bunu bilir, itiraf eder ve alay konusu yapar.

Schopenhauer kadınları yerden yere vurmakla birlikte bu cinse fazlasıyla hayranlık duyuyordu; Nirvana'nın mutluluğuna inandığını ileri sürdü, ardından kendisine yüz yıldan uzun bir ömür biçti.

2. Deha, kendinin bilincine sahiptir, kendinin değerini bilir ve keşişlere özgü bir alçakgönüllülüğe asla sahip değildir. Ancak hasta beyinlerde kaynayan gurur, tüm gerçeklik ve olasılık sınırlarını aşar. Tasso ve Cardano üstü kapalı bir şekilde, [Hz.] Muhammed ise açıkça Tanrı'dan vahiy aldığını ilan etmiştir; dolayısıyla en küçük bir eleştiri onlara ölümcül bir zulüm gibi görünür. Cardano kendisi hakkında şöyle yazmıştır: "Mizacım, insan varlığının ve koşullarının tam sınırında ve ölümsüzlerin eşiğindedir."[85] Rousseau, bütün insanların, hatta kimi zaman doğa güçlerinin bile kendisine karşı bir komplo içinde olduğuna inanıyordu. Belki de tam da bu yüzden, bu talihsiz büyük ruhların hemen hepsinin insanlarla bir arada bulunmaktan kaçındığını görmüştük. Swift kabine bakanlarını aşağılayıp hakaret etmiş, kendisiyle tanışmak isteyen bir düşese, "İnsan ne kadar büyükse, önümde o kadar eğilmek zorundadır" diye yazmıştı. Lenau ise annesinden soyluluk gururunu miras almıştı ve hezeyanları sırasında kendini Macaristan kralı sanıyordu.

3. Bu talihsiz insanların bazıları, dehalarının tuhaf bir şekilde erken temayüz etmiş kanıtlarını sergilemişlerdir. Tasso altı aylıkken konuşabiliyordu, yedi yaşında da Latinceyi öğrenmişti. Lenau çok küçük yaşta dokunaklı vaazlar yazıyor, gayda ve kemanı şaşırtıcı bir ustalıkla çalıyordu. Cardano sekiz yaşında iken dehasının ürünü olan hayaller görüp esinler alıyordu. Ampère on üç yaşında matematikçiydi. Pascal on yaşındayken, bıçakla vurulan bir tabağın

85 *De Vita Propria.*

çıkardığı sesten esinlenerek bir ses kuramı geliştirmiş, on beş yaşında ise ünlü Konik Kesitler hakkındaki kitabı yazmıştı. Haller dört yaşında vaaz veriyor, beş yaşında kitapları âdeta yalayıp yutuyordu.

4. Birçoğu ölçüsüzce uyuşturucu, uyarıcı veya sarhoş edici maddeler kullanmıştır. Haller çok yüksek dozda afyon almayı alışkanlık hâline getirmişti; Rousseau çok fazla kahve tüketirdi. Tasso içki düşkünlüğüyle nam salmıştı; keza Kleist, Gérard de Nerval, Musset, Murger, Majlath, Praga ve Rovani gibi modern şairlerin yanı sıra çok özgün Çinli yazar Li-Tai-Po da öyle; hatta bu sonuncusu tüm ilhamını alkolden almış ama onun yüzünden de ölmüştür. Lenau da ömrünün son yıllarında şarap, kahve ve tütünü ölçüsüzce tüketmiştir. Keza Baudelaire de afyonu, tütünü ve şarabı haddinden fazla tüketiyordu. Cardano dur durak bilmeyen bir içici olduğunu itiraf etmişti. Poe dipsomaniye (alkol bağımlılığı) yakalanmıştı; keza Hoffmann da.

5. Dahası, bu büyük şahsiyetlerin neredeyse hepsi üreme işlevlerinde anormallikler sergilemiştir. Tasso gençliğinde abartılı bir sefahat düşkünüyken, otuz sekiz yaşından sonra katı bir iffete bürünmüştür. Cardano ise gençliğinde iktidarsızken otuz beş yaşında kendini aşırılıklara kaptırmıştır. Pascal gençliğinin başlarında şehvet düşkünüyken daha sonra bir annenin öpücüğünü bile suç sayacak hâle gelmiştir. Rousseau hipospadyas ve spermatore rahatsızlıklarından muzdaripti ve Baudelaire gibi cinsel sapkınlığa eğilimliydi. Newton ve XII. Charles ise bilindiği kadarıyla hiç cinsel ilişkiye girmemişti. Lenau ise şöyle yazmıştı: "Evliliğe uygun olmadığım yönünde acı veren bir kanaate sahibim."[86]

6. Bir çalışma odasının sakin inzivasını tercih etmek yerine hiçbir yerde rahat edemeyip sürekli yolculuk etmek zorunda kalırlar. Lenau, Viyana'dan Stokerau'ya, oradan da Gmünden'e taşınmış ve sonunda Amerika'ya göç etmiştir.

86 Schurz, i.

"Kanımı harekete geçirmek için ara sıra iklim değişikliğine ihtiyacım var" diyordu.[87] Tasso ise Ferrara, Urbino, Mantua, Napoli, Paris, Bergamo, Roma ve Torino arasında mekik dokuyup durmuştur. Poe, Boston, New York, Richmond, Philadelphia ve Baltimore arasında sürekli dolaştığından editörlerinin baş belasıydı. Giordano Bruno ise Padua, Oxford, Wittenberg, Magdeburg, Helmstadt, Prag ve Cenevre'yi dolaşmıştır.

Rousseau, Cardano ve Cellini kâh Paris'te, kâh Torino'da, kâh Floransa, Roma, Bolonya ya da Lozan'da kalıyorlardı. Rousseau şöyle diyordu: "Yer değiştirmek benim için bir ihtiyaç. Havaların güzel olduğu mevsimlerde, acı çekmeden bir yerde iki ya da üç günden fazla kalmam imkânsız."[88]

7. Dehalar bazen mesleklerini ve çalışma alanlarını arka arkaya birkaç kez değiştirirler, sanki kudretli zihinleri tek bir bilimde huzur ve tatmin bulamıyormuş gibi.[89] Swift hiciv şiirlerinin yanı sıra İrlanda sanayisi, teoloji, siyaset ve Kraliçe Anne devrinin tarihi üzerine de yazmıştır. Cardano aynı zamanda bir matematikçi, hekim, ilahiyatçı ve de edebiyatçıydı. Rousseau ressam, müzik öğretmeni, şarlatan, filozof, botanikçi ve şairdi; Hoffmann ise yargıç, karikatürist, müzisyen, roman ve oyun yazarıydı.

Tasso -ardından Gogol'un da yaptığı gibi- epik, dramatik ve didaktik olmak üzere şiirin tüm türlerini ve bütün vezinlerini denedi. Newton ve Pascal sıra dışı anlarında fiziği bırakıp teolojiye yöneldi. Lenau ise tıp, tarım, hukuk, şiir ve teolojiyle ilgilendi.

87 A.g.e., s. 283.

88 Ocak 1765.

89 Philomneste'nin (a.g.e) söz ettiği 45 deli yazardan 15'i şiire, 12'si teolojiye, 5'i kehanete, 3'ü otobiyografiye, 2'si matematiğe, 2'si ruh hastalıklarına, 2'si siyasete yönelmişti. Şiirin baskın olmasının nedeni yukarıda belirtilmiştir; öte yandan teoloji, felsefe ve benzeri alanlar ise daha çok yarı delilerde öne çıkar.

8. Bu muazzam enerjik zihinler bilimin gerçek öncüleridir; tehlikeleri hiç umursamadan öne atılır, en büyük zorluklara hevesle göğüs gererler, belki de bu zorluklar hastalıklı enerjilerini en iyi tatmin eden şeyler olduğu için. En garip bağlantıları, en yeni ve en çarpıcı noktaları yakalarlar; burada şunu belirtmeliyim ki, saçmalığa varacak derecede özgünlük, deli şair ve sanatçıların başlıca özelliğidir. Ampère, Arago'nun da belirttiği üzere, her zaman matematiğin en zor sorunlarını -uçurumlarını- araştırmıştır.

Rousseau, *Devin du Village* [Köyün Kâhini] operasında geleceğin müziğini bestelemeye çalışmış; ardından Schumann da aynısını yapmıştır. Swift ise yalnızca en zor konuları işlerken, en alışılmadık uğraşları yürütürken kendini rahat hissettiğini söylemiştir. Nitekim *Hizmetkârlara Talimatlar* kitabında bir ilahiyatçı ya da politikacıdan ziyade âdeta bir hizmetkâr gibi görünür. *Bir Hırsızın İtirafları* kitabı öylesine inandırıcı bulunmuştu ki, tanınmış bir suçlu tarafından yazıldığına inanıldı; bu yüzden suç ortağı olanlar, ortaya çıkarıldıklarını sanarak adalete teslim oldular. Bickerstaff'ın kehanetlerinde ise Katolik kimliğine büründü ve Roma Engizisyonu'nu kandırmayı başardı.

Walt Whitman, Anglo-Saksonların geleceğin şiiri olarak gördükleri, kafiyesiz şiirin yaratıcısıdır; bu şiir hiç kuşkusuz garip ve dizginsiz bir özgünlüğün izlerini taşır.

Poe'nun kitapları (en büyük hayranlarından biri olan Baudelaire'in söylediği gibi), garipliğin güzelliğin unsurları arasına katılabileceğini göstermek için yazılmıştır âdeta; ve onları *Arabeskler and Groteskler* başlığı altında toplamıştır çünkü kitapları insanî çehreyi dışlıyordu, onun edebiyatı insanlık dışıydı. Burada da deli sanatçıların arabesk eserlere, dahası insan figürünü çağrıştıran arabesklere duyduğu özel ilgiyi görüyoruz.[90]

90 A.g.e., s. 200.

Baudelaire ise bizzat düzyazı şiiri yaratmış ve yapay güzelliğe olan hayranlığını en üst noktaya taşımıştır. Koku alma duyusunda yeni şiirsel çağrışımlar bulan ilk kişi de oydu.[91]

9. Bu hastalıklı dâhilerin kendilerine özgü bir üslupları vardır; tutku dolu, heyecan verici, canlı renklerle boyanmış bu üslup onları diğer tüm yazarlardan ayırır; belki de bu üslup ancak delice etkiler altında ortaya çıkabildiği içindir. Öyle ki hepsi ilham anları dışında yazamadıklarını, hatta düşünemediklerini itiraf ederler. Tasso mektuplarından birinde şöyle yazar: "Başarısızım ve her şeyde, özellikle yazmakta güçlük çekiyorum."[92] Keza "Benim fikirlerim," diye itirafta bulunuyor Rousseau, "karışıktır, ortaya çıkıp gelişmeleri yavaştır; tutku dolu anlar dışında kendimi iyi ifade edemiyorum." Cardano'nun eserlerindeki belagatli ve canlı giriş bölümleri, kitaplarının geri kalan sıkıcı kısımlarından öylesine farklıdır ki, ilhamının ilk ve son anları arasındaki farkı açıkça gösterir. Haller başarılı bir şair olmasına rağmen, şiir sanatının püf noktasının bu sanatın zorluğunda yattığını söylerdi. Pascal, 18. Taşra Mektubu'na on üç kez yeniden başlamıştı.

Belki de karakter ve üsluptaki bu benzerlik, Swift ile Rousseau'nun Tasso'ya olan düşkünlüğünün nedeni olmuş, ağırbaşlı Haller'in Swift'ten etkilenmesine yol açmıştır; Ampère, Rousseau'nun garipliklerinden, Baudelaire ise kitaplarını çevirdiği Poe'nun ve hayranlıkla bağlandığı Hoffmann'ın tuhaflıklarından esinlenmişti.[93]

10. Bu büyük şahsiyetlerin hemen hmen hepsi, zihinlerinin doğurduğu ve ürkek vicdanları ile hastalıklı duygularının suç sayıp mücadele ettiği dinsel şüphelerle acı içinde boğuşmuşlardır. Tasso zındık olma korkusuyla azap çekiyordu. Ampère şüphelerin insanın en feci işkencesi olduğunu sıkça

91 Misk kokusunun kendisine kızıl ve altın rengini hatırlattığını söyler ve "bebek teni ya da şafak kokan parfümleri" betimler.

92 Manso, *Vita*, s. 249.

93 Du Vin, i. 1880.

söylerdi. Haller günlüğüne şöyle yazmıştı: "Tanrım! Bana, ah! Bana bir damla iman ver: Aklım Sana inanıyor ama kalbim reddediyor; işte benim suçum bu." Lenau yaşamının sonlarına doğru, "Kalbimin acı çektiği saatlerde Tanrı fikri benden uzaklaşıyor" sözünü defalarca tekrar ederdi. Zaten onun *Savonarola* kitabının asıl kahramanı Şüphe'dir;[94] bugün artık tüm eleştirmenler bunu kabul etmektedir.

11. Ayrıca tüm deli dâhiler kendi *Ego*'larıyla fazlasıyla meşguldürler. Bazen kendi hastalıklarını bilir ve itiraf ederler ve bu itirafla sanki hastalığın amansız ataklarından kurtulmak ister gibidirler.

Parlak bir zekâya ve dolayısıyla keskin bir gözlem yeteneğine sahip olan bu insanların, sonunda kendi acımasız anormalliklerini fark etmeleri ve dikkatlerini bu kadar acı verici bir şekilde üzerine çeken *Ego*'nun görüntüsü karşısında şaşkına dönmeleri doğaldır. Genelde insanlar, özellikle de deliler, kendilerinden bahsetmeyi severler; hatta bu konuda etkileyici bir hitabet geliştirirler. Hele ki dehaları, mania ile birlikte gelişenlerde bu durum daha da olağandır. İşte bu sayede, tutkuların ve acıların muhteşem kayıtlarını, delice şiirin anıtlarını, yazarın talihsiz büyük kişiliğini açığa vuran eserleri elde ederiz. Cardano yalnızca otobiyografisini yazmakla kalmamış, talihsizlikleri üzerine şiirler ve bütünüyle rüya ve halüsinasyonlarından oluşan *De Somniis* adlı eserini de kaleme almıştır. Whitman'ın şiirleri *Ego*'nun yüceltilmesini işler. Rousseau *İtiraflar, Diyaloglar ve Hayaller* adlı kitabında; De Musset, *İtiraflar*'ında; Hoffmann ise *Kreisler*'de kendileriyle birlikte deliliklerini de ayrıntılı biçimde anlatırlar.[95]

Aynı şekilde Poe da, Baudelaire'in çok iyi belirttiği gibi, insan yaşamının istisnalarını konu edinmişti: Önce kuşkulu görünen, sonra gerekçesi bulunmuş bir kanaate dönüşen

94 Schurz, i. 328.

95 Kreisler de tıpkı onun gibi garip ideallerle doludur, daima gerçeklikle savaş içindedir ve sonunda deliliğe sürüklenir.

halüsinasyonu; aklın diyarında tahta oturmuş ve onu korkunç bir mantıkla yöneten saçmalığı; iradenin yerini alan histeriyi işler; sinirlerle zihin arasındaki çelişkiyi öyle bir noktaya götürür ki, keder kendini kahkaha ile dışavurmak zorunda kalır.

Hezeyanla aşırı bir alçakgönüllülüğe sürüklenen Pascal, Hristiyanlığın *Ego*'yu bastırdığını söylemiş ve otobiyografisini yazmamıştır; yine de ünlü *Amulet* kitabında halüsinasyonlarının izlerini gözler önüne sermiş, *Düşünceler*'inde ise başkalarından söz ederken aslında kendini incelikli bir dille anlatmıştır. "Uç noktadaki dâhi, uç noktadaki deliye yakındır; insanlar öylesine delidir ki, deli olmayan biri bile yeni bir tür deli olur" diye yazarken kuşkusuz kendinden bahsediyordu. Keza, "Hastalıklar yargımızı ve duyumlarımızı etkiler; ağır hastalıklar onları algılanabilir ölçüde değiştirir, hafif hastalıklar ise onları bir nebze de olsa etkilemeden edemez" ve "Dâhilerin başları bizden yüksektedir ama ayakları bizden alçaktadır; hepsi aynı seviyededir ve bizimle aynı toprak üzerinde dururlar, çocuklar ve hayvanlarla birlikte" derken de yine kendisinden söz etmekteydi.

Haller günlüğünde kendi dinsel sanrılarına dair ayrıntılı bilgiler sunar ve çoğu zaman yirmi dört saat içinde karakterinin tümden değiştiğini, "sersem, deli, Tanrı tarafından cezalandırılan ve insanlar tarafından hor görülen ve küçümsenen" biri oluverdiğini itiraf eder.

Sonradan kendini asan Lessmann, *Wanderbuch eines Schwermüthigen* [Bir Melankoliğin Güncesi] (1834) adlı mizahi kitabı kaleme almıştır. Tasso ise Urbino Dükü'ne yazdığı mektupta ve daha önce alıntıladığımız kıtada deliliğini açıkça betimlemiştir. Başka bir yerde ise şöyle diyordu: "Francesco, ey Francesco, hasta bedenimin içinde hasta bir ruhum var." İlginçtir ki, ilk cinnet nöbetinden kısa bir süre önce şu sözleri yazmıştı: "Delirdiğimi inkâr etmediğime

göre, deliliğimin ya sarhoşluktan ya da aşktan kaynaklandığına inanmalıyım, ne de olsa haddinden fazla içtiğimi gayet iyi biliyorum."[96]

Dostoyevski, *Ecinniler* ve *Budala* romanlarında hep yarı deli karakterleri, özellikle epilepsi hastalarını; *Suç ve Ceza*'da ise ahlaki kopukluk yaşayan kişileri sahneye çıkarır.

Gérard de Nerval, şiir ile saçmalığın bir karışımı olan ve yerinde bir ifadeyle "Humma Ezgileri" diye adlandırılan *Aurelia* kitabının yazarıydı. Barbara, *Les Détraqués*'i yazdı. Buston kendi halüsinasyonlarını anlattı. Allix hekim olmadığı hâlde delilerin tedavisi üzerine yazılar kaleme aldı. Lenau ise delilik nöbetlerine fiilen yenik düşmesinden on iki yıl önce bunu öngörmüş ve anlatmıştı. Onun bütün şiirleri, intihar ve melankoli eğilimlerini acı veren bir canlılıkla tasvir eder. Bunu yalnızca bazı şiirlerinin başlıklarından bile anlamak mümkündür: "Hastalık Hastası Birine", "Deli", "Hasta Ruh", "Bir Rüyanın Şiddeti", "Melankoli Ayı".

Bence, J. Ortis'in en kasvetli sayfalarında bile *Seelenkranke*'den alınan şu parçadaki kadar sahici ve canlı renklere bürünmüş bir intihar eğilimi betimlemesi bulunamaz: "Kalbimde derin bir yara taşıyorum ve onu sessizce mezara kadar taşıyacağım; hayatım bir saatten diğerine kırılıp parçalanıyor. Yalnızca biri beni teselli edebilirdi [...] ama o da şimdi mezarda yatıyor. [...] Ey annem! Eğer sevgin ölümden sağ çıktıysa, eğer hâlâ çocuğuna bakmana izin veriliyorsa, yakarışlarımı duy... Ah! Beni bu hayattan çabucak kurtar! Ölümün gecesini özlüyorum! Ah! Yalnızca deli oğlunun kederini bir kenara bırakmasına yardım et." Onun *Traumgewalten* [Rüya Güçleri] adlı kitabı, daha önce de belirttiğim gibi, intihar cinnetinin ilk atağından önce ya da onunla birlikte ortaya çıkan halüsinasyonun korkunç derecede gerçekçi bir tasviridir; burada okuyucu, sözlerde ve fikirlerde çılgına

96 *Epistolario*, iii. I.

dönmüş felçlilerin ayırt edici özelliği olan kopuk, parçalanmış karakteri kolayca fark edebilir.

İşte bir örnek: "Rüya öylesine korkunç, öylesine delişmen, öylesine dehşet vericiydi ki, keşke kendime bunun sadece bir rüya olduğunu söyleyebilseydim [...] yine de ağlamaya devam ediyorum ve kalbimin attığını hissediyorum; uyanıyorum ve çarşafların, yastığın ıslak olduğunu görüyorum. [...] Rüyamda mı onları alıp yüzümü sildim? Bilmiyorum. [...] Ben uyurken düşman misafirlerim burada bir âlem yapmışlar. [...] Şimdi burada yoklar, o vahşiler gittiler ama izleri gözyaşlarımda duruyor. Kaçıp gitmişler ve şarabı masanın üsünde bırakmışlar."

Daha önce *Albigensler*'de, rüyaların onda bıraktığı korkunç etkilere dair bazı imalarda bulunmuştu: "Rüyaların kudreti çoğu zaman dehşetengizdir; sarsar, acıtır, bunaltır, tehdit eder ve eğer uyuyan kişi zamanında uyanmazsa, göz açıp kapayıncaya kadar cesede dönüşür."[97]

12. Büyük zihinlerin sanrılarının başlıca izi, eserlerinin ve konuşmalarının bizzat yapısında bulunur; mantıksız çıkarımlarında, saçma çelişkilerinde ve insanlıktan uzak acayip hayallerinde. Nitekim Sokrates neredeyse sezgi yoluyla Hristiyan ahlakına ve Yahudi tek tanrıcılığına ulaşmışken, bir hapşırığa ya da hayali dehasının sesine ve işaretlerine göre adım attığına göre, akıl sağlığının yerinde olmadığı ortadadır. Keza kütle çekim yasalarını Newton'dan önce sezen ve

97 Uzun süre Bedlam'da kalmış "Deli Nat Lee" adındaki şair, dâhilerin deliliğini şiirlerinde ayrıntılı biçimde betimler; örneğin *Cesar Borgia* şiirinde:
"Bir deli gibi inleyen,
Ve kendini seyredenleri bir süreliğine oyalayan,
Sıkı akıl yürütür. Gözlerindeki vahşilik kaybolur,
Gardiyanlarının aklını haksız yere ezdiğine yemin eder,
Ama beynini yaralayan sebebe dokunursan,
İşte o zaman dişlerini gıcırdatır, ağzı köpürür, zincirini sallar."
Bkz. Winslow, *Obscure Diseases of the Brain*, s. 210, Londra, 1863. Ayrıca deli ressamların benzer eğilimlerine kanıt olarak "Delilik Sanatı Üzerine" bölümüne de bakınız.

teolojide Dupuis'in habercisi olan Cardano, *De Subtilitate* adlı kitabında, üç harflilerin musallat olduğu kişilerin ve aziz sayılan bazı keşişlerin tuhaf, uğursuz belirtilerini halüsinasyon olarak açıklamış, bunları sıtmanın dördüncü gününde nükseden sayıklamalara benzetmiştir. Cardano, sadece bilimsel ilhamlarını değil, masanın gıcırtısını ve kalemin titremesini bile bir cinin etkisine bağladığında, defalarca büyülendiğini iddia ettiğinde ve bir patolog için "yalancı zar" (psödomebran) ne kadar kesin bir hastalık kanıtıysa, bir zihin hekimi için de o kadar açık bir hastalık bulgusu olan *Düşler Üzerine* kitabını yazdığında, artık bir akıl hastasıydı. Bu kitapta başlangıçta rüya olgularına dair en doğru ve en ilginç gözlemleri kaydeder; örneğin, şiddetli fiziksel acıların daha az, hafif acıların daha fazla etki göstermesi (ki bu olgu yakın geçmişte psikiyatristler tarafından doğrulanmıştır); delilerin çok rüya gördüğü; bir rüyada, sahnede olduğu gibi, çok uzun bir düşünce dizisinin çok kısa bir sürede geçtiği; ve nihayet (son derece yerinde bir gözlemle) insanların ya kendi alışkanlıklarına bütünüyle uygun ya da onlarla bütünüyle çelişen rüyalar gördükleri. Gelgelelim bu tartışmasız ölçüde aşikâr deha, kanıtlarını sunduktan sonra, eski halkların en saçma, en olmadık teorilerinden birini yeniden ileri sürer: rüyadaki en ufak bir tesadüfi ayrıntının bile, yakın ya da uzak bir geleceğin vahyi olduğu. Böylece, oldukça samimi bir inançla, Kabalacı eserlerle biçim ve köken bakımından (ki bu kökenin patolojik olduğu kuşkusuzdur) aynı olan bir sözlük hazırlar; bir rüyada yer alabilecek her nesne, her sözcük birbirini yorumlamaya yarayan çağrışımlar dizisine bağlanır. *Baba* yazar, koca, oğul veya komutan anlamına gelebilir. *Ayaklar* da bir evin temelini, sanatları veya işçileri falan simgeleyebilir. Rüyada görülen bir *at*, kaçış, zenginlik ya da eş anlamına gelebilir. *Ayakkabıcı* ile *hekim* aynı anlamı taşıyabilir. Kısacası, baskın olan şey gerçek benzerlikler değil, sözcüklerdeki, seslerdeki, hatta eklerdeki benzerliklerdir. *Orior* ile *morior* aynı kehanet değerine sahiptir

çünkü "birbirlerinden tek bir harfle ayrıldıkları için biri diğerinin yerine geçer." Elimizde olmadan insan doğasına ve kendimize acırız; hele de onun, taş hastalığından muzdarip bir şövalyenin rüyasında yemek görürse ertesi gün kriz geçirdiğini anlattığını ve şu Latince ifadeyi eklediğini gördüğümüzde: *cibos enim et dolores degustare dictimus* [çünkü yiyecekleri ve acıları tatmak deriz]; sanki doğa, Latince kelime oyunlarıyla eğlenmeyi âdet edinmiş gibi. Oysa bu adam, uykudaki acı duyumlarına dair harikulade bir teoriyi sezgi yoluyla keşfetmiş, hekimlikte seçkin bir konuma gelmiş ve karın boşluğundaki en büyük sempatik sinir ağını (solar pleksus) tasavvur etmişti.

Newton, aklını Vahiy'in ya da Daniel'in boynuzlarının yorumlanmasına adadığında, aklı başında olduğundan pek söz edilemez; aynı şekilde, Bentley'ye yazdığı şu satırlarda da: "Çekim yasası sayesinde kuyruklu yıldızların uzamış yörüngelerini gayet iyi anlayabiliriz; fakat gezegenlerin neredeyse dairesel yörüngeleri söz konusu olduğunda yanal farklılıklarını elde etmenin hiçbir yolunu bulamıyorum; bunu bir tek Tanrı gerçekleştirebilir." Oysa aynı Newton *Optik* adlı kitabında, Aristotelesçilerin yaptığı gibi maddeye okült özellikler atfedip böylece doğa filozoflarının araştırmalarını sonuçsuz bırakmalarına yol açanlara veryansın etmişti. Aslında Newton'ın gözünden kaçan gerçek neden bir yüzyıl sonra La Place tarafından keşfedildi.

Ampère, tam bir içtenlikle, daireyi kareleme yöntemini bulduğuna inanıyordu.

Pascal olasılık yasalarını ilk inceleyen kişi olmasına rağmen, bir kutsal emanetin dokunuşunun gözyaşı fistülünü iyileştirme gücüne sahip olduğuna inanmış ve bunu kitaplarının birinde dile getirmişti.

Rousseau kendi manik vahşiliğini insanın ideal tipi hâline getirir ve göze ya da damağa hoş gelen her doğal ürünün zararsız olduğuna inanır; öyle ki ona göre arsenik bile

zararlı olamazdı. Yaşamı çelişkilerle doludur: kır yaşamını tercih eder ama Rue Platoniére'de yaşar; eğitim üzerine bir risale yazar ama çocuklarını yetimhaneye gönderir; çeşitli dinlerin iddialarını tarafsız bir kuşkucunun keskinliğiyle değerlendirir ama geleceği öğrenmek ve kendi kurtuluşu hakkında karar vermek için ağaçlara taş atar; dahası, Tanrı'ya mektuplar yazar ve onları kiliselerin sunaklarına bırakır, sanki Tanrı yalnızca orada ikâmet ediyormuş gibi.

Baudelaire yüceliği yapay olanda bulur, "tıpkı güzel bir kadının güzelliğini arttıran allık gibi." Çılgınca bir fikirle, ne suyun ne de bitki örtüsünün bulunduğu metalik bir manzara tasvir eder: "Her şey katı, cilalı, parlak; ne sıcaklık ne de güneş var; sonsuz sessizliğin ortasında mavi su, eski aynalar gibi, altın rengi bir havzayla çevrelenmiş." İdealini Dekadans Latincesinde bulur; "tutkunun dilini tam anlamıyla aktarabilen tek dil" olarak görür bu dili. Kedilere öylesine hayrandır ki, onlara üç ayrı şiir ithaf eder.

Lenau, *Der Mond der Schwermuth* [Hastalık Hastasının Ayı] adlı kitabında, şairlerin alışıldık tutumunun tersine, suyu ve atmosferi olmayan soğuk ayda "gezegenlerin mezarcısını" görür: "O, gümüş bir iplikle uyuyanları bağlar ve onları ölüme çeker; parmağıyla işaret eder, uyurgezerleri yanlış yollara sürükler ve hırsızlara öğüt verir." Gençliğinde sık sık "mistisizm deliliğin bir belirtisidir" görüşünü dile getirmiş olmasına rağmen, özellikle son dönem şiirlerinde sık sık mistik eğilimler sergilemiştir.

Bana öyle geliyor ki, alkolün etkisi altındaki büyük yazarların da kendilerine özgü bir üslupları vardır; bu üslubun özellikleri şunlardır: bilinçli bir erotizm; ölçüsüz hayal gücünden kaynaklanan, güzel olmaktan ziyade grotesk bir dengesizlik; sık sık lanet okumalar; ve en derin melankoliden edepsiz neşeye ani geçişler. Ayrıca delilik, içki ve ölümün en kasvetli sahneleri gibi konulara belirgin bir düşkünlük gösterirler. Baudelaire, Poe için şöyle der: "Figürlerini

yeşilimsi ya da menekşe tonlu arka planların önüne yerleştirmeyi sever; onları çürümenin fosforlu parıltısıyla ve fırtınaların koptuğu sefahat âlemlerinin atmosferiyle kuşatır. Grotesk olanı sevdiği için groteskliğe, dehşetengiz olanı sevdiği için de dehşete atar kendini."

Aynı şeyi Baudelaire'in kendisi de yapar; alkolün ve afyonun etkilerini betimlemeyi sever.

"Öyle günler var ki, kalbim zayıf düşüyor ve çamur beni boğuyor" diye haykırmıştı, alkol yüzünden ölen zavallı Praga. Ve şarabı överken şöyle meydan okur:

"Varsın gelsin, ayık adamın azarı; gelsin, insan soyunun küçümsemesi; gelsin, Ebedi Baba'nın cehennemi; ben elimde kadehimle oraya ineceğim."

Sarhoş ressam Steen genellikle içki sahneleri resmederdi. Hoffmann'ın çizimleri karikatürlere, hikâyeleri insanlık dışı çılgınlıklara, müziği ise anlamsız ses dizilerine dönüşürdü.

Alfred de Musset, Madridli hanımlarda şunu görüyordu:

"bir kuğu boynunun altında uyur
bakire bir göğüs, taze asma gibi."

Murger, yeşil dudaklı ve sarı yanaklı kadınlara hayranlık duyardı, daha önce ressamlar arasında da karşılaştığımız bir tür renk körlüğü nedeniyle elbette.

13. Bu büyük adamların hemen hepsi -örneğin Cardano, Lenau, Tasso, Sokrates ve Pascal- rüyalarına büyük önem atfederlerdi; hiç şüphesiz onların rüyaları, aklı başında olan kişilerin rüyalarından çok daha canlı ve güçlü bir renkliliğe bürünüyordu.

14. Birçoğunun kafatası hacimli ama çok biçimsizdi; ve bu, delilerde olduğu gibi, sinir merkezlerinde ciddi bozukluklara yol açmıştır. Pascal'ın beyin dokusu normalden daha sertti ve sol lobunda iltihaplanma vardı. Rousseau'nun beyin karıncıklarında su toplanması (hidrosefali) ortaya çıktı.

Büyük ama eksantrik dâhilerden Byron ve Foscolo'da dikişlerin (sütürlerin) erken kemikleşmesi saptandı. Schumann kronik menenjit ve beyin atrofisinden öldü.

15. Deha sahibi kişilerin deliliğe varan özellikleri nadiren tek başına görülür. Nitekim melankoli, Chopin, Comte, Tasso, Cardano ve Schopenhauer'de abartılı benlik duygusuyla birlikte ya da onunla dönüşümlü olarak ortaya çıkmıştır; Baudelaire ve Rousseau'da alkolik mani, dürtüsel delilik ya da cinsel sapkınlıkla birlikte görülmüştür; Gérard de Nerval'de ise dengesiz ve alkolik mani, kendini beğenmişlikle birleşmiştir. Coleridge'de ise morfin manisi, "şüphe çılgınlığı" (folie du doute) ile birlikte yürüyordu.

16. Ancak bu delilik türünün en belirgin özelliği, erethism (aşırı uyarılma) ve atoni (çöküş), ilham ve tükeniş gibi iki zıt evrenin dönüşümlü olarak abartılı yaşanmasıdır. Bu evreler, en aklı başında olanlar da dâhil olmak üzere, hemen hemen tüm büyük zihinlerde fizyolojik olarak ortaya çıkar; fakat gururları okşandığında ya da incitildiğinde hepsi bu evreleri yanlış yorumlar. Nitekim Rousseau, II. Mektup'ta şu itirafta bulunur: "Her işten korkan uyuşuk bir ruh, kolayca acı çeken ve her rahatsızlığa duyarlı olan aksi bir mizaç, tek bir karakterde birleşemez gibi görünür ama bunlar benim karakterimin temelini oluşturuyor." Bu nedenle, cahil insan kendi *egosundaki* değişimleri maddi ve dışsal nesnelerle açıklarken, dâhiler çoğu zaman yüce anlarının ilhamını bir şeytana, bir cine ya da Tanrı'ya atfederler. Tasso kendi dost ruhundan, cininden ya da elçisinden söz ederken, "O bir iblis olamaz çünkü bana kutsal şeylerden nefreti aşılamıyor; doğal bir varlık da olamaz çünkü daha önce hiç aklımdan geçmeyen fikirleri içimde uyandırıyor" der. Cardano yazdığı eserleri, ruhsal konulardaki bilgisini ve tıbbi görüşlerini bir cinin verdiği ilhama bağlardı. Tartini'ye Sonat'ını ilham eden de bir cin idi. Van Helmont, yaşamının en

önemli anlarında karşısına çıkan bir cini gördüğünü, 1633'te ise kendi ruhunu parıldayan bir kristal biçiminde temaşa ettiğini ileri sürmüştü. William Blake ise sık sık deniz kıyısına çekilir, Musa, Homeros, Vergilius ve Milton'la konuşurdu; onlarla önceden tanıştığına inanırdı. Onların görünüşleri sorulduğunda, "Onlar heybetli gölgeler – gri ama ışıl ışıllar ve sıradan insanlardan çok daha uzun boylular" diye yanıtlamıştı. Sokrates kendi deyişiyle "on bin öğretmenden daha iyi" bir cinin kılavuzluğunda eyleme geçerdi; çoğu zaman bu (*daimon*) iç sesten aldığı talimatlar doğrultusunda arkadaşlarına ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini öğütlerdi.

Kesin olan şu ki, bu büyük zatların hepsinin canlı ve renkli üslupları -Liliput Akademileri ya da Tartaros'un dehşetleri gibi en grotesk gariplikleri böylesine açık seçik betimlemeleri- onların anlattıkları her şeyi âdeta halüsinasyon kesinliğiyle görüp o şeylerle temas ettiklerine işaret eder. Kısacası, onlarda ilham ile delilik kaynaşmış ve tek bir ürün hâlinde ortaya çıkmıştır.

Gerçekten de Luther, [Hz.] Muhammed, Savonarola, Molinos ve modern çağda Taiping isyancılarının önderi gibi bazı kişiler için, bu *afflatus*'un (ilahi esinin) açıklaması onlara büyük fayda sağlamıştır; zira konuşmalarına ve kehanetlerine ancak derin bir inancın yaratabileceği o hakikat havasını katmışlardır, ki bu da halkın cehaletini sarsarak onu yeni bir doktrinin peşine sürükleyebilmiştir. Bu özellik, hem deha seviyesindeki deliliğin hem de eksantrikliğin en sıradan sapmalarının ortak noktasıdır.

İlham ve yüksek ruh hâli aynı anda sönüp yerini zihinsel çöküntüye bıraktığında, bu talihsiz büyük şahsiyetler kendi durumlarını daha da garip biçimde yorumlayarak, Cardano gibi zehirlendiklerine; Haller ve Ampère gibi ebedi ateşe mahkûm edildiklerine; ya da Newton, Swift, Barthez,

Cardano ve Rousseau gibi azılı düşmanlar tarafından eziyete uğratıldıklarına inanırlar.

Üstelik bütün bu durumlarda, aklın kalbe rağmen uyandırdığı dinsel şüphe kişiye bir suç gibi gelir ve yeni fiilî talihsizliklerin hem nedeni hem de aracı olur.

17. Ancak bu insanların mizacı, sıradan insanlarınkinden öylesine farklıdır ki, bu durum onların yaşadığı çeşitli psikozlara (melankoli, monomani vb.) özel bir nitelik kazandırır ve böylece "dehanın psikozu" diye adlandırılabilecek özel bir psikoz oluşturur.

İKİNCİ BÖLÜM
AKIL SAĞLIĞI YERİNDE DÂHİ İLE DELİ DÂHİ ARASINDAKİ BENZERLİKLER

Karakter Eksikliği – Gurur – Erken Gelişmişlik – Alkolizm – Dejeneratif Belirtiler – Saplantı – Dâhilerin Devrimlerdeki Rolü

Fakat bu özellikler yalnızca deli dâhilerle sınırlı değildir; delilik şüphesinden çok uzak büyük adamlarda da, o kadar göze çarpmasa da görülür. Az önce sözünü ettiğimiz deli dâhiler aslında onların yalnızca birer abartılı hâli ve karikatürüdür. Nitekim tam ve mükemmel karakter Sokrates, Kolomb, Cavour, İsa, Galileo ve Spinoza'da açıkça görülürken; Napolyon, Bacon, Cicero, Seneca, Alkibiades, İskender, Julius Caesar, Machiavelli, Carlyle, II. Frederik, Dumas, Byron, Comte, Bulwer Lytton, Petrarca, Aretino ve Gibbon'da bulunmaz.

Neredeyse inanılmaz bir raddeye varan kendini beğenmişlik, Napolyon, Hegel, Dante, Victor Hugo, Lassalle, Balzac ve Comte'ta gözlemlenmiştir; bu özelliğe, daha önce gördüğümüz gibi, deha sahibi olmayan ama yetenekli kişilerde de -Cagnoli, Lucius ve Porta vb.- rastlanmıştır.

Ayrıca, Mozart, Raphael, Michelangelo, XII. Karl, Stuart Mill, D'Alembert, Lulli, Cowley, Otway, Prior, Pope, Addison, Burns, Keats, Sheffield ve Hugo gibi normal dâhilerde erken gelişmişlik olgusuna rastlanır.

Bunların arasında aşırı alkol tüketimi, cinsel iktidarsızlık ya da kısırlıkla sonuçlanan aşırılıklar, serseriliğe eğilim ve şiddet içeren dürtüsel eylemler de görülür; bunlar hızlı ve istemsiz kas kasılmalarıyla birlikte, bazen de dönüşümlü olarak ortaya çıkar. Bismarck bir keresinde Beust'a şöyle demiştir: "Sırf eğlence olsun diye bir şeyleri kırma isteği hiç

duydunuz mu?" Tıpkı Gladstone ve Belçikalı Malon gibi o da sık sık oduncu gibi ağaç keserek egzersiz yapardı.

Ayrıca bazılarında kafatası şeklinde ve beyin yapısında birçok anormalliğe rastlanmıştır. Kekemelik, solaklık, erken gelişmişlik ve kısırlık gibi dejeneratif belirtilerin yanı sıra atalarınkinden farklı karakter özellikleri de hem deli dâhilerde hem de akıl sağlığı yerinde olan dâhilerde sıkça ortaya çıkar.

Aynı zamanda onların benlikleri ilgilendikleri konunun etkisi altındadır; bu da hayal gücünün yarattığı varlığı, gerçek bir halüsinasyona ya da öz-telkine dönüştürür. Nitekim Flaubert, karakterlerinin kendisine musallat olduğunu, peşini bırakmadığını, daha doğru bir ifadeyle, onların içinde yaşadığını söyler. Madame Bovary'nin zehirlenmesini tasvir ederken, dilinde arsenik tadını hissetmiş, öyle ki kusarak gerçek bir zehirlenme belirtisi göstermiştir. Dickens da sanki kendi çocuklarıymış gibi karakterleri için üzüntü ve merhamet duymuştur.[1]

"Bana kalırsa," diye yazar Edmond de Goncourt, "kardeşim aşırı çalışmaktan, özellikle de edebi biçim üzerinde çalışmaktan, cümleleri yontmaktan, üslup uğruna emek harcamaktan öldü. Birlikte yazdığımız ve ilk başta bizi tatmin eden metin parçalarını onun tekrar tekrar ele alışı hâlâ gözlerimin önündedir; saatlerce, yarım gün boyunca onlarla uğraşıyor, hırslı bir inatla yeniden işliyordu".

"Kısacası şunu unutmamalısınız ki, tüm çalışmalarımızın kökeninde -belki de özgünlüğümüzü, o bedeli ağır ödenmiş özgünlüğümüzü borçlu olduğumuz şey budur- bir sinir hastalığı yatmaktadır; biz hastalığımızın tasvirlerini kendi deneyimlerimizden çıkardık ve kendimizi durmaksızın çözümleyip, inceleyip parçalara ayırarak sonunda öylesine keskin bir duyarlılığa ulaştık ki, hayatın en ufak şeylerinden zarar görür hâle geldik. 'Biz' diyorum çünkü *Charles Demailly*'i yazarken ben hikâyemin karakterinden daha hastaydım.

1 Bkz. Dilthey, *Dichterische Einbildungskraft und Wahnsinn*, Leipzig, 1886.

Ne yazık ki daha sonra o başı çekti. *Charles Demailly!* İnsanın kendi hayat hikâyesini on beş yıl öncesinden yazması ne garip bir şey."[2]

Dehanın saplantısı bazen öyle bir noktaya ulaşır ki, âdeta ikinci bir kişilik yaratır; bir hayırseveri buyurgan bir zorbaya, melankolik birini neşeli bir eğlence düşkününe dönüştürür.

Sonuç olarak, en aklı başında ve en olgun dâhilerde bile melankoli, büyüklük hezeyanı ve halüsinasyonlar gibi maninin tam gelişmemiş eksik biçimlerine rastlanmıştır. Bu olgu, kimi nebilerin ve hanedanlık kurucularının inançlarını açıklamaya yardım eder; bunlar öyle köklü inançlardır ki, halk kitleleri nezdinde ilham kaynağı işlevi görürler. Maudsley dehanın özgünlüğü için gerekli koşullardan birinin, mevcut durumdan hoşnutsuzluk duymaya yatkınlık olduğunu söyler.

Ayrıca monomaninin çok sık rastlanan bir özelliği olan tuhaf sözcük kullanımıyla ve şüphe deliliği noktasına varan kararsızlıklarla da karşılaştık.

Bütün fark temelde şuna dayanır: Akıl sağlığı yerinde olan dâhilerde belirtiler daha az abartılıdır, çift karakterlilik daha az göze çarpar, delilikle ilgili konular daha seyrek seçilir (Shakespeare, Goncourt ve Daudet istisna olmak üzere) ve absürtlük tonu daha az vurgulanır. Ancak bu ton neredeyse hiç eksik olmaz; çünkü yüce olana en yakın şey gülünç olandır.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, bir ırkta deha ortaya çıktığında delilerin sayısı da artar. Bu olguya dair dikkate değer kanıtları İtalyan, Alman ve İngiliz Yahudileri arasında bulduk. Öyle ki, Alman akıl hastanelerinde ebeveynlerdeki deha, deliliğin etiyolojik unsurları arasında sayılır. Hem deha hem de delilik, ana-babadaki şiddetli tutkular, ileri yaş ve alkolizmden etkilenir; ve tüm dejeneratif yapılarda olduğu

2 Edmond de Goncourt'un Emile Zola'ya mektubu (*Lettres de Jules de Goncourt*, Paris, 1885).

gibi, deha yalnızca istisnai olarak nesilden nesile aktarılır; çoğunlukla giderek ağırlaşan bir nevroz biçimini alır ve doğanın canavarları ortadan kaldırmak için öngördüğü o yararlı kısırlık sayesinde hızla kaybolur. Sunduğumuz tüm kanıtlar unutulsa bile, söz konusu olgu Büyük Petro'nun, Roma imparatorlarının ve V. Karl'ın soyağaçlarında yeterince açık biçimde görülmektedir; burada epilepsi hastaları, dâhiler ve suçlular giderek artan sıklıkla birbirini izler ve soy nihayetinde aptallık ve kısırlıkla sona erer.[3]

Bu üç tipte de (deli, deli dâhi ve akıl sağlığı yerinde dâhi) hemen hemen aynı yoğunlukta işleyen etkenler söz konusudur: ırkın etkisi,[4] sıcak iklimler, atmosfer basıncındaki (çok abartılı olmadığı sürece) azalmalar ve sık sık yüksek ateşle seyreden hastalıklar.

Ama en ikna edici kanıt, dâhi olmayan ama tedavi altındayken görünüşte bir süreliğine dehaya sahip olan delilerin sunduğu kanıttır. Bu vakalar zekânın, özgünlüğün, sanatsal ve estetik yaratıcılığın, bunlara en az yatkın kişilerde bile zihinsel kopuklaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabileceğini kanıtlamaktadır. Son olarak, hiç de önemsiz olmayan bir diğer kanıt da müstesna yarı deli olgusunda yatar; bu kişiler gerçek delilerden farklı olarak, dehanın özüne sahip olmaksızın görünüşüne sahiptirler.

Bütün bunlar dikkate alındığında, dehanın ahlaki kopukluk grubuna ait gerçek bir dejeneratif psikoz olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz; deha öteki psikozlardan geçici olarak doğup onların biçimlerini alsa da kendine has özelliklerini korur ve bu özellikleriyle ötekilerden ayrılır.

---

3 Déjerine, *De l'Hérédité dans les Maladies*, 1886; Ribot, *De l'Hérédité*, 1878; Ireland, *The Blot upon the Brain*, 1885.

4 Bkz. Bölüm II, s. 126-132. Fransa'daki ırkın etkisine yeterince önem vermeyerek yaptığım bir hatayı düzeltmeliyim. Geniş çaplı incelemelerimi yeniden gözden geçirince gördüm ki, Belgio-Cermen ırkının yaşadığı bölgeler en yüksek dâhi oranını vermektedir: %40. Buna karşılık, Kelt bölgeleri yalnızca %13,5, İber bölgeleri ise %20 oranında dâhi çıkarmıştır.

Dehanın ahlaki kopuklukle özdeşliği duygusal içgüdülerdeki genel değişimde görülür; bu değişim, az çok gizlenmiş biçimde hepsinde,[5] hatta "aziz" adı verilen, iyilik dehasına sahip o nadide özgeci kişilerde bile ortaya çıkar. Bu durum aynı zamanda onların uzun ömürlü olmasını da açıklar.

Hiç kuşkusuz, bütün bu gözlemler ile Tamburini ve benim ortaya koyduğumuz şu olgu arasında bir bağlantı vardır: Akıl hastanelerindeki en iyi sanatçıların hepsi ahlaken deliydi.

Burada şunu da hatırlatmak gerekir ki, Yunan savaşçıları birer hayduttu ve birçok büyük fatihin ahlaki karakteri öylesine değişime uğramıştır ki, onları büyük ölçüde gerçek haydutlara dönüştürmüştür. *Suçlu İnsan* adlı kitabımda yer verdiğim bazı haydutların yüz güzelliğine dikkat çeken Arved Barine[6] çok haklı olarak şöyle der: "Böylesi bir meslek yüksek zihinsel donanım gerektirir ve bu tam da fatihlerin ihtiyaç duyduğu donanımdır; onların da pek fazla ahlaki duyguya sahip oldukları söylenemez. Tarih, ahlaki duygunun zekânın bir işlevi olmadığını göstermektedir. Büyük adamlar çoğu zaman bu duygudan yoksun kalmışlardır; öyle ki dünya onlar için özel bir ahlak icat etmek zorunda kalmıştır; bu ahlak Napolyon'dan Benvenuto Cellini'ye kadar sıkça dile getirilmiş şu dört sözcükte özetlenebilir: "Dehaya her şey mübahtır."

---

5 Goncourt'ların aktardığına göre, T. Gautier gençliğinden ötürü, kızının gerçek babası olduğuna kendini ikna edemediğini sık sık söylerdi (*Journal des Goncourt*, 1888). Bourget, "La Fontaine kötü bir adam olmaktan pek de uzak değildi" der. "Genç karısını ve çocuğunu ortada hiçbir sebep olmaksızın terk eden bir koca hakkında başka ne düşünebiliriz ki?" Stendhal (Beyle) babasından nefret ederdi, keza babası da ondan nefret ederdi; aile bağlarının gerektirdiği zorunlu sevgiye karşı amansız bir tiksinti duyduğunu her zaman dile getirmişti (Bourget, *Essais de Psychologie*, s. 310). Chateaubriand ise Pauline de Baumont için şöyle yazar: "Onun için kedere boğulmuştum... Ama onun ölümünden altı ay bile geçmeden, kalbimdeki yerini başka biri doldurdu." (a.g.e.).

6 *Revue Littéraire*, 15 Ağustos 1887, No. 3.

Deha sahibi insanlar gerçek devrimlerin başlıca etkenleri arasındadır.[7] Tarih, Tarquinius'un "despotizmin korunması için en uzun kafaların kesilmesi gerekir" sözünü kaydeder. Carlyle ise tarihin bütünüyle büyük adamların tarihi olduğuna inanıyordu. Emerson, her yeni kurumun bir dâhinin uzatılmış gölgesi olarak görülebileceğini yazmıştı: İslamiyet [Hz.] Muhammed'in, Protestanlık Calvin'in, Quakerlık Fox'un, Metodizm Wesley'in, Kölelik karşıtlığı ise Clarkson'un bir nevi hedeflerinin yansımasıydı. Flaubert dâhilerin birçok ayrı kişiliği tek bir tipte birleştirdiğini ve insan soyunda yeni kişilikleri bilinç katına yükselttiğini yazıyordu.[8] İşte bu, onların muazzam etkilerinin nedenlerinden biridir. Dâhiler eski olana karşı nefret, yeniye ve bilinmeyene karşı ise ateşli bir sevgi beslerler. Garibaldi, Amerika'nın neredeyse hiç bilinmeyen bölgelerine doğru yol alırken, "Bilinmeyeni seviyorum" demişti.[9] İsa ise ortaya çıkmak üzere olan yeni dünya fikrini, eksiksiz bir komünizme kadar vardırdı. Pek çok dâhi öldükten sonra da hüküm sürer: Caesar hiçbir zaman (Michelet'nin yazdığı gibi) bir ceset olduğundaki kadar güçlü olmamıştı; aynısı William the Silent için de söylenebilir. Max Nordan insanlığın tüm ilerlemesini dâhi despotlara borçlu olduğunu ileri sürer. "Her devrim, kendileri için hesaplanmamış ve yaratılmamış koşullara uyum sağlayamayan bir azınlığın eseridir." Tarihin bildiği tek gerçek yenilikçiler, yetenek ve bilgiyle donatılmış despotlardır. "Başı olmayan bir kalabalık faydasızdır," diye yazıyordu Machiavelli, "hiçbir devrim lidersiz başarıya ulaşamaz." Bu doğaldır; çünkü dâhi, özü itibarıyla özgün ve özgünlüğe tutkuyla bağlı biri olduğundan geleneklerin ve muhafazakârlığın doğal düşmanıdır: Dâhi doğuştan devrimci, devrimlerin habercisi ve en etkin öncüsüdür.

---

7 Lombroso, *Delitti poltici*, 1890.

8 *Correspondance*, 1889, s. 538.

9 Feeri, *Nuova Antologia*, 1889.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEHANIN EPİLEPTİK DOĞASI

Etiyoloji – Semptomlar – Dehaların İtirafları –
Büyük Bir Epilepsi Hastasının Yaşamı – Napolyon –
Aziz Pavlus – Azizler – Filantropik Histeri

Günümüzde epilepsiye dair teorilerin ışığında deha olgusunu daha derinlemesine inceleyebiliriz. Klinik ve deneysel gözlemcilerin birbiriyle tamamen uyumlu araştırmalarına göre bu hastalık beyin korteksinde oluşan bir tahrişin sonucu olup kimi zaman ani, kimi zaman ise daha uzun süren ama her durumda kesintiye uğrayan nöbetlerle kendini gösterir ve daima dejeneratif bir temele dayanır – ya kalıtsal olarak ya da alkolün etkisi, kafatası lezyonları vb. nedenlerle tahrişe yatkın hâle gelir.[1] Bu bakımdan şu sonuca varabiliriz: Dehanın yaratıcı gücü, epileptik hastalıklar ailesine ait dejeneratif bir psikoz biçimi olabilir.

Dehanın sıklıkla ya alkol bağımlısı ya ileri yaşta ya da akıl sağlığı yerinde olmayan ebeveynlerden gelmesi bu sonuca işaret eder. Aynı şekilde, kafatası lezyonlarının ardından dehanın ortaya çıkışı da bunu destekler. Bu olgu ayrıca sık rastlanan anomalilerle ve özellikle kafatası asimetrisiyle; kafatası hacminin kimi zaman aşırı büyük, kimi zaman da anormal derecede küçük oluşuyla; ahlaki kopukluğun ve halüsinasyonların sık görülmesiyle; cinsel ve zihinsel açıdan erken gelişmişlikle ve seyrek de olsa görülen uyurgezerlikle kendini gösterir. Bunlara ayrıca epilepsi hastalarında sıkça görülen intiharı da eklemeliyiz; keza bedensel ve zihinsel işlevlerdeki kesintililik; özellikle amnezi (bellek kaybı) ve analjezi (ağrı hissinin kaybı); sık sık rastlanan serserilik eğilimi; dindarca duyguların, Comte örneğinde

1 Bkz. *Archivio di Psichiatria*, cilt. ii.; *Suçlu İnsan*, Bölüm iii.

görüldüğü gibi, ateistlerde bile ortaya çıkması; sık sık tuhaf korkulara kapılma (W. Scott, Byron, Haller); epilepsi vakalarında sıkça rastlanan çift kişilik ve aynı anda birden fazla sanrıya kapılma;[2] eften püften nedenlerden doğan sanrıların tekrar nüksetmesi; yenilikten nefret etme; ve ahlaki kopuklukle birleşen suçluluk duygusu. Bütün bunlara gerek suçluların gerekse ahmakların köken ve soylarında her zaman dehanın ve epilepsinin izlerinin görülmesini eklemek gerekir;[3] bu durum, Roma imparatorlarının ve Şarlken (V. Karl) hanesinin soy ağaçlarında görülebilir. Ayrıca özellikle dejeneratif belirtiler sergileyen epilepsi hastalarında rastladığım, hayvanlara ve gezginliğe duyulan o garip tutkuyu da eklemek gerekir.[4]

Büyük adamların o meşhur zihinsel dalgınlıkları ise, Tonnini'nin yazdığına göre, çoğu kez epileptik dalıp gitmelerden başka bir şey değildir.[5]

Bununla birlikte en büyük kanıt, bütün dâhilerde -ister akıl sağlığı yerinde olsun ister olmasın- görülen duygusal hissizlik, yani ahlaki duyunun yitimi olgusudur. Bu durum, en yakın geçmişte bile büyük fatihleri büyük çaplı haydutlardan başka bir şey hâline getirmemektedir.

Bu sonuçlar, modern zamanlarda epilepsi alanının nasıl genişletildiğini bilmeyenlere garip gelebilir. Öyle ki bugün birçok baş ağrısı ya da basit hafıza kaybı vakasının bile aslında gizli epilepsi çeşitleri olduğu kabul edilmektedir; bunların ortaya çıkışı, Savage'ın belirttiği gibi, daha önceki epilepsi izlerinin tamamen kaybolmasına yol açmaktadır.

---

2 *Encéphale*, No. 5, 1887.

3 Déjerine'in tablosuna bakınız. a.g.e.

4 Richelieu sincabına çok düşkündü; Crébillon, Helvétius, Bentham ve Erskine kedilere -sonuncusu ayrıca bir sülüğe. Schopenhauer köpeklere çok bağlıydı ve onları varisi ilan etmişti; Byron'un ise adeta küçük bir hayvanat bahçesi vardı: on at, sekiz köpek, üç maymun, beş kedi, beş tavus kuşu, bir kartal ve bir ayı. Alfieri ise atlara tutkun biriydi. (Smiles, a.g.e.)

5 *Le Epilessie*, s. 19, Torino, 1880.

Bununla birlikte birinci dereceden pek çok dâhinin motor epilepsiye ya da onun yerine geçtiği bilinen hastalıklı bir asabiyete yakalandığını okurlara hatırlatmak yeterlidir. Bu kişiler arasında şunları sayabiliriz: Napolyon, Molière, Julius Caesar, Petrarca, Büyük Petro, [Hz.] Muhammed, Handel, Swift, Richelieu, Şarlken (V. Karl), Flaubert, Dostoyevski ve Aziz Pavlus.[6]

Binom ya da seri yasasını, yani hiçbir olgunun tek başına ortaya çıkmadığını, tersine her birinin daha az belirgin olan benzer olguların bir dizisinin ifadesi olduğunu kabul eden yasayı iyi bilenler için, seçkinlerin en seçkinleri arasında epilepsinin bu kadar sık görülmesi, bu hastalığın dâhiler arasında daha önce düşünüldüğünden çok daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda dehanın epileptik bir niteliği olduğu hipotezini de akla getirir.

Bu bağlamda şu noktayı vurgulamak önemlidir: Bu kişilerde kas kasılmaları yaşamları boyunca nadiren ortaya çıkmıştır. Oysa bilindiği üzere, böyle durumlarda ruhsal muadil -burada yaratıcı gücün kullanımı- çok daha sık ve çok daha yoğun biçimde görülür.[7]

Ama her şeyden öte, özdeşliği bize kanıtlayan şey, epileptik nöbet ile ilham anı arasındaki benzerliktir. Bu etkin ve şiddetli bilinçsizlik, birinde yaratım, diğerinde ise aşırı motor aktivite yoluyla kendini gösterir.

Bu yaratıcı ilhamın (*oestrus*), epilepsinin doğasıyla ilgili son keşiflerden habersiz olanlara bile çoğu kez epilepsiyi düşündürtmüş olması analizimizi tamamlar. Bu kanıt tamamlanmış olur; çünkü yaratıcılığa dayalı bu esin ya da *œstrus*, epilepsinin doğasıyla ilgili son buluşlardan habersiz olanlara bile çoğu zaman epilepsiyi düşündürmüştür. Bunun nedeni yalnızca sık sık ağrıya duyarsızlıkla, nabız düzensizlikleriyle

6 Shenstone, Darwin, Swift ve Walter Scott baş dönmesinden muzdariptiler (Smiles).

7 Bkz. *Suçlu İnsan*, 3. Bölüm, s. 623.

ve kimi zaman bir uyurgezerinkine benzeyen bilinçsizlikle aniden ortaya çıkışı ve kesintili oluşu değildir; aynı zamanda çoğu kez uzuvlarda kasılma hareketleriyle birlikte ortaya çıkması, ardından amneziyle sonuçlanması, beyinde aşırı kan akışını başlatan ya da artıran maddeler, koşullar ve güçlü duyumlar tarafından tetiklenmesi; ve halüsinasyonlarla sonuçlanabilmesi ya da onlara dönüşebilmesidir.

İlham ile epileptik nöbet arasındaki bu benzerlik ayrıca çok daha doğrudan ve ikna edici bir kanıtla ortaya konur: büyük dâhilerin itirafları. Bu itiraflar, bir durumun ötekiyle ne denli kolay karıştırılabileceğini açıkça gösterir. Goncourt[8] ve Buffon, özellikle de [Hz.] Muhammed ve Dostoyevski bu tür itiraflarda bulunmuşlardır.

Dostoyevski, *Ecinniler* romanında şöyle yazar: "Bazen öyle anlar olur ki -beş ya da altı saniye sürer- birdenbire ebedi uyumun varlığını hissedersiniz. Bu olgu ne dünyevidir ne de semavi ama insanın ölümlü bedeniyle güçlükle dayanabileceği tarif edilemez bir şeydir; bu durumda ya bedensel bir dönüşüm geçirirsiniz ya da ölürsünüz. Bu açık ve tartışmasız bir histir: Bir anda kendinizi tüm doğayla temas hâlinde hissedersiniz ve şöyle dersiniz: 'Evet! Bu gerçektir.' Tanrı dünyayı yarattığında, yaratılışın her gününün sonunda, 'Evet! İşte bu gerçektir! Bu iyidir!' demiştir. [...] Ve bu ne şefkattir ne de sevinç. Hiçbir şeyi bağışlamazsınız çünkü bağışlanacak bir şey yoktur. Ne de seversiniz – Ah! Bu duygu sevgiden de yücedir! Korkunç olan, onun kendini

8 "Bir yazara fikrini ilham veren ilk rastlantıda bir yazgı vardır" der Goncourt. "Ardından bilinmeyen bir güç, üstün bir irade, yazmanıza hükmeden ve kaleminizi yönlendiren bir tür zorunluluk gelir; öyle ki bazen elinizden çıkan kitap sizden çıkmış gibi bile görünmez; sizi hayrete düşürür, içinizde var olup da farkında olmadığınız bir şeymiş gibi. *Sœur Philomène* bana işte bu izlenimi veriyor." (*Journal des Goncourt*, Paris, 1888). Hatta icadın sabra bağlı olduğunu söylemiş olan Buffon bile şunu ekler: "Konuya uzun süre bakmak gerekir; ardından konu yavaş yavaş açılır ve kendiliğinden gelişir; başınızda hafif bir elektrik çarpması hissedersiniz ve aynı anda kalbinizde bir titreme; işte o an dehanın anıdır."

göstermesindeki o dehşet verici açıklık ve içinizi dolduran vect hâlidir. Eğer bu hâl beş saniyeden uzun sürseydi, ruh dayanamayıp yok olmak zorunda kalırdı. O beş saniye boyunca ben bütün bir insan ömrünü yaşarım ve bunun için tüm hayatımı veririm, üstelik bunu fazla bir bedel olarak da saymam asla."

" 'Sen epilepsi değil misin?'

" 'Hayır.'

" 'Olacaksın. Duyduğuma göre bu tam da böyle başlarmış. Bu hastalığa yakalanmış bir adam,[9] bana nöbet öncesindeki yaşadığı duyguyu ayrıntılarıyla anlatmıştı; seni dinlerken onu dinliyormuşum gibi hissettim. O da beş saniyelik bir süreden bahsetmişti ve bu hâle daha uzun süre dayanmanın imkânsız olduğunu söylemişti. [Hz.] Muhammed'in su testisini hatırla; onu boşaltmaya yetecek kadar bir süre içinde peygamber Cennet'e yükselmişti. Senin beş saniyen işte o testidir -Cennet ise senin uyumundur- ve [Hz.] Muhammed epilepsi hastasıydı.[10] Dikkat et, sen de öyle olma, Kirilov!'"[11]

Ve *Budala* romanından:

"[...] Bu arada o sıkıntıların, bunalımların epilepsi hastalığının tam nöbet gelmeden önce (nöbet uyanıkken geldiyse) bir aşaması olduğu, gerilim sırasında beyninin bir anlığına aydınlandığı, yaşam gücünün olağanüstü güçlendiği gelmişti aklına. Bir şimşeğin çakması kadar kısa olan bu anda yaşam duygusu da kendini algılaması da on kat artıyordu. Aklı, kalbi olağanüstü bir ışıkla aydınlanıyordu; tüm kaygıları, kuşkuları, tedirginliği sanki bir anda yok oluyor, müthiş bir dinginliğin, berraklığın, uyumlu bir sevinç ve umudun, eksiksiz bir idrakin içinde çözümleniyor

9 Açıkça görüldüğü üzere, bu yazarın kendisidir.

10 Lombroso'nun bu yorumuna dair daha önceki açıklamaya bakılmalıdır (çn.).

11 Dostoyevski, *Ecinniler.*

ve açık nedenlere kavuşuyordu. Ama bütün bu saniyeler, bu şimşek çakması, hemen ardından nöbetin başlayacağı o nihai saniyenin (hiçbir zaman bir saniyeden fazla sürmüyordu) habercisiydi sadece. O saniye de elbette dayanılmazdı. Daha sonra, sağlıklıyken o saniyeyi düşündüğünde sık sık şöyle diyordu kendi kendine: "Tüm bu şimşekler, aydınlanmalarla varlığımı en yüksek düzeyde hissetmem, kendi bilincime varmam, yani en yüksek düzeydeki varoluş bir hastalık, normal durumumun bozulması değil de nedir? Öyleyse yüksek bir varoluş falan değil, tersine varoluşun en kötüsü sayılması gerekir." Yine de giderek son derece paradoksal bir sonuca varmıştı prens: "Bu bir hastalıksa ne olmuş peki? Bu anormal gerginlik ya sonucun kendisiyse, ya daha sağlıklı durumdayken hissedilen, hatırlanan o an en yüksek düzeyde bir uyum, güzellik anıysa? Ya şimdiye kadar duyulmamış ani bir doygunluk, uyum ve uzlaşma duygusu veriyor, yaşamın en yüce senteziyle vect hâlini birleştiriyorsa?" Bütün bu bulanık düşünceler, biraz zayıf olsalar da, son derece anlaşılır geliyordu ona. Bunun gerçekten de "güzellik ve vect", "yaşamın en yüce sentezi" olduğundan kuşku duyamaz, bunu aklından dahi geçiremezdi. Evet, o anda bazı hayaller görüyordu ama bunlar bilinci bulandıran, ruhu çarpıtan haşhaş, afyon veya alkol gibi şeyler alındığında görülen olağan dışı, boş hayallere benziyor muydu? Hastalıklı durumu geçtiğinde son derece sağlıklı bir yorum getirebiliyordu buna. Bu anlar tam olarak bilincin aşırı güçlenmesiydi: yani kısaca söylenirse, kendi varlığının bilincine varmakla birlikte, kendini son derece yoğun ve doğrudan hissetmek. [...] Tam o saniyede, yani nöbet başlamadan önceki saniyede kendine açıkça ve bilinçli olarak, "Bu an için hayatını verebilir insan!" diyebiliyorsa, demek ki o an gerçekten de değerdi bütün hayatına. Ne var ki çıkardığı sonucun diyalektik bölümü üzerinde pek durmuyordu: Aklın körelmesi, ruhun kararması, budalalık bu "yüce dakikalar"ın gayet açık sonuçları gibi geliyordu ona. Buna itiraz edecek

hâli yoktu elbette. Sonuçta, yani o anı değerlendirmesinde hiç şüphesiz bir yanlışlık vardı ama hissettiklerinin gerçekliği yine de bir ölçüde şaşırtıyordu onu. Gerçek karşısında ne gelirdi elinden? Gerçekten öyle değil miydi, gerçekten de o saniyenin, olanca yoğunluğuyla sınırsız bir mutluluk hissettiği o saniyenin, hayatına değeceğini kendi kendine söyleyebilmişti ya işte. Moskova'da buluştukları bir gün şöyle demişti Rogojin'e: "Tam o anda şu olağanüstü zaman artık olmayacak sözü çok anlaşılır geliyor bana." Gülümseyerek eklemişti sonra: "[Hz.] Muhammed'in epilepsi nöbeti sırasında Tanrı'nın katına çıkıp devrilen testinin suyu boşalmadan döndüğü o an gibi bir andı bu."[12]

Bu noktada Flaubert'in *Correspondance* [Mektuplar] kitabından birkaç satır alıntılayacağım:

"Eğer şair olmak için duyarlı sinirler yeterliyse, ben Shakespeare ve Homeros'tan daha değerli olmalıydım. [...] Ben ki kapalı kapılardan otuz adım ötede insanların alçak sesle konuşmalarını duyabilen, karınlarından tüm iç organlarının çırpışını görebilen ve bazen bir dakika içinde bir milyon düşünce, imge ve her türden terkibin sanki havai fişeklerin ateşlenmiş fitilleri gibi birdenbire beynime dolduğunu hissedebilen biriyim."

Şimdi, *ruhsal epilepsi* diye adlandırılabilecek (ve epilepsinin fizyolojik kavramına, yani korteksin tahrişine tastamam karşılık gelen) bir nöbete dair bu betimlemeleri, yazarların dehanın ilhamı hakkında sundukları tüm betimlemelerle karşılaştıralım. O zaman iki olgu kümesi arasındaki uyumun ne kadar mükemmel olduğunu göreceğiz.

Epilepsi vakalarında görülen bu garip işlev kaymalarını daha iyi açıklamak için Dr. Frigerio'nun aktardığı bir örneğe dikkat çekmek isterim: Bir epilepsi hastası, nöbet anında

12 Dostoyevski, *Budala*, s.289-290, çev. Ergin Altay, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

cinsel arzunun üreme organlarında değil, midesinin üst kısmında uyandığını hissetmiş ve buna boşalma eşlik etmiştir.[13]

Ayrıca bazı durumlarda yalnızca münferit nöbetler değil, tüm yaşam epilepsi hastalarının ruhsal fenomenolojisini hatırlatır. Bourget şöyle der: "Goncourt'lar için hayat, öncesinde ve sonrasında bir boşlukla çevrelenmiş bir dizi epilepsi nöbetleri dizisinden ibarettir." Ve Goncourt'ların yazdıkları her zaman otobiyografidir. Zola, *Romanciers naturalistes* adlı kitabında Balzac'ın şu itirafını aktarır: "O, birleşimi bir gizem olan koşulların etkisi altında çalışır; kendisine ait değildir; son derece kaprisli bir gücün oyuncağıdır; bazı günler fırçasına hiç dokunmaz, imparatorluk uğruna bir satır bile yazmaz. Akşamları hayal kurarken, sabahları uyanırken, sevinçli bir şölenin ortasında, aniden kızgın bir köz bu beyne, bu ellere, bu dile dokunur: bir sözcük doğan, büyüyen, mayalanan fikirleri uyandırır. Sanatçı işte budur, despotik bir iradenin alçakgönüllü aracıdır; o, bir efendiye itaat eder."

Şimdi gelin, modern zamanların en büyük fatihine dair Taine'in ve en büyük havariye dair Renan'ın bize sunduğu tasvirlere göz atalım:

Taine şöyle der: "Napolyon'un dehasının başlıca özellikleri özgünlüğü ve kapsamlılığıdır. Hiçbir ayrıntı onun gözünden kaçmaz. Zihninde biriktirip sakladığı olguların çokluğu, geliştirdiği ve dile getirdiği fikirlerin sayısı insanın kapasitesini aşar gibi görünür."

"İnsanları yönetme sanatında onun dehası en yüce noktadaydı. Yöntemi -deneysel bilimlerin yöntemi- her teoriyi belirli koşullar altında gözlemlenen kesin bir uygulama ile denetlemekten ibaretti. Sözleri hep birer şimşek çakışı gibidir. 'Zina,' demişti bir seferinde, Devlet Konseyi'nde boşanma konusu tartışılırken, 'istisnai bir şey değil, çok yaygındır –sıradan gündelik bir şeydir.' Bir başka seferinde şöyle haykırmıştı (ve yaşamı boyunca bu haykırışın ruhuna sadık

13 *Archivio di Psichiatria*, ix. 1., s. 89.

kaldı): 'Özgürlük, doğa tarafından insanlığın geri kalanından daha üstün yetilerle donatılmış küçük ve ayrıcalıklı bir sınıfın gereksinimidir; bu yüzden cezası olmadan kısıtlanabilir. Buna karşın, eşitlik halk yığınlarının hoşuna gider.'"

"Onda bizi Orta Çağ'a götüren bir yeti vardır – olağanüstü yapıcı bir hayal gücü. Başardıkları hayret vericidir; ama giriştiği işler çok daha fazladır, düşledikleri ondan da fazla. Pratik yetileri ne denli güçlü olursa olsun, şiirsel yetisi daha baskındı; bir devlet adamında olması gerekenden bile fazlaydı. Onda büyüklük sonsuzluğa dönüşüyor, sonsuzluk ise deliliğe varıyordu. O harikulade beyinde ne denli hırslı, ne denli ihtişamlı planlar dönüp durmuş, birikmiş, birbirinin yerine geçmişti! 'Avrupa,' demişti, 'bir köstebek yuvasıdır; büyük imparatorluklar ya da büyük devrimler hep Doğu'da olmuştur çünkü orada altı yüz milyon insan vardır.'"

Mısır'dayken Suriye'yi fethetmeyi, Konstantinopolis'teyken Doğu İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı ve Edirne ile Viyana üzerinden Paris'e dönmeyi düşünüyordu. Doğu, ona sınırsız iktidarın serabıyla göz kırpıyordu; orada, yeni bir peygamber olarak yeni bir din kurma ihtimalini sezmişti. Avrupa ile sınırlı kaldığında ise hayali, Şarlman'ın imparatorluğunu yeniden kurmak, Paris'i Avrupa'nın fiziksel, düşünsel ve dinsel başkenti hâline getirmek ve sarayında kendisine vassal olacak prensleri, kralları ve papaları toplamaktı. Ardından Rusya üzerinden Ganj'ı, Hindistan'ı fethetmeye doğru ilerleyecekti. "Politikacının kabuğu içinden sanatçı çıkmıştır; o, idealin ve imkânsızın alanında yaratır. Onu olduğu gibi tanırız: Dante'nin ve Michelangelo'nun ölümden sonra doğmuş kardeşi; yalnızca bu ikisi kâğıt ve mermer üzerinde çalıştı, onun malzemesi ise canlı insan, duyarlı ve acı çeken bir beden oldu."

"Napolyon, karakter bakımından modern insanlardan Dante ve Michelangelo'nun çağdaşları kadar farklıdır. Onun benimsediği duygular, alışkanlıklar ve ahlak, on beşinci

yüzyılın duyguları, alışkanlıkları ve ahlakıdır. 'Ben diğer insanlar gibi değilim,' diye haykırmıştı; 'ahlak ve görgü kuralları benim için koyulmamıştır' ".

"Madame de Staël ve Stendhal, Napolyon'u psikolojik açıdan 14. yüzyılın küçük tiranları Sforza ve Castruccio Castracani'ye benzetirler." Gerçekten de öyleydi.

"12. Vendémiaire akşamı, bölge milislerinin yaptığı hazırlıklara tanık olurken Junot'ya şöyle dedi: 'Ah! Mahalle meclisleri beni başlarına geçirselerdi, iki saat içinde Tuileries'e girmelerini ve bütün bu sefil Konvansiyon üyelerini oradan kovmalarını garanti ederdim!' Beş saat sonra ise, Barras ve Konvansiyon'un yardım çağrısı üzerine, iyi bir *condottiere*[14] gibi Parislilerin üzerine ateş açtı; ki o, kimseye bağlanmayan ama en yüksek bedeli ilk teklif edene kendini kiralayan; fırsat doğduğunda ise her şeyi ele geçirme kudretini ve kendi hareket özgürlüğünü saklı tutan biriydi..."

"Borgialar ve Malatestalar arasında bile, böylesine duyarlı ve sezgisel, böylesi bir elektrik birikimini ve boşalmasını gerçekleştirebilen bir beyin görülmemiştir. [...] Onda hiçbir fikir salt spekülatif düzeyde kalmazdı; her biri ortaya çıktığında eyleme dönüşme eğilimi taşırdı ve zorla engellenmedikçe mutlaka eyleme dönüşürdü. [...] Bazen patlama o kadar ani olurdu ki, kendini dizginleme fırsatı bulamazdı. Bir gün Mısır'da, bir hanımefendinin elbisesine bir sürahi suyu devirdi ve kazayı telafi etme bahanesiyle kadını kendi odasına götürdü; orada onunla bir süre -fazla uzun bir süre- kaldı, diğer konuklar masanın etrafında oturmuş, birbirine bakarak beklerken. Bir başka seferinde Prens Louis'yi şiddetle odadan dışarı fırlattı; bir diğerinde ise Senatör Volney'in karnına tekme attı."

"Campo-Formio'da, Avusturya'nın tam yetkili elçisinin direncini kırmak için bir porselen süs eşyasını yere atıp kırdı. 1813'te Dresden'de ise kendisine en gerekli olduğu anda Prens

14 *Condottiere* (İtalyanca): Paralı asker birliklerinin komutanıdır(çn.).

Metternich'e kaba bir tavırla, İngiltere'nin çıkarlarını savunduğu için ne kadar para aldığını sordu."

"Bundan daha sabırsız bir duyarlılık görülmemiştir. Üzerine uymayan giysileri ateşe atar. Yazısı kopuk kopuk, okunaksız işaretlerden oluşur. O kadar hızlı dikte eder ki, kâtipleri onu zar zor takip edebilir; kalem geri kalırsa onun için ne fena, eğer bir dizi küfür ve ünleme fırsat bulup yetişirse ne âlâ. Kalbi ve zihni taşacak kadar doludur; böylesi bir baskı altında devlet adamının yerini doğaçlama hatip ve hararetli polemikçi alır."

"Sinirlerim hassastır" derdi kendisi hakkında; gerçekten de biriken izlenimlerin gerginliği bazen bedensel bir kasılma yaratırdı; yoğun duygusal anlarda sık sık gözyaşı döktüğü görülmüştü. Napolyon'un ağlaması, gerçek ve derin bir duygudan değil, 'bir sözcük, tek başına bir fikir bile onun doğasının en derinlerine ulaşan bir uyarandır' yollu düşünceden kaynaklanırdı. Bu yüzden kusma ya da bayılma nöbetlerinin yol açtığı kimi dalgınlıklar da yaşıyordu; denildiğine göre Dresden Muharebesi'nden sonra General Vandamme'nin tümeninin yenilgisine yol açan da bu olmuştu. Çekip çeviren ne kadar güçlü olursa olsun, işleyişin dengesi zaman zaman bozulma tehlikesiyle yüz yüze gelir."

"Böylesine güçlü tutkuları düzenlemek, yönlendirmek ve denetlemek için muazzam bir güç gerekliydi. Napolyon'da bu güç, müthiş sertliğe ve kuvvete sahip bir içgüdüydü – eylemsiz değil, etkin ve saldırgan bir bencillikti; öyle gelişmişti ki, insan toplumunun ortasında devasa bir 'ben' kurmuştu ve kendi uzantısı ya da aracı olmayan hiçbir varlığa tahammül edemiyordu. Daha çocukken bile bu kişiliği filizlenmişti; her türlü kısıtlamaya karşı sabırsızdı, vicdan emaresi yoktu; rakiplere katlanamaz, kendisine boyun eğmeyenleri döver, sonra da kurbanlarını kendisini dövmekle suçlardı."

"Dünyayı büyük bir şölen sofrası gibi görür; her gelen kişiye açıktır ama iyi doyurulması için kişinin uzun kollara

sahip olması, önce kendine hizmet etmesi ve geriye ne bırakırsa başkalarının onu almasına izin vermesi gerekir.

"'İnsanı bencil tutkuları sayesinde ele geçirirsiniz – korku, açgözlülük, şehvet, kendini beğenme, rekabet. Eğer kitleler içinde esnemeyenler de varsa yapılacak tek şey onları ezmektir.' Napolyon'un vardığı son düşünce buydu; ve hiçbir şey onu bundan caydıramazdı çünkü bu düşünceyi ortaya çıkaran faktör kendi karakteriydi; insanı nasıl görmek istiyorsa öyle görüyordu. Onun bencilliği hırsında yansır; 'bu hırs, iç doğasına öyle işlemiştir ki, onunla arasına sınır koyamaz; başını döndürür. Fransa, onun keyfini çıkaracağı bir metrestir.' Gücünü kullanırken aracıya, rakibe, sınıra, engelleyiciye asla yer tanımaz."

"Görevini gayretkeş bir hâlde başarıyla yerine getirmesi ona yetmez; görevinin ötesinde, insan haklarını da savunur. Ona hizmet eden herkes eleştirme yetisini bastırmak zorundadır; en zor duyulan fısıltılar bile bir komplo ya da onun haşmetine bir saldırı sayılır. Onlardan her şeyi ister: 1809 ve 1812'de sahte Avusturya ve Rusya banknotlarının basılmasından, 1814'te Bourbonları havaya uçuracak bir cehennem makinesinin hazırlanmasına kadar. Minnettarlık diye bir şey bilmez; bir adam artık onun için bir araç olarak işe yaramaz hâle geldiğinde, onu bir kenara fırlatır. [...]"

"Bir balo sırasında hanımların arasında dolaşır, onları nahoş nükteleriyle rahatsız ederdi; sürekli özel hayatlarını kurcalar, kendisine az çok gönüllü olarak sundukları iltifatları imparatoriçeye bile anlatırdı."

"Daha da garibi, aynı davranış tarzlarını yabancı devletlerin hükümdarları ve elçileriyle olan ilişkilerine de taşırdı. Yazışmalarında, bildirilerinde, kabul törenlerinde onları tahrik eder ve tehdit eder, meydan okur, gücendirirdi; onların gerçek ya da varsayılan aşk ilişkilerini açıkça dillendirir (Jena Muharebesi'nden sonraki 9, 17, 18, 19 numaralı bültenler, açıkça Prusya Kraliçesi'ni İmparator Aleksandr ile

bir ilişki yaşamakla suçlar) ve şu ya da bu adamın göreve alınmasını kendisine yönelik kişisel bir hakaret sayıp bunu yüzlerine vururdu. Kısacası, onlardan temel yasalarını değiştirmelerini isterdi: Yabancı devletleri rahatsız edecek şeyleri yasaklama yetkisi olmayan hükûmetleri küçümserdi."[15]

Bu, Napolyon'a dair herhangi bir tarihçinin sunduğu en eksiksiz görüştür. Epilepsi hastalarının psikolojik yapısını bilen herkes için Taine'in burada bize ruhsal epilepsi vakasının en ince ve en doğru patolojik tanısını sunduğu açıktır; bu vakaların devasa büyüklük sanrılarını, dürtülerini ve ahlaki duyudan bütünüyle yoksun oluşlarını göz önüne serer.

Dolayısıyla deha yalnızca ilham anlarında epilepsiye yaklaşmaz; aynı şey Aziz Pavlus için de söylenebilir.

Aziz Pavlus kısa boyluydu ama sağlam yapılıydı.[16] Sağlığı, kendisinin "etinde bir diken" olarak adlandırdığı tuhaf bir rahatsızlık, muhtemelen ciddi bir nevroz yüzünden her zaman zayıftı.

Ahlaki karakteri de anormaldi; doğal olarak saygılı ve kibar olmasına rağmen tutkuyla coştuğunda vahşi bir havaya bürünürdü. Ilımlı bir Ferisi olan Gamaliel'in okulunda okumasına rağmen ölçülü olmak nedir öğrenmedi; genç Ferisilerin ateşli önderi olarak Hristiyanların en azılı zalimleri arasında yer aldı. [...] Şam'da belli sayıda havari olduğunu duyunca, onları tutuklamak için başpapazdan yetki belgesi istedi ve huzursuz bir ruh hâli içinde Kudüs'ten ayrıldı. Öğle vakti Şam ovasına yaklaşırken açıkça bir sara nöbeti geçirdi ve bilincini yitirerek yere düştü. Kısa bir süre sonra bir halüsinasyon yaşadı ve İsa'nın bizzat kendisini gördü; İsa ona İbranice, "Pavlus, Pavlus, neden bana zulmediyorsun?" dedi. Üç gün boyunca ateşler içinde ne yedi ne de içti; onları tutuklamak için geldiği Hristiyan topluluğunun başı olan Ananias'ın hayaletini gördü; Ananias ona

15 Taine, *Revue des Deux Mondes*, Aralık 1886 ve Ocak 1887.

16 Renan, *Les Apôtres*.

işaretler yapıyordu. Bunun üzerine Ananias çağrıldı ve Pavlus'un ruhuna anında bir sükûnet çöktü; o günden itibaren en ateşli Hristiyanlardan biri hâline geldi. Artık özel bir öğretim talep etmeksizin -çünkü doğrudan İsa'nın kendisinden vahiy aldığına inanıyordu- kendisini havarilerden biri saydı ve öyle davrandı; bu durum Hristiyanlara çok büyük yarar sağladı. Onun mağrur ve kibirli ruhunun yol açtığı büyük tehlikeler, cesareti ve özgünlüğüyle bin kat telafi edildi; bu özellikleri Hristiyan düşüncesinin, "ruhen yoksul" küçük bir topluluk sınırlarında kalıp Helenizm gibi sönüp gitmesine izin vermedi, tersine onu cesurca denize açılmış bir gemi misali geniş ufuklara taşıdı. Antakya'da daha sonra [Hz.] Muhammed'in yaşadığına benzer bir tecrübe yaşadı; kendini göğün üçüncü katına yükselmiş hissetti, orada insanın dile getirmesinin izin verilmeyen, tarif edilemez sözler duydu.

Onun yazılarında da birtakım anormallikler göze çarpar. "Kendisini fikirlerden çok sözcüklerin yönlendirmesine bırakır; zihninde takılı kalan bir sözcük onu etkisi altına alır ve ana konusundan çok uzak bir dizi fikre sürükler. Ani sapmalar sergiler, düşüncelerinin gelişimi birdenbire kesilir, cümleleri çoğu zaman yarım kalır. Hiçbir yazar bu kadar dengesiz olmamıştır; dünyada hiçbir edebiyat, I. Korintliler XIII. Bölüm'deki gibi yüce bir pasajı, kof tartışmalar ve sıkıcı ayrıntılarla yan yana sunmamıştır."[17]

Dolayısıyla dâhilerde görülen epilepsi rastlantısal bir olgu değil, tıbbi dille söylersek gerçek bir *morbus totius substantiæ*'dır (bütün varlığı saran hastalık). Buradan dehanın epileptik niteliğine dair yeni bir belirti elde ederiz.

Eğer Dostoyevski, *Budala* romanında kendini betimlemişse -ki öyle görünüyor-, yaşamının tüm gidişatını epilepsi hastalarına özgü psikolojinin belirlediği başka bir epileptik dâhi örneğine rastlarız; söz konusu psikoloji dürtüsellik, çift kişilik, insan hayatının en erken dönemlerine dek

17 Renan.

uzanan bir çocuksuluk, peygamberane bir sezgi, hastalıklı bir özgecilik ve azizlere özgü abartılı duygusallığı içerir. Bu son nokta özellikle önemlidir; çünkü epilepsi hastalarında görülen sıradan ahlaksızlığı, bu tipi azizane karakterle bağdaştırmamıza engel teşkil eder. Ancak bu itiraz, kısmen de olsa, Bianchi, Tonnini ve Filippi'nin araştırmalarıyla çürütülmüştür; onlara göre nadir de olsa (%16 oranında) iyi karakterli epilepsi vakaları vardır ve bu kişiler aşırı bir duygusallıkla birlikte abartılı bir özgecilik de sergileyebilirler.[18]

Epilepsiyle yakından ilişkili olan histeri de benzer biçimde duygulanım kaybıyla bağlantılıdır; çoğu zaman abartılı bir bencillikle yan yana görülen aşırı özgecilik patlamalarıyla ortaya çıkar. Ancak bu özgecilik, kaynağını bir ölçüde ahlaki kopuklukten alır ve ona dayanır; böylece aşırı hayırseverlik biçiminde kendini gösteren hastalıklı bir olgu ortaya çıkar.

Legrand du Saulle'un yerinde gözlemine göre:[19] "Dünyadan el etek çekmemiş oldukları hâlde, bulundukları mahallede yapılan tüm hayır işlerinde gösterişli bir biçimde yer alan bazı hanımlar vardır; yoksullar için yardım toplar, öksüz ve yetimler için çalışır, hastaları ziyaret eder, sadaka verir, ölülerin başında nöbet tutar, başkalarının iyilikseverliğini hararetle talep eder ve sahiden de çok faydalı işler yaparlar; fakat aynı zamanda kocalarını, çocuklarını ve ev işlerini ihmal ederler.

"Bu kadınlar hayırseverliklerini gösterişli ve gürültülü bir şekilde ilan ederler. Bir hayır işine, yapmacık şirket temsilcilerinin astronomik kâr vaat eden mali girişimlerini başlatırken sergiledikleri şevkle girişirler.

"Sürekli artan sayılarla gelir giderler; kendiliğinden büyüleyici bir incelik ve nezaketle davranırlar, ister özel bir yas ortamında isterse kamusal bir felaket sırasında olsun, yapılması gereken her şeyi düşünürler ve minnettar mağdurlardan

18 Tonnini, *Epilessie*, 1886; *Archivio di Psichiatria*, 1886.

19 *Les Hystériques*, Paris, 1883.

ya da kendilerinden derinden etkilenmiş izleyicilerden gelen hayranlık ifadeleri karşısında mahcup görünürler... Doğal incelikleri ve duyarlılıkları şaşırtıcıdır; sıkıntı ne kadar büyükse o kadar hayranlık uyandırıcı bir şekilde o anın gereklerini yerine getirirler. Ancak duyguları yatıştığında hayırseverlik itkisi de kaybolur; özünde değişken ve yanardöner olduklarından, iyiliği bilinçlice düşünerek yapamazlar.

"'Filantropik histerik' kulaktan kulağa anlatılan, tekrarlanan ve hatta efsaneleşen cesaret gösterilerine imza atabilir."

"Yanmakta olan bir evin sakinlerini kurtarırken ya da bir ayaklanma sırasında silahlı bir kalabalığın karşısına dikilirken olağanüstü bir soğukkanlılık, beceri ve cesaret gösterdikleri vakidir. Ertesi gün kendilerine olan bitenler sorulduğunda bu kahramanların tam bir bitkinlik içinde bulundukları görülür; hatta bazıları ise açık yüreklilikle, ne yaptıklarını bilmediklerini ve o sırada tehlikenin farkında olmadıklarını itiraf ederler."

"Kolera salgını zamanında, insanların korkuya kapılıp kınanacak ölçüde düşüncesizce görev yerini terk ettiği durumlarda, histerik kadınların olağanüstü bir fedakârlık sergilediği görülmüştür; hiçbir şey onlarda tiksinti uyandırmaz, hiçbir şey iffetlerine leke sürmez ya da dayanıklılıklarını kırmaz. [...]"

"Böyle kişiler için başkalarına adanmışlık bir ihtiyaç, enerjinin zorunlu bir harcanışı hâline gelmiştir ve farkında olmadan patolojik biçimde erdemli insan rolünü oynarlar. Genel olarak insanlar buna aldanır, gerçi örnek olması açısından bu durum yine de yararlıdır. İşte bu düşünce beni, bir dönem akıl hastanesinde kalmış histerik bir hastanın hizmetlerinin alenen takdir edilmesini talep etmeye ve sağlamaya yöneltti; yaşadığı bölgede yaptığı hayır işleri gerçekten dokunaklıdır. Sürekli hastalara bakmakla meşgul oluyor, onlar için cömertçe harcamalar yapıyor, buna karşın, kendi kişisel harcamalarını ise zaruri ihtiyaçlarıyla sınırlıyor ve yılın

her mevsiminde aynı giysiyi giyiyor. Ne var ki bu kadın çok çeşitli histerik belirtiler sergilemekte, en küçük olayda dahi aşırı heyecanlanmakta, son derece kötü uyumakta ve ciddi ölçüde hasta bir profil sergilemektedir."

"Son olarak, histerik hasta çoğu zaman acı deneyimlerinde normal keder belirtileri sergilemez. Çocuklarını kaybettiğinde sakin, huzurlu ve tevekkül içinde bir hâl sergiler; tek bir gözyaşı dökmez, yapılması gereken her şeyi düşünür, emirler yağdırır, en acı verici ayrıntıların hiçbirini unutmaz, çevresindekilere en vakur tavrı gösterir ve cenazeye dimdik ayakta katılır. Onun bu hâlini gören insanlar bu annenin olağanüstü bir yetenekle donatıldığını ve başkalarından üstün bir cesarete sahip olduğunu sanırlar. Oysa bu bir yanılgıdır; o aslında onlardan daha zayıftır – çünkü 'hastalıktan muzdariptir'. "

Bu sonuçlarda görünen paradoksları tam anlamıyla kavrayabilmek için şunu hatırlamalıyız: pek çok hayırsever, komşusunu sever ama yalnızca uzaktan; ve bu sevgi çoğu zaman daha fizyolojik, daha genel bağlılıklar -aile sevgisi, ülke sevgisi vs.- pahasına gerçekleşir. Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* romanındaki şu sözünü hatırlamalıyız: "İnsanın hemcinsinde sevebileceği şey, gizli ve görünmez insandır; yüzünü gösterir göstermez sevgi kaybolur. İnsan hemcinsini ruhen sevebilir ama yalnızca uzaktan; asla yakından değil." Bu noktada Sterne'i de hatırlarız; ölü bir eşeği görünce duygusallaşmış ama karısını ve annesini terk etmiştir.

En büyük hayırseverler -Beccaria ve Howard gibi kişiler- sert babalar ve efendiler olmuşlardır; hatta İlahi Hayırsever'in bile, gördüğümüz üzere, kendi ailesine karşı katı davrandığı söylenebilir.[20]

Aziz Pavlus, Hristiyanlığa dönmeden önce, Hristiyanlara karşı yürüttüğü şiddetli ve acımasız zulmüyle tanınmıştı.

20 Vinson, *Les religions actuelles*, 1884; Luka ii. 49; Matta xii. 48; Markos iii. 33.

Takva sahibi samimi bir dindarın çoğu zaman ailesini unutmak, bekârlığı ve hatta karşı cinsten nefret etmeyi kendisine bir görev addetmek zorunda kaldığı iyi bilinir. Nitekim Azize Liberata, kocasının çocuklarından ayrılırken ağlamasına kızmıştı; ve efsaneye göre Baruch'un annesi, işkence altında susuzluktan kıvranan oğlu kendisinden su istediğinde ona şöyle karşılık verdi: "Artık senin arzulaman gereken tek su, göğün suyudur."[21]

Dahası, bu vakalar, çoğu zaman abartılı özgeciliğin başlı başına patolojik bir olgu olduğunu gösterir; bu, duygunun aşırı kabarması olup bu tür vakalarda hep görüldüğü gibi, başka açılardan kayıp ve körelmeyle birlikte yürür.[22]

Juan de Dios, Lazzaretti, Loyola ve Assisili Aziz Fransis'te gördüğümüz üzere, azizlik, tam bir ruhsal kutuplaşma içinde, daha önce yaşamlarında ağır basan kötülük eğilimlerine karşı tam bir tezat oluşturacak biçimde ortaya çıkmıştır.

Epileptik ve histerik hastalarda sık görülen bu olgulara; durugörü, düşünce aktarımı, duyuların yer değiştirmesi, çilecilik, zihinsel görüler, dehanın geçici tezahürleri ve sabit fikirlilik gibi bu hastalıklarda sık sık gözlemlenen ama birçok bilim insanının açıklayamadığı için inkâr etmeye çalıştığı diğer tuhaf olguları da eklersek azizliğin histerik karakterini, mucizeler gibi en az açıklanabilen tezahürlerinde bile gösterebiliriz.[23]

---

21 Anfosso, *La Légende religieuse au moyen-âge*, 1887.

22 Ahlaki kopukluk ve epilepside özgecilik üzerine bkz. *Suçlu İnsan*, ss. 556, 557. Aziz Fransis'in yıldızları, suyu, ateşi vb. sevdiğini ama ailesini terk ettiğini görmüştük!

23 Lombroso, *Studi sull'ipnotismo*, 3. basım.; Azam, *Hypnotisme, Double Conscience*; Beaunis, *Le somnambulisme provoqué, La suggestion mentale*; Dr. H. Bourru ve P. Burot, Dugay, Richet, Janet, *Revue Philosophique*, 1884-89; Krafft-Ebing, *Ueber den Hypnotismus*, 1889; Jendrassik, *Ueber die Suggestion*, 1887; Binet ve Feré, *La Polarisation*, 1885; a.g.e., *Le magnétisme animal*; Beard, *Nature and Phenomena of Trance*, New York, 1880; Lombroso ve Ottolenghi, *Nuovi Studii sull'ipnotismo*, 1890 ve *Sulla Transmissione del Pensiero*, 1891.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AKIL SAĞLIĞI YERİNDE DÂHİLER

Fark Edilmeyen Kusurları – Richelieu – Sesostris –
Foscolo – Michelangelo – Darwin

Öte yandan daha ciddi bir itiraz, zihinsel yörüngelerini hiçbir sapmaya kapılmadan tamamlayan, ne talihsizliklerle sarsılan ne de delilik yüzünden yolundan çıkan az sayıdaki dâhi tarafından öne sürülen itirazdır.

Bu tür dâhilere örnek olarak Galileo, Leonardo da Vinci, Voltaire, Machiavelli, Michelangelo ve Darwin sayılabilir. Bunların her biri, kafataslarının geniş hacmiyle birlikte simetrik orantısında da görüleceği üzere, arzuların dinginliğiyle dizginlenmiş bir zihinsel güce sahiptir. Hiçbiri hakikat ve güzelliğe duyduğu büyük tutkunun aile ve vatan sevgisini boğmasına izin vermemiştir. İnançlarını ya da karakterlerini asla değiştirmemiş, hedeflerinden bir milim sapmamış ve işlerini hiçbir zaman yarım bırakmamışlardır. Girişimlerinde ne büyük bir güven, ne sarsılmaz bir inanç ne üstün bir yetenek sergilemişlerdir; ama her şeyden önce yaşamlarında ölçülülüğü ve karakter bütünlüğünü korumuşlardır! Onlar da ilham perisinin yüce nöbetlerini yaşadıktan sonra cahilce nefretin işkencesini, belirsizliğin ve bitkinliğin rahatsızlığını yaşamak zorunda kalmışlardır; ama buna rağmen asla doğru yoldan sapmamışlardır. Hayatlarının amacını ve hedefini oluşturan tek yüce fikri sonuna kadar, dingin ve huzurlu bir hâlde sürdürmüşlerdir; engellerden yakınmamışlar, hepi topu birkaç hata yapmışlardır; ki bu hatalar daha sıradan kişiler tarafından keşif bile sayılabilirdi.

Ama ben bu nadir istisnaların ortaya koyduğu itiraza kitabın giriş sayfalarında zaten yanıt vermiştim; epilepsinin

ve onun ilk türü olan ahlaki kopukluğun yalnızca seçkin şahsiyetler arasında değil -ki onların adlarının ve eserlerinin prestiji muhakememizi körleştirip idrakimizi engeller- aynı zamanda suçlular arasında çoğu zaman fark edilmeden geçtiğini belirttim. Oysa bu tür araştırmalar en azından suçluların tüm sorumluluklarını üzerlerinden alıp onlara bir tür özsaygı kazandırabilirdi.

Yakın dostlarının bazı ifşaları olmasaydı, Cavour'un tekrar tekrar intihar cinnetine tutulduğunu kim tahmin edebilirdi ya da Richelieu'nün epilepsi hastası olduğunu kim düşünebilirdi? Foscolo'nun hastalıklı dürtüselliğine kimse dikkat etmeyip bunu bir semptom olarak kaydetmedi, ta ki Davis onun ölümünden sonra kafatasını inceleyene dek. Sesostris'in ahlak duyusu hakkında kim kesin bir yargıya varabilir? Oysa Arved Barine'in haklı olarak belirttiği gibi,[1] onun kafatası tamamen suçlu tipine uygundur. Alçak ve dar alın, çıkıntılı kaş kemeri, kalın kaşlar, birbirine yakın gözler, uzun, dar ve kemerli burun, çökük şakaklar, çıkık elmacık kemikleri, güçlü çeneler; zeki değil de hayvani, haşin, gururlu ve haşmetli bir ifade; gövdeye oranla küçük bir baş; tüm bunlar ahlak duyusunun yokluğunun en bariz göstergeleridir.

Michelangelo'nun bütün biyografilerinde, hem narin hem de güçlü olan o ruh üzerinde tek bir leke bulamayız; o, ülkesinin acıları karşısında güzellik ifadesi karşısında titrediği gibi titrerdi. Ama mektuplarının yayımlanması[2] ve Parlagreco'nun derinlemesine araştırmaları,[3] daha önce hiç şüphelenilmeyen fiziksel anormallikleri ortaya çıkarmıştır.

Bunların en önemlilerinden biri, Michelangelo'nun kadınlara karşı bütünüyle kayıtsız oluşudur. Bu durum eserlerinde

1 *Revue Littéraire*, 1887.

2 *Michelangelo Buonarroti; Epistolario, publicato da G. Milanese*, 1888.

3 *Michelangelo Buonarroti, di F. Parlagreco*, 1888.

de görülür; nitekim başyapıtlarının hepsi erkeksidir: Musa, Lorenzo ve Giuliano de' Medici vb. Görünüşe bakılırsa, Michelangelo hiçbir zaman canlı kadın modeli kullanmamış ama cesetlerden yararlanmıştır; onun Bacchante'ı, erkeksi kaslara sahip bir erkek fatmadır, göğüsleri gelişmemiştir ve hiçbir kadınsı dokunuş taşımaz. Aşk sonelerinin çoğunu ise gerçek bir tutkudan esinlenerek değil, o dönemin modasına uymak için yazmış gibidir; bunların hiçbirinde gerçek kadınlara hitap edildiğine dair iz yoktur; denildiğine göre "donna" (kadın, hanımefendi) sözcüğü hepi topu on dört kez geçer. Öte yandan, Barbera Koleksiyonu'ndaki XVIII. ve XII. soneler erkeklere duyulan bariz bir hayranlığı dışavurur. Varchi, bu sonelerin büyük fiziksel güzelliğe sahip Cavalieri'ye hitaben yazıldığını düşünmektedir. Michelangelo'nun Cavalieri'ye yazdığı, günümüze kadar gelen iki mektup vardır (28 Temmuz 1523 ve 28 Temmuz 1532 tarihli); bu mektuplar bir sevgiliye yazılmışa benzemektedir; Michelangelo burada kendini alçaltarak, muhatabının kalbinden kovulursa öleceğine yemin eder. Benzer bir mektubu Angelini'ye de yazmıştır.

Bu ahlaki anomali, Cellini ve Sodoma gibi birçok sanatçıyla paylaştığı bir özellikti ama onda bulduğumuz tek anomali değildi. Parlagreco şöyle yazar: "Mektuplarında, yüce ve cömert fikirlerle çocukça fikirler arasında; irade ile söz arasında; düşünce ile eylem arasında sürekli çelişkiler görülür. Aşırı hassaslık, değişken sevgi, hummalı iyilik yapma etkinliği, ani sempati patlamaları, muazzam coşku patlamaları, büyük korkular, bazen kendi eylemlerinin farkında olmama, sanat alanında fevkalade alçakgönüllülük, yaşamın görünüşlerinde ise mantıksız bir gösteriş düşkünlüğü; bunlar Buonarroti Michelangelo'nun hayatındaki çeşitli ruhsal tezahürlerdir ve beni, büyük sanatçının histeri sınırına dayanmış nevropatik bir durumdan muzdarip olduğunu inanmaya yöneltiyor."

Yaşlılığında, her Allah'ın günü, geçmiş yaşamında bir günah bulurdu ve Floransa'ya para göndererek ayinler düzenlenmesini, yoksullara sadaka verilmesini, yoksul kızların evlenebilmesini ve -daha da garibi- rahibe yapılmalarını sağlardı. Bütün bunları Cenneti kazanmak, ruhunu kurtarmak için yapardı (Mektuplar 187, 214, 240, 330). Oysa aynı kişi bir zamanlar şöyle demişti: "Keşişlerin [Vatikan'daki] bir şapeli mahvetmelerine şaşmamalı çünkü onlar bütün dünyayı mahvetmeyi de bilmişlerdir."

Zaman zaman vicdanının temiz olduğunu hisseder ve yeniden kötülüğe düşmemek için ölmek ister; ama sonra cesareti kırılır ve (garip bir küfür misali) sanatçı olarak doğmanın bir günah olduğuna inanır.

"Biliyorum, ne çok hatayla yüklüydü
Sanatın beni bir put ve hükümdar yapan
O aldatıcı hayali...
Dünyanın sözleri benden aldı
Tanrı'yı tefekkür etmeye ayrılmış zamanı."

Sırf Aziz Petrus'un yapısını tamamlayabilmesi için kendisine Tanrı tarafından uzun bir ömür takdir edildiğine inanır.

Yaşlılık çağında, eserleri söz konusu olduğunda böylesine az kibir sergilemiş, onlar hakkında konuşurken böylesine alçakgönüllü davranmış olan o adam, soyunun asaletini en iyi şekilde nasıl sergileyeceğini araştırıyor ve soyunu doğrudan Canossa Kontları'na dayandırmaya çalışıyordu. Oysa bu iddia geçerli olsa bile, elindeki tek bir Musa heykelinin parmağı bile etmezdi.

Michelangelo babasını, kardeşini ve yeğenlerini içtenlikle sever, onların rahat koşullarda yaşamalarını sağlardı; yine de onlara yazdığı mektuplarda sık sık kuşkucu davranır ve onlara mesnetsiz ithamlarda bulunurdu. 1544'te Roma'da ağır bir hastalığa yakalandı. Yeğeni hâliyle hemen yatağının başına koştu. Michelangelo ise buna çok öfkelendi ve

ona şöyle yazdı: "Beni öldürmeye ve geride ne bıraktığımı görmeye geldin. [...] Bil ki, vasiyetimi hazırladım ve burada senin üzerinde düşüneceğin hiçbir şey yok. O hâlde huzur içinde git ve bana daha fazla yazma." Üç ay sonra ise üslubunu değiştirdi: "Sık sık düşündüğüm bir konudan, yani sana yardım etmekten geri kalmayacağım." Sebastiano del Piombo'ya (97 numaralı mektupta) yazdığı şu satırlarda, neredeyse hastalıklı sayılabilecek melankolisini kendi ağzından itiraf eder: "Dün akşam mutluydum çünkü çılgınca ve melankolik hâlimden kurtulmuştum." Hatta Sebastiano del Piombo'ya yazdığı 97 numaralı mektupta, neredeyse marazi olan o melankolisine dair bir itirafta bulunmuştur: "Dün akşam mutluydum, çünkü o çılgın ve melankolik ruh halimden kurtulabilmiştim."

Oğlu tarafından yayımlanan son biyografik ve otobiyografik notlar olmasaydı,[4] kimse Darwin'in, örnek bir baba ve vatandaş, böylesine kendini kontrol edebilen ve neredeyse hiç kibir taşımayan bir insan olmasına rağmen bir nöropat olduğunu hayal edemezdi. Oğlu bize, onun kırk yıl boyunca diğer insanlar gibi bir gün olsun sağlığının yerinde olmadığını anlatır. Sülükayaklılar üzerine yaptığı sekiz yıllık çalışmanın iki yılı, kendi ifadesiyle, hastalık yüzünden ziyan olmuştur. Tüm nöropatlar gibi ne sıcağa ne soğuğa dayanabilirdi; alışılmış süreyi aşan yarım saatlik bir konuşma bile uykusuzluğa yol açar ve ertesi günkü çalışmasını engellemeye yeterdi. Ayrıca dispepsi, omurilik anemisi ve baş dönmesinden (ki bu sonuncusunun çoğunlukla epilepsinin karşılığı olduğu bilinmektedir) muzdaripti; günde üç saatten fazla çalışamazdı. Tuhaf takıntıları vardı. Tatlı yemenin onu hasta ettiğini fark edince, bir daha tatlıya dokunmamaya karar vermiş ama bu kararını ancak yüksek sesle tekrarlarsa sürdürebilmişti. Kâğıda karşı garip bir tutkusu

4 *Life and Letters of Charles Darwin*, 1888.

vardı – mektuplarının müsveddelerini, baskı provalarının arka yüzüne ya da en önemli el yazmalarının üzerine yazar, böylece okunmalarını zorlaştırırdı. Sık sık kendi deyimiyle "aptalca deneyler" yapardı; örneğin bir bitkinin çenekli yapraklarının yanında fagot çalmak gibi.[5] Bir deney yapacağı zaman sanki içinden gelen bir kuvvet tarafından yönlendiriliyormuş gibi görünürdü. Yeni şeylerden hastalıklı bir biçimde hoşlanmadığından, yanlış olduğunu bildiği hâlde alıştığı için eski bir kitabın milimetrik tablolarını kullanırdı; güvenilmez olduğunu bilmesine rağmen eski kimya terazisini değiştirmezdi; hipnotizmaya ve tarih öncesi taş silahların keşfine inanmazdı.[6] Kızı, konuşurken ve yazarken sık sık cümlelerini ters çevirdiğini, bazı harfleri -özellikle *v* harfini- telaffuz etmekte zorlandığını anlatır. Skoda, Rokitansky ve Sokrates gibi onun da kısa ve kalkık bir burnu vardı, kulakları ise büyük ve uzundu. Ataları arasında dejeneratif özellikler de eksik değildi. Gerçi aralarında 1682 doğumlu Robert gibi zekice gözlemler yapan bir botanikçi ve hayvanlar üzerine keskin gözlemlerle dolu *Avlak Bekçisi'nin El Kitabı*'nın yazarı Edward gibi birkaç entelektüel, hatta neredeyse dâhi sayılacak kişiler de vardı. Babası da büyük gözlem yeteneğine sahipti; ama baba tarafından dedesi Erasmus -aynı zamanda şair ve doğa bilimci- ateşli bir mizaca sahipti ve konuşma güçlüğü çekiyordu. Oğullarından Charles, şair ve koleksiyoncu olması hasebiyle ona benziyordu. Son olarak bir başka amcası Erasmus zeki bir nümismat (para uzmanı) ve istatistikçiydi; ama yaşamını delilik ve intiharla noktaladı.

Böylesi farklı psikoz türlerinin -melankoli, ahlaki kopukluk, monomani- dâhilerde tam gelişmiş ya da gelişmemiş hâlde bulunması, özel bir deha psikozunu ve hele hele epilepsiyi dışladığı yönünde bir itiraz öne sürülebilir. Ancak

5 *Life and Letters of Charles Darwin*, cilt I, s. 149.

6 *Letters*, cilt I.

bu itiraza şu cevap verilebilir: Epilepsi alanını genişleten son araştırmalar göstermiştir ki, dürtüsel ve halüsinatif sanrıların ötesinde, epilepsi her türden akıl hastalığına, özellikle de megalomani ve ahlaki kopukluğa eşlik edebilir. Ve neredeyse tüm dejeneratif psikozlarda olduğu gibi, gelişmemiş hâldeki zihinsel hastalıklar ve eften püften nedenlerle tetiklenen ve nükseden çok çeşitli sanrılar özellikle epilepside baskın şekilde görülür.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇLAR

Dehanın fizyolojisi ile deliliğin patolojisi arasında birçok ortak nokta vardır; hatta aralarında fiilî bir süreklilik bile mevcuttur. Bu durum, deli dâhileri ve sonradan deliren dâhileri sıkça görmemizi açıklar; bunlar kendilerine özgü niteliklere sahip olmakla birlikte, aslında saf ve yalın dehanın özelliklerini abartılı biçimlerde sergilerler. Dejeneratif özelliklerin çok biçimli karakterlerinde sanrıların sıklığı, duygulanım yitimi, kalıtımın rolü -özellikle sarhoş, bunak, aptal ya da epilepsi hastası ebeveynlerin çocuklarında- ve her şeyden önemlisi ilhamın kendine özgü niteliği, dehanın epileptik gruba ait dejeneratif bir psikoz olduğunu gösterir. Bu varsayım, delilerde dehanın geçici olarak tezahürünün sıkça görülmesiyle ve hastalığın dehanın özünü değil de suretini onlara kazandırdığı yarı deliler grubuyla da doğrulanır.

Şimdiye dek yazdıklarımın, psikolojik gözlemin sınırları içinde kalmak kaydıyla, sanatsal, edebi ve kimi zaman da bilimsel yaratımların eleştirisi için deneysel bir çıkış noktası sağlayacağını umuyorum.

Nitekim güzel sanatlarda, ayrıntılarda abartılı titizlik, sembollerin, yazıların ya da süsleyici ögelerin gereğinden fazla kullanılması, belli bir rengin tercih edilmesi, salt yeniliğe dizginsiz bir tutkuyla bağlanmak, yarı deliliğin marazi belirtilerine yaklaşabilir. Aynı şekilde edebiyat ve bilim alanlarında da kelime oyunlarına ve nüktelere düşkünlük, sistemlere aşırı bağlılık, sürekli kendinden söz etme eğilimi, mantığın yerine özdeyiş koyma, düzyazıda bile vezin ve ses uyumuna aşırı düşkünlük, hatta özgünlüğün bile ölçüsüz

derecede abartılması patalojik olgular olarak değerlendirilebilir. Aynı durum, İncil'in üslubunda yazma saplantısı için de geçerlidir; yani yazıyı birbirinden kopuk ayetler biçiminde düzenleme, bazı sözcüklere özel bir anlam yükleyip onları altlarını çizerek ya da birçok kez yineleyerek öne çıkarma ve belli bir görsel sembolizm kullanma. Burada itiraf etmeliyim ki, kamuoyunu yönlendirme iddiasında bulunan birçok yayın organının bu eğilime kapıldığını gördüğümde ve genç yazarların ağır toplumsal sorunları akıl hastanesinin kaprisli diliyle ya da Eski Ahit döneminin birbirinden kopuk cümleleriyle tartışmaya kalkıştıklarına tanık olduğumda -sanki güçlü ciğerlerimiz Latin dilinin gür ve erkekçe nefeslerine dayanamayacakmış gibi- yeni yetişen kuşağın geleceği için derin kaygılar duyuyorum.

Öte yandan, dâhilerin yalnızca hastalıklı belirtilerini miras almış olan yarı delilerin, aynı zamanda pratik sağduyuya sahip akıllı kişilerle benzerik taşımaları, araştırmacıları, özellikle soyut ya da kesinlikten uzak bilimlerde ortaya çıkan yüzlerce sisteme karşı uyanık olmaya yöneltmelidir. Bu sistemler ya yeterli kapasiteye ya da konu bilgisine sahip olmadıkları için meseleyi gerektiği gibi ele alamayan kişilerin çabalarının ürünüdür. Bu tür sistemlerde, olguların ön yargısız şekilde ayrıntılı incelenmesine dayalı sakin bir akıl yürütme yerini, nutuk çekmeye, ses uyumlarına, paradokslara ve çoğu zaman özgün ama daima eksik ve çelişkili fikirlere bırakır. Böyle kitaplar, hemen hemen her zaman, istemeden de olsa birer hakiki sahtekâr olan yarı delilerin eserleridir ve bu kişiler edebiyat dünyasında sanılandan çok daha yaygındır.

Onlara karşı yalnızca araştırmacıların değil, özellikle poitikacıların uyanık olması gerekir. Bizimki gibi özgür eleştiri çağında, tümüyle zihinsel hastalık tarafından harekete geçirilen ve yönlendirilen bu sahte reformcuların

ciddiye alınması tehlikesi söz konusu değildir; ama haklı olarak onların karşısına çıkarılan engeller, bazen onları tahrik ederek deliliklerini keskinleştirebilir ve tamamlayabilir; böylece, çoğu yarı delide olduğu gibi ideolojik nitelikteki zararsız bir sanrı ya da monomanyaklarda olduğu gibi zararsız duyusal bir sanrı, etkin bir delilik hâline dönüşebilir. Bu durumda onların üstün düşünsel güçleri, inançlarının derinliği ve inatçılığı ve kendilerini kamu işlerine adamaya zorlayan o aşırı özgecilik duyguları, onları diğer delilerden daha tehlikeli kıldığı gibi isyana ya da hükümdarı öldürmeye daha yatkın hâle getirir.

Öte yandan, gerçek bir delinin geçici bir deha belirtisi gösterebileceğini düşündüğümüzde -ki bu, halkı önce hayrete, ardından da rahatlıkla hayranlığa sürükleyen bir olgudur- akıl sağlığı ve zihinsel etkinlikten tam ahlaki sorumluluk çıkarsayan, dolayısıyla akıl hastalığı ihtimalini tümden dışlayan hukukçulara ve yargıçlara karşı bize sağlam bir kanıt sunar. Ayrıca bu sayede dehanın gizemini, çelişkilerini ve sıradan bir insanın kolayca kaçınabileceği türden hatalarını açıklama imkânı da elde ederiz. Yine bu yolla, hiçbir deha özelliği taşımayan ya da azıcık taşıyan delilerin ya da yarı delilerin (Passanante, Lazzaretti, Drabicius, Fourier ve Fox gibi) halkı nasıl harekete geçirebildiklerini, hatta kimi zaman ciddi siyasal devrimlere yol açabildiklerini açıklayabiliriz. Daha da önemlisi, hem deli hem dâhi olan kişilerin (Luther, Savonarola ve Schopenhauer gibi) nasıl olup da serinkanlı ve ölçülü bir zihni yıldıracak engelleri küçümseyip aşarak hakikatin ortaya çıkışını yüzyıllar boyunca hızlandırdıklarını kavrarız; dahası, bu kişilerin dünyayı sarsan neredeyse bütün dinleri ve elbette bütün mezhepleri nasıl icat ettikerini de böylece daha iyi anlarız.

Delilerin arasında dâhilere, dâhilerin arasında da delilere sıkça rastlanması ulusların kaderinin neden çoğu zaman

delilerin eline geçtiğini açıklar; ve onların nasıl olup da insanlığın ilerlemesine bu denli büyük katkıda bulunabildiklerini izah eder.

Kısacası, deha fenomenleri ile zihinsel sapmalar arasındaki bu benzerlikler ve rastlantılar aracılığıyla doğa, bizlere hem deliliğin o en ağır talihsizliklerine saygı duymayı öğretmek hem de deha sahibi insanların o parıltısına kapılmaktan bizi korumak istemiş gibidir. Zira bu insanlar, yörüngesinden şaşmayan gezegenlere değil, yeryüzüne saçılmış, kaybolup gitmiş yıldız kaymalarına benzetilse yeridir.

EK: ŞİİR VE DELİLER

Aşağıdaki mektup, Sainte-Anne Akıl Hastanesi'nde tutulan bir eczacı tarafından yazılmıştır:

Sainte-Anne, 26 Şubat 1880.

MADAM

Lütfen bu mütevazı soneyi
Samimi hürmetimn bir nişanesi olarak
Kabul buyurun.

SONE

Unutma, ey tanrıların kraliçesi,
Bakirelerin bakiresi, bizim anamız,
Sen bu yeryüzünde
Gizemli koruyucu meleksin.[7]

Aynı kişi, M. Magnan'a dramatik bir temsil hakkında uzun bir şiir yazmış ve şiirini aşağıdaki zarif kapanış dörtlüğü ile bitirmiştir:

SAYGIDEĞER DOKTOR,

Saygı ve minnettarlık,
Tek geçim kaynağıdır kalbin;
Sefil hizmetkârınızın elinde
Bunlar var sadece,
Sizin o onurlu özeninizin karşılığı olarak.

Lütfen bu mütevazı saygı ifadesini kabul buyurun,
Hayranlık duyulan, saygıdeğer doktor

7 Parant tarafından alıntılanmıştır. Regnard, *Sorcellerie*, 1887,

Ve eğer bunu bir içtenlik nişanesi olarak görmek isterseniz,

"Sevgili" sözünü de eklerdim,

Çünkü hiç değilse bu sayede size olan borcumu
ÖDEMİŞ OLURUM.[8]

Aşağıdaki dizeler, hekimine karşı pek de saygı göstermemiş gibi görünen bir yazarın uzun bir hiciv şiirinden alınmıştır. Bu yazar bir hayvana dönüştüğüne inanıyordu ve karşısına çıkan her at ya da eşekte bir meslektaşını görüyordu. Her tarlada otlamak istiyor fakat bunu yalnızca arkadaşlarına olan saygısından dolayı yapmaktan kaçınıyordu.

Utanmaz sahte hekimler,
En yüce görevi kirli çıkarlarına alet edenler,
O rezil akıl hastalıkları hekimleri,
Evet, kendilerini ahlakçı diye tanıtanlar,
Aslında en büyük alçaklardır!
Kutsal kitapları hiçe sayarlar,
Güya halkın iyiliğine düşmanla-
rın düzenbazlıklarını sürdürmek için,
Adaleti satarlar,
Şeytani ticaretlerinden elde ettikleri kazançla
Midelerini doldurmak için.[9]

Aşağıdaki dizelerin yazarı, aynı gün önce intihar girişiminde bulunmuş, ardından da annesini öldürmeye teşebbüs etmiştir.

SAYIN DOKTOR C.'YE
MEKTUP (13 Mayıs 1887)

Ünlü bir doktor ilham perimi yardıma çağırıyor.
Elbette bu büyük bir onur; ama doktor eğleniyor,
Çünkü bu karanlık diyarda, kederli şair

8 Regnard, *Sorcellerie*, 1887.
9 A.g.e.

İlahi nefes onu neredeyse hiç ziyaret etmiyor. [...]
Burada şiir yazmak ne zor iş!
Bana itiraz edilebilir: Bir zamanlar Gaskonya'da,
Güney güneşinin parlak ışınları
Bazen uyandırırdı uyuşmuş ruhumu.
Doğrudur, Bordeaux'da, o gururlu ve zarif şehirde
İyi şaraplar içtim, deliliği şarkılara döktüm,
Elbette çıngırak takan bir delilikti o.
Ama o zamandan beri yaz-
dım, huzur yüzü göstermedi bana,
Dünyanın en ünlü şaraplarıyla zenginleşen
Güzel Gironde kıyılarından sürgün etti beni!
Artık ne o şarkılar kaldı ne de o güzel şiirler!
Ne bilge soneler ne de şarap neşesiyle dolu dizeler!
İlham perim, gözyaşları içinde kanatlarını kapadı,
Sanki ebedî göklerden kovulmuş bir melek gibi!
Kafese hapsedilmiş kuşun sesi kesildi. [...]

Ne yazık! Ben ormanların bülbülü değilim,
Ne bir ispinozum ne de bir ötleğen;
Bana "şair" diyerek pohpohluyorsunuz beni, doktor.
[...]

Ben sadece kötü bir uyakçıyım, hepsi bu.
Bu dizeler büyük bir başarı kazanır mı, bilmem...
Yine de arzum sizi memnun etmek;
Saygınız beni onurlandırır, sizi hoşnut etmek isterim,
Ama Pegasus zincire vurulduğunda inatçılaşır;
Doğuştan tutsak birinin dizeleri ölmeye mahkûmdur.
Eğer isterseniz, doktor, ilham perim yeniden doğsun,
"Gençliğimi geri verin" demeyeceğim size.
Hayır, ama madem sizin özeniniz sağlığımı iyileştirdi,
Özgürlüğümü de geri veremez misiniz?
Dizeler! Tanrı onları şairlere göndersin.
Asıl gerekli olan ne? Temiz hava, güneş ve neşe!
Bu nimetleri bahşedin bana: şükranla çalayım lavtamı,

İyiliksever bir tanrı gibi teşekkür edeyim size,
Kalbimin tercümanı,

Size ve bir şaire layık şarkıları da bulur elbette!

Aşağıdaki dizeler, melankolik birinin yalnızlığını ve hüznünü güzelce ifade ediyor:

KENDİME

Peki kiminle paylaşıyorsun bunu?
Herkesle ve hiç kimseyle,
Bunu gökyüzüyle paylaşınca kararıyor,

Bunu vezinle paylaşınca şiirler veremiyor,

İçten içe yiyip bitiriyor beni.
Seviniyorum ben de başkalarının nefretine, herkesin talihsizliğine.

Ve şu dizeler olağanüstü bir incelik ve doğruluk taşır:

P. L.'NİN BEDENSEL VE RUHSAL HÂLİ
KENDİSİ BURADA TEDAVİ GÖRÜYOR

Sana bakan kişi

İlk görüşte senin
Sevgi yoksunu olduğunu söylerdi kesin;
Ama büyük bir yanılgı olurdu bu;
Çünkü çoğu zaman,
Kaba bir örtünün altında,

Hafifçe kıpırdanır aşkla dolu ruhlar.
Onlar ki iyilikle tutuşur, onunla ısınırlar.
Tıpkı bir gül gibi

Neredeyse görünmez taç yaprağından,
Yayar kokusunu toplanmış kadehlerden;
Tıpkı yaseminden yayılan
O ince narin aşk kokuları gibi.

Düşmansın tüm zevklere;
Venüs'ün ve Bacchus'un ateşleri

Boşuna üfler sana alevlerini;
Derin öylesine dayanıklı ki,
Tüm o sevimli baştan çıkarmalar boşuna.
Taş gibisin sen;

Ve seni canlandırmak için
Boşuna nefesini üflüyor hava.

M. S.

Aşağıdaki kısa şiir delilik şiirlerinin başyapıtıdır:

AVLUDAKİ KUŞA

Bir filizden bir kayalığa,
Bir kayalıktan bir tepeye,
Kanatlarında gezgin misali dolaşırsın,
Gece gündüz ya uçarsın ya da konarsın.

Biz ise gururumuza çakılı kalmışız,
Demir mil üzerindeki tekerlekler gibi,
Bitmek bilmeyen döngülerde yoruluruz,
Sürekli dolaşır ama hep burada kalırız!

CAVALIERE Y.

DİZİN

A

Ahlaki kopukluk 5, 7, 64, 228, 421
Akıl sağlığı 229, 400
Albertus Magnus 26
Alfieri, Vittorio 12, 27, 36, 37, 40, 41, 44, 46, 47, 52, 53, 63, 66, 142, 151, 405
Alkolizm 5, 8, 64, 83, 381, 398
Amiel, Henri-Frédéric 81, 82
Ampère, André-Marie 54, 59, 60, 64, 99, 383, 385, 386, 387, 392, 397
Anabaptistler 293, 307, 313
Arabeskler 250, 385
Aristoteles 5, 19, 25, 27, 34, 67, 68, 87, 89, 184, 186
Atavizm 7, 209, 221, 248
Aziz Pavlus 8, 65, 67, 404, 406, 416, 421

B

Bach, Johann Sebastian 124, 125, 182, 183
Bacon, Francis 27, 34, 39, 41, 47, 89, 91, 185, 398
Balzac, Honoré de 26, 39, 75, 145, 180, 193, 204, 398, 411
Baudelaire, Charles 6, 41, 53, 98, 102, 383, 385, 386, 388, 393, 394, 395
Beethoven, Ludwig van 26, 36, 39, 52, 60, 61, 100, 146, 182, 190, 259
Bencillik, dâhilerde 8, 381
Berlioz, Hector 52
Bernouilli, Daniel 96, 184, 186
Bilinçdışılık 42
Blake, William 26, 86, 255, 396
Bolyai, János 6, 62, 98, 106
Boy 5, 6, 24, 25, 158, 168, 171
Bruno, Giordano 41, 49, 61, 75, 145, 384
Buffon, Georges-Louis Leclerc de 59, 64, 96, 142, 185, 407
Burns, Robert 39, 68, 85, 97, 398
Büyük İskender 25, 42, 83, 89, 190
Büyük Petro 26, 64, 65, 84, 188, 189, 401, 406

Byron, George Gordon 26, 29, 36, 37, 38, 41, 53, 54, 87, 90, 92, 93, 95, 97, 108, 143, 145, 151, 185, 190, 220, 395, 398, 405

C

Cabanis, Pierre Jean Georges 40, 195, 205
Caesar, Julius 27, 37, 65, 76, 84, 86, 188, 298, 398, 403, 406
Campanella, Tommaso 7, 297, 299, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352
Campbell, Thomas 26, 64, 190
Cardano, Gerolamo 6, 11, 34, 45, 61, 87, 96, 98, 107, 109, 110,
120, 188, 189, 194, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 391, 394, 395, 397
Carducci, Giosuè 37, 64, 199
Carlo Dolci 99
Carlyle, Thomas 11, 26, 28, 36, 52, 79, 92, 93, 197, 398, 403
Casanova, Giacomo 89, 90
Chamfort, Nicolas 36
Chateaubriand, François-René de 36, 50, 54, 64, 68, 72, 94, 185, 212, 402
Chopin, Frédéric 70, 71, 75, 76, 395
Clare, John 86, 210, 255
Clarke, Samuel 28
Codazzi, Delfino 6, 98, 106
Coleridge, Samuel Taylor 36, 45, 72, 85, 99, 100, 183, 204, 395
Comte, Auguste 6, 36, 37, 76, 91, 98, 105, 106, 219, 265, 281, 282, 369, 395, 398, 405
Concato, Luigi 6, 98, 104, 105
Cowley, Abraham 47, 398
Cowper, William 35, 48, 68, 98, 185
Cuvier, Georges 29, 30, 31, 32, 185

D

Dante Alighieri 28, 32, 36, 37, 43, 53, 61, 63, 74, 95, 145, 154, 165, 186, 257, 299, 327, 359, 398, 412, 413
Darwin, Charles 8, 28, 34, 41, 58, 145, 154, 176, 177, 178, 183, 186, 201, 204, 265, 406, 422, 426, 427
Descartes, René 27, 29, 30, 36, 46, 57, 61, 86
Dickens, Charles 36, 47, 399
Diderot, Denis 5, 19, 20, 21, 44, 51, 60, 140, 189, 205
Domenichino 40, 68
Donizetti, Gaetano 29, 32, 93, 146, 162, 165, 190, 256, 259
Dostoyevski, Fyodor 28, 65, 389, 406, 407, 408, 410, 417, 420

Dumas, Alexandre 26, 39, 72, 74, 93, 104, 183, 193, 194, 398
Dupuytren, Guillaume 69, 94

E
Eğitim 7, 127, 180, 197
Enfantin, Barthélemy Prosper 7, 106, 297, 356
Erasmus, Desiderius 26, 27, 34, 193, 427

F
Fizyonomi 5, 24, 28
Flaubert, Gustave 26, 36, 40, 49, 52, 53, 58, 62, 65, 67, 78, 91, 399, 403, 406, 410
Fodera, Michele 6, 98, 126
Fontenelle, Bernard Le Bovier de 36, 94, 96, 185
Foscolo, Ugo 8, 26, 28, 29, 30, 31, 36, 37, 41, 43, 53, 54, 57, 78, 90, 143, 185, 395, 422, 423

G
Galvani, Luigi 46, 149, 150, 151, 155
Gambetta, Léon 31, 32
Gauss, Carl Friedrich 31, 33, 34, 35
Giordani, Pietro 140, 143
Giusti, Giuseppe 67, 143, 145, 151, 199, 376
Goethe, Johann Wolfgang von 26, 37, 41, 44, 45, 61, 67, 87, 94, 95, 96, 121, 144, 146, 149, 154, 167, 185
Gogol, Nikolay 6, 98, 134, 384
Goldsmith, Oliver 26, 35, 39, 41, 203
Goncourt Kardeşler 411
Gray, Thomas 26, 36, 70, 185, 189
Guiteau, Charles J. 7, 262, 270, 279, 297, 376, 377

H
Haller, Albrecht von 6, 26, 27, 51, 98, 99, 110, 120, 383, 386, 387, 388, 397, 405
Halüsinasyonlar 5, 64, 85
Hamilton, William 98, 149
Hamlet 71, 82
Hastalık 107, 187, 234, 389, 393
Haydn, Joseph 36, 37, 43, 182
Heine, Heinrich 26, 41, 56, 75, 95, 101, 143, 167, 177, 196
Hoffmann, E. T. A. 6, 29, 44, 85, 98, 125, 167, 259, 383, 384, 386, 387, 394
Hogarth, William 26, 47
Howard, John 27, 204, 205, 420
Hugo, Victor 38, 50, 74, 96, 151, 190, 193, 291, 398

I-İ
II. Frederick 193
Irkın etkisi 172, 180
İçgüdüsellik 5, 24, 42
İlham 5, 8, 24, 45, 48, 143, 381, 396, 407, 435
İntihar 68, 192

İsa 67, 73, 75, 95, 130, 245, 247, 254, 261, 284, 311, 315, 316, 329, 343, 354, 359, 368, 371, 376, 398, 403, 416, 417

J
Johnson, Samuel 26, 35, 64, 77, 87, 144

K
Kafatası yaralanmaları 195
Kant, Immanuel 28, 29, 30, 36, 96, 185, 190
Kerner, Justinus 86, 120, 167, 190
Keshub Chunder Sen 299
Keşifler 152
Kısırlık 5, 24, 34
Klaproth, Martin Heinrich 40
Kleist, Heinrich von 47, 69, 85, 383
Knutzen, Martin 299
Kolomb, Kristof 50, 62, 86, 147, 166, 203, 299, 398
Krüdener, Barbara von 314

L
Lagrange, Joseph-Louis 46, 150
Lamartine, Alphonse de 26, 27, 44, 68, 151, 185
Lamb, Charles 26, 34, 36, 85, 99, 189
Lamennais, Hugues Felicité Robert de 27, 38
Laplace, Pierre-Simon 41
Lasker, Eduard 32
Lazzaretti, David 7, 45, 48, 86, 174, 223, 236, 261, 268, 273,
275, 277, 297, 307, 310, 319, 320, 321, 342, 352, 356, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 421, 431
Lee, Nathaniel 67, 99, 390
Lenau, Nikolaus 6, 41, 64, 98, 119, 120, 121, 122, 253, 382, 383, 384, 385, 387, 389, 393, 394
Leopardi, Giacomo 26, 41, 67, 68, 83, 95, 143, 200
Lesage, Alain-René 143
Linnaeus, Carl 26, 29, 40, 57
Lovat, Matthew 232, 235
Loyola, İgnatius 307, 314, 356, 421
Luther, Martin 7, 152, 168, 188, 270, 297, 299, 317, 396, 431

M
Maine de Biran 79, 140, 141, 195
Malebranche, Nicolas 28, 36, 86
Malibran, Maria 52
Malpighi, Marcello 148, 151, 154
Manzoni, Alessandro 29, 34, 57, 78, 96, 145, 183, 185, 190
Matteucci, Carlo 151
Megalomani 5, 64, 73, 241

Melankoli 5, 55, 64, 67, 73, 218, 389
Mendelssohn, Felix 26, 34, 36, 69, 97, 100, 168, 177, 178, 182
Meyerbeer, Giacomo 36, 38, 42, 177, 178, 203
Michelangelo 8, 12, 15, 34, 36, 37, 96, 145, 146, 154, 164, 172, 178, 180, 204, 398, 412, 413, 422, 423, 424, 425, 426
Michelet, Jules 96, 142, 282, 403
Mill, John Stuart 11, 72, 73, 180, 181, 398
Milton, John 27, 29, 35, 36, 46, 47, 143, 144, 145, 154, 185, 396
Molière 65, 70, 104, 406
Monge, Gaspard 58, 98
Mozart, Wolfgang Amadeus 12, 26, 39, 43, 47, 59, 66, 70, 73, 97, 146, 157, 182, 189, 259, 398
[Hz.] Muhammed 65, 66
Musset, Alfred de 41, 49, 52, 85, 92, 253, 383, 387, 394
Müstehcenlik 7, 228, 250
Müzisyenler 159, 176, 183

N

Napolyon, Bonaparte 8, 11, 27, 37, 41, 42, 43, 50, 64, 74, 78, 86, 92, 142, 193, 279, 314, 330, 398, 403, 404, 406, 411, 413, 414, 415, 416,
Napolon, III. 71
Nerval, Gérard de 6, 72, 85, 98, 100, 101, 102, 195, 212, 383, 389, 395
Newton, Isaac 6, 27, 36, 40, 45, 47, 54, 55, 57, 58, 66, 98, 106, 114, 115, 173, 177, 178, 180, 194, 201, 283, 383, 385, 391, 392, 397

Ö

Özgünlük 5, 7, 8, 24, 60, 62, 228, 234, 381

P

Paganini, Niccolò 66, 162, 166, 203
Paranoya 222
Pascal, Blaise 5, 19, 20, 21, 27, 32, 37, 50, 66, 97, 106, 119, 149, 383, 385, 386, 388, 392, 394, 395
Passanante, Giovanni 7, 242, 261, 263, 264, 268, 270, 273, 274, 275, 279, 297, 372, 373, 376, 431
Poe, Edgar Allan 85, 98, 383, 384, 385, 386, 388, 394
Pope, Alexander 12, 26, 27, 28, 35, 38, 87, 398
Praga, Emilio 62, 85, 383, 394
Puşkin, Aleksandr 55, 134, 142, 144

R

Raşitizm 5, 24, 26
Renan, Ernest 11, 27, 49, 73, 79, 108, 173, 179, 190, 191, 411, 416, 417
Restif de la Bretonne, Nicolas-Edme 38
Richelieu, Kardinal 8, 11, 41, 66, 189, 350, 351, 406, 422, 423
Rienzi, Cola di 7, 61, 90, 297, 321, 327, 335, 336, 337, 342, 346
Rossini, Gioachino 41, 46, 60, 61, 69, 96, 146, 161, 165, 200, 204, 205
Rouelle, Guillaume-François 59, 76
Rousseau, Jean-Jacques 6, 11, 32, 46, 52, 53, 68, 90, 98, 110, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 133, 142, 165, 259, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 392, 395, 397
Rüyalar 108, 215

S-Ş

Sanat 2, 275
Sanatçılar 176
Sand, George 36, 52, 62, 69, 70, 71, 75, 91, 104, 180, 181, 357, 373
San Juan de Dios 352, 356
Savonarola, Girolamo 7, 297, 299, 318, 319, 382, 387, 396, 431
Schiller, Friedrich 26, 28, 29, 31, 38, 46, 47, 61, 66, 68, 144, 146, 149, 151, 167, 185
Schopenhauer, Arthur 6, 26, 36, 41, 52, 55, 75, 94, 95, 98, 126,
127, 128, 129, 130, 132, 134, 191, 192, 193, 298, 382, 395, 405, 431
Schumann, Robert 6, 29, 32, 98, 100, 256, 259, 385, 395
Scott, Walter 26, 27, 40, 185, 189, 405, 406
Sembolizm 7, 228, 237
Serserilik 5, 8, 24, 381
Sesostris 8, 422, 423
Shelley, Percy Bysshe 32, 46, 86
Sokrates 19, 21, 28, 44, 58, 65, 84, 193, 200, 287, 390, 394, 396, 398, 427
Solaklık 5, 24, 34
Solgunluk 5, 24, 27
Spallanzani, Lazzaro 143, 150, 151, 154, 156, 165
Sterne, Laurence 12, 26, 27, 36, 37, 41, 52, 53, 145, 180, 420
Swedenborg, Emanuel 86, 313
Swift, Jonathan 6, 35, 66, 98, 113, 120, 185, 381, 382, 384, 385, 386, 397, 406
Sylvester, James Joseph 143, 177, 195
Széchenyi, István 6, 98, 122, 123, 125

Şiir 19, 45, 152, 221, 269, 271, 272

T
Tasso, Torquato 6, 21, 37, 41, 46, 49, 85, 98, 110, 111, 117, 165, 183, 185, 253, 359,
381, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 394, 395
Termometrik etkiler 142
Thackeray, William Makepeace 30, 31
Tolstoy, Lev 78, 95
Torricelli, Evangelista 148
Turgenyev, İvan 26, 30

U
Unutkanlık 58
Uyurgezerlik 5, 24, 45

V
Verlaine, Paul 7, 260, 287, 291
Villon, François 90, 287
V. Karl 34, 65, 76, 188, 190, 401, 405, 406
Volta, Alessandro 26, 29, 30, 40, 46, 149, 151, 165, 190
Voltaire 26, 27, 36, 37, 41, 44, 45, 50, 62, 70, 93, 96, 104, 119, 142, 145, 422

W
Whitman, Walt 26, 385, 387
Wülfert [hukukçu] 32, 33

X
Xavier, Francisco 26, 96

Y
Yarı deliler 272
Yetenek 13, 22, 42, 61, 171, 192

Z
Zimmermann, Johann Georg 70, 99, 190

DEHA

Cesare Lombroso, psikiyatri ve kriminoloji tarihinin tartışmalı metinlerinden biri olan *Deha*'da, insan aklının zirvesi ile deliliğin karanlık suları arasındaki o belirsiz sınırı haritalandırıyor. Yazar, dehanın ilahi bir armağan veya salt çalışmanın ürünü olmadığını, aksine biyolojik bir anomali ve dejenere bir nörolojik durum olduğunu öne sürüyor.

Lombroso bu radikal tezini temellendirirken dönemin tıp bilimine, frenolojiye ve fizyonomik ölçümlere başvuruyor. Tarihe yön vermiş sayısız sanatçı, filozof ve bilim insanının hayatını adeta bir klinisyen titizliğiyle inceliyor. Eserde, dâhilerin fiziksel özelliklerinden kalıtsal hastalıklarına, çalışma alışkanlıklarından geçirdikleri ruhsal buhranlara kadar geniş bir veri havuzu nesnel bir yaklaşımla ele alınıyor.

Deha, yaratıcılığın bedelini ve normalliğin tanımını sorgulayan, deha ile delilik arasındaki o tekinsiz akrabalığa ışık tutan sarsıcı bir klasik.

630.00

ISBN: 978-625-92526-9-8

9 786259 252698

pinhanyayincilik.com
/pinhanyayinevi
/pinhankitap